

CAIU SUETONIU TRANCUILLU
VIATIA A XII IMPERATORI.

Traducere din Latina in limb'a Rumanesca

ilustrata cu notitie

de

G. J. MUNTEANU,

directoru si profesoru la gimnasiulu romănu gr. or. in Brasiovu.

si

premiata cu 250 fl. v. a. 8 - OCT. 2019

de

PRÉ ONORATULU

D. CONTE SCARLATU ROSETTI,

Senatoru si presedinte alu societatii pentru invatatur'a
poporului rumanu in Rumania.

15 JUN 1973

BRASIOVU.

Tiparitu cu spesele Domnului Premiatoru la R6mor si Kamner.

1867.

P r e f a c i a .

Cà cultur'a modérna atâtu de laudata este unu resultatu a lu vechei culture, cuprinsa in classicitatea Elenica si Latina, numai acel'a nu va recunósce, care ar afirmá, cà efectulu e posibilu si fara causa.

Tóte popórele Europei, care se-destingu astadi prin cultura, cunoscendu, cà verce cultura fara a avé de fundamentu classicitatea antica este numai o eruditiune superficiale, unu edificiu, ziditu pre temeiu de nisipu, si cà omului, câtu de erudit prin autodidactia, 'i lipsesce acea securitate in dîse si fapte, ce face pe barbatulu cum se cade, au pusu o grige singulara, cá cultur'a nationala sa fia intemeiata pre classicitatea antica. De aci se-esplica intemeierea cu atâta grige si prevedere a mii de gimnasie, unde junimea, speranti'a fiacarui poporu, ce doresce unu venitoru mai bunu, decâtu e presente, essercitandu'si facultatile intielesuali prin limb'a Elenica si Latina mai alesu cá-

IV

si intr'o gimnastica, sa 'si formeze si sa 'si intarésca caracterulu, sa se-pregatésca pentru universitati, unde sa se-póta perfectioná intr'un'a séu alta specialitate, spre a deveni mai tardiu in viati'a practica ómeni, cari sa scie a 'si implini misiunea in postulu, unde voru fi chiamati, asia cum va poffi onorea si interesele tieriei si a natiunii sale. Éca de acea prin statele si tiercele luminate nice unu teneru nu se-admite la studiulu Filosofiei, Teologiei, Jurisprudentiei si Medicinei pana nu trece mai antâiu printr'unu essamenu riguros din obiectele de invatiamentu, ce se-propunu in gimnasiile natiunale a patriei — dar natiunale a patriei, caci numai intr'acestea se-potu cresce barbati, cari sa póta pretiui interesele natiunii sale, a lu cresce in gimnasia straine pe rumânu, este a lu formá pentru interese straine — si cu deosebire din limbele Latina si Elina si Clasicii acestoru popóra, reprezentantii culturii antice.

Si nu fara cuventu, caci classicitatea antica este unu tesauru, unde sunt adunate doctrinele si preceptele celea mai instructive si salutari, cá atâtea fructe ale esperientiei seculorlu trecute. Deunde aflamu cà Istori'a se-repetiesce necontentitu, cà prin urmare

nu se-dfice nice cã se-face ceva in prezentu, ceace nu s'ar fi d'fisu si nu s'ar fi facutu in trecutu; cã lumea morale in relatiunile sale sociali civili si politice se-dirigéza de certe legi totu aseaa de necesarie eterne si divine cã-si nestramutabilile legi, dupre cari se-tiene si conservéza lumea fisica; cã aceleasi cause intre cercustantie analóge producu asemine efecte: cã infine cei ce se-insarcinéza cu conducerea sortii poporului seu iau o greua respundere, déca, nefiindu adaptati din tesaurulu esperientiei secliloru trecute, nu voru fi in stare a prevedé efectele, ce au sa urmeze din causele si cercustarile, intre cari ei dirigéza nauca statului, si voru isbi-o si sferímã-o in scopuli ascunsi adeseori sub luciulu marii.

Francii, Anglii, Germanii, si cu deosebire cei dela nordu, Prusianii, dupre ce prin mii de gimnasie a inaltiatu flórea natiunii la non plusultra in cultur'a classicitatii antice, apoi prin traduceri bune in limb'a le natiunale a popularizatu largu pe autorii Elini si Romani si in mass'a poporului. Succesele, cu care ei pusera in mirare si spaimentare pe Europa, sunt fructele barbatiloru sei de statu cultivati classicu. Asia Belletristica si scoal'a romantica nu e calea

cea nimerita, ce duce la adeverat'a sciintia si la putere.

Dar noi cum stàm in asta privintia? Trebuie sa marturisimu: cà, cá rumani, nunu-mai din ratiunea folóseloru classicitatii eram oblegati a ne ocupa mai multu decátu ne am ocupatu cu cultivarea classiciloru, si anume cu cei Latini séu Romani; dar chiaru si din pietatea fiasca catra ei, cá catra unu patrimoniulu lasatu noue dela stramosii nostri spre ereditate. Pecandu tóte natiunile civilizate moderne, pana si Maghiarii, i exploatarea in folosulu culturai si a maririi loru natiionali, noi, cá nisce ereditori ingrati, i am negritu.

Ce ne póte escusá pentru acestu pêcatu alu lasarii este positi'a nóstra geografica cea greua. Despartiti in mai multe tiere, incungurati de tóte laturele de popóre tari si favorite de cercustari politice, pururea inimici nóue, pe timpulu fanatismului confesionalu din caus'a religiunii nóstre ortodoxe orientali, in seclulu luminatu alu natiionalitatiloru din spiritu si aspiratiuni de egemonia candu a unu elementu candu a altui'a, noi am petrecutu si petrecemu cá intr'o tabera permanente purure sub l'arma si sur le qui vive!

Cà Musele nu potu prosperá in resboiu, cine nu scie?

Dar quod differtur non aufertur, si mai bine odata decâtu nice odata. D. J. Eliade Radulescu, a fostu publicatu inainte de 48 — anulu anume nu lu tienu minte — o provocatiune catra literatii competenti, cà cugeta a eda toti autorii classici, si anca nuuamai pe cei Elenici si Latini, ci si pe ai natiuniloru civilisate moderne. Cà acésta intreprindere nu a fostu incununata de succesulu, ce lu meritá, paremi-se, cà a purcesu mai multu dela acea cercustantia, cà programatea a fostu pré intinsa.

Prin asociatiuncea ideiloru 'mi vine sa amintescu, cà pela 1858, candu sistem'a absolutistica si germanisatória peaci erá in flórea sa, citindu pe Tacitu m'a frapatu loculu din Agricola XLII acest'a: „Sciánt, quibus moris est illicita mirari, posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse: obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum reipublicae usum, ambitiosa morte inclaruerunt,“ incátu n'am pututu resiste la post'a de a traduce biografi'a lui Agricola, pentru cá acest'a sa servésca dreptu essemplu si modelu, cà póte

VIII

nescine a fi barbatu mare si a lucrá virtutea si sub principii cei rei, cum a fostu Tiberiu in diumatatea din urma a domniei sale, Caligula, Nerone si Domitianu, cari pedepsiá virtutea civile si militara, cá o crima de les'a Maiestate, déca va sci a se-conteni intre limitele legiloru, si nu va provocá prin cutezare si cerbicia periclu asupr'a capului seu.

La 1864 s'a tradusu si tiparitu cu se-sele proprie Germania lui Tacitu, uniculu monumentu, ce essiste pentru Nemti despre originea si datinele sale celea antice. Fara Tacitu ei 'si ar cautá pana astadi, cá-si Maghiarii, leaganulu originii sale, fara a lu mai puté aflá undeva.

Dar multu Onoratulu Domnu Conte Șcarlatu Rosetti a facutu mai multu pentru a se-lati și la noi rumanii in mass'a poporului cunoscintiele si doctrinele cuprinse in Classici Latini. Pela a. 1860 adeca a depusu la O. Eforia a scóleloru rumanesci gr. or. in Brasiovu trii premie: 1. de 250 fl. v. a. pentru traducerea cea mai buna a lui Suetoniu de vita XII Imperatorum; 2. altu premiu totu de 250 fl. v. a. pentru traducerea cea mai buna a lui Jornandes Historia Gothorum si 3. unu premiu de 1000 fl. v. a. pentru traducerea lui Tacitu

séu Annales, ce se-intituléza adi mai correctu: Ab exitu divi Augusti, Historiae, Germania si Agricola.

Subscrisulu, pelanga acea cà *provocatu* a tradusu pe Tacitu intregu, a concursu la terminulu prefiptu si cu traducerea lui Suetoniu, si fù norocitu a'i se-fi adjudecatu lui premiulu de 250 fl. v. a. prin comisiunea essaminatória, constante din DD. J. Poppasu protopopu pe atunci, G. Baritiu si profesorii gimnasiali Dr. J. Mesiota si S. Josiffu.

Astadi Suetoniu se-prezenteaza Onoratului publicu cititoru, tiparitu cum se-vede, totu cu spesele Domnului Premiatoru, cá unu semnu invederatu, cà Dsa scie sa faca cea mai nobila intrebuintiare de averea, ce i a dat'o Dumnedieu.

Cu privintia la biografi'a autorului nostru avemu sa insemnamu: cà C. Suetonius Tranquillus a fostu Grammaticus si Rethor in Roma si Magister epistolarum séu secretaru alu Imperatului Adrianu, amicu lui Plinius junior — caditu mai tardiu in disgrati'a lui Adrianu. Afara de vita XII Imperatorum, scrisa mai alesu cu privintia la viati'a loru familiara si la datinele curtii depeatunci, a mai conceputu si Liber de illustribus grammaticis, si Liber de

claris Rethoribus Romanis intr'o limba corécta si regulata.*)

Infine inchidu acésta prefacia mai lunga póte decátu s'ar fi cuvenitu cu urmatórele doue observatiuni: un'a cu referintia la notitiile in numeru de 710. Deórace traducerea in limb'a nationale a unui classicu nu e destinata pentru docti: deacea nice notitiile nu potu privi pe Filologii, Archeologii si Istoricii de profesiune; ci ele s'au facutu cu acea intentiune, cá-sa dea mana de ajutoru si la acei cititori, cari nu pré cunosc limb'a classica, nice sunt pregatiti cu totu aparatulu filologicu, archeologicu si istoricu, ce se-cere spre a intielege câtu se-póte mai bine autorulu tradusu. Alt'a se-repórta la natur'a, cum are sa fia o traducere, cá-sa respunda scopulu. Multi literati cauta cu ochii desus cam cu despretiu asupr'a a totu opulu, ce nu e originalu, dar traducere. Cá-si candu, ai dónne! originalele de astadi

*) Suetoniu, desi nu se-inaltia la demnitatea unui istoricu cum este Sallustu si Liviu si Tacitu, totusi deslucisce, esplica si mai virtosu intregesce pe Tacitu si in Libri ce s'au perdutu; caci si Suetoniu descrie, vedi bine mai multu biograficu, totu acele timpuri si persóne, ce le descrie pragmaticu Tacitu in Annale si Historiae.

s'ar puté mesurá cu opurile classiciloru antici, si cá-si candu productele originalie de astadi, abstrahendu dela pré pucine essemple, n'ar seminá cu acelea musce, ce moru in diu'a in care s'au nascutu. Adeverulu este, cum ni se-pare, cà nu cunoscu din propri'a le esperientia grautatile, ce su nedespartite de o traducere cum se-cade. Acestea grautati totu traducatorulu le intimpina in diferinti'a neaparata, ce essiste intre modulu de cugutare si de esprimere a limbei, in care e scrisu unu classicu órecare de tradusu, si intre facultatea de a reproduce ideile aceluasi intr'o limba viua, ce are alte frase, alti ideotismi, alta constructiune si sintasse. Spre a vinci o atare grautate se-incérea unii a traduce originalulu: séu din vorba in vorba, séu cercuseriindu lu. In casulu primu ei producu unu opu cu totulu totu strainu, nice rumanescu nice p. e. latinu — unu opu ne-intielesu; in casulu alu douilea facu o perifrassa, si asia nu aducu nice unu folosu cititoriloru, nu adaugu cu nimic'a la inmultirea capitalulu intielesualu alu natiunii.

Deci si aci, cá in tóte, calea media, dîsa de auru, este cea mai drépta. Farain-douiéla traducatorulu consciintiosu este obligatu a se-tiené strînsu câtu se-póte, adeca

XII

câtu ilu iérta geniulu limbei in care traduce, de originalu asia anse, cá ideotismii, frasele proprii autorului sa le traduca cu frase, cu idiotismi ecuivalenti si analogi — cu o vorba sa se-esprime iu limb'a matérna asia, cum crede cà s'ar fi espresu autorulu, candu ar fi scrisu p. e. in limb'a rumana.

Pâna incâtu traducatorulu lui Suetoniu va fi implinitu acestu postuluatu, remâne sa judece publiculu cititoru celu competentu.

Brasiovu, 1. Martiu 1867.

G. J. MUNTEANU.

CUPRINSULU.

	Pag.
Arborele genealogicu a dinastiei lui Augustu.	
I. Caiu Juliu Cesaru	1
II. Cesarulu Octavianu Augustu	72
III. Tiberiu Nerone Cesaru	179
IV. Caiu Cesaru Caligula	245
V. Tiberiu Claudiu Drusu Caligula	303
VI. Nerone Claudiu Cesaru	349
VII. Serviu Sulpiciu Galba	408
VIII. Marcu Salviu Otone	428
IX. Aulu Vitelliu	441
X. Titu Flaviu Vespasiannu tatalu	458
XI. Titu Flaviu Vespasianu fiulu	481
XII. Titu Flaviu Domitianu	492
Notitiile urméza dupa fiacare Cesaru.	

Arborele genealogic a dinastiei Juliane dela Cesaru pana la Nerone.

I. CESARU.

Caiu Juliu Cesaru, Dictatorulu, nascutu in 12 Iuliu 100 a. C., ucisu in 15 Martiu 43. a. C. Fiiulu lui Caiu Juliu Cesaru († 84) si a Aureliei.

Surori: 1. Julia senior, maritata dupa L. Pinariu si Q. Pediu.
2. Julia junior, maritata dupa M. Attiu Balbu; a careia fiia Attia a fostu mam'a lui Augustu

Socii: 1. Cossutia, fi'a unui cavaleru romanu, despartita de timpuriu de Cesaru.
2. Cornelia, fi'a lui Cinna.
3. Pompeia maritata dupa Cesaru in an. 67; despartita in an. 61.
4. Calpurnia, fi'a lui L. Pisone Cesoninu.

Copii: 1. Julia (dela Cornelia), maritata dupa Pompeiu celu mare, mórta in 52.
2. Cesarion (dela Cleopatra) nascutu in 47.

II. AUGUUSTU.

Caiu Juliu Cesaru Octavianu Augustu, fiulu lui Cneiu Octaviu si a Atiei, nascutu in 23 Sept. a. 63 a. C., a muritu in 19. Augustu in an. 14 dupa C.

Surori: 1. Octavia senior.
2. Octavia junior, mórta in an. 11 an. C., maritata dupa Marcellu, apoi dupa Antoniu, triumvirulu.

Socii: 1. Clodia (de care s'a despartitu).
2. Scribonia (de care s'a despartitu).
3. Livia (ce 'i a supravécuitu).

Copii: 1. Julia senior (dela Scribonia), maritata a) cu Marcellu, b) cu Vips. Agrippa.

Copii (fiastri) 1. Tiberiu (Claudiu Nero) } adusi de Livia.
2. Drusu senior

Nepoti: a) dela Julia din casatoria cu Agrippa:

1. Caiu Cesaru.
2. Luciu Cesaru.
3. Agrippa Postumu.

4. Julia, junior.
5. Agrippina.
- b) Din casatori'a cea antaiu a lui Tiberiu cu Vipsania Agrippina:
 6. Drusu junior.
- c) Din casatori'a lui Drusu senior cu Antonia junior, nepo'ta de sora a lui Augustu.
 7. Germanicu.
 8. Livia junior, numita Livilla.
 9. Claudius, carele mai tardiu a fostu Imperatu.

Copii de nepoti (stranepoti):

a) dela Germanicu si Agrippina:

1. Nero } ucisi de Tiberiu
2. Drusu }
3. Caligula, devenitu Imperatu mai tardiu.
4. Agrippina junior.
5. Drusilla (maritata dupa Emil. Lepidu).
6. Julia Livilla, ucisa din porunca unchiu-so Claudiu.

Copii de surori: a) dela Octavia junior:

1. Antonia senior.
2. Antonia junior.

Copii din copii de surori:

- a) Dela Antonia senior, maritata dupa L. Domitiu Ahenobarbu.
1. Cneiu Domitiu Ahenobarbu, insuratu' cu Agrippina junior.

Fiiulu lor: Imperatulu Nerone.

III. TIBERIU.

Tiberiu Claudiu Nerone, nascutu in 16. Noemvre a. 42 a. C., a domnitu dela 14—37 dupa C., ucisu la an. 37 Martie 16.

Frati: (Drusu vedi mai sus).

Socii: 1. Vipsania Agrippina.
2. Julia.

Copii: Drusu junior (dela Vips. Agrippina) nasc. 10 a. C.,
inveninatu de Seianu a. 23 dupa C.

IV. CALIGULA.

Caiu Cesaru Caligula, filulu celu mai micu a lui Germanicu si a Agrippinei senior, nepoata lui Augustu, nascutu 31 Aug. a. 12 d. C., ucisu in 24. Ianuariu a. 41.

Frati: (vedi mai sus).

- Muieri: 1. Junia Claudilla.
 2. Ennia Nevia.
 3. Livia Orestilla.
 4. Lollia.
 5. Cesonia ucisa indata dupa uciderca barbatu-so.
- Copii: 1. Julia Drusilla dela Cesonia trantita de parete dupa mórtea parintiloru sei.
 2. Tiberiu, fiu adoptatu si inveninatu de Calig. Cap. XXIII.

V. CLAUDIU.

Tiberiu Claudiu Drusu Nero Germanicu, nasc. 10 a.

C. in Lionu, a domnitu dela 41—54, ucisu in 54 d. C.

Frați: (vedi mai sus).

- Muieri: 1. Plantia Urgulanilla (s'a despartitu).
 2. Elia Petina (s'a despartitu).
 3. Valeria Messallina.
 4. Agrippina, fat'a frato-so Germanicu.

Copii: a) dela Plantia Urganilla:

1. Drusu.
2. Claudia.

b) dela Petina:

3. Antonia.

c) dela Messallina:

4. Octavia.
5. Germanicu Britanicu.

Fiastru dela Agrippina:

6. Nerone.

VI. NERONE.

Nerone Claudiu Cesaru, nascutu in 15 Dec. 37 d. C. la Antiu, a domnitu dela 54—68 d. C., móre sinucisu in 9. Juniu 68 d. C. Stranepotu Juliei, fiu'a lui Augustu, fiu lui Cn. Domitiu Ahenobarbu si a Agrippinci, fét'a lui Germanicu.

- Muieri: 1. Octavia, fiu'a lui Claudiu Imperatulu.
 2. Poppea Sabina.
 3. Statilia Messalina.

Copii: Rufinu Crispinu, fiastru dela Poppea, ucisu de Nerone.

Caiu Juliu Cesaru.

I.

****¹⁾ In ctate de sessespediece ani a perdutu pe tata-so. Pentru anulu urmatoriu²⁾ alesu sacerdote a lui Joue, despartindu-se de Cossutia, carea, de familia calarésca, dar fórte bogata, i fusese logodita pecandu elu erá de septespediece ani,³⁾ duse in casatoria pe Cornelia, fiia lui Cinna, ce fusese de patru ori consulu. Cornelia curondu i a nascutu pe Iulia; si dictatorulu Sulla nice intr'unu modu, nu l'a pututu face, cá sa se-despartia de ea. Din care cauza fú pedepsitu, sa si perdia sacerdotiulu, zestrea sociei si mostenirea familiei, se-numerá intre inimicii partitului Sullanu, incátu se-vediu constrinsu a fugi din Roma, si, macaruca patimiá de nisce friguri patrane, a si schimbá mai pe tóta nóptea culcusiurile de ascunsu, si a se-rescumpará cu bani de scoditori panace infine, prin intrevenirea vergureloru Vestaline, a cumnatiloru si afiniloru sei, Mamercu Emiliu si Aureliu Cotta, capatá iertatiune. Tóta lumea scie, cá Sulla, carele s'a improtitu timpu lungu la rugatiunile barbatiloru celoru mai destinsi si mai amici, induplecatu infine prin tenacitatea loru, séu din previsiune demonica, séu din drépta apretuire a omului, prorupse apoi in vorbele acestea: Ei bine, fia voiia vóstra, triumfati; sa sciti ansa, ca acela, a caruia mantuire voi o poftiti cu atat'a dioriu, va deveni canduva fatalu partitului Optimatiloru, ce l'amu aparatu cu totii impreuna; caci in Cesarulu jace mai multu de unu Mariu.

II.

Primii ani de servitiu militariu Cesaru i a facutu in Asia in quartirulu generalu alu pretorului M. Termu. Tramisu de acest'a la Bitinia pentruca sa aduca flot'a sediù la curtea regelui Nicomedu mai multu decatu s'a cadiutu, si lumea vorbiá, cà i s'ar fi prostituitu. Acésta fama s'a mai consolidatu prin cercustarea ca, dupa pucine dile, sub pretestu cá sa incasseze nisce bani, cuveniti la órecare iertatu din ómenii sei,⁴⁾ se returnà éراسي la Bitinia. — In timpulu câtu a mai militaritu apoi s'a bucuratu de unu nume mai bunu, incatu Termu ilu onorà cu cunun'a civica⁵⁾ cu oca-siunea espumnarii Mitilinei.

III.

Elu a meruitu⁶⁾ si sub Serviliu Isauricu in Cilicia, ci numai pre unu timpu scurtu. Caci dupa ce s'a inscientiatu despre mórtea lui Sulla, si totudeodata in speranti'a noueloru desbinari, agitate de M. Lepidu, reveni rapede la Roma. Si, macaru ca i se-facura promisiunile cele mai bñilianti, totusi nu intrà in legatura cu Lepidu, acum fia cà n'avea incredere in capacitatea acestui omu, fia cà starea lucrurilor nu i se-paréa asia de oportuna cum 'si inchipuise.

IV.

Dupace s'a linistitu turburarea civile, Cesaru s'a apucatu sa acuse pentru crima de predari pe Corneliu Dolabella, barbatu ornatu cu demnitate de Consulu si cu triumfu⁷⁾; ci absolvinduse acela, Cesaru se determinà a se retrage la Rodu,⁸⁾ si pentrucá sa decline opiniunea interítata, si pentrucá acolo sa póta ascultá in linisce si repausu pe Apolloniu Molone celu mai

renumitu pe atunci maisteru de clocentia. In plutirea spre Rodu, intreprinsa pre lunele de iérna, cadìu in manile piratiloru, pela insul'a F'armacusa, si tractatu nu fara mare respectu remase la densii aprópe de patrudieci de dile numai cu unu medicu si cu doui domesticii; pentrucà pe ceialalti soci si servi i a fostu tramisu indata din capulu locului, cá sa i capete bani de rescumparare. Dupa ce apoi le a numeratu cincidieci de talanti, si a fostu scosu la uscatu fara intardiere se-capui de o flota si mi tii luà la góna pe pirati, i prinse si i infipse pre cruce, asia cum adeseori ii amenintiasa cá in risu in cursulu prinsórii sale. Vediendu pe Mitridate cá devastéza tieretele invecinate, pentrucà sa nu apara a sedé cu manile in sinu pecandu socii romaniloru s'affa in periclu, dela Rodu, unde se-dusese, tracù in Asia; adunà trupe provinciali, fugari din provincia pe prefectulu regelui si asia tienù in credintia catra Roma cetatile ce se-indouia si se-clatia deja.

V.

Catu a fostu tribunu militaru, cea antaiu functiune, cu care intorsu la Roma fú onoratu prin votulu poporului, sustienú din tóte puterile incordarile acelor'a, cari tendeau a restaveri puterea tribuniloru plebii scurtata prin Sulla. Catra acestea pe temeiuu motiunii lui Plotiu efaptui lui Cinna, fratele sociei sale, si celoruce tienusera cu Lepidu in turburarile civili, si dupa uciderea Consulului fugisera la Sertoriu, rentórcerea la Roma, tienendu in acésta cauza si insusi o cuventare catra poporu.

VI.

Cá Cestoru tienù dupre datina din rostrulu forului panegiric'a la ingropatiunea matusi-si Julia si a

sociei sale Cornelia⁹⁾. Eca ce dice elu in panegiric'a matusi sale despre dupl'a origine a ei si a tata-so: Matusia mea Julia dupre mama si trage originea dela regi; éra tata-mio purcede din dieii nemuritori. Caci cas'a¹⁰⁾ Regiloru Marcii, alu carora nume ilu pórtá mam'a mea, se-trage dela Ancu Marcii; éra Iulii, de care ginte se-tiene familia mea, purcede dela Vinere. Deci in famili'a mea este si din majestatea regiloru, cari au cea mai mare putere intre ómeni, si din santitatea Dieiloru, la cari cata sa fia supusi si regii insisi. Era in loculu Corneliei a dusu pe Pompeia, fét'a lui Cn. Pompeiu, nepót'a lui Sulla; de care apoi s'a despartitu socotindu o a fi cadiutu in adulteriu cu P. Clodiu. Si inadeveru faim'a cá acest'a, stravestitu ca o muiere, s'ar fi intrudusu la densa cu ocasiunea celebrarii unei serbatori religióse¹¹⁾ capatase atat'a consistintia, cá senatulu s'a vediutu constrinsu a decretá cercetare despre profanarea celoru sacre.

VII.

In calitate de cestoru i cadiù lui Spania ulteriora.¹²⁾ Aci din ordinulu pretorului, amblandu prin adunari cercuali, cá-sa faca judecati, candu a sositu la Cades si a vediutu in templulu lui Ercule Statu'a lui Alessandru celu Mare, oftá si, ca si desgustatu de neactivitatea sa, cá adeca nu facuse nemic'a demnu de insemnatu pana la etatea, in care Alessandru supusese domnirii sale totu pamentulu, 'si cerú pelocu demisiunea, cá cu atatu mai curendu sa se póta folosi de verce ocasiune in Roma bine venita spre lucruri mari. Esplicatorii de visuri anca i incordara fórte multu sperantiele, spunendu i: cá visulu, ce lu avuse

in nóptea tracuta si lu aduse in turburare, că a deca a cunoscutu pe mam'a sa¹³⁾ in somnu, i prevestesce domni'a lumnii, de orace mam'a, pe care visase a o fi cunoscutu, nu póte fi alt'a, decatu pamentulu, că unulu ce se-crede nascătoarea tuturoru.

VIII.

Lasandu deci provinci'a inainte de terminu so duse in coloniele Latine,¹⁴⁾ intre cari s'agitá cestiunea pentru capatarea dreptului de cetatianu. Si póte că elu le ar fi impulsitu la vero intreprindere cutezătorie, déca consulii chiaru pentru acést'a n'aru fi retienutu catuv'a timpu aci legiunile conscrise pentru Cilicia.

Acést'a anse nu l'a propritu de a urdi alte planuri si mai mari in Roma.

IX.

Si inadeveru pucine dile inainte de a intrá in functiunca de edilu veni in suspitiune, că s'ar fi conjuratu¹⁵⁾ cu M. Crassu consularulu, precum si cu P. Sulla si cu A. Antoniu, cari, dupa ce s'au alesu consuli, fura condamnati pentru crim'a corumperii alegeriloru, că la anulu nou sa atace armati senatulu, si dupace voru ucide pe cine li va placé, Crassu sa puna mana pe dictatura, insusi sa se-faca Maisteru de Calarime¹⁶⁾ si, dupace voru organizá republic'a dupre buna placere a sa, apoi sa restavereze pe Sulla si pe Antoniu in consulatu. Despre acésta conjuratiune amintesce: Tanusiu Geminu in Istoria, M. Bibulu in edisale si C. Curione in cuventarile sale. Si Cicerone la acést'a se-pare a face alusiune, candu intr'o epistola órecare catra Assiu scrie: că Cesaru in timpulu Consulatului seu sa fi consolidatu domni'a, la care cugetase de precandu erá anca

edilu. Tanusiu adauge, că Crassu din căntia său temere sa nu se fi infaciesiatu la diua determinata pentru ucidere, si că deaceca nice Cesaru sa nu fi datu semnulu, ce s'a fostu invoitu a lu dá. Era acestu semnu, dice Curione, sa fi fostu, că Cesaru sa 'si lapede tog'a depre umeri. Totu acestu Curione, anca si M. Actoriu Nasone, spunu: că Cesaru sa se fi mai conjuratu si cu junele Cn. Pisone, cui, chiaru pentru suspitiunea unei conjuratiuni in Romă, i s'a datu provinci'a Spania, in modu extraordinariu; si că s'ar fi fostu inticlesu, că totudeodata Pisone afara, Cesaru in Roma sa se scóle cu ajutoriulu Ambrionloru si Trapadaniloru spre a schimbá starea lucrurilor, si că numai prin mórtea lui Pisone a cadiatu planulu unuia si altuia.

X.

Cátu a fostu edilu pelanga comitie, foru si beserice a mai infrumsetiatu elu si Capitoliulu cu portici facuti providioriu, unde sa se-espuna la vedere o parte din multimea cea mare a obiectelor pretiose. Era venatorie si jocuri dede elu si in societate cu colega seu si singuru: deunde a urmatu, că si multimitt'a pentru spesele facute impreuna sa o culéga numai Cesaru; deacea si colega lui, M. Bibulu, o spunea pe facia: că lui i s'a intemplatu chiaru cá lui Polluce. Caci precum templulu din foru, inchinatu la ambii frati, se dice numai a lui Castoru, asia si darnicia sa si a lui Cesaru se dice numai a lui Cesaru. Mai adause la acestea Cesaru si o lupta de gladiatori; ci cu unu numeru de parchi cevasi mai micu decatu 'si proiectase la inceputu. Pentrucă inimicii lui spaimentati de mass'a cea mare de sclavi detota mana. cumparata din tóte

partile, ingrigira a se marginii prin lege. numarul gladiatorilor, preste care nemului nu i erá iertatu a tiené mai multi in Roma.

XI.

Dupace s'a facutu populariu s'a cercatu prin unii din tribuni, cá sa i se-dea provinci'a Egipetulu prin plebiscitu,¹⁷⁾ oferindu i se de sine ocaziune la o comanda straordinaria, prin cercustarea cá Alessandrienanii gonisera pe regele seu, onoratu de senatu cu titlu de amicu si sociu; ceeace casiunase o generala desaprobare in Roma. Ma n'a reesitu, caci partitulu optimatiloru i se-opuse. Era cá din parte 'si sa angusteze autoritatea acestor'a cu tóte modurile posibile, restaveri trofeele de victoria ale lui Mariu, repurtate asupr'a lui Jugurta, Cimbriloru si Teutoniloru, dirimate odiniora de Sulla. Apoi, insarcinatu cu cercetarea cestiunii, relativa la sicari, elu computá in numarul acestor'a si pe aceia, cari, pre timpul proscriptiunii Sullane, primisera bani din visteri'a statului pentru capetele cetatianiloru romani, desi legile Cornelié faceau esceptiune in favórea acestor'a.

XII.

Totu elu a fostu care puse sa acuze pentru crima de tradatiune pe C. Rabiriu, cu alu caruia ajutoriu mai alesu senatulu infranase cu cativa ani mai nainte turburarea lui L. Saturninu. Si, candu fú alesu prin sorti judecatoriu alu acusatului, a aratatu atat'a pofta spre a lu osíndi; incátu lui Rabiriu, ce apelase la poporu, nemic'a nu i a ajutatu asia de multu cá acésta amaratiune a judecatoriului.

XIII.

Lasanduse de a se-mai bate dupa provincia concurse pentru functiunea de Pontifice supremu, facendu cea mai bogata impartire de bani pela alegatori. Dimanetia candu se-gatea a se-duce la adunarea de alegere, cugetandu la marimea datorieloru sale, spunu, că ar fi predisu mamei-si, candu l'a sarutatu: că acasa nu se-va întorce decatu Pontifice. Si inadeveru elu repurtă o victoria atatu de stralucita asupr'a celoru doui¹⁴⁾ concurenti pre putinti ai sei, cari ilu intreceau forte si cu etatea si cu demnitatea, încātu insusi capată numai in triburile acelor'a mai multe voturi, decatu ei amendou in tóte la unu locu.

XIV.

Alesu prëtoru, candu, dupa descoperirea conjuratiunii lui Catilina, totu senatulu erá de parere a decretá pedépsa de mórte, singuru numai opinà, că sa se interneze si pazésca cate unulu prin cetatile municipale si sa li se confisce averile.¹⁹⁾ Ce este si mai multu Cesaru terorizà asia de multu pe ceice svaduiá mesure mai aspre, provocanduse éra si éra la ur'a ce va remané pre venitoriu in plebe contr'a loru, încātu Decimu Silanu, alesu Consulu, avù fruntea a 'si mai imblandi parerea, ce 'si a fostu dat'o, si care fara mare rusine nu se-mai puté schimbá, dicendu: că aceleiasi i s'ar fi datu unu sensu mai aspru, decatu cum cugetase insusi. Si inadeveru parerea lui Cesaru, dupa ce a trasu in partea sa pe mai multi, intre acestia si pe Cicerone, fratele Consulului, ar fi triumfatu, dóca cuventarea lui M. Catone, n'ar fi sustinutu pe Senatu, ce se-clatea deja. Ci nice acum nu incetá de a impededá lucru, pana ce infine o céta de cavaleri romani,

cari inarmati stau in giuru in calitate de gardisti, amenintiara cu mórte pe oponentele impatimitu, invertindu 'si sabiele scóse in atata apropiere, cà ceice sedcau cu densulu ilu parasira, si abia cativa pucini lu scutira opunendu 'si corpulu si tog'a. Acést'a i bagà atat'a teróre cà nununai s'a lasatu, ci de atunci incetà si de a mai veni la Senatu, câtu s'a mai tie-nutu in acelu anu.

XV.

In prim'a di a preturii propuse poporului, cá sa cerceteze cestiunea: ca óre sa se-insarcineze Catulu cu refacerea Capitoliului, facendu motiunea, cá sa se-dea altuia grigea acést'a. Simtiendu anse, cà nu póte tiené peptu cu partitulu optimatiloru uniti, pe cari i vedea, cà lasandu pe locu de a insoci duple datina in procesiune la capitoliu pe consulii cei noi,²⁰⁾ concura numerosi si determinati spre a apará pe Catulu, 'si retrase motiunea acést'a.

XVI.

Dealta parte statù elu sustienatoriulu si coluptatoriulu celu mai cerbicosu a lui Cociliu Metellu, tribunului plebii, candu acest'a propunea legile celea mai subversive in contr'a dreptului de intrevenire a colegiloru sei, pana ce prin decretulu senatului ambii fura scosi din functiunile lor. Cu tóte acestea Cesaru avú cutezarea a mai remané in dregatoria si a continuá a face judecati; dar cum a inticlesu, cà se-gatescu a lu propriu cu fortia si cu arm'a in esserciarea preturei, demisionandu-si pe lictori si depunendu si pretest'a, fugi pre ascunsu acasa, voiindu duple cer-custari a remané in linisce. Adoua di dupa acést'a

Cesaru mulcomi multimea cea mare de poporu, ce din miscare propria s'adunase inaintea locatiunii lui si intre strigate turburóse i promisea ajutoriu spre a si apará demnitatea. Acésta stemperatiune veni la toti pe neasteptate: deaceca senatulu, ce s'a fostu adunatu rapede din caus'a acelui conflussu alu poporului, i tramise multiemita prin barbatii cei mai de frunte, fù chiamatu in curia, aci ilu incarcara de laude si lu pusera éراس in functiunea de mai nainte, anulandu decretulu, prin care fusese scosu.

XVII.

Cesaru cadiù desnou intr'alta pusatiune periculósa, deorace elu atatu inaintea lui Noviu Nigru judicatoriu cercetatoriu, denuntiatu fiindu din partea lui Vettiü, catu si inaintea senatului, píritu de catra Cuintu Curiu — cui i s'au fostu decretatu premie dela statu pentru cá a fostu celu antaiu ce descoperise planurile conjuratiloru — s'a aflatu intre socii lui Catilina. Curiu dicea, cá acésta fapta o scie din gur'a lui Catilina; éra Vettiü sustienea, cá o póte dovedi chiaru si printr'unu chirografu²¹⁾ a lui Cesaru, datu lui Catilina. Cesaru crediendu, cá o atare incriminatiune nu trebue suferita, se-provóca la Cicerone, cá la unu martoru, dice cá insusi din propri'a miscare a descoperitu acestuia ócreare menunte ale conjuratiunii, si asia efaptuesce: cá lui Curiu sa nu i se-dea remuneratiunea; éra Vettiü, dupace prin secuestrarea si venderea pe nemic'a a mobilielorü a fostu batjocoritu reu²²⁾ si in adunarea poporului inaintea rostrului mai ruptu in bucati, sa fia aruncatu in prinsória, cum o pati si Noviu cestorulu, caci primíse a judecá pe o persóna magistratuala mai superiora de a sa.

XVIII.

Impliniindu i se pretori'a capată prin sortire aministratiunea provinciei Spania ulteriora. De creditori, cari nu lu lasau sa plece, se-scapă lasandu chezasi. Si elu plecà contr'a datinei si a legiloru, fara sa mai astepte a primi dela senatu instructiunile si ordinele necesarie. Dusu s'a asia de fric'a creditoriloru, că sa nu lu traga la judecata, séu pentru că cu atatu mai rapede sa póta dá sociloru ajutoriulu cerutu, nu se-scie. Dupa impaciuirea provinciei o desertà cu aseminea iutiala fara a mai asteptá pe successorulu seu, venindu la Roma pentrucá sa si tiena triumfulu si totu deodata sa concure la consulatu. Ma, deorace diua adunarii elective erá determinata, candidatur'a lui nu se-mai putea luá in consideratiune, pana nu va intrá cá privatu in Roma: deaceea, improtivinduse multi la cererea lui spre a fi dispensatu de legi, fú constrinsu a se-lasă de triumfú, pentrucá sa nu fia eschisu dela consulatu.²³⁾

XIX.

Din cei doi competitori de consulatu, L. Luceciu si Marcu Bibulu, se-uni cu celuantaiu sub conditiune că Luceciu, pentrucá are mai pucina popularitate dar cu atatu mai multi bani, sa promita pela alegatori bani in numele amendurora. Optimatii, audiendu de acést'a cuprinsi de frica, că Cesaru, candu se-va vedé in culmea magistraturei cu unu colega unitu ce nu va essi din svadulu lui, nu va mai eunósce margini la planurile sale cele cutezatórie, cadiura pre Bibulu, că si densulu sa promita atáta câtu Luceciu; ba multi ilu ajutara si cu pung'a loru; insusi Catone recunoscu, că acésta cumparare cu bani a voturiloru e

ceruta de mantuirea republicei. Fú deci alesu Consulu cu Bibulu. Totu din acestu motivu optimatii avura grigea a dá fitoriloru Consuli numai de acelea provincie spre gubernare, unde sa n'aiba multu de facutu, cum amu dice, in care sa pórte grige numai de drumuri si de silve.²⁴⁾ Vatamatu pana la ficati de acésta injuria Cesaru s'a pusu sa traga cu tóto puterile pe Cn. Pompeiu in partea sa, care erá superatu pre parinti, caci intardiau a sanctiuná cá fapte implinite cele ce le pusesse elu in lucrare dupa devincirea regelui Mitridate. Catra aceste impacá pe Pompeiu cu Crassu, cu acestu inamicu vechiu enca deprin consulatulu, ce lu purtasera impreuna in cea mai mare discordia. Infine se-uní si cu unulu si cu altulu cu scopu: cá in republica sa nu se-faca nemica contra placului unuia séu altuia din trei.²⁵⁾

XX.

Intrandu in consulatu fapt'a cea mai antaia i a fostu a orindui: cá actele senatului si poporului sa se-concépa in scrisu si sa se publice regulatu²⁶⁾. Restaveri si vechea datina, cá in lun'a, in care nu erá de rondu la functiune, sa mérga inaintea sa unu aparatoriu, éra pre urna lictorii. In diua, candu publicá poporului legea sa agragaria, dede din foru cu mana armata pe colega seu carele protestase. Ce e mai multu a doua di Bibulu s'a plansu in senatu, dar nu s'a aflatu nemine care sa fi cutezatu a vorbi séu a face ver o motiune relativa la acca violentia atacatória de ordinea legala — desi atari motiuni se-faceau deseori pe la turburari multu mai neinsemnatórie — ceca ce aduse pe Bibulu la atât'a desperare, cá, pana candu a essitu din Consulatu, s'a inchisu in casa si nunai prin edisa in scrisu, sí mai manifestá

opusatiunea. Deatunci Cesaru a gubernatu singuru, cum i a placutu, republica. Deaceea unii glumeti, candu la ver o tréba de rîsu se subscriiau cá marturi, nu puneau: cá acést'a s'a facutu sub consuliú Cesaru si Bibulu; ci sub Consuliú Juliú si Cesaru, insemnandulu de doueori cu numole si pronumele; si apoi incepura a cerculá prin vlogu versurile de sensulu acést'a:

Nu, acést'a nu s'a facutu sub Bibulu, ci sub Cesaru.

Caci sub Consululu Bibulu nu sciu a se fi facutu ceva.

Campulu de Stella, dechiaratu solenclu prin parintii nostri de domenu alu statului, precum si campi'a campania essarendata pentru trebuintiele republicei, le impartí fara sorti cam la douăzeci de mii de cetatiani de accia, cari aveau câte trii si mai multi copii. Publicaniloru,²⁷⁾ cari cereau relassare, li facú scadiementu de una a treia parte din sum'a arendiei si i svadui in publicu, cá la venitóriele licitatiuni sa nu mai dea sume asia de mari. A mai facutu elu si alte daruri bogate fia cui dupre placere, fara a i contradice cineva, si déca nescine ar fi cutezatu, scia elu alu intimidá. Astfelu puse sa scotia cu lictorii din foru pe Catone, de care fusese intrepelatu, si sa lu arunce in chisória. Lui Luciu Luculu, care avú curagea a i resiste mai liberu, i bagá atát'a teróre amenintiandu lu cu acusari, incatu i cerú in genuchi iertatiune. Pentrucá Cicerone atinsese intr'o cuventare giudiciale starea cea de géle a republicei, Cesaru mediloci lui Publiu Clodiú, inamiculu oratorulu, in aceeasi dí la noue ore²⁸⁾ trecerea din clasa patriciloru la plebe, favóre, dupa care indesertu s'a fostu batutu de multu.²⁹⁾ Infine corumpendu cu daruri

sculà pe Vettiu asupr'a intregului partitu alu contrari-
loru sei, cá sa denuntia in publicu: cá densulu ar fi
fostu indemnatu de catra órecari din accia, cá sa
ucida pe Pompeiu, si, adusu inaintea rostrului, cá sa
spuna pe nume pe accia in privintia caror'a s'au fostu
intielesu. Ma, deóra ce nice unu nume, nice altulu
n'a facutu impresiunea asteptata, si mai virtosu cá s'a
nascutu suspitiunea, cá tóta denuntiatu'r'a nu e decatu
o intriga reutitiósa, desperandu despre essitulu doritu
alu acestui planu precipitatu, perdù, cum se-crede,
prin veninu pre denuntiante.

XXI.

Totu pe acestu timpu a dusu elu in maritisiu pe
Calpurnia, fia lui Pisone, care erá sa i urmeze in
consulatu; éra pe féta sa, Julia, a dat'o dupa Cn.
Pompeiu, delaturandu pe Serviliu Cepione, mirele ei
de mai nainte, cu acaruia ajutoriu mai cu séma ceva
mai nainte, 'si facuse tréb'a contr'a lui Bibulu. Dupa
acésta noua afinitate incepù a cere mai antaiu dela
Pompeiu darea parerii in Senatu, éra nu cá pana
aci dela Crassu, contr'a usului ce erá, cá consulu intru
cererea pareriloru sa se-tiena in totu cursulu anului
consularu de acelu rondu, ce insusi ilu staverise la
prim'a Ianuariu.

XXII.

Astfelu, sustienutu prin voturile socrului si a
ginere-so, din tóta multimea cea mare a provincioloru
'si a alesu mai cu preferintia Galliele, cari prin posi-
tiunea si folósele sale sa i fia bogata materia la tri-
umfuri. Deocamdata primù prin legea Vatinia Galia
dincóci de Alpi, adaugendu se si Illiriculu, apoi prin
senatu, si Gallia Comata; caci se-temeau parintii, cá,

denegendu i o ci, nu cumva si pe acést'a sa i o dea érasí poporul. Inígamfatu de bucuri'a acestui succesu, nu s'a stemperatu, cá, pucine dile dupa acést'a, sa nu se laude in senatulu plinu: cá densulu incontr'a voii si in necazulu oftariloru inimiciloru sei a capatatu ce a poftitu; si cá deaci incolo elu va saltá preste capetele tuturoru. Oponendu i nescine in batjocura: cá acést'a nu va fi lucru usioru pentru o femeia³⁰⁾, primindu glum'a respunse: Cà si in Siria a dõnnitu o Semiramida, si cá o parte mare a Asiei a fostu canduva supusa Amazóneloru.

XXIII.

Dupace Cesaru 'si a implinitu Consulatulu, pretorii Caiu Memmiu si Luciu Domitiu facura in senatu motiunea: cá sa se orînduiasca o cercetare despre actele guvernului din anulu tracutu. Cesaru, care supuse senatului acésta cercetare, vedindu, cá temporizeaza a se-ocupá cu acésta afacere, si cá au tracutu trei dile numai in dispute deserte, se-duse in provinci'a sa. Ci, cum s'a departatu, cá in preludiu de cecace ilu astéptá si pe densulu, i trasera indata pe Cestorulu la judecata cu cea mai mare impatimire pentru diverse incriminari. Nu multu dupa acést'a fú citatu si insusi inaintea tribunalului de Antistiu Labione, tribunulu plebii; ci Cesaru, apelandu la colegiulu intregu, castigá, cá, catu timpu va lipsi, din Roma in trebi de ale Statului, sa nu póta fi acusat. Deaceca, pentrucá pe venitoriu sa fia mai securu, 'si o facú de regula principala, cá pururea sa aiba castigati in partea sa pre persónele magistratuali ale fiacaruia anu, si sa nu ajute séu sa suferu a veni la dregatorii din competitori pe altii, fara numai pe aceia ce i se-oblegau: cá in lipsa lui voru apará caus'a

lui; ba nu se-sfii anca a cere dela unii din ei si cá atare promisiune sa i o intareasca si cu juramentu si cu subscriere propria.

XXIV.

Éra candu Luciu Domitiu, candidatu la Consulat, a amenintiatu in publicu: cá ce n'a pututu face cá pretoru, va face cá consulu, si i va luá legiunile: atunci Cesaru invitá pe Crassu si pe Pompeiu la sine, la Luca, o cetate in provincia sa, si i induplecá: cá, spre a delaturá pre Domitiu, sa concure amendoui pentru alu douilea consulatu, si lui sa i se-prelungésca comand'a preste ostire pre cinci ani. In sumeti'a acestui succesu, la legiunile ce le capatasé dela republica, mai adause altele adunate cu spesele proprie; pe un'a a conseris'o chiaru din Gallia de dincolo de Alpi, dandu i si nume gallicu; caci i dicea Alauda,³¹⁾ carea apoi, dupa ce o uniformá romanescé si o discipliná dupre artea romana, a daruit'o intréga cu dreptulu de cetatianu. Deatunci nice cá a lasatu a i scapá din mana vero ocaziune la resboiiu, firear fi fostu celu mai nedreptu si mai periculosu, atacandu fara causa binecuventata si pe soci si pe gintile inimice si feróse: incatu senatulu decretase odata, cá sa tramita o comisiune spre a cercetá in ce stare sunt Galliele; ce e si mai multu, unii au fostu de parerea, cá sa lu dea pe man'a barbariloru³²⁾. Ma intreprinderile lui fiindu incununute cu succesu fericitu, pentru densulu, cá pentru nemine inainte de densulu, se tienura si mai dese si mai multe dile de serbatori.³³⁾

XXV.

Eca cam ce a facutu elu in cei noué ani cátu timpu avú sub comand'a sa legiunile. Tóta Gallia,

ce se contine între Pirenei, Alpi și Gebena (Ceveni) și riurile Renu și Rodanu și se-stinde la unu circuitu de trei milióne doue sute de mii de pasi, fara a mai computá cetatile aliate deja cu Roma și bine meritate de ea, o prefacú în provincia romana, și i impuse unu tributú anualu de patrudicci de milióne de sestertii. Elu e celu antaiú între Romani, carele facendu punte preste Renu, atacá pe Germanii, ce locuescu dincolo, și le dede sangeróse batai. A mai lovitú elu și pe Britani, unu poporu pana atunci necunoscutu, luandu dela vinciti bani și obstatici. Și printre atâtea succesuri de victoria numai de trei ori, éra nu mai multu, fú lasatu de norocu: în Britania, unde flot'a i fú mai intréga stricata de tempestate; în Gallia, unde aprópe de Gergovia un'a din legiunile sale fú taiata în bucati; și în tienutulú Germaniloru unde Legatii sei Tituriu și Aurunculeiu, alesuti într'o angustia, fura ucisi.

XXVI.

Pre acelasi timpú i muri mai antaiú mam'a, apoi fia și curendu dupa acést'a și nepotu-so. Intr'aceea uciderea lui Publiu Clodiu implú republic'a cu teróre, și, deorace senatulú decretase sa fia numai unu consulú, și anume Cn. Pompeiu, éra tribunii plebii staruiaú, cá acestuia sa i se-dea de colega Cesarú, íst'a s'a inticlesu cu densii, cá mai bine sa céra dela poporu, spre a i se-concede a concurá la alu douilea consulatu și în lipsa, pe atunci candu terminulu comandai preste legiuni va incepe a se implini, cá din acea cauza sa nu fia constrinsu a 'si lasá provinci'a înainte de timpú și pana a nu se-fini resboiulu. Cum a capatatu acést'a, planuindu indata mai mari și plinu de sperantia, se-puse a 'si oblegá în totu modulu pe

tóta lumea atâtu cá privatu, câtu si cá omu publicu prin dari de bani si servitii publice. Din partea de predi convenita sie incepù facerea unui foru, care numai aria l'a custatu preste un'a suta milióne de sestertii. Poporului i a promisú intru serbarea memoriei fiesi unu spectaclu de lupte gladiatoresci si o pomana, cum nu s'a mai vediutu inainte de elu. Si pentru cá sa incordeze in gradulu celu mai mare asteptarea poporului, macarucà tóte trebuintiósele le tocmise pe la intreprinditori,³⁴⁾ tienea totusi ocupati cu grandiósele pregatiri la acea pomana si pe domesticii sei. Puse la cale, cá pe acei gladiatori renumiti, cari la cererea privitoriloru se-bateau pe mórte si viatia, sa i iá cu puterea si sa i tiena pe seam'a sa. Éra pe noviti nu i essertiá nice prin scóla de scrima, nice prin maisterii de arme, ci pe acasa de cavalerii Romani si chiaru de senatorii deprinsi in manuirea armelor, rugandu pe acestia fórtc, ce se-vede din epistolele lui, cá sa iá asupr'a le instruirea singulariloru si insii sa dea instructiunile necesarie la deprinderea in arme. Soldulu legiuniloru sale ilu duplicà pentru totudeaun'a. Bucate li impartia, decâteori erá indestulare, fara modu si mesura, si câteodata daruia la totu legionariulu câte unu sclavu, prinsu in resboiu.

XXVII.

Éra, cá sa conserve legaturile de cumnatia si buna voiintia cu Pompeiu, i oferi in casatoria pe Octavia, nepót'a soru-si, ce erá maritata dupa Caiu Marcellu; si pentru sine a petítu pe féta lui Pompeiu, ce erá promisa lui Faustu Sulla. Pe toti câti incungiurau pe Pompeiu, si pe o parte mare din senatori chiaru, i legá de caus'a sa, imprumutandu li bani fara séu cu putinu interesu; gramadea cu daruri

si pe cetatiani de alte classi, cari chiamati nechiamati veniau si lu cercetau; nu uitá nice pe iertatii si pe sclavii fiacaruia dupre cum stá unulu altulu in favóre la domnulu seu. Pe timpulu acest'a Cesaru pentru toti amenintatii de procese, pentru toti cufundatii in datorii, pentru junimea ruinata prin chieltuiele nebune erá uniculu si celu mai grabnicu ajutoriu: afara numai candu crimele unor'a, lipsele si lucsulul altor'a erá multu mai mari, decátu sa li póta singuru ajutá. La acestu soiu de ómeni elu li o spunea verde: Pe voi numai unu resboiiu civilu ve mai póte mantui.

XXVIII.

Nu cu mai pucinu zelu alesuía elu si pe regii si provinciele de preste totu pamentulu, dandu in daru unor'a cu miile prinsii de resboiiu, tramitendu altor'a fara a fi autorizatu de senatu si de poporu, unde s decautori aru vré ajutórie militaric; catra acestea a infrumsetiatu cu edificie pompóse cetatile celea mai putinti nunumai in Italia si Spania, ci si in Asia si Grecia: panace infine consululu de pe atunci M. Claudiu Marcelu, pecandu tóta lumea cuprinsa de spaima cugetá in mintea sa unde tindu tóte acestea, dupa ce mai antaiu a incunoscintiatu prin edisu publiculu, cà are sa faca o propunere relativa la supremulu periclu alu republicei, facù in Senatu motiunea: cá deocamdata lui Cesaru sa i se dea unu succesoru si inainte de terminu, din consideratiune, cà resbelulu este deja finitu si e pace, si se-cuvine a se demite ostirea vinci-tória; apoi in adunarea electiva candidatur'a lui Cesaru, ce nu e de facia, sa nu sa iá in consideratiune, cu atátu mai virtosu, cà si

Pompeiu numai in modu nelegale l'a fostu dispensatu de plebiscitu.³⁵⁾ Éra acést'a s'a fostu intemplatu asia, cà Pompeiu, candu a adusu legea despre dreptulu Magistratiloru, in capitulu, prin care eschidea pe absentu dela concursulu la dregatorii, din uitare nu facuse esceptiune nice pentru Cesaru, si cà numai dupa ce legea s'a fostu sapatu in arama si depusu in archiv'a statului, 'si a coresu erórea. Marcellu, nemultieminduse numai cu a rapi lui Cesaru provinciele si acelu privilegiu³⁶⁾ mai propuse: cá colonistiloru, pe cari Cesaru, conformu legii Vatinia, i asediase in Novu-comu, sa li se retraga dreptulu de cetatianu, pentru ratiunea, cà li s'a fostu datu cu intentiune ambitiósa si preste cuprinsulu acelei legi.

XXIX.

Turburatu prin acestea Cesaru si preocupitu de ideea, ce spunu cà o repetiá adeseori, cà adeca este mai greu pe densulu, celu antâiu barbatu in statu, a lu dá josu din loculu celu dintâiu in alu douilea, decatu din alu douilea in celu mai de josu, se-opuse din tóte puterile parte prin intervenirea tribuniloru, parte cu ajutoriulu lui Serviu Sulpiciu, a celuilaltu Consulu, la mesurile lui Marcellu. Éra dupace acést'a si in anulu urmatoriu, facenduse Consulu in loculu lui Marcu, unu veru primariu alu seu dupre tata, renouu atacurile sale, Cesaru cu sume mari de bani trase in partea sa cá aparatori pe Emiliu Paullu, colega aceleuia, si pe Caiu Curione, celu mai violentu dintre tribuni. Si candu vediù, cà se lucréza intru tóte contr'a sa totu cu mai mare cerbicositate, si cà se-alesera consuli totu din partitulu inimicu: atunci se-adresà cu rugatiune in scrisu catra senatu jurandu lu: cá sa nu lu lipsésca de binefacerea ce o are dela poporu, séu cá

celu pucinu si celorulalti imperatori sa li se-ia ostirile. Acést'a a facut'o elu, cum se-da cu socoteal'a, incredintinduse, cà lui i va fi mai usioru a convocá pe veterani sub steagu, de câtu lui Pompeiu pe soldatii cei noui. Totudeodata intrà in negotiatiuni cu contrarii sei, promitienduse, cà elu este gat'a a demite optu legiuni si a redá Gallia Transalpina, déca i se-voru lasá doue legiuni si Gallia Cisalpina, séu macaru o legiune cu provinci'a Illiriculu pana se-va alege Consulu.

XXX.

Dar, deorace nice senatulu n'a intrevenitu si contrarii sei denegara a transige cu densulu despre interesele republicei, a tracutu in Gallia dincóci de Alpi, si, dupa tienera congregatiuniloru provinciali, s'a opritu in Ravena, determinatu a intreveni cu arme, candu senatulu ar luá niscareva mesuri mai aspre contr'a tribuniloru plebii, cari se-puneau pentru caus'a lui. Éca acest'a a fostu pretestulu sub care elu incepù resbelulu civilu; se-crede anse, cà cauzele sa fi fostu altele. Celu pucinu Cn. Pompeiu o repetiá desu dîcendu: cà Cesaru neputendu cu medie-proprie nice sa aduca la capatâiu edificele incepute, nice sa satisfaca asteptarea poporului, ce acest'a 'si o facuse despre rentórcerea lui la Roma, sa fi voiitu a turburá si amestecá tóte. Altii dîcu: sa se-fi temutu, cà va fi trasu la dare de séma pentru tóte câte facuse in primulu seu Consulatu, atâtu incontr'a auspiciiloru si a legiloru, câtu si a intrevenirii cu veto a tribuniloru: deórace M. Catone amenintiase de repetite ori si cu juramentu, cà elu va acusá pe omu, indata ce Cesaru 'si vá demite legiunile, si caci cerculá in gura la tóta lumea predicerea: cà, déca va veni la Roma cá unu

privātu,³⁷⁾ o va pati că Milone, că incungiuratu de inarmati sa se-apere inaintea judecatii. Cecace devine si mai aprópe de adeveru prin scirea, ce ni o dà Asiniu Polione, despre dís'a din vorba in vorba a lui Cesaru la vederea inamiciloru sei, intinsi morti pre campulu de bataiia dela Farsalu: „Ei au voiit'o; dupa atâtea fapte mari, io, Cesaru, eram sa fiu condamnatu, déca n'as fi cautatu ajutoriu la ostire.“ Infine unii sunt de parere, că farmeculu comandci supreme militare, la care s'a fostu dedatu prin usu indelungatu, combinatu cu o menuntiósá cantarire a puteriloru proprie si ale inamiciloru sei, l'ar fi induplecatu a se-folosi de ocaziune spre a rapi la sine domni'a, ce o poftise anca din anii juniei sale. De acésta parere se-vede a fi fostu si Cicerone, candu a scrisu in opulu seu „de officiis“ cart. III, că Cesaru purtá pururea in gura versurile lui Euripide, ce insusi le a tradusu cam in sensulu acest'a:

Déca este sa calci dreptulu, sa fia unu tronu,
Pentru care ilu calci; amintre sa ti fia santu!

XXXI.

Deci candu s'a inscientiatu, că tóta intrepunerea in favórea sa a tribuniloru a fostu desérta, si că acestia au fugitu din Roma, Cesaru a comendatu in tacere coortile sa mérga inainte; éra insusi, spre delaturarea de tóta suspitiunea, nunumai că a assistatu la unu spectaclu publicu, ci anca a essaminatu in detaiu si unu planu de scóla pentru gladiatori, ce voiitá sa o faca, si dupa datina a luat parte la unu numerosu banchetu. Apoi, dupa apusulu sórelui inhamandu la trasura mulii dela antái'a móra, ce i a essitu inainte, apucá pre calea cea mai neamblata, insocitu numai de pucini. Ma stingenduse luminile,

perdù calea, amblà multu ratacindu, infine pela re-
varsatulu dilii, aflându o calausa, essi pre carari an-
guste éراسي la calea drépta, ajunse depeurma coortile
la Rubicone, riu, ce erá marginea provinciei sale,
unde facù o pausa. Aci e, unde cugetandu la ma-
rinea gigantica a intreprinderii sale, intorsu catra cei
mai deaprópe: „Si acum ne mai putemu întórce,
dîse, dar, déca vomu trece acésta punte, vomu
avé sa le castigàmu tóte cu armele!“

XXXII.

Pecandu stá indouitu cu mintea, i s'a facutu vi-
siunea acést'a. Nescine de o marime si frumsetia
estraordinaria i se-arată fara veste sediendu in apro-
piere si cantandu dintr'unu flueru de trestia. Veniendu,
cá sa lu audia, afara de pastori, militari numerosi de
pe la statiuini, intre acestia erau si trîmbitatori, ara-
tarea rapì dela unulu trîmbitia, sarì in rîu si, can-
tandu cu voce sonora marsulu de atacu, tracù in rip'a
cealalta. Atunci Cesaru dîse: aideti, unde ne
chiamá visiunile Diciloru si strîmbatatea ini-
miciloru. Sortiulu e aruncatu!

XXXIII.

Dupace a trecutú asia ostirea, o chiamá la adu-
nare, presentá pe tribunii plebii, ce, fugariti din Roma,
sosisera chiaru atunci si printr'o cuventare plangendu
si rumpendu'si vestmentulu dela peptu, cerù ajutoriulu
militariloru. Unii mai credu, sa li fi promisú fiaca-
ruia si avere de cavaleru romanu; ci faim'a acést'a
s'a lařitu dintr'o nentielegere. Caci, candu Cesaru in
foculu alocutiunii si a inbarbatarii afirmá, aratandu

adeseori cu degetulu dela man'a stanga, cá, spre a satisface pe toti cati ilu voru sustiené intru apararea demnitatii sale, elu 'si va dá cu bucuria din inima si inelulu din degetu, soldatii din sierurile dinapoi, caror'a li erá mai usioru a vedé, decátu a audi pe vorbitoriu, luara de disa cecace li s'a paruðu prin vedere: si in modulu acest'a se-lati faim'a, cá ar fi promisu dreptulu inelului dinpreuna cu patru sute de mii de sestertii.³⁶⁾

XXXIV.

Sierulu fapteloru sale celoru mari întreprinse dupa acést'a este urmatoriulu. A ocupatu Picenu, Umbria si Etruria, a constrinsu pe Luciu Domitiu, carele, denumitu de urmatoriu lui in comanda fora forma legale, tienea ocupatu militarese Corfiniu, cá sa i se-dea, si apoi i a datu drumulu. Apoi, apucandu dealungulu marii Adriatice, veni iute la Brundusiu, unde fugisera Consulii si Pompeiu, pentru cá sa tréca cátu se-va puté mai curendu marea. In urm'a unei indelungate dar desierte ostenitiuni, spre a li impede-cá trecerea, 'si abatù marsulu spre Roma. Aci provocá printr'o cuventare pe parinti, cá-sa lu sustiena cu concursulu spre binele republicei, si apoi se-duse contr'a legiuniloru celoru mai brave ale lui Pompeiu, care erau in Spania sub comand'a celoru trei Legati: Marcu Petreiu, Luciu Afraniu si Marcu Varrone, dechiaranduse catra cei ce lu incungiurau: cá se-duce acum la o armata fara duce, si de-acolo se-vá întórce la unu duce fara armata. Si macarcá impresurarea Massilie, ce in cale i inchisese portile, precum si lips'a de mediele traiului i intardiase marsulu, totusi le vinci tóte in scurtu timpu.

XXXV.

Din Spania reveni la Roma si apoi tracu in Macedonia, si, dupace a tienutu inchisu prin fortificatiuni gigantice mai patru luni pe Pompeiu, in cele din urma ilu batu detotu in bataiia Farsalica; se-lua dupa densulu, candu fugea la Alessandria, si, audiendu de uciderca lui, se-scula asupr'a lui Ptolomeciu, despre care scia, ca si lui insusi i a fostu intinsu curse, cu resboiiu, care inadeveru a fostu unulu din celea mai periculose; caci, nepregatitu si in lipsa de tote trebuintiosele, nefavoritu nice de positiune, nice de timpu, avea sa se-bata iern'a cu unu inimicu forte intreprindiatoriu intre muri si prevediutu cu de tote. Dupa victoria dede Cleopatrei si la fratele celu mai micu alu ei Egipetulu, temenduse alu preface in provincia romana, ca nu cumva apucandu pe mana verunui gubernatoru nestemperatu si ambitiosu sa servesca de mediu la rebeliune. Dela Alessandria s'a dusu la Siria si deaci in Pontu, unde ilu chiamau sciri intetitorie cu privintia la Farnace. Pe acest'a, unu fiu a lui Mitridate celu mare, carele folosinduse de resbelulu civile ca de o ocasiune binevenita, se-sculase, si, in urm'a mai multoru rezultate fericite, se-sumetise forte, la a cincea di dela venirea sa, in cursu de patru ore, catu a statutu facia cu inimiculu, intr'o singura lovire ilu batu deplinu.³⁹⁾ Ceeace i dede ocasiune a vorbi adeseori despre steaua cea buna a lui Pompeiu, carele principalile sale laure militare 'si le a fostu castigatu in resboiie totu cu nisce inimici pucinu belicosi. Maincolo a batutu pe Scipione si pe Juba,⁴⁰⁾ cari aprinsesera in Africa ultim'a flacara de resboiui a partitului optimatiloru; era in Spania pe fiii lui Pompeiu.

XXXVI.

In tóte acestea resbóiiie civile Cesaru n'a fostu batutu, decatu intru Legatii sei: intre cari Caiu Curione peri in Africa; Caiu Antoniu cadiù in Illiricu in manile inamiciloru; Publiu Dolabella perdù flot'a totu in Illiricu, éra Cneiu Domitiu Calvinu ostirea in Pontu. Insusi s'a batutu pururea cu succésulu celu mai fericitu, si mai nice odata cu sórte dubia, déca vomu escipiá doue casuri: odata la Dirachiu, unde, batutu de Pompeiu, vediendu cà nu lu ia la fuga, dise: cà Pompeiu nu scia a invinge; apoi altadata in Spania, in cea din urma bataiia, candu atât'a s'a fostu desperatu de succésu, cà venise la idea, cà sa 'si faca mórtea cu man'a sa.

XXXVII.

Resbóiele finite, a triumfatu de cinci ori: dupa devincirea lui Scipione in patru ronduri totu intr'o luna, ci cu intremiediu de cateva díle; si anca odata dupa victoria repurtata asupr'a filoru lui Pompeiu. Primulu si celu mai pomposu a fostu celu Gallicu, apoi celu Alessandrineanu, dupa acest'a celu Ponticu, cui i a urmatu indata celu Africanu, si infine celu Spanicu: fiacare cu trofee si pompa diferita.¹⁾ In diua triumfului Gallicu, candu a tracutu pre langa Velabru, frangendu i se ossia p'aci erá sa fia trantitu din carulu triumfalu. In Capitoliu s'a suitu cu luminatia, pentru care patrudieci de elefanti deadrépt'a si sting'a purtara candelabrele. La triumfulu Ponticu, intre obiectele purtate spre vedere, erá si inscriptiunea: Venii, Vediui, Vincii, ce nu semnificá cá celelalte trofee niscareva fapte anumite de resboiu, ci se-repurtá la rapediunea cu care se facuse acel'a.

XXXVIII.

Legiuniloru veterane, afara de celea doue mii de sestertii, ce le a fostu numeratu de omu la inceputulu resboiului civilu, li mai dede sub titlu de parte la préda la fiacare legiunariu pedestru anca câte douedieci si patru mii de numi. Totudeodata li imparti si ogóra, nu ansa contienute in massa, pentrucá nemine din proprietari sa nu se-esproprieze. Éra poporului, afara de câte diece modii de grâu si atâtea livre de oleiu, li darui de omu si câte trei sute de numi ce i a fostu promisú odinióra,⁴²⁾ si pe deasupra anca câte un'a suta de numi dreptu desdau-nare pentru intardiere. Plati asemine pentru fiacare locuitoriu in Roma chiri'a de casa anuala pana la sum'a câte doue mii, éra in Italia pana la sum'a, ce nu tracea preste cinci sute de sestertii. La impartirea de carne a mai adausu si unu prandiu, si dupa victoriele din Spania doua gustari. Caci, parendui-se celu antaiu a fi fostu pré cumpatatu si nedemnu de darnicia sa, la cinci dile dupa acel'a dede altulu câtu s'a pututu de copiosu.

XXXIX.

Datau si spectacule de specie varie, precum: un'a lupta de gladiatori, representatiuni scenice prin tóte regiunile Romei întregi, si anca cu actori de tóte limbele, asemine jocuri de cercu, lupte atletice, o bataiia navale. Intre gladiatori in foru a figuratu si Furiu Leptinu, de vitia pretoriana, si Cuintu Calpenu, odiniora senatoru si advocatu publicu. Copii de familie princiarie din Asia si Bitinia saltaña pirric'a séu dantiulu de arme. Intre reprezentarile scenice Decimu Laberiu, cavaleru Romanu, a jucatu o mimica, ce insusi a fostu compus'o, si, dupace a capatatu in daru dela Cesaru

cinci sute de mii de sestertii si inelulu de auru, din scena tracù prin orchestra spre a sedé éراسi pre unulu din celea patrusprediece scaune. Pentru jocurile Circense estinsera spatiulu cercului de ambele lature, si in giuru lu incinsera cu unu canalu cu apa; aci junii de familiere cele mai nobili se-destinsera manandu cara inhamate de câte doui si patru cáii, precum si in sari-ture depre unu calu pe altulu. Doue turme de juni, între cari unii erau mai teneri, altii mai maturi, re-presentara joculu Troianu.⁴³⁾ Venatórie s'au datu cinci díle si se-incheiara cu o bataiia formala, in care erau ingageati de o parte si de alt'a câte cinci sute de pedestri, câte douedieci de elefanti si câte cinci sute de calareti. Caci spre a se-puté luptá mai in largu terminii se-redicara din cercu, si in loculu lor se-asediara doua tabere facia in facia. Atletii se-luptara patru díle intr'unu stadiu provisoriu facutu in Campulu lui Martiu. Bataiia navala, pentru care s'a fostú sapatu unu lacu in Codeta cea mica, o intipuiru naui biremi, triremi si patruremi de soiulu nauiloru de resboiu Tirice si Egiptice, incarcate cu unu numeru mare de luptatori. La tóte spectacelere acestea s'a adunatu din tóte laturele atát'a multime de omu, cà o parte mare din ospetii veniti maserá supt corturi intinse pre strate séu drumu, si cà adeseori prin indesuire se-strivira si inabusira fórté multi, între altii si duoi senatori.

XL.

Tracendu dela acestea la reorganizarea Republicei, mai antáiu a coresu calendariulu, care anca de multu, din pecatulu Pontificiloru, prin abusu de a intrecalá órecari díle, venise in atare disordine, cà nice serbatorile secerisiului nu mai concadeau cu vér'a,

nice cele ale culesului de viie cu tómn'a. Anulu l'a regulatu dupre cursulu sórelui asia, cá-sa constea din trei sute sessedieci si cincii de díle; lun'a intre-calara sa lipsésca, si totu la alu patrulea anu sa se-intrecaleze o dí. Éra cá in venitoriu computulu timpului sa concada cu prim'a Ianuariu, a vîritu între Noemvre si Decemvre alte doue luni, si asia anulu, in care s'a facutu acésta asediare, a fostu de cincispredece luni cu lun'a intrecalaria, ce, dupre usulu de pana aci, cadiuse chiaru in acestu anu.

XLI.

Intregi senatulu, la vechii patricii adause noui; inmultí numerulu pretoriloru, edililoru, cestoriloru, si chiaru pe alu magistratiloru inferiori; reabilità pe aceia, cari fusera scosi séu prin censori, séu prin judecata pentru corumperea alegeriloru, in postu si demnitatea loru. Dreptulu de alegere⁴⁴⁾ ilu impartí cu poporulu asia: cá, afara de competitorii de Consulatu, diumatate din candidati la dregatorii sa se-aléga dupre voii'a poporului, cealalta dupre recomandatiunea sa. Scurt'a formula a ceduleloru, tramise pela cercurile de alegere,⁴⁵⁾ sunau: Cesaru dictatorulu catra cutare séu cutare tribu. Eu ve recomendu pe N. N., cá sa capate prin sufragiulu vostru demnitatea sa. Deschise calea la functiuni si filoru de proscrisi.⁴⁶⁾ Tribunalele le a redusu la doue categorii de judecatori: la ordinea cavalársca si senatorésca; a treia categoria, adeca pe tribunii erariari, ia stersu. Pe poporu nu l'a mai numeratu in loculu⁴⁷⁾ si modulu, cum erá datin'a, ci strata de strata prin proprietarii de case, numite insule; si asia din trei sute de mii de suflete, cari capatau grâu dela statu, sterse din lista cam la un'a

suta cincidieci de mii. Si pentrucá sa nu se-mai póta face noue turburari din caus'a numerarii poporului, asediá: cá pretorulu in totu anulu in loculu primitoriloru de grâu celoru morti sa aléga cu sorti pe altii din cei nescrisi in liste.

XLII.

Éra, dupace a impartitu printre coloniile tramarine optudieci de mii de cetatiani, pentru cá sa vina intr'ajutoriu si Romei desertate de poporatiune, a legiutu: cá nice unu cetatianu mai mare de douedieci de ani si mai micu de patrudieci, déca nu voru fi oblegati prin juramentulu de militia, sa nu póta lipsi din Italia mai multu de trei ani necontentitu; si fiii de senatori, déca cumva nu se-tienu de suit'a verunui duce séu persóna magistratuala, sa nu póta calatori in strainatate, asemine cei ce traiescu cu economi'a de vite, sa nu póta tiené intre pastori mai pucinu de a treia parte din fetiorii nascuti liberi.⁴⁸⁾ Catra acestea pe toti, câti faceau pe medicu in Roma, si pe profesorulu de artile liberali, i daruì cu dreptulu de cetatianu, cá cu atátu mai bucurosi insii sa se asédia cu locuinti'a in Roma si s'atraga si pe altii. Ce s'atinge de banii luati imprumutu, surpà asteptarea despre schimbarea cartiloru de detoria,⁴⁹⁾ ce adeseori s'a fostu frementatu, si decretà in celea din urma: cá detorii sa multiemiasca pe creditoru, apretiuindu 'si posesiunile nemobili in pretiuulu, cu care le au fostu comparatu inainte de resbelele civile,⁵⁰⁾ scadiendu anse din sum'a detoriei totu, ce s'a platitu séu cá interese reali, séu ce s'a adausu la acea detorie: prin acést'a s'a amortizatu mai a patr'a parte din capitalulu de detoria. Tóte colegiele,⁵¹⁾ afara de celea fundate din vechime, le a desfiintiatu. Mai agerì pedepsele

pentru crime; si, deorace cei bogati cu atâtu erau mai inclinati a le face, cu câtu, essilanduse numai, nu perdeau nemic'a din averile sale, asia Cesaru, cum scrie Cicerone, condamnă pe paricide cu confiscarea averii intregi, pe ccialalti cu diumatate.

XLIII.

Sede la judecata cu zelu si facea dreptate cu rigórea cea mai mare. Pe cei dovediti de mancatori⁵²⁾ i stergea chiaru si din catalogulu senatoriloru. A casatu cununi'a unui barbatu pretoru, pentrucà luase pe o muiere, ce erà despartita de barbatu-so numai de doue dile, macarcà femeia nu stá sub nice o suspitiune de necredintia. Puse vama de importu pre marfele straine. Popri usulu lecticeloru, precum si portulu porfireloru si alu margaritareloru, iertandu lu numai la unele persóne si etati pe la órcari dile anumite. Sustienù mai alesu legea contr'a lucsului mészloru, postandu veghetori in targulu bucateloru, cá sa confisce celca proprite si sa le duca la densulu, si tramitiendu câteodata pe sub mana pe lictori si soldati, cá sa iá chiaru depre mésa cele ce s'aru fi stracuratu prin falsitatea preveghitoriloru.

XLIV.

Pelanga aceste amenunte croiá planuri din di in di totu mai multe si mai mari, atâtu pentru infrumsetiarea si comoditatea Romei, câtu si pentru securanti'a si estinderea imperiului. Astfelu mai antâiu de tóte, voiia sa edifice in onórea lui Marte unu templu, cá care sa nu mai fia altulu pre suprafaci'a pamentului, implendu si complanandu spre acestu scopu laculu, unde dedese bataii'a navala; sa faca unu teatru de marime gigantică, radiemandu lu de muntele Tar-

peianu. Sa redige dreptulu civilu intr'unu modu mai simplu, adunandu din numerulu celu mare si difusu de legi pe celea mai bune si mai trebuintiöse intr'o colectiune, constatatória din câtu se-va puté mai pucine capete. Sa deschidia bibliotece Grecesci si Latinesci, câtu mai copiöse si mai mari, insarcinandu pe Marcu Varrone⁵³⁾ cu cumpararea si asediarea cartiloru. Sa descece baltile Pontine. Sa deschidia cursu lacului Fucinu. Sa faca cale impetrita dela Marea Adriatica pre spinarea Apeniniloru pana la Tibru. Sa taiia Istmulu.⁵⁴⁾ Sa respinga pe Daci, cari se-revar-sasera preste Tracia si Pontu. Apoi din Armenia mica sa loviasca pe Parti, ci sa nu se-lasa cu ei la bataiia decidiatória, decâtu numai dupa ce i a cunösece prin lupte mai mici. — Pecandu facea acestea si planuía sa faca altele, éca mórtea lu suprinse cá unu furu!..

Inainte anse de a vorbi despre acést'a, credu cá nu va fi strainu de obiectu, a spune pe scurtu despre chipulu si steriolulu lui, despre portulu si datinele lui, precum si despre cele ce se-referescu la studiale lui cá barbatu de statu si de arme.

XLV.

Spunu, cá erá de statura inalta, de colóre alba; avea membrele bine facute, faci'a cam plina, ochii negri si viui; sanatatea i erá buna, numai cá pela finitu patimea de lesinuri rapedi, si avea datin'a a trasari in somnu. Fù apucatu de doua ori intre afaceri si de epilipsia.⁵⁵⁾ In cultur'a corpului erá mai multu decâtu minutiosu, incâtu nu numai cá se-tundea cu diligintia si se-radea, ci 'si smulgea si perii, cum imputara unii. Maicuséma de chialatatea capului nu se-putea mangaiá, cu atátu mai virtosu, cá in privinti'a acést'a a fostu adeseori obiectulu de rîsu a

lu innegritoriloru sei. Deaceea avea si datin'a a 'si aduce siuvitiile cele rare preste crestetu, si pentru acést'a, din tóte onórele decretate de senatu si poporu nice un'a n'a primit'o si n'a usurpat'o mai bucurosu, decâtu dreptulu de a purtá pururea cunun'a de laura. Se-dice asemine cà erá originalu in portulu seu, purtá adeca clava fimbriata pana la mani; si nice odata nu se-incingea altfelu decâtu pedinsusu de fimbria, si anca fórté largu. Deunde apoi a si essitu dis'a lui Sulla, carele adeseori admoná pe optimati: cà sa se téma de baietioiulu reu incinsu.

XLVI.

A sediutu deocamdata in strat'a Subura in nisce case mici, éra cà pontifice Massimu in strat'a Sacra in palatiu alu statului. Multi lu descriu cà pe unu amatoru de mobilie elegante si lucsuóse, dicendu cà, dupa ce a inceputu si a finitu cu mari spese o vila in tienutulú Ariciei, o dede josu din fundamentu numai pentrucà nu essise cum asteptá elu, de-si pe atunci erá numai o mica persóna incarcatu de detorii; cà in espeditiunile sale ducea cu sine podine in mosaicu de marmora pretiósá.

XLVII.

Se-dice cà si la Britania sa se fi dusu numai din sperantia de a gasi margaritare, ale carora pondere, voiindu a li alaturá marímea, le cumpaneá uneori cu man'a sa. Erá amatoru patimasiu de petre nestimate, de vasa sapate in metalu nobilu, de statue si tablauri antice. Pe sclavii bine crescuti si mai poliiti i cumpará cu pretiuri imense, încátu se-rusiná si insusi de ele si opriá de a le petrece in cartile sale de computu.

XLVIII.

Prin provincie dá la cinc⁵⁶⁾ neconținutu totu cu doua ronduri de triclinia, din cari la unele sedeau barbati militari de rang superior și literatii din suit'a sa; la celelalte romanii de ranguri civile și cei mai de frunte dintre provincialisti. Intre domesticii sei, fia in lucruri mari, fia in celea mici, tienea disciplina strinsa, ba aspra chiaru: încâtu a pusu in legature pe unu pitariu alu seu, caci servise pe sub mana óspetiloru pane de o alta calitate de cea pusa inaintea lui; éra pe unu iertatu alu seu, celu mai favoritu, ilu pedepsi cu mórte, caci adulterase pe so-ci'a unui cavaleru romanu, desi nu s'a fostu geluitu nimene.

XLIX.

Castitati lui desi, afara de relatiunile cu Nicomede, nu i se-póte imputá nemic'a, totusi acést'a a fostu cea greua, duratória și espusa la tóte gurele rele. Nu voiiu vorbi despre versurile atâtu de cunoscuta ale lui Calvu Liciniu:

Totu ce avù canduva

Bitinia și amantele lui César.⁵⁷⁾

Tacu cuventarile lui Dolabella și ale lui Curione, tatalu, tenute in senatu, in care Dolabella ilu numesce: concubin'a Regelui și laturea decatra parete a patului regescu⁵⁸⁾; éra Curione ilu face: Staululu lui Nicomede și bordeiulu⁵⁹⁾ Bitiniei, și lu denunția cá pe unu omu, cui inim'a i stete odinióra la rege, éra acum la regatu. Acestea se-faceau pe acelu timpu, candu cum ni spune Brutu, unu óbre care Octaviu, care cá unu smintitu ce crá putea vorbi mai liberu, intr'o adunare numerosa a salutat pe Pompeiu cu numele de rege, éra pe Ce-

saru cu celu de regina. Ma Caiu Memmiu merge si mai departe imputandu i: cà la o méssa numérosa, la care luasera parte mai multi negotietori din Roma, pe cari i citéza pe nume, Cesaru impreuna cu ceialalti margioli sa fi facutu lui Nicomede servitiulu de pocarariu.⁶⁰⁾ Éra Cicerone nendestulindu-se cà in órecari epistole a scrisu, cà celuce 'si deduce originea dela Venere, sa fi fostu condusu de sateliti in camar'a regéscă, si sa se-fi culcatu in patu de auru in vestmentu de purpura, si sa 'si fi prostituitu flórea etatii, i a mai disu in Senatu, candu Cesaru apará caus'a Nisei, a fetei lui Nicomede, si se provocá la binefacerile, ce le a fostu primitu densulu dela regele: Lasa tóte acestea, rogute, deórace este cunoscutu ce ti a datu elu tie, si ce i ai datu tu lui. Infine cu ocasiunea triumfului Gallicu, soldatii lui, intre alte versuri, ce li e datina a cantá in risu ceice vinu pe urm'a carului triumfalu, cantara si urmatóriele cunoscute de tóta lumea:

Cesaru a supusu Galliele, Nicomede pe Cesaru.

Éca Cesaru triumféza acum, cà a supusu Galliele:

Nicomede nu triumféza, care a supusu pe Cesaru.⁶¹⁾

L.

Este generala opiniunea, cà Cesaru a fostu datu la placerile amorului si cà a cheltuitu sume mari de bani pe acestea, precum si cà elu a scosu din pepeni pe fórte multe femei ilustre: intre altele pe Postumia lui Serviu Sulpiciu, pe Lolia lui Aulu Gabiniu, pe Tertulla lui Marcu Crassu, chiaru si pe Mucia, soci'a lui Cneiu Pompeiu. Celu pucinu Pompeiu a trebuitu sa 'si o audia si dela ambii Curioni, tatalu si fiulu, si dela altii multi: cà din post'a de dómnia a dusu in casatoria pe fét'a aceluia, din acui

causa s'a fostu despartitu de soci'a sa, ce i facuse trei copii, si pe care (pe Cesaru) se-obicinuiá oftandu alu numi Egistulu seu. Dar mai inainte de tóte a iubitú elu pe Servilia, mam'a lui Brutu, cui anca diu primulu seu consulatu i a fostu cumparatu unu margaritariu in pretiu de sesse milióne de sestertii, si apoi in cursulu resboiului civilu, pe langa alte donatiuni, i cumparà la licitatiuni publice mosiele celea mai intinse cu unu pretiu de nemica. Miranduse multi de acésta estinatate Cicerone li díse fórté cu spiritu: 'Târgulu este cu multu mai bunu decâtu vi se-pare, 'Tertia e subtrasa,⁶²) caci se-credea cà Servia cérca a aduce si pe fiii'a sa Tertia in relatiune cu Cesaru.

LI.

Nu respectá elu patulu strainu nice prin provincie; acést'a se vede din urmatoriulu disticu, ce totu cu ocasiunea triumfului Gallicu a fóstu cantatu de soldati.

Romaniloru, pazitive muiierile, aducemu unu curvaru chelu.

In Gallia ti ai datu aurulu pe femei, aci l'ai luatú in prumutu.

LII.

Tienutu-s'a elu si cu regine, precum cu Eunoe din Mauritania, soci'a lui Bogude, pe care cá si pe barbatulu ei ia infundatu cu celea mai multe si ne-numerate daruri, cum a scrisu Nasone. A iubitú anse mai multu pe Cleopatra, cu care adeseori petrecea mancandu si bandu pana la díua; si in acecasi naue provediuta cu cabine calatorira totu Egiptulu mai pana la Etiopia, si se-intórse numai pentru cà ostirea

s'a improvititu a i mai urmá. Infine chiamandu o la Roma, la plecarea ei acasa a incarcat'o cu onori si daruri; si i dede voia, cá pe fiulu nascutu sa lu numiasca cu numele seu. Unii din greci scriu, cá acelasi semená cu Cesaru si la chipu si la ambletu. Marcu Antoniu a afirmatu in senatu, cá Cesaru l'ar fi si cunoscutu de fiu alu seu, precum bine sciú Caiu Matiu si Caiu Oppiu si alti amici a lui Cesaru. Intre cari C. Oppiu, cá-si cum fapt'a ar fi avutu trebuintia de resfrangere si reprobare, dede o carte sub titlu: Cá copilulu, care dîce Cleopatra, nu e a lui Cesaru. Elviu Cecina, tribunulu plebii, descoperì la mai multi, cá densulu ar fi avutu la mana o lege scrisa gat'a, ce avea ordinu a o publicá in lips'a lui Cesaru, de cuprinsulu: Cá lui sa i fia iertatu a duce pe cine si câte muiieri i vá placé, peutru cá sa i facó copii. Si, pentru cá sa nu i mai remana cuivá ver o îndouire, cá n'ar fi fostu notatu cu semnulu infamu alu necastitatii si adulterieloru, Curione, tatalu, ilu numesce intr'o cuventare órecare: Barbatulu tuturoru muiieriloru si muiierea tuturoru barbatiloru.

LIII.

Stemperantia in bautur'a vinului nu i o denegara nice inimicii. E vorb'a lui Catone: cá intre toti unulu Cesaru a fostu, care s'a apucatu nevinosu spre a resturná republic'a. Éra încátu pentru mancare Oppiu ni lu descrie atátu de nepasatoriu, cá, punendui-se odata din partea ospetatoriului unu oleiu rancedu inlocu de verde,⁶³) singuru Cesaru luá din elu si anca mai copiosu, cá sa n'apara a imputá domnului casei séu negriginti'a seu lips'a de urbanitate, pecandu toti ceialalti ilu refusara.

LIV.

Probe de nenteresare n'a datu nice in comandefe, nice in magistraturele sale. Caci cum atestara unii cu documentele sale in Spania a luatu dela proconsulu si dela soci⁶⁴) bani, cersiti spre a 'si plati detoriele. A predatu órccare targuri ale Lusitaniloru, cá si candu le ar fi luatu cu arm'a, macarucà ei nu se-opusesera demandariloru lui, si venindu i deschisesera portile. In Gallia a despoiatu locurile sacre si templele dieiloru, incarcate cu daruri inchinate; a dirímatu cetati mai deseori pentru préda, decâtu pentru ver o culpa. Si asia s'a facutu cá sa aiba atát'a auru încátu sa lu impartia prin Italia si provincie spre vendiare cá marfa cu câte trei mii de sestertii pundulu. In primul consulatu a furatu din Capitoliu trei mii pundi de auru, lasandu in locu atatia de arama inaurita. Vendea pe bani aliantie si regate, precum singuru numai dela un Ptolomeiu a luatu in numele seu si a lui Pompeiu aprópe de sesse mii de talanti. Éra maitardiu numai prin rapi-rile cele mai evidenti si prin calcarea celoru sante sustienù spesele resbóiielorú civile, si a triumfeloru si a spectacelorú.

LV.

In elocentia si artea militaria au a egalizatu, au a intrecutú glori'a celoru mai eminenti barbati. Dela acusatiunea contr'a Dolabellei fú anumeratu fara contestare la advocatii publici cei mai principali. Celu pucinu Cicerone in opulu catra Brutu numerandu pe Oratori díce: Cà nu vede pe nemine cui sa se poipuna Cesaru, si adauge, cà dictiunea lui e alésa, elegante, sublima chiaru si nobila. Éra lui Corneliu Nepote i scrise: Ce! pe cari din acei

oratori, cari n'au fostu decâtu oratori, vei prefirá acestuia? Cine lu intrece cu profun-
ditatea séu cu copiositatea ideiloru? Cine e
mai infloritu au mai elegantu in vorbe? Se-
pare că celu pucinu pe candu erá anca teneru sa 'si
fi alesu de modelu in elocentia pe Cesaru Strabone,
din acarusi cuventare cu titlu: Pentru sardineani,
luà unele din vorba in vorba in Divinatiunea sa.⁶⁵)
Spunu că dechiamá cu voce sonóra, cu miscari si
gesturi infocate, si nu fara gratie. A lasatu órecari
oratiuni, intre cari unele i s'atribue fara temciu.
Oratiunea pentru Metellu Augustu o crede cu dreptu
cuventu a fi mai multu numai o strasciere a tachi-
grafiloru, ce reprodusera imperfectu espresiunile ora-
torului, decatu o editiune ingrigita de Cesaru. Cu
adeveratu io am datu preste unele ossemplarie, in
care acésta oratiune nice nu póta titlu celu usitatu:
Pentru Metellu, ci: Oratiunea ce Cesaru a
scris'o pentru Metellu, de-si in aceeași persóna
vorbitoria e Cesaru, care apara pe Metellu si pe sine
totudeodata contr'a incriminariloru inamiciloru comuni.
Alocutiunea catra soldati in Spania éراسi acelu
Augustu nu o póte luá de unu opu a lui Cesaru; si
totusi sunt doue sub acestu titlu, un'a ce sa o fi
tíenutu in prim'a bataiia; alt'a in cea de pe urma;
pentru acést'a Asiniu Pollione díce: Ataculu din
partea inamiciloru a fostu atátu de rapede, că
Cesaru n'a pututu avé nice timpulu de a se-
adresá cu ver o alocutiune catra militarii sei.

LVI.

Compusau elu si memorialie despre faptele sale,
precum: Despre resboiulu Gallicu si celu Ci-
vilu cu Pompeiu. Caci autorulu despre resboiulu

Alessandrineanu, Africanu si celu Spanicu este necunoscutu. Unii dicu că ar fi Oppiu, altii Irtiu, carele a intregitu si cartea ultima neterminata anca a resboiului Gallicu. Despre memorialie Cicerone in aceeași carte mentionata mai sus vorbese asia: Cesaru a scrisu comentarii, ce merita tóta laud'a, ci sunt simpli, corecti si gratiosi, desbracati de tóte ornamentele, cá si de unu vestmentu. Ma, candu a voiitu elu a prepará materia altor'a, cari aru vré a serie istori'a, a facutu póte o placere celoru seci, carora li ar intrá in capu a 'si cercá artea de friseri; ci pe ómnenii cu mintea sanatósa i a speriatu dela scrisu. Éra Irtiu despre aceiasi comentari dice: Judecat'a tuturoru este atátu de unanima in amirarea loru, încátu se-pare că Cesaru mai multu a rapitu decâtu oferitu scriitoriloru posibilitatea de a tractá despre acelasi obiectu. Si totusi amiratiunea nóstra este mai mare decâtu a altor'a. Caci ceilalti sciu numai câtu de bine si de corect, noi ansa si câtu de usioru si iute i a scrisu elu. Asiniu Pollione din parte i crede, că comentarii sunt compusi cu pucina diligintia si nu cu adevverulu intrègu; pentrucà pedeparte Cesaru celea facute de altii sub comand'a sa le a crediutu fara a le essaminá, éra cele facute de sine-insusi le a falsificatu séu cu precaugetare séu din uitare; si adauge sa i fi fostu aminte a i reface si a i corege. Mai remasera dela elu si doue carti despre Analogia, si alte doue Antica toni, si afara de acestea si poematea intitulata: Calatoria. Celea doue dintâie le a facutu, candu s'a intorsu la ostire din Gallia dincóci de Alpi dupa terminarea congregatiuniloru provinciali; celea urmatórie sub decursulu

resboiului dela Munda; si poematea in calatori'a sa dela Roma, la Spania ulteriora, amblata in douedieci si patru de dile. Se-afra si Epistole de ale lui catra senatu; din cari se-vede sa fi fostu elu celu antâiu, care dede acestoru epistole form'a diariului dispusu in pagine; pecandu mainainte consului si ducii tramiteau scrisori numai pe o lature a cartiei. Se-gasescu asemine epistole de ale lui si catra Cicerone si amici, relative la trebi domestice, in cari, candu voiia a li comunicá cevasi mai pe secretu, scria cu note, dispunendu adeca literile in atare ordine, cá sa nu poti formá din ele nice o vorba. Éra déca voiia cineva a le detifrá si a le ceti in sieru, avea sa mute liter'a a patra din alfavetu, adeca pe D in loculu lui A, si apoi pe cealalte. Se-mai amintescu anca óre-care scripture, ce sa le fi conceputu elu de copilu, cum su: Laudele lui Ercule, Edipu, tragedia, si o colectiune de dísa séu proverbe; ci Augustu printr'o epistola cátu de scurta atátu de simpla catra Pompeiu Macru, pe care l'a fostu insarcinatu cu punerea in ordine a biblioteceloru, a opritu publicatiunea acestoru opuscule.

LVII.

Escelá fórte intru manuirea armeloru si a cáii-loru, ducea la ostenitiune de n'ai puté crede. In marsuri margea in fruntea ostirii cáteodata calare, mai demulterior pejosu cu capulu descoperitu, sa fi fostu sóre séu plóuia. Drumurile cele mai lungi le facea cu iutime necrediuta fara sarcina, pre cara inchiriate câte un'a suta mii de pasi pro dí. Éra, déca riurile l'aru fi intardiatu, le tracea séu innotandu séu cu foi imflati, incátu adeseori sosiá inaintea curieriloru prevestitori de venirea lui.

LVIII.

Intru speditiunile sale nu scii ce sa amiri mai multu: intiepletiunea séu bravur'a lui cea cutezatória. Armat'a nu 'si a condus'o niceodata pre căii periculóse fara a fi recunoscutu mai antâiu pusatiunea locurilor; chiaru si in Britania o tracù numai dupace insusi in persóna a cercetatu mai antâiu portulu, navigatiunea si desbarcatur'a insulei. Dar acelasi omu, la scirea cà taber'a sa din Germania este incinsa de inamicu, stravestitu in costumu Gallicu, strabatù la ai sei printre porturile inamiciloru. Dela Brundusiu tracù la Dirrachiu printre nauile flotei inimice pre timpu fortunosu de iérna. Si, deórece trupele armate, ce aveau ordinu a i urmá, chiaru si dupa ce le a fostu chiamatu adeseori indesertu, intardiau a veni, in celea din urma insusi nóptea in secretu numai singuru cu capulu invalidu se suì pre o luntrisióra; nu spuse cine e mai nainte, nice suferì pe carmaciulu nauii a se-induplecá de tempestate, decátu numai atunci candu crá aprópe sa lu inghitia valurile marii.

LIX.

Pe densulu nice credinti'a religiósa in semne prevestitórie chiaru nu l'a speriatu verodata, nice nu l'a intardiatu dela vero intreprindere. Astfelu, desi i a fostu scapatu vit'a de jertfa candu sacrificá, pentru acést'a totu n'a amanatu marsiulu seu contr'a lui Scipione si Juba. Impedecatu, cându a essitu din naue, cadiendu díse: A mea esci Africo! si astfelu esplicà in favórea sa semnulu. Éra pentru cá sa eludeze proorocie, dupre care numele Scipioniloru trecea a fi dela ursita ferice si nevinciveru in acésta provincia, purtá cu sine in tabera pe órecare fórté ticalosu din

famili'a Corneliiloru, carele se-porecea Salutione pentru yiati'a sa cea blastemata.

LX.

Bataile nu le facea totudaun'a dupre unu planu preconceptu, ci si dupre ocaziunea momentului. Lovea adeseori indata dupa marsiu, uneori pre timpulu celu mai spurcatu, candu nemului nu i tracea prin minte, ca va face ver-o miscare. Numai pe la capataiulu victiei sale se-facu mai cercuspectu in resbiiile decidiatoric, cugetandu: ca cu catu a invinsu de mai multe ori, cu atat'a mai pucinu are a se-juca cu sorcea; si ca nice o victoria nu i pote da atat'a, catu i ar pute rapi o singura bataiia nefericita. Nice odata n'a batutu pe inimicu, fara a nu i cuprinde totudeodata si taber'a⁶⁶); astfelu elu nu da nice odata inimicului pausa spre a se-reculege din terore. In bataiia cea dubia, retrimitea caii, incependu mai antaiu dela alu seu,⁶⁷) pentrucá, luanduli-se soldatiloru mediulu de fuga, sa fia cu atatu mai multu nevoiti a tiené peptu cu inimiculu.

LXI.

Éra calulu, cu care se-servia densulu, era o raritate; caci pitioarele i erau mai ca ale omului, si copitele spintecate ca degetele. Acestu calu, fatatu in staululu lui, despre care aruspicii prorocisera: ca insemneza imperiulu preste totu pamentulu a domnuso, Cesaru l'a tienutu cu cea mai mare grige. Si Cesaru a fostu celu antaiu, care a sediutu pre elu, nesuferinduse a fi incalcatu de altucineva. Mai tardiu, inchipuitu din metalu si inaltiatu inaintea templului, ilu inchina Veneri nascatoria.

LXII.

Lini'a de bataiia inclinata a restaverit'o adescori singuru, restandu fugatoriloru, retienendu pe unu si pe altulu, si apucati de gâtu intorcendu i cu facia spre inimicu. Demulteoru aceia erau asia de speriasi, cà unu acuiliferu,⁶⁸⁾ pe care lu oprise dela fuga, ilu amenintià cu ascutitulu dela còd'a steagului, éra altulu in aseminea casu i lasà in mana vulturulu.

LXIII.

Urmatoriele voru fi nu mai mici ci anca multu mai mari semne de firm'a lui cutezare. In urn'a bataiiei Farsalice, dupace 'si a tramisu inainte ostirea in Asia, pecandu tracea pre o nauisióra de transportu prin angustiele Elespontului, se intilni in cale cu Caiu Cassiu, din partitulu contrariu cu diece naui de resboiui, si nunumai cà n'a fugitu ci a marsu dreptu spre elu, ilu provocà ca-sa se-dea de buna voiia, si acel'a rugatoriu tracù sub protectiunea vinci-torului.

LXIV.

In Alessandria la ataculu unei punti, imbulsitu prin crumperea fara veste a inimiciloru a fugi intr'o luntre, unde se-precipitaseru mai multi, sarindu in mare se-scapà innotandu doue sute de pasi pana la nauea cea mai aprópe, inaltiandu 'si man'a stanga, pentrucá sa nu se-ude scriptele ce tienea, si tragendu cu dintii mantél'a ducale, pentrucá sa nu devina trofeu inimiciloru.

LXV.

Pe militariu nu lu pretiuiá nice dupre moravuri, nice dupre stare,⁶⁹⁾ ci numai dupre bravura, si lu

tractá cu atât'a asprime, cu cât'a blandetia. Caci nu la totu timpulu si in totu loculu, ci numai candu inamiculu erá aprópe, ilu stringea in frane; peatunci apoi tienca disciplin'a cea mai strinsa, încátu nu li spunea timpulu nice alu marsiului, nice alu bataiiei; ci, fiindu gata de marsiu si de bataii'a in totu minutulu, sa i póta conduce fara veste unde i ar placea. I alarmá adeseori si fara cauza, mai alesu pre dile de plóuia si serbatori. Uneori li comendá sa 'si tienca ochii asupr'a lui, si apoi deodata o luá la drumu diua, nóptea, si lu prelungca cá-sa osteniasca pe cei ce i urméza mai tardiu.

LXVI.

Éra pe cei speriați priu faim'a de marimea inamicului i imbarbatá nu negandu si impucinandu, ci mai virtosu essagerandu-o preste realitate. Astfelu p. e. candu vestea despre venirea lui Juba i impluse cu teróre, aduná pe soldati, si le vorbi: Vetí sci, cà peste pucine dile regele va fi aici cu diece legiône, cu trei mii de calareti, cu uu'a suta de mii de usioru-armati, si cu trei sute de elefanti. Inceteze deci unii din voi a'si mai frecá capulu cu alte cercetari, si credia mi mie, care cunoscú bine cum stá tréb'a; séu cà la dimprotiva pe unii cá accia i voiú pune pre cea mai putreda naue si i voiú lasá sa seduca, unde i va duce ventulu.

LXVII.

Calcarile de lege nice nu le luá pe tóte in séma, nice nu le pedepsiá dupre grauitatea lorú; numai pe descrtori si pe turburatori si i cautá si i pedepsiá cu cea mai mare asprime; in celealte 'si mai inchidea

câte unu ochiu. Cateodata dupa vero bataia mai mare si victoria dispensá pe soldati dela servitiulu loru ordinariu si le lasá libertatea cea mai mare a strengui incóci si incolo, diecenđu atunci cu fala: cà militarii sei se-potu bate bine si pomadati. Apoi in vorbirile sale nu le dîcea militari, ci i numiá cu unu nume mai blandu: soci de arme.⁷⁰⁾ I placea a i vedé bine imbracati, cà i impodobiá cu arme poleite cu argintu si auru, parte cá sa bata la ochi, parte cá de temerea de a le perde sa i faca mai tenaci in sustienerea luptei. I si iubiá fôrte, incátu la vestea despre caderea lui Teturiu, s'a lasatu sa i crésca barb'a si perulu capului,⁷¹⁾ si nu 'sa tunsu nice s'a rasu pana nu 'si a resbunatu. In modulu acest'a sciù elu a 'si i face atátu de devotati si cei mai bravi.

LXVIII.

Candu a inceputu resboiulu civilu centurionii dela fiacare legiune se-oferira a echipá din spesele proprie câte unu calaretiu, si toti militarii a servi fara soldu si fara bucate, cei mai avuti luandu asupra le intretinerea celoru mai seraci. Si in cursulu unui resboiulu asia de lungu niceunulu n'a desertatu la inimici, ci cei mai multi caduti in prinsória refusara viati'a sub conditiunea de a servi contr'a lui. Nunumai candu erau impresurati, ci si candu incungiurau ei pe altii suferiau fόμεa si celelalte lipse cu atát'a taria, incátu Pompeiu candu a vediatu in fortificatiunile lui Cesaru dela Dirrachiu unu felu de panc de ierba, cu care 'si sustieneau viati'a, sa fi dîsu: cà elu are a face cu fere, si sa fi ordinatu, cá sa o dea iute la o parte, cá nucumva prin atát'a rabdare si cerbicositate a ininicului, sa se-franga cu inima ai

sci. Cu câta bravura se-batura véda e fapt'a, cà la Dirrachiu numai odata luptanduse fara succesu, ei au provocatu pe Cesaru, cà sa i pedepsésca, încâtu ducele gasi de cuviintia ai imbună mai virtosu, decâtu ai pedepsi. In celelalte batai in- multe locuri, desi ei au fostu mai pucini, batura usioru trupele nenumerate ale contrariloru. Ce e si mai multu, o singura coorte din legiunea VI. insarcinata cu apararea unui casteiu, sustienù câteva ore patru legiuni de ale lui Pompeiu, strafingenduse mai intréga de multimea sagetiloru, de cari s'afflora intre murii de pamentu un'a suta si trei dieci de mii. Nice nu e de mirare, déca va luá omulu in considerare faptele séu a centurionului Cassiu Sceva, séu a soldatului Caiu Aciliu, cà sa nu vorbescu de altii mai multi. Cassiu cu ochiulu scosu, cu cós's'a si umerulu strafiptu, cu scutulu gauritu de un'a suta si douedieci de lovituri, sustienù totusi pórt'a costaiului incrediuta la apararea sa. Aciliu in resboiulu navalu dela Massilia, dupa ce 'sí a implantatu drépt'a in partea dinainte a nauii inimice, si dupace i au taiiat'o, cà unu altu Cinegiru, atátu de renumitu la Greci, sarì in naue, dandu la pamentu cu bumbulu scutului totu ce i venea in cale.

LXIX.

In cursu de diece ani câtu a tienutu resboiulu gallicu militarii nu se-revoltara nice odata, rebelara decâteva ori in cele civile, dar se-intórceau iute la subordinatiune nu atátu prin ingaduinti'a câtu prin autoritatea ducelui. Caci elu in viati'a sa nu facea concesiuni rebeliloru, ci li se-opunea pururea cu barbatia. Astfelu la Placentia a congediatu elu cu rusine legiunea a IX. intréga, desi Pompeiu stá anca sub

arme, si abea dupa multe rugatiuni si plangeri, si numai dupa ce a pedepsitu mai antâiu pe corifei, o primî éراسi in servitiu.

LXX.

Odata, soldatii din legiunea a X-ea in Roma, intre amenintiari furióse si nu fara mare periclu chiaru pentru cetate, cereau cá sa i lasa acasa si sa i remunereze, tocma pecandu resboiulu ardea in Africa, elu numumai cá nu s'a indouitu unu minutu, desi amicii ilu desvaduiau terorizandulu, a se-duce la densii si a i demisiuná; ei anca cu o singura vorba, numindu i cuiriti⁷²⁾ in locu de militari, atát'a ia imblanditu si ia muiiatu, incâtu iute i respunsera: suntemu militari, si, macaruca li resistá, i urmara de buna voiia in resboiulu din Africa. Ma elu si atunci pedepsi pe cei mai turburatori detragendu le partea a trei'a din prede si pamenturile destinate pentru densii.

LXXI.

Zelulu si bun'acredintia catra ómenii sei⁷³⁾ nu i a lipsitu lui nice candu erá june. Pe tenerulu principe Massinta, la a caruia aparare zelósa contr'a regelui Hiempsale venise intr'atát'a focu, cá in cérta 'si a fostu implantatu man'a in barb'a lui Juba, fiulu regelui, ilu smulse pe locu, dupa ce 'sa fostu osínditu cá sa platésca tributulu cerutu, din manile acelor'a ce voiiau a lu arestá, ilu tienù ascunsu la sine multu timpu, si apoi, dupa ce a essitu din pretura, purcediendu in Spania, ilu luà intre onoratorii suitoi si intre fascele lictoriloru, si lu duse cu sine in lectic'a sa.

LXXII.

Pe amicii sei i a tractatu pururea cu atât'a blandetia si bunatate, încâtu lui Oppiu, de care erá associtu pre o cale silbatica, apucatu de o bóla rapede, i concese patulu din unic'a coliba ce crá, si însusi se-culcà pre pamentu afara sub ceriu. Éra candu a ajunsu la culmea puterii a inaltiatu pe unii din amicii sei, desi erau de origine obscura, la dregatóriele celea mai mari. Imputandui-se acést'a o spuse verde: cà, déca lotrii si ucidiatorii i aru fi mana de ajutoriu intru sustinerea demnitatii sale, elu si catra acestia se-va aratá totu asia de multemitoriu.

LXXIII.

Dealta parte nu tienea mania contr'a nemului pana acolo, cá-sa nu se-impace bucurosu indata ce i se oferiá ocasiune. Lui Caiu Memmiu, la acarui cuventari fórte aspre respunsese in scrisu totu asia de aspru, i dede votulu seu, cand acel'a competiá consulatulu. Lui Caiu Calvu, care, dupa epigramatele cele faimóse amblá prin amici sa se impace cu Cesaru, acest'a i scrise de sine si enca mai antáiu. Pe Valeriu Catullu, prin a caruia versuri relative la Mamurra⁷⁴) densulu se-credea inferatu pentru totudauna, l'a chie-matu la cina in diua in care sí a cerutu iertatiune, si a intretienutu cu tatalu aceluia relatiuni de ospitalitate si dupa aceea cá si mainainte.

LXXIV.

Insatita'i bunatate nu lu parasiá nice candu avea sa 'si resbune. Pe pirati, cari l'au fostu prinsu, ia crucifissu cum se jurase, mai antaiu anse a pusu sa i

sugrume. Lui Corneliu Fagita, de acui curse nopturne, morbosu si ascunsu, abea prin dare de bani se-scapase de a nu fi tradatu lui Sulla, nece odata nu i a venitu aminte cá sa i faca reu. Pe Filemone sclavulu, secretariulu seu, ce promisese inamiciloru uciderea prin veninu a domnu-so, nu lu pedepsi mai greu decatu cu o simpla mórte.⁷⁵⁾ Chiamatu cá martoru contr'a lui Publiu Clodiu, carele erá adulteratorulu sociei sale a Pompeiei, si din acésta cauza a cusatu de crim'a spurcarii celoru sante,⁷⁶⁾ a dechiaratu: cá nu scie nemica, macaruca mam'a sa Aurelia si soru-sa Julia spusesera totu adevverulu inaintea acelorasu judecatori. Intrebatu apoi, cá de ce dar 'si a lasatu socia, respunse: caci io su de parere, cá ai mei se-cade sa fia curati nunumai de crima, ci si de suspitiune.

LXXV.

Cumpatululu si indurarea lui atátu in cursulu câtu si dupa finitululu victoriosu alu resboiului civilu este inadeveru demnu de mirare. Pecandu Pompeiu publicá: cá elu va avé de inamicu pe totu omulu, care nu va tiené cu republic'a, Cesaru dincontra a dechiaratu: cá densulu va numerá intre amicii sei pe toti câti voru remané neutrali intre celea doue partite contrarie. La toti câti i inaltiasa in rangulu dupre recomandatiunea lui Pompeiu, le dede voia libera a trece la acést'a. Candu la Herda⁷⁷⁾ intrasera in negociatiuni asupr'a unei capitulatiuni, si in urm'a acesteia se-nascuse o eomunicatiune désa intre cele doue tabere, Afraniu si Petreiu, parendu le reu de acestu pasu, pusera sa ucida fara veste pe toti Julianii,⁷⁸⁾ câti erau in tabera Pompeiana; Cesaru din partea sa nu s'a pututu de-

termină a imită acest'a perfidia efaptuita cu sine. In bataia Farsalica a datu proclianatiunea, cá la cetatiani sa li se-dea pardonu,⁷⁹⁾ si apoi mai tardiu a datu voia la fiacare din ai sei, cá sa póta mentui pe unulu pe cine va voi din partitulu contrariu, si toti câti au peritu s'afflare a fi peritu in resboiui, afara numai de Afraniu si Faustu si de junele Luciu Cesaru, ei si acestia, credu ómeni, n'au fostu ucisi cu voi'a lui. Si cu tóte acestea cei doi dintâi, dupace li s'a datu pardonu, apucasera éراسi arm'a contr'a lui. Anume L. Cesaru, dupace a stirpitu cu focu si cu feru in modulu celu mai crudu pe iertatii si sclavii lui Cesaru, ucise si vitele cumparate pentru spectacululu poporului. Infine pela capetulu vietiei a amnestiatu pe toti pe cari nu i a fostu iertatu, dandule voia a intrá in Italia si a imbracă dregátorie militare si civili. Restaveri la locu si statuile lui Luciu Sulla si a lui Pompeiu, ce le a fostu resturnatu poporul. Si, déca deacuminainte se-planuía ceva periculosu contr'a lui séu erá vorbitu de reu, mai bucurosu preveniá decâtu pedepsiá. Astfelu conjuratiunile si adunarile nopturne descoperite nu le a pedepsitu almintrea decâtu publicandu prin edisa, cá i sunt bine cunoscute; éra pe vorbitorii de reu semultiamiá a i denuutiá prin adunari publice, cá-sa mai inceteze odata. Desonórea, ce i a facutu'o numelui seu Aulu Cecina prin cartea cea mai incriminatiósa si Pitolau prin Versurile celea mai defaimatórie, a suferit'o cá celu mai simplu cetatianu.

LXXVI.

Celelalte fapte ale lui totusi sunt destulu de grele spre a justificá parerea, cá a abusatu de dominia si cá a fostu cu dreptu ucisu. Caci nu i a ajunsu

onórele celea mai escesive, precum consulatulu tenitu, dictatur'a permanente, prefectur'a moraroru si pe deasupr'a prenumele de Imperatoru, onórele de tata alu patriei, statua intre regi, tronu chéstra⁸⁰⁾; cî a suferitu a i se-decretá si altele onóre mari, ce trecu preste marirea omenésca: unu de auru in curia si inaintea tribunalului, unu de argint si chivotu cá alu dieiloru in procesiunea Circa⁸¹⁾ temple altare statue langa diei, perina,⁸²⁾ unu,⁸³⁾ luperci⁸⁴⁾ si numirea unei lune⁸⁵⁾ dupre legele seu. Scurtu nu e onóre carea sa nu o fi datu si datu cum i a placutu. Este adevéru, cá onórele celea si alu patrilea consulatu l'a purtatu numai cu numele, multieminduse cu puterea de dictatoru, care s'a fostu decretatu deodata cu consulatele; si cá onórele, alegendu in fiacare din cei doi ani pentru unu din cele trei luni cîte doi consuli cá locutiitori ai onórele intr'acestu timpu n'a tienutu nice o adunare de senatori, afara de acelea in cari se denumira tribunii plebii, si in locu de pretori a pusu proprii consuli, cari sa aministreze trebile cetatii, desi elu erá senatoru. In ajunulu primei Ianuaru, murindu de curu de curu rapede unulu din consuli, oferí consulatulu la unu din competitori numai pentru cîteva óre.⁸⁶⁾ Cu asemíntia plesnindu in facia datinele parintesci impartí onórele de statu pentru mai multi ani; dede ornate consularia la diece barbati, cari fusesera numai senatori; primi intre senatori cetatiani de curentu fusesera si pe órecari dintre semibarbarii Galli. Catra acestea onórele mai mari preste visteria si impositele statului de curu de curu clavii casei sale. Comand'a si grigea peste cele onórele legiuni, ce le a fostu lasatu la Alessandria, o onórele de curu de curu lui Rufu, fiulu iertatului, si unulu din marioru onórele sei.

LXXVII.

Totu asia de mari dovedi despre neinfranat'a s'arrogantia despotica a datu elu, cum ni spune Tit Ampiu, si prin vorbele sale facute in publicu, d'acenddu: cà republic'a nu e nemica, unu num' secu, fara corpu si forma.⁸⁷⁾ Cà Sulla n'a cu' noscutu alfavetulu,⁸⁸⁾ caci a depusu dictatura. Cà ómenii aru trebui sa vorbiasca' cu densul' cu mai multa bagare de séma, si sa aiba d'legi disale sale. Pana acolo a fostu ajunsu c' nerusinarea, cá sa d'ca unui Aruspice, carele cu oca' siunea unui sacrificiu i spusese, cà intrinsecele pre' vestescu lucruri triste, si cà lipsesce inim'a, vor' predice de unu venitoriu mai veselu, d'éc' voiu vré io; si, din aceea cà vitei i lipsesce inim'a, n'are a deduce nemine nice o aratar' a dieiloru.

LXXVIII.

Ma ur'a cea mai principalá si mai nempacaver' si a tras'o elu asia. Prim' adeca sediendu in tend' templului Venerii naseatória pe toti senatorii, ce veni' sera a i presentá decretale celea mai onorifice. Un' credu, cà, voinddu a se-sculá, sà fi fostu retienutu d' Corneliu Balbu; pecandu altii spunu, cà nunumai n' s'a cercatu de felu a se sculá, ci anca sa fi facutu o facia fórté acra lui Caiu Trebatiu, ce i facus' semnu a se ridicá. Acésta fapta a lui cu atátu s'a vediu a fi mai de nesuferitu, cu câtu insusi, tracendu' cu carulu triumfalu pe dinaintea scaunelor tribuniloru, asia s'a indignatu de tare asupr'a lui Pontiu Acuila, care singuru dintre colegii sei nu se-sculase incátu strigà: Ei bine, tribune Acuilo, vino, d' mi recere republic'a! Si cà mai multe d'ile dea' rondulu n'a promisú nimului nemica decátu sub re

stringerea afectata: Déca acést'a va fi si cu
voii'a lui Pontiu Acuila.

LXXIX.

La acésta batjocura facuta senatului despretiuitu
mai adause alta fapta si mai aroganta. Caudu adeca
se-intorcea dela serbatorile latine intre achiamatiunile
nemesurate si ne mai audite ale poporului, nescine
din multime, punendu pre statu'a lui o cununa de
laura legata cu o fasia alba, éra tribunii plebii, Epi-
diu Marullu si Cesetiu Flavu, dispunendu a se-luá
fasi'a dela cununa si omulu a se-include, Cesaru
maniatu séu pentru cà nu ia essitu bine incercarea
inaltarii sale la regatu, séu, cum dîcea densulu,
pentrucà a fostu lipsitu de glori'a de a lu putea refusá,
scóse din dregatoria pe tribuni, certandu i aspru.
Cu tóte acestea imputatiunea, cà elu se-bate dupa
numele de rege, n'a putut'o scuturá de pre sine, ma-
caruca poporului, ce l'a fostu salutat cu numele de
Rege, i respunse: Cesaru su, nu Rege! si ma-
carucà la serbatórea Lupercalieloru a respinsu si a
tramis'o in Capitoliu lui Joue celu pré bunu si mare
diadema, ce consulu Antoniu i o apropiase de capu
de mai multe ori in Foru. Mai adauge la acestea si
faim'a, ce se-totu mai intariá: cà va sa se stramute
la Alessandria séu la Iliu, ducendu totudeodata acolo
cu sine tóte puterile statului, si cà va lasá Roma
amiciloru, cá sa o aministreze, dupa ce a desecatu
Italia prin recrutari. Se mai dîcea: cà in adunarea
cea mai aprópe a Senatului, Cotta, unulu din XV.
barbati, insarcinati cu custodi'a cartiloru Sibiline, vá
face motiunea: cá-sa se-ofereze lui Cesaru titlu de
Rege, scrisu fiindu in cartile Sibiline, cà Partii nu
se-potu invinge, decátu numai de unu Rege.

LXXX.

Acést'a a fostu caus'a ce a facutu pe conjurati a se-grabi cu intreprinderea loru proiectata, cá sa nu vina in necesitatea de a consimti cu acea propunere. Deci svaturile, ce pana aci se-tienusera partialu si se incepusera între câte doui si câte trei, se-faceau acum intr'o adunare de toti. Nice poporulu nu mai erá multiemitu cu starea de facia a lucrurilor, si 'si dá pe ascunsu si pe facia neplacerea cu domni'a, si doriá liberatori.⁸⁹⁾ Astfelu dupa primirea strainiloru in senatu s'a gasitu unu placatu cu inscriptiunea: *Salutare!* Sa nu arate nemine noului senatoru calea la Senatu. *Catra acestea se-cantau in vlogu versurile:*

Cesaru duce in triumfu pe Galli, acelasi i duce
si in senatu,

Gallii depusera braciile,⁹⁰⁾ si se-imbracara cu
laticlavie.⁹¹⁾

Candu Cuintu Massimu, pe care l'a fostu substituitu in locu 'i de Consulu pre unu trimestru, si Lictorulu l'a anuntiatu dupa datina la intrarea in teatru, se-audi din tóte laturele vócea: Nu e elu Consululu. Cestiu si Marullu, dupa ce au fostu scosi din tribunatu, capatara in adunarile elective cele mai de aprópe fórté multe voturi pentru Consulatulu. Pre statu'a lui Luciu Brutu, se-citiá inscriptiunea: *O de ai fi in viatia!* Éra pre a lui Cesaru acést'a:

Brutu, caci a scosu pe Regi, s'a facutu primulu
Consulu;

Acest'a, caci a scosu pe Consuli, s'a facutu ulti-
mulu Rege.

Conspiratau contr'a lui mai multi de sessedieci,
fiindu capii conjuratiunii Caiu Cassiu, Marcu si Decimu

Brutu. Decamdata erau nedeterminati, că óre ucidelu-voru in campulu lui Martiu, cu ocasiunea adunarii elective, candu va chiamá triburile la votare, impar-tínduse in doue cete, din cari un'a sa lu dea josu depre punte, éra ccalalta sa lu apuce si sa lu omóra; au sa sara asupr'a lui in strat'a Sacra, séu la intrarea in teatru? dar dupa ce s'a publicatu adunarea senatului in curi'a lui Pompeiu pre 15 Marte, fara a se-mai indoui, preferira locul si timpulu acest'a.

LXXXI.

Intr'aceea lui Cesaru i s'a proorocitu uciderea prin semne evidente. Cu pucine luni mainainte colonistii asediati in Capua in puterea legii Julia, pe-candu desgropau moriminte vechi spre a 'si face case, ceea ce o faceau cu atátu mai zelosi, cu câtu ei gasiá acolo órecari vasa de arte antica, descoperira in morimentulu, in care se-dícea a fi fostu ingropatu Capis, fundatorulu Capuei, o tabla de arama, pre care stá scrisu cu litere si vorbe grecesci acestea: Candu vreodata ossale lui Capis se-voru scóte la lumina, atunci unu descendinte din Julu se-va ucide de man'a consangeniloru, si apoi mórtea lui se-va resbuná prin teribili plage venite preste Italia. Si cá sa nu i tréca cuiva prin capu, că acésta fapta ar fi o fabula 'au o plasmuitura, sa scie, că Balbu, amiculu celu mai intimu a lui Cesaru, ni o spune. Cu pucine dile inainte de finitulu seu i s'a spusu, că turmele de caii, pe cari i inchinase dieloru candu cu trecerea preste Rubiconu, si i lasase liberi fara pazitori, nu mai voru de locu sa manance si se-vaita mereu.

Candu aduse unu sacrificiu Aruspicele Spurrina l'a facutu atentu: cá sa se-téma de unu periclu,

ce nu² va trece presto idele lui Martie. Éra in ajunulu acelorasi ide s'a vediutu o ceta de paseri de specia varia, venindu dintr'o dumbrava vecina, ca gonescu pe unu regaliolu,⁹²) ce fugise cu o ramura de laura in curi'a lui Pompeiu, si o sfasia in bucati aci. Éra in noptea, dupa care a rasaritu diu'a uiderii, Cesaru insusi s'a vediutu in sonnu aventanduse uneori preste nouri, si altedati a dá drépt'a lui Joue. Éra socii sale Calpurniei i s'a aratatu, ca cade fruntariulu casei, pe barbatu-so ilu ucidu in braccle sale, si apoi ca usiele camerei de dormitu se-deschisera de sine. Atátu pentru acestea semne, câtu si pentruca nu se-simtia bine Cesaru statú multu nedeterminatu, ca ore sa se-tiena acasa mai bine si sa amane pentru altadata ce 'si propusese a lucrá cu senatulu; in cele din urma, svaduitu de Brutu, ca sa n'aduca pe senatori in stare a fi asteptatu in desertu de numerosi, purcese cam pe la cinci ore.⁹³) Scrisorea, in care i se descoperia cursele, inmanuata de nescine, o puse intre alte chartii ce le tienea in man'a stinga, ca si cum ar fi voiitu a o citi mai apoi. Dupu ce a sacrificatu mai multe victime fara a i se-arata semne bune, intrá in curi'a despretiundu aceta credintia religioasa; aci cu unu surisu ironicu dise lui Spurina, voiindu a lu scote proorocu mincinosu: Ca idele lui Marte au venitu fara periclu, la care acel'a respunse: Au venitu, dar n'au trecut.

LXXXII.

Dupa ce a sediutu Cesaru, conjuratii sub aparenti'a a 'si manifestá respectulu i dederu róta, si Cimbru Tulliu, carele luase prim'a rola, s'apropia indata de densulu casi cum ar vře sa i cera ceva;⁹⁴) ci denegandui-se, si facendui-se cu man'a semnu ca

sa lasa pentru altu timpu, ilu apucà de toga de ambii umeri, si, candu Cesaru a strigatu: Dar acé-st'a e violentia! atunci unulu din fratii Casca ilu ranesce in facia cevasi mai josu de gîtu. Cesaru apucandu braciulu lui Casca ilu strapunge cu stilulu de scrisu, se-cérca a sari, dar e intardiatu prin a dou'a lovitura. Cum a vediutu, cà din tóte partile vinu asupr'a i cu pumnarele scóse, 'si acoperì capulu cu tog'a, si totudeodata cu man'a stînga trase sinulu incretitu alu ei pana la calcaia, pentrucá sa cadia cu caviintia avendu invalita si partea de josu a corpului. In pusatur'a acést'a apoi cadiù mortu strapunsu de doue-dieci si cinci de lovituri; numai la prim'a lovitura scóse unu gemetu, dar vorba n'a datu desi unii dîcu, cà, vediendu si pe Brutu aieptanduse asuprai, sa fi eschiamatu grecesce: Si tu, fatulu meu! Dupace 'si a datu sufletulu, fugiendu toti, a jacutu catuva timpu, pana candu trei sclavi seraci, puindulu intr'o lectica, lu dusera acasa cu braciele atîrnátorie. Si din atâtea rane, cum i se-para medicului Antistiu, numai un'a erà de mórte, adou'a, ce o capatase in peptu. Cugetulu conjuratiloru erà: cà corpulu ucisului sa lu traga in Tibru, sa i confisce averile, sa i caseze faptele; ci de fric'a lui Marcu Antoniu, a consulului, si a lui Lepidu, maisterulu calaretiloru, se-abtienura.

LXXXIII.

Deci la propunerea lui Luciu Pisone, a socru-so, testamentulu lui se desface si se citesce in cas'a lui Antoniu, ce l'a fostu facutu la 13. Septemvre a anului trecut in vil'a sa Lavicana, si l'a fostu datu in custodia la cea mai betrana din vergurele Vestaline. Cuintu Tuberu ne spune: cà dela celu antâiu consulatu alu seu pana la inceputulu resboiului civilu in

testamentulul seu a pusu totudauna pe Pompeiu creditoru, si cà l'a cititu si soldatiloru intr'o adunare. Ma in testamentulu celu mai din urma a lasatu trei creditori, pe nepotii dela surorile sale, pe Caiu Octaviu preste trei din patru parti, éra pe Luciu Pinariu si pe Cuintu Pediu preste cealalta parte a patr'a a averii. Catra acestea in calcâiulu testamentului pe Octaviu l'a adoptatu si in familia, lasandu i numele seu. Mai multi din ucidiatori erau dechiarati de tutori ai fiului seu ce i s'ar puté nasce. Pe D. Brutu⁹⁵⁾ ilu numise si intre ereditorii secundari. Poporului prestetotu i a lasatu gradinile sale de langa Tibru, si de omu câte trei sute de sestertii.

LXXXIV.

Dupace s'a publicatu diua inmorimentarii, se-redicà in campulu Martiu rugulu langa morimentulu Juliei, si inaintea rostrului se-inaltia o capela aurita dupre modelulu templului Venerii nascatória; in leintrulu acesteia stá unu patu de eburnu, asternutu cu aur si purpura, si la capu o trofea cu vestmentulu, in care fuscuse ucisu. Aducatoriloru de daruri,⁹⁶⁾ parandu cà nu li va ajunge diua, li s'a disu, cà, fara a se tiené de rînduiala,⁹⁷⁾ sa duca totu omulu pre vercare strata a Romei i vá placé darulu in campulu Martiu. Printre jocurile de ingropatiune, spre a de-sceptá in ómeni compatimire catra ucisu si ura contr'a ucidiatoriloru, s'au cantatu din Judeciulu armeloru lui Pacuviu bucati cá:

Deaceea i am conservatu io, ca-sa⁴ fia cine sa me perdia! si altele din Elestra lui Attiliu de asemine cuprinsu.

In locu de panegerica consululu Antoniu puse a se-citi de Eroldu decretulu senatului, prin care i s'au

fostu datu tóte onorele divine si umane; totu asia si juramentulu, prin care se-legasera toti senatorii spre apararea acestui omu; la care dela sine adause pré pucine. Patulu de mórte, ce a fostu asediatu inaintea rostrului, ilu purtara in foru parte magistrati in functiune, parte de cei emeritati. Pecandu unii voiaua a lu arde in capel'a lui Jone Capitolinu, éra altii in curia lui Pompeiu, écca fora veste s'arata doui necunoscuti, incinsi cu sabia si purtandu doue darde in mana, si i punu focu cu faciele aprinse. Intr'o clipa multimea ce stá in pregiuru gramadira surcele uscate, scaune si banci, si totu ce li venia in mana; apoi fluerasii si actorii se-desbracara de vestmentulu, cu care remasu dela triumfuri se-imbracasera pentru acésta solenitate, lu rupsera in bucati si lu aruncara in flacare; totu asia si veteranii militariloru legionari armele sale, cu care se-ornasera pentru serbarea in-morimentarii; multe matrónesculele sale ce le purtau, precum si bumbii⁹⁸) si pretestele copiiloru. In mediculu acestui doriu generalu multimea streiniloru prin adunari partiali isi manifestara gelea fiacare dupre datin'a sa; dar mai alesu judeii, cari cercetara rugulu mai multe nopti doaríndulu.

LXXXV.

Indata dela ingropatiune plebea a alergatu cu facile la casele lui Brutu si Cassiu; cu greu respinsa de acolo intalnindu in cale pe Elviu Cinna si din eróre luandu lu de Corneliu, pe care lu cautá, cá pe unulu ce cu o dí mainainte in adunare publica vorbise fórte reu de Cesaru, ilu ucidu si capulu infiptu in lance ilu pórtá prin cetate. Dupa acést'a i inaltiara o columna mai de douedieci de urme in foru stante dintr'o unica pétra de Numidia cu inscriptiunea: Pa-

rintelui Patriei. Multu timpu sacrificá aci, facea promisiuni, si impacá unele certe jurandu pre numele lui Cesaru.

LXXXVI.

La unii din ai sei Cesaru li a l satu banuial'a: c  densulu nice n'a voiitu sa mai traiésca, nice sa 'si mai caute de sanatate, ce nu pr  cr  inflorita; si că din ac sta cauza sa nu fi luatu in bagare de séma, nice semnele dieiloru, nice svadurile amiciloru.  ra unii suntu cari credu, c , intemeiatu pre acelu din urma decretu alu senatului si pre juramentu, 'si a departatu elu gard'a din spanioli ce lu insociau cu sabiele. Din contra altii su de parere, c  Cesaru sa fi vrutu a cad  mai bine odata victima la cursele ce lu ameninti  din t te partile, dec tu sa fia pururea cu fric'a in inima. Infine sunt si cari istorisescu, că avea datin'a a d ce: Că nu e at tu interesulu seu, c tu alu republicei, c  sa romana in viatia. C tu pentru sine, elu demultu a ajunsu la culmea puterii si a gloriei. Dar republic'a, d ca lui i se-v  intempl  ceva, inlocu de a capat  repausa, v  av  din contra a trece prin suferirea resboiiloru civile la o stare si mai trista.

LXXXVII.

In ce sunt toti uniti este: că mórtea i a venitu chiaru asia cum a fostu dorit'o. Caci odata citindu in Senofonte, c  Ciru in betezirea s  cea din urma ar fi facutu dispusatiuni cum sa se-ingrópe, plinu de indignatiune catra o mórte at tu de lenta, 'si a pof-titu sie o mórte rapede si ncasteptata. Si in diu'a inainte de ucidere'i, fiindu la cina la Lepidu si venindu asupr'a mesei vorba, că ce felu de mórte ar fi

mai de doritu, densulu a prefiratu pe cea mai iute si fara veste.

LXXXVIII.

Perì in etate de cincidieci si sesse de ani, si fù numeratu intre diei nunumai prin gur'a oficiósa, ci si din convingerea poporului. Si in adeveru la jocurile, ce indata dupa apoteosarea sa, i le a consantitu pentru prima data creditorulu Augustu, s'a vediutu pre ceriu o stea comata, stralucindu septe dìle dea-rondulu, si resaria' pela unusprediecè óre, si tóta lumea credea, cà aceea e sufletulu lui Cesaru, primitu in ceriu. Acést'a e cauza, cà elu se-inchipuesce cu o stea in crestetulu capului. Curia, in care fusese ucisu, s'a muruitu prin decretu, totu aseminea s'a decisu, cá Idele lui Marte sa se-numiasca paricidiu, si in aceea dì nice odata sa nu se-tiena senatu.

LXXXIX.

Éra dintre ucidiatori mai nice unulu n'a remasu in viatia dupa densulu in trei ani, si nice unulu n'a muritu de mórte, buna. Toti condemnati la mórte, perira unii prin nauifragu, altii in bataiia, unii se-sinucisera cu acelasi pumnariu, cu care au fostu strapunsu pe Cesaru.

Note la Juliu Cesaru.

****1) Cap. I. Deórace tóte biografiile urmatorie se-vedu a fi concepute dupre acelasi planu, urdiendu adeca dela genealogi'a Imperatului respectivu, este probaveru cà Svetoniu si pe Cesaru asia l'a inceputu. Prin urmare aci e lacun'a de genealogi'a lui.

2) *Sequentibus Cons.* Anulu la Romani se insemnă cu numele Consulilor in functiune, si, deoarece Consulii in republica se-alegeau pe totu anulu, *Sequentibus Cons.* vă sa dica: anulu urmatoriu.

3) Adeca inainte de a fi inbracatu tog'a virila.

4) Cap. II. *Clientii.*

5) Decoratiunile militari la Romani erau: hasta pura = lance simpla; *armillae* = braciare de auru sėu de argintu; *torques* = lantiuri de metalu nobilu; *phalerae* = ornamente la peptu. Mai onorifice anse erau corónele sėu cununcle de specie varia: *corona obsidionalis*, cu care se-onoră ducele ce scapá armat'a din verunu periclu; *triumphalis*, erá de laura, si o purtá ducele triumfatoriu; *myrta* sėu *ovalis*, usitata in ovatiuni sėu pela triumfuri mai mici; *civica*, erá de stejariu, o capatá care scapá din periclu viati'a verunui cetatianu romanu, cu care erau impreunate si órecari drepturi de onóre; *muralis*, ce se-dá pentru assaltarea muriloru si erá de auru; *valaris* sėu *castrensis*, ce o capatá, carele luá cu assaltu valulu taberei inimice.

6) Cap. III. *Meruit* = servi, militari, l'am datu cu merui, vorba usitata de Ardeleani.

7) Cap. IV. *Vir consularis et triumphalis.* Odata pentru totudaun'a insemnămu: că *consularis* = barbatu, care au fostu Consulu, mai tardiu si onoratu cu titlu de Consulu; era *triumphalis* = care a tienutu triumfu.

8) Rodu, insula in partea ostica a marii mediterane.

9) Cap. VI. Erá veche datin'a la Romani a se-face atari panegerice numai la matróna betrane; Cesaru a fostu celu antăiu, care 'si a laudatu pe soci'a sá la ingropatiune, mórta de tenera.

¹⁰⁾ Casa = familia (dinastia) p. e. cas'a lui Davidu in s. script.

¹¹⁾ A Deae-Bonae, celebrata de femei, unde barbatiloru li erá propria intrarea sub pedéps'a sacrilegiului.

¹²⁾ Cap. VII. Romanii indata dupa cucerire impartira Spania in citeriore = Spania ostica, si ultariore = cea vestica.

¹³⁾ Spresiune biblica: Adam a cunoscutu pe Eva etc. intreuintiata cá eufimismu.

¹⁴⁾ Cap. VIII. In Gallia Trapadana séu dincolo de Padu.

¹⁵⁾ Cap. IX. Despre acésta conjuratiune vedi Sallustu Cap. XVII si XVIII, unde nu se-face amintire despre Crasu nice Cesaru.

¹⁶⁾ Magister equitum = primulu subcomandante = locotienentele Dictatorului.

¹⁷⁾ Cap. XI. Plebiscitu = decretulu poporului.

¹⁸⁾ Cap. XIII. Isauricu si Catulu, doi barbati cei mai illustri pe atunci in Roma.

¹⁹⁾ Cap. XIV. Citesce'i cuventarea in Sall. C. LI; totu la acest'a si pe a lui Catone cá respunsu C. LII.

²⁰⁾ Cap. XV. Cesaru alesese pentru motiunea sa incontr'a lui Catulu momentulu, candu senatorii, amicii acestui'a si de acelasi partitu, aveau sa in-sociasca pe noui Consuli la Capitoliu.

²¹⁾ Cap. XVII. Chirographus = scrisóre de man'a sa.

²²⁾ Erá datina a luá zelóge spre a constringe séu pe cei judecati a implini sententi'a, séu pe cei chiamati la judecata a se-infaciesiá la terminu. Asia se-vede a i se-fi intemplatu si lui Vettiu. Elu fara indouiala n'a venitu a'si sustiené acusatuniua, ce a fostu redicat'o contr'a lui Cesaru.

²³) Cap. XVIII. Dupre legi cei ce aveau a tiené triumfu erá oblegati a asteptá afara din Roma; éra cei ce se-candidá la Consulatu trebuia sa fia presenti in Roma. Cesaru, care venise in ajunulu Comitioru Consulari séu a adunarii elective de Consuli, strimtoratu intre aceste doue legi opuse interesului seu, si de a tiené triumfu si de a voii a fi alesu Consulu, tramise pe amicii sei, cá-sa céra dela Senatu voii'a spre a se candidá la Consulatu si in lipsa seu nefiindu presente. — Cititorulu sa 'si insemne acésta pretentiune la privilegiu alui Cesaru, caci cum vá vedé, ea a statutu un'a din principalile cause la inceperea resboiului civilu. — Ma deastadata cererea lui Cesaru se-franse de constanti'a lui Catone, carele cu legea amana a batut'o cu succesu.

²⁴) Cap. XIX. Optimatii in prevederea de a lipsi pe Cesaru de medie de a stricá republicei, nu voiiu a i dá de gubernatu o provincia, pentru a careia tienere in ascultare sa fia necesaria mana armata si sume de bani mai mari.

²⁵) Acésta unire facuta intre numitii barbati e cunoscuta in istoria sub numirea de: antâiulu Triumviratu.

²⁶) Cap. XX. Acestu Buletinu séu Monitoriu, cea mai antâia foia oficiósa, numita Acta diurna, a fostu cá tóte faptele lui Cesaru in acestu Consulatu democratica, prin care sa se controleze Senatululu séu mai bine Optimatii. — Este adevératu cá Annales Maximi, redigate de Pontificele Macsimu sunt si mai vechi, ele anse contineau mai multu edíse oficióse si nu se publicau.

²⁷) Publicani = vamesi, arendatori de vamile fiscalui: deordinaru din clasa calarésca.

²⁸⁾ Pela trei ore dupa prandiu. Suetonu insemnéza acést'a cá sa demustre câtu de iute lucrá Cesaru.

²⁹⁾ Clodiu urá pe mórte pe Cicerone; voiíá cá sa se-faca tribunu plebii numai cá sa i póta stricá. Dar elu erá Patriciu, cá atare nu putea fi tribunu plebii. Se-facù deci cu ajutoriulu lui Cesaru plebeu adoptanduse de unulu din plebe. — Urmarea a fostu acúsarea si essiliulu lui Cicerone.

³⁰⁾ Cap. XXII. Alusiune la relatiunile lui cu regele Nicomediei narate in Cap. II.

³¹⁾ Cap. XXIV. Coifulu legiunariloru erá insemnatu cu o priveghitória.

³²⁾ In numerulu acest'a erá si Catone.

³³⁾ Suplicationes. Asemene díle de serbatori se-tienea candu dupa ver o victoria insemnata Senatulu dá ordinu, cá sa se-deschidia templele in numele Imperatorelui séu a ducelui si sa aduca dieiloru multiemita. Mai antâiu tieneau numai o di, mai tardiu mai multe, pana candu supt Cesaru se-multiera pana la patrudieci.

³⁴⁾ Cap. XXVI. Macellarii, lat.

³⁵⁾ Cap. XXVIII. Prin care se-opriá cá nimene sa nu póta concurá la Consulatu, déca nu vá fi presentu.

³⁶⁾ Adeca de a puté candidá la Consulatu si in lipsa.

³⁷⁾ Cap. XXX. Adeca fara ostire.

³⁸⁾ Cap. XXXIII. Atat'a avere trebuiá sa aiba unu cavaleru romanu.

³⁹⁾ Cap. XXXV. Cu ocasiunea acést'a a scrisu elu la unu amicu in Roma: veni, vidi, vici.

⁴⁰⁾ La Tapsu pe Juba sãpe Scipione; la Munda pe fi lui Pompeiu, din cari Cneiu fù ucisu in fuga, frate-so Sestu a scapatu.

⁴¹⁾ Cap. XXXVII. Trofeele in triumfulu Gallicu

erau de lemnu de chitra, in celu Ponticu de acantu; in celu Alessandrineanu de scoice de tortuósa séu tiestósa, in celu Africanu de osu de elefantu, in celu Spaniolu de ocelu pilitu.

⁴²⁾ Cap. XXXVIII. Candu venise pentru prim'a data cá vincitoru in Roma, dupa fugirea din Italia a lui Pompeiu.

⁴³⁾ Cap. XXXIX. Vergiliu in Eneida Lib. V. v. 545 face descrierea acestui dantiu.

⁴⁴⁾ Cap. XLI. Ce se-cuvenia comitielor consulari si altoru adunari elective.

⁴⁵⁾ Tribus = amu puté díce corporatiuni.

⁴⁶⁾ prin Sulla.

⁴⁷⁾ Nu in foru.

⁴⁸⁾ Cap. XLII. Motivulu politicu alu acestei mesure luata de Cesaru a fostu: cá intre pastori sa se-inmultiasca nascerea de cetatiani liberi, ceeace se-angustá prin militaritu.

⁴⁹⁾ Nice ca i au iertat'o acést'a Catilinarii, cari, cufundati in detorii, 'si despretiuiá averea propria si pofta pe a altor'a.

⁵⁰⁾ In sum'a acést'a detorii sa 'si lasa mosiele la creditoru.

⁵¹⁾ Atari colegie (o specie de cluburi) cu statute religiose si adunari regulate erau nenumerate in Roma, care anse tóte stau sub priveghierea statului. Multe goniau scopuri politice, intrige electorali sal.

⁵²⁾ Cap. XLIII. Repetundarum convicti = odata pentru totudeaun'a o dâmu: cu mancatorii.

⁵³⁾ Cap. XLIV. Invatiatulu si cunosculatorulu celu mai mare de literatur'a romana pe acelu timpu.

⁵⁴⁾ de Corintu.

⁵⁵⁾ Cap. XLV. Comitialis morbus. Asia se-numesce epilipsi'a lat., caci adunarile se-suspendau,

déca se-intemplá a fi cineva in cursulu loru atacatu de acestu morbu.

⁵⁶⁾ Cap. XLVIII. Cin'a, nu prandiulu, erá la romani mancarea principale, cum e si astadi la poporulu nostru tieranu.

⁵⁷⁾ Cap. XLIX. Bithynia quidquid

Et paedicator Caesaris unquam habuit.

Spre a pretiui imputarile ce se-facu castitatii séu pudicitiei lui Cesaru aci si in Cap. II., comparéza si Not. Cap. X. Domitianu. Caci, déca pe timpulu acestui'a anca se-mai ašíá in poporu atát'a delicatetia morale, cá-sa noteze cu not'a neincrederii pe cei dati la Vinerea nefanda: cu câtu mai simtitoru cautá sa fia acelasi pe timpulu lui Cesaru, care erá mai aprópe de primitivele moravuri romane — de prisci mores.

⁵⁸⁾ Sponda vá sa 'díca laturea de catre parete a patului. Barbatii si la romani puneau pe sociele sale sa se-culce in partea de catra parete a patului.

⁵⁹⁾ In sensulu cum iau francii verb'a acést'a.

⁶⁰⁾ Turnatoriu de vinu = paharnicu.

⁶¹⁾ Gallias Caesar subegit, Nicomedes Caesarem.

Ecce, Caesar nunc triumphat, qui subegit Gallias:

Nicomedes non triumphat, qui subegit Caesarem.

⁶²⁾ Cap. L. Adeca nu e computata in suma. — Maliti'a acestei dísa spirituóse jace in duplicitatea vorbei deducere, ce odata semnificá proprie: a subtrage (din suma); altadata improprie: a dúce (acasa).

⁶³⁾ Cap. LIII. Verde = próspatu.

⁶⁴⁾ Cap. LIV. Aliati.

⁶⁵⁾ Cap. LV. Divinatiunea, adeca cuventarea prin care 'si a sustienutu pretentiunea de a acúsá densulu pe Dolabela cóntr'a mai multoru pretendenti.

⁶⁶⁾ Cap. LX. Castra o dau cu tabera dela ta-

bernaculum = cortu = tenta. Dicuntur tabernacula a similitudine tabernarum. Fest.

67) Vedi de Bello-Gallico Lib. I. Cap. 25.

68) Cap. LXXII. Acuilifer = stegaru = aceraferu = purtatoru de aquila.

69) Cap. LXXV. Fortuna in test. lat. ce aci semnifica avere si nascere = stare = avere in sensulu usitatu la rumanii munteani.

70) Cap. LXXVII. Commilitones = cameradi.

71) La romani a se-lasă sa i crésca barb'a si parulu capului erá semnu de doriu si de gele.

72) Cap. LXX. Cuiriti, cum am dîce cetaiani, burgeri, éra nu militari.

73) Cap. LXXI. Clienti = ómenii cuiva, ce tienu de ver o casa mare, sunt sub protecti'a ver unui putinte.

74) Cap. LXXIII. Calvu a fostu unu poetu liricu si satiricu, amicu lui Catullu, care scrise contr'a lui Mamurra, unu favoritu desfranatu a lui Cesaru, ba citimu la Catullu poesii grosolane nefundate chiaru si contr'a lui Cesaru.

75) Cap. LXXIV. Indurarea aci stà cà nu l'a mai torturatu.

76) P. Clodiu, cu ocaziunea ceremonieloru religióse dela serbatórea Deae-Bonae, la care intratulu erá opritu barbatiloru, fù gasitu stravestitu cá muiere in cas'a lui Cesaru, ce erá atunci pretoru si pontifice. Comparéza si Cap. VI.

77) Cap. LXXV. In Spania candu Cesaru sebatea contr'a lui Afraniu si Petreiu.

78) Partisanii lui Iuliu Cesaru.

79) Cu acésta ocaziune percurentu sierele calare mai strigase: „Militarule, isbesce in facia,“ ceea ce i a si asecuratu victori'a. Caci armat'a Pompeiana,

constandu mai alesu din juni patriciani, acestia do frica, cá sa nu li se-deformeze frumseti'a prin ver o rana, capatata in facia in resboiu, întórsera dosulu.

⁸⁰⁾ Cap. LXXVI. Locu unde sedea senatorii in spectacle.

⁸¹⁾ Erá ritu, cá in pomp'a Circense sa se-pórte in procesiune chipurile dieiloru. — Lui Cesaru i se-facú onórca a se-purtá si icón'a lui intre a dieiloru.

⁸²⁾ Pre asemine perini se-ducea idolii in procesiune.

⁸³⁾ Flaminu = preotu, ce avea a implini ceremoniele religióse pentru Cesaru, adóratu cási unu dieu. — Pana aci erau Flaminii lui Joue, Marte si Quirinu séu Romulu.

⁸⁴⁾ Lupercii erau preotii lui Panu. Ei erau impartiti in doua colegie: in Cuintiliani si Fabiani; Cesaru a creatu pe alu treilea, ai caruia membri se-numiau Juliani.

⁸⁵⁾ Lun'a Juliu, ce mai inainte se-numia Quintilis.

⁸⁶⁾ Acest'a se-numiá Caniniu Rebilu, despre care Cicerone a dísu cu ironia: Avemu unu Consulu fórte veghitoriu, caci in totu Consulatulu n'a durmitu.

⁸⁷⁾ Cap. LXXVII. Statulu sunt io, dícea Ludovicu XIV. Tronulu e nimic'a, o bucata de lemnu imbracata cu catifea (barsionu), dícea Napoleonu I. — modernii Cesari.

⁸⁸⁾ La romani, cá si la noi, a nu sci literele vá-sa díca ignorantí'a cea mai mare. Aci ansa „Sullam nescisse litteras“ a lui Cesaru insemnéza, cum se-dice astadi: Sulla a fostu prostu, cá a depusu dictatur'a.

⁸⁹⁾ Cap. LXXX. Póte sa fi fostu acést'a parereá conjuratiloru despre spiritulu poporului, caci omulu crede bucurosu ce doresce. Dar faptele, eve-

nite dupa uciderea lui Cesaru, dovedescu, că profanum volgus a pututu fi ver ce numai republicanu nu.

⁹⁰⁾ Braca séu bracae, lat. = pantaloni, cioreci lungi si largi legati josu, unu vestmentu gallicu: d'aci e si ardelenesculu bracinariu, braccii.

⁹¹⁾ Vestmentu senatorescu.

⁹²⁾ Cap. LXXXI. Pitulice.

⁹³⁾ Cam intre 10—11 ore, cum computàmu acum noi.

⁹⁴⁾ Cap. LXXXII. Cá-sa i amnestieze pe frateso, ce erá estieratu.

⁹⁵⁾ Cap. LXXXIII. Cari, la casu de mórte a celoru primi, intrau densii in dreptulu de ereditori.

⁹⁶⁾ Cap. LXXXIV. Acestea stá din vestmente, arme, ornamente, miresme, si s'aruncá in flacar'a rugului in onórea mortului.

⁹⁷⁾ Erá acest'a: antâiu veniau magistraturele si senatulu, apoi calarii, apoi militarii, apoi poporulu in sieru dupre triburi.

⁹⁸⁾ Copii de nobili purtau, câtu erau pretestati, lantiuri de auru la gútu cá amulete.

Cesarulu Octavianu Augustu.

I.

Cà famili'a Octavia a fostu anca din vechime un'a din celea mai insemnate din Velitri,¹⁾ ne vedescu mai multe documente. Caci unu suburbiu, in partea cea mai impoporata a acestui opidu se-numiá anca de multu Octaviu, si se-aratá acolo unu altaru, inchinatu lui Octaviu, intru memori'a, cà, alesu de duce intr'unu resboiu cu vecinii, aducendui-se scirea, pecandu tocm'a aducea jertfa lui Marte, despre rape-dea incursiune a inamicului, luà intrinsecele semicrude de pe focu, le taià, alergà la bataiia si se-întörse triumfatoriu. Se mai aflá anca²⁾ si unu decretu comunalu, prin care se-punea la cale, cá si in venitoriu totu in istu modu sa se-oferésca intrinsecele, cá jertf'a lui Marte si remasicele victimei sa se-dea Octaviloru.

II.

Acésta familia, alésa de regele Tarquiniu Priscu intre familiile romane, si apoi inaltiatu de Serviu Tulliu la patriciatu, in cursulu timpuriloru a tracutu la plebe, si numai dupa unu intremediu lungu de timpu se-întörse éراسi intre patricii cu voii'a lui Julius Cesaru.³⁾ Celantáiu din acésta familia, care capatá magistratur'a prin alegerea poporului,⁴⁾ a fostu Caju Ruffu. Acest'a in rangulu de Cestoru a facutu pe Cneiu si Caiu, dela care deriuréza celea doue linie ale familiei Octaviloru, a caroru sórte a fostu fórté diferita. Cneiu adeca si toti descendentiu sei imbracara celea mai inalte magistrature in statu; pecandu Caju cu

purcediatorii sei, séu din capriciulu sortii, séu din voii'a propria remasera in ordinea calarésca pana la tatalu lui Augustu. Stramosiulu lui Augustu a servitu in calitate de tribunu militariu in alu douilea resboiu punicu in Sicilia sub comand'a lui Emiliu Papu.⁵⁾ Mosiu-so, multiamitu cu functiuni municipali si bucuranduse de o avere mare, ajunsse la adunci betranetie in repausulu celu mai linistitu. Dar despre acestea vorbescu altii. Ce s'atinge de Augustu insusi scrie: cà se-trage numai dintr'o familia calarésca, veche si bogata, din care tata-so a fostu celu antâiu senatoru. — Marcu Antoniu i imputa: cà stramosiulu lui sa fi fostu unu iertatu din satulu Thurii, funariu de profesiune; éra mosiu lui schimbatoriu de bani. Mai multu de atât'a n'am pututu descoperi despre stramosii lui Augustu din partea patérna.

III.

C. Octaviu, tatalu, se-bueură din tineretie de o avere si stima mare, si me miru, cum unii scriitori ilu facura si pe acest'a schimbatoriu de bani, si disera, cà ar fi fostu unulu din aceia, de acaror'a medilocire se-servia in afacerea de alegeri in campulu Martiu. Inadeveru crescută in avere mare lui i fū usioru si a castigá magistrature si a le aministrá bine de minune. Dupa pretur'a sá, sortiendu-i-se Macedonia de provincia,⁶⁾ pre cale a nimicitu remasitielle fugitive din cetele lui Spartacu si Catilina, ce tienea ocupatu teritoriulu Thuriniloru, si astfelu 'si a implinitu misiunea straordinaria, cu care fusese insarcinatu de Senatu. Provinci'a 'si a aministrat'o cu atât'a dreptate, cu câta bravura. Batù intr'o bataiia mare detotu pe Bessi si pe Trachi, si cu socii⁷⁾ s'a purtatu asia de intieptiesce, încātu s'affla epistole de ale lui Marcu

Tuliu Cicerone, prin care svaduesce pe frate-so Cuintu, ce pe acelasi timpu aministrá Asia in calitate de proconsulu cu fama rea, si lu indémna, cá in castigarea sociloru sa ia de modelu pe vecinulu seu Octaviu.

IV.

Dupa intórcerea sa din Macedonia fù suprinsu de móрте rapede mainainte de a se fi pututu anuntiá intre candidatii la consulatu. Lasà dupa sine trei copii, pe Octavia mai mare ce o facuse cu Ancaria, pe Octavia mai mica si pe Augustu, ce i avuse cu Atia. Atia a fostu fét'a lui Marcu Atia Balbu si a Juliei, sor'a lui Caju Cesaru. Balbu, dupre tata se-tragea din Aricia si numerá in famili'a sa mai multi antenați de rangu senatorescu, éra dupre mama stá in cuginatia fórte strinsa cu Pompeiu celu mare. A fostu pretorur si unulu din acei douedieci barbati, cari in puterea legii Julie⁸⁾ impartì intre plebei ogorulu Campanici. — Ma totu acelasi M. Antoniu, care cautá cu despretiu si asupr'a originii maternali a lui Augustu, i imputá: cà stramosulu lui sa fi fostu Africanu de origine, si cà sa fi essertiatu in Aricia profesiunea candu de perfumatoru, candu cea de morariu.⁹⁾ — Cassiu din Parma,¹⁰⁾ intr'un'a din epistole, tractéza pe Augustu nunumai cá pe nepotulu unui morariu, ci si cá pe unulu de schimbatoriu, candu scrie: Farina mamei tale veniá dela mór'a cea mai miserabila din Aricia, ce o pisá bietulu schimbatoriu din Nerulu cu manile sale cele pline de imulu¹¹⁾ argintului.

V.

Augustu s'a născutu sub consulatulu lui M. T. Cicerone si alui Antoniu in IX cal. Oct. séu in 23 Septemvre cu pucinu inainte de resarirea sórelui in

regiunea Palatinului langa capetele bouiloru in Roma, unde acum s'afra o capela, facuta nu tardiu dupa mórtea lui. Caci, cum stà scrisu in actele Senatului, dupa ce C. Letoriu, unu june de familia patriciana, acusatu pentru adulteriu, intre alte motive, cum erá etatea si nascerea sá, spre a i se-mai muiiá pedéps'a, ar fi adusu inaintea parintiloru adunati si acel'a, cá densulu este posesorulu si asia dicendu paraclisariulu¹²⁾ acelui locu, ce l'a fostu atinsu mai antâiu indicitulu Augustu nascenduse,¹³⁾ si dupa ce s'a rugatu, cá pentru charulu acestei dieitati, cási proprietate a sá, sa fia iertatu — se-decretá: cá acea parte a casei sa se-prefaca untr'unu locu santitu.

VI.

• Se-arata anca si acum in mosi'a srramosésca de langa Velitre loculu, unde i s'a facutu prim'a educatiune; é unu spatiu acel'a de fórte mica estinsiune, cá-si candu ar fi o camara de bucate. Intre vecini se-tiene credintia, cá sa se-fi nascutu aci. A intrá aci fara trebuintia si fara santa sfiala, se-socotesce pecatu. Este o vecho credintia, cá celor'a ce intra acolo orbesce li se-infacieséza o aratare inspaimantatória. Dar acést'a apoi s'a si adeveritu. Caci, candu noulu proprietaru alu vilei séu din intemplantare, séu cá-sa cerce, s'au fostu dusu cá sa se-culce acolo, s'a intemplat, cá dupa pucine ore din nópte sa fia aruncatu afara printr'o putere rapede si necunoscuta, si apoi s'a gasitu cu asternutulu mai mortu inaintea pórtci.¹⁴⁾

VII.

Cá copilu i s'a pusu conumele de Turinu, séu intru memori'a originii Parintiloru lui, séu pentrucá

tata-so Octaviu se-batuse contr'a sclaviloru fugiti in tienutul Turiniloru, unde s'a fostu nascutu nu de multu. Dis'a, cà elu cu adeveratu a purtatu conumele Turinu, o potu probá cu unu documentu securu. Am datu adeca preste unu vechiu portretu in bronzu, celu intipuiá cá copilu, pre care stá scrisu cu litere de feru mai sterse acelu nume; acésta iconitia io am dat'o Imperatului meu,¹⁵⁾ care o conservéza¹⁶⁾ in cabinetulu de durmitu intre larii sei. Catra acestea si M. Antoniu ilu numesce desu in epistole in batjocura Turinu. La acést'a Augustu nu respundea mai multu, decátu cà se-mira cum i se-póte lui imputá cá o rusine numele seu de mai nainte. — Mai tardiu a luat conumele de Cesaru si apoi de Augustu; pe celu antâiu in puterea testamentului lui **Juliu** Cesaru, pe celu de alu douilea dupre parerea lui Munatiu Plancu. Opinandu adeca unii, cá sa se-numésca Romulu cá unu alu douilea fundatoru alu Rumei, a vinctu pareréa: 'cá mai bine sa i se-dica Augustu, nunu-mai pentru cà e mai nou, ci si caci e cu multu mai maiestaticu: de órace si locurile sante, unde augurii tienu ver o tieremonia de santire, anca se-numescu augusta (santite), dela vorb'a aetus (plinitate de norocu), séu dela gestulu si gustulu paseriloru, cum si Enniu invatia prin vorbele:

Augusta augurio postquam inclyta condita Roma
est.

Dupa ce s'a fundatu marit'a Ruma cu auguru
sacru.

VIII.

Candu erá de patru ani a perdutú pe tata-so; éra in etate de douisprediece ani a tienutu cuventare de lauda la ingropatiunea matusi sale. Apoi la patru

ani dupa acést'a a imbracatu tog'a virile, la triumfulu Africanu¹⁷⁾ a lui Cesaru fù danuitu cu ornamente de onóre militare, desi fiindu pré june nu luase nice o parte la resboiui. Ma nu multu dupa aceea, abea sculatu dintr'o betejire, urmandu unchiusio-so, candu se-ducea in bataiia la Spania asupr'a fiiloru lui Cneiu Pompeiu, insocitu numai de pucini pre o cale amenintiata de inimici, dupa ce suferise si unu nauifragiu, i castigà in gradulu celu mai mare apretiuirea, laudatu fiindu pelanga zelulu aratatu pre cale si pentru firea sã cea buna. Pe candu Cesaru pregatea espeditiunea contr'a Daciloru si de acilea contr'a Partiloru, Augustu fù tramisu inainte la Apolonia, unde s'a pusu pe invatiatura. Cum a aflatu despre uciderea unchiuso, si cà insusi e lasatu ereditoriu, statù multu pe gânduri sa chiamo óre intr'ajutoriu legiunile vecine; ci acestu planu cá pripitu si nematuru fù lapadatu. Mergendu apoi la Roma, primi eredietatea, desi mam'a sã stá la indouila si tata-so vitrigu Marciu Filipu, barbatu consularu, ilu desvatuia cu totuadinsulu. Si astfelu, dupa ce si a facutu ostire, din timpulu acest'a a domnitu preste Statu deocamdata cu Marcu Antoniu si Marcu Lepidu, apoi numai cu Antoniu mai douispredece ani, in celea din urma numai singuru in cursu de patrudieci si patru de ani.

IX.

Dupace am spusu momentele principalie din viati'a lui, voiu descrie acum partile câte una, dar nu in sieru cronologicu, ci dupre nessulu intrinsicu alu fapteloru, cá naratiunea mea sa fia cu atátu mai chiara si sa se-póta pricepe mai bine. Cinci resboiie civile a avutu elu: celu dela Mutina,¹⁸⁾ dela Filipi, dela Perusiu, din Sicilia si dela Actiu. Din care celu mai

antâiu si celu mai din urna ilu purtà incontr'a lui M. Antoniu, alu douilea asupr'a lui Brutu si Cassiu, alu treilea contr'a lui Luciu Antoniu, fratele Triumvirului, alu patrulea incontr'a lui Sestu Pompeiu, fiulu lui Cneiu Pompeiu.

X.

Inceputulu si caus'a la tôte acestea resbóiiie a venitu de acolo, cà Augustu, crediendu a fi de cea antâi'a obligatiune a sá, spre a resbuná uciderea Unchiu-so si a i sustiené faptele lui, indata ce s'a rentorsu dela Apollonia, se-determinà a lovi cu puterea peneasteptate pe Brutu si Cassiu, si, caci acestia se-subtrasera prin fuga dela periculu, prevediutu, a i atacá pre calea legii si, macareà erau absentu, a i acusá pentru crim'a de ucidere. Deocamdata dede insusi jocurile pentru victoriele lui Cesaru, pentrucà cei insarcinati prin functiune le la acést'a, nu cutezara a o face. Si pentru cá sa 'si póta pune in lucrare si celelalte planuri ale sale cu tóta energia, se-inscrise cá candidatu pentru tribunatulu plebii¹⁹⁾ in loculu tribunului ce murise din fatala intemplanse,²⁰⁾ desi crá patricianu, fara sa fia anca senatoru.²¹⁾ Viediendu anse, ca M. Antoniu, Consulu, dela care asteptase ajutoriulu celu mai mare, i se-opune nisuintieloru sale, si cà nu lu lasa a se-folosi la nice unu casu nice de dreptulu publicu si indatinatu pana nu lu cumpara cu celea mai grele sume de bani, a tracutu la optimati, cari, cum simtise, nu lu avea la inima pe Antoniu, din cauza mai alesu cà elu tienea pe Decimu Brutu inchisu in Mutina si se-opintea alu scóte cu bataiia din provincia, ce acest'a o capatase dela Cesaru, si in care a fostu intaritu din partea senatului. Deci din indemnulu unoru soci in politica tramise pe

sub mana sicari, că sa ucida pe Antoniu; ci desco-
perindu-se curs'a, de frica că-sa nu i se-faca si lui
asia, a datu cătu a pututu si atrasu in partea sa pe
veterani²²) atātu spre sustienerea sá cătu si a statului.
Capatandu apoi comand'a in calitate de pretoru preste
acésta ostire cumparata fū insarcinatu, că impreuna
cu Iirtiū si Pansa, cari s'alesesera Consuli, sa
mérğa intr'ajutoriu lui D. Brutu; si terminà acésta
campania ce i s'a cerutu in trei luni prin doue batalie.
In cea antâia, cum scrie Antoniu, o luase la fuga,
si abea adoua dî se-intórse fara calu si fara mantela
ducale; éra in adoua, ce nu se-póte negá, 'si a
facutu datori'a nunumai de duce, ci si de soldatu,
incātu in mediloculu luptei a luatū dela acuiliferulu
legiunii sale tare ranitu acuil'a si a purtat'o pre
umeri lungu timpu.

XI.

Deórece in acestu resboiiu perira Irtiu in cur-
sulu luptei, éra Pansa mai apoi in urm'a raneloru,
s'a latitu faim'a: ca ambii aru fi caditu ucisi' prin
uneltirile lui Augustu, cu acea intentiune, că, dupa
fugarirea lui Antoniu, remanendu republic'a lipsita
de Consuli si standu singuru vincitoriu, sa puna mana
pre tustrelele armate. Si in adeveru mórtea lui Pansa
desceptase atât'a banuiala, incātu Glicone, mediculu,
s'a arestatu, căsi candu i ar fi turnatu veninu in
rana. Catra acestea Acuilu Nigru ne spune: că pe
celaltu Consulu, pe Irtiu, sa lu fi ucisu Augustu
insusi cu man'a sa in amesteculu bataliei.

XII.

Ma cum a auditu, că Antoniu a fostu primitu
dupa fuga de Marcu Lepidu, si că ceilalti duci si

ostiri au tracutu in parte'i, a parasitu fara a se-mai gandi multu caus'a optimatiloru, luandu in modu falsu órecare disa si fapte ale loru, de pretestu alu schimbării sale in politica. Ca-si cum unii l'aru fi facutu copilu, si altii s'aru fi esprimatu in batjocura, cà Augustu e unu omu, ce trebue alesiuitu cu dari de onori si inaltiatu,²³⁾ si cà nice lui, nice veteraniloru sei nu li s'a facutu onórea cuvenita. Si pentru cá sa dea véda câtu se-póte mai chiára, câtu se-caiesce elu de trecerea sa de mai nainte la partitulu aristocraticu, impuse locuitoriloru din Nursia o contributiune de resboiu atâtu de greua, cà n'au putut'o plati, si apoi i scóse din opidu, caci ei pusera pre monumentulu celoru cadiuti in bataii'a Mutinense cu spese publice inscriptiunea: Au muritu pentru libertate.

XIII.

Dupace a intratu in legatura cu Antoniu si cu Lepidu terminà, desi morbosu si slabitu, si resboiulu Filipinu in bataiia dupla: din cari in cea antâia lipsitu de tabera abea se-putù scapá cu fug'a la aripa comendata de Antoniu. Dar victori'a n'a intrebuintiat'o cu cumpatu; ci tramise capulu lui Brutu, cá sa lu arunce la pitiórele statuei lui Cesaru; turbà asupr'a celoru mai illustri prisioneri, gramadindu i cu vorbele celea mai imjuratórie. Unuia, care rugandu lu nu cerea altu ceva decâtu o inmormontare dupre lege, se-díce, sa i fi respunsu: Despre acést'a va fi grigea paseriloru; pe unu tata si pe unu fiu, cari ilu rugá sa li daruiasca viati'ai, puse cá sa traga la sorti séu sa jóce morra,²⁴⁾ cui sa dea gratia din doui; si a privitu cu ochii pe amendouí murindu, caci, dupace tat'a s'a oferitu de buna voiia la mórte,

fiulu anca n'a voiitu sa mai fia viu. Deacea ceilalti prinsi de resboiiu, intre cari si Marcu Favoniu, renumitul maimutiatoriu a lui Catone, adusi inainte bagati in féra, salutara cu respectu pe Antoniu, éra pe Augustu ilu incarcara in facia cu blestemele cele mai selbatice. — La impartirea afaceriloru dupa victoria Antoniu se-insarcinà ca guvernarea Orientulu, éra Augustu luà asupra si, cá-sa reduca pe veterani la Italia, si sa i asedie pre pamenturi de ale municipaliloru; dar n'a culesu multiamita nice la veterani, nice la posesori, geluinduse acestia, cà i scóte de prin proprietatile sale, éra accia cà nu i remuneréza dupre merite, cum sperara.

XIV.

Totu pe acestu timpu Luciu Antoniu, intemeinduse pre consulatulu, in care s'afflá, si pre puterea frateso, cercà schimbare in starea lucruriloru: Octavianu anse lu constrinsc a fugi in Perugia, si lu aduse prin fóme, cá-sa se dea; cu care ocasiune viati'a lui atátu inainte de resboiu câtu si in cursulu lui a fostu mai de multe ori in mare periclu. Assistandu adeca odata la jocuri vediù pe unu simplu soldatu, cà sede pre scaunele caleriloru, tramise pe unu aparatoriu,²⁵⁾ cá-sa lu dea afara. Inimicii lui Octavianu respandira, cà elu pelocu sa fi ucisu pe acelu omu prin tortura. Pucinu a lipsitu de n'a peritu victima la furi'a soldatescei indignate. Steaóá lui cea buna a fostu, cà omulu crediutu ucisu aparú deodata intregu si sanatosu. Altadata, pecandu sacrificá pelanga murii Perusiei, peaci erá sa fia prinsu de o céta de gladiatori, ce erupsera din opidu.

XV.

Dupa luarea Perusiei pedepsì cu mórte pe fóрте multi; caror'a cerea iertare séu cutezáu escusare le

taiiá vorb'a mercu cu: Ai sa mori! Unii scriu, sa fia alesu din cei ce se dedesera, atátu senatori câtu si cavaleri la trei sute, si in 15. Marte sa i fi taiatu, cum se taie vitele de jertfa, inaintea altarelui inaltiatu indicitului Iuliu. Sunt si de aceia cari ne spunu: cà tóta speditiunea acést'a sa nu fi fostu decátu o comedia, pusa in scena cu scopu că pedeoparte, dandu ocasiune a se aduná sub steagul unu duce cum erá L. Antoniu, sa descopere pe inimicii ascunsi si pe toti aceia, cari mai multu de temere decátu de buna voia stá in ascultare; éra de alta, că prin confiscarea averiloru celoru vinciti sa póta plati veteraniloru premiele promise.

XVI.

Reshoiiulu Sicilianu a fostu unulu din celea an-taie ce l'a inceputu, ei l'a trasu indelungu,²⁷⁾ mai de multe ori l'a intreruptu, candu pentru că sa 'si re-faca flotele, cari din caus'a tempestatiloru, evenite chiaru si vér'a, le a fostu perdutu prin doue naui-frangeri; candu pentru pacea, ce trebuiá sa o faca, intetitu fiindu de poporu, ce erá amenintiatu de fómete prin inpedecarea importului de grâne. In celea din urma, dupace 'si a fabricatu naui noue si lé a ecuipatu cu douedieci de mii de selavi emancipati, prefacuti in matrozi, isbuti, deschidiendu marii cursu in laculu Lucrinu si Avernu, a restaviri portulu dela Baie.³⁸⁾ Aci 'si esserciá tóta iérn'a flot'a, si apoi batù pe Pompeiu -(fiulu) intre Mule si Naulocu. Atunci a evenitu, că Augustu pela or'a luptei sa fia apucatu rapede de unu somnu asia de aduncu, că a trebuitu că amicii sa lu destepte spre a dá semnalu la bataiia. Acésta cercustare a datu, cum mi vine a crede, lui Antoniu materia, că-sa i impute: Cà Octavianu n'a fostu in stare a cautá nice macaru cu ochii in

faci'a unei armate, pusa in siera de bataia; ci cà, euleatu pre spate cu ochii spre ceriu, jacú cá unu hebeucu²⁹⁾; si sa nu se-fi sculatu, nice aratatu in faci'a militariloru, fara numai dupace Agrippa luase la fuga pe inamicu. Altii éراسi i imputa lips'a de religiune in vorbe si fapte, cà adeca sa fi strigatu, dupace 'si perduse fotele prin furtuna: Voiu invinge, Neptune, si fara voii'a ta! si cà in diu'a de serbatori'a Circenselorurmatória, sa fi delaturatu din procesiunea solenela statu'a acestui dieu marinu. Nice a fostu numai intem- plare, cà in resboiulu acest'a avù elu sa patimésca mai multe si mai mari pericle decâtu in oricare altulu. Precum: dupace 'si a fostu tracutu in Sicilia o parte a ostirii, intorcenduse la uscatu spre a duce si pe cea remasa, se-vediù atacatu fara veste de Democare si Apollofanu, subcomandantii lui Pompeiu, si abea se- putù scapá in fug'a mare numai pre o naue. Alta- data éراسi candu mergea pejos pe la Locri la Regiu, si a vediutu naua biremi de ale lui Pompeiu radiendu tiermurii, si in credintia cà su de ale sale, se-dede jos la tiermuri, erá peaci sa fia prinsu. Totu pe atunci, fugindu pe cáii neamblate, unu sclavu de ai lui Emiliu Paulu, socio de drumu, aducendu 'si aminte cu durere, cà Octavianu mai demultu a fostu destieratu pe tatalu domnu-so, cercà a se-folosi de ocaziunea bine venita spre resbunare, cá-sa lu omóre. — Dupa ce a fugitu Pompeiu, lui Lepidu, unulu din colegii sei triumviri, pe care l'au fostu chiamatu din Africa intr'ajutoriu, si care acum, felosu in puterea celoru douedieci de legiuni ce i stá sub comanda, cercá prin amenintiari si terorizari a 'si insusi principatulu, i luà ostirea, ci la rugatiuneai facuta in genuchi i daruá viati'a, si lu destierà pentru tóta viati'a la Circeiu.⁹⁰⁾

XVII.

Legatur'a sa cu Antoniu pururea indoiósa si ne-secura, si prin mai multe incercari de impaciuire³¹⁾ reu stavirita, Octavianu o rupse infine. Si pentru cá sa dea véda si mai chiara, cá pana unde a degeneratu Antoniu dela datinele romane, puse sa defaca si sa citésca in senatulu plinu testamentulu aceluia lasatu in Roma,³²⁾ intru care elu denumise intre ereditóri chiaru si pe copii Cleopatrei. Cu tóte acestea, dupa ce l'a dechiaratu de inimicu alu patriei, a datu voiaa la toti afinii si amicii lui sa se duca la densulu, intre altii si lui Caiu Sosciu si lui Cneiu Domitiu consuli anca pe acelu timpu. Asemine deslegá elu pe locuitorii Bononiei, cari din vechime stá sub patronatulu Antoniiloru, de juramentulu, prin care tóta Italia se-legase a i sustiené partitulu. Nu multu dupa acést'a repurtá victori'a navale la Actiu intr'o bataia ce se-prelungise pana sér'a, încátu vincitoriulu trebuì sa pe-tréca nóptea prè o naue. Dela Actiu s'a dusu la Samu spre iernaticu; aci fú turburatu prin scirea, cá soldatii, pe cari dupa victori'a dela Actiu e tramisese inainte din tóte legiunile la Brundusiu, s'au rebelatu, pretindiendu remuneratiunea militaritului si demisionare din servitiu. Deci se-grabi la Italia, in trecerea marii avù a se luptá in doue rînduri cu grele tempestati. Mai antáiu intre promuntoriele Peloponesului si a Etoliei, si apoi éراسi pe la muntii Cerauniei, perdiendu 'si odata si altadata o parte din nauile sale liburnice; éra la aceea, in care plutia insusi frangendu i se gubernaclulu si deschiedienduse armatur'a. In Brundusiu n'a masu mai multu de douedieci si septe de díle pana sa implinésca dorintiele militariloru. Apoi dandu rota prin Asia si Siria venì la Egiptetu; si impresurandu Alessandria, unde fugise Antoniu

cu Cleopatra, o cuceri curendu. Respingendu condi-
tiunile de pace, ce Antoniu cercase a le face pré-
tardiu, ilu constrânse la sinucidere, si l'a vediutu
mortu. Éra Cleopatrei, ce doriá a o conservá pentru
triumfu cu orice pretiu, i aplicà si Psili,³³⁾ cari sa
i suga veninulu din rana; caci se-credea a fi peritu
de muscatura de vipera. Puse sa i inmormenteze cu
onóre la unu locu pe amendoui, si ordinà a li se-
terminá mormentulu, ce 'si l'au fostu inceputu. Pe
tenerulu Antoniu, celu mai màre din cei doi fii ce
Antoniu i a avutu cu Fulvia, ilu smulse dela statu'a
indieitului J. Cesaru, sub acarui scutu fugise dupa
multe dar deserte rugatiuni, si lu ucise. Totu asia
si pe Cesarione, ce Cleopatra se laudá sa lu fi facutu
cu J. Cesaru, readusu prinsu din fuga lu sterse din
viui. Pe ceialalti copii ai lui Antoniu si ai Reginei³⁴⁾
nunumai cà i a lasatu in viatia, ci, cá si candu ar
fi fostu consangeni sei, i a ajutatu si i a tienutu pe
fiacare dupre starea lui.

XVIII.

Totu pe acestu timpu puse sa scótia din mor-
mentu sicriulu in care jacea corpulu lui Alessandru
celu Mare, si dupa ce l'a privitu cu respectu i puse
pre capu o coróna de auru si lu presarà cu flori. In-
trebatu apoi de voiiesce a vedé si Ptolomeiulu,³⁵⁾ re-
spunse: Pe unu rege am voiitu a lu vedé, éra
nu mortii. Apoi, dupa ce a prefacutu Egipetulu in
provincia romana, spre a lu face mai fruptiferu si mai
corespunsatoriu aprovisionarii Romei, curatì prin lucrulu
soldatiloru tóte canalele, in care se-revarsa Nilulu,
astupate de imulu gramaditu in cursu lungu de ani.
Éra pentru vecinicirea memoriei victoriei sale dela
Actiu, fundà cetatea Nicopoli de langa promuntoriu

Actiu; institui acolo jocuri celebrande totu la cinci ani, si, dupa ce a mai largitu templulu lui Apoline, locul taberii, unde statuse, ilu inchină lui Neptunu si lui Martiu ormandulu cu despoielile nauali.

XIX.

Dupa acestea apasà turburari, rebeliuni incepute si mai multe conjuratiuni nascute in timpuri diferite, despre cari capatá cunoscentia prin denuntiari mai nainte de ce s'aru fi pututu consolidá. Astfelu p. e. a fostu cea a lui Lepidu celu teneru³⁶⁾; a lui Varrone Murena si a lui Fanniu Cepione; apoi a lui Marcu Egnatiu, dupa acést'a a lui Plautu Rufu si Luciu Paulu, barbatulu Juliei, a nepótei-si³⁷⁾; apoi conjuratiunea lui Luciu Audasiu, unu omu nice cu mintea, nice cu corpulu intregu, carele pre deasupr'a mai erá acusatú si pentru plastografia. Totu asia si a lui Asiniu Epicadu, unu semi-romanu de ginte Partineanu.³⁸⁾ Infine chiaru si a lui Telefu, unu selavu nomenclatoru³⁹⁾ a unei dómne. Caci ursit'a lui Octavianu a fostu sa nu fia scutita viati'a lui de conjuratiuni si pericle nice chiaru din partea ómeniloru celor, mai obscuri. Intentiunea lui Audasiu si a lui Epicadu fusese, cá pe fia Julia⁴⁰⁾ si pe nepotu lui Agrippa⁴¹⁾ sa i elibereze cu forti'a din insulele, unde eráu distierati si tienuti prinsí si sa i presenteze ostirii. Telefu, cási cum sórtea i ar fi destinatú lui domni'a lumii, avea de gandu sa atace insusi pe Augustu si Senatulu. Ce e si mai tare, odata nóptea se-gasí aproape de dormitórea lui Octavianu furiesiatu printre usiarii veghetori unu calau cu unu cutítu venctorescu. De a fostu smintítu séu numai s'a prefacutu a fi nebunu nu se scie; caci prim tortura nu iau pututu stórce nice o marturisire.

XX.

Resbóie esterne prestetotu a purtatu in persóna numai doua: celu Dalmaticu pecandu erá anca june; si dupa devincirea lui Antoniu celu Cantabricu.⁴²⁾ In celu Dalmaticu a capatatu si rane intr'o lupta lovitu fiindu la genuchiulu dreptu de o pétra prin prastia, in alt'a isbitu la fluierulu piciorului si la ambele bracie prin surpatur'a unei punti. — Celelalte resbóie le derigiá prin subcomandantii sei, asia anse cá la unele, cum au fostu cele Pannonice, si Germanice, sa fia pentru catuva timpu insusi presente in tabera séu sa nu stea departe de teatrulu resboiului, venindu dela Roma cand pana la Ravena, candu pana la Mediolanu séu Acuileia.

XXI.

Elu supuse séu in persóna séu prin Locutenentii sei Cantabria, Acuitania, Pannonia, Dalmatia cu intréga Iliria, precum si Retia, pe Vindeliciani si pe Salasani, doue ginti Alpice. Infrenà incursiunile Daciloru,⁴³⁾ taiindule trei duci dimpreuna cu cete numeróse. Respinse pe Germani pana dincolo de riulu Albi; din cari pe Ubieni si Sicambri, cari se-dedera, i strapurtà in Galia, unde ii ascdià pre ogórale vecine de Renu. Mai aduse elu la ascultare si pe alte natiuni neliniscite si turburate; ma elu pe nice unu poporu nu l'a batutu cu resboiu fara cause drepte si necesarie. Caci ambitiunea de a mari imperatia⁴⁴⁾ si de a adauge la glori'a militara erá atátu de straina de inim'a lui, încátu dela unii regi barbari a cerutu juramentu in templulu lui Marte resbunatoriulu, cà voru remanié in buna credintia si pacea ce o cerura; óra dela altii a cercatu sa capete unu nou soiu de obstatici — femei adeca,⁴⁵⁾ observendu cá barbariloru nu li pasa pré multu

de cei masculini; desi li lasase in voia la toti a i rescumpurá totudanna candu li va placé. Chiaru si pe poporale, ce rebelau mai desu séu intre cercustari de perfidia, nu le a pedepsitu nice odata mai aspru, decâtu sa vendia in sclavia pe cei cadiuti prinsi, sub lege: cá sa nu serviasca cá sclavi prin tiere vecine de ale loru, nice sa se ierte inainte de treidieci de ani. Prin faim'a unei atari virtuti militari si cumpatari facù si pe Indi si Sciti, cunoscuti numai din audite, cá de sine sa céra prin solii amicitia lui si a poporului Romanu. Insusi Partii nunumai cà i concesara fara grautate Armenia ce o rechiamá, ci la pofireai i intorsera inapoi si semnele militare, ce le au fostu luatu dela Crasu si dela Marcu Antoniu, dandu 'i pedeasupr'a anca si obstatici; infine mersera pana acolo cá dintre multi ce 'si disputau tronulu Particu sa primiasca pe celu alesu de densulu.

XXII.

Pe Janu Cuirinu,⁴⁶⁾ carele dela fundarea Romei numai de doue ori mai fusese inchisu inainte de densulu, intr'unu spatiu de timpu multu mai scurtu ilu inchise de trei ori, dupa ce a restaviritu pacea pro mare si pre uscatu. Cu ovatiuni séu triumfuri mici a intratu in Roma de doue ori: dupa resboiulu dela Filipi si celu Sicilianu. Triumfuri mari pre caru tienù trei: dupa resboiulu din Dalmatia, dela Actiu si celu dela Alessandria; fiacare durandu câte trei dile dea-rîndulu.

XXIII.

Perderi grele si rusinóse a patitu prestetotu numai doue, si ambele in Germania; pe a lui Loliu si a lui Varu. In cea Loliana a fostu mai mare rusínca,

decâtu daun'a; pecandu cea a lui Varu erá aprópe de a nimici imperiulu, taiate fiindu trei legiuni cu ducele, cu comandanti⁴⁷⁾ legiuniloru si cu tóte trupele ajutatorie. La scirea despre acestu desastru Augustu a pusu sa ocupe cu despartiaminte de soldati tóte regiunile Romei, cá sa nu se faca vreo turburare, a prelungitu comand'a tuturoru gubernatoriloru de prin provincii, cá prin barbati cercati si cunoscuti cu locuitorii sa tiena in frêu pe soci. Catra acestea a promisú pré bunului si pre marelui Jouo 'jocuri mari, déca elu va aduce Statulu éراسi la starea mai buna de mai nainte, cum s'a fóstu facutu si candu cu resboiulu Cimbricu si Marsicu. Spunu, cá atât'a sa fi fostu cadiutu cu inim'a, cá in cursu de mai multe luni s'a lasatu sa i créscá barb'a si perulu capului, si, cá din candu in candu lovinduse cu capulu de usia strigá: Cuintilie Vare, da mi inapoi legiunile! Si cá diua aniversara a acestei perderi erá pentru densulu pururea o di de intristare si de gele.

XXIV.

In ostire a schimbatu si a reformatu multe; unele le a redusu la vechile datine. Disciplin'a militara o mantienea cu cea mai mare asprime. Nu dá nice legatiloru⁴⁸⁾ decâtu cu mare greutate si numai in lunele de iérna voii'a a si vedé sociele. Pe unu cavaleru romanu, caci taiiase degetele policari la doui fetiori ai sei, cá-sa i scape de militia, l'a vendutu pe elu si averea lui la licitatiune. Vediendu ansa cá publicanii⁴⁹⁾ dau la pretiu, ilu ajudecá la unu iertatu alu seu, cá acesta sa lu tramita la tíera si sa lu lasa acolo a trai in libertate. Legiunea a diecea, ce mai do multeori s'a aratatu cerbicósa intru ascultare, a demisiunat'o intréga cu rusine si infamia; asemine si

pe altele, ce cereau congediu in modu necuviintiosu, le tramise pe acasa, detragendule remuneratiunea, ce se cadea militariloru serviti. Coortile, ce nu 'si aru fi tienutu locul in bataiia contr'a inamicului, le a diecimatu si le a pascutu cu ordiu. Pe Centurionii, cari 'si au parasitu postulu, i osindi la mórte chiaru cá si pe soldatii de rîndu. Éra alte specie de delictes le pedepsiá cu varie pedepse desonoratóric: cá adeca sa stea tóta diua inaintea cortului ducelui,⁵⁰⁾ uncori descinsi numai in tunica, alteori cu câte unu stanginu a mana séu ducendu o glia ierbósa.⁵¹⁾

XXV.

Dupa resbóieele civile nice in cuventari tienute prin adunarile militarii, nice prin edise nu se-adresá nice odata catra soldati cu numirea: soci de arme, cameradi séu comilitari, ci simplu cu cea: militariloru.⁵²⁾ Si nu suferi nice pe fiii au pe vitricii sei, inbracati cu vreo comanda, a se-adresá altufelu: fiindu de parerea, cá in atare numire se-cuprinde lingusire, cu care nu se póte impacá nice subordina-tiunea militarésca, nice paciuita stare a lucrurilor, nice maiestatea sa au a casei sale. Afara de servi-tiulu pentru casuri de focu in Roma si candu erá temere de turburari pentru lips'a de bucate, nu primi in militia pe iertati decátu numai de doue ori: odata pentru garnisón'a coloniелoru invecinate cu Iliriculu; si altadata pentru apararea ripei Rinului. Si pe acestia chiaru, ce erau nisce servi cumparati si iertati din ordinulu seu in pripa de catre barbati si femei bogati, nu i a amestecatu cu militarii nascuti liberi, nice nu li a adatu asemine arme; ci i a pusu in lini'a prima de reserva. Incátu s'atinge de darurile militare, elu daruiá mai bucuros falere, colete, si câte constá din

auru si argintu, decâtu cunune séu coróne valari séu murali,⁵³⁾ ce erá mai onorifice. De acestea impartia fórté raru si pururea numai celoru bine meritati, si deaceca adeseori si soldatiloru de rindu. Pe Marcu Agrippa l'a daruitu in Sicilia cu unu steagu neriu⁵⁴⁾ pentru victori'a nauale ce o castigase. Credea, cà barbariloru triumfali, desi i avuse soci la campaniele si luasera parte activa la victoriele sale, nu se-cade a le impartii daruri nice odata, din acea consideratiune, cà si ei avusera dreptulu de a face daruri militare la cine au voiitu.⁵⁵⁾ — Dupre idea lui la unu duce cum se-cade nemic'a nu i stà mai reu decâtu precipitarea si orb'a cutezare. Deaceca ilu audiai desu dicendu: *Ἐπιῦδε, βραδέος* ce va sa dica: Grabesce incetu! si acelu versu grecescu:

Ἀσφαλῆς γίγῃ ἐστ' ἀμείνων, ἢ Θρασύς στρατηλάτις.

Unu duce cu minte platesce mai multu decâtu altulu cutezatoriu; si éراسi: Se-face destulu de iute, verce se-face destulu de bine. Prestetotu erá de parerea, cà o batalia numai atunci trebue inceputa, candu speranti'a castigului s'arata invederatu mai mare, decâtu temerea daunei. Caci, dicea elu, acciace ambla dupa unu castigu micu cu periclulu unei daune mari, sunt asemini celorace pescuescu cu unditia de auru, acaréia dauna, déca s'ar rumpe, nu se-póte rescumpará cu nice o prinsatura.

XXVI.

Magistrature si functiuni de onóre a purtatu elu unele inainte de timpulu legiuitu si pe viatia; altele de creatiune noua. In consulatu s'a intrudusu cu forti'a in etate de douedeci de ani, apropiendu, cá si unu

inimicu, legiunile de Roma si tramitiendu o deputatiune, care sa 'i lu céra in numele ostirii. Atunci s'a intemplat, cá Corneliu Centurionele, capulu deputatiunii, deórace senatulu stá indouinduse, sa nu se sfiésca a strigá in Curia, desfacendu 'si sagulu⁵⁶) si aratandu manariulu sabiei: „Acést'a va face, déca nu veti face voi!“ Alu douilea consulatu l'a imbracatu dupa noue ani; alu treilea la anulu dupa acest'a; urmatóriele in sieru unulu dupa altulu pana la alu unusprediecelea; si apoi, refusandu multe, cu care fusese ambiatu, pe alu douisprediecelea l'a primitu, dupa unu intrespatau lungu de timpu, adeca: dupa septesprediece ani; si éراسi apoi dupa doui ani l'a cerutu de sine pe alu treisprediecelea. Acést'a a facut'o cu intentiune: cá-sa póta duce in calitate de primulu Magistratu in statu pe Caiu si pe Luciu, fiii sei in foru, candu unulu si altulu veniá sa capete tóg'a barbatésca. Celea cincii consulate medie, dela alu sessela pana la alu unusprediecelea, le a dusu peste anulu intregu; pe celelalte au cate noue, sesse, patru séu trei luni; éra alu douilea numai cateva ore. Caci in diua calendareloru Ianuariu, dupa ce a presediutu catuva pre scaunulu curillu inaintea templului lui Joue Capitolinu, essi din functiune substituindu pe altulu in loculiu seu. Nice cà le a dusu pe tóte in Roma; ci consulatulu alu patrulea in Asia, alu cincilea in insul'a Samu; éra pe alu optulea si alu nouelea in Taraconia.

XXVII.

Diece ani a purtatu dictatur'a spre refacerea constitutiunii statului. Cá triumviru este adeveratu cà s'a improtivitu timpu indelungatu colegiloru sei in privinti'a mesurorulu de proscriptiuni pofite de densii,

dar dupa ce acelea s'au inceputu odata, apoi Augustu i a intracutu cu asprimea. Caci, pecandu colegii sei adeseori erau inclinati a dá locu gratiei si indurarii in privinti'a unoru persóne, Augustu singuru stá mortisiu, cá nemine sa nu fia crutiatu; si ce este mai multu elu a proscrisu chiaru si pe tutorulu seu, pe Caiu Toraniu, carele totudeodata cá edilu fusese colega lui Octaviu, tatalu. Catra acestea Juniu Saturninu mai serie, cá, pecandu Marcu Lepidu dupa proscriptiunile facute ar fi scusatu celea tracute si pentru fiitoriu ar fi espresu speranti'a de indurare si blandetie, ajungendu cu pedepsele ce se-facura pana aci, Augustu dincontra sa se fi espresu intr'acolo: cá ce se-tiene de densulu, numai asia s'a invoitu cu stemperantia in proscriptiuni,⁵⁷⁾ cá pe venitoriu sa i se-lasa mana libera intr'acést'a. Apoi intru semnu cá i pare reu de acésta impetrire, mai tardiu darui pe Viniu Filipemenu, despre care se-vorbiá, cá ar fi tienu la sine ascunsu pe patronulu seu celu proscrisu, cu rangu de calaru romanu. Totu pe timpulu puterii sale triumvirali trase asuprasi ur'a ómeniloru in mai multe moduri. Astfelu cu ocasiunea unei cuventari, ce elu o tienea catra soldati, vedindu intre multimea civilistiloru ce i lasase a se apropiá pe unu cavaleru romanu cu numele Titu Pinariu, cá 'si notéza ceva pe o tablitia, si crediendu cá e unu scoditoriu curiosu, puse sa lu strapunga pe locu. Lui Tediu Afru, ce erá deja consulu alesu, i bagá atát'a tremuru prin amenintiarile sale, caci aruncase o vorba aspra asupr'a unei fapte órecare a lui, incátu se-dete precipisiu.⁵⁸⁾ Pe Cuintu Galliu, pretorulu, care la o visita, ce i o facuse Triumviruluí din oficiu tienea sub vestmentu o tabla dupla de scrisu, si astfelu insufflandu 'i frica, cá ar ascunde o sabia, n'a pusu sa lu caute pe locu,

caci se-temea sa nu aŃe altu ceva; ci cevasi mai tardiu ilu smulse prin Centurioni si militari depre scaunulu de judecata⁵⁹⁾ ilu intinse cá pe unu sclavu pre banc'a de tortura, si, dupa ce cu manile sale i a scosu ochii, puse de ilu ucise, desi n'a marturisu nemic'a. Ma Augustu in memorialulu seu serie fapt'a almintrelea, dicendu: cá Galliu ar fi voiitu sa lu omóre atacandulu cu ocaŃiunea unei convorbiri poŃtite, si cá pentru acest'a a fostu bagatu in prinsória, mai tardiu destieratu din Roma, si cá iu celea din urma a peritu pre mare, séu de man'a piratiloru.

Puterea tribunicia a luat'o pe viatia; de doue ori anse totu pe câte cinci ani 'si alese câte unu colega. Totu pe viatia a luatu elu si inspectiunea preste moravuri si legi. In puterea acestui dreptu fara numele de censoru facú de trei ori censulu seu conscriptiunea poporului, cea antâia si atrei'a cu colega, cea adoua singuru.

XXVIII.

Dedóueori a avutu elu in cugetu, cá sa se-lepedo de principatu si sa restavirésca vechea constitutiune republicana. Prim'a data numai decátu dupa debelarea lui Antoniu, aducendu 'si aminte de imputatiunea desu facuta de acest'a, cá numai Augustu ar fi pedec'a la restaverirea republicei. Adouaóra in urm'a desgustului, de care a fostu apucatu in cursulu unei beteziri indelungate. Candu si chiamase la sine acasa pe primii demnitari ai statului si pe senatu presentandule statistic'a Imperiului.⁶⁰⁾ Ci luandu in consideratiune pedeoparte, cá densulu cá omu privatu numai póte trai in venitoriu fara periclu; éra po de alt'a, cá ar fi o cutezare a increde sórtea statului la capriciulu gubernului de mai multi séu democraticu,

staruî a tiené puterea suverana: si nu scii rezultatulu séu intentiunca a fostu mai buna.⁶¹⁾ Acésta voîntia a manifestat'o elu éراسیەرا, si a marturisit'o si intr'unulu din emisele sale cu vorbele: Macaru de mi ar fi datu mie a staviri republic'a intréga si sanatósă pre fundamentulu ei, si a culege pentru acést'a fructulu cè lu dorescu: cá sa me numescu fundatorulu celui mai bunu gubernu,⁶²⁾ si murindu sa ducu cu mine in momentu sperantia, cà fundamentulu republicei pusu de mine vá remané solidu pre loculu seu. Si inadeveru insusi a facutu sa fia partasiu impliniri acestei dorintie, nisuinduse in totu modulu cá ninene sa n'aiba causa a fi nemultiamitu cu nou'a stare a lucrurilor. Roma, ce nu erá anca infrumsatiata, cum cerea marirea imperiului lumii, si carea erá espusa la focuri si esundatiuni, a ornat'o asia demultu, cà cu dreptu cuventu s'a laudatu: cà a gasit'o de caramida si o lasa de marmura. Éra ce s'atinge de sécuritatea ei chiaru si pentru venitoriu a facutu totu ce numai póte face prevederea omenéscă.

XXIX.

A facutu fórte multe edificia publice, intre cari se-inseamnă cá celea mai memorabile: Forulu cu templulu inchinatu lui Marte Resbunatorulu, templulu lui Apolline in Palatiu, templulu lui Joue Tunatorulu in Capitoliu. Motivulu facerii Forului a fostu multimea ómeniloru si a judecatiloru, cari ne ajungendu doua⁶³⁾ se-para a avé trebuintia si de alu treilea. Deacea se-deschise publiculu cam pripitu si pana a nu se-fini edificatiunca templulu lui Marte, si s'a decisu: cá aci separatu sa se-tiena judecatile publice séu criminalie, si sa se-faca aleggerile judecatoriloru

prin sortire. Lui Marte a fostu promisu templulu in resboiulu Filipinu, inceputu spre a resbuná uciderea tata-so J. Cesaru. Deci puse lege: cá senatulu aci sa tiená svadu despre triumfuri si resbóie; gubernatorii deaci se-plece in provincia, si cari se-vorú intóree victoriosi aci se-aducu insemnele triumfuriloru. Templulu lui Apoline lu facú in acea parte a casei Palatine, unde, dupre esplicatiunea Aruspiloru, insusi dieulu aratase locul prin lovirea fulgerulu. La care adause portici cu biblioteca Latina si Grecéscá; aci in dielele de betranctie a tienutu mai de multeori si sedintie cu senatulu. Lui Joue Tunatoriulu i a inchinatu Templulu intru memoria mantuirii sale de fulgerulu, carele, candu calatorea nóptea in resboiulu Cantabrieu, tuná aprópe de lectic'a lui si trasú mortu pe servulu ce i preluminá. Unele edificie le a redicatu elu si sub nume straine, adeca in alu nepotiloru si alu sociei si alu sorusi, precum: porticulu si basirica lui Caiu si Luciu; totu asia porticulu Liviei si alu Octaviei, si teatrulu lui Marcellu. Catra acestea a indemnatu elu adeseori si pe ceialalti barbati primari, cá fiacare dupre averea sá sa orneze Roma cu monumente séu noue séu refacute si infrumsetiate. Si inadeveru se si facura multe de multi, precum: Templulu lui Ercule alu Museloru de Marciu Filipu; templulu Dianei de L. Carnificiu; Atriulu Libertatii de Asiniu Polione; templulu lui Saturnu de Munatiu Plancu; teatru de Corneliu Balbu; amfiteatrulu de Antiliu Tauru, éra din partea lui M. Agrippa fórté multe si stralucite.

XXX.

Totu spatiulu Romei l'a impartitu in regiuni si vecinatati,⁶⁴) si a legiuitu: cá preste acelea sa inspec-

tiuneze magistratii alesi prin sorti pe totu anulu; éra preste acestea sa pórte grige inspectorii alesi din locuitorii fiacarei'a vecinatati. Incontr'a focuriloru s'au orînduitu pazitori si veghietori de nópte. Spre a staviri essundarile curati si largi alvi'a Tibrului, ce de multu se-impluse cu dîrîmature si se-angustase prin cadiature de muri. Éra pentrucá sa inlesnéscá cumunicatiunea Romei cu provinciile spre tóte partile luá asupr'a sa, cá-sa intarésca strat'a Flaminia pana la Ariminu, si impartí pe celelalte între ducii ce triumfasera, cá-sa le faca cu banii cuveniti loru din prede. Prefacù edificiele sacre ruinate de vechime séu dîrîmate prin focu. Pe acestea apoi cá-si pe altele le a ornatu cu darurile celea mai bogate, depunendu p. e. la o singura danuire in visteri'a templului lui Joue Capitolinu sessespredeice mii de punti de auru, si in pretiu de un'a diumatate milionu sestertie petre scumpe si margaritare.

XXXI.

Éra, dupace a primitu Pontificatulu Massimu, ce nice odata nu voiia a lu luá dela Lepidu, cátu acest'a a fostu in viatia, puse indata sa adune si sa ardia in focu preste doue mii de carti cu proorocii ce cerculau prin vlogu, scrise latinesce si grecesce de anonimi, séu de autori de pucina credintia; si retienù numai pe celea sibiline, si pe acestea anca numai dupace le a alesu; le puse in doue scrine aurite, si le asediá sub pedestalulu lui Apoline Palatinu. Calendariulu, reformatu de indieitulu Juliu, cadiutu mai tardiu in confusiune si turburare prin negriginti'a Pontificiloru, ilu aduse éra si la ordinea demainainte; cu acésta oca siune, in locu de Septemvre, in care erá nascutu, dede lunei lui Sestile numele seu (Augustu), intru aducerea aminte, cà in acésta luna capatasé primulú con-

sulatu, si reputase celea mai multe victorio. Mai mari numerulu si vedi'a preotiloru, dar si venitele loru, si anume alu fetiúreloru Vestalinc. Odata, candu avea sa aléga in loculu unei'a mórte pe alt'a, si candu multi parinti amblau, cá dupa unu favoru, cá fetele sale sa nu traga la sórte, díse juranduse: cá, déca un'a din nepótele sale ar avé etatea ceruta,⁶⁵⁾ elu ar fi oferit'o bucurosu. Restaverì unele si din ceremoniele religióse antice, ce in cursulu timpuriloru au fostu essitu din datina, precum: Auguriulu salutii publice séu a binelui comunu, preotimea lui Joue, serbatoarea Lupercalieloru, Jocurile secularie, si Jocurile compitalicie séu de pela rescrucu séu respanti.⁶⁶⁾ Pe junii fara barba i a opritu dela cursulu Lupercalicu.⁶⁷⁾ Totu asia n'a suferitu pe junimea de ambe sessele a fi presenti la spectacelele nopturne dela Jocurile secularie, déca n'aru fi insociti de unu membru mai betranu alu familiei. A ordinatu, cá Larii Compitali⁶⁸⁾ sa se-orneze de doue ori pe anu cu flori de primavéra si de véra. Voiinti'a lui a fostu, cá indòta dupa dieii nemuritori, onórea cea mai mare sa se-dea Duciloru, cari redicare puterea romana dela o stare dejos la culmea cea mai inalta. Deci pedeoparte restavirì edificiele fiacarui'a, retienendu numele fundatorului; éra de alt'a, asedià cu pietate statuele tuturoru in tóta fal'a triumfale prin ambi portici ai forului seu, dechiarandu intr'unu edísu: cá intentiunea sa in acést'a a fostu: cá cetatianii sa aiba modele, dupre care sa póta judecá si pe densulu, pana candu va mai fi in viatia, si pe capii Statului venitorieloru generatiuni. — Statu'a lui Pompeiu anca a stramutat'o din Curia, unde fusese ucisu J. Cesaru, si o asedià supt unu arcu de marmura a lui Janu, facia cu palatulu de langa teatrulu Pompeianu.

XXXII.

Curati o multime de abusuri rele, ce spre dera-panarea binelui comunu s'au fostu inradacinatu, parte prin duratórea licentia a resbóúieloru civile, parte s'au fostu intrudusu in timpu de pacc. Caci unu numeru mare de vagabondi amblau diua mare, sub pretestu a se-apará pe sine, incinsi cu sabia. Predau pre calatorii dela tíera fara deosebire, fia liberi séu sclavi, si apoi se-faceau nevedinti prin casele de lucru⁶⁹⁾ ale posesoriloru. Pretutindinea sub nume de colegie noua se-formau adunature spre a face totu feliulu de fapte rele. Deci Augustu curati tíer'a de lotrii vagabundi, asediendu posturi militare pela locuri cuvenite; luà la strinsa cercetare locuintiele sclaviloru; desfiintià colegiele afara de celea vechi si legitime. Arse asse-
mnatiunile celorace din vechime erau detori Statului, si erá o materia nesecata de chicane. Locurile comunalié din Roma, despre alu caroru dreptu erá in-
douintia, le ajudecà posesoriloru actuali. Sterse din list'a de procese numele tuturoru pîrîtiloru de data veche, a caroru miseria serviá numai a multiami pe inimicii loru, sub acea conditiune, cá vercine i va trage desnou la judecata pentru aceasi cauza, sa cadia in aceasi pedépsa (pêrdiendu), ce l'ar fi ajunsu pe acusatulu osînditu. Era spre a impede-
cá, cá vre o fapta rea sa nu scape nepedepsita, si cá nice o cauza de judecata sa nu se trahanésca, a orînduitu pentru cer-
cetarea si judecarea procesloru cu treidieci de díle mai multe, cari almintreléa se petreceau la jocurile pu-
bliche, ce persónele magistratuali le dá poporului, candu intrau in functiune. La celea trei decurie judecatoresci mai adause pe a patr'a, compusa din cetatiani cu censu mai micu; cari pentru acést'a se-numiá decuri'a celoru cu doue sute, si avea a decide de sume mai mici.

Alegea judecatori in etate de douedieci si cinci de ani, adeca cu cinci ani mai timpuriu decâtu erá vechea datina. Si, deórace multi nu voiiu sa iá dregatori'a de judecatoriu, cu greu se induplecá abea la conce-siunea, cá fiacare decuria sa aiba perîndu ferie unu anu, si apoi iu Noemvre si Decemvre sa fia ferie generali.

XXXIII.

Insusi tienea judecata cu multa diligintia, uncori pana sér'a, candu nu i erá pré bine in lectie'a sa, pusa inaintea tribunalului, séu si acasa jacendu pre patu i. Judecatile lui nu erau numai bine cumpanite, dar totudeodata si fórté blande. Se spune adeca, cá spre a scapá pe unu paricidu de pedéps'a de a fi cusutu intr'unu sacu,⁷⁰⁾ la cecece se-putea condemná numai dupa propri'a marturisire a incriminatului, sa i fi pusu intrebarea in form'a acést'a: Asia e, cá tu n'ai ucisu pe tata-to? Altadata, fiindu vorb'a despre falsificarea unui testamentu, pentru carea toti semnatorii cadeau sub grautatea legii Cornelia, a impartitu judecatoriloru, pe langa celea doue table, intre care pre un'a se-scriá se-absolvéza, pe alt'a se-condémna, si pe a trei'a spre a se-iertá cei ce voru fi cunoscuti cá subscrisera séu din eroce, séu adusi priu inselatiune. Incátu pentru apelatiuni, déca partile certanti s'afflau in Roma, le tramitea pe totu anulu la prefectulu cetatii,⁷¹⁾ éra pe ale provincialiloru pe la persónele consulari, pe cari i a fostu insarcinatu cu aministrarea provinciiloru.

XXXIV.

Legile le a luatú la revisiune generale, unele le a pusu desnou in pútere, cum su: legea pentru lúcsu, cea pentru adulteriu si vatamarea pudicitiei, pentru

corumperea alegerilor, pentru promovarea maritiselor prin diferitele clase. Deoarece pe această din urmă a fost îndreptat' o mai aspru decât pe celelalte, nu o putu trece din cauză a turburării opunentilor, decât numai după ce a sters în fine detotul său a mai îndulcitu o parte a pedepselor, a concesi către această după moarte unu termen de trei ani la cei ce se voru căsători, și în fine a mai maritu premiile. Cu toate acestea ordinea calărească a cerutu la unu spectaclu publicu stergerea ei cu mare violență. Atunci Augustu a chiamatu la sine pe copii lui Germanicu, a luat pe unii alături sa, pe alții în brațele tatălui lor, făcându'i prin gesturi din mâni și înclinare din capu a întielege, că-sa nu le fia cu grautate a imită essemplulu junelui principe. Vădindu apoi, că scopulu legiurii sale se eludăza prin logodiri cu mirese nemature și prin dese schimbări de căsătorie, prescurtă timpul dintre logodna și cununia, și restrinse desfacerile între cuvenitele margini.

XXXV.

Senatululu, ce prin numărulu seu celu pré mare devenise unu corpu fără formă și confusu, căci eră peste o mii de senatori, între cari unii, cei mai nădărnici alesi după moartea lui Cesaru prin favoare său dare de bani, și de aceea numiti de vlogu în batjocura Orcini⁷²), lu reduse la numărulu demăinainte și la lustrulu celu vechiu, purificandu lu prin doue alegeri. Între cari în cea dintâia după buna placere a senatoriloru totu omulu 'și alegea pe omulu seu; éra adouă alegere s'a făcutu cum bine a placutu lui Augustu și lui Agrippa. Se-crede, că în această cercustare Augustu sa fi presădiutu îmbrăcatu cu peptariu de fieru pe sub vestmentu și încinsu cu sabia, avendu

in giurulu scaunului seu diece senatori, amici din cei mai venosi. Codru Crenutiu scrie, că atunci Augustu sa nu fi primitu la sine pe senatori decâtu pe câte unulu si numai dupa ce lu cautá la sinu.⁷³⁾ Pe unii i a adusu cu bun'a, cá singuri de sine din modestia sa esse din senatu. Acestor'a apoi le a lasatu dreptulu de a purtá vestmentulu senatorescu,⁷⁴⁾ a sedé la spectacle cu senatorii in orchestra, si a fi pela cinele publice. Éra, pentrucá senatorii alesi si intariti sa póta implini functiunile sale cu mai mare religiositate si cu mai pucina grautate, a legiuitu: cá fiacare, inainte de a 'si ocupá scaunulu, sa sacrifice cu tamâia si vinu curatu la altarele acelui dieu, in acaruia templu se tiene adunarea; si cá pe luna sa nu se-tiena mai multu de doue sedintie ordinarie totu la calende si la ide, séu in prim'a si in 13 séu 15 a fiacareia lune; si infine, cá in lun'a lui Septemvre si Octomvre sa fia numai accia de facia, cari, alesi prin sorti, au sa constitué numerulu cerutu la conceperea decretelor. Incátu pentru sine a asediátu: cá totu la sesse lune sa se-aléga prin sorti comitete, cu care sa se-svátuiasca de mainainte asupr'a obiectelor, ce apoi avea a fi date in desbaterea senatului plinariu. Candu se-tractau obiecte de insemnate mai mare, elu nu cerea votulu pe rîndu, cum erá usulu; ci asia cum i veniá. Acést'a o facea cu acca intentiune, pentrucá sa tiena incordata mintea fiacarui'a vótizantu, spre a 'si puté da parerea motivata, éra nunumai conformata cu cea a preopinantelui.

XXXVI.

Intre alte reforme, ce a mai facutu, se-numera si urmátóriele: a opritu publicarea actelor senatului,⁷⁵⁾ si tramiterea functionarilor in provincie indata dupa essirea loru din magistrature. A decretatu pentru pro-

consuli, spre procurarea mulilor si a corturilor, ce pana atunci li se-liferau in socotél'a statului, o suma de bani detierminata. A luatu dela Cestorii urbani inspectiunea preste Visteri'a statului, si a dat'o fostiloru Pretori séu celoru activi. A insarcinatu pe Dieceviri cu conchiamarea tribunalului de Centuviri, afacere, ce pana atunci se-tienea de Cestori.

XXXVII.

Éra cá-sa iá parte, câtu se-póte de multi, la aministrarea statului, a inventatu noue functiuni,⁷⁶⁾ cum sunt: Inspectoratulu preste lucrările publice, preste drumuri canaluri alvi'a Tibrului; preste impartirea de bucate între poporu; Prefectur'a Romei, unu Triumviratu pentru alegerea senatoriloru, si altulu pentru mustrarea turmeloru de calarime, decâteori ar cere trebuinti'a. Pe Censori, alu caroru postu remasese mai de multu timpu vacantu, i a alesu desnou; adause numerulu Pretoriloru. Mai facù elu si propunerea: cá, decâteori i s'ar dá lui Consulatulu, sa i se-dea alaturea doui colegi in locu de unulu; ci cu acest'a n'a essitu, opunendu toti, cà Majestatea lui destulu i se-micsioréza prin aceea, cà, in locu sa tienă singuru Consulatulu, ilu imparte cu altulu.⁷⁷⁾

XXXVIII.

Totu asia de liberalu s'a aratatu elu si in remunerarea meriteloru militare. La mai multi de treidieci de duci decretà triumfuri intregi; éra ornamente⁷⁸⁾ triumfalie la unu numeru anca si mai mare. Pentrucá sa deprinda de timpuriu la cursulu afaceriloru statului pe copii senatoriloru,⁷⁹⁾ li dede voia a imbracă laticlavi'a indata dupa tog'a barbatésca, si a puté assistá la sedintiele senatului. Éra, déca 'si alegea

cararea militarésca, nunumai cà i facea indata tribuni de legiuni, ci si prefecti de ale séu de scadróne de calarime a sociloru.⁸⁰⁾ Si, pentrucá sa nu remana nemine lipsitu de cunoscinti'a vietiei de' tabera, demulteori punca si câte doui laticlavi séu fi de senatori in calitate de prefecti de scadróne. Mustrá adeseori turmele de calarime, si dupa unu intremediu lungu intruduse éراسi parad'a defirarii. Nu suferi anse, cá in cursulu defirarii vreunu calaretiu sa póta fi chiamatu din sieru séu depre calu prin verunu acusatoru, cum erá datin'a a se face; de alta parte concese, cá acciace, de betranetie séu pentru vreo rana a trupului, nu puteau calari, dupace 'si a fi pretramisu calulu la locu, sa vina pe josu, de câteori voru fi chiamati spre a dá respunsu. Mai tardiu dedù voiia la cei ce traceau preste treidieci de ani a întóree statului calulu, déca nu voiiau a'lu mai tiené.⁸¹⁾

XXXIX.

Si dupace a capatatu dela senatu diece ajutori, tienù o censura generale preste ordinea séu classea calarésca stringendu pe toti a 'si dá séma pentru purtarea sá. Pe cei aflati in culpa pe unii i pedepsi, pe altii i insemnà cu not'a infamiei; cei mai multi se-scapara cu câte o amonitiune, ce variá dupre feliulu culpei. Cea mai blanda intre acestea amonitiuni stá intru a li dá in publicu nisce tablitie, ce trebuiau sa le citésca pre tacute aci pelocu. A notatu si pe órecari, ce luasera bani cu interesu, pentru cá-sa i imprumute la altii cu camata mai mare.

XI.

Déca in adunarile poporali pentru alegerea tribuniloru⁸²⁾ nu s'afflau candidati senatori, facea tribuni

din calarii romani asia, cá dupa essirea din putere sa remana in clasa in care voru voi. Si, deorace multi din calari, acaror'a avere parintésca se-ruinase in cursulu resboiiloru civili, nu se-incumetiau, de fric'a pedepsei, pusa prin legea teatrale,⁸³⁾ a sedé pre scaunele de onóre ale calariloru in teatru, dechiarà: cá acca lege nu obliga pe cei ce nice insii, nice parintii loru n'au avutu nice odata acelu censu calarescu. Numerarea poporulu din Roma a facut'o dupre vecinatati, si, pentrucá sa nu se-smintésca pré desu dela ocupatiunile sale poporulu prin venirea la impartirea de bucate, a asediatu, cá de trei ori pe anu totu pecáte patru luni sa i se-dea biletele de primire.⁸⁴⁾ Dar vedindu, cá poporulu dorese a remané pelanga datin'a veche, a lasatu éراس, cá fiacare sa 'si iá partea sa pe luna. Restaveri asemine si anticulu dreptu alu adunariloru de alegere,⁸⁵⁾ si infraná corumperea aligeriloru prin pedepse de multe feluri. In diu'a aligeriloru impartí la triburile Fabianu si Scaptianu, alu caror'a membru erá si insusi, din cass'a sa câte un'a mii de sestertii, pentrucá sa nu mai céra ceva dela nice unu candidat. Catra acestea, credindu a fi de cea mai mare ponderositate, cá poporulu romanu sa se-conserveze curatu si necoruptu de amesteculu sangelui strainu si selavu a totu felulu de adunatura, nu dá decátu fórte raru cetatiani'a romana, si a marginitu modulu eliberarii selaviloru. Astfelu rescrise lui Tiberiu, care cerea cetatiani'a pentru unu grecu, omu alu seu, cá numai asia i o va dá, déca acel'a prin vina voce ilu vá capacítá despre dreptele cause a cererii lui. Liviei, ce cerea acelasi dreptu pentru unu gallu tributariu, i denegá cetatieni'a, dar i promise scutirea de tribut, dicendu: „cá densulu e mai buerosu a detrage fisculu ceva, de-

câtu a dejosi onórea cetatianieii romane facendu o vlogara.⁸⁶ Neindestulitu, cà a pusu o multime de grautati la eliberarea sclaviloru si cà ia impedeatu anca si cu mai multe dela castigarea deplinei libertati, pelanga celea mai minutióse determinari, privitórie la numerulu, conditiunea si starea de dreptu a celoru ce se-eliberéza, mai adause si restringerea: cá nice unu sclavu, ce a purtatu canduva fere séu a suferitu tortura, sa nu capete nice odata prin nice unu felu de modu de iertare cetatiani'a. A ingrigitu elu a reduce si portulu si vestmintele celea vechi. Deaceea, vediendu intr'o di la o adunare de poporu pe multi imbracati cu mantele de facia inchisa,⁸⁶) a strigatu indignatu: En

Romanos rerum dominos gentemque togatam!⁸⁷)

Éca romani domnii lumii si poporu togatu, si a insarcinatu indata pe edili: cá in venitoriu pe nemine sa nu sufere in foru séu in circu, déca depunendu mantel'a nu se-va infaciesiá in toga.⁸⁸)

XLI.

Darnici'a sa a aratat'o elu adeseori la ocazioni catra tóte classile. Caci, dupace in triumfulu Alesandraneanu a fostu adusu la Roma tesaurulu regescu, prin acést'a intrara in cerculatiune atátia bani, încátu cametele scadiura, éra mosiele crescura fórte in pretiu. Decâteori apoi se-implea cass'a statului cu banii intrati de pre bunurile confiscate dela condemnati, imprumutá bani fara interesu pre timpu determinatu la cei ce puteau pune o cautiune dupla. Censulu⁸⁹) senatoriloru l'a maritu tacsandu lu dela optu sute la douespredece mii de sestertii si implinindu dela sine sum'a pentru cei ce nu o avea. A facutu dese impartiri de bani⁹⁰) poporului, in suma ansa mai totu-

dauna diferita: acum câte patru, acum câte trei, uneori si câte doue sute si cincidiece de numi de omu, La acést'a n'a trecut cu vederea nici chiaru pe copii, desi erá datina, cá din acestia nimene sa nu capete ceva inainte de unuspredece ani. In anii de scumpete a impartitu elu poporului omu de omu bucate, candu cu pretiu fórte scadiutu, candu fara nice unu pretiu, si a duplicatu biletele de gratificatiuni pecuniaric.

XLII.

Dreptu véda cá prin atare darnicia Augustu n'a tinsu la castigarea popularitatii, ci a avutu in vedere numai binele poporului, póte servi asprimea, cu care a intimpinatu odata geluirea acestuia despre lipsea si scumpetea vinului, dicendu i: Ginere mio Agrippa prin facerea de apaducte a ingrigitu de ajunsu, cá ómenii sa nu sufere de sete. Altadata, candu acestasi poporu i aducea aminte despre o gratificatiune de bani, inadeveru promisa, i dede respunsulu: Io su omu de buna credintia; éra candu cu alta oca siune poporulu nu lu slabiá a i cere o gratificatiune, ce nu i a fostu promis'o nice odata, defaimà prin edisu o asemine purtare cá nerusinata si fara omenia, si i asicurà, cá nu le va face darulu, desi li lu destinase. Cu asemine seriositate si energia s'a declaratu elu si candu audì, cá in speranti'a unei impartiri de bani facende multi 'si au eliberatu servii si iau trecut in listele cetatianiloru: cá nimene nu va capatá, afara de ceia caror'a li s'a promis⁹¹⁾; éra acestor'a le dede mai pucinu decátu li s'a fostu promis, cá sum'a destinata sa ajunga. Odata, la o seceta si scumpete de bucate, candu darea de ajutoriu erá grea, puse sa scótia din Rom'a pe sclavii

de vendiari ai negotitoriloru si ai maisteriloru de gladiatori, si pe toti strainii, afara de medici si de profesori, si o parte din servitori. Éra dupace bucatele scadiura la pretiulu normalu, i veni idea, cum insusi scrie in memoriale sale, cá-sa caseze pentru totudaun'a impartirea de bucate din partea statului, din ratiunea, cá speranti'a secura in aceea subtrage o multime de bracie dela lucrarea pamentului; dar s'a abatutu dela punerea in lucrare a acestui proiectu, convingenduse, cá cu intentiuni de a capata popularitate se-póte éra si canduva a se-restaveri. Si se-multiem'i a regulá afacerea acést'a asia, cá interesulu agricultoriloru si a negutictoriloru de bucate sa se-impacc cu alu poporului.

XLIII.

Cu numerulu varietatea si pomp'a spectacoleloru, ce le a datu poporului, a intrecutu pe toti. Insusi ne spune, cá in numele seu a datu patru, éra pentru alte persóne magistratuali, cari s'au lipsiau din Rom'a séu nu aveau medie, duódieci si trei. Le dá uneori prin diferitele vecinatati si pre mai multe scene si cu actori de tóte limbele. Luptele gladiatoresci le dede nunumai in foru si Amfiteatru, ci si in Cercu si in Septa,⁹²) margininduse câteodata numai la lupte de fere. In campulu lui Martiu s'au vediutu representatiuni atletice, la cari poporulu a privitu depre tribune de lemn; s'a infaciesiatu asemine si o bataiia navala intr'unu locu sapatu langa Tibru, unde acum s'afla dumbrav'a Cesariloru. Pe la atari díle, candu rari remaneau pe acasa, dispuse prin vecinatati veghetori, cá-sa le apere de facatorii de reu. In Cercu se-produsera cursori pre cara, cursori pedestri si du-

meritori de fere silbatico, între cari uneori se-vedeau tineri de famili'a cea mai nobila. Joculu Traianu anca s'a reprezentatu fôrte desu, pentru care alegea din tineri mai mari si mai mici pe cei mai destinsi; caci elu tinea la vechea si respectabil'a datina: cá in modulu acest'a sa se-dea la lumina talentulu originii cei stralucite. Candu la unulu din acetstea jocuri C. Neniu Aspernate s'a vatamatu prin cadiatura, l'a daruitu cu unu coletu de auru si i a datu voiia, cá purcediatorii lui sa pôrte pronumele de Torcatu.⁹³⁾ Curendu anse puse fine la asemeni produceri, dupace oratorulu Asiniu Polione in urm'a nenorocirii, ce s'a intemplantu si nepotu-so, cá-sa 'si franga pitiorulu, a ridicatu in senatu amare geluiri. Pusá elu sa se-produca pre scena si in arena si cavaleri romani; ci acést'a a facutu mai inainte de a se-fi opritu prin decretulu senatului. Si dieu dupa aceea nice cá a mai produsu pe altu cineva in publicu de familia nobila, afara de Luciu, si pe acest'a anca numai pentrucá sa lu arate poporului, cá e mai micu de doue urme, cá trage septespredece pundi, si cá are o voce stentoria.⁹⁴⁾ Éra intr'o di de spectaclu gladiatorescu puse sa tréca pre mediloculu arenei obstaticii Parti, cei antái tramisi la Roma, si i asediá deasupr'a logei sale pre banc'a adoua. Mai avea elu si natur'a, cá-sa espuna la vederea poporului, afara de dilele de spectacle, in verce locu publicu, candu veniá cevasi neobicinuitu si demnu de cunoscutu. Astfelu p. e. s'a vediutu unu rinoceru in sept'a; unu tigru in teatru; unu serpe de cincidieci de coti⁹⁵⁾ in foru. S'a intemplantu, cá intr'o di, candu serbá nisce jocuri circense, dato de densulu in urm'a unei promisiuni, sa fia cuprinsu de o langezire, si sa conduca culcatu in lectica procesiunea caraloru cu dieii.⁹⁶⁾ Éra altadata, la jocurile dedicative, prin cari a des-

chisu teatrulu lui Marcellu, desfacenduse chieutóriele dela scaunulu curulu, sa cadia pre dosu. Infine la spectacolele gladiatoresci, date de nepotii sci, candu se-respandì printre spectatori o teróre panica despre ruinarea amfiteatrului, si nu se-puteàu linisci in nice unu modu, se-dede josu din logea sa si sediù in loculu celu mai espusu periclului.

XLIV.

A regulatu si indreptatu politi'a spectacelorù, unde se-incuibase disordinea si confusiunea cea mai mare. Ocasione la acést'a i a datu afrontulu, ce s'a fostu facutu unui Senatoru la o representatiune in Puteoli, frecuentata de unu publicu fòrte numerosu, nevrendu nimene a i face locu. Deci prin decretu a lu parintiloru ordinà: cá decâteori se-face undeva vre o representatiune publica, sirulu primu de scaune sa se reserveze pentru senatori. Éra pentru Rom'a a opritu pe solii natiuniloru libere si aliate de asedé in orchestra,⁹⁷⁾ caci s'a fostu informatu, cà printre ei se tramitu si órecari din sclavii iertati. Pe militari i a despartitu de poporu⁹⁸⁾. Pentru barbatii din plebe a insemnatu scaune anume; tineriloru ce purtau anca pretésta⁹⁹⁾ loculu loru, si aprópe de acést'a pe alu pedagogiloru; catra acestea a orînduitu, cá golaniu din plebe sa nu mai ocupe mediulu teatrului. Pe femeì nu le a suferitu sa priviasca nice macaru la spectacole gladiatoresci, desi la acestea dupre vechea datina femeile sedeau amestecate cu barbatii, fara numai din sirurile de scaune celea mai desus. Numai Vestalineloru le desemnà in teatru unu locu a parte facia cu tribunalulu séu scaunulu pretorului. Éra de la luptele atletiloru¹⁰⁰⁾ oprì pe totu genulu femeescu cu atât'a asprime, încàtu la jocurile date cá pontifice

amanà punmatur'a între doui poftita de publicu, pentru orele diminietici urmatoria si dechiarà prin edîsu; cà lui nu i place, cá muiierile sa vina la teatru înainte de or'a a cincea.¹⁰¹⁾

XLV.

Inusii priviá mai totudaun'a jocurile circense din ceneclulu amiciloru si a iertatiloru sei, câteodata de pre perina¹⁰²⁾ si anca sediendu cu' soci'a si cu copii sei. Lipsiá din spectaclu mai de multe óre, câteodata díle întregi, atunci 'si cerea iertatiune, si recomandá pre ceice aveau sa tiena presedinti'a in locu'i. Decâteori anse crá de facia numai facea altuceva, séu pentrucá sa ocolésca critic'a, la care a fostu espusu demulterior tataso Cesaru, caci in cursulu representatiunii se-ocupá cu citirea séu scrierea epistoleloru, ori din pasiunea si placerea ce o avea catra spectacle, ceace nu negá nice odata, dincontra o marturisiá demulterior cu sinceritate. Deaceea avea datina a imparti din ale sale daruri si premie dese si bogate chiaru si pela jocurile gladiatoresci si representatiuni date de altii straini; niceodata n'a asistatu la vre o lupta grecésca, la care sa nu fi premiatu dupre meritu pe fiacare din emulatori. Priviá cu deosebitu interesu pe pumnatori¹⁰³⁾, si mai multu pe romani, si anca nununai pe cei regulati si de profesiune, pe cari avea datina ai pune sa se-bata si cu grecii; ci si pe ómenii derîndu cari se luptau in cete prin angustiele vecinatatiloru cum le veniá si fara arte. Infine invrednici de atentiunea sa pestetotu 'intrég'a classe a acelor'a, cari 'si espunea la vederea publica o indemanare séu alt'a. Privilegiile atletiloru si le a conservatu si le a inmultitu. Pe gladiatori i oprí prin edîsu a se bate pe mórte si viatia fara pardonu. Magistratiloru le luá

jurisdictiunea, ce in puterea unei legi vechi o avea asupra actorilor oriunde si oricandu, lasandu li o numai pe timpul jocurilor si a scenei. Cu tóte acestea elu inspectiuná rigurosú fórte pururea atátu essercitiile atletiloru prin portici, cátu si luptele gladiatoriloru. Licenti'a actoriloru a pedepsit'o cu atát'a asprime, încátu pe unu Stefanione, actoru togataru,¹⁰⁴⁾ despre care audise, cà se servesce la masa de o matróna romana, cu parulu tunsu rotundu si stravestita in copilu, ilu batù cu verge prin trei teatre si apoi ilu destierà. Pantomimului Jla, la geluirea pretorului, i trase bice in tind'a casei sale in ochii tuturoru; asia si pe Pilade l'a scosu din Rom'a si din Italia, caci aratase cu degetulu pe unu spectatoru, ce l'a fostu flueratu, spre a trage asupra acestuia atentiunea publicului.

XLVI.

Dupace in istu modu a regulatu Rom'a si relatiunile cetatienesci, a inmultitu populatiunea Italiei intemeindu unu numeru de douedieci si optu de colonii, pe care le a provediutu cu multe feliuri de edificie publice si cu venite din vami. Parte le facù órecum si egale cu Roma la participarea dreptului si a onorii, inventandu unu felu de votizare de alegeri, in puterea caruia decurionii¹⁰⁵⁾ acestoru colonii fiecare in coloni'a sá aduná voturile pentru alegerea magistratiloru din Roma, si pe diu'a alegerii le traminea acolo sigilate. Éra cá-sa nu scadia undeva nice numerulu celoru mái nobili, nice generatiunea tenera a cetatianiloru, dá la toti cari cereau, dupa recomandatiunea oficiósa a opidului, rangulu de oficiriu de calarime; de alta parte daruía in calatori'a sa prin Italia pe toti tatii de familia din plebe, cari i prezentau

fetiorii s'eu fetele sale cá binefacuti, cu câte un'a miia de sestertii de copilu, baiatu s'eu baiata.

XLVII.

Incátu pentru provincie, celea mai insemnate, ce nu se puteau guberná nice usioru nice securu prin magistrati alesi pe totu anulu, le a luatú asupr'a sa; pe celealalte le a lasatu prin sortire la proconsuli.¹⁰⁶) Totusi si in acestea facú uneori schimbari, si visitá in persóna din timpu in timpu si pe unele si pe altele. Pe unele din cetatile ce erau aliante, ansa prin licentia amenintiau a se precipitá in peritiune, le a lipsitu de libertate.¹⁰⁷) Pe altele, ce erau apasate de datorii le ajutá, refacú desnou pe celea dirimate de cutremuru, si darul cu dreptulu latinitatii pe atari ce puteau probá, cá au binemeritatu de poporulu romanu. Nice cá este o provincia, cátu sciu, afara de Africa si Sardinia, pe care sa nu o fi visitatu. Dela visitarea acestor'a, pentru cecece facuse pregatire din Sicilia dupa devincirea lui Sestu Pompeiu, fú impedeatu prin tempestati necontenite si preste mesura mari; éra mai apoi nu i sedede nice ocasiune, nice cauza spre a le mai cercetá.

XLVIII.

Regatele, preste care s'a facutu domnu prin dreptulu resboiului, le a datu inapoi, afara de pucine, la accia dela cari le a fostu luatú, s'eu le a impartitu strainiloru. Pe regii soci ia unitu si intre sine prin cumnatiri imprumutate, aratanduse pururea medilictorulu si favoritorulu cclu mai gat'a spre atari rudenii si amicitii; dar elu li purtá de grige nu almintre, ci cási candu ei ar fi parti si membri ai imperiului; de lege punca regente in loculú principiloru de coróná

anca minoreni séu smintiti, pana deveniau maioreni séu cu minte; pe multi fi de regi i a crescutu si i a invatiatu dimpreuna cu ai sei.¹⁰⁸⁾

XLIX.

Ce s'atinge de armata legionile si trupele ajutatorie le a impartitu dupre provincii; din flote pe un'a a stationat'o la Misenu, pe alt'a la Ravenna spre apararea marii Tirenice si Adriatice.¹⁰⁹⁾ Unu numeru órecare de ostire ilu retinù parte cá garnisóua spre paz'a Romei, parte cá corpu de garda alu seu; de alta parte desfiintia corpulu Calaguritaniloru, ce i avuse pana la devincirea lui Antoniu, si totasia si corpulu germaniloru, ce lu tinuse pana la catastrofa Variana cá gardisti langa sine. Cu tóte acestea in Rom'a n'a ténutu niceodata mai multe de trei coorti, si pe acestea anca nu in tabera; éra cecealalte le dislocà in taberele de iérna si de véra prin opidele marginase. Dar soldurile si gratificatiunile militiei, ori in ce locu s'ar fi aflatu aceea, le a regulatu dupre o norma solida, determinandu conformu gradului fiacaruia si timpulu de militaritu si folósele demisiunii, cu acea intentiune, cá militarii nice prin militi'a pré indelungata, nice prin saracia sa nu póta fi atrasi la noue turburari. Si pentrucá sa aiba in totu timpulu si fara greutate mediele necesarie spre intretinerea loru si pe timpulu militiei si dupa essirea din militia a fundatu o cassa militarésca provediend'o cu venite noue. Voiindu a cunósce si a avé reportu, câtu s'ar poté mai iute si pe sub mana, despre celea se petrecu in fiacare provincia a stationatu pre caiile militaresci la distantii mici, deocamdata juni buni de pitióre, mai tardiu cara pentru curieri.¹¹⁰⁾ Acésta din urma sistema i s'a parutu mai corespundiatória, pen-

trucă elu putea pe aceia ce i aduceau depesi din locu, déca erá trebuintia, sa i si întrebe prin voce.

L.

La sigilarea acreditiveloru,¹¹¹⁾ depeselor si epistoleloru private se-servia la inceputu cu unu sfincsu, mai tardiu cu chipulu lui Alessandru celu Mare, si in celea din urma cu alu seu, sapatu de man'a lui Dioscoride, cu care nu inctara a sigila si Principii, ce i au succesu. La tóte epistolele punca si minutele óreloru nunumai ale dilii, ci si ale noptii spre a insemná datele.

LI.

Multe si mari probe sunt despre indurarea si natur'a civila¹¹²⁾ a lui. Si, cá-sa numai numeru pe câti si pe çari din partitulu contrariu nunumai cá i a iertatu si i a lasatu nesuperati, ci anca i a suferitu a ocupá functiuni principali in statu, insemnezu pe Juniu Novatu si pe Cassiu Patavinu, ambi ómeni din plebe; pe acestia s'a multimitu ai pedepsi pe unulu cu bani, pe altulu cu unu essiliu usioru, desi celu antâiu in numele junelui Agrippa publicase in contra'i o epistola plina de injuraturi; éra alu doilea la o cina numerósa se-laudase in gur'a mare: Cà lui nu i lipsesce nice dorinti'a, nice curagiulu spre a ucide pe Augustu. Éra la o cercetare órecare, candu între alte crime se-imputá lui Emiliu Elianu din Corduba cu deosebire, cà vorbesce reu de Cesarulu Augustu, acest'a intorsu catra acusatoru cu facia unui maniosu: As-vré, i dise, sa mi dovedesci acést'a; atunci voiu face pe Elianu sa simtia, cà si io am limba; voiu vorbi de densulu si mai multe. Cu atât'a s'a inchisu cercetarea nunumai pentru atunci,

ci pentru pururea. Chiaru si lui Tiberiu, care intr'o epistola se-plangea catra elu totu pentru atare vorbire de reu, ci cu mai mare violentia, i a respinsu in scrisu: Nu se-cade, mî Tibere, sa te iai dupa foculu etatii tale, si sa te manii pré tare, cà se-afla nescine, care sa vorbésca reu de mine. Caci este destulu, déca avemu aceea, cá-sa nu ne póta face reu cineva.

LII.

In nice o provincie n'a suferitu a i se-inchiná temple, fara numai pe numele seu impreunatu cu alu Romei, desi sciá bine cà acést'a se-facea si proconsulilor; éra in Roma s'a abtienutu cu cea mai mare cerbicositate dela atare onóre. Ce e mai multu, puse cá-sa topésca statuetele de argintu, ce i le inaltiasere mai de multu, si din pretiu incliná lui Apolline Palatinu potire tripede de auru pentru sacrificia. Dictatur'a, ce 'i o oferiá cu mare violentia poporulu, a respins'o ruganduse in genuchiu reieptandu 'si tog'a depre umeri si desvalindu 'si peptulu.

LIII.

Numirea de domnu¹¹³) a urít'o pururea, cá pe unu ce injuriosu si vatamatoru. Odata, candu se-aflá intre privitori in teatru, dicenduse intr'unu mimu vorbele:

— o Dómne, drepte si bune!

si, cá-si candu acést'a s'ar fi dísu cu privire la densulu, primindule toti cu strigari de bucuria, nunumai cà a respinsu cu faci'a si din mani acésta demonstra-tiune de lingusire nedémna; ci anca in diu'a urmátoria printr'unu edísu i dojeni fórte aspru, si dupa aceea n'a suferitu a se numi domnu nice din partea fiiloru séu a nepotiloru sci, fia diu seriositate, fia din

gluma; si pe acestia i oprì a intrebuintiá intre dansi asemini lingusiri. I a fostu tare aminte, cá-sa nu osse din Roma séu alta cetate nice sa intre ori si candu, fara numai sér'a au nóptea, pentrucá sa nu aduca cuiva suparare din caus'a curteniriloru oficióse. In timpul consulatului essiá in publicu mai multu pe josu; candu nu erá consulu, adeseori in lectica deschisa. Pela díle de salutari lasá sa intre si plebea, si le intimpiná petitiunile cu atát'a prevenintia amicala, cà odata a infruntatu pe unu suplicante: Cà de ce 'si dà petitiunea cu atát'a sfiála, cási candu ar intinde elefantului unu banu. Pela díle de senatu nu salutá pe senatori nice odata, decátu in curia,¹¹⁴⁾ si anca sedietori pre scaune, si anume pe câte unulu fara a avé trebuintia de nomenclatoru¹¹⁵⁾; totu asia facea elu si candu essiá din senatu, luandu 'si diua-buna dela fiacare pela scaune. In relatiuni sociali¹¹⁶⁾ a statutu cu mai multe familii; si numai la betranetic si dupace fusese strimtoratu de multime la o logodna pré numerósa, s'a lasatu de a mai merge pela asemini díle de serbatori la unulu séu altulu. Pe Gallu Terriniu senatorulu, desi nu lu avé intre intimi, totusi l'a visitatu, candu acel'a lovitu de orbitura repede se otaríse a se lasá sa móra de fóme, si prin svaturile sale colea mangaitóric l'a induplecatu a remané in viatia.

LIV.

S'a intemplatú, cá pecandu vorbiá in senatu sa i strige órcare: N'am intielesu; si altulu sa i dica: „Ti as díce-contra, déca mi ar fi iertatu.“ Mai de multecori, candu elu nacajitu pentru certele necumpatate ale disputatoriloru essiá din curia cu violentia, i se-aruncau pe urna vorbele: Cà dóra li este

iertatu senatoriloru a vorbi despre afacurile republicei s'eu statului. Cu ocaziunea alegerii senatoriloru, candu fiacare omu 'si alegea pe omulu¹¹⁷⁾ seu, Antistiu Labeone a alesu pe M. Lepidu, inimicu lui Augustu, si destieratu pe atunci, si intrebatu de acest'a: Cã óre nu ar fi altii mai buni, i dede respunsulu: Totu omulu 'si are gustulu seu. Si cu tóte acestea asemine libertate si renitentia n'a casunatu nimeni nice unu reu.

LV.

Nu multu i pasá si de pamfletele defanatórie respandite in contr'a lui in curia, nice cã 'si batea multu capulu a le resfrange. Nu cercetá dupa autorii loru, ci s'a multiemitu numai cu declaratiunea: Cã invenitoriu sa se-traga la judecata toti aceia, cari sub nume strainu ar publicá pamflete s'eu versuri spre defaimarea cuiva.¹¹⁸⁾

LVI.

La batjocurile malitióse si invidióse, cu cari ilu atacare certe persóne, anca a respunsu numai prin edise, date in publicu. De alta parte n'a lasatu pe senatu, cá-sa opréscá printr'unu decretu licenti'a espre-siuniloru, ce se-facea desu prin testamente.¹¹⁹⁾ Decãteori erá de facia la alegerile de magistrati, amblá róta pela alegatori cu candidatii sei, si se-rugá dupre datin'a veche pentru voturile loru. Insusi isi dá votulu in ambele triburi, de care se-tienea, cá unulu din poporu. Chiamatu cá marturu in judecati fara a esprime vreo neplacere se-supunea la intrebari si la resfrangeri. Forului seu i dede o stinsiune mai angusta decãtu ar fi doritu neputendu 'si calcá pe inima spre a espropia pe posesorii caseloru vecine. Pe copii

sei niceodata nu i a recomendatu poporului, cá-sa nu fi adausu: de voru meritá. Odata, candu intrara iu teatru, purtandu anca pretest'a, s'au plansu amaru, caci s'au fostu sculatu toti privitorii si i au aplaudatu standu in pitioare. Nu e vorba, lui i placea sa védia pe amicii sei mari si putinti in statu; asia ansa, cá ei nice intr'o privintia sa nu vateme comun'a egalitate civile inaintea legiloru. Candu Asprenate Noniu, barbatu cu care stá in strínsa legatura de amicitia, infaciesiatu inaintea judecatii, acusatú fiindu de Cassiu Severu pentru crim'a uciderii prin veninu, Augustu a cerutu svadu dela senatu, de ce obligamentu are a se-tiené; caci, díse, elu nu scie cum sa se-determine temenduse, cá déca va veni acusatului intr'ajutoru, ilu va subtrage actiunii legiloru; éra, déca nu va face acést'a, ómenii voru crede, cá paraseste pe amicu-so la nevoia si lu osíndeste din capulu locului. Apoi in urm'a consimtimentului tuturor a sediutu câteva ore pre banc'a aparatoriloru celoru acusatú, ma in tacere, si n'a datu pentru acusatú nice macaru marturi'a generale usitata. A mai statutu elu inaintea tribunalului si cá aparatoru alu clientiloru sei, precum lui Scutariu órecare, fostu canduva evocatu¹²⁰⁾ alu seu, care erá acusatú pentru injurii. Singuru numai pe unulu l'a subtrasu dela actiunea meritata a legiloru, si anca si pe acest'a numai prin ferbinti rugatiuni, cu care inaintea judecatoriloru a induplecatu pe acusaturu a se-lasă. de actia. Acestu unulu a fostu Castriciu, co i a fostu descoperitu conjuratiunea lui Murena.

LVII.

Cátu de multu a fostu elu iubitú pentru acésta purtare este usioru de a pricepe. Trecu cu tacerea

decretele senatului, caci potu a paré dictate de nevoia s'eu de lingusire. Dar calarii romani serbau nendemnati si cu simtiu unanimu diua nasterii lui in toti ani, câtu a traitu, doue diele de arîndulu. Tóte classile aruncau in laculu lui Curtiu¹²¹⁾ câte unu banu, in urm'a unei promisiuni, facuta pentru sanatatea lui. Aseminea la prim'a Ianuariu i aducea in Capitoliu câte unu daru de anulu nou chiaru si candu ar fi lipsitu din Roma. Cu care suma a cumparatu celea mai pretiose statue de a le diciloru si le a inchinatu pe la deosebitele vecinatati, precum pe Apolline Sandalariu si pe Joue Tragedulu si altele. Pentru refacerea casei sale de pre Palatinu, mistuita de focu, veteranii, decurieile, triburile si alti singulari din celelalte classi a le poporului contribuire fiacare de buna voia si dupre puterea sa bani. Ma semultiemi a atinge pe deasupr'a acestea gramedi de sume, si a nu luá din fiacare mai multu de unu denariu. Candu se-intórecea din provincii, nunumai cà lu fericitau de bunavenire, ci ilu primiau cu cantari de versuri. Tíeneau multu si la aceea, cá, decâteori intrá in Roma, sa nu se-essecuteze la mórte cineva.

LVIII.

Pronumele de Tatalu Patriei ilu oferira toti cá printr'o inspiratiune câtu de neasteptata atátu de unanima. Mai antáiu plebeii printr'o deputatiune trimisa la Antiu; apoi, caci nu primise onórea acést'a, la intrarea sa in teatru din partea publicului intregu incoronatu serbatóresce cu ramuri de laura; infine in Curia senatulu, si anea nu prin decretu, nice prin achiamatiune, ci prin vócea lui Valeriu Messala, care, cá organu din mandatulu tuturoru colegiloru, i adresá urmatórele vorbe: Fericire si salute, disc, Cesaru

Auguste, tie si casei tale! (caci asia orandu credemu a cere dela diei fericire etérna si celea de bucuria pentru acésta republica): Senatul in consimtiementu cu poporul romanu te saluta cá pe TATALU PATRIEI. Augustu cu lacrimile in ochi i respunse cu vorbele acestea: (i reproducu vorbele lui chiaru, cá-si pe ale lui Messala): Ajunsu in culmea dorintieloru mele, parinti adunati, ce mi a mai remasu a cere dela dieii nemuritori, decátu numai: cá acestu simtiementu unanimu alu vostru sa milu conserveze pana la finitulu dileloru mele.

LIX.

Medicului Antoniu Musa, prin acaruia cura s'a fostu insanetosiatu dintr'o bóla periculósa, i inaltiaa prin colecta de buna voiia o statua aprópe de a lui Esculapu. Mai multi din parintii de familia avura grigea esprésa in testamentu, cá creditorii sei sa aduca o victima in capitoliu si acolo insemnandu printr'o inscriptiune motivulu aceleia, sa o sacrifice in numele loru cá promisa diciloru din parte-le: cá au tienutu in viatia pe Augustu dupa mórtea loru. Óre-care cetati ale Italici determinare diu'a, in care venise la ele pentru prim'a data, cá-sa le fia inceputulu anului. Celea mai multe din provincii, afara de temple si altare, mai fundara jocuri cinci anuale mai prin tóte opidele.

LX.

Regii amici si soci cáte unulu fiacare intemeiara in regatulu seu cetati in onórea lui, si le numira Cesarea; catra acestea toti impreuna otaríra, cá-sa aduca la capatáiu cu spese comuni templulu lui Jouc

Olimpianulu. in Atena, ce s'a fostu inceputu din vechime, si sa lu inchine geniului lui Augustu. Si adeseori, parasindu 'si regatele, veniau numumai in Roma, ci si candu calatoriá in visitatiune provinciile, cá, inbracati in toga fara insemnele regesci, sa'i serviasca pe tóta diu'a cá nisce clienti.

LXI.

Dupace spusei pana aci, cum a fostu Augustu cá duce si barbatu de statu, si cum a gubernatu in pace si resboiu republic'a, dómu'a pamentului, voiuri vorbi acum despre viati'a lui cea privata si familiara, demustrandu: cum si intre ce cercustari ale sortii a vecuitu elu acasa intre ai sei din junetie pana la diu'a cea dinurma.

A perdutu pe mam'a sá in celu antáiu consulatu; pe soru-sá Octavia, candu erá in etate de patrudieci si cinci de ani. Ambeloru, precum in viatia le a aratat celu mai teneru respectu, asia si dupa mórte le a facutu tóte onórele posibilu.

LXII.

Cá june s'a fostu logoditu cu fi'a lui P. Serviliu Isauricu; dar, dupa cea dintáia impacare cu Antoniu la poftirea ambeloru armate, cari doriau a vedé unirea loru intarita si printr'o cumnatia, a dusu pe fiasr'a aceluia, pe Claudia, fia din P. Clodiu a Fulviei, ce abea erá de maritatu; se-despartí ansa de dens'a, in urm'a unei certe, ce a avutu cu sócra-sá, si a tramis'o acasa vergura cum venise. Apoi a luatu pe Scribonia, maritata mai nainte dupa doui barbati consulari, avendu si copii dela unulu din ei. Si de acést'a s'a despartitu, desgustanduse, cum scrie insusi,¹²²) de coruptiunea moravuriloru ei; si pelocu se-insurá cu

Livia Drusilla,¹²³⁾ soci'a lui Tiberiu Nerone, desi erá grea mare, si numai ei i conservà amóre si fidelitate pana la mórte.

LXIII.

Cu Scribonia a facutu pe Julia, dela Livia n'a avutu copii, desi doriá fórte multu. Copilulu, cu care remasese grea dela elu, s'a nascutu inainte de timpu. Pe Julia o marità maiantâiu dupa Marcellu, fiulu Octaviei, a soru-si, carele abea trecuse pragulu copilarii; apoi, dupa ée a muritu acést'a, dupa M. Agrippa, rugandu pe soru-sà, cá-sa i lase lui pe ginere-so. Pentrucà peatunci Agrippa tienea pe un'a din suro-rile Marcella, si avea copii cu ea. Murindu si acest'a, dupace a cautatu multu timpu chiaru si printre calari romani,¹²⁴⁾ cá-sa gasésca unu barbatu fia-si, alese infine pe Tiberiu, pe fiastru-so, ilu sili, cá-sa dea carte de despartire sociei sale, ce erá grea, si lu facuse tata. — M. Antoniu serie: cá mai antâiu sa fi logoditu elu pe Julia cu fiu-so, cu Antoniu; apoi cu Cotisone, regele Geteloru, pecandu, se-dice, cá si pentru sine sa fi petítu pe fi'a regelui.¹²⁵⁾

LXIV.

Din maritisiulu Juliei cu Agrippa a avutu trei nepoti pe Caiu, Luciu si Agrippa; nepóte doue, pe Julia si pe Agrippina. Pe Julia o marità dupa L. Paullu, fiulu Censorului; pe Agrippina a dat'o lui Germanicu, nepotulu sori-si. Pe Caiu si Luciu i a adoptatu, dupace mai antâiu i a fostu cumparatu acasa dela tatalu loru Agrippa dupre vechea datina per assem et libram,¹²⁶⁾ si anca de tineri i a intrudusu in servitiulu Statului, si apoi, dupace i a desemnatu Consuli, i a tramisu sa visiteze provinciile

si armatele. Pe fii'a si nepótele sale le a crescutu cu
acea asprime, cá-sa tórca si la lana, si sa nu vor-
béscă nimica, séu sa facă ce nu s'ar puté dîce in
audiu séu vedea pe facia, ori ce nu s'ar puté scrie
in diariulu casei.¹²⁷⁾ De adunarea cu strainii le
tinea departe cu atát'a grige, cá scrisé oreandu lui
L. Viniciu, unu june de familia buna si de purtare
esemplara: cá a calcatu regulele bunci-cuviin-
tia, caci a venitu la Baie sa salute pe fii'a sa.
Pe nepotii sei parte mare insusi i invatiá citirea si
scrierea¹²⁸⁾ si alte elemente de instructiune, mai alesu
'si punea tóta diligintia a i face sa imiteze scrisórea
de mana a lui. Decâteori ciná una,¹²⁹⁾ i punea sa
séda deadrépt'a pre perinele laturale ale triclinului¹³⁰⁾;
éra candu calatoriá séu sa mérga in caru inainté'i,
séu pre cái pe langa densulu.

LXV.

Dar pe candu plinu de bucuria credea tare in
durarea descendentiloru casii sale bine disciplinati, ilu
parasi noroculu. Pe ambele Julie, pe fii'a si pe ne-
pót'a sa, intinate de tóte pecatele, le a distieratu.¹³¹⁾
Pe Caiu si pe Luciu in spatiu de optusprediece luni
i a perdutu pe amendoui, murindu Caiu in Licia, Luciu
in Massilia. Pe alu treilea nepotu, pe Agrippa, si
totudeodata pe fiastu-so Tiberiu i a adoptatu in foru
dupre legea curiata. Ci din acestia dupa unu scurtu
timpu a lepadatu pe Agrippa pentru natur'a lui cea
vlogara si ferósa, si l'a depurtatu la Surrentu. Elu mai
bine suferi mórtea, decátu rusinele membriloru familiei
sale. Caci mórtea lui Caiu a dus'o cu destula inima;
dar in privinti'a fie-si, nefiindu de facia, a pusu pe
Cestoru, cá cetindu'i scrisórea sa aduca la cunos-

cinti'a senatului purtarea ei, si de rusine s'a abtienutu timpu lungu de tóta adunarea cu ómenii; i venise si ideea, cá-sa o ucida. Adevèru este, cà, intemplantuse cá pe acel'asi timpu Febe, un'a din iertatele complici, sa 'si puna capetu vietii prin spandiurare, a disu: Bucurosú as fi voiitu sa fi'a fostu mai bine tata alu Febii. Destieratei i taià usulu vinului, si verco traiu mai delicatu; si a opritu, cá nice unu barbatu, fia liberu séu sclavu, sa nu póta intrá la dens'a fara scirea sa, si 'si atunci numai dupace se-informá de ce etate, de ce statura si forma, de ce colóre erá, si ce semne séu pete de rani avea pre trupu intratorulu.¹³²⁾ Infine abea dupa cinci ani a stramutat'o din insula in contienutulu Italiei, mai indulcindu 'i încátuva asprimea inchisorii. Dar sa o rechiamè detotu nu au fostu putintia a se induplecá nice intr'unu modu, si, candu dupa repetite rugatiuni poporulu staruiá cu cerbicositate sa o ierte, le orá in plina adunare: cá sa aiba parte si ei de asemine fete si atari socii. Pe copilulu, nascutu din nepóta sa Julia dupa osîndire, n'a lasatu sa lu recunósca, nice sa lu crésca. Pe Agrippa, care nu se-facuse mai blandu, ei din di in di totu mai smintitu, l'a depurtatu intr'o insula,¹³³⁾ si pedcasupr'a l'a pusú si sub custodia militarésca. Si a mai ingrigitu printr'unu dècretu alu senatului, cá sa fia tienutu in acelu locu pentru totudaun'a; si decâteori i se-facca amintire despre elu si despre Julii oftandu avea datina a eschiamá :

Macaru de as fi remasu nensuratu si as fi muritu singuru fara copii,¹³⁴⁾

Si nu i numiá altufelu decátu celea trei bubóia, séu trei cangrene ale sale.

LXVI.

Amicitie nu facea usioru, dar cele facute le tienca cu constantia; scia nunumai a pretiui virtutile si meritele facui dupre dreptate, ci li suferia si pecatele si defectele, deca nu erau mari. Caci din totu numarul amiciloru lui abea vei gasi pe cineva caditu in disgratie, afara de Salvidienu Rufu si de Corneliu Gallu, pe cari pe amendoui i inaltiasc din starea cea mai de josu pe cel'a pana la consulatu, pe acest'a la prefectur'a Egipetului. Din cari pe Salvidienu, caci urdisc o revolutiune in contra 'i la datu senatului spre condamnare; pe Gallu pentru ingratitudea si inim'a lui cea rea l'a opritu dela curte si deprin provinciile sale.¹³⁵⁾ Cu tote acestea, candu Gallu, strimtoratu si de denuntiarile acusatoriloru si de decretile senatului, 'si puse fine dileloru, lauda, ce e dreptu, pietatea celoruce se-indignare atat'a pentru densulu, mai incolo anse a versatu lacrime pentru sortea omului si 'si a plansu positiunea: Ca singuru lui nu i este iertatu a se mania pe amici, catu ar vré. Ceilalti amici ai lui se-bucurara de influintia si de avere, facare ca celu antaiu in clasa sa, pana la fuitulu vietiei, macarca mai demultiori i dederu ocaziune a fi nemultiemitu cu ei. Asia p. e. casa nu mai insiru pe altii, avu cuventu sa fia neindestulitu cu susceptibilitatea cea essagerata a lui Agrippa, precum si cu lips'a de tacere a lui Mecenate; deorace ilu dintaiu la parerea de o recela, si ca i s'ar preferi Marcellu, lasandu balta tote s'a fostu retrasu la Mitilene;¹³⁶⁾ era alu douilea spusese Terentiei sociei sale, secretulu conjuratiunii descoperite a lui Murena. De alta parte poftia si elu dela amici buna-voiantia inprumutata, atatu dela morti catu si dela viui¹³⁷⁾ Caci lui, desi nu era vreunu iubitoriu de

creditati, cá unulu ce nu s'a plecatu niceodata a primi ceva lasatu prin testamentu de vreunu necunoscutu, i pasá fórté de judecat'a, cu care amicü sei 'si depuneau in testamente voiinti'a coa din urma in privinti'a persónei lui. Si precum nu 'si putea ascunde durerea, candu vreunu amicu se esprimá pré scurtu séu in modu pucinu respectuosu despre densulu: asia 'si aratá bucuri'a déca cineva seriá cu pietate si recunoscintia. Legate séu parti de ereditate, lasate lui din partea tatiloru de familia, fiacine ar fi fostu, avea natur'a a le dá inapoi indata copiiloru; au, déca erau anca minoreni, a le restitui candu se-dechiarau maioreni fiindu fetiori, séu in diu'a maritisiului fiindu fete — si anca cu fructele loru.

LXVII.

Cá patronu facia cu clientii, cá domnu facia cu sclavii sei, erá atátu de aspru, câtu de apropiabilu si binevoitoriu; multi din iertati au statutu in onóre si in crederea cea mai mare la densulu, cum au fostu Liciniu si Enceladu, si altii. Pe Cosmu sclavulu, ce lu vorbise de reu fórté tare, l'a pedepsitu numai bagentu lu in fere. Lui Diomede, intendantele casei sale, carele, la o preambulare, ce o facea impreuna, ilu lasase de frica préda la unu veru silbaticu, repeditu fara veste asupra, i a mai placutu a 'i imputá tēmerea, decátu a'i presupune reutate, si din tóta intemplărea acést'a, desi a fostu cu mare periclu, caci 'i lipsiá inselatiunea, facù numai gluma. Acest'asi omu blandu a silitu apoi pe Proculu, unulu din cei mai favoriti iertati ai sei, cà-sa 'si faca singuru mórtea, pentrucà lu aflase a trai in adulteriu cu matrónenele; lui Tallu, secretarulu seu, a pusu sa 'i franga fuerile pitioaneloru, caci tradase un'a din pistolele

sale pentru cinci sute de denari. Pe pedagogulu si pe servitorii fiu-so Caiu, cari folosinduse de boal'a si mórtea principelui, despoiara cu tirania si iubire de argintu provinci'a, dupa ce le a atírnatu de cerbice pondere grele, i a datu precipisiu in riu.

LXVIII.

Cátu a fostu june a fostu espusu la multe faime rele. S. Pompeiu ilu ocará cá pe unu efemeiatu; M. Antoniu i dicea: cá adoptarea si a cumparat'o prin prostitutiune; éra Luciu, fratele lui Marcu, cá, dupace 'si a datu pudiciti'a lui J. Cesaru, apoi s'a vendutu lui A. Hirtiu in Spania pentru trei sute de mii de sestertii; si cá ar fi avutu datin'a a 'si pírli cu coji de nuci ardinti flucurile picióreloru, pentrucá perisiorii sa i créscá mai móle. Mai adauge la acestea, cá intr'o dí de teatru si poporulu intregu primí cu aplaude fórte sgomotóse, si reduse la Augustu urmatoriulu versu, pronunsiatu pre scena cu reportu la unu preotu alu Diei-matri batatoriu de tamburu:

Nu vedi cum faimenulu ist'a dirigéza cu degetu cerculu.¹³⁸⁾

LXIX.

Relatiunile lui cu muieri maritate nu le néga nici amicii, escusandu lu ce e dreptu cá elu acestea le intretienú nu din placere trupésca, ci din acea ratiune politica, cá cu atátu mai usioru sa cerce si sa afle planurile inimiciloru prin muierea fiacaruia.¹³⁹⁾ M. Antoniu, pelanga cununi'a precipitata cu Livia, i a mai imputatu si fapt'a cu femeia unui barbatu consularu, pe care sa o fi luatú de pre tricliniu dinaintea barbatu-so, sa o fi dusu in camar'a de dormitu, de unde apoi cu urechile rosite si cu parulu nepeptenatu

a revenitu in sa'la de óspeti. Mai incolo dîce, cã pe Scribonia deaceca a lasat'ò, caci acést'a s'ar fi plansu pré cu mare libertate de influinti'a tiitórii.¹⁴⁰⁾ Infine, cã elu s'a servitu de amici cá de nisce verigasi, spre a i procurá femeii maritate si fete mari, pe cari ei le desvaleau mai inainte si le cautau, cãsi candu le aru fi cumparatu dela Toraniu, vendiatorulu de sclavi. Catra acestea Antoniu i serie deadreptulu intr'o epistola familiara, pecandu anca nu erau inimici dechiarati, asia: „Ce este cã mi te ai schimbatu? Nu cumva pentru- „cã dormu la Regin'a?¹⁴¹⁾ Ea e soci'a mea. Au dóra „numai acum am inceputu, nu facu io acést'a de noue „ani? Nu cumva tu ambli numai la Drusilla singura? „Asia sa traiesci,¹⁴²⁾ déca tu candu vei citi epistol'a „acést'a, nu vei fi avutu a face deja cu Tertulla, au „cu Terentilla, au cu Rufilla, au cu Salvia Titiscenia, „au cu tóte. Inadeveru ce este cã unde si la cine „ti versi foculu?“

LXX.

A fostu asemine multa vorba prin cetate si despre o cina a lui cevasi mai secreta, cecace deordinariu se-numiá *δωδεκάθεος*; s'en a celoru douispredece diei, la care ospetii sa fi jacutu la mésa in vestmintele dieiloru si a dieselor, si unde Augustu in persóna sa fi luatu rol'a lui Apolline. Imputatiunea despre acést'a nu i se-face numai din partea lui Antoniu in epistolele, intru care acést'a numera câte unulu numele óspetiloru cu mare amaratiune, ci si de anonimulu autoru alu versuriloru cunoscutu de tóta lumea:

Candu óspetii isi finira mascarea in diei si diese,
Si Malia vediù sesse diei si sesse diese;

Candu acolo Cesaru a cutezatu impiu a face pe
Apolline,
9

Serbandu la banchetu nocturnu pasiuni dicești:
Toti dieii atunci isi întórsera faci'a depre pamentu;
Joue insusi fugi depre tronurile sale de auru.¹⁴³⁾

Faim'a despre acésta cina a mai crescutu prin lips'a si fómetea cea mare depeatunci in Roma; si in diu'a urmatóre essindu fû primitu cu strigarile: Cã dieii au mancatu totu grâulu, si cã Cesaru este Apolline in persóna, ma celu Tortoru,¹⁴⁴⁾ sub care nume se-onorã acelu dieu intr'o parte órecare a Romei. I se-mai aruncã: cã ar fi si pré poffitoru de mobilie pretiöse si de vasa corintice, precum si cã este jucatoru de alea séu ósa. Caci pre timpulu proscriptiuniloru s'a fostu scrisu pre statu'a lui:

Tata mio a fostu argintariu, io su corintiariu:¹⁴⁵⁾
deórace se-credea, cã densulu pe unii i ar fi pusu in list'a proscrisiloru numai pentru vasale loru celea de Corintu. Apoi in resboiulu Sicilianu s'a publicatu epigramatea:

Dupace de douciori vincitu cu flot'a isi perdù nauile,
Pentru cá-sa vincésca si elu canduva jóca mereu
cu ósale.¹⁴⁶⁾

LXXI.

Din acestea, sa le dicemu inculpari séu maliciöse calumniari, rusinós'a acusatianne de amoru nenaturalu a resfrans'o mai usioru prin castitatea vietiei sale atátu presente câtu si mai tardie. Totu asia si uritiós'a imputatiune a iubirii de pompa, standu fapt'a: cã pe-deoparte, dupa cucerirea Alessandriei din tóte mobilele regesci n'a retienutu pe sam'a sã nemic'a, afara de o cupa séu potiru murrinu;¹⁴⁷⁾ éra de alt'a, cã indata apoi 'si a topitu vasale de auru si celea de trebuintia mai neaparata. Din contra amatoru de femei

a fostu, câtu a traitu, si, cum spunu, chiaru si în etate mai inaintata i placea fetele celea tinere, de care sciá elu, chiaru si prin intrevenirea socii sale Livia, a se-capatui din tóte laturile. Incátu pentru numele ce i se-dusesese de jucatoru de alea¹⁴⁸⁾ nu multu s'a sfitu, ci jucá pe facia fara a se-ascunde din petrecere chiaru si candu erá betranu nunumai in lun'a lui Decemvre, ci si pela alte serbatori si in ajunu de serbatori. Despre acést'a numai incape indouiala. Intr'o epistola órecare autografa éca ce serie: Cinatam, mí Tiberie, dice, cu societatea sciuta, la care mai venira si óspetii Viniciu si Siliu tatalu. Asupr'a mesei ne jucaramu, cum se-sede la nisee betrani,¹⁴⁹⁾ si ieri si adi. Aruncaramu adeca ósale¹⁵⁰⁾ asia: cá celuce dá canele séu sessete aveca sa puna pentru fiacare ósu câte unu denaru in cassa, éra care dá pe Vinere sa capete tóta sum'a. Si éراسi in alte epistole serie: Noi, mí Tiberie, am petrecutu cu destula placere cele cincii dile de serbatóre ale Minervei.¹⁵¹⁾ Noi adeca ne jucaramu tóte dilele, si nu lasaram sa se-racésca tabl'a ósaloru. Frate-to a facutu acést'a cu mari strigate; candu cauti totusi n'a perdutu multu, ci cu inectulu peste asteptare isi recastigá totu ce perduse. Eu pe sém'a mea perdui douedieci de mii de sestertii, dar numai caci, dupa cum e natur'a mea, am fostu pré galantu la jocu. Caci, déca as fi pretinsu tóte aruncaturile castigate, séu, déca as fi tienutu ce am daruitu fiacui din jucatori, puteam merui la cincidieci de mii. Dar mie mí mai place asia. Pentrucà darnici'a mea me vá inaltia la mairrea cerésca. Fiie-si i scrie: Ti am tramisu

9*

două sute cincideci de denari, sum'a ce o dedesemu la fiacare óspete, déca voru vré sa se-jóce între sine asupr'a cincii la ósa séu pareche si nepareche. — Cà în tóte celelalte reporturi ale vietiei a fostu celu mai contenitu si fara umbr'a vreunui peccatu — acést'a s'a constatatú.

LXXII.

A locuitu mai antáiu aprópe de Forulu romanu,¹⁵²⁾ din susu de strat'a Scariloru inelariloru, in cas'a ce fusese a oratorului Calvu; apoi pe Palatinu, dar si aci numai intr'o casa modésta Ortensiana, ce nu batea la ochi nice prin cercuitu de spatiu mai intinsu, nice prin elegántia, si camerele nu se-insemuau nice prin podine de marmora séu mosaicu, ci erau prevediute cu portici scurti cu colonne de pétra din muntele Albanu. Peste patrudieci de ani a sediutu elu in aceeași camara de dormitu véra-iérn'a, si macarucá sciá din esperientia, cà cetatea iérn'a i este pucinu priintiósá sanatatii, totusi a iernatu necontentu in Roma. Candu voiíá sa lucreze ceva in secretu si fara a fi intreruptu, avea unu locu singuritu pre o inaltime, care lu numiá Siracuse séu *Τεχνόγυρον* adeca laboratoriu. Aci se-retragea la asemine casuri, séu pela vil'a din suburbii a vreunuia din iertatii sei; dar candu erá bolnavu jacea in cas'a lui Mecenate. Sésónele de vér'a le facea mai alesu pela tiermurií marii si pela insulele Campanici, séu pela opidele vecine de Roma, cum erá Lanuviu, Preneste, Tiburu; unde demultcori tienea scaunu de judecata sub porticii templului lui Ercule. Vile mari si pompóse nu le putea suferi. O atare vilá a nepótesei Julia facuta cu spese fórte mari a dirimat'o din fundamentu; éra pe ale sale desi erau mici nu le impodóbiá atátu cu statue

si tablauri, câtu cu galerii si cu plante, cu obiecte insemnate prin vechitate si raritate, precum sunt p. e. in vil'a sa din insul'a Capri membrele de bale¹⁵³⁾ si de fere monstruóse, ce le numescu: Osa de giganti si arme de croi.¹⁵⁴⁾

LXXIII.

Cátu a fostu de iconomu in mobilie si uneltele de casa se-póte pricepe anca si acum din paturile de repausu si din mesele ce ne au remasu, din cari celea mai multe abea s'ar cuveni la unu omu privatu de-órecare dare de mana. Spunu cà si patulu pe care se-culcă nu erá inaltu si cu asternutu pucinu. Cu greu purtá altu vestmentu decátu de casa, facutu de socia, si surora si fiia si nepóte; togele lui nu erau nice strinse, nice largi; clav'a nice lata, nice angusta; éra calceamentele i erau cevasi mai ridicate, cá-sa para mai inaltu decum erá. Si vestimentele pentru foru seu celea oficióse precum si calciunii le tinea pururea in camar'a de dormitu, cá-sa le aiba la indemana gat'a pentru evenemintele repede si neasteptate.

LXXIV.

Cine dá elu regulatu si totudaun'a complete,¹⁵⁵⁾ tienenduse la invitare strinsu de rangulu si caracterulu ómeniloru. Valeriu Massimu ne spune, cà elu nice odata n'a pofritu pe nimene la masa din iertati, afara de Mena, pe care, dupace i a fostu vendutu flot'a lui S. Pompeiu, ilu inaltiase la clasa nobililoru.¹⁵⁶⁾ In-susi Augustu serie: cà elu sa fi invitatu pe óre-cine la masa, in a caruia vila mase, si care i fusc canduva speculatoru. La masa veniá uneori mai tardiu, si se-sculá mai curentu, pecandu óspetii incepeau si a ciná inainte de a sedea densulu, si a mai

remané la mas'a dupa departarea lui. C'in'a stá din trei, si candu 'erá mai imbilsingata, din sesse feluri de bucate; dar, déca mas'a lui nu erá pré pompósa, afabilitatea i nu mai lasá nemic'a de doritu. Caci lui i placea a trage in cursulu conversatiunii generali pe cei tacuti séu pe vorbitorii in siopta, si a pune pentru varietate actori cantareti uneori si comici din circu si mai adeseori aretalogi¹⁵⁷⁾ séu moralisti.

LXXV.

Serbatorile si dilele solemne anuali le tienea cu mare darnicia, uneori totusi numai cu câte o gluma órecare, Pela Saturnalia si alte dati candu i placea, impartia acum daruri in vestimente auru si argintu, acum bani de totu tipariulu si de cei antici regesci si straini; uneori anse chiaru nemic'a, afara de straic si spongia, de facaletie, de clesce si altele de felulu acest'a cu inscriptiuni intunecate si ecuvóce. Mai avea datina, cá la masa sa liciteze uneori sorti de a castigá obiecte de pretiurile celea mai neegali, precum si tablauri cu picturele intórse, pentrucá priu necertitudinea obiectului de castigatu sa insale séu sa satisfaca speranti'a cumparatoriloru. Óspetii licitau dupre singularele triclinic si daun'a si castigulu se-partia între trei.¹⁵⁸⁾

LXXVI.

Mancatiosu nu erá de felu (caci nice acést'a nu mi vine a o trece cu tacerea) si se-multiemia cu unu costu aprópe de celu ordinariu. Bucatele celea mai favorite ale lui erau pane de adoua mana, sardele, casiu de vaca storsu cu man'a si smochine (fice) próspete de felulu ce se-facu de doua ori pe anu. Avea natura a mancá si inainte de cina in ori ce timpu si locu, candu i cerea stomaculu. In privinti'a acést'a

éca ce dice însusi într'o epistola: Noi in caru amu gustatu ceva pane si curmale; si la altu locu: Candu me intorceamu in lectica dela Palatiu Pompeianu acasa, am mancatu o uncia de pane cu pucine stafide uscate; éra in alu treilea locu: Nice unu judeu, mî Tiberie, nu 'si tiene ajunulu Sambetei mai rigurosu decâtu cum ilu tienui io astadi; caci abea in baiia infine dupa prim'a óra a noptii mancai doue bucatiele inainte de a incepe a me unge. In urm'a acestei neregularitati ciná câteodata singuru inainte séu dupa massa, erá pecandu mancau ceilalti nu s'atingea de bucate.

LXXVII.

Elu si la bautur'a vinului erá fórte cumpatatu. Corneliu Nepote ne spune: cà in taber'a dela Mutina elu avca datina a nu bea mai multu de trei ori asupr'a cinei. Mai tardiu decâtetori i veniá pofta a bea cevasi mai multu nu trecea preste sesse sestanti¹⁵⁹⁾ séu, déca essiá din acésta mesura, versá. I placea mai alesu vinulu de Retia. Intre prandiu si cina bea fórte rar. Setea 'si o stemperá peste di cu pane muiata in apa rece, au cu o bucata de crastavete séu de pepene verde, au cu unu tuleiu de laptuca, au cu vreo póma verde acra, alu careia mustu erá vinosu.

LXXVIII.

Dupa mancaru de prandiu,¹⁶⁰⁾ imbracatu si incalciatu cum erá, repausá câtuva cu piciórele intinse si cu man'a pusa la ochi. Dupa cina se-retragea in camar'a de studiu pre lectic'a de lucru. Aci petrecea o parte a noptii, pana ce 'si finiá tóte séu partea cea mai mare a afaceriloru eurente, neterminate peste di.

Deaci se-ducea in patu, unde nu durmiá mai multu de septe óre, si nice aceste in continuitate desteptanduse in acestu spatiu de trei si de patru ori. Déca somnulu intreruptu asia, cum se-intemplá uneori, nu voiá sa i vina, atunci chiamá lectori si naratori de fabule la patu pana ce adormiá, si apoi demulterior ilu tragea pana se-facea lumin'a dilii. Nice odata n'a veghiatu nóptea fara a avé pe cineva sa séda langa sine. Sculatulu de diminéti'a i erá improtiva, si, déca avea sa se-scóle mai de diminéti'a pentru vreo afacere séu sacrificiu, din privinti'a de comoditate, mancá la vreunulu din domesticii sei, care erá mai aprópe de loculu, unde avea tréba. Dar si atunci lips'a ce o avea de somnu ilu facea sa adórma candu ilu ducea prin vecinatati, séu candu se-depunea lectie'a printre pause.

LXXIX.

Erá de o frumsetia rara si prin tóte stadiile etatiloru plina de gratii, desi nu i pasá de artile toaletei, si in privinti'a frisurei cómei erá atátu de negriginte, incátu la graba isi tundeá parulu prin mai multi tundiatori deodata, éra barb'a lasá candu sa i o radia cu briciulu. candu sa i o tunda cu fórfecele, in care timpu elu citiá séu scriá câte ceva. Faci'a lui ver vorbiá ver tacea i erá atátu de liniscita si senina, incátu nesciúne din primarii Galliloru a marturisu catre ai sei: cá numai prin acésta fisionomia blanda a fostu impedecatu de nu l'a datu precipisiu in prapastia, cum isi propusese, la trecerea preste Alpi, candu, sub pretestu sa i spuna ceva, s'a fostu apropiatu de Augustu. Avea ochi limpedi si lucitori, tienea bucurosu la aceea, cá lumea sa crédia a se-aflá intr'ensii órecare putere divina, si se-bucurá, déca cineva, pe care elu ilu fiesá, isi plecá faci'a la pa-

mentu, cá-si candu ar fi lovitu de radiiele sórelui; cu tóte acestea la betranetie nu pré vedea bine cu celu stingu. Dintii i erau rari si mici si gaunosi; parulu cam vuclatu si plavitiu; sprincenele imbinat; urechile de marime media; nasulu in partea superióra proeminentu, in cea inferióra prelungitu; colórea intre palita si alba; statur'a scurta — (macaruca Juliu Maratu iertatulu lui in Biografia 'i scrie, sa fi fostu de cinci si $\frac{3}{4}$ urme) — totusi just'a mesura si proportiunea membrorulu ascundeau acésta piticia, ce nu se-putea observá decátu numai comparanduse cu altulu mai inaltu standu langa densulu.

LXXX.

Trupulu lui, cum se-vorbesce, sa fi fostu patatu cu semne native, semenate pre peptu si pantece, in form'a ordinea si numerulu constelatiunii Ursa; precum si cu órecari bataturi, crescute in form'a pecinginii, prin desele si asprele frecaturi cu tieseal'a de baiia din caus'a unei mancarimi a trupului. — Flucuru si pulp'a dela pitiorulu stingu nu pré i erau sanatóse, caci din acea cauza adeseori cam schiopatá; ci prin intrebuintiarea de baii de nisipu si cataplasme de trestia 'si lu intariá éra si éra. In degetulu aratoru¹⁶¹) dela man'a drépta anca simtiá din candu in candu o atare slabitiune, incátu candu i amortiá si i inghetiá de frigu, abea putea sa lu misce la scrisu, aplicandu'i unu cercu de osu. Mai patimiá si de besica, de ale careia dureri se-scapá infine numai dupa ce scotiá petrile prin pisiatu.

LXXXI.

In cursulu vietiei sale a cercatu mai multe bóle grele si periculóse, cea mai insemnata dupa cucerirea

Cantabriei, candu, prin oprirea destilarii de fere a ficatului adusu la desperatiune, se-supuse la o metóda de cura periculósa si contraria la cea practicata mai inainte. Nefolosindu adeca oblogiturele celea calde, dupa consultulu Medicului seu Antoniu Musa, fù constrinsu de nevoiia cá-sa fia tractatu cu medic reci. Unele beteziri i veniau periodice la anu si la timpu fiptu. Caci pela diu'a nascerii mai totudaun'a ilu apucá o langedîre; éra pela inceputulu primaverii erá cercatu de o inflatura la diafragmate, si candu batea siroco de guturaru. Din care cauza cu trupulu seu celu sdruncinatu nu putea duce nice la frigu, nice la caldura.

LXXXII.

Iérn'a s'a apará de frigu cu patru tunice luate un'a preste alt'a pe supt o toga grósa, si cu unu peptariu de lana pe supt camasa; si cu calciuni si cu obiele. Vér'a durmiá cu usile casei deschise, si adeseori in peristilu aprópe de o fantana saritória si catre acestea venturanduse de cineva. Sórele ansa nu lu putea suferi nice in timpu de iérna, si acasa anca nu se-preumblá sub ceru liberu decátu cu palari'a pre capu. Calatoriele le facea in lectica si mai alesu pe nopti, si mergea inctetu si in distantie atátu de scurte, cá pana la Preneste séu Tiburu i trebuiá doue dile; éra déca putea merge pre mare acolo unde voiíá, seducea cu nauí'a mai bucurosu. Sanatatea sa atátu de slabanóga o sustienea printr'o dieta fórte ingrigita: cu deosebire prin aceea cá se-scaldá raru.¹⁶²) Seungea anse mai desu, séu asudá la focu; apoi punea sa tórne preste densulu apa nice rece nice calda séu statuta multu la caldur'a sórelui. Decâteori avea trebuintia din caus'a nevriloru de bái de apa sarata, séu

de celea minerale Albulice, se-multiciniá, cá sediendu intr'o cada de lemnu, ce densulu o numiá dureta cu vorba spaniola, sa dea candu din mani, candu diu pitióre.

LXXXIII.

Essercitiile campestre in manuirea armeloru si a cáiloru le a lasatu indata dupa finitulu resbóieloru civile, si s'a apucatu deocamdata de joculu cu pil'a si cu balonulu¹⁶³⁾; mai tardiu se-preamblá numai in lectica séu pe josu, asia cá pela capatáiuulu preambularii invalidu intr'o mantela de pele séu copérta de peru sa alerge pe sarite.¹⁶⁴⁾ Pentru recreatiunea mintii acum pescuiá cu unghiti'a, acum se-jucá cu ósa, cu petricele séu cu nuci in societatea copiiloru celoru mici, cari erau amabili prin faci'a si guraleuitatea loru, si 'si i cautá din tóte laturile, cu deosebire Mauri si Siriani. Caci pe pitici si schidólc si alte creature de soiulu acest'a i urá cá pe nisce stirpituri ale naturei, si cá pe nisce fintie de semnu reu.

LXXXIV.

Elocenti'a si celealalte arti, ce se-tienu de cultur'a libera, le a studiatu elu din antái'a junetia cu zelulu celu mai mare si cu pofta. Se-díce, cá in reshoiulu dela Mutina, desi erá gramaditu de afaceri sa fi si cititu si scrisu si dechiamatu pe tóta diu'a. Mai apoi n'a vorbitu nice odata fia in senatu, fia catra poporu, fia catra soldati fara a 'si compune si meditá mai antáiu cuventarea, macaruca nu i lipsiá nice talentulu improvisarii pela casuri neprevedute. Si pentrucá memori'a sa nu lu insiale vreodata, séu sa pérdia timpulu memorizandu 'si a facutu regula a citi de pre scriptura tóte câte voiá a díce. Si intre-

vorbirile cu unii altii, celea mai ponderóse chiaru si cu Livia sa, le tienea numai dupre notitie scrise in portfoiulu seu, pentru cá-sa nu dica nice pré multu, nice pré pucinu. Tonulu vocii lui erá dulce si organulu de o binesonantia propria, celace ilu si esserciá cu diligintia la maisterulu de dechiamatiune; cu tóte acestea câteodata, candu patimiá de slabitiunea gâtu-lui, punea a i se-citi cuventarile catra poporu prin eroldu.

LXXXV.

Elu a compusu multe opuri in prosa de cuprinsu variu, din care unele le a cititu in cercu angustu alu amiciloru, ce i serviau de auditoriu, cum p. e. a fostu Rescriptele contr'a lui Brutu despre Catone. Care volumine, dupa ce a cetitu dintrensele o parte mare, fiindu deja mai betranu, le a datu ostenitu lui Tiberiu spre citire mai incolo; apoi Esortatiuni la filosofia, precum si unu Memorialu alu vietiei sale, ce a descri'so in treisprediece Libri; dar n'a mersu mai departe de resboiulu Cantabricu. In poesia a facutu numai incercari. Essista dela densulu o poesia numai intr'unu Libru in sessemetre, alu careia cuprinsu si titlu e: Sicilia. Se-mai afla si adóua asemine mica, o colectiune de Epigramate, ce avea datin'a a le compune mai numai in baiia. Caci tragedi'a, ce a fostu inceput'o cu multu focu, nevrendu a'i succede stilulu, o nimici; si candu amicii ilu intrebare: „Ce mai face Ajace?“ le a respunsu: Ajacele meu a cadutulu in spongia.¹⁶⁵⁾

LXXXVI.

In stilu se-tienea a alege cu gustu vorbele si a urmá simplitatea in dictiune, ferinduse de frasele pom-póse si seci precum si de vorbele si formele celea

vechi si resuflate, cari, cum dîcea, mirósa a mucede. Prestetotu i erá grige mare, a 'si esprime ideile câtu se-póte de chiaru. Era spre a ajunge acést'a, si, cá-sa nu conturbe si sa zabovéscă pe cîtitoru séu pe auditoriu undeva, nu s'a indouitu a mai pune odata prepusitiunile, cu cari erau compuse vorbele, precum si a repeti conjunctiunile, cari, lasate din stilu, i dau unu felu de opacitate, ma cu atátu contribuescu mai multu la gratiele lui. Pe puristii m'oderni, ca-si pe conservatorii ruginiti i urá cá pe nisce pedanti deopotriva vitiosi fiacare in felulu seu. Batea uneori cu deosebire pe Mecenat-le seu, criticandu i fara indurare frisurile, cum le numiá insusi, celea perfumate cu miru, si contrafacendu lu din luare in rîsu. Nu crutiá nice pe Tiberiu, cui i placea a intrebuintiá câte odata vorbe invechite si muccedite. Éra pe M. Antoniu ilu ocarasce cá pe unu smintitu, cá unulu ce in stilu tindea mai multu cá-sa lu amireze ómenii, decátu cá-sa lu intieléga. Apoi, dupa ce 'si bate jocu de metod'a lui cea rea si capriciósa de a 'si alege espresiunile in scrisu, adauge acestea: Si tu, tu mai esci anca in indouiala, imitavei óre pe Cimbru Anniu au pe Verriu Flaccu,¹⁶⁶⁾ intrebuintiavei vorbe de acelea, ce C. Sallustiu a culesu din „Originile“ lui Catone? Au dóra mai bine sa intruduci in limb'a nóstra frasele celea ingamflate si seci de idei ale oratoriloru din scól'a asiatica? In alta epistola órecere, dupace lauda talentulu Agrippinei,¹⁶⁷⁾ a nepóti-si: dar, dîce, sa aibi grige, cá-sa nu scrii au sa vorbesci intunecat.

LXXXVII.

Cum se-vede din epistolele lui autografice elu in vorbirea diurnara intrebuintiá órecare espresiuni fórte

desu, altele într'unu modu originalu. Asia p. e. candu voiá sa insemneze pe detorii, cari nu voru plati nice-odata, intrebuintiá fras'a: voru plati la calendele grecesci.¹⁶⁸) Indemnarea, cá-sa purtãmu lucrurile presinte cumu vinu, o imbracă cu vorbele: sa fimu multiemiti cu Catone, ce lu avemu. Éra cá-sa demustre iutimea unei afaceri repede implinite, se-folosiá de fras'a: Mai iute decâtu se-ferbe sparangelulu. Serie totudaun'a baccolus in locu de stultus (nebunu), pullus in locu de niger (negru), vacerosus in locu de cerritus (nebunu de legatu); mai dice: vápide se-habero, in locu de male (mi e reu), languere (a languedi) ilu dà cu betizare, ceace vlogulu dice: lachanizare; asemine: simus in locu de sumus (cá ardeleanii pe alocurea: sa simu), si domos cá genit. sing. pentru domus; aceste doue vorbe elu nu le serie nice odata in alta forma, cá-sa scie totu omulu cà nu o face din eróre, ci cà asia i e datin'a. Mai departe am aflatu in manuscriptur'a lui într'altele si acestea: elu nu desparte vorbele, si in locu sa tréca celea nencapute la inceputulu sierului urmatoriu, le subserie pelocu, ingradindule cu unu semicercu.¹⁶⁹)

LXXXVIII.

Ortografi'a, séu modulu a serie conformu legiloru stavirite de Gramatici, nu pré a pazit'o. Si se-vede a fi urmatu mai virtosu opiniunea aceluoruce dîcu: Cá sa scrimu cum vorbimu.¹⁷⁰) Cà elu schimbá adeseori nu numai literile, ci si silabele, acést'a este o eróre de scrisu ce se-intempla si la altii, si io n'as notá acésta cercustare, déca spre mirarea mea n'as fi aflatu la órecari autori nararea: cà elu sa fi scosu din functiune pe unu barbatu consularu, suplinindu lu

prin altulu, cá pe unu ignorantu si grosolanu, numai caci in manuscriptur'a aceluia a observatu ixi inlocu de ipsi. — Éra decâteori scriá cu note, punca b pentru a; c pentru b; e pentru d; si asia dearîndulu cu tóte literile, anse in locu de x scriá dóua a.

LXXXIX.

Nu cu mai pucinu zelu a studiatu elu si literatur'a grecésca, in care a facutu si frumosu progresu. Invatiatorulu lui in stilulu si espresiunea elenica a fostu Apolodoru Pergameanu, pe care, desi erá greu deja de ani, ilu luase cu sine cá june din Roma la Apollonia. Mai departe 'si a adunatu elu unu tesauru mare de cunoscintie prin convetiuirea cu filosofulu Arcu si cu fii acestuia Dionisiu si Nicanoru; ci totusi pana acolo n'a putut'o duce, cá au sa vorbésca usioru, au sa se-incuméta a compune ceva grecesce. Caci, candu cercustarile cereau unu ce aseminea, compunca mai antâiu in latin'a, si apoi dá altor'a spre a traduce in gréc'a. Cu tóte acestea erá amblatu si in literatur'a poesiei grecesci, ba i placea tare comedi'a cea antica, pela díle de spectacle punca sa representeze in publicu piese dintr'ans'a. Candu cetia autori intr'un'a séu alt'a din acestea doue limbi, mintea 'i erá indreptata la doctrine si essemple de acelea mai alesu, ce puteau avé ver o influintia salutará au pentru viati'a publicá, au pentru cea privatá; cele ce le culegea din vorba in vorba si apoi le tramitea de ordinariu séu la ómenii casei sale, séu pela comandantii de ostire si gubernatorii de provincii, séu la magistratii Romei, dupre cum fiacare avea lipsa de svadu si indemnú. Scripturi intregi de felulu acest'a lea citititu elu si parintiloru senatori, si adeseori lea facutu prin edisu cunoscute la poporu, cum su p. e.:

Cuventarile lui Cn. Metelu despre inmultirea faceriloru de copii; Scriptur'a lui Rutiliu: Despre modulu edificarii de case, pentru cá-sa demustre cu atátu mai chiaru poporului: cá nu e densulu celu mai antáiu, care a luatú in vedere aceste doue obiecte; ci cá cei betrani depeatunci au sciutu a le pretiui dupa just'a loru ponderositate. A incurageatu si a inaintatu in totu modulu geniurile seclului seu.¹⁷¹⁾ Erá unu ascultatoru binevoitoru si rebdatoriu alu prelegeriloru literarie, nunumai candu se-citiau poesii si istorii, ci si cuventari si dialoguri. Cu tóte acestea nu putea suferi, cá poetii séu istoricii sa compuna ceva in laud'a lui, déca aceea nu erá seriosu si scrisu de geniurile celea mai esselente; si in acésta privintia a datu ordinu pretoriloru, cá-sa nu ingadue a i seluá numele indesertu pe la concursurile literarie.¹⁷²⁾

XC.

Cu privintia la obiectele de religiune si credintia¹⁷³⁾ acestea am aflatu la autori despre Augustu. Decandu s'a fostu spaimentatu de fulgerulu, ce tunase aprópe de densulu candu calatoriá odata pe nópte, cum spusei mai sus, avea de fulgeru si de tunetu o temere essagerata, incátu purtá cu sine pururea si pretotindea o pele de vitielu marinu cá presorvativu; si la verce semnu de o tempestare mai mare s'ascundea in locu boltitu suteranu.

XCI.

Punea mare temeiu pe visuri atátu pe ale sale câtu si pe ale áltor'a despre sine. In bataii'a Fili-pina, macarucá s'a fostu determinatu sa nu esse din cortu pentru bóla, essi totusi, indemnatu de visulu amicului;¹⁷⁴⁾ si a avutu norocu, deórece taber'a fú

ocupata si lectie'a lui, in care ilu crediura lasatu jaccendu, fũ scrobita si stricata prin assaltulu inimiciloru. Insusi avũ preste tũta primaver'a visuri inspaimentatorie fũrte multe, deserte anse si fara urmari; pe timpulu celalaltu alu anului mai rare, dar nu asia deserte de implinire. Pe timpulu candu cercetã desu templulu lui Joue Tunatorulu, dedicatu de densulu in Capitoliu, a visatu, cã Joue Capitolinu se-geluesce, cã i a instrainatu pe inchinatori, si cã insusi iã respunsu: cã pe Joue Tunatorulu sa i lu fi pusu acolo numai cã pe unu usiaru. Si inadeveru nu multu apoi provediũ frontispitiulu templulu lui Joue Tunatorulu cu clopotiele, cari de ordinariu depĩndeau pela usi. In urm'a unui asemine visu nopturnu avea si datin'a, cã in toti anii la o dũ anumita sa cersesca dela poporu, intindiendu 'si man'a cavanata la toti, cãti i dã bani.¹⁷⁵⁾

XCI.

Órecare prediceri si semne le credea tare. Déca p. c. dimaneti'a i se dá deainderatelea calciunulu, celu stingu pentru celu dreptu, acést'a pentru densulu erã unu semnu reu. Déca, in dimaneti'a dilii, candu intreprindea o calatoria lunga pre tiãra sãu mare, ar fi cadiutu din intemplantare rãa, in acést'a vedea unu semnu imbucuratoriũ si de intãrcerc grabnica si fericita. Dar si fenomenele straordinarie auca i faceau mare impresiune. Unu palmu teneru, resaritu dintre combinaturile petreloru inaintea casei sale, l'a stramutatu indata in compluviulu¹⁷⁶⁾ diciloru penati, si a pusu tũta grigea pentru crescerea lui. Audiendu, cã in insul'a Capri ramurile deja vestedite si plecate la pamentu ale unui stegearu (cercu) fũrte betranu au datu si inverditu desnou cu ocaisiunea venirii lui acolo, atãt'a s'a bucuratu, cã a facutu schimbu cu comun'a

Neapolitana, dându'i Enari'a pentru Caprea. Mai tie-nea elu si órecari dile, precum: nu plecá pe drumu nice odata adou'a di dupa Nundinae si nu s'apucá de nice o afacere mai de insemnatate in diu'a de Nonae; acest'a o facea cum a scrisu insusi lui Tiberiu, numai pentru fatalulu sunetu alu numelui.¹⁷⁷⁾

XCIII.

Din riturile religióse straine pecátu respectá de multu pe celea vechi si prescrise, pe atátu despretiuiá pe celelalte. In Atena initiatu in secretele misterieloru, avendu mai tardiu sa decida in Rom'a depre tribunalu asupr'a privilegiulu sacerdotiloru Cererii din Attica, candu veni vorb'a despre órecare punte mai secrete, a pusu sa se-departeze svatulu si publiculu auditoru, cá-sa asculte pe partile certanti singuru. De alta parte, candu calatoriá prin Egiptu, n'a voiitu a face o mica abatere din cale i, pentrucá sa védia pe dieulu Apis¹⁷⁸⁾; si a laudatu in facia pe nepotu-so Caiu, cá tracendu prin Judea nu 'si a facutu inchiatiunea in templulu din Ierusalimu.

XCIV.

Deórece am venitu la acést'a, credu cá nu vá fi neoportunu a insierá aci indata tóte semnele, ce i s'au facutu si inainte de a se nasce, si in diua nascerii si dupa aceea, cari pareau a prevesti si marimea venitoria, si fericirea continua a lui. In vechime, cadiendu fulgerulu preste o parte a muriloru din Velitri, oraclulu a datu respunsu: cá unu cetatianu alu acestui opidu canduva se-va face domnu. In acésta sperantia Velitrinii si atunci indata si dupaceea purtara resboiu cu poporulu romanu pana la perire. Abea tardiu faptele dederá véda, cá acélu semnu, prevestise domni'a lui

Augustu. Juliu Maratu serie: pucine luni inainte de a se-nasce Augustu s'a facutu intr'unu locu publicu in Rom'a o minune, prin care se pre-vestiá, cà natur'a stà sa faca unu rege popo-
rului romanu, in urm'a careia senatulu speriatu a facutu decretu; cà nice unu copilu nascutu in acelu anu sa nu se-créscă; ma aceia a ca-
rõru femei erau grele, tragendu fiacare spe-
ranti'a la sine, avura grigea, cá decretulu se-
natului sa nu se-depuna in Erariu.¹⁷⁹⁾ In 'Tra-
ctatulu de 'Teologia a lui Asclepiade din Mendis¹⁸⁰⁾
citescu: „Cà Atia,¹⁸¹⁾ candu venise pela mediu de
„nõpte la unu servitiu serbatorescu a lui Apolline, sa
„fi adormitu in lectic'a sa in templu asteptandu pe
„celealalte matrone; cà unu dracone sa se-fi stracuratu
„repede la densa, si apoi peste pucinu timpu sa fi
„essitu; cà ea, dupace s'a desteptatu, simtinduse cá-si
„cum ar fi fostu cunoscuta de barbatu-so, sa se fi
„purificatu, si indata s'a aratà pre corpulu ei unu
„semnu, in form'a unui dracone depictu, care nice cà
„a pututu sa i mai tréca, încàtu apoi a trebuitu sa
„se-abtiena dela tóte baiiele publice; cà infine Augustu
„s'a nascutu la lun'a a diecea, si de aceea s'a cre-
„diutu a fi fiulu lui Apolline.“ Totudeodata acést'a-si
Atia a vediutu visu inainte de facero: cà intrinsi-
cele sale se-inaltia la stele si de acolo se-respandescu
preste totu pamentulu si cuprinsulu cerului. Si Octaviu,
tatalu lui Augustu a visatu, cà din pantecele Atiei a
resaritu unu sórc radiosu. In diua, in care s'a na-
scutu, pecandu curgeau svadurile in curia asupr'a con-
juratiunii lui Catilina, si Octaviu din caus'a facerii
sociei sale venise la senatu mai tardiu, stà cá fapta
de comunu cunoscuta, cà P. Nigidiu, dupace aflatu
caus'a intardierii, si s'a insciintiatu si despre or'a nas-

cerii, a disu: Că s'a nascutu domnulu lumii. Mai tardiu lui Octaviu candu, in trecerea sa cu ostirea prin deserturile Traciei, a intrebatu in dumbrav'a lui Bacu Sabasiu dupa datin'a barbariloru po preoti despre sórtea fiu-so, primi dela acestia aceeasi aprobare. Caci inadeveru vinulu versatu asupr'a altarului a scosu o columna de flacara atâtu de mare, că suinduse pana la verfulu templului s'a inaltiatu la ceriu; o aratare acést'a, ce i s'a mai intemplantu odinióra numai lui Alessandru Marele, care anca sacrificase la aceleasi altare. Catre acestea si in nóptea urmatóre i se-parù, că vede pe fiu-so intr'o statura supràaomenéscă, cu fulgeru si sciptru, si cu vestmintele de serbatória a lui Joue celui pré bunu si pré mare, cu corónă radiósa, pre unu caru incununatu cu laure, tragendu sesse parechi de cáii albi cá lumin'a sórelui. Pecandu erá copilu in fasia, cum stà scrisu la C. Drusu,¹⁸²⁾ dupace sér'a trecuta ilu pusese nutritórea in leaganu pre unu locu planu, adoua di nu erá nicaiurea, cautatu indelungu infine s'a aflatu intr'unu turnu fórte inaltu, jacendu intorsu catra resaritulú sórelui. Candu a inceputu a vorbi, dise bróscelorú, cari din intemplantare faceau larma in vil'a mosiu-so, cá-sa taca, si de atunci, cum se-spunc, ele numai ocacaescu. Prandiendu odata la apatr'a mila¹⁸³⁾ dela Roma pre calea Campana intr'o dumbrava, unu vulture i rapì penevedite pana din mana, si, dupace a sburatu la o inaltime fórte mare, éراسi peneasteptate lasanduse jos i o dede inapoi cu blandetie. Cn. Catulu dupa dedicatiunea Capitoliului a visatu in doue nopti un'a dupa alt'a, in cea antâia, că Joue pré bunulu si pré marele, din mai multi copilandri pretestati, ce se-jucau in apropierea altarelui, sa fia alesu pe unulu, si sa i fi pusu in sinu simbolulu republicei,¹⁸⁴⁾ ce lu tienea a mana;

éra in adóu'a nópte a vediutu pe acelasi copilu in braciele lui Joue Capitolinu; si, dicendu servitoriloru templului cá sa'lu traga jos, fù opritu din indemnulu dieului, cu descoperirea: cá acel'a se-cresce spre mantuirea republicci. Adóu'a di intîlnindu in cale pe Augustu, pe care nu lu mai vediuse, si plinu de mirare privindu lu díse: cá e leitu chipulu copilului, despre care visase. Órecari istorisescu in altu modu semnulu celu dintâiu a lui Catulu, adeca asia: cá-si cum Joue, la mai multi copii, ce lu rugau cá-sa le dea unu tutoru, ar fi aratatu cu degetulu pe unulu din mediculu loru, dicendule: catra acest'a sa ve adresati cu tóte dorintiele vóstre; si cá totudeodata i ar fi neteditu guriti'a cu degetele si l'ar fi sarutatu. Odata M. Cicerone, candu insociá pe J. Cesaru la Capitoliu, istorisi din intemplare amiciloru sei visulu ce'lu avusesse in nóptea trecută, cá adeca ar fi vediutu pe unu copilu de facia dragalasia, lasatu din ceriu de unu lantiu de auru, cá a statutu la pórt'a Capitoliiului, si cá Joue i a datu in mana unu biciu. Vorbindu anca vediù pe Augustu, pe care nefindu anca nici lui, nice celorulalti cunoscutu, unchiu-so Cesaru ilu chiamase la sacrificiu, si afirmà, cá copilulu acest'a este acel'a, a cui icóna i s'a aratatu in somnu. Candu Augustu a imbracatu tog'a barbatésca, tunic'a latyclava, descusanduse de ambe laturele cataramele, i cadìu la pitióre. Au fostu cari esplicara acést'a asia: cá acea classe séu ordinu, a caruia insemnu este latyclav'a, voru deveni canduva supusii lui. Divulu Juliu, candu a taiiatu la Mulda o silva spre asedjarea tabèrii, dede ordinu, cá-sa se-conserveze palmulu aflatu intre arborii ceilalti, cá unu semnu bunu de victoria. Unu puiu, ce a resaritu indata din acelu palmu, atâtu a crescutu in pucine díle, încâtu nunumai ajungea, ci

si intrecea cu marimea pe trunchiulu maternu; si o multime de porumbi 'si au facutu cuiburile pre densulu, desi acésta specia de paseri se-fereste de frundiele tari si aspre.*) Spunu cá acestu semnu prevestitoriu sa fi fostu motivulu principalu, ce a induplecatu pe J. Cesaru, cá nu pe altulu ci pe nepotu-so de soru sa lu aléga sie de urmasiu. In petrecerea sa retrasa in Apollonia, insocitu de Agrippa, s'a fostu suitu in turnulu de Astronomia a astrologului¹⁸⁵⁾ Teogene. Predieceduse lui Agrippa, carele intrebase mai antâiu pe cititorulu de stele, lucruri mari si mai de necredutu, Augustu nu voiá sa i spuna diua nascerii si se-improtiviá cu cerbicia a'i nuni zodi'a sa, de temere si de rusine, cá nu cumva sórtea sa sa fia proocrita mai rea. Ma totusi dupa multe indemnari, cum 'si a descoperit'o, Teogene sarí si i cadiù la pitióre. De atunci Augustu aprinsu atât'a incredere in stéu'a sa, cá 'si a publicatu zodi'a, in care s'a nascutu, tiparindu o medalia de argintu cu constelatiunea Capriorulu séu Cornu-Capri.

XCIV.

Dupa uciderea lui Cesaru, intorsu dela Apollonia, candu a intratu in Roma, unu cercu de form'a curcubeului, pe ceru chiaru si limpede, incungiurá radiele orbitei sórelui, si nemediatu apoi fulgerulu loví pétr'a monumentala a Juliei, fii'a lui J. Cesaru. Éra, candu in primulu seu Consulatu a consultatu sborulu pasciloru, i se-aratara si lui, cá odinióra lui Romulu, douisprediece vulturi; si candu aducea jertfe, ficatele tuturoru viteloru de jertfa i aparura din partea inferiora replicate; cecece nime din cunosicatori nu putura altmîntre esplicá, decátu cá unu semnu de sucese mari si fericite.

XCVI.

Ce este si mai de insemnatu chiaru si essitulu tuturoru resboieloru i s'a facutu cunoscutu prin presimimentu. — Candu triumvirii contrasesera trupele sale la Bononia, unu vulture, sediendu deasupr'a cortului lui, sfasià si trantì la pamentu pe doui corbi, cari ilu inhatisera unulu de o parte si altulu de alt'a. Ceeace, vediendu ostirea intréga, a si predìsu, cà va fi discordia, cum a si urmatu, intre colegii triumviri, si cà elu va essi triumfandu. La Filippi unu Tessalu órecare a venitu sa i anuntia victori'a in numele Divului Cesaru, carele i essise inainte pe o cale neâmblata. Pelanga Perugia, candu sacrificiulu nu vrea sa i esse bine, si dede ordinu sa i aduca alte vite de jertfitu, printr'o inrumpere rapede inimicii luasera victimele si tóte aparatele de sacrificare: atunci aruspicii cu o voce dechiarare, cà evenemintele periculóse, ce s'au fostu aratatu sacrificatorului, acum voru cadé tóte preste acei'a, in a caror'a mani s'affa victimele. Si nice cà s'a intemplatu altufelu. In ajunulu bataiei navali dela Sicilia, pecandu se-preamblá pre tiermurii marii, sarì din mare unu pesce, si a jacutu la pitióre'i. La Actiu, candu se-pogorá depre tiermuri la flot'a insirata de bataia, i venì în cale unu asinu cu asinariu: numele omului erá Eutichiu, (adeca: fiulu norocului), a asinului Nikon (ce va sa dica vincitoriu). Dupa victoria vincitorulu Augustu a ridicatu chipulu de arama si a unui'a si a altui'a in templulu, ce lu facù in loculu taberei sale.

XCVII.

Si mórtea, despre care voiu vorbi deáci incolo, precum si apoteos'a lui dupa mórte i se-prevestira prin semnele celea mai evidente. Candu, incungiuratu

de o multime mare de poporu, serbá in campulu lui Martiu sacrificiulu curatirii de cinci ani,¹⁸⁶) unu vulture a sburatu giuru impregiurulu lui mai demulterior, si apoi s'aventà pre templulu vecinu, unde siediù deasupr'a numelui lui Agrippa si anca pre prim'a litera. Cum a bagatu de séma acést'a Augustu, insarcinà pe colega-so Tiberiu, cu tréb'a, cá cum e datin'a, sa anuntia promisiunile¹⁸⁷) pentru urmatorii cinci ani, caci elu, cum dicea, desi promisiunile stau scrise gat'a, nu va sa faca nice o promisiune, pe care totusi nu va mai putea o implini. Intr'acelasi timpu fulgerulu topi din inscriptiunea depre statu'a lui prim'a litera a numelui. Splicatorii de semne intrebati dederu respunsulu: Cà va mai trai numai un'a suta de díle, caci C insemnéza o suta; si cá elu va fi numeratu intre dieci; caci AESAR, adeca partea remasa din numele CAESAR, va sa dica „dieu“ pe limb'a etrusca. Si, deórace se-gatiá sa tramita pe Tiberiu in Iliricu, voiindu a lu insoci pana la Beneventu, si órecari cu procesele sale ilu retineau pre scaunele de judecata spre a le decide, au strigatu (ceeace mai tardiu anca i s'a numeratu intre semnele de proorocia): Nu, io dupa acést'a nu voiu mai fi in Roma, macaru tóte de maru zabovi. Si asia a plecatu pe drumu si, a venitu pana la Astura. Deaci voiindu a se-folosi de unu ventu favorabilu se-sui pe o naue, de nópte contr'a datinei sale, si asia, capatandu diaria, puse inceputu la ból'a sa.

XCVIII.

Apoi, dupace a visitatu tiér'a maritima a Campaniei si insulele invecinate, a pausatu retrasu patru díle in insul'a Caprea in linistea cea mai mare si cu

voii'a cea mai buna. Din intemplantare plutindu pe dinaintea sînului dela Puteoli, nisce calatori si corabieri ai unei nave Alessandrineane, care abea intrase in portu, inbracati in vestminte albe de serbatóre si incununati si jertfindu cu tamâia, ilu gramadira cu laude si i poftira tóte fericirile, strigandu'i: Ca ei traescu sub patronatulu lui, sub scutulu lui navigéza pre mare, si sub protectiunea lui se-bucura de libertate si de avere. Acést'a i a facutu atát'a bucuria, cà incantatu a daruitu la fiacare din ómenii suitei sale câte patrudieci de auri, cerendule juramentu si engagementu, cà nu voru dá sum'a acést'a pe altuceva, decátu numai pe marfa cumparata dela acesti Alessandrineani. Dar si in tóte celelalte díle urmátóric a impartitu deosebite daruri si pedeasupr'a si toge romane si palie grecesci, cu acea lege, cá romanii sa se-imbrace si sa vorbésca grecesce, óra grecii romanescce. Catra acestea a fostu elu si spectatoru neobositu alu jocuriloru gimnastice, reprezentate de colegiulu efebiloru,¹⁸⁸⁾ din cari s'afflau anca multi in urm'a vechii fundatiuni din Caprea.¹⁸⁹⁾ Acelorasi li dede si o masa in present'i'a sa, si nunumai cà li a lasatu tóta libertatea la glume, ci i a si provocatu, cá-sa fure pómele si altele de ale mancarii, precum si obiectele destinate spre aruncare: cu o vorba nu s'a abtienutu dela nice unu felu de petrecere vesela. Anunitu Apragopolis¹⁹⁰⁾ pe o insula, ce jacea in vecinatatea Caprei, din caus'a vietuirii cei fara tróba acolo a ómeniloru din suit'a sa. Avea datina a numi pe unulu din favoritiu sei cu numele Masgaba, *Κριστιν*, cá-si candu acest'a ar fi fundatorulu insulei. Acestu Masgaba murise mainainte cu unu anu, si, vediendu depre tricliniu din camer'a de mancare morimentulu acelu'a cercetatu de o céta mare cu multe luminari

aprinse, a dechiamatu cu voce tare versulu urmatoriu improvisatu grecesce:

Vedu mormintulu fundatorului in flacara de lumina
min'a facleloru.¹⁹¹⁾

Si apoi intorsu spre Trasilu, ce-i jacea in faccia, unulu din suit'a lui Tiberiu, carele nu scia nemic'a de istori'a acést'a, ilu intrebà: din care poetu i se pare a fi versulu? Si deórece ist'a nu scia ce sa respundia, adause numai decátu altulu:

Vedi cà onoréza pe Masgaba cu lumina de facle.¹⁹²⁾

Si l'a intreatu si despre autorulu acestui'a.

Deórace intreatulu n'a sciutu sa dica altuceva decátu: „ale oricui voru fi versurile, sunt fórte bune,“ atunci prorupse intr'unu risu cu hohote lasanduse la o multime de glume. Apoi a tracutu la Neapoli, si, macarucà totu patimea anca de slabitiunea intrinseceloru, si ból'a se-schimbá candu spre bine candu spre reu, totusi si statù faccia la jocurile gimnice cincianuali fundate in onórea lui, si calatori cu Tiberiu la locul destinat. Ci la rentórcere ingraundui-se ból'a infine cadiù la patu in Nola. Aci a pusu sa rechiame pe Tiberiu din calatoria, cu care apoi a avutu in secretu o vorbire lunga, si dupa aceea nu s'a mai ocupatu cu nice o afacere de vreo insemnatate mai mare.

XCIX.

In diu'a cea din urma a vietiei sale a intreatu de repetite ori: cà óre se-manifestéza in publicu turburare in privinti'a starii sale: a cerutu sa'i dea o miratória (oglinda), a pusu sa'i nitezésca parulu si sa'i puna in orînduiala falcile ce i scadeau deja. Apoi intrebà pe amicii, lasati sa intre: Ce vi se-pare:

jucatu mi am mimulu vietii cum se-cade? si apoi adause grecesce formul'a, cu care e datin'a a se-închide piesele:

Déca v'a placutu totulu, atunci aplaudati-ne joculu,
Si incepeti cu bucuria toti impreuna aclamarea de
placere.¹⁹³⁾

Dupa acést'a i a lasatu pe toti sa se-duca, si pecandu întrebá pe cei ce venisera tocni'a atunci dela Roma despre starea sanatatii a fiecei betege a lui Drusu, isi dede sufletulu rapede in braciile Liviei cu verb'a acést'a: Livio, aduti aminte de casatori'a nóstra si remái sanatósá! avendu parte de o mórte usióra, cum a dorit'o pururea. Caci mai totu-daun'a, decâteori audiá, cà a muritu cineva iute si fara dureri, poftiá sie si la ai sei asemine *εύθανασία*, caci si acésta vorba crá usitata de elu. Numai unu singuru semnu de perdere de minte a datu înainte de a i essi sufletulu, candu spaimentatu trasari deodata geluinduse, cà patru dieci de juni ilu rapescu. Ci si acést'a a fostu mai multu o prevestire decátu essire din minte; caci totu atâti militari pretoriani au fostu, cari ilu scósera din casa afara.

C.

Elu a muritu in acelu despartimentu de casa, unde a fostu muritu tata-so Octaviu, sub Consulatulul lui Sestu Pompeiu si Sestu Apuleiu, in 19 Augustu, la a nóua óra din dí, in etate de septedieci si sesse de ani, mai pucinu cu treidieci si cincí de díle. Corpulu mortu ilu dusera decurionii opideloru municipali si coloniali dela Nola pana la Boville, si din caus'a timpului pe nópte, deórece preste dí se-depunea in basilic'a fiacarui'a opidu séu intr'unulu din templele

celea mei mari. Dela Boville ilu luà classea calariloru romani, si lu duse in Roma, si lu asediara in vestiblulu casei. Senatulul a aratatu intru ornarea ingropatiunii si onorarea 'memoriei peintrecute atât'a zelu, încâtu între altele mai multe unii facura motiunea: cá conductulu funebru sa se-duca pre pórt'a triumfala, purtanduse in frunte Victori'a, ce e in Curia, si fetiorii si fetele caseloru celoru mai principali sa i cante neni'a séu canteculu de géle. Altii erau de parerea: cá se-cade a depune inelele de auru si a luá de feru in diu'a iugropatiunii. Si apoi órécari diceau: cá ósale sa i le adune sacerdotii colegieloru supreme. A fostu unulu, care dá si svadulu: cá numele lunei lui Augustu sa se-mute in Septemvre, caci in acést'a s'a nascutu si a muritu Augustu. Unulu a propusu: cá totu timpulu, dela diu'a cea dintâia a nascerii pana la mórtea lui, sa se-numésca Seclulu lui Augustu si asia sa se-tréca in Calendaru. Totusi in celea din urma s'a tienutu mesura in decretarea onoriloru. I se-tienura doue panegirice séu cuvinte de lauda, un'a inaintea templulu Divului Juliu, rostita de Tiberiu; a dou'a inaintea tribunei cei vechi de Drusu, fiulu lui Tiberiu. Apoi fù purtatu pre umeri in campulu lui Martiu de Senatori si arsu aci. N'a lipsitu nice barbatulu, si anca pretoru de rang, care sa jure, cá elu a vediutu chipulu arsului suinduse la ceru. Cei antâi între membrii classii calaresci, in tunica descinsi si cu pitiórele géle, i adunara cenus'a si o inmuruira in Mausoleulu, ce l'a fostu facutu in Consulatulul seu alu sessilea între strat'a Flaminea si rip'a Tibrului, si candu a fostu deschisu pentru usulu publiculu silvele si càile de preamlare facute in giuru de acelea.

CI.

Testamentul, ce 'si lu facuse cu unu anu si patru luni inainte de mórtea sa in trei Aprilie sub Consulatulu lui Luciu Plancu si Caiu Siliu, scrisu in doue parti, parte de man'a sa, parte de man'a iertatiloru sei Polibiu si Ilarionu, Virginile Vestali, la cari erá depusu, ilu scósera la lumina dimpreuna cu alte trei volumine asemine sigilate. Tóte acestea se-deschisera si se-citira in senatu. De ereditari primari a facutu pe Tiberiu preste diumatate si o a sessea parte, pe Livia cu un'a a trei'a parte, pe cari amendoui i a oblegatu sa i pórté si numele; de ereditari secundari a pusu pe Drusu, fiulu lui Tiberiu, cu un'a a trei'a parte, si pe Germanicu si pe cei trei fii ai lui de sessu masculinu peste partile celelalte a averii sale; éra de ereditari in gradulu alu treilea pe rudele si numerosii sei amici. A lasatu complessului poporului romanu patrudieci de milióne de sestertii, la triburi trei milióne si diumatate. La fiacare militaru pretorianu câte un'a miia de numi; la fiacare soldatu din coortile cetatii Roma câte cinci sute numi; la fiacare militaru de legiune câte trei sute de numi, cu acca dispusatiune: cà acestea sume sa se-respondia indata in moneta sunatória, spre care scopu le si tienuse pururea gat'a in cass'a sa fiscalá. Celelalte legate erau de multe feluri, din care unele se-inaltiau la douedieci milióne sestertii. Pentru raspunderea acestor'a a defiptu terminu de unu anu, scusanduse cu pucinatatea averii casei sale, si a dechiaratu pe faccia, cà ereditarii sei nu voru capatá mai multu de un'a suta cincidieci de milióne sestertii, macarucá in cursulu cestoru din urma douedieci de ani incasase prin testare dela amicii sei la patrusprediece suto de milióne, care suma mai tóta dimpreuna cu doue ereditati parintesci si cele-

lalte mosteniri le a cheltuitu in trebuintiele statului. A opritu cá ambele Julie, fi'a si nepót'a sa, dupa mórtelile, sa se-ingrópe in mormentulu seu. Din celea trei volumine¹⁹⁴⁾ unulu cuprindea dispusatiuni relative la inmormentarea lui; alu douilea erá unu indice de acelea fapte ale sale ce voiiá 'a se-inscrie in table de arama; alu treilea continea unu prospectu statisticu a imperiului intregu: câti militari adeca s'affla sub stéguri prin deosebitele provincii; câti bani sunt in tesaurulu statului, in cass'a fiscului¹⁹⁵⁾ si in darile restanti. Totudeodata a adausu a insemná si numele iertatiloru si a sclaviloru, dela cari sa se-póta cere socoteala.

Note la Cesarulu Octavianu Augustu.

1) Cap. I. Veletri de. astadi langa calea dela Roma preste Albano si Genzano la Neapoli.

2) Pe timpulu lui Augustu.

3) Cap. II. In puterea legii Cassia.

4) Pe timpulu republicei tóte magistraturele se-dau prin alegere.

5) Papus séu Papu deci e nume romanescu, chiaru si déca n'am vré sa derivámu Popa, dela Popa lat. ce va sa dica: taietoriu de victime, ajutoriu de sacerdote.

6) Cap. III. Tóte tierelile afara de Italia ocupate de romani se-numiau provincie déca érau cucerite de-plinu; si pé tempulu republicei se-dá spre aninistare la barbati consulari prin sortire pe câte unu anu. — Supt imperati apoi erá altufelu.

7) Insemnámu aci odata pentru totudaun'a cá socii lat. va sa dica aliatii romaniloru, datu si de noi in acestu sensu.

8) Cap. IV. Legile decretate în senatu la romani purtau numele autorului lor.

9) Pistrinum proprie semnifica m^ora de mana s^u rîsnitia, cum i mai dîcu; s^u pioa în care se-pisá gr^âulu cu man'a; impropriu si: brutariu, panariu.

10) Unu poetu cunoscutu, partisanu alu partitului democraticu s^u republicanu.

11) Inu = linus = tina, noroiu, e o vorba f^orte usitata la rumanii Ardeleani p. e. lân'a e im^osa, vestimentulu imosu.

12) Cap. V. Aedituus = aedes-tueri, pazitoriu de temple = paraclisiariu.

13) Alusiune la datin'a romaniloru de a 'si pune copii la nascere pre pamentu la piti^orele tatalui, care i recunosea de ai sei, d^eca i redicá de acolo.

14) Cap. VI. Unu argumentu mai multu c^â noi rumanii, caci anca credemu de acestea, suntem pur-ceditorii din romani.

15) Cap. VII. Adrianu Imperatulu, cui Svetoniu i erá secretariu.

16) Dieii, idolii domestici, familiari, din cari cei mai adorati se-tieneau prin durmit^orie, unde erá unu altaru, inaintea carui'a se-facea inchinatiunile pe t^ota diu'a.

17) Cap. VIII. Vedi Juliu Cesaru Cap. XXXVII.

18) Cap. IX. Astadi: Modena.

19) Cap. X. Puterea tribunicia erá f^orte mare.

20) Dupre Dione ac^est'a sa fi fostu Elvetiu Cinna, tribunulu, ucisu de plebe din er^ore candu cu inmormentarea lui J. Cesaru. Vedi mai sus. Ces. Cap. LXXXV.

21) Dela lumca lui Sulla putea fi tribunus ple-bis numai unu senatoru.

22) Legiunile betrane ale lui J. Cesaru.

²³⁾ Cap. XII. Cicerone, ce ținea cu Pompeianii s^{eu} cu optimatii, a fostu d^{is}u de Octavianu: „Onorandum tollendumque.“ Țspresiune ecui voca, cuprinsa in duplicitatea vorbei latine (tollere), ce semnifica si a inaltia si a delaturá (din cale = alu, perde) pe nescine.

²⁴⁾ Cap. XIII. Micari in sensulu luat u aci de Svet. va sa dica: a g^{ic}i, adá cu bobii, a face prin miscarea rapede a degeteloru cá altulu sa gac^{es}ca numerulu loru. Sub numele de morra si astadi este in usu la italieni acestu jocu s^{eu} sortire.

²⁵⁾ Cap. XIV. Apparitor nume comunu cu care se insemná órecari subalterni, cari stau sub ascultarea si in servitiulu magistratiloru, a consuliloru, auguriloru etc. si cari aveau soldu si uniformu. — Deaci vorb'a n^ostra aparatoru, aparu.

²⁶⁾ Cap. XV. Diu'a uciderii lui J. Cesaru.

²⁷⁾ Cap. XVI. A duratu septe ani dela 711 pana 718 a. C.

²⁸⁾ Baiac in Campania, locu renumitu de baii la romani. Deaci vorb'a n^ostra baiia = scaldá, imbaiare sal.

²⁹⁾ Hebeucu = hebes-tis lat. = stupidu, e vorba usitata in Ardealu.

³⁰⁾ Unu opidu (oraselu) neinsemnatu intre R^oma si Neapoli la promuntoriu de astadi C^{ir}celo.

³¹⁾ Cap. XVII. Ac^{es}t'a erá Octavia, sor'a lui Octavianu Augustu si socia lui Antoniu, ce i impecá deordinariu.

³²⁾ Acestu testamentu dupa datina Antoniu ilu lasase in manile Vestalcloru. Cuprinsulu lui f^u descoperitu lui Augustu de Ritiu si Plancu, barbati consulari, cari cá signatari i cunosceau clausele, dupace

nacajiti pe Cleopatra, parasira pe Antoniu si trecura la Octavianu.

³³⁾ Psili se-numiau membrii unei ginti respandita la S. O. Sirtei cei mari, despre cari anticii credea că au puterea de a imblandi sierpi si prin sugere a scóte veninulu din ran'a muscatului.

³⁴⁾ Antoniu a avutu cu Cleopatr'a trei copii: o fata, Cleopatra, si doi fii: pe Filadelfu si Alessandru.

³⁵⁾ Cap. XVIII. Mormentulu regiloru Ptolomei.

³⁶⁾ Cap. XIX. Fiiulu Triumvirulu cu acestu nume.

³⁷⁾ Acésta nepóta a fostu Julia, fia lui Agrippa si a Juliei, fat'a de nefericita memoria a lui Augustu.

³⁸⁾ Partineanu = ginte din Partu si din impregiurulu acestuia opidu in Iliricu.

³⁹⁾ Nomenclator se numiá acelu sclavu, acarui tréba erá: sa numésca pe nume câtu se-putea mai multi cetatiani, si, cá o carte viua de adrese, sa ajute memori'a domniloru la trebuinti'a, ce mai alesu se simtiá la alegeri de magistrati, la invitari la cina, la preambлари. — Se vede, că si matróncele se serviau de nomenclatori.

⁴⁰⁾ Julia, fia lui Augustu, maritata mai antâiu dupa Marcelu, apoi dupa Agrippa, si infine data lui Tiberiu, fù descerata de tata-so, pentru viati'a ei cea nepudica mai antâiu in Pandateria, insula in sinulu Putiolanu, apoi in opidulu Reginiloru, unde Tiberiu o aduse la peire prin lips'a de ale traiului. Vedi Tac. An. Lib. I. C. 53.

⁴¹⁾ Agrippa, care se-díce Postumus, fiulu lui Agrippa. Acest'a, dupace perira prin intrigile Liviei ceialalti doi frati, Caiu si Luciu, totu prin influinti'a Liviei fù essilatu de Augustu in insul'a Planasia. Tac. An. Lib. I. C. 5. Tiberiu 'si a inauguratu do-

mnî'a, tramitindu pe unu Centurione cá-sa lu ucida. Tac. An. Lib. I. C. 6.

⁴²⁾ Cap. XX. Cantabri, ginte Spanica. Horatiu face mai de multe ori alusiune in odele sale la acestu resboiiu.

⁴³⁾ Cap. XXI. Dacii locuescu prin munti. . . . Lentulu tramisu in contr'a loru, i respinse dincolo de riu (Dunare), si puse garnisone dincoá. Astfelu Dacia (supt Augustu) n'a fostu devincita, ci numai respinsa.

⁴⁴⁾ Augustu in instructiunile date lui Tiberiu adause si svadulu: cá imperiulu sa lu conserveze intre marginile sale. Fost'a acést'a inticleptiune séu jalusia? nu se scie? Tac. An. I. 11.

⁴⁵⁾ Si Tacit. dice in Germania C. VIII.: cá acele ginti germane, caror'a li se impune, cá intre alti obstatici sa dea si femei, se-tienu mai strinsu de legatura.

⁴⁶⁾ Cap. XXII. Adeca o pórta dupla, santita acestui dieu si numita dupre numele lui, prin care ducele si ostirea essiá, candu mergea la resboiiu. Erá aprópe de Foru, si continea statu'a cu dóue fecie a dieului. — Pe timpu de resboiiu stá deschisu, in pace se-inchidea.

⁴⁷⁾ Cap. XXIII. Legatii legiuniloru.

⁴⁸⁾ Cap. XXIV. Comandante de legiune pe venitoriu se-va dá pururca cu legatu = colonelu = comandante de legiune.

⁴⁹⁾ Publicani = vamesi in limb'a scripturei = arendatori de vami, de dari, de domene ale statului. Publicanii deordinariu erau din classea calariloru (ordinis equestris).

⁵⁰⁾ Pretorium.

⁵¹⁾ A tiené stanginulu in mana la demarcarea marginiloru taberei, séu a duce glia de iérba

(cespites) pentru redicarea valului taberei erá tréb'a unui soldatu gregariu séu de rindu, éra nu a Centurionului — prin urmare atari pedepse erau de degradare.

⁵²⁾ Cap. XXV. Cutotuluitotu contr'a datinei lui Iuliu Césaru.

⁵³⁾ Vedi Nota 5. Césaru Cap. II.

⁵⁴⁾ Nerea = aqua = ceruliu, de colórea marii, unulu din epitetele lui Neptunu.

⁵⁵⁾ Candu triumfara se-intielege inainte de a fi usurpatu Augustu principatulu.

⁵⁶⁾ Cap. XXVI. Vestmentu militarescu.

⁵⁷⁾ Cap. XXVII. Proscriptiune: care cadea sub blestemulu proscriptiunii erá dechiaratu, afara de scutul legii = hors loi = vogelfrei, pe acel'a ilu putea ucide vercine nepedepsitu, i se-confiscá tóte bunurile.

⁵⁸⁾ Ut se praecipitaverit, atátu stà in testu. Acésta precipitare, aruncare, dare precipisiu dela unu locu inaltu putea sa fia séu din feréstra, séu depre stanc'a Tarpeiana, séu in Tibru.

⁵⁹⁾ Tribunalulu erá unu scaunu inaltiatu in Foru, pre care sedea pretorulu urbanu, insarcinatu cu judecarea intre romani si romani.

⁶⁰⁾ Cap. XXVIII. Rationarium, ce se-díce si Breviarium imperii in testu, s'ar putea dá si computulu imperiului.

⁶¹⁾ Sensulu vorbeloru din urma contine multa onóre pentru Augustu. Svetoniu va sa dica aci: Simtiementulu si intentiunea lui Augustu, ce l'a miscatu, a sustienó form'a de gubernu cea monarchica si a o consolidá, a fostu atátu de démna de lauda, câtu rezultatulu aceleiasi de salutariu pentru imperiu.

⁶²⁾ Optimi status in testu, ce se-póte intielege

si starea lucrurilor, si statu in sensulu modernu; ci am datu cu gubernu; caci de acest'a e vorb'a séu de form'a de gubernu.

⁶³⁾ Cap. XXIX. Acestea doua erá vechiulu Foru (Forum romanum), si Forulu lui J. Cesaru. (Compara réza viatia lui J. Ces. C. XXVI.)

⁶⁴⁾ Cap. XXX. Vicus = cuartiru = patraru de cetate = vecinatate. Augustu vedea in numerositatea dregatoriloru, a amplotiloru, unu mediu conservativu alu Monarchiei; deaceea elu unde i se-oferia ocasiune i inmultia. Astfelu a facutu si cu impartirea Romei in regiuni si vecinatati. Regiuni erau 14, vecinatati 265. Tóta regiunea avea unu antistite de rangu superioru — pretoru, si unu subantistite. Sub acesti din urma stá totu câte unu denuntiatoru (cu totulu 14), carele comunicá ordinatiunile cu maisterii de cartire séu cu inspectorii de vecinatati, cari pentru totu vicus erá câte 4 cu totulu 1060, cari éراسi fiecare avea câte unu aparetoru séu servitoru de politia. Toti acesti dregatori ai Municipalitatii din Roma erau plebei, afara de cei 14 Pretori.

⁶⁵⁾ Cap. XXXI. Celea 20 de fctióre ce se-infacisiau la atari casuri Ponteficelui M. spre alegere nu puteau a fi mai mari de 10, nice mai mici de 6 ani.

⁶⁶⁾ Jocurile compitalice se-tieneau in onórea die-loru Lari séu penati.

⁶⁷⁾ Spre a puté pretiui proprirea dela acestu cursu a imberbiloru cata sa notámu aci: Cà Lupercaliele se-serbau in 15. Fevruariu, candu se-sacrificau capre si unu cane; cà dupa sacrificiu se-taiiau din peile capreloru curele, cu cari se-serviau cá de nice biciuri. Pe urma preotii Luperci, incinsi cu siurtie de pele, altufelu cum i a facutu mam'a loru, 'si incepeau cursulu dela Lupercalu prin cetate si plesniau cu cu-

relele, numite februa, pe vecare muiere li essiá in cale. Acest'a se-credea a avea influintia fructificatória asupr'a celoru sterpe. — Altaminte acésta serbatória veche se-vede a fi fostu o serbatória de curatire, de purificatiune.

68) Acésta serbatória se-tienea in Maiu si Augustu. Erá unu asediementu politicu religiosu memorabilu. Augustu, consantindu Lariloru séu Penatiloru unu altaru cu inscriptiunea: „Laribus publicis,“ puse pe tóta lumea romana sub scutulul si apararea acestoru diei, la cari s'adause si geniulu seu cá dieitate.

69) Cap. XXXII. Ergastulum-i: casa, unde lucrau sclavii cu ferele de pitióre; ergastulum suterranum.

70) Cap. XXIII. Unu atare paricidu, séu uciatoru de tata, ilu cosiá intr'unu sacu de pele dinpreuna cu o maimutia, cu unu cane, iepure si unu serpe si lu innecá intr'o apa curgatoria.

71) Prefectura cetatii erá o magistratura de creatiune noua intrudusa de Augustu. Puterea prefectului Romei, unu felu de ministru de justicia si politie, erá mai mare decâtu a tuturoru celorlalti magistrati.

72) Cap. XXXV Orcini, dela Orcus, infernulu iadulu Romaniloru, erá numirea ce se-dá la acei sclavi, cari ptin testamentulu domnului seu 'si capatá libertatea dupa mórtea acestuia. — Acum se-póte intielege batjocur'a ce vlogulu romanu legá de vorb'a orcini, cu cari porecliá pe senatorii, ce fura bagati in senatu de Antoniu dupa mórtea lui Cesaru, sub pretestu, cá atari s'ar fi aflatu insemnáti pentru senatoria in cartiele lui Cesaru.

73) Sa védia nu ascunde óre vre o arma in sinulu togei.

74) Laticlavía si caltiuni lunati.

⁷⁵⁾ Cap. XXXVI. Ce s'a fostu intrudusu de J. Cesaru spre controlarea optimatiloru.

⁷⁶⁾ Cap. XXXVII. Inmultirea functiuniloru este unu essemplu imitatu de regula in monarchiele absolutistice, bá chiaru si de liberalismulu modernu.

⁷⁷⁾ Se-pare, cà aci se mintu unii pe altii. Este chiaru, cà Augustu prin acésta propunere a voiitu a degradá si mai tare demnitatea de consulu; ci senatulu l'a intielesu, si l'a batutu cu arm'a lui chiaru.

⁷⁸⁾ Cap. XXXVIII. Acestea sunt modelele, duple cari mai tardiu s'au formulatu pela curtile de astadi ordinile si decoratiunile militari.

⁷⁹⁾ Unii sunt de parere, cà ar fi mai logicu aci a dice: „fii duciloru,“ caci vorb'a este in acestu capu despre militari.

⁸⁰⁾ Praefecturae alarum. Spre a intielege acést'a cauta sa facemu o aruncatura de ochiu asupr'a organisatiunii ostirii romane, cum s'affá ea in starea normale pe florea republicei si pe timpulu lui Augustu. Ea se-impartia in doue armate consulari. O armata consulara stá din doue legiuni si dintr'unu contingente alu sociloru mai de acelasi numeru. O legiune se-compunea din 4200 de pedestri si din 300 de calareti. Pedestrii se-impartiau in manipuli decâte 100 fetiori si mai tardiu in centurie, séu companii, cum dicemu astadi.

Legiunea se-comendá de 6 tribuni militari, pe ronu câte doue luni fiacare, éra maniplii de centurioni séu capitani.

Cei 300 de calareti se-impartiau in 10 turme, fiacare statatória din câte 30 de fetiori; turm'a se-comendá de cei trei decurioni.

Contingentulu aliatiloru séu a sociloru nu formá unu corpu a parte, ci, cà o parte intreginte a unei

armate consulari, se-impartiá in doue alae, luata in sensu intinsu vorb'a aci, in dextra si sinistra. O ala stá cási o legiune din 4200 de pedestri. Al'a se-impartiá in 10 cohorti, o cohorte stá din 420 de fetiori. Se-comendá al'a de 6 prefectis sociorum, pe rondu cá si legiunea de tribunii militari; éra cohorteá de prefectus cohortis.

Contingentulu de calarime a sociloru pentru o armata de doue legiuni stá din 1800 fetiori, subimpartite in 6 despartieminte, statatória fiacare din câte 300 de fetiori. Acestea despartieminte se-numiau alae in sensu propriu. Precum cohors erá unu nume, cu care se-inseamnă unu despartimentu de pedestrii de ai sociloru, asia ala erá numele unui despartimentu de calareti de ai sociloru. Cohorteá se-comendá de unu praefectus cohortis; ala de unu praefectus alae.

Prin urmare praefecturae alarum erau comandele preste acestea 6 despartieminte de calarime a sociloru. — Ala deci se-póte traduce cu analogulu escađronu.

Vedi in privinti'a acést'a mai pre largu „Militi'a romana“ in Revist'a Carpatiloru 1862.

⁸¹⁾ Statulu dá calulu, calaretiulu avea sa lu nutrésca, cecace erá o grautate pentru cei seraci.

⁸²⁾ Cap. XL. Comiti'a tribunitia..

⁸³⁾ J. Cesaru legiuisse: cá dreptulu de a purtá inelulu de auru si de a sodé pre bancile de onóre ale calariloru in teatru li compete numai celor'a ce au avere de patru sute de mii de sestertie.

⁸⁴⁾ Bonuri, cum am díce.

⁸⁵⁾ Comiti'a.

⁸⁶⁾ Care nu s'a convinsu din portulu nostru rumanescu, celu albu. ce e in usu, se-póte capacítá din acestu locu a lui Svetoniu, cá si la romanii anca erá

albu. Almintre Augustu nu s'ar fi pututu indigná de „pullatorum turba.“ Pullatus semnifica imbracatu in vestminte negre, de colóre inchisa.

⁸⁷⁾ Acestu versu este din Eneid'a lui Vergiliu I. 282.

⁸⁸⁾ La adunarile poporali, unde cetatianulu romanu, cum se-cade, niceodata nu se-infaciesiá almintre decátu in toga de lana alba. Multi anse din seraci nu aveau de felu toga, ci numai o tunica. Altii in locu de toga purtau o mantela grósa si rea: vér'a de o materie mai subtire, p. e. de pandia, iérn'a mai grósa. Acésta mantela se-numiá paenula séu lucerna, cum e in testu.

⁸⁹⁾ Cap. XLI. Starea minimumu, ce trebuiá sa aiba cetatianulu romanu, cá-sa póta fi senatoru.

⁹⁰⁾ Numele impropriu Congiaria, cum se-esprime aci notiunea impartirii de bani, vine dela impartirea in daru de oleiu, ce se-facea poporului pe timpulu republicei, la care mesur'a obicinuita erá congius. Mai tardiu pe langa búcate si oleiu se-impartiau si bani, cum se-spune aci.

⁹¹⁾ Cap. XLII. Adeca nimeni din iertatii, cari fura primiti intre cetatiani dupa publicarea impartirii de bani.

⁹²⁾ Cap. XLIII. Septa se-numiá unu locu in-graditu in campulu lui Martiu, pentru alunarea poporului.

⁹³⁾ Torquatus dela lantiulu de aaru, ce se-dice lat. torques: d'aci vorb'a nóstra tarcatu, cu semnificatiune ceva mai modificata.

⁹⁴⁾ Putinte si multu resunatória. Vorb'a acést'a se-deriva dela unu militariu dintre incungiuuratorii Troiei, anume Stentor, a carui voce resuná câtu vocea a 50 de insi.

⁹⁵⁾ Debuna séma unu Boaconstrictoru.

⁹⁶⁾ Despre acést'a vedi Cesaru Cap. LXXVI.

⁹⁷⁾ Cap. XLIV. Orchestra erá loculu in teatru, ce contienca celea patru pana la cinci sieruri de scaune mai de jos, destinate pentru senatori si magistratii superiori si pentru ambasadori.

⁹⁸⁾ Se-intielege in teatru.

⁹⁹⁾ Cari anca nu erau de 17 ani.

¹⁰⁰⁾ Motivulu a fostu, cá atletii se-luptau in pelea góla.

¹⁰¹⁾ Adeca cam inainte de 10 óre de diminétia.

¹⁰²⁾ Cap. XLV. Pulvinar erá perin'a, pre care jaceau statuele diciloru, ce se-tieneau de pomp'a jocuriloru circense. Intre statuele acestea se-punea uneri si Augustu, din respectu anse catre dici sediendu, óra nu jacendu.

¹⁰³⁾ Pugil-is: atletu pumnatoru.

¹⁰⁴⁾ Togataru: Actoru, ce representá bucati cu sugetu si caractere romane, cá opusu la Paliata, a caror'a si un'a si alt'a erá elenice.

¹⁰⁵⁾ Cap. XLVI. Decurioni = magistrati prin opidele municipali si coloniali.

¹⁰⁶⁾ Cap. XLVII. In privinti'a acést'a vedi Not'a 17 din „Agricola“ traducere.

¹⁰⁷⁾ Cum p. e. au fostu Cizicénii, cari intr'o rescóla ucisera pe mai multi cetatiani romani.

¹⁰⁸⁾ Cap. XLVIII. P. e. Agrippa, nepotulu lui Erodu, cum ne spune Iosifu Lib. 18 C. 8. Ci acésta onóre s'a facutu si la copii de cetatiani romani, caci Vernus Flaccus, renumitulu invatiatoru pe atunci, trebuiá sa dea table nepotiloru lui Augustu in societatea tuturoru scolariloru sei chiaru in palatu. Infine s'a mutatu in palatu si insusi Flaccus.

¹⁰⁹⁾ Cap. XLIX. Mare inferum et m. superum.

¹¹⁰⁾ Éca începutulu la organismulu posteloru. Cu asemine carra facea Tiberiu in 24. de ore la 50 de mile germane.

¹¹¹⁾ Cap. L. Acestea acreditive séu diplomata, cum stà in testu, asecurá celuia ce le capatá pre cale séu in provincie órecare folóse din partea statului, cum ar fi p. e. posta libera sal.

¹¹²⁾ Cap. LI. Civilitas in testu. In notiunea acestei vorbe este unu elementu democraticu de egalitate, cu care se-purtá unu cive romanu catra altulu, ce nu perise anca.

¹¹³⁾ Cap. LIII. Dominus in republica semnificá reportulu stapanului catra sclavulu seu. Deci, candu poporulu romanu oferíá lui Augustu titlulu de Dominus (Domnu), se-punea in reportu de sclavu. Acést'a póte a fostu motivulu refusarii lui Augustu, déca nu va fi fostu o intieptiune de ale lui, cá-sa se-multiemésca cu fapt'a, si sa nu primésca numele.

¹¹⁴⁾ Adeca nu avea pretentiunea cá senatorii sa mérga alu salutá pe acasa, ceeace in dílele, candu nu erá sedintis, se-facea.

¹¹⁵⁾ Nomenclatorulu erá o persóna, ce cunoscea pe nume pe senatori si pe cetatianii romani, cu care se-serviá mai anume pela alegerea de Magistrati, cadidatii, cá sa salute pe votisatori si sa le céra voturile. Deci loculu in testu: fara a avea trebuintia de nomenclatoru, va sa dica: cá Augustu cunoscea anume pe toti senatorii.

¹¹⁶⁾ Officia in testu = Relatiune sociale stá in visite imprumutate, ce rómánii isi faceau in persóna unii la altii: pela diu'a numelui, a nascerii, pela logodne, pela cununia etc. Datin'a antica si frumósa, ce este in flóre si la rumani, si la apuseani, la angli

mai alesu. — Sa nu o parasimu schimbându-o in tramitere de carti de visita.

¹¹⁷⁾ Cap. LIV vedi Cap. XXXV.

¹¹⁸⁾ Cap. LV. Unu inceputu micu la dimensiunea cea mare, ce mai la urma sub Tiberiu si succesorii a luatu legea despre Majestatea vatamata.

¹¹⁹⁾ Cap. LVI. Erá adeca datin'a cá multi sa 'si verse foculu in contr'a persóneloru si a lucrurilor politice in testamente, in care nice Augustu nu scapá cu faci'a curata.

¹²⁰⁾ Evocatus. Asia se-numiá soldatulu, care dupa implinirea aniloru de militia reintrá éراسi pentru unu soldu mai bunu séu alte remuneratiuni.

¹²¹⁾ Cap. LVII. Asia se-numiá locul insemnatu printr'unu altaru in Foru, unde dice Livius cá s'ar fi aruncatu intr'o prapastia cascata Marius Curtius. (Vedi Liv. Lib. VII. Cap. 6).

¹²²⁾ Cap. LXII. Adeverulu este relatiunile lui cu Drusilla.

¹²³⁾ In adeveru Drusa, caci Drusilla erá numai unu diminutivu cu care o desmerdá Augustu.

¹²⁴⁾ Cap. LXIII. Augustu, candu erá sa 'si marite pe fi'a sa, dice Saianu, a cugetatu si la cavaleri séu calari romani. Tacit. An. IV. 39.

¹²⁵⁾ Acésta imputatiune i o face in vr'unu pamfletu Antoniu, cá-sa'i resplatésca lui Augustu incriminarea, ce acest'a i o faciá celuia in privinti'a relatiunii cu Cleopatra.

¹²⁶⁾ Cap. LXIV. Formul'a: per assem et libram insemná: pre bani buni. Tatalu firescu trebuiá mai antáiu sa vendia la parere de trei ori pe fiu-so in faci'a marturiloru la acel'a ce voia sa lu adopteze. La care cercustare tatalu adoptivu aruncá unu banu de arama in cumpan'a, ce o tienea unu

marturu, diecendu formul'a: „Hunc ego hominem ex jure Quiritum meum esse ajo, isque mihi emptus est hoc aere aeneaque libra.“ Si acésta adoptiunei se-dicea per assem et libram.

¹²⁷⁾ Motivulu la asemine oprire dela vorbire prin soptire între ai casei erá, cum se-vede, cá-sa dea tatalui de familia unu mediu spre a tiené departe pe cercatorii de a face rusine familiei prin intrevinerea serviloru. — Éra a duce in casa unu diariu si a notá intr'ensulu ver ce fapta demna de lauda, ver ce evenementu memorabilu, erá o datina minunata, ce merita a se-imitá si intruduce prin casele nóstre.

¹²⁸⁾ In testu stá notare, pecandu in Ms. se-gasesce natate. Notare va sa dica a scrie cu note séu abreviature.

¹²⁹⁾ Caenavit una in testu este = frasa desu usitata in poporu: a dormi un'a, a merge un'a = im-preuna.

¹³⁰⁾ Acestu locu se-dicea: lectus imus si erá trépt'a cea mai de josu. — Cum se-scie la masa barbatii jaceau, femeile si copii sedeau.

¹³¹⁾ Cap. XLV. Pe Julia mama in insula Pandataria (astadi Vandotina) langa tiermurii Campaniei. Pe nepót'a séu fii'a Juliei senior in insul'a Trimerus (acum Tremiti), unde a traitu 20 de ani (vedi Tacit. An. IV. 71).

¹³²⁾ O facea acést'a pentru cá mai apoi sa se-póta convinge insusi de identitatea persóneloru lasate sa între la dens'a. Vedi urmarea Cap. acestui'a.

¹³³⁾ Planasia se-numiá acésta insula. In paralela cu disale lui Svetoniu in privinti'a lui Agrippa, sa citámu si parerea lui Tacitu. Éca cum opinéza acest'a: „Livia pana intr'atat'a a fostu improboditu betranetiele lui Augustu, incátu l'a facutu sa essileze

in insul'a Planasia pe celu din urma descendinte a lui Agrippa, pe Agrippa postumul, lipsitu fara indoiiala de tóte facultatile mai mari inticlesuali, si felosu cá unu habecucu de forti'a sa cea fisica, dar celu pucinu nevinovatu de tóta crim'a." (Tacit. An. I. 3).

¹³⁴⁾ *Δίδ' ὄφελον ἄγαμός τ' ἔμμεναι, ἀγορός τ' ἀπολεσθαι!* Acestu versu este din Iliad'a lui Omeru III. 40, unde Ectoru arunca acestea vorbe lui Paride: „Macaru de ai fi remasu tu etc.“ Augustu anse le a modificatu la persón'a sa.

¹³⁵⁾ Cap. XLVI. Adeca de prin provinciele, ce se-diceau imperatoresci si se-aministrau prin dregatori tranisi deadreptulu din partea Principelui, spre distingerea de cele senatoresci, ce se-aministrau prin dregatori alesi de senatu prin sortire.

¹³⁶⁾ Agrippa sa nu se fi retrasu de flóre de maru la Mitiline, ci a fostu essilatu aci de Augustu.

¹³⁷⁾ Pentru deslucire comparéza Not'a 119 dela Cap. LVI.

¹³⁸⁾ Cap. LXVIII. „Viden', ut cinaedus orbem digito temperat?“ Echivoculu jace in duplicitatea notiunii vorbeii orbis, care odata semnifica cercu, tamburu, altadata pamentulu intregu, lumea. Éra puterea satirizarii jace in cinaedus, scopitu, famenu, cum trebuiá sa fia preotii Cibellii, aplicatu, cum vedemu, de poporu lui Augustu.

¹³⁹⁾ Cap. LXXIX. Essemplu acest'a pontru barbati: cá-sa nu 'si dea secretele nice odata la sociele sale.

¹⁴⁰⁾ Drusilla de buna séma.

¹⁴¹⁾ Adeca la Cleopatra.

¹⁴²⁾ „Ita valeas, uti tu hanc etc.“ Cá-si candu amu díce: Sub aceea conditiune sa traiesti, déca, candu vei citi acést'a, nu vei fi avutu aface cu etc.

¹⁴³) Cap. LXX.:

Quum primum istorum conduxit mensa choragum*)
Sexque deos vidit Mellia, sexque deas;
Impia dum Phaebi mendacia ludit,
Dum nova divorum coonat adulteria;
Omnia se a terris tunc numina declinarunt;
Fugit et auratos Jupiter ipse thronos.

*) Choragu erá acel'a care in Athena arangea representarea unei piese. Aci se-pare cà Choragu se-refereste la Mallia, din versulu alu douilea, despre care numai scimu nimic'a.

¹⁴⁴) Tortor adeca torturatoru, calau, henger. Apolline Tortor avea acestu nume dela purtarea sá facia cu Marsyas.

¹⁴⁵) Pater argentarius, ego Corinthiarius. Unu jocu de vorbe acest'a. Prin argintariu se-atacá tatalu lui Augustu, despre care inimicii lui diceau, cà a fostu schimbatoriu de bani; éra prin corintariu lovea pe Augustu, despre care se-credea, cà iubeste preste mesura vasale de Corintu.

¹⁴⁶) Postquam bis classe victus naves perdidit
Aliquando ut vincat, ludit asidue aleam.

¹⁴⁷) Cap. LXXI. Vasale mirrine séu murrine, care pe timpulu Cesariloru se-socotiau de celea mai pretiöse, încátu pentru materia, din care se-faceau, insemnámu numai: cà erá spatu de riu; cine vrea sa afe mai multu, deschidia Enciclopedi'a reale a lui Pauly V. p. 253—259.

¹⁴⁸) Jocu de norocu, jocu de azardu, jocu cu ossa de forma cubica = jeu de dés franc., Würfelspiel germ. in sensu propriu; éra in sensu figuratu sörte, sortiù cá la Sveton. in Caes. Jacta alea esto.

¹⁴⁹) Γερωριζος in testu.

¹⁵⁰) Talus = ossu cu sesse laturi intre cari

numai patru erau plane, d6c rotunde. Celea plane erau numerizate cu 1 si 6, 3 si 4; 2 si 5 lipsiau. Talii s6u 6ssale se-aruncau dintr'unu pocaru. Aruncatur'a cea mai rea er6 candu t6te 6ssale aratau 1 si atunci se-numi6 cane; cea mai buna, candu t6te 6ssale aratau nuneri diferiti, si se-dicea vinere. Mai pre largu vedi Gallulu lui Becher, unde se-descrie si joculu d6su par si impar = parecehe si nepareche.

¹⁵¹⁾ Quinquatrus in testu.

¹⁵²⁾ Cap. LXXII. Erau trei foruri: romanu, a lui Cesaru si a lui Augustu.

¹⁵³⁾ B6llua = animalu monstru si de speriatu = bala cum d6cu rumanii.

¹⁵⁴⁾ 6ca inceputulu de colectiuni si musea.

¹⁵⁵⁾ Cap. LXXIV. Caena recta in testu se-dicea, ce se-d6 in cas'a tatalui de familia ospetatoru, unde se-puneau t6te felurile de bucate, ce se-tieneau de o masa cum se-cade.

¹⁵⁶⁾ Essemplu tristu a se-remuner6 de susu tradarea.

¹⁵⁷⁾ Aretalogus = vorbitoru, predicatoru de virtute er6 unu soiu de filosofi de pre strate, cari prin contrastulu dintre vorbele si faptele sale dau de r6su la 6meni.

¹⁵⁸⁾ Cap. LXXV. La rumanii ardeleani pe alocuria esiste pana adi datin'a de a imparti v6se 6le pela certe serbatori.

¹⁵⁹⁾ Cap. LXXVII. Mesura pentru fluide la romani er6: amphora, ce tienea 2 urne, 3 modii, 8 congii si 48 sextarii. Unu sextarius se-imparti6 in 12 cyathi. Unu sextante er6 $\frac{1}{6}$ din sextarius s6u 2 cyathi.

¹⁶⁰⁾ Cap. LXXVIII. Terminii s6u sor6cele de mancare la romani erau: prandiculum = prandiu-

sioru séu jentaculum, prandium = prandiu = mancarea la amedia si caena = cina. Totu asia e si la rumanii tierani din Ardealu.

¹⁶¹⁾ Cap. LXXX. Salutaris unulu din numirile degetului aratatoru.

¹⁶²⁾ Cap. LXXXII. Usulu baiiloru erá o pasiune fórte latita peatunci la romani.

¹⁶³⁾ Cap. LXXXIII. La romani erá datiu'a, cá nunumai copii, ci si barbatii chiaru inaintati in etate sa se-jóce de a pil'a si cu balonulu pentru miscarea trupului.

¹⁶⁴⁾ Segestri vel lodicula in testu. Atari miscaminte le facea de buna séma dupre prescriptele mediciloru.

¹⁶⁵⁾ Cad. LXXXV. O alusiune comica la essitul tragediei Ajace, care, cum se-scie, se-finesce cu caderea in sabia a eroului.

¹⁶⁶⁾ Cap. LXXXVI. Doui Gramatici archaisti.

¹⁶⁷⁾ Agrippina, socia nefericita a lui Germanicu.

¹⁶⁸⁾ Cap. LXXXVII. Vorb'a calendae, cu care romanii insemnau prim'a fiacarcia lune si care totu-deodata erá diu'a usitata de plata, la greci nu essistá.

¹⁶⁹⁾ Deci elu inchidea pe totu sierulu cu vorbe intregi p. e. asia: Statim subiicit circum (ducitque.

¹⁷⁰⁾ Cap. LXXXVIII. Éca si la romani anca nu erá decisa cestiunea, cum sa se-scrie: dupre sistem'a etimologica séu fonetica.

¹⁷¹⁾ Cap. LXXXIX. Marturi sunt Horatius, Vergilius sal.

¹⁷²⁾ Despre atari autori lingusitori aminteste si Pliniu junele in Panegiriculu seu.

¹⁷³⁾ Cap. XC. Circa religiones in testu. Acé-st'a multi o traducu cu superstitiuni, ceea ce e

dreptu din punctu de vedere a doctrinei christiane; aci anse credinti'a lui Augustu in semne, in visuri si visiuni cauta sa se-ia' cá o pietate a lui catra diei.

¹⁷⁴⁾ Cap. XCI. Acestu amicu a fostu Artorius, mediculu lui Augustu.

¹⁷⁵⁾ Spre imblandirea dinei Nemesis.

¹⁷⁶⁾ Cap. XCII. Asia, séu si Impluvium au Cavaedium, se-numia' spatiulu deschisu in mediloculu casei romane, unde curgea ap'a de plóia, ce'i tienea recórea. Aci se-conservau penatii, séu diei patroni ai familiei.

¹⁷⁷⁾ Nundinae se-numia' diu'a a IX-a si era' di de tírgu. Nonae se-chiemá in luncele Martie, Maiu, Juliu si Octomvre diu'a a VII-ca, in tóte cealalte diu'a a V-ea a fiacareia lune. Superstitiós'a scandala, ce o intimpiná Augustu, jacea in vorb'a non (nu), cu care incepu Nundinae si Nonae.

¹⁷⁸⁾ Cap. XCIII. „Natur'a mea este sa me inchinu numai la diei, éra nu la boui,“ a respunsu celoruce lu indemnasera la acést'a.

¹⁷⁹⁾ Cap. XCIV. Adeca sa nu capete putere de lege. Senatus Consulta, séu decretetele senatului, numai dupa ce se-depuneau in Erariulu, care totudeodata era' si Archiv'a séu tabelariulu Statului, aveau putere de lege. Comp. si Cap. XXVIII. din Cesaru.

¹⁸⁰⁾ Cetate in delt'a Nilului.

¹⁸¹⁾ Mam'a lui Augustu.

¹⁸²⁾ Care a tienutu lui Augustu un'a din cuventarile de inmorimentare Cap. CI.

¹⁸³⁾ Ad quartum lapidem in testu.

¹⁸⁴⁾ Palladium = icón'a Palladii séu a Minervei cadiuta din ceriu, de care se-credea a fi legata sórtea mai antáiu a Troiei, apoi a Romei.

*) Porumbii erau consantiti Veneri, stramósi'a gintii Juliiloru. Vedi Verg. Aeneis VI. 190. I. 347.

¹⁸⁵) Iu testu mathematici.

¹⁸⁶) Cap. XCVII. Quum lustrum conderet.

¹⁸⁷) Vota suscipere nuncupare.

¹⁸⁸) Cap. XCVIII. Junii greci dela 18—20 ani in Atena, dela 18—30 in Sparta.

¹⁸⁹) Insul'a Capri séu Caprea a fostu impo-
porata mai antâiu de greci.

¹⁹⁰) Cetatea Ienevirii.

¹⁹¹) *Κτιστον δὲ τυμβονεισορῶ πρηνόμενον.*

¹⁹²) *Ὅρᾶς φάεσσι Μασγάβᾶν τιμώμενον.*

¹⁹³) Cap. XCIX. — *Εὶ δὲ πᾶν ἔχει καλῶς, τῷ
παιγνίῳ,*

*Δότε κρότον, καὶ πάντες, ὑμεῖς μετὰ χαρᾶς
κτυπήσατε.*

¹⁹⁴) Cap. CI. Roluri de chartia, de papiru, de membrana.

¹⁹⁵) Cass'a imperatului séu a lui Augustu, ce erá anca separata de Erariulu Statului.

NB. Cititorulu sa adauge Not'a 26 Cap. XV „Diu'a uciderii lui J. Cesaru“ la: „si in 15 Martiu“ etc. din acestu capu; éra la Cap. XVI in locu de ²⁸) sa citésca ²⁸), precum si in locu de ⁹⁰) sa puna ³⁰).

Tiberiu Nerone Césaru.

I.

Famili'a patriciana a Claudiloru (caci mai erá un'a si plebeiana nice cu influinti'a nice cu demnitate mai inferioara) isi deduce originea din Regilli, unu opidu alu Sabiniloru. De aci a fostu emigratu cu o ceta mare de clienti la Ruma de curentu fundata sub conducerea lui Titu Tatiu coregintele lui Romulu, séu ceeace este mai certu sub Alla Claudiu, capulu gintii.¹⁾ Cam la sesse ani dupa gonirea Regiloru acecesi fú primita din partea Senatului in ordinea patricianiloru, si capata delà republica pentru clientii sei pamenturi dincolo de Aniu,²⁾ éra pentru sine locu de ingropatiune la piciorulu Capitoliului. In cursulu timpului a meritatu douedieci si optu de consulare, cinci dictature, septe censure, septe triumfuri si doué ovatiuni. Din pronumele si conumele diverse cu care se-destingea a lapadatu cu consantiementu comunu pronumele de Luciu, decandu doui membrii ai ei ce lu purtara, unulu fusese osanditu pentru lotria, altulu pentru ucidere. Dealta parte intre conume a luat si celu de Nerone, care pre limb'a sabina va sa dica: fortu si bravu.

II.

Déca istori'a are sa numere pe multi din Claudii ce 'si au castigatu mari merite pentru republica, apoi sunt si deaceia cari s'au insemnatu priu multe faradelegi. Asia, cá sa spunu numai ce e mai renumitu, a fostu Appiu Caecus (orbulu), carele a svatuitu cá-

sa nu se-inchiae societate cu regele Pirru, că ar fi periculosa. Claudiu Caudex³⁾ a fostu celu antăiu carele, tracendu angusti'a marii cu flot'a, a scosu pe Peni din Sicilia. Éra Claudiu Nerone a batutu pe Asdrubale, ce veniá din Ispania cu ostire fórte mare, inainte de a se-fi pututu acest'a impreună cu frate-so Anibale. — Dealta parte Claudiu Appiu Regillanu, unulu din dieceviri insarcinatu cu conceperea legiloru in scrisu, s'a incercatu sa faca, din post'a carnií, cu forti'a sclava pe o vergura nobila, ceeace avù de urmarea cá plebeanii sa se-despartia pentru adou'a ora de patriciani. Éra Claudiu Drusu a pusu sa i inaltia in Forulu lui Appiu o statua cu coróna in capu si a amblatu, ajutatu de clientii sei, a se-face domnu preste Italia. Claudiu Pulchru (Frumosulu), cercandu in Sicilia a afhá prin auspicia voii'a dieiloru si pui nevrenđu a pasce, i a aruncatu in mare cu despretiulu religiunii, cá sa bea, déca nu voru sa manance, si apoi a inceputu lupt'a nauale. Batutu, fù provocatu de senatu, sá-sa denumésca unu dictatoru, ci elu luà in rîsu si astadata periculu republicei alegendu dictatoru pe unu dorobantu alu seu cu numele Glicia.⁴⁾ S'afhá in acésta familia si femci, totu asia si bune si rele. De categori'a antăia a fostu Claudia, carea a scosu din vadu nauea cu cele santite ale mamei dieiloru din Ida⁵⁾ tiepenita in 'Tibru ruganduse in audiulu tuturoru: cá pe castitatea ei dieii sa misce din locu nauea! Cea de reu soiú a fostu Claudia, ce fù trasa la judecata pentru crim'a lese-majetatii poporului, lucru ne mai auditu la o muiere, caci, candu printr'o maře adunatura de ómeni abea putea merge cu carulu, 'si aratase dorinti'a pe facia: cá-sa dea ddieu sa se-scóle din morti frate-so Frumosulu, sa mai pérdia odata anca o flota,

pentru că canailea din Roma sa se mai impuneze. Catra acestea este foarte cunoscutu, că toti Claudii, afara de uniculu P. Claudiu, carele, spre a goni din Roma pe Cicerone, s'a datu a fi adoptatu de unu omu plebeanu mai teneru decâtu insusi,⁶⁾ au fostu in toti timpii aristoeratii cei mai incarnati si aparatorii cei mai fanatici ai influintiei si demnitatii patricianiloru; éra facia cu plebeanii atâtu de violenti si cerbicosi, încâtu nice atunci, candu vreunulu dintre'nsii erá acusatú de crima de mórte, nu 'si ar fi pututu calcá pe inima spre a se-înfaciesiá in vestimentu de gele inaintea poporului, au a 'si cere iertatiune; ce e mai multu unii in foculu certeloru si a disputeloru se-intinsera pana a si lovi pe tribunii plebii.⁷⁾ Infine o Claudia, ce erá vestala, se-sui in același caru langa frate-so, carele triumfá fara voii'a poporului, si lu insoci pana in capitoliu, numai pentru că vreunui tribunu sa nu i fia iertatu prin veto séu intrevenirea sa a opri cursulu triumfului.⁸⁾

III.

Din atare vitia 'si trage originea Tiberiu Cesaru atâtu in lini'a paterna câtu 'si materna. Dupre tata viti'a lui se-repórta la Tiberiu Nerone; dupre mama la Appiu Pulerulu, cari ambii au fostu copii lui Appiu Orbulu. Elu se-tienca si de famili'a Liviiloru, caci mosiu-so máternu intrase in aceea prin adoptare. Acésta familia, macarea erá plebeiana, totusi si ea stá in mare vediu, in florita si onorata fiindu cu optu consulat, dóue censure, trii triumfuri, cu dictatura chiaru si cu locuteninti'a dictatorului, erá ilustra prin barbati mari, intre cari se-destingu mai alesu Salinatorulu si Drusii. Salinatorulu,⁹⁾ in calitate de censoru a insemnatu pe tóte triburile cu not'a usiuratatii, caci

ele, dupace l'au fostu osînditu la o pedépsa pecuniaria in urm'a primului consulatu, ilu facura¹⁰⁾ éراسi consulu si censoru. Drusu a capatatu pentru sine si urmasii sci acestu conume caci ucise in duelu pe Drausu ducele inimiciloru. Se-mai dice si cà in calitate de Propretoru sa fi adusu acasa din provinci'a Gallia aurulu, datu odinióra Senoniloru candu cu impresurarea capitoliului, si carele nu li se-stórsese cu puterea de Camilu, cum se-sciá din traditiune. Stranepotulu lui, carele pentru servitiile celea mari facute contr'a Grachiloru, capatase conumele Patronulu Senatului, a lasatu dupa sine unu fiu, pe care, intr'unu timpu de atari desbinari politice, desi densulu s'a nevoitu a 'si conformá catu s'a pututu politic'a cercustantiloru,¹¹⁾ partitulu contrariu totusi ilu junghiá lotresce.

IV.

Tatalu lui Tiberiu, cestorulu lui J. Cesaru, a contribuitu fôrte multu la victoria cá comandante alu flotei in resboiulu Alessandrineanu. Pentru acést'a l'a facutu Pontifice in loculu lui P. Scipione, si l'a transmisu sa fundeze colonii in Gاليا, intre cari se-aflá si Narbona si Arelate, Arles de astadi. Si cu tóte accstea, dupa uciderea lui Cesaru, pecandu toti in senatu din temere de turburari opinau, cá-sa se-dea amnestia, densulu facú motiunea, cá-sa se-iá la desbateré premiarea ucidiatoriloru de tirani. Mai apoi facenduse pretoru, dupace pela essitulu anului a eruptu discordi'a între triumviri, retienendu preste terminulu legiuitu insemnele preturei, insoci pe L. Consulu, fratele triumvirului la Perugia, si macarucá cicalalti se-supusera, singuru totusi a remasu credinciosu partitului; deocamdata fugi la Preneste si deaci la Nea-

polu, si, dupace a provocatu indesertu la libertate pe sclavi, s'a dusu la Sicilia. Superatu anse cà S. Pompeiu nu l'a receputu indata si l'a opritu de a mai retiené fascete,¹²⁾ tracù in Achaia la Antoniu. Cu care apoi restaverinduse curendu pacea intre toti reveni la Roma, si, la petirea lui Augustu, i lasà pe soci'a sa Livia Drusilla, ce erá gréua mare pe atunci si i facuse deja unu copilu. Nu multu dupa acést'a a muritu lasandu dupa sine pe cei doui fiii Tiberiu si Drusu Neronii.

V.

Unii, luanduse dupa pucinu fundat'a conjectura, cà mósea lui matrèna a fostu Fundana, si cà mai apoi prin decretulu senatului s'a redicatu acolo cu spese publice o statua a Fericitatii, crediura cà Tiberiu s'ar fi nascutu in Fundi. Ma, cum spunu mai multi si mai demni de credintia, elu s'a nascutu la Roma in Palatiu in 16 Noemvre¹³⁾ sub consului M. Emiliu Lepidu pentru adouóra si L. Munatiu Plancu, dupa resboiulu dela Filipi. Caci asia stà scrisu in Annale (Fasti) si in Actele publice. Sunt si deaccia, din cari unii scriu: cà s'ar fi nascutu cu unu anu mai inainte sub consulatulu lui Hirtiu si Pansa; altii cu unu anu mai tardiu sub consului Serviu Isauricu si Antoniu.

VI.

Din leaganu si câtu a duratu copilari'a sa Tiberiu a avutu sa suferè multe necasuri si contrarietati in-socindu pe parinti in fuga in tóte laturile, pe cari in Neapolu, candu acestia se-duceau pe ascunsu spre a se-imbarcá dinaintea unei invasiuni a inamicului, pe aci erá sa 'i tradeze prin plansatulu seu in doue

rinduri: odata candu fù smulsu dela tictiele nutriticii, altadata dela sinulu mamei sale prin aceia cari in atare nevoiia cercara a usiurá pe betele muieri de sarcina. Prin Sicilia si Achaia anca a fostu purtatu incóci si incolo, si recomandatu officiosu Lacedemoneaniloru, cari stau sub patronatulu Claudiiloru. Plecandu de aci pe cale in timpu de nópte cadìu in periclu de a'si perde viati'a printr'unu focu, ce incinsese rapede silv'a din tóte partile, si pana acolo incungiurase tóta cét'a calatoriloru, cà Livici i s'a fostu aprinsu o parte a vestmentului si 'i a arsu parulu capului. Se-mai conservéza anca si s'arata in Baie darurile, o clamida si agrafa si nisce capsule de auru, ce le a fostu capatatu dela Pompeia, sor'a lui Sestu Pompeiu in Sicilia. Dupa întórcerea la Roma fù adoptatu cu testamentu de M. Galliu senatorulu, intrà in ereditate, dar curendu apoi depuse nunele,¹⁴⁾ caci Galliu fusese din numerulu partitului contrariu lui Augustu. In etate de noue ani tienù in foru depre tribuna tata-so cuventarea de inmormintare. Devenindu june insoci in triumfulu Actiacu carulu lui Augustu calare pre calulu laturalu din stíng'a, pecandu Marcellu, fiulu Octaviei, calariá pre celu din drépt'a. Ocupà unu locu de onóre la jocurile Actiace si la cele Circense Troiane, conducendu turmele copiiloru celoru mai mari.

VII.

Imbracandu tog'a barbatésca éca cam in ce modu isi petrecù tóta juneti'a si timpulu etatii urmatórie pana la inceputulu principatului seu. Mai antáiu a datu jocu de gladiatori intru memori'a tata-so, si apoi altulu in a lui Drusu, mosiu-so, in timpuri si locuri diferite; celu antáiu in foru, celu altu in amfiteatru;

la cari jocuri figurara si órecari gladiatori emeritati, pentru unu soldu de un'a suta mii de sestertii fiacare. A mai datu si jocuri, lipsindu anse, cu spesele mamei si a tata-so celu vitricu. A luatu in maritisiu pe Agrippina, fi'a lui M. Agrippa, nepót'a lui Ceciliu Atticu, calaru romanu, catre care sunt adresate epistolele lui Cicerone. Ci dupace i a nascutu unu fiu, desi traiá bine cu ea si remasese aduóra grea, a fostu constrínsu a se-desface fara intardiere de densa si a luá pe Julia, fét'a lui Augustu. Cu inim'a franta de durere se-desfacù elu de Agrippina, caci o iubiá fórte si nu se-impacá cu natur'a Juliei, pe care o sciá, cà a amblatu si dupa sine anca pecandu i traiá barbatulu celu antáiu, unu secretu acest'a despre care vorbiá tóta Roma. Ori cum va fi 'lberiu a simtitu necontentitu durere si dupa despartire, cà a lasatu pe Agrippina, încátu numai ódata intalnind'o din intem- plare, o ficsase cu nișce ochi asia de infocati si lacramosi, cà de atunci se-luara mesuri, cá nice odata sa nu'i mai vina in facia. Cu Julia a traitu la inceputu in buna intielegere si in amóre imprumutata; dar n'a trecut multu si atát'a s'a invrajbitu, cà 'si a despartitu patulu de totu de densa, mai alesu dupa ce le murise de micu, gajulu amorului imprumutatu, copilulu nascutu in Aculeia. Pe frate-so Drusu l'a perdutu in Germania, a carui corpu l'a adusu la Roma mergendu inainte pe josu tóta calea pana acasa.

VIII.

Inceputulu activitatii sale civili l'a facutu aparandu inaintea scaunului de judecata a lui Augustu pe regele Archelau pe Tralliani si Tessaliani in cause de procese diferite. A intrevenitu la senatu in favórea Laudiceaniloru, Tiatireaniloru si a Chiotiloru,

cari nefericiti prin cutremuru cereau ajutoriulu republicei. A acusatu de crim'a majestatii la judecatori si a facutu sa osîndésca pe Fauniu Cepione, ce conspirase cu Varrone Murena asupr'a lui Augustu. Intre acestea mai erá insarcinatu pedecoparte si cu grigea aprovisionarii de bucate, cari se-impucinasara, pedealt'a cu purificarea caseloru de sclavi de prin tóta Italia, ai caroru domni cadiusera in banuiala, cà pe sub mana ascundu ómeni nunumai pe calatori, ci si de aceia, cari de fric'a militiei fugiau pe la ascinini culcusiuri.

IX.

Celea antáie servitie militari le a facutu in campani'a contr'a Cantabriloru in calitate de tribunu militaru; apoi conducendu o armata in Orientu, restaverí pe Tigranu pe tronu in Armenia si i puse diadem'a depre tribunalulu seu.¹⁵⁾ Recepù elu si semnele militare, ce Partii le au fostu luatú dela M. Crassu. Dupa acést'a a aministratu mai unu anu Gallia Comata,¹⁶⁾ ce erá turburata prin incursiunile barbariloru si discordi'a boeriloru. Apoi a purtatu resboiulu contr'a Reticei si a Vindelicei, apoi celu Pannonicu si Germanicu. In celu Reticu si Vindelicu a subjugatu ginti Alpine, in celu Pannonicu pe Brenci si Dalnati. In resboiulu Germanicu a stramutatu patrudieci de mii de supusi in Gallia, si, insemnandule locuri de locuintia, i a asediatu pelanga rip'a Rinului. Cá respata pentru atâtea fapte a intratu in Roma si cu triumfulu celu micu (ovatio) si cu celu mare. Si, cum credu unii, elu a fostu celu antáiu, carele s'a onoratu cu ornamentele triumfalie, o destinctiune noua acést'a, ce nu se-mai facuse pana atunci nimenui.¹⁷⁾ Magistraturele numumai cà le a purtatu inainte de etatea le-
guita, ci fù imbracatu cu cestur'a, pretur'a si consu-

latulu¹⁸⁾ in sieru mai nentreruptu; dupa unu intretimpu capatà consulatulu pentru a duaóra si puterea de tribunu alu plebii pe cinci ani.

X.

In mediulu atátoru cercustari fericite, in etatea si sanatatea cea mai intréga, s'a determinatu a se retrage indata, si a se-duce depre scen'a publica, câtu se-póte mai departe. Nu se-scie din uratiunea socii sale, pe care nu cutezá nice sa o lase au sa o acuze, nice sa o mai póta suferi; au dóra pentru cá sa nu se-useze prin necontenit'a activitate; ci mai virtosu sa 'si conserveze si sa 'si mai marésca autoritatea prin departare de pre scen'a publica pentru timpulu, candu republic'a ar avé trebuintia de densulu. Unii credu cà, dupace copii lui Augustu erau deja mari, sa le fi lasatu de buna voiia loculu alu douilea in republica, ocupatu demultu de densulu, cum facuso si Marcu Agrippa, carele, dupace Marcu Marcellu s'a fostu inaintatu in dregatoriele statului, s'a retrasu la Mitilene, cá-sa n'apara cà i stà in cale séu ilu aduce in umbra prin presentia sa. Cu acést'a, desi mai tardiu, 'si a scusatu si Tiberiu retragerea. Éra pe-atunci peti ducerea sa sub pretestu, cà s'a saturatu de dregatorii si cà are trebuintia de repausu. Nice rugatiunile celea ferbinti ale mamei, nice staruintiele tataso vitricu, care s'a plansu si in senatu „cà lu parasescu,“ nu l'au pututu înduplecá a remané. Ce e mai multu vediendu, cà voru a lu retiené cu cercicositate, n'a luatú mancare in gura patru dile. Dupace infine i s'a datu voiia a plecá, lasandu muiere si copilu in Roma, se-pogorí iute la Ostia,¹⁹⁾ nere-spundiendu nice macaru o vorba celoruce ilu insociau, si sarutandu abea pe fórte pucini la despartire.

XI.

Pecandu dela Ostia plutiá pelanga tiermurii Campaniei, audiendu cá Augustu s'ar fi betezitu, facú o scurta pausa. Ci, dupace se-latise fain'a, cá elu starea acést'a a facut'o numai pentru speranti'a unui evenimentu ferice pentru densulu, pluti intr'un'a, desi timpulu erá nefavorabilu, pana la Rodu, atrasu de frumseti'a si puritatea aerului insulei ce o cunoscu, candu s'a fostu abatutu aci revenindu din Armenia. Aci se-multiemí cu o casa modesta in cetate si cu o vila nu cu multu mai mare, si ducea o viatia de burgeru simplu, essiá fara lictoru si aparatoru cercetandu gimnasiale uneori, si stá in relatiuni ospitali cu grecoletii mai cá egalu catra egalu. Odata dimineti'a, candu 'si impartia afacerile peste di, s'a fostu dechiaratu din intemplan: cá ar vré sa cerceteze pe toti bolnavii, cati s'afli in cetate. Cei ce ilu incungiurau ilu intielesera reu, si numai decátu pusera sa aduca pe toti betezii, si sa i asedie intr'unu porticu publicu dupre speciele morbului. Tiberiu, suprinsu de acésta fapta, timpu lungu nu scia ce sa faca; cu tóte acestea se-duse pela fiacare scusanduse pentru acést'a pana si inaintea celor mai mici si mai necunoscuti. Numai unu singuru casu se-afli insemnatu, la care a intrebuintiatu elu puterea sa de tribunulu plebii. Elu adeca cercetá cu diligintia scólele si auditóriele profesorilor;²⁰⁾ aci s'a intemplat, cá, la o cérta infocata, escata intre partitele disputatórie ale sofistiloru, sa fia atacatu cu o injuratura; caci voia a intreveni spre a i impacá, si s'a parutu cá tiene mai tare cu o partita decátu cu alt'a. Atunci se-retrase linisioru acasa, apoi se-aratá fara veste cu aparatorii sei, chiamá prin vocea eroldului pe injuratoru inaintea tribunalului seu, si porunci sa lu bage in prinsória.

Mai apoi capată scirea, că Julia soci'a sa pentru desfrantarile si adulteriele sale e osîndita, si că i s'a tramisu carte de despartire in numele seu prin autoritatea lui Augustu. Desi s'a bucuratu de acést'a, totusi crediù a fi datori'a sa, cá, câtu atîrná dela densulu, sa imblandiésca pe tatalu fiecei prin mai multe epistole ale sale, si, macarucá n'a meritatu, sa i lase tóte darurile, câte 'i facuse. Dupace s'a implinitu timpulu puterii sale tribunicia, marturisì infine: că inten-tiunea retragerii sale n'a fostu alt'a, decátu sa ocolésca suspitiunea de rivalitate cu Caiu si Luciu, si se-rugá, cá, deórece din acésta parte se-simte lini-stitu, si că ei acum sunt destulu de tari spre a tiené alu douilea locu in republica, sa i dea voia a 'si revedé rudenicile, pe care le doreste. Dar nunumai că i s'a denegatu acést'a, ci pe deasupr'a capată si amonitiunea, cá sa nu mai pórté nice o grige de ai sei, pe cari i lasase cu atat'a pofta.

XII.

Asiadar a remasu la Rodu fara sa vrea si abea prin man'a sa i se-facù atát'a charu, cá sa 'si póta acoperi rusinea supt aparentia, că ar fi lipsindu in calitate de legatu²¹⁾ din partea lui Augustu. Si in-adeveru peatunci nunumai că traiá cá unu privatu, ci cá unu pusu sub priveghiere politicuésca cu tremurulu in inima, retrasu in locu mediteranu alu insulei, ocolea visitele de curtenire ale celoru ce tra-ceau plutindu pe aci, si lu cercetau desu, caci nu erá proconsulu séu locutientu imperatescu care, du-cenduse la provinci'a sa, sa nu se-fi abatutu pela Rodu. La acestea se-mai adause si alte cause mai mari de a fi ingrigeatu. Caci, candu tracù la Samu, cá-sa faca visita lui Caiu, fiasrului seu, insarcinatu

cu administrarea Orientului, a simțitu, că acelasi, în urm'a malicioselor insinuiri ale Marcului Lolliu, sociu și pedagogulu seu, se-pórta mai rece catra sine. A mai cadiutu și în suspitiunea, că, prin nisece centurioni înaintati la acestu rangu din a sa bunatate, cari se-intórsera la tabeă după implinirea concediului, ar fi tramisu nisece instructiuni ecuivoce, că-sa cerce inimile a unuia séu altuia de su inclinate la schimbarea stării lucrurilor. Insciintiatu despre acestea de Augustu însusi n'a încetatu de a se-rugá ferbinte, că-sa i tramitia pe cineva din oricăre clase spre a i pre-veghia faptele și vorbele.

XIII.

Se-lasă asmine de usitatele sale essercitii în manuearea calului și a armelor; a depusu chiaru și vestmintele romane, imbracanduse în paliulu grecescu și sandale. În atare positiune a petrecutu cam doi ani, din di în di totu mai despretiuitu și mai reu vediutu; încātu locuitorii din Nemausu i resturnara icónele și statuetele, și la o ospetare de amici, unde veni vorb'a asupr'a lui, s'a aflatu unulu, care sa promita lui Caiu: că d'eca i va d'ice, e gat'a îndata sa plutésca până la Rodu spre a aduce capulu essilatului, caci asia i diceau. Acestu pericolu realu alu positiunii sale, éra nu o temere inchipuita, a fostu ceeace l'a facutu, că și prin rugatiunile sale și prin ale mamei sale sa c'era cu diorintia rentórcerea sa, ceeace, ajutatu încâtva și de s'orte, a și capatat'o. Augustu adeca s'a fostu determinatu, că în acésta afacere sa nu întreprinda nimic'a fara consintimentulu fiului seu celui mai mare. Caiu pe atunci din intemplantare erá maniosu pe Lolliu, și de aceia mai inclinat a se-impacá cu tata-so celu vițricu. Deci

cu voiia lui Caiu fù rechematu acasa; ci sub condiuinea, cá-sa nu se-atinga de vreo ramura a amini-strarii statului, nice sa iá vreo parte activa la politica.

XIV.

S'a intorsu la Roma in anulu alu optulea dupa retragerea sa, plinu de sperantia mare si secura in fericit'a desvoltare a venitoriului, in care dela ince-putulu victiei sale s'a fostu intaritu prin semne si proorocii. Caci Livia, pecandu ilu purtá in pantece, voiindu sa cunósca, cá óre faceva fecioru, intre feliu-ritele semne aratatórie, a cercatu si cu unu ou, luatu de supt o gaina clocitória, pe care atátu l'a incalditu, candu in man'a sa candu alu servitóreloru, pana candu a essitu unu puiu cu o crésta minunatu de frumósa. Pecandu erá copilu anca cititorulu de stele Scriboniu i a fostu predisu: cá elu va ajunge canduva si rege, dar fara diadema: peatunci adeca anca nu putea fi vorba de domni'a absoluta a Cesariloru. In prim'a sa speditiune militara, ducendu ostirea prin Macedonia la Siria, s'a intemplatu cá altarele dedicate candva legiuniloru vincitórie la Filipi sa se aprîndia de sine de o flacara neasteptata. Apoi mergendu la Illiricu pe la Pataviu,²²⁾ si cerend re-spunsu dela oraclulu lui Gerione, dupa ce s'a trasu sorti, prin care i se-spunca, cá in privinti'a predice-riloru poftite sa arunce in funtana lui Aponc cubi de auru, facendu acést'a, aruncatur'a lui aratá nume-rulu celu mai mare; si astadi se-mai vedu supt apa acei cubi. Éra cu pucine dile inainte de a se fi rechematu la Roma, unu vulture ne mai vediutu inainte in Rodu, sediù in culmea casei lui; si cu o di mainainte de a se-fi insciintiatu despre rentórcere, candu isi schimbá vestmintele i se-parù ca i arde

tunic'a. Totu peatunci se-implinì si prooroci'a astrologului Trasillu, luatú in suit'a sa cá unu profesorú de filosofia, carele disese: cá nauca ce se-vede in departare aduce bucuria, si carele toema in acelu momentu erá sa fia aruncatu in mare de Tiberiu, cá unu proorocu mincinosu si initiatu in secretele sale, caci in contr'a proorociiloru lui sórtea i se-intorcea totu spre mai reu.

XV.

Intorsu la Roma a scosu pe fiu-so Drusu in foru cá sa lu dechiare maiorenu; apoi s'a mutatu din cas'a lui Pompeiu din Carini in gradinile lui Mecenate pre colinele Escuilie; aci s'a datu cu totulu repausului si nu se-ocupá decátu numai cu afacerile unui privatú, fara a lua vreo parte activa la dregatoriile publice. Caiu si Luciu, murindu in cursu de trei ani,²³⁾ Tiberiu fù adoptatu de Augustu deodata cu Agrippa, fratele loru, dupace mai antáiu insusi fusese oblegatu a adoptá pe Germanicu, fiulu frate-so.²⁴⁾ Din timpulu acest'a n'a mai facutu nemic'a din trebile, câte se-tienú de sver'a activitatii unui tata de familia, nice cá a pretinsu vreunu dreptu, din câte le perdù prin adoptiune. Inadeveru elu nu facea nice o donatiune, nu iertá din sclavia pe nice unu servu, nu primiá nice o creditate, nice unu legatu fara a le trece in averea sa, cá peculiu²⁵⁾ séu capatate dela tata-so. Din timpulu acest'a nemic'a nu s'a negrigitu, din câte i ar fi pututu adauge la marirea lui; mai alesu decandu, eschidienduse si lepadenduse Agrippa, erá cá securu cá tóta speranti'a de a urmá pe tronu i suríde lui insusi.

XVI.

I s'a datu desnou puterea tribunicia pre cincú ani; a fostu tramisu cá-sa inpace Germania; deputa-

tiloru Parti, dupace 'si au implinitu mandatele catra Augustu, li s'a disu sa mérga si la Tiberiu in provincia. Ci, insciintianduse despre rebeliunea Iliricului, fú chiamatu la grigea unui nou resboiiu, carele erá celu mai greu din tóte celea esterne dupa celu Punicu. Ci elu cu cincispredicece legiuni si cu unu numeru egalu de trupe ajutatórie ale sociloru l'a purtatu in cursu de trei ani intre celea mai grele cercustari de tóta speci'a si in lips'a cea mai mare de bucate. Si, macarucà fú mai de multeori rechiamatu, totusi a remasu constante pana in fine, temenduse, cá nu cumva unu inamicu vecinu de imperiu si atátu de putinte sa iá insusi ofensiv'a contr'a romaniloru, candu s'ar retrage. Si constanti'a lui a fostu incununata de celu mai frumosu succesu, caci cuceri si prefacu in provincia romana totu Iliriculu, ce se-intinde intre Italia, si regatulú Noricu si Tracia si Macedonia si intro riulu Dunarii si sinulu marii Adriatice.

XVII.

Glori'a acestui succesu s'a mai adausu prin oportunitatea cercustariloru. Caci cam pe acelasi timpú Cuintiliu Varu perí in Germania cu trei legiuni; si nu erá nimene care sa se-indoiasca, cá nu s'aru fi unitu Germanii cu Pannonii, déca nu s'ar fi debelatu mai antáiu Iliriculu. Pentru acestea fapte i se-decretara triumfu si alte multe si mari onori. Unii au fostu de parere, cá-sa'i se-deca conumele de Pannonicu, altii sa se-numiasca Nevincitu, si éra altii Piu. Dar Augustu intrevení in privinti'a conumelui cu promisiunea, cá Tiberiu se-va multiemi cu accl'a ce lu va luá dupa mórtea lui. Triumfulu l'a amanatu Tiberiu, caci Rom'a erá in doriu pentru catastrofa lui Varu. Cu tóte acestea in cetate a intratu in pre-

tésta si incununatu cu laura, si se-sui pre tribunalu pusu in Sépta standu in picióre senatulu, si sediù impreuna cu Augustu intre cei doi Consuli, de unde, dupace a salutatu pe poporu, fù dusu pe la temple.

XVIII.

In anulu urmatoriu s'a dusu éra la Germania, si, observandu cà nefericirea Variana s'a intemplatu din cutezare órba si din negriginti'a ducelui, nu intreprinse nemic'a fara consvatulu de resboiu. Elu, carele alte dati faccia tóte numai de capulu seu, si se-indestuliá cu sine unulu, atunci afara de datina'i a desbatutu cu mai multi planulu de resboiiu. Si grigea 'si a incordat'o mai tare decátu i erá natur'a. Voiindu a trece Renulu, dupace totu trenulu l' a marginitu la o cérta mesura, standu pre ripa nu l'a lasatu sa tréca, pana n'a cercetatu sarcin'a caraloru, cá-sa nu duca nemic'a afara de ce erá iertatu si necesariu. Éra dupace s'a aflatu dincolo de Rinu, 'si a regulatu modulu vietiei asia, cà mancá sediendu pre iérba verde, petrecea nóptea adeseori fara cortu, tóte ordinatiunile pentru diu'a urmatóric, si candu avea sa emita vreo instructiune pentru vreo tréba neasteptata, le dá in scrisu, cu acea amonitiune: cá vercine s'ar aflá in órccare indoiala sa se-adreseze catra densulu si catra nimene altulu pentru esplicare, la verce óra, fia chiaru si nóptea.

XIX.

Tienea disciplin'a cea mái aspra, restaverindu feliuri de pedepse si desonorari din celea antice, incátu si pe unu legatu de legiune ilu insemnà cu not'a infamiei, caci a fostu tramisu cu iertatulu seu pucini soldati la venatu dincolo de Renu. Incepea luptele,

desi nu se-lasă de felu pe intemplantile norocului, cu mai multa incredere, de câteori, candu lucră nóptea, i cadea fara veste si neimpinsa de cineva lumin'a si se-stingea. Caci acest'a erá unu semnu predicatoriu, in care, cum dicea, credea insusi si stramosii sei cá in celu mai cercatu prin esperientia. Dar totusi dupa finitulu fericitu alu resboiului n'a lipsitu multu cá-sa fia ucisu de unu Brueteru, care prin purtarea sa tramurante printre cei ce incungurau pe Tiberiu fù datu de golu, si pusu sub tortura marturì crim'a precugetata.

XX.

Dupa unu timpu de doui ani s'a intorsu din Germania la Roma, unde insocitu de legatii sei, caror'a le capataso ornamentele triumfale, a tienutu triumfulu ce l'a fostu amanatu. Ci inainte de a se-abate la Capitolu, s'a datu jos din caru, si a cadiutu in genuchi inaintea tata-so, care presidá. Pe Batone, ducele Pamnoniei, incarcatu cu darurile celea mai bogate, l'a stranutatu la Ravena, intru semnu de recunoscintia, caci odinióra ilu lasase sa scape dintr'unu locu periculosu, unde fusese inclisu cu ostirea. A inchinatu si Concordiei unu templu; totu asia si lui Poluce si lui Castoru, in numele seu si a frate-so (Drusu) din prede.

XXI.

Nu multu apoi consulii ilu autorizara printr'o lege, cá-sa aministreze provinciile un'a cu Augustu si totudeodata sa faca censulu. Dupace a implinitu jertf'a curatirii a purcesu in Iliricu. Ci, rechiamatu indata din cale, a aflatu ce e dreptu pe Augustu in viatia anca, anse totusi in mare slabitiune, si a sediutu cu elu in secretu tóta diu'a. Io sciu, cà tóta

lunea crede, că, după essirea lui Tiberiu dela această convorbire secreta, servitorii ascultatori pe la usia sa fi auditu pe Augustu dicendu: O poporu romanu nefericitu, care vei ajunge a fi supt nisce mesele atâtu de incetu macinatóric! Sciu si aceea, că unii au scrisu: că Augustu a desprobatu pe facia si fara reserva natur'a lui cea misantropica, încâtu uneori intrerupea, candu veniá elu, conversatiunea mai libera si mai ilara; dar că, induplecatu de rugatiunile șociei sale, sa nu fi refusatu adoptiunea, póte trasu si de acelu egoismu, cá cu unu aseminea sucesoru sa fia cânduva insusi mai doritu. Cu tóte aceste mie nu mi póte intrá in capu, cum Principele celu mai cercuspectu si mai intieleptu, mai alesu intr'o afacere de atâta insemnatate, sa fi pututu lucrá cu atare usiurătate. Ci mi vine mai tare a crede, că Augustu, după ce a cantaritu calitatile celea bune si celea rele a lui Tiberiu, sa se-fi convinsu, că talentele 'i intrecu defectele: cu atâtu mai multu că a fostu promis cu juramentu inaintea poporului adunatu: Că elu ilu adoptéza numai din privinti'a binelui republicei, si că mai departe in mai multe epistole ilu dechiarase de celu mai perfectu duce si de unic'a colóna a poporului romauu. Spre aprobarea acestor'a citezu de ici de colo pucine locuri: „Fii sanatosu, scumpulu meu Tiberie, noroculu sa fia cu intreprinderile tale pentru mine cá-si pentru musele tale, o tu celu mai escelente din duci.“ Pré iubite, si asia sa am parte de fericire, barbate pré brave si duce celu mai perfectu, remai sanatosu.“ Altadata: „Tu vei sa cunosci parerea mea asupr'a dispusatiunii taberii tale de véra? In adoveru, mî Tiberie, io din parte mi sunt de parerea, că printre atâtea cercustari grele do totu felulu, si cu nisce trupe asia de molesite, nime

nu 'si ar fi facutu tréb'a cu mai multa intiepletiune decâtu tine. Si acei cari au fostu cu tine marturescu toti, cà acelu versu cunoscutu se-póte dice de tine:

Unu singuru omu veghiendu ne a mantuitu statulu.²⁶⁾

De câteori mi vine câte o afacere, ce cere cugutare mai profunda, séu de câteori am sa me nacagescu fórte, asia sa mi ajute Ercule, dorescu pe scumpulu meu Tiberiu, si atunci mi vine aminte acelu versu a lui Omeru:

Sunt insocitu de acest'a, amendoi tracendu prin focu, desecuru am scapá, caci nime nu e intiepletu cá elu.²⁷⁾

Candu audu si citescu, cà in urm'a neconteniteloru ostenitiuni te ai slabitu, sa me perdia dieii,²⁸⁾ déca trupu-mi nu se cuprinde de fiori. Mai crutiate, asia te rogu, cá nu audiendu cà esti morbosu, sa murimu, si io si mam'a ta, si poporulu romanu sa tremure de periclitarea essistintiei sale. Nu e de nice unu folosu de voiu fi séu bá io sanatosu, déca tu te vei betezi. Rogu pe diei, cá-sa ni te tiena, si sa dea, cá-sa fii sanatosu acum si pururea, déca n'au urítu pe poporulu romanu.

XXII.

Mórtea lui Augustu n'a facut'o cunoscuta mai nainte de a curati din calea sa pe Agrippa. Pe acest'a l'a ucisu tribunulu militariu, datu spre paza, dupace a cititu ordinatiunea de cabinetu, ce i demandá acést'a.²⁹⁾ In privinti'a acestei ordinatiuni a fostu indointia, déca óre sa o fi lasatu Augustu murindu, pentru cá-sa taie materi'a la turburari dupa mórtea sa; ori cà Livia sa o fi dictatu in nùmele lui Augustu,

cu séu fara scirea lui Tiberiu. Certu e cà Tiberiu, candu tribunulu i a repurtatu, cà a implinitu ce i s'a fostu demandatu, i respunse: Cà elu n'a demandatu nemic'a, si tu vei dá séma senatului. Ci intentiunea lui cu acést'a a fostu numai, cá pentru presentu sa departeze dela sine odiosulu acestei crime; caci mai tardiu prin tacere a lasatu sa cadia in uitare tóta treb'a.

XXIII,

Dupace a adunatu senatulu in puterea de tribunulu plebii si a inceputu a euventá, se-facù, cà de multa durere ilu innéca suspinulu cu plansu, apoi, dicendu cà ar fi poffitu, cá cu vocea sa i fi statutu si resufflarea, dede la fiiu-so Drusu spre citire scriptur'a. Scóse apoi testamentulu lui Augustu, a pusu sa lu citésca unu iertatu, si n'a lasatu sa se-aproprie dintre semnatori decátu pe cei de rangú senatorescu, pe candu ceialalti a trebuitu a 'si recunósce subscrierile si sigilele sale afara din Curia. Inceputulu testamentulu suná: Deórace vitric'a sórte mi a rapitu pe Caiu si Luciu, fii mei: sa fia Tiberiu Cesarulu credítoriu preste diumatate si a sessea parte. Si prin acést'a s'a mai consolidatu suspitiunea celoruce díceau: cà Augustu a numitu pe Tiberiu de sucesoru mai multu de nevoiia, decátu din libera determinare; caci almintre n'ar fi pusu in fruntea testamentulu o aseminea dechiaratiune.

XXIV.

Desi Tiberiu nu se-intoise a pune man'a pe domnia indata, si a o si essortiá; desi se-incungurà de unu corpu de garda, adeca de puterea si aparatulu séu pomp'a principatului: totusi elu a refusat'o tinpu

lungu cu ipocrisi'a cea mai nerusinata; acum dojenindu pe amicii sci ce lu indemnau la acest'a, cá pe unii ce nu sciu ce bala spurcata este domni'a; acum tienendu in asteptare prin respunsuri ecuivoce³⁰⁾ si printr'o tomporizare vicleana pe senatu, care ilu rugá cu genuchii plecati, pana candu infine órecari isi perdura pacienti'a, in cátu unulu in turburare sa fi strigatu: Au sa domnéscá, au sa se-lasa; altulu sa i dica in facia: Cá ómenii deordinariu implinescu tardiu, ce promitu; dar densulu promite tardiu ceeace implinesce deja. In celea din urma, cá-si candu ar fi fostu silitu, primí principatulu, plangendu-se: cá lui i se-impune o servitute ticalósa si grea, totusi asia cá-sa se-intrevedia speranti'a, cá elu órecandu va depune domni'a. Vorbele lui in acésta privintia sunt: Pana voiú ajunge la acelu timpu, candu vóá vise-va puté pareá, cá-sa dati betranetieloru mele órecare repausu.

XXV.

Caus'a la tóte acestea esitatiuni a fostu temerea de periclele ce lu amenintiau din tóte partile, precum insusi dícea adeseori: cá tiene lupulu de urechi.³¹⁾ Astfelu unu sclavu a lui Agrippa, cu numele Clemente, adunase o céta numerósa cá-sa resbune uciderea domnu-so. Pe acelasi timpu A. Scriboniu Libone, barbatu din nobili, stá in capulu unei conjuratiuni ascunse. Soldatii se-rebelasera in doua locuri: in Germania si in Iliricu. Ambele armate faceau multe pretentiuni extraordinarie: inainte de tóte cereau soldu egalú cu alu pretorianiloru.³²⁾ Soldatii din legiunile germanice nu voiiá a recunósce pe unu Principe, pe care nu l'au alesu ei, si staruiá din tóta puterea de Germanicu,

care i comandá pe atunci, cá-sa se-puna in fruntea republicei; ci Germanicu a resistatu cu constantia.³³⁾ Fric'a, ce avea cu deosebire de acestu din urma evenimentu, facù pe Tiberiu, cá-sa se-adreseze catra senatu cu rugatiunea, cá acelasi sa lu insarcineze pe densulu cu ducerea acelu parti a guvernului, ce va placea parintiloru, cunoscutu fiindu, cá nime nu e in stare singuru a le putea duce pe tóte fara numai in societate cu altulu séu cu mai multi. Ce e mai multu s'a prefacutu si cá e bolnavu, pentrucá Germanicu sa póta asteptá cu o inima mai stemperata séu o succesiune la tronu prosima, séu celu pucinu o coregentia. Dupace s'au impacatu rebeliunile soldatiloru, puse man'a prin insielatiuni si pe Clemente. Éra pe Libone, cá-sa nu 'si inépa domni'a cea nóua prin asprime, l'a acusat inaintea senatului abea dupa doui ani, multie-minduse intr'acestu timpu mediu, alu avea numai sub priveghiere mai ingrigita. Astfelu, candu sacrificá un'a cu elu intre pontifici, a pusu sa i dea unu cutitu de plumbu in locul celui de feru³⁴⁾; altadata, candu Libone i ceruse o audientia privata, i o dede numai in presinti'a fiu-so Drusu, si si atunci ilu tienù strinsu de man'a drépta preamblanduse cu densulu incóci si incolo pana la finitulu convorbirii.

XXVI.

Inadeveru, cum a scapatu de frica, s'a purtatu fórte cu civilitate³⁵⁾ mai cá unu privatu pela inceputulu principatului. Din onórele celea fórte multe si mari n'a primitu decátu pucine si anca celea mai modeste. Diua natala, ce concadea cu jocurile circense plebeiane, suferi a se-destinge abea prin adaugirea unei bige. A opritu a i se-decretá temple, flamini si sacerdoti; totu asia nu lasá a i se-pune icóne si statue,

fara voiia sa; si elu dá acésta voiia numai cu conditiunea, cá statuele si icónele sale sa nu se-puna intre chipurile dieiloru, ci intre ornamentele templeloru. Asemine a dísu veto in contr'a decretului senatului: de a jurá pre actele lui, si cá lun'a Septembre sa se-numéscá Tiberiu si Octomvre Liviu. A refusatú elu si pronumele Imperatoru³⁶) si conumele Tatalu Patriei si atarnarea unei cunune civice in tend'a palatului seu. Chiaru si numele Augustu, desi erá ereditariu, nu lu usitá nice odata, fara numai in epistolele catra regi si dinaste. Mai multe de trei consulatú n'a purtatú: unulu câteva díle, alu doilea trei luni, alu treilea, lipsindu din Roma, pana la 15. Maiu.

XXVII.

Lingusirea atátu o uríá incátu nu lasá pe nime din senatori la lectic'a sa, fara numai spre a i vorbi de afaceri. De catra unu barbatu consularu, care serugá de iertare si voiia a'i cadé in genuchi, se-retrase cu atát'a repediune, cá a cadíutu pre spate; éra candu in conversare séu in cuventare continua se-vorbiá de densulu in modu lingusitoriu, nu se-sfiá a intrerupe pe vorbitoru, alu dojeni si a'i corege pelocu expresiunea. Numitu de órecine domnu, i a spusu cá-sa se-abtiena de a lu mai numi cu acestu nume injuriosu. Pe altulu, care numi ocupatiunile lui sacre, si pe alu treilea care díse, cá a venitu la senatu din ordinatiunea lui, l'a facutu sa schimbe: vorb'a sacre cu ostenitióse, si ordinatiune cu svaduire.

XXVIII.

Dar si in privinti'a defaimariloru, a faimeloru malitióse si a pamfleteloru respandite in contr'a sa si a familiei sale se-purtá atátu de flegmaticu si indife-

rentu, încátu nu odata a dechiaratu: Că intr'unu statu liberu se-cade a fi libera si limb'a si mintea. Intr'o dî candu senatulu propunea cu dioru, că-sa se-traga la cercetare asemini crime si culpasii sa se-pedepsésca: Noi, dise, n'avemu atât'a repausu spre a ne-mai incurcă si cu atari afaceri. Déca veti deschide odata acósta feréstra, atunci nu veti mai avé altu ceva de facutu. Inimicitiele private a tuturoru sub acestu pretestu se-veru indreptá catra noi. S'a conservatu dela elu si alta disa fórte civile; Déca nescine vorbesce ce nu e, io voiú purtá grige a mi dá cuventu pentru disale si faptele mele; déca elu totusi va starui in reutatea sa, hei bine, atunci si io ilu voiú urí!

XXIX.

Acésta purtare a lui de aceea erá mai démna de insemnatu, caci elu mai trecuse mesur'a urbanitatii in aratarea polítéciei si a onorarii atâtú catra fiacare particularu, câtú si catra totalitatea senatului. Ne-consimtindu cu Cn. Ateriu in Curia. Me iérta, i dise, te rogu, déca cá senatoru voiú díce ceva mai liberu contr'a ta. Si apoi adresanduse catra totu senatulu: Am dísu, adause, si acum si adeseori altedati, parinti adunati, cá unu principe bunu si cu binele comunu in inima, pe care voi l'ati imbracatu cu o putere atâtú de mare si nemarginita, trebuie sa fia servulu senatului si alu tuturoru cetatianiloru, adeseori si totudaun'a si a singuritiloru; nice cá mi pare reu a fi dísu acést'a; caci voi mi ati fostu si anca mi santeti nisce domni buni si drepti.

XXX.

A intrudusu si o umbra órecare de libertate conservandu senatului si magistraturei si antic'a marire si putere. Nu erá afacere nice atátu de mica, nice atátu de mare, despre care sa nu fi referatu Parintiloru adunati. I consultá despre vami si monopolie, despre edificarea séu refacerea edificiiloru publice, chiaru si despre conscrierea séu demisionarea militariloru, precum si despre repartitiunea legiuniloru si a trupeloru sócie; infine caror'a sa le prelungésca comand'a, pe cine sa puna duci in casuri straordinarii de resboiú, ce decretéza a se-reserie regiloru, si cum sa fia form'a epistoleloru. Pe unu prefectu de scradronu, acusatú pentru rapire si violentia, l'a constrínsu a se-apará in senatu. In Curia nice odata n'a intratu altfelu decâtú singuru; odata, intrudnsu bolnavu pre lectica, departá dela sine indata suit'a sa.

XXXI.

Asupr'a decretelorú, ce se-faceau uneori contr'a parerii sale, nu scotea nice o vorba de nemultiamire. Desi a fostu de parerea, cá alesii magistrati nu se-cade a lipsi din Roma, dar a remané aci spre a 'si implini functiunea: totusi unu pretoru alesu a capatatu o solia estraordinaria.³⁷⁾ Altadata, opinandu cá-sa se-concédá Trebianiloru cá banii, ce li s'au fostu testatu pentru facerea unui teatru nou, sa 'i intrebuintieze la cladirea unui drumu, nu a pututu reesi, cá-sa nu se-ratifice voiú testatorului. Odata, candu decretulu senatului s'a facutu prin discesiune séu trecerea in partea celui'a cu care consimtiá votizantulu,³⁸⁾ Tiberiu tracú in partea contraria, unde erau mai pucini séu minoritatea; si nime nu l'a urmatu. Si celealte afaceri se-tractau tóte numai prin magistrati si dupre dreptulu

ordinaru; si autoritatea consuliloru erá asia de mare, cà deputatii din Africa putura a se-adresá catra densii-cu geluirile sale, temenduse cà tréb'a li se-va trahaná de Cesarulu, catra carele fusesera tramisi. Si nice cà e vero mirare, deórace este fapta cunoscuta, cà Tiberiu insusi se-sculá la apropierea Consuliloru si li se-dá din cale la o parte candu i intilniá.

XXXII.

Pe barbatii consulari, insarcinati cu comande militare, i a tienutu de reu, cà n'au scrisu senatului despre succesele sale, si pentrucá ilu intrebara pe densulu despre impartirea daruriloru, facende unoru soldati, cá-si candu duciloru nu li ar compete dreptulu deplinu la tóte impartirile de asta natura. Pe unu pretoru l'a laudatu, caci elu la intrarea sa in functiune a renouitu vechea datina, fecendu in cunventarea sa catra poporu amintire de parintii si stramosii sei. A insocitu chiaru pana la rugu remasitiile pamentesci ale unoru barbati ilustru. Nu cu mai pucina moderatiune s'a purtatu elu si catra persóne mai mici si afaceri mai pucinu insemnate. Pe magistratulu din Rodu, caci 'i dedese o chartia oficiósa fara subscriptiune, i a chiamatu la Roma, si apoi, dupace li a disu sa adauge formul'a usitata, i a lasatu sa se-duca acasa, fara a le face o vorba de imputatiune. Gramaticulu Diogene, carele avea datina a tiené prelegeri publice in dile de Sambata, in Rodu, n'a primitu odata pe Tiberiu, ce venise sa lu asculte afara de timpulu determinatu, tramitiendu'i verb'a printr'unu sclavu: cá-sa vina éra la diu'a a séptea. Candu Gramaticulu s'affá in Roma, si vrendu a curtani pe Tiberiu, venise deja pana la pragulu usiei Palatului, nu i a resplatitu cu altu ceva, decátu tramitiendu'i

vorb'a: cá-sa vina éra dupa septe ani. Gubernatoriloru de prin provincie, caci i au fostu scrisu, cá-sa marésca darile, li a respunsu: Tréb'a pecurarului celui bunu este a tunde, éra nu a beli ouile sale.

XXXIII.

Pucinu câte pucinu a intorsu fói'a cea de Principe si a essertiatu suseranitatea. Dar desi acést'a multu timpu o facea intr'unu modu ecuivocu, totusi mai adeseori tienea socoteala intereseloru publice. Deocamdata intreveniá, cá-sa nu se-faca ceva reu. Éca pentru acést'a a casatu elu órecari ordinatiuni ale senatului, si s'a oferitu de consiliariu magistratiloru, ce sedeau la tribunalu, unde se-punea séu langa densii, séu facia in faci'a loru pe laturea prima a semicercului; si de câteori mergea faim'a, cà voru sa scape din favóre pe careva din acusatii, veniá indata la judicatoria, si le punea la inima judicatoriloru, au depre planu, au depre scaunulu cercetatorului, legea juramentului si culp'a, despre care aveau a decide. S'a apucatu asemine a indreptá si coruptiunea moravuriloru, ce se-incuibase prin negrigintia séu prin datije rele.

XXXIV.

A marginitu spesele spectaceloru si a luptelor gladiatoresci, taiindu platile actoriloru scenici si reducendu parechile gladiatoriloru la unu numeru determinatu. S'a plansu cu amaratiune, cà au crescutu vasele Corintiace la unu pretiu imensu, si câ trei pesci de marc sa se-fi vendutu cu trei mii de numi, propunendu: cá lucsulu mobilieloru sa se-restrînga prin lege, si pretiulu lucruriloru de mancare, ce se-vendu in tergu, sa se-reguleze in totu anulu prin arbitriulu

senatului. Edililoru li s'a data ordinatiunea, că pana acolo sa detiermuréscă ospetariéle si carcimele, încātu sa nu le fia iertatu a vinde placentarii. Si pentrucă-sa ajute si cu esemplulu seu cumpatarea, a disu, sa puna la cine soleneli bucate din diu'a tracuta si a-descori de diumate mancate, precum si unu porc silbaticu indiumatatitu, dîcendu, că partile au totu aceeași calitate că-si intregulu. Sarutarile diurnarie le a propriu cu edisu,³⁹⁾ totu asia si darurile in schimbu⁴⁰⁾ sa nu dureze decâtu numai pana la 1. Ianuaru. Avea datina că cele facute sie sa le întórca de patru ori mai mari chiaru cu man'a sa; ci superatu, a se-vedé turburatu tóta lun'a de aceia, cari nu putura a avé parte de elu in diu'a de serbatória, s'a lasatu de a mai dá contradaruri.

XXXV.

A asediatu că pe matrónéle, ce duceau viatia scandalósa si incontr'a caror'a nu se-sculá nice unu acusatoru publicu, sa le judece unu svatu alu famíliei dupre datin'a veche a republicei. Pe unu cavaleru romanu, care jurase femei sale inainte de cununia, că nu o va lepadá nice odata, l'a deslegatu de acestu juramentu, pentru că-sa se-póta desparti de soci'a, ce a fostu gasit'o in adulteriu cu ginere-so. Femei de rangu mare, pentru că-sa se-subtraga dela pedepsele puse prin legi, venira la ideea, a se-inscrie la dregatorii cá femei publice, pentrucă asia sa pérdia tóte drepturile si demnitatea de femei oneste; si toti junii perduti de clasa senatoréscă si calaréscă incepusera a se-supune de buna voiia la rusinea unei sententie judecatoresci desonoratórie, pentru că-sa nu fia impedeati prin decretulu senatului de a se-infaciesiá in publicu cá actori si gladiatori. Dar Tiberiu atátu

pe acelea, câtu si pe acestia i a pedepsitu cu essiliu. Pe unu senatoru l'a desbracatu de demnitatea sa, caci cu pucinu inainte de 1. Iuliu⁴¹⁾ s'a fostu mutatu in nisce gradini, cu scopu cá dupa diu'a acést'a sa 'si póta toemi cas'a de locuintia cu chiria mai mica. Pe unu cestoru l'a depusu din functiune, caci 'si a fostu gonitu adou'a dî dupa sortirea magistraturei soci'a, ce o luase cu o dî mai nainte.⁴²⁾

. XXXVI.

A impedeatu intruducerea rituriloru religióse straine si anume celea ale egipteaniloru si a jidaniloru constrîngendu. pe cei ce marturiseau atare superstitiune a 'si arde vestimîntele religióse cu tóte celealalte aparate de cultu. Pe junii jidani sub pretestu de inrolare la militia i a impartitu prin provincii cu clim'a mai aspra, pe ceialalti ai gintii acesti'a si pe cari tieneau aseminea rituri⁴³⁾ i a scosu din Roma sub pedépsa de sclavia necontenita, candu nu ar ascultá. Si pe cititorii de stelo i a essilatu, dar, ruganduse si promitiendu cá-sa voru lasá de artea sa, li a datu iertatiune.

XXXVII.

Mai pre sus de tóte avù mare grige, cá securitatea si pacea publica sa nu fia turburate prin vagabundi si lotri séu prin licenti'a revolutiuniloru. A inmultitu posturile militaresci stationate prin tóta Italia mai tare decátu erá usulu. A infintiatu la Rom'a tabera, in care sa se-contienca cohortile pretoriane, cari mai inainte erau risipite si respandite pe la cartire.⁴⁴⁾ Turburarilo populari le a infrenatu cu cea mai mare rigurositate, si cá-sa n'aiba cauza de a erumpe ingrigiá cu totu zelulu. La o cérta intre partite in teatru,

urmata de ucidere, a essilatu pe capii partiteloru si pe istrioni, si nu s'a pututu induplecá a i rechiamá prin nice unu felu de rugatiune a plebii. Deórace plebea din Polentia n'a lasatu sa esse din foru conductulu de ingropatiune alu unui centurionu primariu pana nu stórsera cu puterea dela creditorii mortului o suma de bani pentru una lupta gladiatorésca, Tiberiu a tranisu o cohorte din Rom'a si alt'a din teritoriulu regelui Cottiu,⁴⁵⁾ mascandu caus'a marsului, cá, descoperindu fara veste armele, intre sunetulu trimbitieloru, sa intre pre diferitele porti in opidu, si asia a bagatu in prinsóre vecinica pe partea cea mai mare a plebii si a decurioniloru. A stersu si dreptulu si usulu asileloru de prin tóte locurile.⁴⁶⁾ Locuitoriloru din Cizicu, cari comisera órecare violentia contr'a cetatianiloru romani, le a luatu dreptulu de cetatania, ce l'au fostu meruitu in resbóiele Mitridatice. Turburarile inamiciloru din afara le a impacatu prin legati, ne mai intreprindiendu dupa aceea nice o espeditiune; si acést'a o facea anca numai temporizandu si de mare nevoiia. Pe regii inimici si suspecti i tienea in frêu mai multu prin amenintiari si imputari, decátu prin puterea armeloru. Pe unii i a alesiuitu la sine in Roma prin lingusiri si promisiuni, si apoi nu i a mai lasatu a se-intórece acasa. Asfelu a fostu: Nemtiulu Marabodu, Traculu Rascupoli si Capadoceanulu Archelau, a carui'a tiéra totudeodata i o prefacú si in provintia romana.

XXXVIII.

Dupa castigarea imperiului in cursu necontentitu de doui ani n'a pusu pitiorulu afara din Roma; éra in timpulu urmatoriu, afara de opidele celea invectinate si cclu multu pana la Antiu, nu s'a dusu mai

departe, si acést'a anca o facea fôrte raru si numai pentru pucine dile, desi scósesese verb'a adeseori, cà voiiesce a visitá si provincieile si armatele, si mai in toti anii se-pregatea de plecatu, tocmindu cara si dispunendu de provisiuni prin municipie si colonii; in celea din urna a lasatu a se-face voturi pentru ducerea si rentórcerea sa, încátu lumea incepuse a lumeni in luare in rîsu: Callipides, carele, cum suna proverbulu grecescu, se-totu pripesce si nu mai face sporiu in mersu mai mare de unu cotu.

XXXIX.

Ma dupace a perdutu pe amendoui fi sei pe Germanicu in Siria, pe Drusu in Roma, se-retrase la singuratate in Campania; si tóta lumea credea si vorbiá tare cà nu se-va mai întórece, si cà va si muri curentu. Cecace si un'a si alt'a s'a si intemplat cu pucina abatere. Caci in adeveru la Roma nice cà s'a mai intorsu, si, la pucine dile dupa calatori'a lui din Roma, cinandu langa Teracina intr'o vila, ce se-numesce Pescera, din intemplare cadiura preste densulu mai multi bolovani mari de pétra, si, dupace fura turtiti mai multi din óspeti si servitori, elu a scapatu preste asteptare.⁴⁷⁾

XL.

Campania preambлата, dupace a dedicatu lui Augustu in Capua unu capitoliu si in Nola unu templu, (caci acést'a a fostu caus'a pretinsa a purcederii sale), s'a dusu apoi la Caprea. I placea lui tare acésta insula, nunumai pentrucà avea numai unu portu si anca fôrte angustu; ci si caci erá incungiurata de nisce stanci precipisie de inaltime gigantica, si de o mare fôrte profunda. Dar n'a tracutu multu, si i a

cautatu a se-*rentórcce* la Rom'a, *rechiamatu* de *ferbin-tile* rugatiuni ale poporului pentru *desastrulu* *intem-platu* la *Fidene*,⁴⁸⁾ unde *perisera* *douedieci* de mii la unu *spectaclu* de *lupte gladiatoresci* prin *ruinarea* *amfi-teatrului*. *Astfelu* *tracù* *pre contienutu*, si a *datu* *libera* *voia* la *toti* a *se-apropiá* de *sine*, cu *atátu* *mai bu-curosu* cu *cátu*, *candu* cu *ducerea* sa *din* *cetate*, *pu-blicase* prin *edísu*: *cá* nu *cumva* *nescine* sa *cuteze* a *se-adresá* *catra* *densulu*, si *inadeveru* *cátu* i a *tienutu* *calea* a *fostu* *departatu* pe *toti* *câti* s'au *apropiatu*.

XLI.

Rentorsu in *insula* *pana* *acolo* *negrigi* *afacerile* *publice*, *incátu* *dupa* *aceea* *nice* *odata* n'a *mai* *supli-nitu* *decuriele* *calaretiloru*, n'a *mai* *schimbatu* *nice* pe *tribunii* *militariloru*, *nice* pe *prefecti* si pe *nice* unu *presedinte* *alu* *provincieloru*. *Ispania* si *Siria* a *tie-nut'o* *câtiva* *ani* *fara* *legati* *consulari*; a *suferitu* a *fi* *ocupate* *Armenia* de *Parti*, *Mesia* de *Daci* si de *Sar-mati*, *éra* *Galliele* a *fi* *devastate* de *Germani*, si *acé-st'a* *spre* *marea* *rusine* a *imperului* si *spre* *periclitarea* nu *mai* *mica* a *acestuiasi*.

XLII.

De *alta* *parte*, *sub* *acoperementulu* *acestui* *se-cretu* *alu* *insulei* si *feritu* *órecum* de *ochii* *ómeniloru*, a *lasatu* *infine* *frêu* *liberu* la *tóte* *pecatele* *sale*, ce *abea* *le* a *pututu* *pana* *aci* *conteni*. *Despre* *care* *acum* *voiu* sa *vorbescu* *singuritu*. In *tabere* *aveau* *datin'a*, *pecandu* *anca* *crá* *recrutu*, ai *díce*, *pentru* *poft'a* *cea* *mare* de *beutur'a* *vinului*: *Biberius* in *locu* de *Tibe-rius*, *Caldius* in *locu* de *Claudius*, *Mero* in *locu* de *Nero*.⁴⁹⁾ *Mai* *tardiu*, *cá* *principe* *deja*, *petracù* *odata*, *chiaru* *candu* *se-ocupá* cu *coregerea* *moravuri-*

loru, o nópte si doue dîle intregi mancandu si bandu cu Pomponiu Flaccu si cu Luciu Pisone; din cari unuia i a datu pelocu de gubernatu provintia Siria, altuia prefectur'a Romei, dechiarandu'i chiaru si in charti'a de denumire de amicii cei mai placuti ai óreloru sale celoru bune. Lui Sestiu Gallu, betranulu celu mai desfranatu si mai risipitoriu, insemnatu órecandu de Augustu cu not'a infamiei, si de insusi Tiberiu cu pucine dîle mai inainte infruntatu in senatu, i a promis a i merge la cina numai cu acea lego: cá-sa nu schimbe nice sa lase ceva din datinele lui, si la mésa sa se-servésca cu copile cum le a facutu mamasa. Pe unu candidatu la cestura, omulu celu mai necunoscutu, l'a preferitu la barbatii cei mai nobili numai pentru cà la unu ospetiu bause la inchinarea lui o amfora intréga de vinu. Lui Aselliu Sabinu i a daruitu doue sute de mii de sestertii pentru unu dialogu, in care acelasi intrudusesse vorbindu unu burete, unu snepu, o stridia si unu sturdium. Infine a mai croitu o noua functiune, acea a placeriloru, si a imbracatu cu dęsa pe S. Cesoniu Priscu, cavalerulu romanu.

XLIII. XLIV. XLV.⁵⁰⁾

In retragerea sa dela Caprea 'si a facutu unu cabinetu alu desfrenariloru secrete, pe care l'a impondobitu cu statuele si tablóale celea mai lascive, ba si cu scripturele Elefantidei, tóte pentru cá-sa 'si intarite post'a de placeri slabita. Se-mai vorbescu despre densulu si alte fapte de soiulu acest'a atátu de monstruóse, cà nu se-potu nice spune, nice audi, cu atátu mai pacinu crede. Cu câtá nerúsinare s'a purtatu elu si catra femei si anca de celea nobili, ajunge a aminti pe Mallonia, carea, alesuita a merge la densulu, caci

n'a voitu a'i 'satisface voiinti'a nenaturale, fù data prada acusatoriloru publici si trasa la judicata, de aci fugindu acasa 'si implantà cutitulu in peptu dicendu 'i in gur'a mare: cà e o gura spurcata de tiapu be-tranu si puturosu. Din caus'a acést'a ómenii acum i diceau Capreanu, si la unu spectaclu urmatoriu s'a primitu de spectatori cu aplausulu celu mai mare ver-sulu atellanicu:

Hircum vetulum capreis naturam ligurire.

XLVI.

Iconomu si sgarcitu la bani nice odata nu dá salariu sociloru sei de calatoria si espeditiune, ci nu-mai de mancare. Numai odata s'a aratatu catra densii darnicu, caci vitriculu seu Augustu purtá spesele: i impartì adeca dupre rangulu loru in trei classi, si dede membriloru classii antâia sesse sute de mii, celoru din adóu'a patru sute de mii, celoru din atreia, pe cari nu i numiá amici, ci numai soci, trei mii de sestertii.

XLVII.

In cursulu principatului seu n'a facutu nice unu edificiu mai pomposu (caci templulu lui Augustu si restaverirea teatrului lui Pompeiu ce le incepuse, le a lasatu dupa atâti'a ani neispravite); totu asia n'a datu de felu spectacle; si se-înfaciesiá fôrte raru la cele date de altii, din acelu motivu cá-sa nu fia espusu la rugatiuni, mai alesu decandu a fostu constrînsu spre a eliberá pe comiculul Actiu. Dupace a subventiunatu pe mai multi senatori, cadiuti in lipsa de avere, a dechiarátu, pentru cá-sa nu fia constrînsu a estinde atare ajutoriu si altor'a: cà elu nu va mai face nice o subventiune la nimene, care nu va docu-

mentă inaintea senatului, că a cadiutu in saracia fara culpa sa. Prin acésta dechiaratiune a speriatu pe multi, că din modestia si rusine sa nu le vina nedu a cere ceva. Intre acestia a fostu si Orталu, nepotulu lui C. Ortensiu oratorulu, carele, avendu o avere fôrte marginita, s'a fostu insuratu dupa svadulu lui Augustu, si a facutu patru copii.

XLVIII.

Pestetotu numai de dóua ori a facutu daruri publice, odata candu a datu unu imprumuțu de un'a suta milióne de sestertii fara interesu pe tîmpu de trei ani; si altadata candu depuse pretiulu caseloru la posesorii locuintieloru de inchiriatu, asia dîse „insule,” ce au fostu arsu pe muntele Celiu. La cea antai'a darnicia l'a constrînsu vocea poporului, ce strigá ajutoriu intr'unu tîmpu de mare lipsa de bani, legiuindu printr'unu decretu alu senatului, că bancherii doue atreia din averea sa sa o imprumute pe mosii, si că detorii sa platésca totu atât'a in numeratória din detoriile sale, fara a fi isbutitu in verun'a. Adoua fapta de liberalitate a esserciat'o spre a mai impuciná scumpetea cea mare a tîmpului. Si totusi atât'a ponderositate punca elu pe acést'a din urma, încátu a dispusu că muntele Celiu, mutandu i-se numele, sa se-chiame Augustu. Soldatiloru, dupace le a platitu legatele lasate de Augustu duplicate, mai incolo nice odata nu le a mai facutu verunu daru, afara de casulu, candu a numeratu pretorianiloru de omu câte o miia de denari, caci n'au fostu tienutu cu Scianu; si alte órecari daruri, facute legiuiniloru din Siria, pentrucà intre tóte singure acestea fura, cari nu adorara nice o icóna de a lui Seianu intre semnele ostirii. Chiaru si congediele veteraniloru se-faceau sub

densulu fôrte rar, speculându la mórtea loru pentru etatea inaintata a loru si in casu de mórte la economi'a crescenda prin acést'a. Nice macaru provinciele nu le a bucuratu prin vreo subventiune órecare, afara de Asia, candu cetatile acesti'a fusera dirîmate prin cutremuru de pamentu.

XLIX.

Cu inaintarea timpului apoi s'a abatutu si la rapiri. Este fapta, cà pe augurulu Cn. Lentulu, omu de avere colosala, pana acolo l'a terorizatu amenintandu'lu, cà urindu'si viati'a sa lu lasa pe elu si nu pe altulu de unicu creditoru. Totu asia a pusu sa acuze pe Lepida, o muiere de nascere ilustra, si sa o osîndesca în favórea barbatului ei, a lui Cuirinu, unu consularu fôrte bogatu si fara copii, candu acest'a, dupace s'a fostu despartitu de dens'a mai nainte cu douedieci de ani, a inculpat'o cà ar fi cercatu ea candu-va a lu perde prin veninu. Mai incolo prin Gallia, Spania, Siria si Grecia sub pretestele cele mai de nimic'a si mai nerusinóse a confiscatu averile persóneloru principali, ne imputendu-li-se la unii din acestia altuceva, decâtu cà ei o parte din averea sa ar fi tienend'o in bani gata.⁵¹⁾ La multe comunitati si privati le a rapitu vechile loru libertati, drepturile montanistice si do yami; ce e mai multu pe Venone, regele Partiloru, càrele, gonitu de poporulu seu, refugiso sub scutul si apararea poporului romanu, si cu unu tesauru fôrte mare venise la Antiochia, puse sa lù despóia de avere in modu perfidu si sa lu ucida.

L.

Ur'a catra consangeniului sei a manifestat'o mai an-tâiu in privinti'a frate-so Drusu, tradandu lui Augustu,

o epistola a aceluiași, prin care se-consultá cu densulu cum ar puté face pe Augustu, cá-sa restavirésca libertatea, apoi a aratat'o si in contr'a celorulalti asia: Juliei, sociei sale, cá unei essilate, nunumai cá nu i aratatu nice o bunavoiintia si umanitate, ce n'ar fi fostu vreunu lucru mare, ci din contra, marginita fiindu prin hotarirca tata-so la unu singuru opidu, o oprí a essi si din casa si i taiiá tóte relatiunile cu ómenii. Catra acestea, supt aparenti'a dreptului publicu, cá Augustu in testamentu n'ar fi facutu nice o amintire despre acestea, a lipsit'o si de propri'a avere, ce o posedá dela tata-so cá peculiu, precum si de banii, ce i se-dá pe anu pana atunci. Livia mam'a sá i erá o sarcina, crediendu cá ea ambla a 'si insusi parte egale la putere, deaceea ocolea intilnirile mai dese si verce convorbire mai secreta cu dens'a, cá-sa n'apara, cá elu s'ar conduce de svaturile ei, desi avea uneori lipsa de ele si datin'a a le' si urmá. A luatu in nume de reu si propunerea din partea senalului, cá in titulatur'a lui langa „fiulu lui Augustu“ sa-se adauge „si a Liviei.“ Deaceea n'ó suferitu nice cá-sa se-numésca „Mam'a patriei,“ au cá-sa i se-faca vreo onóre publica mai mare. Ci mai virtosu o indemná fórte desu: Cá-sa nu se-amestece in afacerile publice, ce nu se-cuvinu femeiloru; acést'a mai cu séma decandu o vediușe, cá la unu focu, eruptu in vecinatatea templului Vestei, a venitu la faci'a locului si a imbarbatatu poporu si militia, cá-sa lu stínga din tóte puterile, cum erá invatiata a face si sub barbatu-so.

LI.

Dela acestea apoi s'a intinsu pana la inimiciti'a pe facia, cum spunu, din urmatóri'a cauza. Standu adeca mam'a sa de densulu mereu, cá-sa aléga intre

decurii pe unu omu, daruitu cu cetatieni'a romana, i respunse: cà numai sub conditiunea aceea ilu va alege, deca ea va suferi cá in protocolu sa se-insemneze: cà acósta alegere i s'a storsu de mama sa. Atunci Livi'a amarita scóse din capel'a⁵²⁾ ei nisce epistole vechi dela Augustu, iu care erà vorba despre natur'a cea aspra si netractable a lui Tiberiu, si i le citi. Atátu pentrucà le conservase asia de multu timpu, câtu si caci i le scosese cu atât'a amaratiune, asia s'a maniatu, cà, dupa parerea unor'a, intre motivele, ce l'au facutu sa se-retraga la Caprea, acest'a sa fi fostu celu mai principalu. Ori cum va fi, in cursu de trei ani câtu a mai traitu mama sa dela departarea lui dela Roma numai odata si nu mai multu de o di in óre fórte pucine a mai vediut'o. Cadiendu curentu dupa acóst'a la patu nu i fù aminte spre a o cercetá la betezire, si, dupa ce a muritu, a tienutu cu vorb'a pe ómeni cà va veni, si n'a venitu, la inmormentare'i, pana ce corpu'i tracendu in putrediuene se-imputise, si apoi oprì de a se-dechiará de diva,⁵³⁾ dicendu, cà asia a lasatu insasi. Nu i tienù in séma nice testamentulu, si pe toti acei'a, cari se-bucurasera de amicitia si increderea ei, si chiaru pe aceia, caror'a le lasase cu limba de mórte, cá-sa o ingrigósca dupa essirea din viatia, i facù in scurtu timpu sa simtia tóta asprimea maniei lui, încátu pe unulu din acestia, barbatu de rangu cavalerescu, ilu condamnă la lucru sfortiatu a tragerii de apa cu pump'a.

LII.

Din fiii sei n'a iubitu nice pe celu dupa trupu pe Drusu, nice pe celu adoptatu pe Germanicu cu amore parintésca. Pe celu dintâiu erà maniosu pentru defectele lui; caci Drusu erà usioru de minte si ducea

o viația cam destrămata. De aceea mórtea lui n'a púș'o la inima; ci îndată după înmormântare s'apucà de trebile curenti, și constrinse durat'a dilorului de gele.⁵⁴⁾ Ce e și mai multu, cându nisce deputati din Iliu venisera cam tardioru să lu mangâie despre mórtea fiu-so, că-si cându memori'a lui ar fi fostu stérșă de multu din inim'a sa, le respunse în bataia de jocu: „Cà si lui i pare fórte reu de gelea loru, că au perdutu pe unu cetatianu bravu că Ectore.“ De Germanicu atâtu erà de jalusu, încâtu faptele cele mai strălucite ale lui, că-sa le micșoréze, le a dechiaratu de prisosu, și victoriile lui cele mai glorióse de stricatióse statului. Éra, caci s'a fostu dusu în persóna la Alessandri'a fara să lu întrebe, îndemnatu de o fómete mare nascuta fara veste. se-planse amaru la senatu. Se-crede, că lui Germanicu și mórtea i s'a trasu totu dela Tiberiu prin Caiu Pisone, legatulu Siriei, carele acusatu curentu apoi că vinovatu acestei crime, ar fi produsu la lumina, cum credu unii, ordinatiunea capatata spre acestu scopu, déca nu i s'ar fi fostu datu sub sigilulu secretului. Cà acést'a n'a fostu numai o simpla suspiciune, o dovedì însusi Tiberiu prin persecutiunea cea ne mai auditu de tiranica, ce a púș'o în lucrare incontr'a sociei și a copiiloru lui Germanicu.

LIII.

Norisi Agrippin'a, care, după mórtea barbatu-so Germanicu, lasase unu cursu mai liberu la profundele sale dureri în presenti'a lui Tiberiu, acést'a luandu o de mana i repetì versulu grecescu: „Caci nu domnesci, fata mea, socotesti că ti se-face nedreptate!“ Si apoi n'a mai invrednicit'o de nice o vorba mai multu. Éra dupăce ea odata, cându elu i întinșese o póma asupr'a cinei, nu o primì a ince-

tatu de a o mai chiamá si la masa, prefaconduse cá e suspectatu de densa cá-si candu acela ar avé de cugetu a o invenina.⁵⁵⁾ Cu tóte acestea si un'a si alt'a eră o intriga precalculata: pe deoparte cá elu sa i dea póm'a spre a o cercá; de alta cá ea sa seferésca de aprimi cá de mórtea cea mai segura. In cele dupa urma a calumniat'o cá-si candu ea ar avé in minte: candu sa caute asilu la statu'a lui Augustu,⁵⁶⁾ candu la ostire, si, intemeiatu pe acést'a, o essilá apoi in insul'a Pandatari'a; si, pentru cà ea prorupse in blesteme in contr'a lui, puse pe unu centurione, cá-sa o bata, si in bataia i scóse unu ochiu. Apoi éراسi, caci ea se-determinase a se-lasă sa móra de fóme, puse de o indopara cu forti'a. Dupace totusi muri mórte de buna voiia, a persecutat'o si mórta cu incriminarile cele mai infame, si a propusu senatului, cá dio'a nascerii ei sa se-scrie in Calendariu intre dielele cele nefericite. Ii pareu reu cà n'a pusu sa o stranguleze si sa o dea pe Gemonie.⁵⁷⁾ Si a primitu cá pentru atát'a indurare sa i se-decreteze multiemita, si lui Joue Capitolinu sa i se-dea unu daru de auru.

LIV.

Deórace dela Germanicu avea trei nepoti pe Nerone, Drusu si Caiu, si dela Drusu pe Tiberiu, dupa perderea fiiloru sei a recomendatu senatului pe amendouii fiii cei mai mari ai lui Germanicu, pe Nerone si pe Drusu, si a serbatu diu'a imbracarii loru cu tog'a barbatésca printr'unu daru facutu poporului. Dar cum a aflatu, cà la inceputulu anului s'au facutu si pentru sanatatea si viati'a loru rugatiuni publice, indata propusc Senatului: „Că asemenea manifestari de onóre se-cade a se-face numai la barbati cercati si inaintati in ani.“ Cu acést'a descope-

rindu ascunsulu celu mai adînceu alu inimci sale, dede pe principi préda la denuntiarile tuturoru calomniatoriloru, si prin felu de felu de insielatiuni interítandu'i la injuraturi, ce i se-denuntiau, luà ocasiune, cá-sa i acusa printr'o epistola plina de fere, si incarcata de imputatiunile cele mai hidóse, pana ce, dechiarati de inimici publici, i perdù prin fóme: pe Nerone în insul'a Ponti'a, pe Drusu in boltele cele mai profunde ale Palatiului. Se-crede, cà Nerone fù adusu a se-sinucide prin aceea cà carneficele, cá-si candu ar fi fostu tramisu din ordinatiunea senatului, i aratase laticiu si unghitia. Éra pe Drusu ilu lipsira de nutrimentu, încátu a cercatu a 'si stemperá fómea cu ímplutur'a salteci patului seu. Remasitiiele amenduror'a s'au gasitu atátu de respandite, încátu abea le putura aduná mai tardiu.

LV.

Pelanga amicii si cunoscutii sei cei vechi mai adunase langa sine unu consiliu de douedieci de membrii din sinulu familielorú celoru mai alese ale Rómei. Din acestia abea doui séu trei scapara intregi si sanatosi; pe ceialalti, pe care intr'unu modu, pe care intr'altulu, pe toti iá curatítu depre faci'a pamentului. Pe cei mai multi dintrensii iá trasu in perire caderea lui Eliu Seianu, pe care Tiberiu ilu inaltiase la puterea suprema, nu atátu din bunavoiintia, câtu pentru cá-sa aiba pe cineva, prin ale caruia intrigi sa póta perde pe copii lui Germanicu, si asia sa asecuraze succesiunoa pre tronu la nepotu-so naturalu,*) ce i remasose dela Drusu.

LVI.

Nu mai blandu a tractatu elu si pe Greceletii, conmesenii sei, in a caroru societate erá dedatu a 'si

aflá mai multa placere. Pe unulu, cu numele Zenone, care vorbiá odata intr'o limba fôrte in florita, ilu intrebà: Cã ce felu de dialectu gretiosu e acel'a? si, dupace i s'a respunsu: cã e doricu, ilu essilà la insul'a Cinari'a; caci densulu credea a fi in acestu respunsu o alusiune la viati'a sa cea retrasa, ce o dusesse odinióra cá essilatu in Rodu, ai caruia locuitori vorbescu dialectulu celu doricu. Apoi, deórace avea datin'a a pune asupr'a cinei intrebari din lectur'a sa de pestedi, si, caci i se-descoperise, cã Gramaticulu Seleucu se-informéza totudaun'a dela ómenii casei lui despre autorulu, ce lu citea dupre timpuri, si asia veniã la masa preparatu, mai antâiu ilu eschise din societatea sa, si mai tardiu ilu aduse cá-sa se-sinucida.

LVII.

Natur'a cea ferósa si nesimtitória 'si a manifestat'o enca din copilaria, si Teodoru din Gadara, dascalulu lui, fù celu antâiu, care a sciutu sa mi 'lu petrundia cu' ageritate si sa mi lu caracterizeze fôrte bine, candu, dojenindulu uneori, i diecea: „Cã e unu bulsu de tina fragmentata cu sange.“ Crudiemca lui ansa 'i a essitu pe facia in tóta puterea ei numai dupace a pusu man'a pe domnia; ba chiaru si pe la inceputu, candu enca amblá sa capete bunavoîinti'a ómeniloru printr'o moderatiune prefacuta. Pe unu mascariciu, carele vediendu a tréce unu conductu funebru, provocase cu voce inalta pe mórte, cá-sa spuna lui Augustu: „Cã legatele, ce le a lasatu elu poporului, enca nu su date,“ Tiberiu, terendu lu la sine, i dede partea lui, si apoi ilu tramise la mórte, recomandandu'i sa reporteze tata-so⁵⁸⁾ adevverulu. Nu multu dupa acést'a amenintiã pe unu cavaleru romanu, cu numele Pompeiu, cu pedéps'a de féra, incredin-

tiendu lu, cà póte sa vina tréb'a acolo, cá-sa faca dintr'unu Pompeiu unu Pompeianu. Sarcasmu crudu acest'a, prin care vatamá numele omului si 'si batea jocu de trist'a sórte a partitului pompeianu.

LVIII.

Pe acelasi timp u intrebatu de pretoru, óre ordinezá a se-luá la judecata acuzarile de les'a majestate, respunde: Sa se-tiena legile; si s'au si tienutu cu asprimea cea mai cruda. Nescine luase capulu dela statu'a lui Augustu, cá-sa i puna altulu. Caus'a s'a pertractatu in senatu, dar, dovedile nefindu de ajunsu, s'a intrebuintiatu tortur'a. Dupace acusatulu s'a osínditu, acestu felu de acusatiumi reutacióse apoi pucinu cáte pucinu se-estinsera pana acolo, cá-sa se-socotéscá cá crime de lesa majestate si unele cá acestea: déca p. e. nescine 'si a batutu pe servu séu 'si a schimbatu vestmentele pelanga statu'a lui Augustu,⁵⁹⁾ ori déca a intratu in amblatória séu intr'o casa prósta, avendu verunu banu séu verunu inelu cu chipulu lui Augustu pre ele; au déca se-atingea cu gur'a câtu de pucinu de vreo fapta séu dísa a lui Augustu. In fine a trebuitu sa móra cu mórte si acelu cetatianu, care in coloni'a sa primí a i se-face manifestari de onóre in aceeasi di, in care se-facusera asemini odinóra si lui Augustu.

LIX.

La tóte acestea, sub cuventu cá-sa indrepteze moravurile dar in adeveru cá-sa 'si satisfaca firésc'a inclinare, mai adause elu anca si alte multe fapte atátu de crude si silbatice, cà unii stigmatizara tiraniele lui cele presinte si prediesera cele ce voru sa fia in versuri de cuprinsu cá acest'a:⁶⁰⁾

Monstru nesimțitoriu ce esci, sa ti spunu totu cu o
vorba?

Sa moriu, déca mam'a ta te póte iubi.

Nu esci cavaleru. De ce? N'ai sut'a de mii,⁶¹⁾
De ti ai numerá totu ce ai; apoi scii cà Rodu ti e
essiliu.⁶²⁾

Ai mutatu véculu de auru a lui Saturnu, Cesare,
Caci câtu vei trai tu, acel'a pururea va fi de feru.

Lui e grétia de vinu; caci insetéza acum de sange.
Bea sange acum cu poft'a, cum bea înainte vinulu
curatu.

Cauta la Sull'a, ferice⁶³⁾ sie nu tie, Romane,
Si la Mariu cauta, de vei, dar candu se-intórce:⁶⁴⁾
Uita si la Antoniu, inceputoriulu de resbele civile,
Vedi lu cum 'si crunta éra si éra manile in sange,
Si apoi mai di: cà Rom'a nu pere! Caci versandu sange
multu

Va domni vercare vine la domnia din essiliu.

Tóte acestea atacuri la inceputu Tiberiu voiia a
se-precepe asia, cá-si candu ele ar fi essitu numai
dela nisce nemultiemiti cu reformele sale, si cá-si
candu acelea n'ar esprime adeveratele loru simtiemente;
ci numai veninulu si ferea loru; deaceea ilu si audiai
repetiendu: Urasca me, numai dreptate sa mi
dea. Pe urma insusi a datu prob'a, cà au fostu tóte
fórte adeverate si drepte.

LX.

La pucine dîle dupa venirea sa la Caprea, in-
tr'unu momentu, candu s'affá numai singuru, unu pe-
scariu i dusesese fara veste presentu unu pesce ma-
rinu de marime enorma, a pusu sa 'i frece faci'a cu

acelasi pesce, inspaimentatu cum erá cã pescariulu, acaceranduse pe stíncele rípose, se-suise pana la densulu prin dosulu insulei. Era, dupace bietulu pescariu între bataia se-fericitá, cã nu i a fostu adusu si raculu de mare, celu prinsese de marime éراسi enorma, ordinã ca-sa'i rupa gur'a si cu raculu. Pe unu militariu pretorianu ilu pedepsi cu mórte, pentrucã furase unu paunu din gradina. Intr'o calatoria, impedecanduse de unu spinetu cu lectic'a, in care se-purtá, trase la pamentu pe caleusa, uuu centurione dela cele dintâie cohorti, si lu batù de mórte.

LXI.

Curendu apoi s'a datu la totu felulu de crudimi, pentru care nu i lipsiã nice odata materi'a; caci incopù a persecutá mai antâiu pe amicii si cbiaru pe cunoscutii mamei, apoi pe ai nepotiloru si ai nurorii sale, si infine pe cei'a ai lui Seianu. Dupa perirea acestui'a crudimea lui s'a inaltiatu la gradulu celu mai mare; din ceeace se-vede chiaru, cã Seianu mai multu 'i a inlesnitu ocaasiunile ce le cautá, decãtu l'a sumutiatu la tirania. Cu tóte acestea lui Tiberiu nu i a fostu rusine, cá in memorialele, ce le a compusu prescurtu si insumariu despre viati'a sa, sa dica: „Cã deaceea a perdutu pe Seianu, pentrucã a aflatu, cã persecutéza cu furóre pe copii lui Germanicu, fiiu-so; desi elu insusi omoríse pe unulu din acei'a pe candu Seianu erá suspectu deja; éras pe celaltu, candu favoritulu numai erá in viatia. A numerá un'a câte un'a tóte faptele lui cele crude ar duce pré departe; va ajunge a descrie speciele generali, cá nisce essemple. Nu erá di lasata de Ddieu, nice chiaru serbatóre santa, in care sa nu se-essecuteze omu la mórte. S'au essecutatu chiaru si in diu'a

de anulu nou. Multi cetatiani fura acusat si condamnati impreuna cu femeile si cu copii sei. Consangeniloru li crá opritu cu edisu a i geli; acusatiloru erau decretate premie mari, uneori si marturiloru. Nu erá denunciante, carui'a sa i se-denege credinti'a. 'Tóta acusarea de crima, de ar fi statu numai din câteva vorbe, cele mai nevinovate, tragea dupa sine perderea capului. Astfelu unui poetu se-imputá de crima, caci a injuratu intr'o tragedia pe Agamemnone;⁶⁵⁾ la unu istoricu⁶⁶⁾ pentrucá a numitu pe Brutu si pe Cassiu cei din urma romani. Amendouii autorii fura indata pedepsiti si scripturile loru nimicite: desi erau bine cunoscute cu câtiva ani mai inainte si recitate⁶⁷⁾ in audiulu lui Augustu. Unor'a dintre cei inchisi in prinsória nu le luá numai mangaerea cititului; ci le taiá si libertatea vorbirii si a conversatiunii.⁶⁸⁾ Chiamati inaintea tribunalului de judecata, parte din ei se-raniau de mórte pe acasa, fiindu bine incredintiati cá voru fi condamnati; parte luau veninu in faci'a a totu senatulu, numai cá-sa scape cu chipulu acest'a de tortura si de infamia. Cu tóte acestea le legá ranele si apoi i terá in prinsória pe diumetate morti si tragendu de mórte. Nice unu acusat nu scapá de a nu fi terítu cu carligulu si de a nu fi datu pe Gemonie in josu in Tibru. S'au numeratu douedieci intr'o di, intre cari erau si femei si copii. Vechea datina nu iertá, cá-sa stranga de gútu pe copile vergure, de aceea carneficele le deflorá mai antâiu, apoi le strangulá. Pe cei cari voiiu sa móra, i facea cu sfórti'a sa remana in viatia. Caci lui mórtea i se-para a fi o pedépsa atátu de usiora, încátu la audierea, cá unu acusat, cu numele Carnuliu, apucase a se-sinucide, eschiamá: „Carnuliu mi a scapatu din mana!“ Si candu odata visitá

pe arestati in prinsória, si unulu din ei ilu rugá, cá-sa i grabésca mórtea, respunse: „Ascépta, cà enca nu m'am impacatu cu tine!“ Unu barbatu consularu insiera in analele sale urmatoriulu casu. Eram si eu facia la unu ospetiu numerosu, candu unu piticu, ce siedea la masa intre mascarici, intrebà deodata si in audiulu tuturoru pe Tiberiu, cà pentruce Paconiu, acusat de les'a majestate, totu mai viaza enca. Cu adevveratu Tiberiu dojenì pelocu pe piticu pentru acestu apropositu nechipsuitu: cu tóte acestea la pucine dile dupa acés'a scrise senatului: Cá-sa védiá câtu s'ar puté mai iute de sórtea lui Paconiu.

LXII.

A mai crescutu si s'a mai maritu crudímea lui prin amaratiunea, de care se-implù, candu descoperì adevverat'a causa a mortii fiiului seu Drusu. Elu crediuse, cà fiiu so 'si a trasu mórtea pe urm'a desfrantariloru; candu anse cunoscu infine, ca acclasi perì inveninatu prin intrigele sociei lui, ale Livillei,⁶⁹⁾ si ale lui Seianu: atunci a datu la tortura si la mórte fara crutiare totu ce i essiá inainte. Dile intregi fù ocupatu si atátu de absorbitu in acésta cercetare, cà, candu i se-anuntiá, cà a venitu unu Rodeanu, ospetariulu seu do odinióra,⁷⁰⁾ pe care insusi printr'o epistola amicale ilu chiamase la Roma, puse numai decátu, cá-sa lu intinda pe banc'a de tortura, cá-si candu si elu ar fi unulu din complicii de cercetatu; éra dupa ce 'si a cunoscutu erórea, sa lu si ucida, pentru cá-sa nu mai scótiá in lume nedreptatea ce a patit'o. Si acum⁷¹⁾ se-mai arata in Caprea loculu sangiuriloru lui, de unde 'ordiná, cá in presinti'a sá sa arunce in mare pe condamnatu, dupa ce i facea sa indure torturele cele mai lungi si mai rafinate;

si unde josu stau cete de matrosi, cá cu fusti si cu ruduri sa sdrobésca cadavrele lor, pentru cá-sa nu mai remana suflete intr'ensele. Éra între speciele de torture mai inventase si acést'a: amagiá adeca pe condamnatii la bautura mai multa de vinu, si apoi rapede le legá membrele genitale atátu de strínsu, încátu parte de strínsur'a legaturci, parte de oprirea udului, suferiau durerile infernului. Déca nu l'ar fi rapitu mórtea, si déca Trasillu, cum spunu, nu l'ar fi induplecatu cu speranti'a de o viatia mai lunga, cá-sa mai amane mórtea unor'a, se-crede, cá elu ar fi perdutu enca si pe mai multi, si n'ar fi lasatu in viatia nice pe céialalti nepoti: cu atátu mai virtosu, cá incepuse deja a suspectá si pe Caiu, éra pe Tiberiu⁷²⁾ ilu despretiuiá cá pe unu nascutu din adulteriu.⁷³⁾ Si e de crediutu acést'a, pentru cá 'lu audiai desu dicendu: „Ferice de Priamu, cá a ingropatu pe toti ai sei.“

LXIII.

Éra in mediloculu atátoru monstruositati pana încátu erá elu nu numai unu obiectu de ura si de despretiu, ci si préda la mustraru neadormite de consciintia, precum si espusu la infruntari batjocuratórie, despre acést'a sunt multe semne. Astfelu oprí de a se-intrebá aruspicii in secretu si fara marturi.⁷⁴⁾ S'apucase sa desfinticze oraculele vecine de Roma; dar se-lasá de acestu eugetu, spaimentatu cum erá de marirea diésca a sortiloru din Preneste,⁷⁵⁾ ce le tramisese la Roma bine sigilate intr'o cutia, cari anse disparura si nu se mai aratara, pana candu nu s'a reputatu cuti'a érasu in templu. Pe doui barbati de rangu consularu, pe cari i facuse proconsuli in provincie, nu avú curagea a i lasá de langa sine, si i

retienù pana atunci, pana candu dupa câtiva ani putù denumi pe altii in locul lor: lasandule intr'acestu întremiediu de timpu titulii lor oficiali, si catra acestea comunicandu le necontenitu la ordinatiuni, ce ei aveau a le efectui prin legatii si ajutorii sei.

LXIV.

Pe noru-sá si pe nepoti, dupa condamnare, nu i stramutá dintr'unu locu la altulu in altu modu, decâtu legati in fere si intr'o lectica iuchia, escortati de militari, cari opriau pe cine intilniau, séu pe calatori de a se-uitá dupa densii, séu de a stá pe locu.

LXV.

Pe Seianu, care pregatiá pe sub mana o revolutiune, si carele se-inaltiasa pana acolo încâtu Tiberiu cautá sa védiá cu ochii cum diu'a nascerii aceluia se-tiene cá serbatória publica, si cum se-aducu omagia statueloru lui de aur, ilu aduse infine la cadere; dar mai multu prin iusialatiune, decâtu prin autoritatea sá cea imperatésca. Deocamdata, cá-sa lu departeze de langa sine,⁷⁶⁾ sub pretestu spre a lu destinge, 'si lu luà de' colega in alu cincilea consulatu alu seu, ce lu ceruse spre acestu scopu, desi absentu, si dupa unu întretimpu lungu. Apoi pecandu ilu leganá in speranti'a, cà i va dá in maritisiu pe un'a din nepótele sale, precum si puterea tribunicia, essi deodata in contra'i cu o acuzare vila si miserabila, in care, între altele, rugà pe senatori, cá-sa tramita pe unulu din consuli⁷⁷⁾ cu putere militare, cá-sa lu escorteze pe densulu, pe unu betranu si remasu singuru cum e, pana inaintea fecei lor. Sfiinduse anse si asia, si temenduse de revolutiune dede ordinu de mainainte:

că, cerendu trebuința, sa elibereze pe nepotu-so Drusu, ce lu tinea enca prinsu in Roma, si sa lu puna duce preste ostire. Puse chiaru si flot'a pe picioru de plecare, pentru că-sa fuga la ori cari legiuni; si din culmea celei mai inalte stince observá semnele,⁷³⁾ ce, spre a nu fi in necesitate de a asceptá dupa curierii sei, dispuse a i se-face din locuri departate, dupre facca ce voru lua-o lucrurile. Dar si dupa acest'a norocit'a apasare a conjuratiunii lui Scianiu, elu totu nu se-sintiá mai securu nice mai increditoriu; caci, in cursu de noue luni dearindulu ce au urmatu nemediatu dupa aceea, elu n'a essitu din locasiulu seu dela asia numita vila a lui Joue.⁷⁹⁾

LXVI.

Catra acestea prin ocari de multe feluri, ce i se-facea din tóte partile, se mai adaugea inimei lui cei turburate o tortura infocata; condemnatii ilu incarcau de blasteme si de injuraturi pe facia séu prin pamflete, ce se-puneau pre scaunele senatoriloru in orchestr'a din teatre. Cu tóte aceste impresiunea, ce i faceau acestea, erá varia: candu, pentru rusine, doriá cá-sa remana necunoscute si ascunse; candu, afectandu despretiu, le publicá si le respandiá insusi. Chiaru si Artabanu, regele Partiloru, ilu sfasiá intr'o epistola, imputandu'i uciderile esecutate in contr'a consangeniloru si a amiciloru sei, lenea si desfranarea, si dandu'i svatu, cá câtu mai iute sa impace prin mórte de buna voiia ur'a cea generale si fórte drépta a concetatianiloru sei.

LXVII.

In cele din urma, cadiendu cu sine insusi intr'o completa discordia, cuprinse adunculu inimei sale in

urmatoriulu inceputu alu unei epistole: „Ce sa ve scriu, parinti adunati, séu cum sa ve scriu, séu pestetotu ce sa nu ve scriu in acésta stare in care m'aflu — dieii si diesele sa me pérdia mai reu, decâtu peru eu pe tóta diu'a, déca sciu ce sa ve scriu.“⁸⁰⁾

Unii sunt de parere, cà prin darulu ce lu avea de a cunósce fiitoriulu, elu presciuse tóte acestea, si cu multu mai inainte prevadiuse câta ura si câta infania ilu vá ajunge odata. Deaceea la inceputulu domniei sale a refusatú cu atât'a cerbicia si titulu de „Tatalu Patriei“ si depunerea juramentulu pe faptele sale, pentru cá rusinea sa nu fia cu atâtu mai mare, candu mai tardiu s'ar judecá nedemnu de atare onóre.⁸¹⁾ Si inadeveru acést'a so póte deduce din cuventarile lui, relative la amendoua obiectele, in care p. e. la unu locu díce: „Cà elu 'si va remané pururea lui 'si asemine, cà pana vá fi cu mintea intréga, nu'si vá schimbá niceodata caracterulu; dar, pentru essemplu, sa se-ia aminte cá senatulu sa nu se-lege pe faptele cuiva, carele s'ar poté schimbá prin verunu casu órecare.“ Si in altu locu: „Déca ve veti indoui vreodata despre caracterulu meu si despre devotamentulu meu pentru voi. — Dieii sa me ferésca de acést'a, mai bine sa moriu decâtu sa ajungu diu'a sa vediu cà v'ati schimbatu simtimentele catra mine — atunci titulu de Tatalu Patriei pentru mine nu va fi nice unu adausu de onóre; éra pentru voi va fi o imputare: cà voi séu mi ati datu acestu conume fara cuventu seriosu, séu nu sunteti constanti in judecat'a ce v'ati facut'o odata.“

LXVIII.

De trupu erá plinu si virtosu, de statura mai mare de medilocu, latu in umeri si in peptu, celalalte membre pana josu la pitióre enca erau bine facute si proportionate. Man'a stanga i erá mai agera si mai tare decâtu cea drépta; chiautoriele erau atatu de putinti, cà erá in stare a strapunge cu degetulu unu maru verde si sanatosu; cu unu bobarnacu a spargo capulu la unu copilu séu si la unu june. De colóro albu, parulu capului ilu avea crescutu pana josu pe céfa, încátu i acoperea si cerbicea, cea ce se-vedea intrensulu cá o caracteristica a familiei. Faci'a i erá nobile subpusa anse la dese essiri de bubulitie, cu ochi fórte mari, cu care, lucru de mirare, vedea si pe intunerecu, ei pentru pucinu si mai alesu dupa ce se-desceptá din somnu; apoi éراسi se mai slabiá. Margea intiepatu si cu gýtulu pe spate, cu faci'a inchisa si deordinariu tacutu. Cu cei de pelanga sine séu nu vorbiá de feliu seu fórte pucinu intr'unu tonu traganatu celu acompaniá de óbre care gesticulare din degete — totu lucruri, ce enca Augustu i le imputase cá neplacute si semnatórie de sumetia, si in cuventarile sale catra Senatu si catra poporu cercase a i le escusá, dicendu: cà „sunt defecte ale naturei, éra nu de caracteru. S'a bucuratu de sanatatea cea mai buna, ce mai in totu cursulu domnicii sale nu se-schimbá, de-si de la alu treidiccilea anu alu etatii sale, modulu vieticii 'si lu regulá insusi dupre capulu seu fara ajutoriulu si svatulu medicului.

LXIX.

De dici si de cultulu loru nu i pasá multu, mai virtosu erá datu la astrologia si la credinti'a, cà tóte

se-predestina de Fatu⁸²). Tunetele cu tóte 'acéstea i insuflau o paura preste mesura; cum se-turburá cerulu cevasi mai tare, 'si punea indata o cununa de laura in capu, caci se-crede cà fulgerulu nu se-atinge de frundiele acestea.

LXX.

A cultivatu cu celu mai mare zelu literatur'a si cea grecésca. In pros'a latina s'a tienutu de Corvinu Messala, pe care betranu deja, ilu ascultase in juni'a sa. Dar prin afectiune si printr'unu purismu pré rigurosu 'si intunecá stilulu, încâtu vorbiá cu multu mai bine improvidiendu, decâtu preparanduse. Compuse si o poesia lirica, ce pórtá titlulu: „Plangere asupr'a mortii lui J. Cesaru.“ Facú si poesii grecesci, imitandu pe Euforione, pe Rianu si pe Párteniú, poetii de predilectiune ai lui, ale caroru scripture, si portrete le a asiediá prin bibliotecele publice intre autorii cei vechi si alesi; acést'a fu caus'a, cà multi din invatiati i comentara pe intrecute si comentariale i le dedicara lui. Dar intre tóte se-interesá mai alesu de Mitologia, pana la trivialitate si ridiculu. Caci ilu audiai proponendu si gramatistiloru, soiu de ómeni, cu cari, cum am mai disu, conversá mai bucurosú, nisce intrebari cam cum sunt urmatóriele: „Cine a fostu mam'a Ecubei? Cum se-numiá Achile intre verginile lui Licomede? Ce felu de cantari cantau sirenele?“ Si in diua dintaiá, in care a intratu in curia dupá mórtea lui Augustu, voiindu a satisface totudeodata 'si amori fiali si religiuni, sacrificá dupre esemplulu lui Minos, cu tamaia si cu vinu; anse fara cantare de flueru, cum facuse odinióra si accl'a la mórtea fiiu so.

LXXI.

Macarucà avea o perfecta cunoscintia de limb'a grecésca, si sciá a se-esprime intr'ens'a cu usiurate: cu tóte acestea nu se-serviá de ea in totu loculu, si anume in Senatu nice decumu nu, incátu, avendu o data sa intrebuintieze verb'a monopolu, mai antaiu 'si cerù iertatiune, cà i cauta a se-servi de o vorba straina. Asemine si candu intr'unu decretu alu senatului venise inainte terminulu emblema, fú de parere, cá-sa se-schimbe verb'a, si in loculu celei straine sa se caute un'a de ale nóstre, si déca nu s'ar allá, sa se-esprime lucrulu seu cu mai multe vorbe, seu cu cercuscriptiune. Infine oprì pe unu militariu, caruia i se cerea a 'si depune grecesce marturi'a, de a respunde in alta limba, afara de cea romana.

LXXII.

In totu timpulu cátu a siediutu retrasu numai in doua rînduri i venì cá-sa se-intórca la Rom'a; odata fù adusu cu o naue trirema pana la gradinile din apropierea naumachiei,⁸³⁾ postandu militari pe ripele Tibrului, spre a departá pe cei ce i essiá in nainte; altadata pe calea Apiana pana la a sieptea pétra miliaria. Dar de ambe datele privì numai de parte murii Romei, fara sa intre in cetate; antaia óra nu se-scie din ce cauza; adou'a óra anse fù speriatu printr'unu semnu. Intre alte petreceri adeca elu avea si unu sierpe dracone domesticitu, pe care dupa obicei voiindu a 'i dá de mancare cu man'a sa, ilu gasi mancatu do furnice. In acést'a vediondu o admonitiune, cá-sa se-téma de a totu putinti'a multiemii⁸⁴⁾ se-rentórse iute la Campani'a. Se-betezì anse la Astur'a; de aci simtienduse cevasi mai bine merse pana la Circei. Si cá-sa nu se-arate, cà e slabu, nu-

nunai asistà la jocurile militare; ci si aruncà din loge cu darde intr'unu veru silbaticu, intrudusu in arena; ci nemediatu dupa acést'a simtì unu jungiu in cóste, apoi fiindu asudatu ilu trase unu flussu rece, si i casiunà recidiva. Cu tóte aceste se-sustienù enca câtuva timpu, do-si strapurtatu la Misena nu 'si scimbà nemie'a din ordinea vietiei sale, continuindu cá-si pana aci séu din adevverata nenfranare séu din prefacatoria óspetiale si placerile sale. Caci, candu mediculu Caride, sculatu dela mésa, gata de plecatu, i luase man'a cá-sa i o sarute, Tiberiu, socotindu cà o face pentru cá-sa i pipaie ven'a, ilu pofì sa mai remana si sa siédia enca, si prelungì cin'a pana aduncu in nópte. Nu se-lasà asemine nice de obiceiulu, ce lu avea de a stá in picióre in mediulu salei de mancatu cu unu lictore a laturea, salutandu pe nume pe totu omulu ce 'si luá nópte buna dela densulu.

LXXIII.

Intr'acestea citindu in actele senatului: „Cà s'au eliberatu nisce rei, fara macaru sa se fi cercetatu,“ despre care elu nu scrisese altuceva la Roma, decátu cà sunt aratati de denunciati, cá nisce ómeni suspecti, se-crediù a fi despretiuitu, cum murmurà maniosu, si se-determinà a se-rentóree cu orce pretiu la Caprea, neavendu curagea a intreprinde ceva seriosu afara din acestu locu de securantia pentru densulu. Ci retienutu parte prin venturi contrarie, parte prin progresulu betezirii, murì peste pucinu dupa acést'a in vil'a lui Luculu, in alu septedieci si optulea anu alu etatii si alu douedieci si treilea alu domniei sale la 16. Marte, sub consulatulu lui Cn. Acerroniu Proculu si alu lui C. Pontiu Nigrinu. Sunt cari credu, cà Caiu i ar fi datu unu veninu de lucrare lina, ce

l'ar fi mistuitu; altii cà, cerendu de mancare, dupa insanatosiarea neasceptata din nisce friguri, i s'ar fi denegatu; cei mai multi, cà a muritu innecatu printr'o perina, candu desceptanduse cèrù inclulu ce i lu luasera in ametiala. Éra Senec'a scrie, cà Tiberiu, simtiendu cà i s'apropiá finitulu, sa 'si fi scosu inclulu,⁸⁵⁾ cá si cum ar fi voiitu a lu dá cuiva, cà sa lu fi tienutu câtuva, apoi sa 'si lu fi pusu éراس in degetu, cà cu man'a stinga inclusa a statutu multu timpu in nemiscare, cà deodata a chiamatu pe servitori, si, nerespundiendu nimene, sa se fi sculatu si nu departe de patu perindu i puterile sa fi cadiutu mortu la pamentu.

LXXIV.

In onomastica cea din urma a sa visase, cà Apoline din Semenós,⁸⁶⁾ o statua câtu de colosale atâtu de minunata opera de arte, ce o adusese din Siracuse la Roma pentru cá-sa o puna dedicend'o in bibliotec'a unui templu nou, i s'a aratatu diecendu i: „Cà nu se-póte, cá elu⁸⁷⁾ sa fia dedicatu de densulu.“ Si ca cu pucine diele inainte de mórtea sa turnulu farului din Caprea cadiù prin cutremuru de pamentu. La Misena cenusi'a, ce remasese din spudi'a si din carbonii adusi spre a incaldi sal'a de mancare, stinsa si recita de multu, se-aprinse rapede la inceputulu serei si luci necontentitu pana aduncu in nópte.

LXXV.

Mórtea lui Tiberiu casionà poporului o bucuria atâtu de mare, cà la prim'a vestire despre acestu evenimentu tóta lumea alergá pe strate, unii strigandu „in Tibru cu Tiberiu!“ altii: rugandu „pe mam'a Tiéra si pe diei Mani, cá-sa nu i face mortu-

lui parte de altu locasiu, fara numai cu cei fara de lege.“ Éra altii i amenintiau cadavrulu cu carligu si cu Gemonie, amariti cum erau, pe langa aducerea aminte de tiraniile lui cele tracute, si printr'o crudime mai noua? Unu decretu alu Senatului adeca determiná, cá condamnatii sa nu se-essecuteze la mórte, decâtu numai dupace voru trece diece dile. Din intemplare diu'a de essecutiune pentru nisce condamnatii cadiù tocm'a candu se-vestí mórtea lui Tiberiu. Si, fiinducà Caiu lipsiá enca din Roma, si nu erá nimene catra care sa se-adreseze si sa lu intrebe, asia veghiatorii, cá-sa nu calce legea, ne luandu aminte la ferbintile loru rugatiuni, i strangulara si i dederá pe Gemonie in josu.⁸⁸⁾ Astfelu ideca, cá barbari'a tiranului duréza enca si dupa mórtea lui, mai adause la ur'a ce se simtiá decomunu in contrai. Candu corpulu lui plecà din Misena strigara toti: „Duceti lu mai bine la Atella, si lu pragiti pucinu in Amfiteatru!“⁸⁹⁾ Militarii anse ilu adusera si lu arsera cu solenitate la Roma.

LXXVI.

Cu doui ani mai inainte facuse unu testamentu duplicatu scrisu unulu de man'a propria, altulu de a unui'a din iertati; ambele dupa acelasi esemplare, si lu subserisese prin nisce marturi din cei mai obscuri cetatiani. Prin acestu testamentu lasà de erediatori peste parti egali pe nepotii sei, pe Caiu, fiulu lui Germanicu, si pe Tiberiu, fiulu lui Drusu, si i substitui pe unu la altulu. Lasà asemine si legate la cei mai multi, intre cari anume la verginile vestali, dar si militariloru prestetotu, poporului romanu de persóna, si in parte tatiloru de vecinati din Roma.

Note la Tiberiu Nerone Cesaru.

¹⁾ Cap. I. Vedi Liv. II. 16.

²⁾ Teveronu astadi.

³⁾ Cap. II. Conunele de Caudex l'a capatatu acestu Claudiu dela o luntrisióra ticalósa (dîsa caudex, ce semnifica trunchiu cavanatu de arbore) de pescaru, pre care inbarcatu a recunoscutu positiunea inimicului.

⁴⁾ Erá unu iertatu a lui Appius.

⁵⁾ Dîsa si Cibela, magna mater si mater deorum, care erá adorata mai alesu pre muntele Ida in Asia mica.

⁶⁾ Vedi Viati'a lui J. Cesaru XX.

⁷⁾ Tribunii plebii dupre legi erau neviolabili.

⁸⁾ In presinti'a unei vestali nu erá iertatu a intrebuintiá puterea.

⁹⁾ Cap. III. Unulu din ducii cei mari in resboiulu contr'a lui Anibalu.

¹⁰⁾ Consulem iterum censoremque fecissent: acésta frasa o insemnezu pentruca facere, cá-si in rumanesce facere, semnifica improprie alegu: l'a facutu deputatu, — popa, — domnu.

¹¹⁾ Tendiendu la principatu a vrutu pentru intarirea partitului seu a intinde dreptulu de cetatianu romanu popóraloru Italice. Si asia intr'o di revenindu din foru fû lovitu de unu pumnaru la usi'a casei sale.

¹²⁾ Cap. IV. Cuventulu a fostu; cà i se-implinise pretur'a.

¹³⁾ Cap. V. Sextodecimo Cal. Decemb.

¹⁴⁾ Cap. VI. Se-intielege numele de Galliu.

¹⁵⁾ Cap. IX. Tribunalulu ducelui erá o redicatura de glii ierbóse in centrulu taberei cu unu scaunu, de unde elu judecá, premiá pe soli si vorbiá catra

soldati. Vedi mai pro largu „Militi'a romana“ in Re-
vist. Carp. 1862.

¹⁶⁾ Comata se-chiamá Gallia propria dincolo de
Alpi dela cómele séu parulu celu lungu alu locuito-
rilor. Partea sudica a aceleiasi se-dicea si Gallia
braceata, adeca: Gallia cu braci séu nadragi. Gallia
dincóci de Alpi se-numiá togata, caci portulu locui-
toriloru ei erá romanu.

¹⁷⁾ Acestu locu nu se-percepe. Adeverulu e cá
dela infintiarca completa a monarchiei lui Augustu
numai Imperatorulu mai tienca triumfulu celu mare
(afara de Germanicu, altulu apoi nu s'a mai bucuratu
de acésta onóre). Toti ducii trebuiau sa se-multia-
méscu cu ovatiune (ovatio) triumfulu micu. Ca per
exceptionem Tiberiu s'a invrednicitu si de ornamente
triumphalia, ce va sa dica de órccarè semne de
onóre, cuvenite numai triumfatoriului celui mare, intre
care se-numerá p. e. si carulu.

¹⁸⁾ Honores tergemini sunt, cum le numeste
Horatius Lib. C. I. Od. 1—7. acestea trei magistra-
ture adeca: edilatulu, pretur'a si consulatulu.

¹⁹⁾ Cap. X. Cetate la gur'a Tibrului.

²⁰⁾ Cap. XI. Invatiatorii publici de Gramatica,
de Retorica etc. se-numiau profesori pe timpulu lui
Suetoniu.

²¹⁾ Cap. XII. In calitate de legatu, comisariu
imperatescu celu pucinu avea unu caracteru oficiosu.

²²⁾ Cap. XIV. Padua acum.

²³⁾ Cap. XV. Dela intórcerea lui Tiberiu la Roma
din Rodu.

²⁴⁾ Drusu, mortu in Germania.

²⁵⁾ Peculium va sa dica ceeace tatalu concede
fiului si domnulu servului seu a posede cá proprie-
tate. Prin urmare Tiberiu, voiindu a se-arató catra

Augustu că e fiu supusu nice ereditate, nice legate nu le primiá cá proprietate a sa, ci cá a tata-so Augustu.

²⁶⁾ Cap. XXI. Unus homo nobis vigilando restituit rem. Acestu versu este a lui Ennius si se-repórta la Fabius Cunctator; ci Augustu a schimbatu aci vorb'a cunctando = temporizandu, cu vigilando = veghindu.

²⁷⁾ *Τούτον δέσπομέοιο, καὶ ἐκ πυρός αι Θουέροιο Ἄμφω νοξήσαιμεν, ἐπεὶ πέρι οἶδε νοῆσαι.*

²⁸⁾ Sa me bata ddieu! sa moru! sa me ingropi! sa n'am parte de viatia! s. a. sunt espresiunile in limb'a rumanésca pentru acésta notiune de juramentu.

²⁹⁾ Cap. XXII. Cea dintâi'a fapta a domniei celei nóua a fostu: uciderea lui Agrippa Postumu; Centurionele de o bravura probata, de-si l'a suprinsu nearmatu, abea l'a omorítu. Tacit. An. Lib. I. Cap. 6.

³⁰⁾ Cap. XXIV. Vorbele lui Tiberiu si atunci candu n'avea a ascunde ceva, acum fia din natura fia din datina, anea erau pururea opacite si intuncóse; dar apoi candu punca a'si ascunde de totu cugetele, atunci le invalea in fraso cu totulu neintielese si ecuiwoce. Tac. Lib. I. C. 11.

³¹⁾ Cap. XXV. Unu proverbu grecescu, prin carele se-indicá o pusatiune in periclu.

³²⁾ Soldulu pretorianiloru erá doui dinari pe di.

³³⁾ Cu tóte acestea Germanicu cu câtu crá mai aprópe de speranti'a domniei, cu atát'a lucrá cu mai mare zelu pentru Tiberiu. Tac. Lib. I. C. 34.

³⁴⁾ Seespita lat.

³⁵⁾ Cap. XXVI. Suetoniu si aci usita civilitate, vedi nota 112) Cap. LIII. in Augustu.

³⁶⁾ Titlulu acést'a ilu luara Cesarii romani spre a esprime pleniputinti'a sa civila si militara; caci se-feriau de numele Rege séu Dictatoru, cá de unulu

ce erá odiosu. Prin urmare Imperator séu Imperatu e sinonimu cu Rex pe timpul Cesarilor; in celu republicanu anse erá unu titlu de onóre pura militara.

37) Cap. XXXI. Libera legatio o capatá acél'a, caruia senatulu i dá numele si dreptulu de Solu romanu; ceeace erá impreunata cu demnitate, lustru si mai multe folóse in cursulu cátu durá calatori'a misiunii sale.

38) De regula unu decretu alu senatului se-facea prin discessio, adeca: trecerea in partea acelu'i'a cu care consintiá votizantulu. Veniau anse casuri, candu consimtiementulu erá unanimu, atunci presedintele pasiá la votizare indata fara a mai intrebá pe fiacare in parte despre opiniune, si acést'a se-dicea: *Senatus consultum per discessionem facere*. Éra, déca res erat dubia, atunci consululu intrebá in parte pe fiacare senatoru de parerea sa — per singulorum sententias exquisitas — si apoi decretulu senatului facutu asia se-numiá: *Senatus consultum per relationem facere*.

39) Cap. XXXIV. Din caus'a unui morbu epidemicu.

40) La romani erá datina, cá-si la romanii nostri pealocurea, a face daruri pe la unele serbatori, statátorie din vase, bani sal.

41) Diu'a de a'si mutá cartirulu la romani erá I. Juliu; o di mai corespunsatória decátu St. Mihaile la noi.

42) De buna séma din motivulu, cà tracendu a-legerile numai avea barbatulu trebuintia de concursulu si influinti'a la alegere a cumnatiloru sei din partea sociéi.

⁴³⁾ Cap. XXXVI. Acești din urma erau cum se-vede creștini.

⁴⁴⁾ Cap. XXXVII. Seianu a fostu însărcinatu cu tréb'a acést'a. Vedi Tac. Ab. exit. D. Aug. Lib. IV. C. 2.

⁴⁵⁾ A caruia țierutia pusa la póele Alpiloru dupa mórtea lui deveni provincia romana sub Nerone. Vedi Nerone Cap. XVIII.

⁴⁶⁾ Atari locuri de scapare, unde criminalii și alții aménintiati de man'a resbunatória a justitiei séu și a tiraniei isi cautá asilu, erau la romani templele și statuetele Cesariloru divi, precum mai tardiu devenisera manastirile și bisericetele. Tacit. Ab. exit. D. A. Lib. III. 60. spune pe largu motivele, ce facura pe Tiberiu a luá acésta mesura.

⁴⁷⁾ Cap. XXXIX. Vedi nararea acestui evenimentu totu la Tacit. IV. 59.

⁴⁸⁾ Cap. XL. Citesce pe Tacit. IV. 62 și 63 asupr'a acestei catastrofe dela Fidene.

⁴⁹⁾ Cap. XLII. Tóte aceste nume sucite însemnéza: Biberius: beutoriu, Caldius: caldu de beutura, Mero: beutoriu de vinu curatu.

⁵⁰⁾ Capetele XLIII, XLIV și XLV sunt contrase într'unulu. Motivulu a fostu: cuprinsulu loru ce, cum dice și autorulu, nu se-póte nice exprime, cu atât'a mai pucinu a se-crede.

⁵¹⁾ Cap. XLIX. Sub pretestu că cu banii ar fi avutu cugetu a face rescóla în contr'a lui și a imperiului romanu, provocanduse la o lege reinviuata de J. Cesaru, dupa care nimenui nu i erá iertatu a tiené la sine în bani gat'a preste 60,000 sestertii.

⁵²⁾ Cap. LI. Sacrarium în testu, ce va sa dica: capela, paraclisu, unde se-țineau statuetele pe-

natiloru, icónele membriloru reposati ai familiei si documente si alte lucruri de insemnatate.

⁵³⁾ Imperatii si imperatesele pe timpulu Cesarismului apoteodienduse séu scriinduse in numerulu dieloru capatau atributul divus: indicitu.

⁵⁴⁾ Cap. LII. La mórtea vreunui membru alu familiei domnitóric se-sistau judecatoriele (justitium) si afacerile publice, se-inchideau teatrele sal.

⁵⁵⁾ Cap. LIII. De buna séma acést'a s'a facutu prin Seianu. Elu pedecoparte va fi sioptitu Agrippinei sa se-feréscá de Tiberiu, cá are degíndu a o inveniná; erá acestui'a i va fi spusu: cá Agrippinei i a intratu in capu, cá tata-so voiiesce sa o pérda prin veninu.

⁵⁶⁾ Vedi Cap. XXXVII. 46.

⁵⁷⁾ Gemoniae erau nisce trepte de pétra pewise pre cóstele Aventinului spre Tíbru, pre care seterau cadavrele esscutatiloru la mórte si s'aieptau in ríu.

*) Acést'a erá Tiberiu, pe care anse nu lu pré iubiá Cesarulu, caci nu lu credea a fi a fiu-so Drusu, ci a lui Seianu cu Livilla. (Vedi Cap. LXII.)

⁵⁸⁾ Cap. LVII. Adeca lui Augustu.

⁵⁹⁾ Cap. LVIII. Augustu erá divus séu apoteosatu. Tiberiu voiá cá si statu'a tata-so sa se-respecteze cá ale diciloru cu acelasi cultu. De caro intr'altele se-tienea, cá in faci'a statueloru séu a icóneloru loru sa nu se-díca, nice sa se-faca vreo necuviintia.

⁶⁰⁾ Cap. LIX.

Asper et immitis, breviter vis omnia dicam?
Dispercam, si te mater amare potest.

Non es eques. Quare? non sunt tibi milia centum
Omnia si quaeras; et Rhodus exilium est.

Aurea mutasti Saturni Saecula Caesar:
Incolumi nam te ferrea semper erunt.

Fastidit vinum, quia jam sitit iste cruorem:
Tam bibit hunc avidè, quam bibit ante merum.

Aspice Felicem sibi, non tibi Romule, Sullam:
Et Marium, si vis, aspice, sed reducem;
Nec non Antoni, civilia bella moventis,
Nec semel infectas aspice caede manus:
Et dic, Roma perit: regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab essilio.

⁶¹⁾ Adeca sestertii, censulu ce trebuiá sa lu aiba unu romanu de ordinea calarésca.

⁶²⁾ Unu essilatu, cum se-credea Tiberiu câtu a fostu in Rodu, nu avea dreptulu de onóre alu cetatianiloru romani; prin urmare, dupre epigramatea acést'a, Tiberiu nu erá nice macaru cetatianu romanu.

⁶³⁾ Se-scie cà Sulla 'si a datu conumele de Felix = Ferice.

⁶⁴⁾ Adeca se-intórce din essiliu cá si Mariu.

⁶⁵⁾ Cap. LXI. Cum erau: burdufu de vinu, facia de cane, inima de iepure sal. Acestea injuraturi, facute lui Agamemnone de Achil la Omeru (Iliada I.), Tiberiu le a luat asuprasi.

⁶⁶⁾ Acest'a a fostu bravulu Cremutiu Cordus. (Vedi Tacit. A. IV. 34).

⁶⁷⁾ Erá frumósa datin'a acést'a la romanii, cá autorii sa si recitéscu productele meditatiuniloru sale inaintea unui auditoriu alesu, la care luá parte chiaru si principii, cum p. e. a facutu Augustu.

⁶⁸⁾ Sa invétié reformerii nostri de astadi, cari propunu a se-introduce inchisori isolate, iubire de umanitate dela unu pagânu, cá Suetoniu.

69) Cap. LXII Livia la Tacitu, Livilla la Suetoniu sor'a lui Germanicu, soci'a lui Drusu.

70) Gazd'a, la care sediuse in Rodu.

71) Candu scrie Suetoniu.

72) Conferéza Cap. LIV. Tiberiu.

73) Intre Seianu si Livilla.

74) Cap. LXIII. Se-temea, cá nu cumva nescine interitatu si imbarbatatu prin vreo proorocia, sa faca vr'unu atentatu asupra'i.

75) Sorti erau nisce semne antice scripturistice increstate pre batisióre de lemnu, ce le tragea unu copilu, si din care apoi se-plasmuiá o proorocia. Italia erá acoperita de atari oracule, intre care celu dela Preneste erá fórté renumitu.

76) Cap. LXV. Erá una cu elu in Caprea.

77) Afara de Tiberiu si Seianu mai erau doui consuli, disí consules suffecti, cari intrau in functiune in Juliu, candu cei ordinari isi depuneau demnitatea.

78) Cà anticii cunosceau telegrafarea prin facile si focuri din munte in munte, probéza tragedi'a lui Eschilu „Agamemnone.“

79) Asia se-numiá un'a din celea doesprediece vile, ce le facuse in insul'a Caprei si le numise dupre numele celor XII. diei maiorum gentrum.

80) Cap. LXVII. Conferéza in privinti'a acést'a si pe Tacit. Lib. IV. 6. Unu inceputu de scrisóre acest'a relativa la unu Cotta sociu de placeri a lui Tiberiu, si cadíutu si densulu in acúsare.

81) Contrastulu intre caracterulu lui Tiberiu din ultim'a diumatate a principatului seu si între purtarea cea nemptabile din prim'a diumatate este atâtu de batatória la ochi, cá nu póte fi mirare, cá s'au aflatu din contimpuranii lui barbati, chiaru de cei luminati,

cari in acésta teribile schimbare a lui vedu unu ce demonicu, unu ce fatalu. Si Suctoniu crede asia.

⁸²⁾ Cap. LXIX. Fatu, sórte, destin, predestinu.

⁸³⁾ Cap. LXXI. Imperatesci, aprópe de care Augustu facuse laculu pentru a se-representá bataii'a navala, de unde si numele greccescu: naumachia.

⁸⁴⁾ Cap. LXXII. Cà adeca: Cióre multe invingu si pe porcu.

⁸⁵⁾ Cap. LXXIII. Inelulu de sigilatu.

⁸⁶⁾ Locu aprópe de Siracuse.

⁸⁷⁾ Adeca statu'a séu Apoline.

⁸⁸⁾ LXXV. Dione Casiu din contra díce: cà s'au liberatu pana la unulu, carele insusi 'si a facutu mórtea.

⁸⁹⁾ Nu aflù la nice unu comentatoru esplicarea acestei glume vlogare. Sa fia cà Tiberiu nu dá spectacle si nu le frecuentá, si asia sa fi doritu a lu vedé celu pucinu mortu pre scena? . .

Caiu Cesare Caligula.

I.

Germanicu, tatalu lui Caiu Cesaru, fiulu lui Drusu si alu Antoniei juniori, adoptatu de unchiu-so paternu Tiberiu, se-facù cestoru cu cinci ani mai inainte de etatea determinata prin legi,¹⁾ si dupa cestura indata si consulu.²⁾ Tramisu la ostirea din Germani'a, dupa-ce s'a facutu cunoscuta mórtea lui Augustu, elu aduse la ascultare cu atât'a loialitate cu câta constantia pe tóte legiunile, cari se-improtiviau cu cea mai mare cerbicia a recunósce pe Tiberiu de succesóro a lui Augustu, si i oferiau densului suprem'a putere a Statului. Nu multu dupa acést'a batandu pe inimicu, se-invrednici de triumfu. Facutu apoi pentru adou'a ora Consulu, inainte de a intrá in functiune, fù tramsu fara voia sa, cá-sa impace Orientulu unde, dupa-ce a vintu pe regele Armeniei si a prefacutu in provincia romana Capadocia, murì in Antiochi'a in urm'a unui morbu indelungatu in etate de treidieci si patru de ani. E suspiciune, cá n'a muritu mórte naturala, ci casiunata prin veninu. Caci, pe langa petele cele venete, ce i acopereau totu corpulu si spum'a, ce i curgea pe gura, dupa-ce s'a arsu, inim'a i se-gasì intréga printre ósa; despre a carcia natura se-crede,³⁾ cá, déca e strabatuta de veninu, nu o prinde foculu.

II.

Elu perì, dupre opiniunea generala, cá victima a perfidiei-lui Tiberiu, carele se-servi la acést'a de uneltirile si intrigele lui Cn. Pisone. Acestu Pisone,

denumitu pe atunci guvernatoru alu Siriei, o spunea pe faccia, că lui i cauta sa aiba de inamicu, au pe tata, au pe fiu, si superà preste tóta mesura pe Germanicu morbosu cu vorbele si faptele cele mai vata-matórie: pentru acést'a intorsu la Rom'a pe aci crá sa fia ruptu in bucati de poporu; era de Senatu fù condeannatu la mórte.⁴⁾

III.

Este constatatu, că Germanicu crá ornatu cu tóte virtutile corpului si ale inimei intr'unu gradu cum n'a mai fostu altu cineva. Erá bine facutu, vîrtosu de trupu; avea unu geniu eminentu in elocenti'a si literatur'a latina si grecésca, o amabilitate rara, o purtare fara pereche in a capatá amórea si favórea ómeniloru. Numai piciórele cam suptiri nu corespundeau la cealalta frumsetia a corpului lui; ci si acestea cu incetulu capatara plinitate si rotundíme prin calaritululu celu facea pe tóta diu'a dupa mancare. Demultcori a taiiatu pe inamicu in lupta de doi deaprópe. Pledá cause si dupace a tienutu triumfu, si intre celelalte monumente ale studialoru sale lasà si comedie grecesci. Acasa cá-si in strainatate purtarea lui crá republicana; in cetatile libere si aliate intrá fara a fi insocitu de lictori. Pe unde dá peste mormente de ale barbatiloru celoru mari, aducea sacrificiu la Manii loru. Voiindu sa adune intr'unu singuru mormentu vechile si respanditele remasitie ale celoru ucisi in desastrulu lui Varu, fù celu antâiu, care a inceputu ale culege si ale adună cu man'a sa. Chiaru si catra defaimatorii sei, ori cine erau ei si ori care sa fi fostu motivele urei loru, fù atâtu de blandu si fara reutate, încâtu nice purtarea lui Pisone, de-si acest'a i casase tóte dispusatiunile lui relative la administrarea provinciei si la

disciplin'a legiuniloru, nu o puse la inima pana candu nu se-credintiasa, cà acel'a ambla dupa densulu cu veniuri si cu fermeccatórie,⁵⁾ si nice atunci nu merse mai departe, decâtu, dupa datin'a stramosiésca, sa taia tóte relatiunile de amicitia cu elu, si sa lasa la ai sei: grigea de vendeta, candu i ar veni verunu reu.

IV.

Pentru aceste virtuti eminenti isi culesa elu fructele ce'e mai frumoase dela ai sei, cari atât'a ilu iubiau si lu stinau, încátu Augustu, cá-sa tacu pe ceilalti consangeni ai sei, statù la indoire multu timpu, cà óre n'ar fi bine sa lu lasa pe densulu de succesoru, pana ce infine facù pe Tiberiu a'si lu adoptá de fiu i. Éra la poporu stá in atât'a favóre, cà, dupre cum scriu multi, de câteori veniá séu plecá din verunu locu, viati'a i veni mai multu deodata in periclu prin multimea celoru ce lu intimpináu séu acelu ce lu asotiau. Candu s'a rentorsu din Germani'a, dupa apasarea revoltei militari, i essira spre intimpinare tóte cohortile pretoriane, de-si ordinatiunea suná, cá-sa esse numai doue; éra poporulu romanu, fara distinctiune de sessu, de etate si de rangu, i se-respondi inainte pe cale pana la a douadiecea pétra miliaria dela Rom'a.

V.

Dar opiniunea publica s'a espresu intr'unu modu multu mai eclatantu la si dupa mórtea lui. In diu'a in care a muritu templele se-batura cu petre, altarele dieiloru se-resturnara, unii aruncara pe dieii domestici afara din casa, si altii 'si espusera copii ce li s'au nascutu de socii in acea di. Ce e si mai multu, spunu, cà insusi poporale barbare, care erau incurcate in res-

belu său între sine său cu noi, depuindu armele, făcând armistitiu că într'o zi de doriu domesticu universalu. Au fostu și regi mai mici, cari intru semnu de gèle își răsura barb'a, erva societele lor 'și tăiara din perulu capului.⁶⁾ Și însusi Regele regiloru⁷⁾ se abtîenù dela venatória și dela prandirea cu marii săi, ceeace la Parti atât'a semnēja, câtu la noi includea tribunaleloru și a spectaculeloru.

VI.

În Rom'a poporatiunea, candu la prim'a faima despre morbulu lui că deșceptata de tuneta așceptă în adunca intristare sciri ulterioari, și candu tardiu în noapte infine se-lătî vorb'a, fara sa se-scîe de unde, că s'a insanatosiatu, toti din tôte partile dederă navala cu lumini și cu victime la Capitolu, și, în diorulu de a'si puté manifestá fara intardiare la dieci mulțimît'a pentru reconvașcenti'a lui, p'aci erá sa sparga portile templului. Tiberiu a trasaritu din somnu la vócea de bucuria a romaniloru, cari se-felicitau și cantau din tôte laturele:

Mantuire tie, Romo, mantuire tie, patrio, mantuitu
s'au Germanicu.

Dar candu totusi se-adeverì infine, că elu n'a scapatu de sórtea fatala, nice mangari, nice edise nu putura pune stavila la versarea doliului publicu, care nu încetá nice în cursulu serbatoriloru lui Decembre.⁸⁾ La glori'a reposatului și la parerea de reu a poporului a mai adausu și terorismulu ce a urmatu îndata dupa stingerea lui. Caci opiniunea publica erva justa candu dîcea, că respectulu și temerea, ce Germanicu însuffá lui Tiberiu, mai tienca în frêne tirani'a despotului, care apoi n'a intardiatu a erumpe.

. VII.

A tîenutu pe Agrippin'a, fiii'a lui M. Agrippa si a Juliei, dela care a avutu noue copii, din cari doui fura rapiti de mórte enca cá baiati, éra alu trei-lea, candu intrá in etate de copilu, unu baiatu frumosu cá unu amorelu, alu caruia portretu sub figur'a lui Cupidone Livi'a ilu dedicase in templulu Venerii Capitoline, pe candu Augustu o copia dupre acel'a asediatu in camar'a de dormitu, ilu sarutá decâteori intrá. Ceilalti supravecuiira tata-so: trei fete Agrippina, Drusilla si Livilla, nascute un'a dupa alt'a in cursu necontenitu de trei ani, si atâti'a fetiori: Nerone, Drusu si Caiu Cesaru. Pe Nerone si Drusu senatulu i a declaratú inimici publici in urm'a acúsarii facute de Tiberiu.

VIII.

Caiu Cesaru s'a nascutu in ajunulu primei lui Septemvire sub consulatulu tata-so si alu lui C. Fonteiu Capitone. Nu se-póte desige unde s'a nascutu, din cauza cá scriitorii diferéza intre sine in datele asupr'a locului de nascere. Cn. Lentulu Getulicu serie, cá s'ar fi nascutu in Tiburu. Pliniu Secundu díce, cá la Treveri in burgulu Ambitinu din sus de Confluenti,⁹⁾ aducendu de argumentu, cá s'arata acolo altare cu inscriptiunea: *Ob puerperium Agrippinae.*¹⁰⁾ Nisce versuri, ce incepura a cerculá indata dupa suirea lui pre tronu, ilu demustra nascutu in iernatecu lá legiuni:

Nascutu in tabera, nutritu la tata-so între arme.

Acést'a erá unu semnu, cá a fostu destinatú la principatu.*)

Eu in actele diurnale ilu affu nascutu in Antiu. Pe Getulicu ilu deminte Pliniu, dicendu, cá acel'a a min-

titu din lingusiere, pentru că la marirea principelui iubitoriu de lauda sa mai adauge ceva si dela o cetate consacrata lui Ercule, si acésta mintiuna putù a o face cu atâtu mai cutezatoru, cu câtu mai inainte cu unu anu inadeveru i se-nascuse lui Germanicu in Tiburu unu copilu numitu si acest'a Caiu Cesaru, despre a carui frumsetie placuta si mórte prematura vorbiramu mai sus. In contr'a opiniunii lui Pliniu stà cronologi'a. Caci toti cati au scrisu despre domni'a lui Augustu se-unescu a dice, că Germanicu in urm'a plinirii consulatului seu fù tramisu in Galia dupa nascerea lui Caiu. Inscriptiunea altariului nu póte cu nimic'a confirmá opiniunea lui Pliniu; caci Agrippina a facutu doue fete in acea parte de locu, si verb'a puerperium se-usita pentru orce facere fara vero distinctiune de sessu; fiinduca romanii cei antici dîceau pueras in locu de puellas, precum si puellos in locu de pueros.¹¹⁾ Catra acestea noi avemu o epistola dela Augustu, scrisa cu pucine dile inainte de mórtea sa, catra nepóta sa Agrippina, care vorbesce de acestu Caiu (caci altu copilu cu numele Caiu nu mai erá in viatia pe atunci) asiá: „Ieri m'am intielesu cu Talariu si cu Aseliu, cá la 17. Maiu, déca voru vré dicii, sa duca (la tabera) pe copilulu Caiu. Pe langa acestea mai tramitu cu elu din servii mei si pe unu medicu, pe care, scrisei lui Germanicu, cá, de va vré, sa lu retiena la sine. Fii sanatósá, Agrippina mea, si vedi sa ajungi sanatósá la Germanicu teu.“ De unde se-vede chiaru, credu io, că Caiu nu s'a pututu nasce intr'unu locu, unde lu tramitu din Roma, candu erá aprópe de doui ani. Prin acést'a totudeodata se-taia puterea si la versurile mentiunato, cu atâtu mai usioru, că ele sunt anonime. Trebue dar sa ne tienemu de ce

ne a mai ramasu, de autoritatea instrumentului publicu, mai alesu pentru că Caiu a preferitu Antiu la toate celelalte localitati si resedintie, si l'a iubit cu pe locul nascerii sale; se-vorbésce si că, urîndu se de Roma, ilu batea capulu că-sa stramute acolo Scaunulu imperatiei.

IX.

Conumele de Caligul'a 'si lu trasse printr'o gluma de tabera, fiinduca se-crescea intre militari imbracatu că unu simplu soldatu. Catra acéstea in urm'a traiului lui la unu locu cu militarii, in căta amóre si favóre stá elu la densii, s'a vediutu mai alosu atunci, candu dupa mórtea lui Augustu, nisce legiuni revoltate si infuriate fure aduse la ascultare prin presenti'a sa. Adeca ele nu se-liniscira decātu numai candu vediura, că pentru periculu Caiu cu mama sa Agrippina erá sa fia departati din tabera si dati supt apărarea celei mai vecine cetati¹²⁾. Atunci apucandui parerea de reu, dupace au prinsu si retienutu carulu cu lacrimi in ochi, se-rugara de Germanicu sa nu li se-faca acésta rusine.

X.

A insocitu pe tata-so si in speditiunea Siriaca. Deacolo intorsu acasa siediu mai antâiu la mama sa, apoi dupa ce acést'a fù essilata, mase la strabun'a sa Livia Augusta, carcia, de-si nu erá enca de 17 ani, la inmorimentare i tienù din tribuna panegiriculu. Dupa aceea veni la bun'a sa Antonia, si de aci, candu erá de douedieci de ani, fù chiamatu la Caprea de Tiberiu; unde intr'una si aceea si imbracà tog'a barbatésca si 'si rase barb'a pentru prim'a data¹³⁾ fara nice o ceremonia serbatorésca, cum se-

facuse candu cu declararea de maioreani a fratiloru sei. Desi aci (in Caprea) prin ómeni pusi fù cercatu prin totu felulu de alesiuri, cá-sa se-planga, nu scóse nice macaru o vorba de nemultiemire, si memori'a despre peirea, casiunata familiei sale, se-para a fi stérsa din inim'a lui, cá-si candu nu s'ar fi facutu nimului nemic'a.¹⁴⁾ Ceeace avea a suferi insusi le trecea cu o prefacere necrediuta, si se-purtá catra mosiu-so si catra cei ce ilu incungiurau cu atát'a supunere, incátu nu fara cuventu s'a disu: „Cà nice odata servu mai bunu nu s'a vediutu, nice domnu mai reu.“

XI.

Cu tóte acestea elu enca depeatunci nu'si putea infrêná inclinarea la tirania si la o viatia desfrênata pana acolo, cá erá celu mai zelosu spectatoru alu tortureloru si esecutiuniloru celoru condemmati la mórte, si cá, stravestitu cu paru prepusu si in vestmentu lungu, amblá noptile pela locuri rele si prostituite, si luá parte cu cea mai mare diligintia la dantiuri si cantece scenice. Ceeace Tiberiu cu atátu i o tracea cu vederea mai bucurosu, cu cátu sperá cá in modulu acest'a i se va mai imblandi caracterulu celu ferosu.¹⁵⁾ Caci betranulu profundu petrunditoriu asia ilu cunoscuse de bine, cá mai de multeori predise; „Cà Caiu viaza spre peirea sa si a tuturoru,“ si cá „elucresce o scorpia pentru poporulu romanu, si unu Factone pentru lume.“

XII.

Nu pré multu dupa acést'a duse acasa do socia pe Junia Claudia, fét'a lui M. Silanu, barbatu de familia din celea mai nobili. Deumitu apoi Auguru

in loculu frate-so Drusu, înainte de a se-instalá in acésta funcțiune, fù inaltiatu indata la Pontificatu intru semnu eclatantu de pietate si de buna purtare.¹⁶⁾ Caci Tiberiu, vedindu curtea sa desérta si lipsita de alte colóne,¹⁷⁾ Seianu trecea acum de inimicu alu statului si fù peste pucinu datu preste capu, apropià de sine incetu cu incetu pe nepotu-so pana la sperantia de a i urná pre scaunulu imperatici. Caiu spre a se-intari si mai multu in acést'a, dupa ce a perditu pe Junia, ce murise din facere, induplecà la adulteriu¹⁸⁾ pe Ennia Nevia, muierea lui Macrone; ce peatunci erá prefectulu cohortiloru pretoriane,¹⁹⁾ promitiendu i cà o va luá in maritisiu, déca va ajunge la principatu, la ceeace s'a legatu si prin juramentu si printr'unu scrisu chirografu. Prin acést'a insinuitu lui Macrone a atacatu cu veninu pe Tiberiu, cum scriu unii,²⁰⁾ a detrasu betranului, care mai suflá anca, inclulu, si, caci reticendulu dá baniala ca nu e mortu, a pusu sa arunce perini preste densulu, strangendulu de gútu cu man'a sa. Pe unu iertatu, ce scosese unu tiepetu la vederea acestei crudimi, ilu batù pelocu pre cruce. Acést'a cu atátu se-pare mai adeverala cu câtu, dupre spusele unor'a, elu ar fi marturisiu mai târdiu, cà desi n'a comisu paricidu, dar l'a precugetatu celu pucinu candva. Caci decâteori veniá vorb'a despre pietatea sa, se-laudá: cà, spre a resbuná uciderea mamei si a fratiloru sei, sa fi strabatutu cu unu pumnaru pana in camer'a de durmitu a lui Tiberiu, si cà apoi, cuprinsu de mila, sa fi aruncatu ferulu, retragendu-se, fara cá acela, desi simtise, sa fi cutezatu a face vreo cercetare séu a lu pedepsi.

XIII.

Astfelu cu suirea lui pre scaunulu imperatiei se-implinira dorintiele nunumai ale poporului romanu, ci, cá-sa dicu asia, ale genului omenescu. Elu erá principele dorintieloru pentru partea cea mai mare a provincialistiloru si pentru soldati, cari ilu cunosceau cei mai multi anca de copilu micu, totu asia si pentru tóta plebea din Roma, ce 'si aducea aninte de Germanicu, tata-lui, si plangca sórtea familiei lui aprópe de a fi stinsa. De aceea, cum a plecatu din Misena, desi erá imbracatu in vestminte de doriu si veniá dupa carulu funebru a lui Tiberiu, totusi cátu a tie-nutu calea a tracutu numai printre altare victime si luminari aprinse, incungiuratu de o multime fórté désa de intimpinatori plini de bucuria, ce i faceau totu felulu de fericitari, numindu lu: stéua, puisiorulu, mititelulu si baietielulu loru.

XIV.

Dupace a intratu in Roma, indata cu voii'a senatului si a multimii ce intrase cu puterea in curia, si in contr'a voiei lui Tiberiu, care prin testamentu i dedese de coeredietoriu pe celaltu nepotu alu seu,²¹) enca minoreanu, i s'a lasatu lui singuru dreptulu si arbitriulu preste Statulu romanu. Bucuri'a publica erá atátu de mare, cá, cum spunu, in mai pucinu de trei luni nemediatu urmatórie s'ar fi sacrificatu preste o suta siessedieci de mii de victime. La câteva dile dupa acést'a, candu se-duse la insulele cele mai aprópe ale Campaniei, se-facura voturi publice pentru fericit'a lui întórcere acasa: astfelu folosinduse si de cea mai mica ocasiune spre a'si manifestá interesulu si grigea pentru sanatatea lui. Si, candu dinprotiva se-betegi, poporulu petracù nóptea in giurulu palatului lui; au

fostu unii cari se-promisera a se-bate cu arme pentru insanatosiarea lui; altii éراسi depusera votu publicu, cà 'si dau viati'a pentru scaparea vietiei lui.²²⁾ La acésta amóre fara margini ale cetatianiloru se mai adaugea si o simpatie memorabile a strainiloru. Artabanu, regele Partiloru p. e. care catra Tiberiu câtu a traitu n'avù decâtu ura si dispretiu, i oferì de sine amicitia sa; avù o întilnire cu legatii consulari ai Imperatului si venì preste Eufratu, pentru cá-sa aduca omagiulu la vulturii romani si la insemnele romane precum si la icóncele Cesariloru.

XV.

Mai aprindea amórea óineniloru si insusi nisuindu in totu modulu a se-face popularu. Dupace a tienutu între lacrima panegiriculu publicu la inmormentarea lui Tiberiu si 'i facù onórea din urma cu pompa mare, plecà indata la insulele Pandateria si Pontia, cá-sa aduca cenusi'a mamei si a fratiloru sei, pe unu tîmpu turburatu, cá cu atâtu sa bata mai tare la ochi pietatea sa. S'a proprià cu respectu de mormente si adunà cu manele sale remasitiile loru in canele funebri. Cu asemine pompa le strapurtà la Osti'a pe o nauc bireme in acareia pupa falsaiá stindardulu ducalu, si de aci le duse pe Tîbrü in sus la Roma, unde prin doui din cei mai straluciti membri ai ordinului calarescu diu'a pela médi, candu crá mai frecuentata, asiediate pre doue table, le depuse in Mausoleu.²³⁾ Institui in onórea loru serbatori religióse anuali publice; mamei sale pe deasupr'a si jocuri circense, si caru, in care icón'a ei sa se-pórte in procesiune între ale celorulalti diei. Éra intru memori'a tata-so numì lun'a Septembrie: Germanicu. Dupa acést'a onorà pe bun'a sa Antonia printr'unu singuru decretu alu Senatului cu tóte

onórele câte s'au fostu datu strabunei sale Livia Augusta. Pe unchiu-so Claudiu, cavaleru romanu pe acelu timpu, 'si lu luà de colega la Consulatu. Pe frate-so Tiberiu ilu adoptà in diu'a in care imbracase tog'a virile si lu numi Principele Junctiei. Incãtu pentru surorile sale a propusu, cã la tóte juramentele sa se-adauge formul'a: „Nice pe mine nice pe copii mei nu 'ii voiuu iubi mai multu, decãtu voiu iubi pe Caiu si pe surorile lui;“ éra in reporturile Consulilor: „Binecuventare si fericire lui Caiu si suroriloru lui.“ Cu acecasi popularitate restituì pela ale sale pe condemuati si pe essilati si publicà amnestia pentru tóte crimele câte s'ar mai fi pututu aflã in restanția din dilele tracuto. Actele relative la procesulu mamei si a fratiloru sei, pentru cã nice denunciatoriloru nice marturiloru sa nu le mai remana nice o umbra de temere, dupace a luatú dieii de marturi, cã nice nu le a cititu, nice nu s'a atinsu ele, le aduse in foru si le arse. Memorialulu, ce i se-presentase cu privintia la securitatea vietiei sale, nu lu primì, dîcendu: „Cã elu n'a facutu nemic'a, pentru ce i ar puté voi cinea reu,“ si adause: „Cã pentru denunciatori elu n'are urechi.“

XVI.

Pe sprintri, acei soci de placeri nenaturali ai lui Tiberiu, i essilà din Roma, dupace alean fù induplecatu a nu i inecã in mare. Scripturele lui Titu Labienu, a lui Cordu Cremutiu si a lui Cassiu Severu, decretate la nimicire de Senatu, le lasà a essi éراسi la lumina, a fi in manile ómeniloru si a se-citi: „fiindu de celu mai mare interesu insusi pentru sine, cã verce fapta sa tréca la posterioritate.“ Socotelile imperatiei, usitate a se-dã de Augustu, lasato

anse in iutare de Tiberiu, le publicà éراس. Magistratiloru lo a concesu jurisdictiunea libera si independente de apelare la persón'a sa. Cavaleriloru romani le tienù o mustra aspra si cereuspécta, fara anse a trece preste mesura, luandu calulu la vederca lumii la toti câti se-aflau intinati de vreo culpa séu acoperiti de vreo rusine; éra pe altii mai pucinu rei se-multiemù a nu i strigá pe nume in apelu. Spre a mai usiurá lucrulu judecatoriloru, la cele patru decurie éssistinti deja mai adause si pe a cincea. Se-incercà asemine, restituindu vechile comitia, a redá poporului dreptulu de sufragiu. Legatele, lasate de Tiberiu prin testamentu, desi se-desfiintiase, precum si cele lasate de Julia Augusta facute in testamentulu seu, anulate de Tiberiu, le plati cu buna credintia si fara nice o cicana. Relasà Italiei impositulu de diumatate procentu dela licitatiuni. Desdaunà pe multi cetatiani ruinati prin focu, éra la accia caror'a le restitul regatele le adause si fructulu vamiloru si alto venite eulése in acestu intremediu, cum p. e. lui Antiochu din Comagene o suta de milione de sestertie, ce se-confiscasera pentru Statu. Si pentru cá-sa para cá amicu si incuragatoriu de tóta fapt'a nobila, darù unei femeie iertate optudieci de mii de sestertie, pentrucà suferi cele mai grele torture, fara cá-sa depuna macaru o vorba in contr'a patronu-so, acusatu de o crima. Dreptu recunoscintia pentru atâtea lucruri intre alte onóri i se-decretà unu chipu de auru,²⁴⁾ pe care colegiale preotiloru, asociate de senatori si de fetieri si fete nobili, cantandu carmina, in care se-laudau virtutile lui, trebuia in toti ani, la di determinata, sa lu pórté in Capitoliu. Totu-deodata se-decretà: cá diu'a, in care a inceputu domni'a lui, sa se-numésca Parilia, intru argumentu, cà in acea di Roma se-fundà pentru adou'a data.²⁵⁾

XVII.

Consulu a fostu de patruori: antâia óra dela prim'a lui Iuniu in cursu de doue luni; adou'a óra in cursu de treidieci de dile dela prim'a lui Ianuariu; atrei'a óra pana la treispredece Ianuariu; apatr'a óra paua la a sieptea acestciasi luni. Din tóte consulatele acestea doua urmara nemediatu unulu dupa altulu; pe alu treilea l'a inceputu singuru in Lugdunu nu, cum li se pare unor'a din mandria séu din negrigintia, ci pentrucà in lipsirea sa dela Roma nu putea sci, cà coleg'a seu murise in prim'a Ianariu. Bani impartì poporului de doue ori, totudéun'a câte trei sute de sestertii de persóna; totu de atâtea ori dede si mésa fórte copiósá la senatori si la cavaleri, precum si la femeile si la copii si a unor'a si a altor'a. La adou'a pe deasupr'a impartì barbatiloru vestmente de gala; éra femeiloru si copiiloru fasie de colóre purpuria. Si, pentrucá bucuri'a publica sa se-prelungéscá pentru totudéun'a, la Saturnalia mai adause o di, pe care o numi diu'a junetici.

XVIII.

Lupte gladiatoresci dede mai multe parte in amfi-teatrulu Taurului, parte iu Septa,²⁶⁾ intre care totudéun'a insierá si cete de punnatori de cei mai alesi dintre africani si campaniani. Cu tóte acestea n'a presidatu totudaun'a in persóna acestea representatiuni; ci uneori le a incrediutu séu la persóne magistratuali séu la cineva din amicii sei. Representatiuni scenice enca dede si dese si de mai multe specie, si in diverse locuri, uneori pe nópte, candu apoi tóta Roma erá iluminata cu luminari aprinse. Respaundì intre poporu daruri de diferite specie,²⁷⁾ si tramise pela fiacare cetatianu câte unu panariu cu de ale

mancarii. La acésta impartire de mancare tramise si portiunea sa la unu cavaleru romanu, care 'i siedea facia si pe care lu vediuise că manancá cam cu pofta si cu bucuria; éra unui senatoru din aceeași cauza, o scrisóre prin care ilu denumescce pretoru estraordinariu. Dede asemenea si jocuri circense, care durara de demanctia pana sér'a, si, cá între acte, candu o venatória asupr'a fêreloru de Africa, candu cursuri Troianice. La unele din acestea, la cele pompóse, asternea Cerculu cu cinabaru si cu borace, si nu lasá decátu pe cei de rangu senatorescu a se-intreccc cu carale. Elu dede de aceste jocuri chiaru si pe neasceptate, cum s'a intemplat, la pofírea unoru cetatiani, ce i se-adresesera din menianele²⁸⁾ vecine, pe candu elu toema essaminá din cas'a Gelotiana nouale aparate ale Cercului.

XIX.

Afara de acestea a plasmuitu elu unu felu de spectaclu nou si ne mai auditu. A impreunatu adeca printr'o punte spatiulu, ce e mai de 3600 de pasi, ce desparte cetatea Baiae de Mola Puteolana. Spre acestu scopu se-contrasera din tóte partile nauile de transportu, se-infipsera prin ancore intr'unu sieru duplu, si apoi se-facú preste ele o sosea de pamentu drépta dupre form'a calii Apiane. Pre acésta punte s'a preamblatu elu incóci si incolo doue dile dearíndulu. In diua dintâi pre unu calu ornatu cu falere,²⁹⁾ cu cununa de stejaru pe capu, cu unu scutu de pele spaniolescu, cu sabia si cu clamida de auru. Éra adou'a di in costumu de cociariu intr'o biléga trasa de doui telegari faimosi, ducendu inaiutea sa pe tenerulu Dariu ce erá datu de Parti cá obstaticu, urmatu de o trupa de protoriani si de o céta de amici in carutie anglice.³⁰⁾

Sciu, că cei mai multi au crediutu, că Caiu ar fi inventatu o asemenea punte pentru că-sa imiteze pe Xerxe, care spre mirarea ómeniloru batuse unu podu preste Elespontu, care e multu mai angustu; altii, că elu ar fi cugetatu, că-sa spaimenteze prin fain'a unui asemine lucru giganticu pe Britani si pe Germani, pe cari i amenintiá cu resboiu. Eu anse in copilari'a mea am auditu adeseori pe mosiulu meu istorisindu, că adeverat'a causa a acestui lucru, descoperita lui de curtisanii intimi ai lui Caiu, fú acést'a: Caligula construi acésta punte, pentrucá astrologulu Trasillu ar fi asecuratu pe Tiberiu, candu acest'a ingritu despre unu succesoru se-vedea cam inclinatú a denumi pe adeveratulu seu nepotu*), dícendu: „că Caiu atunci se va face Imperatu, candu va trace sinulu marii dela Baie trasu in caru de cáii.“

XX.

A datu elu spectacule si afara din Italia in calatoriele sale: la Siracuse in Sicilia jocuri ateniane³¹⁾ ale lui Bacu, si la Lugdunu³²⁾ in Galia jocuri mestecate, intre care erá si de intrecere in elocenti'a romana si grecésca, in care lupte, se-díce, că vinctiia erau constrinsi a dá vinctitoriloru premia si a le compune laude; éra cei ce 'si faceau pensele mai reu capatau ordinatiune a sterge ce au scrisu cu spongi'a séu cu limb'a, déca cumva nu prefirau a fi batuti cu a-lunu séu a fi dati afundu in rîulu celu mai deaprópe.

XXI.

Edificiele publice incepute de Tiberiu, cum: templulu lui Augustu si teatrulu lui Pompeiu, le finí. Dela sine incopú apeductulu dela Tivoli si amfitea-

trulu dela Septa: cea antâia din aceste întreprinderi o aduse la capatâiu succesorul seu Claudiu; cea adua remase nefinita. In Siracuse refacù murii cetatii si templele dieiloru cadiute de vechime. Facuse planu, că-sa repareze resedinti'a lui Polierate din Samu; sa aduca la finitu templulu lui Apoline Didimeu din Miletu³³); sa fundeze o cetate pre culmea Alpiloru, si mai antâiu de tôte sa taia istmulu de Corintu, spre care scopu si tramisese unu primipilariu,³⁴) că sa faca mesuratórea necesaria.

XXII.

Pana aci vorbii de unu principe; ce voiiu mai dieco este despre unu monstru. Dupa ce a luat unu numeru mare de conume (caci se-numiá si Piu, si fiulu taberiloru, si Tatalu ostiriloru, si celu mai bunu si celu mai mare Cesaru) audiendu din intemplanu pe regi, cari venisera la Roma sa i aduca omagiu, că asupr'a cinei se-córta despre nobilitatea familielor sale eschiamà grecesce cu Omeru:³⁵)

E numai unu Domnu, numai unu Rege.

Si p'aci erá sa 'si puna in capu diadema si sa substitue regatulu la gubernulu imperatescu³⁶). Ci, dupa ce lu facura sa precépa, că elu stà cu marirea mai presus de principi si de regi, deatunci incepù a 'si arogá onóre diésca. Deci dede ordinatiune, că-sa aduca la Roma din Grecia tôte statuete de diei, care ajunsera a fi renumite séu pentru respectulu religiosu séu pentru esselenti'a artii între altele si pe a lui Joue Olimpianu, le luà capetele si puse in loculul loru pe alu seu. Intinse o parte a palatului seu pana in Foru, si prefacù templulu lui Castoru si a lui Poluce in sal'a de intrare a resedintiei imperatesci. Se-punea uneori la medilocu între acesti doui diei frati si primiá

a se-ador'a de inchinatori. Si inadeveru erau si de aceia care ilu salutau cu numele de Joue Latiare.³⁷⁾ Isi facu si unu templu pentru cultulu Divinitatii sale, cu preoti anume si cu victime de cele mai rare. In templu era o statua de aur, pre care o imbraca pre tota diu'a cu vestimentulu celu purta ensusi. Cetatianii cei mai bogati se-intreceau sa cumpere la licitatiune din ambitiune antisti'a preotiasca dandu sume de bani forte mari. Victimele erau: flamingo, pauni, cocosi silbatici, puii de Numidia, meleagride, si fasani, din cari se-sacrificau pe fiacare di totu alta specia. Noptea, candu lun'a era plina si lucea in tota frumseti'a sa, o chiama de regula sa vina sa o sarute si sa se culce cu densulu in patu. Diua conversa pe secretu cu Joue Capitolinu, acum sioptindu i ceva la ureche, acum plecandu 'si urechea sa; uneori vorbea cu voce inalta, ba si ca cum s'ar certa; caci s'audi o vorba ameniatatoria strigandu:

Au me tranteste, au te trantescu³⁸⁾.

Pana ce infino Joue, induplecatu, cum spunea elu, ilu invita sa locuiasca impreuna unindu Palatiulu cu Capitoliulu printr'o punte trasa presto templulu divului Augustu. Apoi ca-sa fia si mai aproape de Joue puse fundamentu la o casa noua chiaru in ari'a Capitoliului.

XXIII.

Nu vrea sa fia nice crediutu nice sa se-nu-mesca ca elu e nepotu alu lui Agrippa, carele pentru densulu se-para a fi de o origine pre obscura. Semaniu focu, deca nescine in vero cuventare seu in versuri ilu punca in rindulu iconeloru Cesariloru. De alta parte se-lauda meru, ca mamasa e unu fructu

a lu incestului dintre Augustu si fiii'a sa Juli'a. Si, neindestulatu cu acésta rusine, ce o facea memoriei lui Augustu, a mai opritu cá victoriele dela Actiu si din Sicilia sa nu se-serbeze cá serbatori nationali, pentru cá aru fi fostu vatamátóric si fatali poporului romanu. Numiá érasiera pe strabuna sa Livia August'a unu Ulise in rochia, si avù cutezarea a o dechiará intr'o epistola catra senatu, cá e de vitia prósta, diicendu, cá se-trage dupre mosiu-so maternu dela unu simplu decurione din Fundi, macarcá din monumentele publice erá chiaru, cá acel'a imbracase magistrature in Roma. Bunei sale Antonia, care i certse o audientia secreta, i a denegát'o pretindiendu, cá-sa fia de facia Macrone, prefectulu pretorianiloru. Prin asfelu de necuvintie si suparari gretióse i casiuná betramei mórtea, dandu i totusi, cum credu unii, si veninu. Ori cum va fi dupa mórte nu i a facutu nice mazaru cea mai mica onóre, si a privitu din sala'i de mancare, cum i arde rugulu. Pe frate so Tiberiu ih ucise, pecandu nice nu gandeá, tramitiendu fara veste la densulu unu tribunu militaru cu insarcinarea cá-sa lu curatie dintre cei vii. Asemine constrinse pe Socruso Silanu la sinucidere, facendu lu sa 'si taie gátulu cu unu radiatoriu. Acusandu si pe unulu si pe altulu, pe acest'a, cá n'a voiitu a i urmá pre o mare cam turburata, din sperantia, cá, la casú candu lui Caligula s'ar intemplá ceva in tempestate, sa póta pune elu man'a pe Roma; pe acel'a pentru cá i a mirositu a antidotu, ce l'ar fi luatu cá preservativu incontr'a invinarii temute. Adeverulu erá: cá Silanu nu putea suferi betezirea ce o casiuná marea, si se-ferí de neplacérea impreunata cu plutirea; éra Tiberiu luasc medicamentu incontr'a unei tuse tenace ce lu superá. Ce s'atinge de unchiu-so paternu, de

Claudiu, pe acest'a l'a conservatu in viatia, numai pentru cá-sa 'si bata jocu de elu.

XXIV.

Trai cu tóte surorile sale in incestu, si pela mèse solenele punea pe câte una cá-sa séda períndu din josulu seu, pecandu soci'a sa stá din susu³⁹⁾. Pe un'a din ele, pe Drusilla, spunu, cá sa o fi cunoscutu enca decandu ea erá fêta tenera, si elu abea de sieptesprediece ani; si cá buna sa Antonia, la care se-crescea amendoi, sa i fi aflatu in incestu. Mai tadiu, dupa ce o maritá dupa Luciu Cassiu Longiru, Caligula o rapí dela acest'a si o tractá cá pe o scia a sa legiuita. Candu se-betezise o lasase de cœditória a averii sale si a imperatiei. Dupace a muritu ea, ordiná o incetare generale a tribunalelou; si priviá cá criminalu de mórte pe oricare ar fi cœtezatu in acestu cursu de timpu a ríde, a se-imbuiá séu a ciná cu parintii, cu soci'a si cu copii sei. Insusi frantu de durere, fugí din Rom'a nóptea si rapede si intrá in Roma cu barb'a si cu parulu langu. Si in tóta viatia sa dupa aceea la evenimente importante, chiaru si candu se-adresá catra poporu, séu catra ostire nu se-jurá in alta forma fara numai „pe divinitatea Drusillei!“ Pe celelalte suróri nice nu le a iubitú cu atát'a pasiune, nice nu le a respectatu, pentru cá le dá adeseóri amiciloru sei spre prostituire. De aceea cu atátu i fú mai usioru, cá in procesulu lui Emiliu Lepidu sa le póta condemná cá pe nisce adultere si complice la conjuratiunea urdíta in contra'i. Si nunumai cá a publicatu tóte epistolele autografe a le loru, ce 'si le procurase prin insialatiune si prin coruptiune⁴⁰⁾, ci si dedicá lui Marte resbunatoriulu cele trei sabie preparate spre uciderea sa.

XXV.

Incâtu pentru legaturile matrimoniale a le lui e greu de a destinge, cá ce fú mai infamu: modulu cum le tienea, séu cum le desfacca. Astfelu puse sa i aduca pe Livia Orestilla in diua cununiei ei cu Pisone, la care ceremonia asistase si densulu; apoi peste cateva diele o dede pe usia afara, si dupa doui ani o essilà, pentru cá i se-para cá in acestu intre-mediu ar fi fostu avutu de a face cu barbatulu ei celu dintâiu. Altii acést'a o naréza asia: cá Caligula findu si elu invitatu la més'a nuptiale, tramise vorba asupr'a mései lui Pisone care i siedea in facia: „Nu pró imbulzi pe nevést'a mea,“ si cá indata dupa ospetiu a dus'o la sine acasa, si infine adou'a di publicà, cá 'si a luatu muiere dupre essemplulu lui Romulu si alu lui Augustu.“ Pe Lolia Paulina, maritata dupa C. Memiu, omu de rangu consularu si duce de ostire, audiendu cá bun'a ei a fostu pe timpu seu cea mai frumósa, o chiamà rapede din provincia, o desparti de barbatu-so, o marità siesi, si peste pucine diele o lasà, oprind'o de a se mai impreună vreodata cu altu barbatu. Pe Cesonia, care numai erá nice tenera nice ver o frumósa, catra acestea mama de trei fete dela altu barbatu, dar care erá de o desfranare si lascivitate perduta, a iubit'o si mai cu focu si mai cu constantia: incâtu imbracata in clamide, cu coifu in capu si cu scutu de braciu, calarindu alaturea lui, o presentá adescori la ostire, éra amiciloru sei si in pelea góla. Dupa ce a facutu, o onorà si cu titlu de socia, dechiaranduse intrun'a si aceesai di si de barbatu alu ei si de tata alu copilei nascuta din ea. Éra pe copila, numita Julia Drusilla, purtand'o pela tóte templele dieseloru, infine o depuse in sinulu Minervei si i o recomandà, ca-sa

o nutrésca si sa o crésca. Si nimic'a nu lu incredintià atâtu cà acésta féta e carne si sange din carnea si sangele lui, cá ferositatea ce o avea deja pana la acelu gradu, cà 'si implantá unghiele in faci'a si in ochii copiiloru cari se-jueau un'a cu ea.

XXVI.

Ar fi de pucina insemnătate si lucru indiferentu a mai spune, dupa aceste menunte, si modulu cu care a tractatu elu pe consangeni si pe amicii sei p. e. pe Ptolomeiu, fiulu regelui Juba, pe veru so (caci si Ptolomeiu erá nepotu lui M. Antoniu dela fi'a acestuia Selená), si in loculu antâiu pe Macrone insusi, si pe Ennia, cari i deschisera calea la domnia: toti, cu tóte legaturile de sange, cu tóte servitiale ce i le au facutu, toti perira mórte crunta. F'acia cu senatulu enca nu s'a purtatu nice cu mai multu respectu, nice cu mai mare blandetia. Suferi elu pe multi dintre senatorii, cari functionasera in cele mai inalte magistrature, cá intogati sà i alerge dupa caru spatiu de mai multe mile, si incinsi cu surtiu de inu sa i stea candu ciná la spate⁴¹⁾ séu la picióre, cá nise servi; pe altii, pe cari i ucise pe sub mana, starui totusi a i mai invitá la masa, cá-si candu ar fi enca in viatia, si apoi dupa câteva dile essiá cu minciun'a, cà au peritu mórte de buna voia. Scóse din consulatu pe consuli, pentru cà 'si uitasera a publicá prin edisu diu'a nascerii sale, si asia republic'a remase trei dile fara dregatori supremi.⁴²⁾ Pe Cestoru seu, alu carui'a nume s'amintise intr'o conjuratiune, ilu batù cu bice, dupace mai antâiu ilu desbracase, si vestmentele i le asternuse sub piciórele soldatiloru, cá cu atâtu mai fórte sa se-tiena in darea lovitureloru. Pe celelalte plase de ómeni i tractá cu aceeași trufia

si violentia. Superatu de frémétulu, ce lu facea cei ce se-grabisera de pela mediulu noptii a ocupá locurile cele gratuite din Cercu, puse sa i scótia in ciomege pe toti din Cercu. Douedieci si mai multi de cavaleri romani, atátea matróne si o multime nenumerata de persóne din poporu perira inabusiti in acésta turburare. Semenandu discordia intre calarime si plebe inpartia inainte de terminu bilete gratis pentru spectacule scenice, cu scopu cá-sa se-póta ocupá prin persóne din clasa cea mai de josu a poporului scaunele cavalerilor.⁴³⁾ In luptele gladiatoresci punea uncori de luá josu velurile,⁴⁴⁾ pe candu ardea mai ferbinte sórele, oprindu totudeodata cá-sa nu esse nimene afara. Altedati, dupace delaturá aparatulu ordinariu, scótea pre arena fére silbatece mai mórte, pumnatori cadiuti de betranetia, gladiatori pegmari,⁴⁵⁾ parinti de familia cunoscuti, insemnati anse prin vreo neputintia. Ce e si mai multu câteodata punea lacatu pe magazinele de bucate si dechiará poporului fómete.⁴⁶⁾

XXVII.

Éca câteva liniamente din cele mai principale ale naturei lui cei feróse. Fiindu odata carnea de vita trebuinciósa la ingrasiarea fereloru silbatice, preparate pentru unu spectaculu, mai scumpa, ordiná sa se-arunce in gur'a loru din criminalii tienuti prinsii; si candu tracù in revisiune de arîndulu prinsóriele, fara sa se uite macaru la vreo tabla,⁴⁷⁾ pe care erá notata caus'a tienerii in prinsória, i tramise la fére pe toti dela chialu pana la chialu,⁴⁸⁾ din mediloculu porticului do unde stá. Pe barbatulu, care depusese votu a seluptá cá gladiatoru pentru scaparea lui din morbulu celu greu⁴⁹⁾ ilu constrinse a'si implini promisiunea. Insusi privi la lupta, si abea dupace essi vincitoriu

si dupa multe rugaciuni ilu lasà sa cãse din arena. Pe altulu, care pentru aceeași causa depusese votu, cã elu voiiesce sa móra, dèca se va insanatosiá Imperatulu, si care acum intardiá a lu implinì, dupace l'au ornatu cu cununa de victime si cu fasie, ilu dede pe mana unei cete de copii cu acea ordinatiune, cãsa lu preamble pre strate strigandu'i mereu: implinesceti votulu, pana ce infine s'aruncà din culmea Tarpeiana. Pe multi barbati de distinctiune i a stigmatizatu mai antâiu cu ferulu infamiei, apoi i a condemnatu la mine, la facerea drumurilor, sèu le fèro silbatice, sèu i includea cã-si pe fere in colivia, undo li cautá sa amble pe mani si pe picióre, sèu i taiá pe medilocu cu ferestraul. Si aceste condemnari nu le facea totudaun'a pentru nescareva crime mari; ci numai pentru cã pòte au vorbitu reu despre spectaculele date de densulu, sèu pentru cã n'au juratu nice odata pre Geniulu lui. Pe parinti i constringea sa stea de facia la essecutiunea filoru sci. Unuia din parinti, escusanduse cã nu pòte veni fiindu betègu, i a tramisu lectic'a sa; pe altulu, indata dupa essecutiunea la mórte a fiiu-so, l'a dusu la sine la masa, si prin totu felulu de glume ilu facù sa rîdia. Pe unu inspectoru peste jocurile gladiatoresci si venatoresci ilu batù cu lantiuri inaintea fecei sale mai multe dile de arîndulu si nu lu omorì mai inainte decãtu numai dupace n'a mai pututu suferi putórea crerilor lui, cari tracusera in putrediciune. Pe unu poetu, autoru de o Atelana, ilu arse in mediulu arenei din Amfiteattu pentru unu versu cuprindiatoriu de o gluma ecuivoca. Pe unu cavaleru romanu l'a aruncatu la fère, pentru cã a' disu, cã elu e nevinovatu, l'a adusu inainte, i a scosu limb'a si éراسi la tramisu inapoi la fère in arena.

XXVIII.

Odata a întrebatu pe unu cetatianu, rechiamatu dintr'unu lungu essiliu, că ce se-obicinuiá a face in essiliu; acest'a, că-sa lu lingusiésca, i respunse „Am rugatu neincetatu pe diei, că, cum s'a si întemplatu, sa móra Tiberiu, si sa te faci tu Imperatu,” si, fiindu că 'si inchipuise, că aceia, pe cari i essilase densulu, asemine i voru dori mórtea, tramise ómeni prin tóte iusulele, că-sa i omóre pe toti. Postindu sa védia pe unu senatoru sfasiatu in bucati, a invatiatu pe nisce ómeni ai sci, că, candu senatorulu va intrá in Curia, sa i strige deodata: „Inimice a lui Cesaru!” si apoi rapede sa saia asupr'a lui si, dupace lu voru omóri cu stilurile de scrisu,⁵⁰⁾ sa lu dea celorulalti spre sfasiare. Si nu s'a saturatu mai nainte pana n'a vediutu membrele si matiele betului omu terendusó pro strate si calcanduse inaintea ochiloru sci in picióre.

XXIX.

La acésta barbaria a fapteloru sale mai adaugea si arprimea vorbeloru. Ilu audiai desu dícendu: Că calitatea ce o lauda si o pretiuesce in sine mai multu, este (că-sa me servescu de vorb'a lui) nesimtibilitatea sa.⁵¹⁾ Bunei sale Antonia, care ilu svatuiá parintesce, că-si candu n'ar fi ajunsu că nu i luá in séma svatulu, i respunse: „Adati aminte că mie mi sunt tóte iertate, si in contr'a tuturoru.” Candu omóri pe frate-so, pe care ilu suspicioná că, de frica că-sa nu fia inveninatu, iá antidotu, strigá: „Audi antidotu, in contr'a lui Cesaru.”⁵²⁾ Suroriloru sale, pe care le a essilatu, le a disu: „Că elu n'are numai insule, ci si sabie.” Pe unu barbatu de rangu pretoriu, care se-dusesé la

Anticira pentru cautarea sanatatii si de acolo se-rugase mai de repetite ori, cá-sa i mai prelungésca congediulu, dandu ordinu alu ucide, adause: cá pucina lasare de sange nu strica la unu omu, caruia nu i a ajutatu atât'a luare de elebora. Decâte-ori subscriá totu la câte diece diele list'a condamnatiloru cá-sa i essecuteze, se-obicinuiá a diece: „Cá 'si pune in rîndu șocotetile.“ Odata condemnandu, la mórte pe câtiva greci si gali, se-laudá, cá a subjugatu Galo-grecia.

XXX.

Nu essecutá la mórte pe nimene in altu modu, decâtu numai prin lovituri mai line si repetite, si admonitiunea lui ordinaria si notoria catra carneficele essecutoru suná: Lovesce lu asia, cá-sa simtia cá móre! Candu odata prin schimbarea numelui se-essecutase la mórte altulu éra nu cclu determinatu de densulu, diese: „Si acest'a a meritat'o!“ Adeșori falosinduse repetiá din tragedia versulu:

Urasca me, numai sa se-tema.⁵³⁾

De multeori s'espectorá in contr'a tuturoru senatoriloru numindu i creature ale lui Seianu, si denuntianti ai mamei si ai fratiloru sei; cu care ocașiune scotea afara actele de procedura, ce se-prefacuse cá le a arsu⁵⁴⁾ si apará crudínea lui Tiberiu cá necesaria, deorace elu nu putea sa nu crédia la atâti'a acusatori. Pe ordinulu calarescu, ilu spalá necontentitu pentru pasiunoa, ce o avea catra teatru si arena. Superatu odata pe publicu, cá aplaudéza in contr'a gustului seu, strigá: „O caci n'are poporulu romanu numai o cerbice!“ Candu poporulu cerea sa védia in arena pe lotrulu Tetriniu, diese: „Si cei ce lu poftescu sunt Tetrinii!“ Cinci retiari⁵⁵⁾ tunicati, cari se-

bateau in cete cu atáti sectatori, fura supusi de acestia fara lupta. Caudu se-dedù ordinulu spre a i ucide unulu punendu éراسi man'a pe furc'a de feru omorí pe toti vincitorii. De care ucidero Caiu nunu-mai cà s'a plansu prin edísu, cá de cea mai cruda, ei totudcodata a blastematu pe toti câti au avutu inima a cautá la ea cu ochii.

XXXI.

Catra acestea avea datina a se-plange, cà timpurile, in cari traesce elu, sunt fórte rele, pentrucà nu se-insemnéza prin nice unu desastru publicu. Domnia lui Augustu p. e, se-facuse memorabile prin perderea Variana a legiuniloru; principatulu lui Tiberiu prin ruinarea teatrului dela l'idene: numai insusi este amenintiatu cu a romané uitatu din caus'a fericirii de care se-bucura totu imperiulu. Astfelu poftiá din timpu in timpu vre o taiare a legiuniloru de inimici, séu fómeto, séu pestilentia, séu focu séu celu pucinu vre unu cutremuru de pamentu.

XXXII.

Nice chiaru in órele de placere séu candu erá la spectacule séu la mese nu putea fi fara crudime turbata in disc si fapte; adeseori candu prandiá séu ciná tienea cercetari criminali cu aplicari de tortura inaintea feciei sale. Unu soldatu, maisteru in decapitare, taiá candu la unulu candu la altulu capulu din cei arestati. La Puteoli, cand cu dedicarea acelei punte, de care am vorbitu a fi fostu inventata de densulu, dupace invitase pe multi depre tiermurii mării la siuc, i dedù rapede precipisiu in mare pe toti, si pe aceiace in faci'a mortii se-acatiarau de gubernaclele nauiloru i resturná cu lovituri de ruduri si fusti in

mare. In Roma la o masa publica, pe unu sclavu, care ascunsese o tabla de argintu, desfacuta dela paturi, ilu dedù pelocu pre manile carneficelui, cá cu manile taiate si spandiurate de gútu pre peptu purcediendu inaintei titlu ce indicá caus'a mortii, sa lu pórte pela cetele de óspeti giuru in pregiuru. Pe unu Mirmilone⁵⁶⁾ din scól'a de scrima, care spre essercitiu se-batea cu densulu cu rapierulu de lemnu si cá lovitu se-trantì de buna voiia la pamentu, l'a strapunsu cu unu pumnaru de feru, si apoi dupre datin'a celoru ce invingu in arena a alergatu cu palma. Intr'o di, candu victim'a s'adusese langa altaru, incinsu in vestmentulu popiloru,⁵⁷⁾ inaltiandu insusi maiulu lovì in capu pe cutietariu. Odata la o masa mai pompósa so-ingîmflà de rîsu fara veste; Consulii, care jaccau langa densulu, ilu intrebara cu blandetie, de ce rîde? De ce altu, le dîse, decátu cà nu se-cere decátu o inclinare din capu din parte mi spre a vi se-taiá pe locu la amendoui gútulu.

XXXIII.

Intre variele lui glume se-numera si acést'a: Standu odata inaintea Statuei lui Jone a intrebatu pe tragiculu Apelle, cà care din amendoi i se-pare a fi mai mare, si, de orece acela stá la gînduri cà ce sa dica, ilu batù cu bice si intre bataiia i laudà vocea rugatória de iertatiune, dîcendu cà si in gemete este dulce. Decâteori sarutá cerbicea sociei séu a favoritei sale, totudeauna adaugea: Ce cerbice frumósa, dar cum voiuu dice io, indata va fi taiata. Ce e si mai multu indata dupa acést'a a scosu vorb'a falinduse: Cà elu va stórce din Cesonia, déca nu in altu modu prin tortura, cà dece o iubesce elu asia de tare.

XXXIV.

Totu cu atât'a invidia si malitia cu câta sumetia si crudieme s'a purtatu elu si catra ómenii mai ai tuturoru timpuriloru. Statuele barbatiloru celoru ilustru, pe care Augustu pentru angusti'a locului le stramutase din ari'a capitoliului in campulu lui Marte, asia le a resturnatu si le a risipitu încâtu nu s'au mai pututu pune la locu cu inscriptiunile loru intregi. Si 'i intrase in capu, cá-sa nimicésca si versurile lui Omeru, diicendu: „Cà de ce lui sa nu i fia iertatu ce a fostu la unu Platone, care lu (pe Omeru) scóse din republic'a ce o organisase.“ Pucinu a lipsitu de n'a datu afara din tóte bibliotecele si scripturele si portretele lui Vergiliu si ale lui Titu-Liviu; intre cari, despre celu antâiu diecca: cà e unu omu fara nice unu geniú si lipsitu de tóta sciintia; éra despre celu din urma, cà e unu istoricu limbutu si negrigente. Incâtu pentru jurisconsulti, a caroru sciintia se-para cá voiiesce a o scóte din practica, se-laudá de multeori: „Cà elu, pe Ercule! vá aduce lucru acolo, cá-sa numai fia nice unu juristu de consultatu afara de densulu.“

XXXV.

Dela familiile cele mai nobili a luatú titulii si insemnele cele vechi: lui Torcatu lantiulu de gâtu, lui Cincinatu bucl'a de paru, lui Cn. Pompeiu conumele de Mare. Pe Ptolomeiu, despre care vorbii, chiamatu din Regatulu seu la Rom'a de insusi si primitu cu onóre, nu din alta causa l'a ucisu pe neasceptate, dccâtu pentru càci, candu Caligula dá nisce lupte gladiatoresci, intrandu in Amfiteatru, trasese asuprá sa ochii publicului intregu prin lustrulu mantelei sale celei frumósa de purpura. Pe barbatii cei

frumosi si bine comati decâteori i intilneá, i ciufuluiá radiendule tóta céf'a. Erá unu Esiu Proculu din tata primipilu, caruia i diecca⁵⁸⁾ Coloseros pentru statur'a cea inalta si frumsetia lui cea rara. Pe acest'a ilu detrase rapede de pre scaunu dintre spectatori, ilu duse in arena, ilu puse in lupta facia maiantâiu cu unu tracu, apoi cu unu oplomacu⁵⁹⁾ si, dupace a essitu vincitoriu din amendoue luptele, ilu imbracă in trentie de panura, si asiá ilu purtà pro strate, ilu aratà la muieri si infine ilu strinse de gâtu. Peste-totu vorbindu nu erá omu, câtu de seracu, câtu de nensemnatu sa fi fostu, caruia sa nu fi cercatu ai face reu. Incontr'a pontificelui din parculu Dianei dela Aricia,⁶⁰⁾ care se-tienuse multi ani in posesiunea acestei demnitati pontificali, tramise unu contrariu mai tare decâtu densulu. Candu irtr'o di de lupta gladiatorésca unu luptatoriu depre caru⁶¹⁾ anume Poriu, liberandu'si sclavulu pentru cà essise vincitoriu din bataia, fù aplaudatu decatra spectatori cù entusiasmu, Caligula essi din Amfiteatru cu atât'a repadiune, incâtu, calcandu'si toga, cadiu deadura preste capu pe scara in josu, strigandu cá unu turbatu de repetiteori: „Istu poporu domnu a lu popóreloru arata pentru unu lucru de nimic'a unui gladiatoru mai multa onóre decâtu Cesariloru indieti, decâtu mie imperatului presente.“

XXXVI.

Ce s'atinge de castitate elu n'a crutiat'o nice pe a sa, nice pe a altor'a. Se-diece cà ar fi traitu in sodomia imprumutata cu M. Lepidu Mnestere, actoru pantomimu si cu unii din principii, cari siedeau cá obstatici in Rom'a. Valeriu Catulu, unu june de familia consulare, se-plange in gur'a mare, cà a fostu

desonoratu si atacatu la sanatate prin desfrânarea lui Caligula. Afara de incestulu cu surorile sale, si de cunoscut'a amóre cu prostituit'a Pirallide, nu respectá mai pe nice o femeia nobile. Elu le chiamá impreuna cu barbatii loru la mása, unde apoi, candu ele traceau pe dinaintea picioreloru lui, pipaindule le visitá cá unu negotietoriu de sclavi cu incetulu si cu amenuntulu, si déca din rusine 'si plecá careva capulu in jos apucandu le de barba ilu indreptá insus. Apoi decâteori i placea se-sculá dela masa, chiamá la sine pe cele ce 'i veniá mai bine, si, dupace peste pucinu se-intórcea órasi la masa cu semnele defranarii enca pe sinc, incepea séu sa le laude séu sa le defaime in audiulu tuturoru, spuindu un'a câte un'a frumsetiele séu lipsele corpului si purtarea loru de sub cursulu desfranarii.

XXXVII.

Cu cheltúelile stravagante a intrecutu geniulu inventoru a lu tuturoru risipitoriloru; inventá specie noue de bái, si cele mai absurde mancari si cine. Se-imbaiá p. e. numai in essentie calde seu raci, sorbiá, dupace le topiá maiantâiu in ocetu, margaritarele cele mai pretiöse, serviá óspetiloru sei pane si bucate de auru, diecendu: „ca omu au sa fia iconomu au Cesaru.“ Ce e si mai multu aruncá depre coperisiulu templului Juliei mai multe diele de arindulu monete in suma destulu de insemnata. Fabricá si luntre liburnice diecere⁶²), ale caroru pupe erau ornate cu petre nestimate, armate cu veluri de fecie varii, si proveđiute nunumai cu bái calde si cu portici si cu sale de mancare spaciöse, ci plantate si cu vitie de viia si cu feluri de pomi fructiferi. In aceste luntre jacendu diua mare plutea intre cantece si mu-

sica dealungulu tiermuriloru Campaniei. In construirea resedintieloru sale din capitala séu dela tíera dorinti'a sa erá pururea intr'acolo indreptata, plesnindu in facia tóta mintea sanatósá, cá toema aceea sa faca posibilu, ce decomunu se-dechiará a fi neposibilu. Asfelu chiaru acolo unde marea erá turburata, si profunda facea impluturi, taiá stince de asprimea cea mai tare, prefacea vaile in munti, si munti in plaiuri; tóte acestea trebuia sa se-efectueze cu cea mai ne-crediuta iutime, caci intardierea erá pedepsita cu perderea capului. Si cá-sa numai insieru un'a câte un'a, ajunge sa spunu, cá in mai pucinu de unu anu risipi averi gigantice si totu tesaurulu acel'a alu lui Tiberiu, statatoriu din doue mii siepte sute de milióne de sestertie.

XXXVIII.

Dupa ce 'si a secatu si storsu astfelu pung'a sa, se puse pe rapirii, spre care scopu a inventatu celea mai ingeniose sucituri de dreptu, licitari si impositie. Elu contestá dreptulu de cetatiania romana la aceia ai caroru stramosi ilu capatasera pentru sine si pentru urmasii sei, déca acesti urmasi nu erau copii chiaru ai darutiloru cu cetatieni'a; caci elu diecea cá vorb'a „urmasi“ nu se-cade sa se-intieléga intr'unu sensu, care trece preste prim'a generatiune. Candu i se producea diplome dela Juliu Cesaru si dela Augustu le rupea cá pe nisce invecchite si resufflate. Condemná pe toti aceia, acaroru stare amai crescutu cumva dela tíenerea celui din urma censu, cá pe unii cari au insielatu Statulu ascundiendu din averea sa. A cassatu testamentele primipilariloru,⁶³⁾ cari dela suirea pre tronu a lui Tiberiu nu lasase nice pe acest'a, nice pe densulu erediotoriu, cá pe nisce producte ale nerecunoscintiei; asemine si pe ale

altoru cetatiani le a dechiaratu do nule si de desierte, indata ce se-sculá órecine sa dieca cà repostatii avu-
sera intentiunea a lasá pe Cesaru de mostenitoriu. Si
fiinduca acum de frica însusi persóne necunoscute pe
langa consangeni, si perintii pe lunga fiii sei ilu
denumiá si pe densulu erediotoriu, le diecea, cà 'si
batu jocu de elu, dèca voru sa mai remana in viatia
dupa o asemine dechiaratiune, și de aceea la multi
le tramise pogace inveninata. Éra astfelu de cause
le judecá însusi in persóna, si enca asiá, cà defigea
totudaun'a de mai inainte sum'a totala, ce voiá sa o
capete, si numai dupace se-depunca deplinu, se-de-
partá. Ne putendu suferi nice cea mai mica intardiere,
intr'o di condamnă preste patrudieci de ómeni rei,
acusati pentru diverse crime, printr'o singura sentintia
judecatorésca, și apoi se-laudá catra Cesonia sa, care
se-desceptate din somnu, cà câta tréba a facutu
elu, pecandu ea 'si tienea siest'a! Propuse si o
licitatiune, in care facú de vendiare remasietiele tutu-
roru spectaculeloru; puse însusi pretiu la tóte si lo
sui asiá, incátu unii, constrinsi a licitá cu pretiuri
preste mesura si a se-ruiuá de totu, 'si taiara vinele.⁶⁴⁾
„Este fapta notoria, cà Caligula, vediendu odata pe
Aponiu Saturninu cà dórme pre banci, admoná pe li-
citoru, cá-sa nu pérdia din vedere pe acestu vene-
rabilu de rangu pretoriu, care numai incetéza a'i motiai
din capu: si inadeveru licitatorulu pana atunci sul pre-
tiulu, pana candu i se-licitá motietoriului fara sa scé
cam la nouespredece gladiatori in suma de noue
milióne de sestertie.

XXXIX.

Asiá facú si in Gallia. Dupu ce a vendutu cu
pretiuri jidovesci sculele, mobiliolo, sclavii si însusi

pe iertatii suroriloru sale condemmate, indulcinduse la castigu, apoi aduse din curtea dela Rom'a totu ce mai erá din mobilele vechi luandu pentru transpurtarea acestora si trasurele de inchiriatu si vitele de trasu de pela mori, încátu nunumai se-facù lipsa de pâne in Rom'a, dar cei mai multi din incausati 'si perdura procesele, pentru cà, nefindu acasa, nu se-putura infacisiá la terminu. Nu e insialatiune, nice apucatura perfida, carca sa nu o fi intrebuintiatu spre a se-desface de atari invechituri, acum imputandu la unulu si la altulu cà nu le este rusine, cá ei sa fia mai bogati decâtu densulu; acum prefacenduse, ca i pare reu, cá nise obiecte imperatesci sa apuce pe mânile privatiloru. I se-spuse, cà unu provincialistu bogatu ar fi numeratu la unulu din chiamatori doue sute de mii de sestertie cu scopu, cá-sa lu stracóre printre óspeti la cin'a imperatului; nu se-superà de locu, ca onórea de a siedé la mas'a sa se-pretiuesce atátu de scumpu. Candu adou'a di acestu provincialistu siedea la licitatiune, Caligula i tramise printr'unu Servu nu mai sciu ce lucru bagatelu pentru o suma de douesute de mii de sestertie cu verb'a: Cà va ciná la imperatulu, inviatu de insusi Maria sa.

XL.

Impositele sale cele noue si ne mai audite le incasá deocamdata prin publicani, apoi, pentru cà folosulu acestor'a erá pré mare, prin centurionii si tribunii dela gard'a sa pretoriana, nescutindu pe nimene si nice unu lucru pe lume dela dare. Dela lucrurile de mancare, ce se-vendeau in tóta Roma, se-luá o tacsá fixta si determinata; pentru tóte procesele si causele de judecata din totu imperiulu pretindea patru:

dieci procentu dela sum'a in disputa; si erá pedépsa determinata pentru accia cari s'ar fi impacatu prin buna invoire séu s'ar fi lasatu de pretensiune; dela lucratorii cu diu'a a opt'a parte din ce meruiá; dela fetele prostituite pretiulu unei impreunari. Unu anessu la lege stipulá: cá si fostele fete publice si votritórele sunt datóre fiscului acésta dare; cá nice maritisele sa nu fia scutite⁶⁵⁾ de atare tribut.

XLI.

Tóte aceste imposité s'au publicatu prin rostrulu eroldului fara a se fi afásiatu iu scriptura. Acum de órece nimene nu putea cunósce cuprinsulu legii ne-publicate in scriptura, se-faceau multe incontra; infine la cererea dioritórea a poporului se-publicá si in scrisu, dar cu nisce litere atátu de mici si la unu locu atátu de neapropriaveru, ca cum doriá elu nu erá cu putintia a se-copiá. Si cá-sa nu remana necercatu nice unu mediu de castigu organizá chiaru in palatulu séu unu bordeiu de prostitutiune, prevediendulu dupre demnitatea locului cu celi diferite, in care stau sa 'si vendia trupululu matróné si juni de familie bune; a tramisu apoi prin piace si basilice pe nomenclatorii sei, cá-sa invite betrani si teneri la placeri. Celoru cari veniau, déca n'aveau bani, le dá insusi imprumutu pre interesu, si prin ómenii sei orinduiti inadinsu le tracea numele in protocolu, cá pe alu unoru persóne care adjuta la venitele Cesarului. Nedespretiundu nice castigulu dela joculu cu alea⁶⁶⁾ meruiá aci mai multu prin minciuni si prin juramente false. Intr'un'a din diele lasá pe vecinulu seu sa jóce in locu i, densulu essi in atriulu palatului; de aci vediendu tra-cendu pe doui Cavaleri romani, puse de i arestara

pelocu si le-confiscara averea; apoi se-intórse si frecandu 'si mânile de bucuria diese: cà decandu e in viatia n'a facutu aruncatura mai buna.⁶⁷⁾

XLII.

Éra, candu i s'a nascutu si o fêta, vaietanduse, cà e seracu si cà pe langa grautatile domniei acum' are sa mai pórte si sarcin'a unui tata de familia, nu se-sfil a primi oferte de buna voiia pentru creșterea si inzestrarea fiie-si.⁶⁸⁾ Prin edisu aduse la cunos-cinti'a ómeniloru, cà elu va luá la inceputulu anului daruri de anulu nou.⁶⁹⁾ Si cu adeveratu in prim'a lui Ianuaru statù in vestibululu palatului seu spre adunarea daruriloru, ce multiemea ómeniloru de tóte clasile le turná inaintea lui cu manile pline si cu sinulu. In dile mai din urna pana acolo s'aprinse de iubirea de argintu, cà adeseori se-preamblá descultiu pre gramadile de galbeni adunati intr'o sala spaciósa, séu se-valatucea preste ei cu totu corpulu câtuva timpu.

XLIII.

Cu militia si cu lucruri de resbelu numai odata avù de a face, si nice atunci cu vreo precugetare, ci éca cum s'a intemplat: margendu la Mevania pentru cá-sa visiteze parculu si rîulu lui Clitumnu,⁷⁰⁾ i se-aduse aminto, cà e timpu de a 'si recrutá desnou gard'a batavica ce o avea pe langa sine, si cu acést'a i intrà in capu idcea cá-sa intreprindia o espeditiune in Germania. Fara a perde timpulu contrase din tóte partile legiuni si trupe ajutatórie, puse in lucrare o recrutare rigurósa, adunà atát'a provisiune de resbelu, cáta nu s'a mai vediutu nice odata, si se-puse in marsu. Marsulu lui anse, candu crá atátu de iute si

de sfortiatu, încâtu cohortile pretoriane, cecace nu s'a mai facutu, fure constrinse a 'si pune insemnele pe caii de sarcina si asia sa se-tiena de imperatulu; candu atâtu de tardiu si comod, încâtu se-purtá cu optoferulu⁷¹⁾ si pretindea dela poporatiunea cetatiloru vecine, cá-sa i mature si sa i ude drumulu de pulbere.

XLIV.

Dupace a ajunsu in tabera, cá-sa se-arate cá elu e unu duce ageru si aspru, tramise inapoi cu rusíne pe legatii, cari venisera pré tardiu cu ajutóricile ce le aduceau de pela diferitele puncte de stationare. La revist'a ostirii se-purtá enca si mai aspru, luandu comand'a dela cei mai multi centurioni, din cari unii numai avea multu pana la implinirea terminului de servitiu, éra altii numai câteva dile, sub pretestu cá sunt betrani deja séu invalidi; pe ceilalti centurioni i dojaní pentru iubirea loru de avere, si scadiù sum'a cu care se-remunerau militarii emeritati la siesse mii de sestertic. Desi totu rezultatulu acestei speditiuni militari nu fù altulu, decâtu cá primí sub scutulu seu pe Adminiu, fiulu lui Cinobellinu alu regelui Britaniloru, care gonitu de tata-so tracuse cu o mana de ómeni in tabera lui Caligula: cu tóte aceste, cá-si candu tóta insul'a i s'ar fi tradatu, asia de fanfaronu reportu scrise la Roma, dandu catra acéstea in mare grige curieriloru, cá-sa traga cu trasur'a dreptu in foru la Curia, si nu aiurea sa lu inmanueze consuliloru, decâtu in templulu lui Marte si inaintea senatului plinu.

XLV.

Nu multu dupa acést'a, neavendu materia de resbelu, ordiná cá câtiva germani din gard'a sa sa traca Rinulu si sa se-ascunda de cea parte a riului, si apoi

dupa prandiu sa i vestésca lui cu larina câtu se-póte de mare: inimiculu e aci! Cum se-facù acést'a, sarl cu amicii sei si cu o parte a calarimii pretoriane in silv'a vecina, si, dupace a detrunchiatu arborii si ia ornatu cá pe nisce trofee, se-intórso pela aprinsulu luminariloru, facù fricosi si lasi pe cei ce nu i urmasera, éra pe companionii si partasii la victori'a sa i daruì cu cu cununi de specia si nume noua, insemnate cu icón'a sórelui, a lunei si a steleloru, ce le numì cunune de scoditori séu de recunóscere. Alta-data, scóse din scóla pe cativa fii de principi dati de ostatici, i premise pe supt ascunsu, si apoi sculanduso rapede dela masa se-luà dupa ei cu calarimea si i aduse prinsi in féra cá pe nisce fugari: netinendu nice o mesura nice chiaru in asemeni comedii. Sepuse éراسi la cina, si pe oficirii, cari i repurtara, cà trupele s'au rentorsu in tabera, i puse sa jaca la masa asia cum erá in armatura grea, repetindule si cunoscutulu versu alu lui Vergiliu de sensulu acest'a: „Sa staruiasca, si sa se-conserve pentru timpuri mai bune.⁷²⁾ Si, pe candu elu 'si omorá timpulu cu asfelu de copilarii, dojanl pe senatu si pe poporulu din Roma printr'unu edísu fulgeratoriu, dícendu; „Cà, pe candu Cesaru se-bate si se-espune la atâtea pericole, senatulu si poporulu romanu 'si pe-trece acasa pela mése, in circu, in teatru si in dulce facu nemic'a.“

XLVI.

In finea fineloru, cá-si candu ar fi voiitu sa puna capetu la resbelu printr'o lovire decidiatória, puse ostirea in linia de bataia pre tiermurii Oceanului, scóse balistele si machinele de resbelu, si pecandu nimene nu scia si nu i putea trece prin minte, cà ce o sa

esse din totu aparatulu acest'a martialu, audira deodata comand'a, cá-sa culéga scoice, sa 'si imple coifurile si sinurile, numindule: „Despoialile Oceanului, ce acest'a este datoriu Capitoliului si Palatiului.⁷³⁾ Intru semnu de victoria ridicà unu turnu de inaltime mare, din care, cá dintr'unu Faru, foculu aprinsu sa lumineze, cá nauile sa 'si póta indreptá cursulu. Dupa acést'a facù ostirii gratificatiunea promisa câte o suta de dinari de militariu, si finì, cá-si candu elu ar fi tracutu preste totu essemplu de liberalitate, dicendule: „Acum ducetive veseli, ducetive imbogatiti.

XLVII.

Acum incepù a'si bate capu cum sa'si organizeze triumfulu; spre acestu scopu, afará de prinsu si de strafugii barbari, culesse din tóta Gallia pe cei mai inalti de statura si, cum se-esprimea densulu, pe cei mai buni de triumfu,⁷⁴⁾ intre cari erau si unii din principii galiloru, si i oprì pentru pomp'a triumfale. Pe acestia, pe langa aceea cà i puse, cá-sa 'si faca parulu auriu, si sa 'si lase plete lungi, i mai constrinse sa invetie si nemtiesce, si sa pórté nume barbarice. A mai datu ordinatiune, cá nauca trirema cu care intrase in Oceanu sa o duca parte mare pre uscatu la Roma. Totudeodata scrisse procuratoriloru, cá-sa prepare triumfulu cu spese câtu se-póte mai pucine; de alta parte sa lu faca atátu de stralucitu, cum n'a mai fostu nice odata, deórace averile tuturoru ómeniloru stau la dispusatiunea loru.

XLVIII.

Inainte de a plecá din provincia facù unu planu de o crudìme demonica, voiιά adeca sa taia pe toti

legionarii, cari s'au fostu revoltatu odinióra dupa mórtea lui Augustu; caci impresurasera pe Germanicu, tata seu si ducele loru, si pe sine insusi candu erá enca baiatu micu. Abca lu abatura dela o idee atátu de nebuna; anse nu lu putura face nice intr'unu modu cá-sa nu stea pe langa voiinti'a de a'i diecimá. Deci chiamandu i la unu locu, nearmati si descinsi chiaru si de sabie, le dede róta cu calarimea inarmata. Dar, vediendu cá fórte multi din ei, carora nu li se-para a fi verunu lucru bunu, se-furisiaza, cá-sa 'si ia armele pentru eventualitatea, candu li s'ar face vreo violentia, fugí din adunare si plecà iute dreptu la Roma, intorcendu 'si veninulu asupr'a senatului, carui'a, pentru cá-sa departeze dela sine vorbele provocate prin atâtea fapte infame, i amenintiá pe facia. Intr'altele se-plangea, cá senatulu l'ar fi lipsitu do triumfulu intregu, macarucà cu pucinu mai inainte insusi oprise sub pedépsa de mórte de a se-face vreo propunere relativa la onórele facende lui.

XLIX.

Candu deputatii senatului i essira inainte in cale, si lu rugara cá-sa vina mai curentu: „Voiu veni,“ le strigà cátu a pututu, „voui veni, si acést'a cu mine,“ batandu 'si mereru maneriulu sabiei cu care erá incinsu. Si printr'unu edîsu si anuncià indata: „Cà elu revine, ci numai pentru cei ce ilu dorescu: pentru ordinulu calarescu si pentru poporu; caci pentru senatu pe fitoriu elu nu va mai fi nice cetatianu, nice principe.“ Oprí asemine cá nice unu senatoru sa nu cuteze a 'i ossi inainte; si lasanduse de triumfu, séu amanandu lu intrà in Roma numai cu o ovatiune,⁷⁵⁾ in diu'a nascerii sale. In mai pucinu de patru luni apoi perí, dupace a facutu lucruri de care ti se-ridica

parulu in capu, si pe candu planuia altele enca si mai spaimentatórie. Inadeveru elu 'si propusese, cá sa mute scaunulu domniei dela Roma la Antiu, apoi la Alessandria; anse numai dupace mai antáiu va curati pe toti cei mai insemnati din membrii ordinului calarescu si senatorescu. Despre acést'a ne da vada mai presusu de tóta indointi'a cercustanti'a, cá, intre alte lucruri secrete ale lui, se-aflara doue carticele cu titulu diferitu, intre care un'a erá intitulata Sabia, alt'a Pumnariu. Ambele cuprindeau numele si note caracteristice ale persónelor destinate la mórte. S'a mai gasitu si o lada plina de totu felulu de veninuri. Candu apoi Claudiu le versà in mare, apele se-invenimara si pescii se-scósera morti de valuri la tiermuri.

L.

Erá inaltu de statura, palitu de colóre, fórte grosu de corpu, éra gýtulu si piciórele i erau fórte suptiri, ochii si templele aduncite, fruntea lata si intunecata, paru raru si cu o pata chiala in verfu, peste totu erá parosu. Din acésta cauza se-socotca crima de perderea capului a lu privi de sus, candu tracea elu, séu a pronuncia ori din ce motivu macaru vorb'a Capra.⁷⁶⁾ Faci'a lui, din natura uríta si neplacuta, 'si o facea dinadinsu enca si mai infioratória, compunandu 'si o inaintea miratorii asia, cá-sa insufe frica si teróre. Nu erá intregu sanatosu nice cu corpu, nice cu mintea. Cá copilu patimí de epilepsia, cá june, de si ducea la ostenitiune, uncori anse ilu apucá fara veste o asfelu de slabiciune, cá nu putea nice sa mérga séu sa stea, nice sa se-culéga séu sa se-tiena in picióre. Smintirea 'si o cunoscuse si in-susi; de aceea in mai multe rînduri cugetá a se-re-

trage undeva si a se-supune la cura. Se-crede, că soci'a sa Cesonia sa i fi datu o bautura amorósa, ce n'avù altu efectu decâtu că-sa lu innebunesca.⁷⁷⁾ Mai alesu se-intiretá elu de nesomnu; fiinduca nu putea dormi mai multu de trei óre pre nópte, si nice intr'acestea in liniscea placuta, ci spaimentatu de fantasme ciudate. Intre altele odata i s'a aratatu in visu marca intr'o forma inspaimentatória vorbindu cu densulu. Astfelu de urítulu jacerii si a veghiarii se-obiciniuí a petrece nóptea preamblanduse incóci si incolo prin intinsii portici, chiamandu mereu si asceptandu venirea dilei.

LI.

Cu dreptu cuventu cata sa ascriu la acésta smin-tire a lui cele doue defecte diametrice opuse ce se-aflau unite intr'ensulu, adeca: nemesurat'a incredere in sine, si de alta parte fric'a cea fara margine. Caci elu, care despretiuiá atátu de multu pe diei, se-obiciniuí la celu mai micu fulgeru si tunctu a 'si astupá ochii, a 'si invali capulu; éra la cele mai mari a sari din asternutu si a se-ascunde sub patu. In calatori'a sa prin Sicilia, dupace 'si a batutu jocu de miraculele diferiteloru locuri, fugi rapede pe nópte din Mesina, spaimentatu de fumulu si de sunetulu suteranu alu Etnei. Erá pururea cu amenintiari in gura in contr'a barbariloru; dar, candu odata dincolo de Rinu, margea in caru pre o cale angusta printre óste strinsu gramadita langa sine, si audi pe nescine dicendu: „Cà terórea n'ar fi mica, déca s'ar aratá de undeva inimiculu,“ se-suí indata pe calu, si o apucá iute spre punte, si, fiinducá o aflá indesuita de calaii⁷⁸⁾ si de bagage, n'avù rabdare a asceptá sa se-desierte; ci tracú ridicatu pe mani preste capetele ómeniloru.

Nu multu dupa acést'a, audiendu despre resculararea Germaniei, se-pregatì de fuga, si dispuse o flota pe picioru de plecare, mangainduse numai cu ideea: cà, orcum, i voru remané provinciile dincolo de mare, candu vincitorii voru ocupá angustiele Alpiloru cá Cimbrii, séu Roma chiaru, cá Senonii. Pentru acést'a, credu eu, venire mai tardiu ucidatorii lui la ideea: cá-sa respandésca printre soldatii revoltati credinti'a, cà Caligula singuru s'a sinucisu, spaimentatu cum a fostu audiendu scirea despre perderea unei batalia.

LII.

Imbracatul, incaltiatulu si celaltu portu a lui nu erá nice de romanu, nice de cetatianu, nice de omu chiaru. Essiá adeseori in lume imbracatu intr'o penula⁷⁹⁾ picta si cusuta cu margaritare, cu maneci lungi si cu braccle; uneori in vestimente de matasa⁸⁰⁾ si in ciclada,⁸¹⁾ candu in sandale au in caltiuuu, candu in calcemente de curjeru séu de femeia. Barb'a anse mai totudaun'a i erá aurita,⁸²⁾ tienendu fulgerulu, tridentele au caduceulu, totu semne de ale dieiloru,⁸³⁾ ce e si mai multu s'a vediutu amblandu si imbracatu cá Vinerea. Éra ornatulu triumfalu ilu purtá desu si inainte de espeditiunea sa; uneori si peptariulu de zale a lu lui Alessandru celu mare, ce si lu procurase din morimentulu acestui erou.

LIII.

Din disciplinele scientieloru a studiatu literatur'a pré pucinu, dincontra elocenti'a fórte multu, in care erá tare si ageru, mai alesu candu erá vorb'a de a intrebuintiá invective. In mania i veniau ideile si vorbele cu abundantia; pronunciatuinea si vócea atunci i erá atâtu de inimata încâtu nu lu tienea loculu, si

erá auditu si din partea celoru mai delaturati. Candu incepea a vorbi, deordinariu premitea amenintiarea: „Acum voiú scóte sabi'a priveghiariloru mele nopturne;“ stilulu celu dulce si in floritu atâtu ilu despretiuiá, incâtu dicea despre Seneca, care placea fórté pe acelu timpu, cà scrie nisce essercitíe curatu scolastice⁸⁴⁾ si cà stilulu lui e cá nisi-pulu fara varu. Se-obicinuiá a scrie si antivorbiri la vorbirile oratoriloru celoru incununati cu resultatu bunu, si a compune cuventari de acusare séu apararo pentru persónele de rangu, trase la judecata inaintea senatului, si dupre cum i veniá in péna, ori trîntea la pamentu pe acusatú séu 'i usiurá eliberarea.⁸⁵⁾ Spre audírea unoru asemine cuventari se-invítá prin edisú si ordinulu calarescu.

LIV.

Essertiá elu cu mare zelu enca si alte specie fórté diferite de arte. Erá gladiatoru⁸⁶⁾ si cociariu, cantaretíu si saltatoriu. Se-scrimá cu arme ascufíte,⁸⁷⁾ si mâná caru in cercuri construite in locuri diferite. Canteculu si saltulu ilu implea cu atâ't'a placere, incâtu nice in spectacule publice nu se-putea stemperá de a nu acompániá cu vocea sa vorbele actorului tragicu, si de a nu contraface gesturile celui comicu, laudandu lu séu corigendu lu in audiulu publicu. Se-pare cà si preveghiulu⁸⁸⁾ nu din alta causa ilu prescrisese pe diu'a in care fù ucisú, decâtu pentru cá supt acoperementulu noptii cu atâtu mai usioru sa 'si póta face antâi'a debutare pre scena. Saltá uneori si nóptea. Astfelu odata pela a dou'a vegilia chiasmà la Palatu pe trei consulari si dupa ce puse pro estrada pe ómenii mei cari tremurau de frica, crediendu cà pana aci le a fostu, deodata începù a sari

la sunetulu trîmbetîloru si a scartietórei in palla si tunica,⁸⁹⁾ si dupace 'si saltà canteculu, se-duse. Si acestu omu, care erá deprinsu in cãte tóte, nu sciá sa innóte!

LV.

Spre cine erá inclinatú odata, pe acel'a apoi ilu favorizá pana la nebunia. Pe pantomimulu Mnestere ilu sarutá si in teatru; si pe totu insulu, carele s'ar fi incercatu a 'si dá celu mai micu semnu de neplacere, candu saltá acelasi, punea sa lu traga jos si lu biciuîá cu chiaru prénalt'a sa mana. Unui cavaleru romanu, care facea larma, i tramise vorba pe unu centurione, cá-sa plece numai decãtu la Ostia, si sa duca o scrisóre imperatésca la Tolomeiu, regele din Mauritania, alu carcía cuprinsu erá: „Acestuia, pe care ti lu tramisei, sa nu i faci nemic'a, nice bine, nice reu.“ Pe órecari gladiatori din [clasea traciloru,⁹⁰⁾ i facú comandanti preste gard'a sa pretoriana; de alta parte Mirmiloniloru le scurtà din armatura, si mirmilonelui Columbu, care essise victoriu, dar ranitu in cãtuva, i turnà veninu preste rana, care veninu de atunci ilu numi Columbinu. Celu pucinu intre alte veninuri se-gasi unulu insemnatu de densulu cu acésta scriptura. La factiunea prasina⁹¹⁾ a cociariloru erá datu cu atát'a predilectiune, incãtu deseori ciná cu ei in staulu si mancá acolo. Cociarului Eutihiu la unu banchetu intre alte daruri de dusu acasa⁹²⁾ 'i darú doue milióne de sestertie. Calului seu, numitu Incitatu, din a carui'a causa, cá-sa nu fia turburatu elu in repausulu seu, se-obicinuiá in a-junulu circenseloru a impune prin militari la tóte vecinatatea tacere, pe langa staululu celu de marmura, ieslele celea de osu de elefantu, pe langa velinti'a de purpura si lantiulu de petre nestimate, i facú si

o casa cu mobilia si cu servitori spre a puté fi primiti cu cuviintia óspetii invitati in numele seu. Se-dice, cà i destinase si consulatulu chiaru.

LVI.

Multi aveau inima a curati dintre cei vii pe unu astfelu de monstru turbatu; dar, dupace se-descoperise candu un'a candu alt'a din conjuratiuni, si dupace altii intardiau a lu lovi din lips'a de ocaziune, doui individi 'si facura unu planu si lu 'si efaptuira in contiolegere, vedi bine, cu cei mai putinti dintre iertatii si dintre oficirii gardei pretoriane. Caci, decandu si densii fure numiti cá partasi la o conjuratiune, desi pe nedreptate, nu se mai simtiau securi si se-vedeau cadiuti in ura. Pentrucà Caligula, tragendu'i atunci indata la o parte si cu sabi'a scósa afirmandule: „Cà densulu va muri de buna voiia, déca si loru li se-pare a fi demnu de mórte,“ cu acést'a elu le facè nume reu la partisanii sei. Si de atunci n'a mai incetatu a vorbi de reu pe unulu catra altulu si a'i sumutiá pe toti intre sine. Invoiinduse a lu atacá la jocurile Palatine pela médiadi, candu va essi din teatru, Cassiu Cherea, tribunu de cohorti pretoriane, pofli sa i se-faca lui parte de prim'a lovire. Caligula avea obiceiul a face pe acestu Cassiu, omu mai multu betranu deja, la tóta ocaziunea, cà e unu efemeiatu si muicrosu: acum dandu'i de semnu⁹³⁾ Priapu séu Vinere, candu cerea parol'a, acum intindiendu i man'a spre sarutare formata si miscata intr'unu modu lascivu, candu avea a'i multiemi pentru ceva.

LVII.

Multe semne prevestira prossim'a ucidere a lui. In Olimpia statu'a lui Joue, carea i placuse a o

desface si a o transportá la Róma, scóse deodata unu hohotu atátu de mare, încátu clatinduse stalagele fugira lucratorii, si nemediatu dupa aceea veni unu órecare totu Cassiu cu numele, afirmandu, cà i s'a disu in somnu, cá-sa sacrifice lui Joue unu bou. Capitolulu din Capua fù fulgeratu in idele lui Martie, si totu asia si cili'a ingrigitoriului antecurtii palatului imperatescu. Au fostu unii cari esplicara acestu semnu din urma asia: cà pe Cesarulu ilu amenintia pericolulu de a fi ucisu de servii sei; éra pe celu antáiu semnu asia: cà éra si o sa se-intemple o ucidere mare, cum s'a mai fostu facutu totu in aceea si di.⁹⁴⁾ Consultandu pe astrologulu Sulla asupr'a zodiei nascerii sale, capatà respunsu: „Cà i se-apropie de securu uciderea violente.“ Sortile din Antiu enca i adusera aminte: Cà sa se-téma de Cassiu. Din care cauza si ordinase mórtea lui Cassiu Longinu, pe atunci proconsulu in Asia, uitandu 'si de Cassiu Cherea. Cu o di inainte de a peri a visatu, cà siede in ceriu aprópe de tronulu lui Joue; cà Joue ilu impinse cu policariulu dela piciorulu celu dreptu, si lu precipitá pre pamentu. Dreptu semne prevestitórie se-socotira si cele ce se-facura din intemplare in diu'a uciderii cu ceva mai nainte. Cà p. e. sacrificandu fù stropitu de sangele unui flamingo; cà pantomimulu Mnestere saltà in aceea si tragedia si in aceea si rola, ce o facuse odinióra si tragiculu Neotolemu la jocurile, in care s'a ucisu Filipu, regele Macedoniei. Cà in representatiunea mimica, numita Laureolu,⁹⁵⁾ in care actorulu primariu, scapanduse cu fug'a din ruine, vomescó sange, cà mai multi actori de man'a adoua producenduse pe intrecute in acésta opera incrunlara scen'a de sange, Infine cà pentru mórtea, ce a urmatu dupa uciderea lui, se-pragatise unu spectaculu,

in care erá sa se-representeze prin egiptiani si etiopiani istorii din imperati'a mortiloru.

LVIII.

Erá 24. Ianuariu, cam pela a sieptea óra din di, candu Caligula se-indoiá, sculaseva óre depre scaunu din teatru pentru prandiu, caci 'si simtiá enca ingrauiatu stomaculu de bucatele cincii tracute; infine dupre svadulu amiciloru essi. In cript'a séu in galleria suterana, pe unde trebuia sa tréca, tocm'a se-deprindea o cétá de copii nobili din Asia in ceea ce avea ei a representá pe scena; statú cá-sa i védia si sa i incurageze. Déca directorulu cetei n'ar fi declaratú cá ilu prindu frigurile, voiiá a se-intóree si a i pune sa repetiasca bucat'a. De aci incolo apoi sunt doue faime. Unii dicu, cá, pecandu Caligula vorbia cu copii, Cherea l'ar fi lovitú dela spate cu sabi'a si l'ar fi taiatu reu la cerbice, dupace strigase mai antáiu: lovesce!⁹⁶⁾ Apoi cá Corneliu Sabinu, alu doilea tribunu dintre conjurati, pe din facia sa i fi implantatu sabi'a in peptu. Altii spunu, cá Sabinu, in urm'a larmei acitiate prin centurionii amestecati in complotu, i ar fi cerutu parol'a dupre datin'a militáresca, si, candu Caligula i o dede dicendu „Joue,“ Cherea sa fi strigatu: Mani'a lui sa te bata!⁹⁷⁾ si cu acést'a, candu se-uitá inapoi, i ar fi taiatu falc'a. Dupace a caditu la pamentu svercolinduse strigá, cá e in viatia! apoi ceilalti conjurati i stinsera lumin'a prin treidiecei de rauc; caci parol'a loru a tuturoru erá: Enca un'a.⁹⁸⁾ Unii i bagara sabi'a si prin partile celea rusinóse. La antáiuulu tiepetu i venira intr'ajutoriu cu ruduri portatorii sei de lectica si gardistii nemti, si taiara pe unii dintre ucidiatori si pe cativa si din senatori cari erau nevinovati.

LLX.

A vecuitu douediceci si noue de ani, a domnitu trei ani si diece luni. Cadavrulu lui fù dusu pe secretu in gradinile Lamiane, arsu de diumatate pre unu rugu facutu in graba si acoperitu cu pucine glie de iérba; mai tardiu prin surori întórse din essiliu scosu, arsu si inmormentatu. E destulu de constatatu, cà inainte de a se-face acést'a, pazitorii gradiniloru erau mereu turburati de fantome; cà si in cas'a acea, unde cadiuse ucisu, nu tracea nópte, in care sa nu se-faca vreo aratare spaimentatória, pana candu cas'a se-mistui prin focu. Totudeodata i perè si soci'a Cessionia, strapunsa cu sabi'a de unu Centurione si fica sa sdrobita de parete.

LX.

Ceea ce ne póte dá o idee despre spiritulu aceloru timpuri este si acést'a cà: pe de o parte, candu se-latise faim'a despre uciderea lui, ómenii la inceputu nu vreau sa crédia, si mai virtosu socoteau cà aceea s'a respanditu inadinsu de Caligula insusi, cu scopu cá-sa cunósca ce semtimente nutrescu ómenii in privinti'a sa; de alt'a, cà conjuratii nu destinaseru nimului imperiulu. Si Senatululu erá asia de invoitu in restabilirea libertatii, cà consulii nu lu chiamara in Curia, pentrucà acést'a purtá numele lui Juliu Cesaru, ci in Capitoliu; éra unii essira cu motiunea: cá-sa se-stérge memori'a Cesariloru si sa se-derime templele loru. Dar mai antâiu de tóte s'a observatu si s'a notatu, cà toti Cesarii, caror'a le fù numele Caiu, perira prin feru inependu dela acel'a ce fù ucisu in dilele lui Cinna.

Note la Caŕu Cesaru Caligula.

1) Cap. I. Etatea legiuita dupre legilatiunea Augusteana erá anulu alu 25lea, dupre cea republicana alu 27lea.

2) Adeca n'a inaintatu treptatu prin edilitate si pretura la consulatu.

3) Pliniu in Istoria Nat. enca sustiene acésta parere.

4) Cap. II. Comparéza mai sus Tiberiu Cap. LII.; Tac. An. 69. éra despre finitulu lui Pisone III. 10—15.

5) Cap. III. In privinti'a acést'a Tacit. An. II. 59. scrie: „In adeveru se-gasira remasitie de corpuri de ómeni morti desgropate de sub podinele si paretii cascii, formule de descantare, blesteme si numele lui Germanicu sapatu in table de plumbu, cenuse de membre corporari arso pe diumatate si infectate de sange negru, si alte cobiri rele, prin cari se-crede a se-dá la puteri infernali sufletele.“ — Si in poporulu nostru domnesce credinti'a: „cá printr'unu felu de postu, séu prin luarea umbrei, séu a urmei se-póte casiuná mórtea cuiva.“

6) Cap. V. Romanii, cá-si rumauii, intru semnu de doriu, de gele, lasá a li cresce barb'a si cóm'a; pe candu barbarii le tundeau pe amendóue.

7) Regele regiloru séu Marele rege pe acestu timpu alu romaniloru erá titlulu regelui Partiloru.

8) Cap. VI. Saturnaliele ce se-serbau intre mari petrecheri si bucurii.

9) Cap. VIII. Coblentiu astadi, nume coruptu din Confluentes, asia disa acésta cetate dela pusa-tiunea sa la conflussulu Renului si a Moselei.

10) Pentru lauzirea Agrippinei.

*) In castris natus, patriis nutritus in armis,
Iam designati principis omen erat.

¹¹⁾ Substituirea reciproca a lui R. in locul lui L., cum este in usu la noi, cari dîcemu: maru = malum, miere = mele, fere = fele sal. este dar veche.

¹²⁾ Cap. IX. Treveri, astadi Trier. Despre acésta rebeliune cit. Tacit. I. 40.

¹³⁾ Cea antâia radere de barba se-facea in etatea de 17 ani cu mare solenitate intre ai familiei; adou'a la 20 ani.

¹⁴⁾ Caiu desi erá de o natura violenta, dar in strinsa vetiuire cu Tiberiu invatiase tóte prefacatoriile acestuia, dice Tacit. II. 45.

¹⁵⁾ Cap. XI. Acést'a nu se-pare a fi in armonie cu caracterulu celu negru, ce Suetoniu ilu atribue lui Tiberiu.

¹⁶⁾ Cap. XII. Vorbele acestea sunt probabilmente ale decretului, éra nu a lui Suetoniu, care nu putea vorbi astfelu.

¹⁷⁾ Toti membrii familiei imperatesci, cari aveau perspectiva la succesiunea pre tron, erau acum stînsi.

¹⁸⁾ Dupre Tacitu VI. 45 Macrone însusi a fostu care a tramisu pe socia sa la Caiu sa lu amajésca.

¹⁹⁾ Macrone fû celu mai energicu levatoru a lui Tiberiu spre resturnarea lui Seianu.

²⁰⁾ In privinti'a modului mortii lui Tiberiu, comparéza si Cap. LXXIII. Tib. De unde se-vede cà nu e deajunsu constatatu, ci sunt mai multe variante.

²¹⁾ Cap. XIV. Tiberiu, nascutu din Livilla cu Seianu; minoreanu enca: praetextatus in testu.

²²⁾ Intre multimea speciiloru de voturi séu promisiuni la romani erá si acést'a: A 'si promite a-deca viati'a pentru scaparea vietiei altuia. Caci cei vechi credeau, cà viati'a periclitata a cuiva se-póte mantui prin mórtea de buna voiia a altuia, séu:

cà mórtea se-póte rescumpará cu mórte. Astfelu frumosulu Antinou se-jertfi pentru Adrianu imperatulu.

²³⁾ Cap. XV. Loculu de inmormentare a lui Augustu.

²⁴⁾ Cap. XVI. Clypeus in testu. Ceeace nu va sa dica numai scutu simplu, ci unu planu de form'a scutului cu bust'a dieiloru si a ómeniloru pre densulu facutu din auru, argintu, marmora sal. ce se-dedicau fórte desu prin temple. Prin urmare vorb'a nóstra chipu nu e dela tipu grec., si cu atátu mai pucinu dela kóp maghiaru.

²⁵⁾ Asia séu mai bine Palilia erá o di ce se-serbá in 21. Aprilie intru memori'a fundarii Romei; acésta serbatoria sub acestu nume s'a conservatu pana astadi la rumani: cine n'a auditu de Santele Palia?

²⁶⁾ Cap. XVIII. Vedi Cap. XLIII. ²²⁾ in Augustu.

²⁷⁾ Cá-si Augustu (vedi Cap. XCVIII.). Acestea daruri se-diceau missilia. Se-aruncau adeca intre poporu nisce globuletie de lemnu, de care erau lipite cedule cu assemnatiunea: Cá-sa capete celu ce o apucá: séu unu vestimentu, séu o mobila, séu lucruri de mancare, ori si animale: vite, oui, capre, cáii, chiaru si sclavi. — In Romania essiste acésta datina si se-practiséza in doue cercustari soleneli: odata la cununia, candu s'aruncau cofeturi intre poporulu privitoriu; alta data la intronarea de Domnu, candu se-respandescu bani.

²⁸⁾ Maenianae se-nuniau balcónenele (cum amu dice logele), cu care erau prevediute casele puse in-giuru de cercu, de unde se-priviau jocurile circense sal.

²⁹⁾ Cap. XIX. Vedi ⁵⁾ Cap. II. in J. Cesaru.

³⁰⁾ Ce se-dicu: essedae.

*) Tiberiu facutu de Livilla cu Seianu.

³¹⁾ Cap. XX. Astici in testu, dela ἄστρι, nume

cu care tocma asia numiau Aticii per excelentiam cetatea Atena cá-si romanii ursbs pe Roma.

³²⁾ Lionu astadi.

³³⁾ Cap. XXI. Care, cum dice, Strabone pentru marimea lui cca preste mesura remasese neacoperitu.

³⁴⁾ Primulu între Centurioni.

³⁵⁾ Cap. XXII. *Εἰς κοίρανος ἔστω, εἰς βασιλεύς.* Om. Iliad. II. 204.

³⁶⁾ Cesarii, insusi Juliu, de fapta aveau tóta puterea regala. Numele rege si regatu anse erau atátu de oribile romaniloru, cá incercarea de a lu luá, a custatu, cum scimu, capulu lui Juliu. Úrmatorii lui mascara notiunea atátu de uritiósa de rege si regatu sub vorb'a Princeps si Principatus, incátu si lui Suetoniu i vine strainu, cá unu Caligula s'a incercatu a deplini si dupre forma Monarchia, ce de fapta erá absoluta si mai multu decátu regale — despotica chiaru si tiranica.

³⁷⁾ Dieu, patronu alu Latiului.

³⁸⁾ *Ἰμ ἀνάειψ' ἧ ἐγώ γέ.* Asia dice Aace catra Odiseu Om. XXIII. 7. 24. provocendu lu cá, spre a fini odata lupta, in care nice unulu nu putea trinti pe contrariu, sa i puna capetu, cercandu fiacare a rídica in sus pe celaltu.

³⁹⁾ Cap. XXIV. Romanii jaceau pre triclinia la cine séu ospetie asia, cá persón'a ce erá din josu lu (infra) altei persóne sa se-odichnésca pre peptulu accleia ce jacea mai sus. Deci Caligula jacea între soru-sa si socia-sa.

⁴⁰⁾ Stupro in testu: medilocu infernalu usitatu si de Augustu spre descoperirea secretelorú politice ale inamiciloru sei. Vedi Cap. LXIX. ¹³⁰⁾.

⁴¹⁾ Cap. XXVI. Adeca la dosulu triclinului.

⁴²⁾ Troncu! Cá-si candu a remané trii dile re-

publica fara consuli — de paie, ar mai fi pututu avó vreo insemnatate pentru nisce ómeni, cari erau in stare a suferi in capulu statului pe unu tiranu monstru cum erá si acestu Caligula . . . dar asia sunt ómenii.

⁴³⁾ Maliti'a acestei strengarii stá intr'aceca cá, impartinduse biletele pentru locurile cele gratis, inainte de a 'si ocupá calarii scaunele sale, sa vina persóne de rîndu sa le ia, si asia sa se-nasca cërta.

⁴⁴⁾ Perdele, pandie — cugete omulu, pe langa multimea privitorilor, si caldur'a de Italia, si va simti demonic'a malitia a acestei apucature a tiranului.

⁴⁵⁾ Pegmari dela pegma, o masina teatrale, ce se-deschidea rapede prin nisce pene, din care apoi gladiatorii inchisi se-vedeau deodata in mediloculu fereloru.

⁴⁶⁾ Populo famem indixit, espresiune, formata, dupre frasa: alicui bellum indicere, din adinsu spre a indicá: cá Caligula, pe langa crudíme, voiesce a 'si aratá si umorulu.

⁴⁷⁾ Cap. XXVII. Elogium in testu erá tabl'a pre care erá notata crim'a arestatului.

⁴⁸⁾ Din intemplare in capetulu si in cód'a sierului criminaliloru s'a aflatu câte unu calvus = chialu. Spresiunea „a calvo ad calvum“ mai tardiu deveni proverbiale si insemnéza: toti pana la unulu.

⁴⁹⁾ Vedi Cap. XIV. in Caligula.

⁵⁰⁾ Cap. XXVIII. Graphiis in testu: instrumentu de scrisu.

⁵¹⁾ Cap. XXXIX. *Αδιασφραγία* ce va sa dîca: taria neclatita (se-intielege in reutate, tirania).

⁵²⁾ Prin acésta eschiamatiune voiιά sa dîca: cá ce simplu e frate-so, déca nu scie, cá nu e iérba carea sa lu scape de Caligula.

⁵³⁾ Cap. XXX. Oderint dum metuant.

⁵⁴⁾ Vedi Cap. XV.

⁵⁵⁾ Retiarii unu felu de gladiatori, cari in lupta tindeau a aruncá in capulu gonitoriloru o retiea.

⁵⁶⁾ Cap. XXXII. Mirmilo, alta specie de gladiatori, cari aveau a se-luptá cu unu tracu (Threx) séu cu unu Retiaru (Retiarius), si purtá in capu coifu galicu cu o icóna ce infacisiá unu pesce pre verfu.

⁵⁷⁾ Poparum habitu in testu. Popa, —ae: popa, suptpopa; e vechu deci popa nostru, s'a conservatu din antichitate profunda; functiunea lui erá la aducerea victimeloru; sa nu se-cufunde cu taietorul de victime, caci acestuia Suetoniu i dice cultrarius = cutitariu. F'ara Suetoniu s'ar fi perduť si vorb'a acést'a din massa latina conservata, si cine scie la care gente barbara i s'ar fi mai atribuitu.

⁵⁸⁾ Cap. XXXV. Coloseros: Colossos - Eros: marime gratiosa, d'aci: calusarulu nostru.

⁵⁹⁾ *Οπλομαχος*: luptatoru in plina armatura gréua grecésca, altu soiu de gladiatori.

⁶⁰⁾ Pontificele, dísu rege, din dumbrav'a Dianei dela Aricia, trebuiá sa fia pururea unu sclavu fugitu, si sa sustiena cu pretendentii sei aspiratori la acestu pontificatu unu duelu, déca voia a remané intr'acésta functiune.

⁶¹⁾ Essediariu.

⁶²⁾ Cap. XXXVII. Deceres = *Δεκρηρης*: naü cu câte diece ruduri.

⁶³⁾ Celu antáiu între Centurioni. Militarii aveau datina, cá inainte de vreo bataia sa 'si faca testamentulu, si in acestea testau totudeaun'a si primipilariloru câte ceva: deacea erau mai toti ómeni cu stare; bucatica grasa pentru cass'a cea séca a lui Caligula.

⁶⁴⁾ Cap. XXXVIII. Unu modu de sinucidero voluntaria fórté usitatu pre aceste timpuri de cumplita tirania si uríre de ómeni.

⁶⁵⁾ Cap. XL. Onorea de a fi inventatu jus primae noctis si rescumpararea lui cu bani, credeam a fi a feudalismului essitu din Silva Ercinica; se-pare anse cà se-cuvine lui Caligula.

⁶⁶⁾ Cap. XLI. Vedi Cap. LXXI ¹⁴⁸⁾ si ¹⁵⁰⁾.

⁶⁷⁾ Cu óssele se-intielege.

⁶⁸⁾ Cap. XLII. Onorea inventiunii de apanage anca se-cade lui Caligula.

⁶⁹⁾ Strena se-numiau aceste daruri, ce se-faceau pela dile religióse si anume pela anulu nou dreptu semnu de urare de bine. Vedi si Cap XCI. ¹⁷⁵⁾ in Augustu.

⁷⁰⁾ Cap. XLIII. Unde erá unu templu a lui Joue — si Caligula avea multu de a face cu Joue.

⁷¹⁾ Optoferulu erá o lectica ce se-purtá de optu sclavi, cu care de lege se-serviau numai matrónele.

⁷²⁾ Cap. XLV. Verg. Eneid I. 207. Candu Enea, inurm'a nauifragiului, strigà amiciloru sei: „du-rate et vosmet rebus servate secundis.“

⁷³⁾ Cap. XLVI. Adeca lui Joue Capitolinu si lui Joue-Caligula.

⁷⁴⁾ Cap. XLVII. *Ἀξιοδοριάμβευτον.*

⁷⁵⁾ Cap. XLIX. Vedi Cap. IX. Tiberiu ¹⁷⁾.

⁷⁶⁾ Cap. L. De buna séna cací corpu'i erá aco-peritu cu pâru.

⁷⁷⁾ Cu atátu pare mai probabilu cà asemine beutura erotica va fi fostu caus'a smintirii lui Caligula, cu câtu atari beuturi avura asemini rezultate pe ici pe colo si in dilele nóstre.

⁷⁸⁾ Cap. LI. Calones = Calai = servi la cáii pela carale de sarcina.

⁷⁹⁾ Cap. LII. Paenula = unu vestmentu cá tiundr'a ardelenésca, cá sarica, comunu barbatiloru si femeiloru, in limb'a rumanésca s'a conservatu in penura = materia, postafu de lâna.

⁸⁰⁾ Barbatiloru romani nu li erá iertatu a purtá vestmentu de matasa.

⁸¹⁾ Cycladatus = *κυκλας* = vestmentu serbatorescu (de gala) pentru femei de taietura rotunda.

⁸²⁾ Séu barb'a propria si o inaurá, séu isi pre-punea un'a de fire de auru.

⁸³⁾ Cum se-vede elu essiá in publicu stravestitu candu in Joue, candu cá Neptunu séu Mercuru.

⁸⁴⁾ Cap. LIII. Commisiones = proprie semnifica pusetur'a, ce o iau in lupta doi luptatori. Atributul meras, curatu va sa indice; cá Seneca nu cautá la seriozitatea obiectului in cuventarile sale, ci numai la efectu.

⁸⁵⁾ La culp'a séu nevinovati'a acusatului nu se-gandea oratorulu princiariu.

⁸⁶⁾ Cap. LIV. Suet. dice trax, ce va sa esprime gladiatoru in armatura tracica.

⁸⁷⁾ Elu se-batea in scrima cu arme ascutite, pe candu rivalii sei cu de celea de lemn. Se-intielege cá elu acést'a o facea cá diletantu, nu in publicu. Conf. si Cap. XXXII.

⁸⁸⁾ Pervigilium = priveghiu in sensu bunu, cá-si la rumanii chrestini, o serbatória nopturna in onórea orekarui santu.

⁸⁹⁾ Palla si Tunica doue vestmente muieresci. Palla e compusatiune din mantela si tunica, ce se-purtá de femei pedesūpra; tunica talaris, care ajungea pana la calcâie, tienea de costumulu unei saltatória.

⁹⁰⁾ Cap. LV. Gladiatorii cum am vediutu se-impartiau in mai multe classi. Se-pare, cà Caligula favorizá cu preferintia pe cei numiti Thraces, daci gou'a contra Mirmiloniloru.

⁹¹⁾ Prasinae in testu. Cociarii séu conducatorii caraloru in Circu se-impartiau inpatru factiuni: alba, rosia, albastra si verde, séu prasinia dela vorb'a prasu, specia de cépa buna de mancatu.

⁹²⁾ Apophoreta daru, ce ospetarulu dá óspetiloru sei sa lu duca acasa.

⁹³⁾ Cap. LVI. Se-dice si tessera, parola, (lo-jinea).

⁹⁴⁾ Cap. LVII. Juliu Cesaru fù ucisu in idelo lui Martie.

⁹⁵⁾ Lauriolus, dela acestu lotru renumitu se-numiá mimulu, despre care e vorb'a.

⁹⁶⁾ Cap. LXVIII. Formul'a e luata din ritualulu sacrificieloru. Déca taiiatorulu de victima ridicá se-curea, cá-sa lovésca vit'a spre junghiare, intrebá mai antâiu pe Popa: Agone? Ša lovescu? la care acest'a respundea: Hoc age! lovesce.

⁹⁷⁾ Accipe irratum (Jovem).

⁹⁸⁾ Enca un'a: Repete.

Tiberiu Claudiu Drusu Cesarulu.

I.

Pe Drusu, tatalu lui Claudiu Cesaru, care mai de multu purtá prenumele Decimu, apoi Nerone, ilu facù Livia, ce erá deja grea cu elu, candu se-maritase dupa Augustu, la lun'a atreia dupa cununia; si faim'a dicea cá elu e fetulu vitricu-so, conceputu in adulteriulu in care Augustu vecuise cu Livia. Celu pucinu indata dupa nascere i se-popularizà versulu grescu de sensulu acest'a:

Omului ferice i se-nasce copilu si de trei luni.¹⁾

Acestu Drusu, in calitate de cestoru si de pretoru, duce supremu in resbelulu Reticu apoi in celu Germanu,²⁾ fù celu antáiu intre doi romani care pluti oceanulu de nordu. De cea parte de Renu sapà canale de constructiune noua si de estensiune grandiósa, care si astadi se-numescu Canalele lui Drusu.³⁾ Dupace a batutu pe inamicu (pe germani), in mai multe rînduri, si l'a respinsu in cele mai interne desiurturi, n'a incetatu de a lu fugari si mai departe, decátu numai candu o aratare in figur'a unei femeia barbare ilu oprì, vorbindui latinesce, cá mai departe sa nu se-intindia. Pentru acestea fapte capatà dreptulu ovatiunii si ornamentele triumfalic. Dupa pretura, facenduse indata consulu, continuà speditiunca germanica si muri in taberele de véra, care pentru acést'a se-numira blastemate. Corpulu lui fù purtatu de fruntasii municipalitatiloru si ai colonieloru pana la regiunea Romei, de unde ilu luara decurii

scriitoriloru ce i essisera in cale si aducendulu la Roma ilu inmormentara in campulu lui Marte. Pe langa acést'a ostirea i inaltià unu mormentu onorariu, in giurulu carui'a de atunci la di anumita militi'a tienea in toti anii defirare solenela, si comunele Galiei aduceau rugatiuni publice. Éra senatulu intre alte mai multe i decretà unu arcu triumfalu de marmura in calea Apiana, precum si conumele de Germanicu pentru densulu si pentru purcediatorii sei. Dupre opiniunea publica elu erá unu barbatu nunumai iubitoriu de gloria militara, ci si de principie republicane. Caci elu, nu se-multiumiá numai cu a repurtá victoria asupr'a ostirii inimiciloru; ci capatà si destinctiuni a bravurei personali,⁴⁾ si de acea cu celu mai mare periculu alu vietiei adeseori cautá printre sierurile cele mai dese pe ducii germaniloru. Éra de alta parte n'a facutu nice unu secretu de dorinti'a de a restabili vechea constitutiune republicana, candu vreodata i va dá man'a. Acest'a fù motivulu, credu eu, ce a facutu pe unii că-sa cuteze a scrie, că Augustu, suspiciendulu, l'ar fi rechiamatu din provincia, si, pentrucà in-tardià a'i dá ascultare, l'ar fi curatitu din lume prin veninu. Acésta versiune o spusei mai multu diu acea cauza, cá-sa nu o trecu cu tacerea, decátu pentru cà dóra ar fi adeverata séu verisimile macaru. Caci Augustu nunumai cà a iubit u pe Drusu si viu pana acolo, cà lu facuse coeditoriu fiiloru sei, cum dechiarase órecandu in senatu; ci si dupa mórte i in cuventarea funebra asia l'a laudatu, cà rugà pe diei: „Cá-sa faca pe Cesarii sei asemini reposatului, si lui insusi a'i face parte canduva de atare finitu bunu cum 'lu avù acel'a.“ Neindestulatu de a i fi sapatu pre mormentu o inscriptiune in versuri facute de insusi, dar compuse si in prosa memori'a vietiei lui.

Drusu avù dela Antonia juniore mai multi copii; dar a lasatu dupa sine pestetotu numai trei: pe Germanicu, Livilla si Claudiu.

II.

Claudiu s'a nascutu sub consulatulu lui Julu Antoniu si alu lui Fabiu Africanu in prim'a lui Augustu in Lugdunu in diu'a in care pentru prim'a óra se-dedicà acolo lui Augustu unu altaru, si s'a numitu Tiberiu Claudiu Drusu. Nu multu dupa aceea, adoptan-duse frate-so celu mai mare in famili'a Juliiloru, luà conunele de Germanicu. Perdiendu enca din frageta copilaria pe tata-so patimì mai in totu timpulu copilariei si alu juniei sale de morburu diverse si tenace, incàtu habaucinduse cu trupulu si cu mintea nu se-socotea nice dupace a mai inaintatu in etate de nice o tréba publica séu privata. Multu timpu sí dupace a devenitu maiorecanu remase dependente de voiia straina si supt pedagogu, despre care se-plange insusi intr'o carte órecare, „cà de unu varvaru si mai-steru peste vite de jugu, ce i s'a impusu din adinsu cu scopu, cá-sa lu dascalésca pentru tóte nimicurile cu cea mai neindurata asprime.“ Acésta stare beteziciósa à lui fù caus'a, cà elu, la jocurile gladiatoresci date in parte cu frate-so intru memori'a tatalui loru, presidà impalariatu in contr'a datinei, si cà la diu'a, in care imbracà tog'a barbatésca, se-purtà in lectica pela mediulu noptii fara nice o solenitate la Capitoliu.

III.

Cu tóte acestea elu a cultivatu literile nu cu pucinu zelu enca din copilaria, si despre acést'a a datu adoseori si probe in publicu. Dar nico pe calea

acést'a nu 'si putù face vreunu renume, séu macaru a desceptá pentru fiitoriu o sperantia mai buna. Mam'a sa Antonia ilu numiá Stirpitura de omu, fiintia inceputa dela natura, dar neplinita; si candu avea sa impute cuiva hebaucia, dicea: „Cà e mai nebunu decâtu fiiu-so Claudiu.“ Buna sa Augusta ilu tractá cu celu mai mare despretiu; vorbiá cu elu fórte raru, si candu avea sa lu amoneze, o facea totudaun'a numai in scrisu scurtu si amaru, séu oralu printr'unu alu treilea. Soru-sa Livilla, candu a auditu cà va domni órecandu, vaierá in gur'a mare pe poporulu romanu pentru o asemine sórte trista si nemeritata. Éra cá-sa se-cunósca, cum judecá si Augustu unchiu-so colu mai mare despre densulu in bine cá-si in reu, pusei aci din epistolele sale urmatoriele capete.

IV.

Vorbii cu Tiberiu, cum ai postitu, Livia mea, despre ceace ar fi de facutu cu nepotu-to Claudiu pre timpulu jocuriloru Martiali.⁵⁾ Suntem amendoi uniti in ídea, cà trebue sa defigemu odata pentru totudaun'a planulu, dupre care sa ne conducemu in privinti'a lui. Caci, déca e presentabilu si, cá-sa dîcu asia, completu de ce ne amu indoi a lu trece treptatu prin tóte gradele si magistraturele prin cari au tracutu frate-so? Éra déca cunóschemu, cà e neocompletu si defectuosu cu trupulu si cu sufletulu, atunci sa nu damu ómeniloru, cari persufleza si ridiculeza⁶⁾ aseminea lucruri materia, cá-sa rîdia de densulu si de noi. Caci de nu vomu staveri acést'a, ne voru trece pururea sudorile, déca la face cercustantia, candu va veni vorb'a despre inaintarea lui, va trebui sa desbatemu: déca e bunu séu nu de purtarea ma-

gistratureloru. Ce se-tiene de casulu presentu, la care se-referescu intrebarile tale, n'avemu nimic'a in contra; elu póte luá asuprasi ingrigirea de mas'a preotiloru la jocurile Martiali, déca se-va lasá a fi condusu de fiulu lui Silanu, care i este afinu, pentru cá-sa nu faca nimic'a ce ar puté bate la ochi séu ar fi de rísu. Nu ne invoimú anse, cá elu sa privéscá Circensele din logea imperatésca. Caci standu in fruntea spectatōriloru s'ar espune pré multu la ochii publiculu. Nu ne place nice cá-sa mérga cu procesiunea pre Muntele Albu, séu sa remana in Roma pe cursulu jocuriloru latine. Caci pentru ce sa nu fia prefectu alu Romei, déca póte insoci pe frate-so in munte? Éca parerea nóstra, Livia mea, in urm'a careia lucru celu mai bunu ar fi a determiná odata pentru totudaun'a unu planu securu in tóta facerea acésta, cá-sa nu fimu pururea smacinati intre temere si sperantia. Poti dá, déca ti place, si Antoniei nóstre acésta parte a epistolei spre citire.

In alta epistola: Éra pe junele Tiberiu (Claudiu) ilu voiu chiamá la masa in tóta diu'a pana candu vei lipsi tu de acasa, cá-sa nu cineze singuru cu Sulpiciu si cu Atenodoru seu. Mi ar placea numai, déca 'si ar alege cu mai mare grigintia si cu mai pucina ideologia pe cineva, carele sa i servéscá de modelu in gesticulare, in portu si in marsu. Bietulu e atátu de stingaciu in tóte lucrurile celea serióse.⁷⁾

„Unde mintea lui n'a apucatu a rataci pre cãii strimbe, acolo innascut'a nobilitate a naturei sale se-arata destulu de chiaru.“ In a trei'a epistola citimú: „Cum s'a pututu, cá-sa mi placa nepotuto doclamandu, sa moru, Livia mea, déca nu me miru.“ Caci nu potú precepe cum elu, care almintrea vor-

besce cu atât'a necoerentia, candu declama sa dica cele de disu cu atât'a coerentia?⁸⁾ Apoi sa scie cum s'a determinatu Augustu in celea din urma in privinti'a lui Claudiu; că adevca cătu a traitu nu l'a lasatu sa inainteze in magistrature mai departe decâtu numai pana la preoti'a augurala; că in testamentu l'a pusu intre ereditorii de clasea a trei'a, ba mai intre straini, lasandu 'i unu legatu numai de optudieci de mii de sestertii.

V.

Unchiu-so paternu i a daruitu ornamentele de consulu, candu ceruse magistrature, éra dupace a staruitu cu deadinsulu spre a 'i se-dá magistrature active, insemnà in epistola, că i tramite patru dieci de auri pentru saturnalie si sigillario.⁹⁾ Abea acum depunendu tóta speranti'a la demnitati se-dede cu totulu la repausu, vecuindu retrasu acum la gradini si in suburbiulu Romei, acum in vil'a sa dela Campania, unde, prin petrecerea in societate cu totu felulu de ómeni de clasea cea mai de jos, pe langa vechea neactivitate, mai contrase si uriciosulu daru alu betiei si alu jocului de norocu (alea).

VI.

Intr'aceca, desi ducea o asfelu de viatia, ómenii nu lipsira a i face onórea cuviinciósá pe acasa si a i aratá respectu in publicu. Ordinulu cavalarescu ilu alesese de doua ori de patronu a lu mandatoru sale: odata că-sa céra voia dela consuli, spre a duce ei pe umeri la Roma corpulu lui Augustu; altadata, că in numele loru sa gratuleze pentru surparea lui Seianu. Ce e si mai multu, candu intrá in teatru se-obicinuí a i se sculá in picióre si a 'si depune

mantalele de plóia. Inusi senatulu propuse: cá la numerulu preutiloru lui Augustu, alesi prin sorti, elu sa se-adaoge cá strordinariu, si nu multu dupa acést'a, cá cas'a, ce i arsese, sa i se-refaca cu spese publice, si sa aiba dreptu a 'si dá opiniunea in sierulu barbatiloru consulari. Tiberiu anse anulà acestu decretu, dîcendu cá Claudiu e unu habaucu, si promitindu cá încátu pentru casa, elu ilu va desdaună din ale sale. Cu tóte acestea candu a muritu ilu numi in testamentu intre erediotorii de clasa a trei'a preste un'a a trei'a, si i lasà si unu legatu cam de doue milióne de sestertie; catra aceste ilu recomandà anume la ostire, senatului si poporului romanu printre ceilalti consangeni.

VII.

Infine sub Caiu, fiiulu frate-so, care la inceputulu domniei sale nisuiá a se-face populariu in totu modulu, a ajunsu si la functiuni de statu; purtà doue luni consulatulu impreuna cu imperatulu, si i se-intemplà cá, candu intratu in foru pentru prim'a óra cu fasce, unu vulture, tracendu in sboru, sa i se-puna pre umerulu celu dreptu. Cu patru ani mai tardiu i se-sorti si alu doilea consulatu. Uneori a presidatu spectaculele in loculu lui Caiu, candu apoi poporulu i strigá acum sa traiasca unchiulu Imperatului; acum sa traiasca fratele lui Germanicu!

VIII.

Cu tóte aceste viati'a lui nice acum nu erá scuita de sicaituri. Caci de veniá la cina cevasi mai tardiu de ór'a predisa, abea i facea locu si numai dupace dá róta tricliniului. De cîteori adurmiá dupa mancare, ceeace i se-intemplà mai totudauna, aruncau

intr'ensulu cu simburi de olive si de palme. Mascaricii ilu desceptau din somnu uneori cu biciusc'a si cu vergéua. Candu orcâia i trageau caltiuni in mâni pentru cá desceptanduse rapede sa se-frece pe facia.

IX.

Dar elu fû espusu chiaru si la periele. Indata la inceputu, enca sub consulatulu seu, erá p'aci sa fia scosu, pentrucà intardiase a face si a locá statuele lui Nerone si a lui Drusu, fratii Cesarului; apoi denuntiarile facute séu din partea strainiloru séu a familiei sale ilu tienca mereu in necontentita turburare. Éra candu, dupa descoperirea conjuratiunii lui Lepidu si a lui Getulicu, fû tramisu si elu cá membru alu deputatiunii spre a gratulá imperatului in Germania, viati'a i veni in periclu; pentrucà Caiu se-maniase focu, cá i s'a tramisu toem'a unchiu-so, cá-si candu ar fi fostu vorb'a de a dascali pe unu copilu, încátu, dupre cum spunu unii, elu fû aruncatu in rîu asia cum venise incalceatu imbracatu. Si de atunci isi dá votulu in senatu totudaun'a in urn'a celorulalti barbati consulari, pentrucà in bataia de jocu elu erá pururea intrebatu in urn'a tuturoru. Se-luase la cercetare si o cestiuno de falsificare de testamentu, intru care figurá si densulu cá subsemnatoriu. In cele din urma, constrînsu cá-sa cumpere cu optu milióne de sestertie intrat'a in noulu colegiu preotiescu,¹⁰⁾ cadiù intr'atât'a saracia, cá, nefindu in stare a 'si implini obligatiunea catra visteri'a statului, ajunse in umilitóri'a pusatura de a 'si vedó numele si bunurile publicate dupre legea ipotecaria prin edisulu prefectiloru atirundu de colóna in tabl'a de avise intre obiectele de vendiare.

X.

Intre acestea si altele asemenea cercustari petre-cendu 'si partea cea mai mare a vieticii capatà dom-ni'a in anulu alu cincidiecilea alu etatii printr'unu casu câtu se-póte de minunatu. Dupa ce si elu, cá-si cealalta multime, s'ar fi delaturatu de langa Caiu prin conjurati sub pretestu că imperatulù voiiesce sa fia singuru, se-retrasese in asia numitulù pavilonu alu lui Ermes. Nu multu dupa acést'a spaimentatu prin larm'a uciderii se-stracurà in vecin'a belvedere si s'ascunse intre duplele perdele ale usci. Asfelu ascunsu ilu aflà unu militariu simplu, care tracendu din intemplare i vediuise picioarele, si voiia sa scie cine e; ilu recunoscu, ilu scóse cu puterea din ascun-diatória, si salutà pe caditulu de frica in genuchi cu titlu de Imperatorù! Deaci ilu duse la alti co-militari, cari erau enca nedeterminati ce sa faca si amenintiau numai. Acestia apoi ilu pusera intr'o le-ctica, si, fiindu că sclavii i fugisera, ilu purtara dea-umeri pe rindu pana la tabera, pe candu densulu tristu si tramurandu, erà vaieratu de intimpinatori, că se-duce la peire unu nevinovatu. Primitu intre valurile taberei petrecù nóptea intre vegiele militari cu mai multa securantia; anse cu pucina sperantia pentru viitoriu. Caci consulii si senatululu cu cohortile urbane ocupasera Forulu si Capitoliulu, si erà gat'a a pro-chiemá libertatea comuna. Insusi enca fù chiamatu in Curia printr'unu tribunu alu plebii cá-sa 'si dea parerea, respunse anse: „Cà e retienutu cu pute-rea si prin necesitatea cercustariloru.“ Dar adou'a di, caci pedecoparte parintii, din desgustu si neunire fiindu de pareri diverse, se-aratara mai lasa-tori in cfaptuirca tendintieloru sale, de alta parte multimea, ce stă impregiuru, poftèa acum unu Re-

gentu si anca spunendu lu pe nume, atunci Claudiu a concesu soldatiloru adunati in arme, cá-sa jure in numele seu, promitiendu le totudeodata la unu fiacare câte cincisprediece mii de sestertii — celu antâiu între Cesari, care a cumparatu credinti'a soldatiloru sei si cu bani.

XI.

Domni'a stavirita, tréb'a cea mei antâia ia fostu cá-sa stérgea memori'a celoru done dile, in care se-facuse cercarea a schimbá form'a guvernului. Dreptu aceea facù promisiunea, cá va iertá si va uitá tóte câte s'au disu si s'au facutu in acele dile, si s'a tie-nutu de vorba, pedepsindu cu mórte numai pe pucini tribuni si centurioni din numerulu conjuratiloru in contr'a lui Caiu, si acést'a mai multu pentru esemplu si pentru cá se-informase, cá i cerusera si capulu seu. D'aci inainte intorecnduse la datoriele de pietate ca-tra consangeniului sei 'si a facutu de macesima: cá nice unu juramentu sa nu i fia mai santu, si sa nu lu usiteze mai desu, cá pre Augustu. Bune si Livia i a decretatu onóre divine, si in procesiunea circensa unu caru trasu de elefanti asemene cu a lui Augustu; pentru manii parintiloru sei a orînduitu o serbatória publica, adaugendu la acést'a pentru tata-so si jocuri circense, tienende la diu'a nascerii lui; éra pentru mam'a sa caru cá-sa 'i pórté icón'a in pomp'a circensa, precumu si conumele de Augusta, refusatu de dens'a cátu a vecuitu. Intru memori'a frate-so, co o serbá la tóta ocaziunea, puse sa reprezenteze pe langa jocurile gimnastice neapolitane si o comedia grecésca,¹¹⁾ si la parerea unanima a judecatoriloru a incununat'o cu cunun'a de victoria. Insusi M. Antoniu primi dela densulu semne de respectu si de

recunoscintia, declarandu intr'unu edisu órecandu: „cà cu atâtu doresce mai ferbinte a vedé serbanduse diu'a nascerii tata-seu Drusu, cu câtu acceasi e totudeodata si natalea mosiu-so Antoniu.“ Elu finí arculu de triumfu, ce senatulu decretase a lu face lui Tiberiu din marmora, langa teatrulu lui Pompeiu, care anse remasese nefinitu. Si macarca a casatu tóte actele lui Caiu, oprí totusi a se-numerá între serbatori diu'a uciderii aceuia, de-si aceea erá totudeodata si diu'a inceputului domniei sale.

XII.

Dealta parte in privinti'a creșterii maririi propria s'a purtatu moderatu si cu civilitate; se-abtienti de prenumele Imperatoru, refusâ onóre essagerate, chiaru si maritisiulu fetei sale si diu'a nascerii nepotu-so semultiemi a le serbá in tacere si numai cu serbatóre între ai familiei. Fara invoiirea Senatului n'a chiatu acasa pe nice unu essilatu. Cerú cá unu charu dela Senatu voii'a de a intruuce cu sine in Curia pe prefectulu gardei pretoriane si pe tribunii militari; se-rugá, cá cele judecate de procuratorii sei¹²⁾ sa aiba valóre. Dreptulu de a tiené targu pre dominiale sale ilu capatá dela Consuli. Assistá desu la cercetarile judecatoresci cá oricare din assesori. Candu persónele magistratuali dá spectacule se-sculá si elu cu multi-meá privitoriloru, si i salutá respectuosu cu vócea séu cu man'a. Catra tribunii plebii, cari i se-presentau candu siedea la tribunalu, se-escusá, cà din lips'a spatiului nu i póte ascultá decátu stanti in picióre. Pentru acést'a in scurtu timpu culesse atât'a amóre si favóre, încátu, candu dupa plecarea i la Ostia se-latise faim'a, cá ar fi peritu ucisu lotresce, poporulu intristatu pana in adunculu inimoi nu incetá de a incarcá

pe militari că pe nisce tradatori, si pe senatu că pe nisce paricide cu cele mai teribili blasteme, pana candu nu se-suira pe tribuna unulu si altulu si apoi mai multi, că-sa spuna din partea magistratului, că Imperatulu e intregu si sanatosu, si că s'apropie de Roma.

XIII.

Cu tóte acestea elu n'a remasu scutitu de tóta curs'a; dincontra se-facura cercari a i atacá viati'a candu din partea individiloru isolati, candu din a factiuniloru conjuratórie si chiaru prin resbelu civilu. Asfelu se-prinse pela média nópte unu omu din plebe amblandu cu unu pumnariu in giurulu camerei lui de durmitu. Se-arestara si din ordinulu cavalerescu doui insi armati unulu cu unu pumnariu, altulu cu unu cutitu de venatória, cari ilu pandeau sa lu lovésca, unulu candu va essi din teatru, altulu candu va sacrificá in templulu lui Marte. O conjuratiune in contr'a domniei lui o urdira Gallu Asiniu si Statiliu Corvinu, nepotii oratoriloru Pollione si Messalla, in intielegere cu mai multi iertati si servi de ai loru. Resbelulu civilu l'au aprinsu Furiu Camillu Scribonianu, legatulu din Dalmatia, ci in`cinci dile isi perdú viati'a, dupace legiunile, care 'si calcasera juramentulu, s'au intorsu la ascultare printi'unu semnu reu, candu adeca voiia sa apuce marsulu catra noulu imperatu din intemplare au din voiia diésca nice vulturele nu se-putú orná, nice insemnele de resbelu nu se-putura scóte si miscá din locu.¹³⁾

XIV.

Afara de celu vechiu a purtatu patru consulate, din care cele doue dintâie unu dupa altulu, éra pe cele urmátórie la intremediu totu de câte patru ani;

pe celu din urma in timpul de sesse luni, pe celelalte câte doue luni, infine pe alu treilea cá alesu suplentu (suffectu) in loculu unui consulu mortu, ceca ce numai facuse nice unu principe. De erá in consulatu séu afara din acésta demnitate elu siedea la judecata cu celu mai neobositu zelu, chiaru si in dilele cele soloneli pentru sine céu ai sei, uneori si in serbatori religioése tienute cu santienia din vechime. Nu setienca totud'aun'a mortisiu de liter'a legii, ci stemperá asprimea séu blandeti'a ei amesuratu cercustariloru si dreptatii, dupre cum i dícea inim'a. Asfelu p, c. acclor'a, cari in cause civili despre alu meu si alu teu traceau mesur'a formulata de lege prin pretentiunea loru, si asia 'si perdeau procesulu inaintea judecatoriloru celoru ordinarii, elu le dá voiia a lu incepe desnou; dincontra, pe aceia cari se-dovediau de insialatori mari, tracendu preste mesur'a pedepsei determinata prin lege, i condemná la lupt'a cu ferele silbatico.

XV.

Éra la cercetari si decisiuni judecatoresci erá de o neegalitate a mintii de mirare; acum cercuspectu si ageru, acum nesocotitu si duduitu, si éراسi uneori usiurelu si asemine unui smintitu. Candu facù revisiunca la decuriele judecatoriloru pentru cursulu agendelor, rase din lista, cá pe unu pré pofitoriu de judecatoria, pe unu cavaleru, carele respunsese la apelu, fara a se-folosi de privilegiulu la care i dá dreptu numerulu copiiloru.¹⁴⁾ Pe altulu care, provocatu de contrarii sei, cá-sa dea imperatului procesulu seu spre judecare, afirmase cà caus'a sa nu i de competentia judecatoriului celui straordinariu, ci se-tione de curtea judecatorésca cea ordinaria, ilu constrinse, cá-sa

'si faca insusi standu pe locu judecat'a, pentru că-sa dea vada prin acésta causa personale, că ce judecatoriu dreptu vá fi intr'un'a straina. Pe o femeia, care nu voiia a recunósee pe fiu-so, deorace argumentele de ambele parti se-socotiau nesuficiente, o facú a spune adevverulu punenduo că-sa lu iá de barbatu. In lips'a unci parti decidea numai decátu in favórea celei presenti, fara a mai destinge, déca nescine din culp'a propria, au din necesitatea imperiósá a cercustariloru, nu se-inafaciasie la terminu. Candu nescine strigà, cá-sa se-taia falsificatoriului manile, chiamà indata pe carnefice cu cutítulu si cu mas'a de belitu. In caus'a unui strainu, acusatú cá 'si a insusitu fara dreptu cetatiani'a, nascenduse între advocati pucinu insemnat'a cérta, cá cum sa se-inafaciesieze inaintea scaunului judecatorescu, in toga séu in paliu,¹⁵⁾ Claudiu, cá-sa dea proba de intréga dreptate, decise, cá-sa 'si schimbe portulu totud'aun'a dupre cum va fi acusatú séu aparatu. Se-crede si acést'a, cá adeca intr'o causa de judecata 'si ar fi datu in scrisu sentinti'a asia: „Eu sunt de parerea acelor'a cari au judecatu dreptu.“ Prin dalde acestea 'si scadiú autoritatea pana acolo, cá-sa ajunga adeseori si in publicu de bataia de jocu. Asfolu nescine odata scuzandu pe marturulu, chiamatu de densulu din provincia, dísa cá nu se-póte infaçisiá, dar caus'a pentru ce o ascunse, si dupa multe iutrebări: A muritu, díse, cu voiia domitale, credu. Altulu multie-mindu, caci a suferitu pe unu acusatú a se-apará, adause si: vedi bine cá asia e datin'a! Am mai audítu dela betrani si aceea, cá advocatii pana acolo abusau de indelung'a rabdare a lui, incátu, candu sedá jos din scaunulu seu de judecata, nunumai cá lu rechiamau cu voce tare; ci ilu si retieneau tragendu

lu de pólele togei séu apucandu lu chiaru si de pi-
cióre. Cá sa nu se-mire omulu de acést'a, voiu adauge,
cà si unui bietu de greuletii, purtatoriu de procesu,
i scapà din gura in iutimea disputei vorbele: „și tu
esci unu betranu, si unu nebunu.“¹⁶⁾ Érá unu
cavaleru romanu, acusatu pe nedreptate de spurca-
tiumi catra femei din partea aceluor inimici, cari nu
puteau a 'i strică intr'altu modu, e fapta, cà, vediendu
cà Claudiu chiama cá marture si asculta in contr'a
sa pe nisce femei, ce 'si vindeau pe bani trupulu,
indignatu i imputà verde nebuni'a si crudîmea, si i
aruncà in facia stilulu si tabl'a ce tocm'a le avea a
mana, încâtu i facù nu mica rana la géna.

XVI.

Claudiu a imbracatu si censur'a, intrerupta de
multu, enca de pe timpulu censoriloru Plancu si Paulu,
dar si aci cu aceeași neegalitate si neconsecintia a
mintii si a procedurii. In revist'a cavaleriloru elu
lasà sa traca fara nota pe unu june acoperitu de ru-
sine, despre care anse tata-so afirmase, cà e fórte
multiemitu de purtarea lui, dicendu: „cà 'si are elu
censorulu seu.“ Pe altulu, ce erà renumitu pentru
desfrantarile si adulteriele sale, Claudiu se-multiemì a
lu admoná, „cà au sa se-dea la patim'a sa cu mai
multa infranare, au cu mai multa paza,“ adaugendu,
„cà de ce sa sciu eu cà cine e amantea ta?“
Si candu, in urm'a rugatiuniloru amiciloru sei, restitui
in onóre pe unu cetianu insemnatu cu not'a infa-
miei, dîse, cà „rediatu'r'a totu va ramané!“ Nu-
numai rase din list'a judecatoriloru pe unu barbatu
de nascere ilustra si din cei mai principali cetiani
a i provinciei Grecia, pentrucà nu sciá limb'a romana,
ci ilu si degradà la categori'a strainiloru. Pestetotu

elu nu suferiá pe nimene a 'si dá socotéla despre purtarea sa intr'altu modu, fara numai cu gur'a sa propria, cum putea, si fara intrevenirea verunii patronu. Elu puse nota la mai multi cetatiani, unor'a contr'a aseptarii loru, din motive de specia cu totul noua, caci p. e, parasisera Italia fara scirea lui si fara sa 'si fi luatu voiia dela densulu. A notatu pe unu individu órecare, pentrucà insocise pe unu rege in provinci'a lui, aducendu de argumentu, cà altadata s'a formatu acusare de les'a Majestate inproiv'a lui Rabiriu¹⁷⁾ Postumu, caci insocise la Alessandria pe Tolomeiu, detoriulu lui. Voií elu a pune nota si la mai multi, ci din negrigea cea mare a cercetatoriloru ii aflà pe toti neculpasi spre cea mai mare rusine a sa. Toti aceia, caror'a voiia a le imputá celibatu, lipsa de copii, saracia, se-legitimara cà su insurati, tati si avuti. Unulu, pe care ilu acusá, cà a voiitu sa 'si faca mórtea prin feru ucidietoriu, desbracanduse de vestmente, i aratà cà corpulu seu e fara rana. Liniamente demne de notatu din censur'a lui sunt si acestea: ordinà, cá-sa se-cumpere si sa se-desfaca in bucati inaintea ochiloru sei unu caru de argintu facutu cu o maiestria pretiósá, scosu de vendiare in strat'a sigillaria; cà intr'o singura di emise douedieci de edise: din care intr'unulu recomandá: „cá-sa se-lege bine butile pentru culesulu celu copiosu alu viiloru;“ éra in altulu afirmá: „cà nimic'a nu e asia de bunu in contr'a muscaturei de vipera, cá suculu arborelui tissa.“

XVII.

Pestetotu numai o speditiune de resbelu a facutu si nice acést'a pré mare. Senatululu adeca i decretase ornamentele triumfalie; dar, finduca aceste

semne de onóre nu i se-pareau conforme maiestatii imperatesci, si pentrucà voia sa meruiasca unu triumfu realu 'si alese Britania mai virtosu, unde nimene nu-mai pusesese piciorulu dela divulu Juliu incóci,¹⁸⁾ si care ferbia pe atunci din cauza cà nu i se-rededera transfugii. In plutirea sa la Britania dela Ostia de doue ori erà sa se-innece printr'o tempestate, casiunata de unu ventu violente dela nord-vestu: odata in vecinatatea Liguriei, altadata aprópe de insulele Stechade. Pentru acést'a drumulu dela Massilia pana la Gesoriacu¹⁹⁾ ilu facù pre uscatu. Deaci apoi tracù marea si in câteva zile supuse fara scótere de sabia si fara nice o versare de sange o parte a insulei, si la a siessea luna dela plecarei revenì la Roma, si triumfà cu cea mai mare pompa. Nunumai gubernatorii provinciilor, ci si unii din essilati, capatara voia a veni la Roma, cá-sa védia acésta triumfare pompósa. Intre despoialele inamiciloru infipse pe fruntea casei sale palatine langa coron'a civica si alt'a navala intru semnu cà a tracutu si órecum cà a domeritu Oceanulu. Pe urn'a carului seu triumfalu venia soci'a sa Messalina intr'unu caru de gala. Si urmara si toti câti capatara ornamente triumfalie in acestu resbelu; ci toti pe jos si in pretesta, numai Crassu Frugi calare pre unu calu ornatu cu falere, si imbracatu intr'unu vestimentu triumfalu cusutu in frundia de palma, caci cu acést'a pentru adouadata meruise asemine onóre.

XVIII. si XIX.

In totu cursulu domniei sale avù grigea cea mai mare de Roma si de provediatur'a ei cu de ale traiului. Candu regiunea Emiliana a Romei fù cuprinsa de unu focu sustienutu, mase doue nopti in Diribitoriu²⁰⁾; si fiinduca militarii si servitorii cei multi ai casei sale,

aplicati la stingerea focului, nu erau de ajunsu, convocà prin magistratu pe plebe din tôte regiunile Rônci, avea înaintea sa corve cu bani si incuragea pe multime remunerandu ostenitiunea fiacaruia dupre vrednici'a aratata. Odata, rarinduse bucatele fôrte tare in urm'a unei secete de mai multi ani, se-vediù incinsu in mediloculu forului de multime ce lu incareá cu injuraturi si lu batea cu bucati de pane, încâtu abea cu mare grantate putù sa se-scape printr'o usia din dosu la palátulu seu. De atunci luà tôte mesurile posibili spre a inlesni importulu de grâne si pre timpu de iérna. Propuse negociatoriloru folóse determinate, luandu asupra 'si daun'a, ce s'ar face cuiva prin tempestate, si asecurà beneficie insemnate celoru ce fabricau navi pentru negociu, dupre cercustarile fiacaruia: unui cetatianu p. e. dispensare dela legea Papii-Poppea, unui latinu dreptulu intregu de cetatiania romana, femeiloru dreptulu mameloru de patru copii — totu decrete care si astadi au vigórca sa.

XX.

Edificie publice a facutu elu mai multu maretio si trebuincióse decâtu multo; celea mai insemnatóric sunt apeductulu inceputu de Caiu; scursur'a lacului Fucinu si portulu Ostiei, lucrari ce le intreprinse si le finì, macaruca sciá despre acestea doua din urma, cà imperatulu Augustu cu tôte rugaciunile repetite ale Marsiloru refusà cestor'a pe celu antáiu, si, desi divulu Juliu 'si facuse de mai multe ori planu a cfaptui pe celualtu, dar pentru grantatea lucrului ilu lasà sa cadia. Pentru Apa Claudia deriurà funtani raci si copióse, din care un'a se-numiá Ceriulia, cealalta Curtiana si Albudina, precum si parîulu Aniulu nou, printr'o constructiune de pétra ilu duse pana la Roma,

si le impartì in mai multe lacuri frumosu ornate. Seursur'a lacului Fucinu o întreprinse parte pentru folosulu ce lu sperá, parte pentru glori'a numelui seu; pentrucà erá unii cari se-promisera a lu scurge pe specele sale private, déca li se va concede de proprietate teremulu de secatu. Dupace parte taià, parte ingaurì muntele la o lungime de trei mii de pasi, finì canalulu cu mare grantate abea dupa unu cursu de noue ani, desi treidiecei de mii de ómeni lucrara ne-contenttu si fara intrerupere. Portulu dela Ostia ilu facù ducendu in drépt'a si in sting'a unu braciú, si la intrata'i, unde locul erá mai adîncu, construindu o stavila. Cá fundamentulu acestei'a sa fia mai tare, infundà mai antâiu nauea, cu care s'adusesse din Egiptu unu Obeliscu mare, si, dupace a implantatu mai multi pari grosi, supraedificà unu turnu inaltu, dupre modelulu Farului lui Alessandru, cá la lumin'a lui nauile sa se-póta dirige nóptea.

XXI.

Impartiri de bani in daru facù adeseori între poporu. Spectacule enca dede mai de multe ori si enca fórte pompóse, nunumai de cele usitate si pela locurile obicinuite; ci si de cele de nou plasmuite si repetite din antichitate, si in locuri unde nimene inainte de densulu. Candu dedicà teatrulu lui Pompeiu, ce arsese si pe care ilu refacuse, a dirigeatu jocurile de pe unu tribunalu inaltiatu in orchestra, dupace mai antâiu sacrificase in basilicele din susulu teatrului, si dupace tracuse pe mediloculu spectatorilorú, cari ilu primira sediendu si tacendu.²¹⁾ Tienù si jocurile cele secularie sub pretestu, cà Augustu le ar fi serbatu inainte de timpu fara sa ascepte terminulu legalu, desi

insusi ne spune in istoriele sale: „cà Augustu, dupa o lunga intrerupere a celebrarii loru, in urm'a unei essacte calculari cronologice, le a adusu éراسي in orînduiala.“ Pentru aceea se-primì cu cohote de rîsu vocea eroldului, care dupre usu invitá la jocuri, cá care nimene n'amai vediutu, si nu va mai vedé; de órace mai erau in viatia enca multi din aceia cari le vediusera, si unii din actori, cari figurau acum pre scena, jucasera odinióra acelesi role. Circense dede elu adeseori si pre muntele Vaticanu, unde uneori totu intre çinci cursuri de cara punca a se-representá si câte o venatória de fere silbatice. In cerculu Mas-simu, care lu ornase cu ingraditura de marmura si cu mete inaurite, ce un'a si alt'a mai inainte erau de tufu si de lemnu, desemuà locuri particulare pentru senatori, cari pana aci se-usitau a privi amestecati cum se-intemplá printre ceilalti spectatori. Pedeasupr'a de luptele cu cadrige a mai orînduitu si unu jocu troianu si o venatoria de fere africane, care se-ucisera de o turma de calareti din gard'a pretoriana coman-data de tribuni si de prefectulu insusi. Catra acestea se-vediura calareti din 'Tesalia, cari persecutá priu spatiulu Circului tauri silbatici, saru asupr'a loru dupa-ce i au ostonitu, si apucandu i de córne i detragu la pamentu.²²⁾ Lupte gladiatoresci dede de repetite ori si de cele mai multe feluri: un'a aniversaria in taber'a pretorianiloru fara venatória si fara aparatu; alt'a ordinaria si regulata in Septa, totu aci un'a stra-ordinaria si scurta, care durà numai pucine dile si carea mai tardiu o numì sportula,²³⁾ caci, candu o dede pentru prim'a data in avisarea usitata intrebuintiã vorbele aceste: Cà invita pe poporu la o cina-siorá, asia dicendu improvisata si nepreparata. La nico unu felu de spectaclu nu s'a purtatu cu atât'a

familiaritate si comunitate cu ómenii cá la acest'a, încátu chiaru si auri, cu cari premiã pe vincitori intindiendu 'si man'a stînga din toga i numerá pe degete, cum facu ómenii cei derîndu cu voce tare. Catra acestea provocá pe ómeni la bucuria rugandu 'i si indemnandu 'i, si numindu 'i candu si candu domni, si amistecandu câte odata si umoruri reci si trase cá de paru, cum erá si acest'a: cá promise celoru ce i cerusera pe Palumbu, cá lu va dá, déca ilu va prinde.²⁴⁾ De alta parte erá sanatosu si câtu se-póte apropositu acest'alaltu: cá, dupace pe unu cociaru de esseda, la rugatiunea celoru patru copii ai lui, ilu daru cu congediu, intre aplausululu tuturoru, puse numai decátu pre o tabla amonitiunea catra poporu: Cà câtu de bine este a cresce copii, cari, cum vedu, potu fi si unui gladiatoru spre aparare si castigare de gratia. Mai dede elu in campulu lui Marto si unu spectaclu resbelicu, prin care se-incipuiã luarea si predarea unei cetati si subjugarea regiloru Britaniei, pe care l'a presiedatu imbracatu in mant'a de duce. Ce e si mai multu inainte de a scurge laculu Fucinu organisã si o bataia nauala. Ci combatatorii, caror'a, candu eschiamara „Mantuire tie Imperate, te salutãmu inainte de a muri“ le respunsese: Mantuire vóa! luandu acestu respunsu cá o dechiaratiune de iertare, nu voiã a se-mai bate. Dupa multa indoire, perde i va prin feru séu prin focu, infine sarì depre scaunulu seu, si alergandu nu fara a se-impleteci din picióre intr'unu modu ridiculu in giurulu lacului parte prin amenintiari, parte prin promisiuni i induplicã la lupta. In acéstã naumachia s'au vediutu batanduse, la sunetulu ciuitoriu alu bucumului datu de unu tritone, essitu din mediulu locului cu ajutoriulu unei machine, doue flote, cea Si-

ciliana si cea Rodiana, constatatória fiacare din câte douespredece naui triremi.

XXII.

Cu referintia la cerimoniile religiöse, precum si in datinele civile si militari, asemenea si in conditiunea celoru trei ordini, acasa cá-si afara, facù órecari reforme rechemandu in usu unele din antichitate, séu intruducendu altele nouc. La intregirea colegialoru preotiesci prin alegerea de membri noui elu nu numiá pe nimene pana a nu jurá mai antáiu.²⁵⁾ Totu asia avea mare grige cá, de câteori se-intemplá cutremuru de pamentu in Roma, pretorulu sa adune pe poporu si sa i vestésca, cá tribunalele tienù feria; si cá, de câteori se-vedea in cetate séu pre capitoliu vreo pasere de reu semnu, sa propuna di de rugatiune si de pocaintia, carea apoi insusi in calitate de pontifice Massimo o deschidea printr'o amonitiune adresata din rostru catra poporu, remanendu eschisa dela acésta serbatória multimea lucratoriloru si a serviloru.

XXIII.

Timpulu de judecatorie, impartitu pana aci in doue perióde, in un'a de véra si in alt'a de iérna, ilu contrase intr'un'a. Jurisdictiunea in cause de fidcomisis, marginita numai la Roma si usitata a se-dá pe totu anulu totu la alti magistrati, o incredintiá pentru totudaun'a si prin singurele provincie la magistrati determinati.²⁶⁾ Articululu, adaosu de Tiberiu la legea Popea, ce cuprindea supusatiunea, cá-si candu unu omu de siessedieci de ani n'ar mai puté face copii, ilu anulà. Decretà, cá consuli sa dea minoreniloru tutori straordinarii, si cá ómenii, cari sunt essilati din provincie prin magistrati, sa nu fia suferiti

nice in Roma nice in Italia. Insusi aplecã incontr'a unoror individi unu modu nou de essiliu²⁷⁾, oprindu i adcea de a merge dela Roma mai departe de trei mile. Candu avea sa tracteze in senatu vreo afacere importanta, avea datina a 'si luã locu in Curia intre cele doue scaune ale consuliloru pre unu tribunalu. Congediale, ce se-usitau a se-cere dela senatu, le a facutu dependente de binefacerea sa.

XXIV.

Concese si procuratoriloru, cá-sa pórte insemnele consularia, déca trageau unu salariu de doue sute de mii de sestertie. Dela cari refusau demnitatea senatorésca,²⁸⁾ le a luatu si cea calarésca. Desi la inceputulu domniei sale promisese, cá nu va alege de senatoru pe nimene, déca nũ va fi stranepotu de cetatianu romanu, totusi dede laticlavi'a si la unu fiu de iertatu, cu conditiune anse cá mai antãiu sa se-adopteze de unu cavaleru romanu. Ci si asia temenduse de cartirea ómeniloru, aduse aminte cá si censorulu Apiu Cecu, incepatoriulu familiei sale, enca alesese intre senatori fi de ai libertiniloru; dar uitã, cá pe timpulu lui Apiu si inainte de densulu catuva timpu libertinii nu se-díceau insii aceia, cari se-iertau, ci ómienii liberi nascuti din acestia. Constrinse pe colegiulu cestoriloru, insarcinati cu stratur'a drumuriloru, cá-sa dea lupta gladiatorésca; si detragendu le provinci'a Ostia si Gallia, le redede inspectiunea preste erariulu din templulu lui Saturnu, carea intr'acestu timpu mediu o avura pretorii séu fostii pretori, Decretã lui Silanu, logodniculu fiia-si, desi n'ajunsese enca in etate de june, ornamentele triumfaliè; totu acestea le dede si altor'a mai inaintati in ani in atãt'a numeru si cu o asfelu de usiuratate, incãtu pe atunci

cerculá o epistola catra Imperatulu in numele tuturoru legiuniloru, ce petitiunau „cá legatiloru consulari dinpreuna cu comand'a militara totudeodata sa li se-dea si ornamentele triumfalic, pentru cá-sa nu caute cu luminarea causa de resbelu.“ Lui Plautiu i decretá si ovatiunca; candu intrá in Roma, i essi inainte, si i statú alaturea, si candu se-suí si candu vení jos din Capitoliu. Lui Gabiniu Secundu, dupace a batatu pe Chauai, gente germana, i a datu voiaa a purtá cónumele Chauaiu.

XXV.

Inaintarea în ranguri la calarime a regulat'o asia, cá dupa comand'a cohortii sa se-dea cea de scadronu, dupa acést'a tribunatulu legiunii. Mai departe a intemeiatu militi'a soldata,²⁹⁾ si aceea specia de servitiu militaru imaginariu, numitu supranumerariu, care da titulu fara militia activa. Oprí pe militari si prin decretu senatorescu a intrá prin casele senatoriloru spre a i salutá. Pe iertati, cari se-dau de cavaleri romani, i pedepsi cu confiscarea averiloru; pe cei nerecunoscatori, despre cari se-plangeau patronii loru, i reduse la sclavia, si declará advocatiloru loru, cá nu va decide incontr'a iertatiloru loru. Vediendu, cá unii domni, cá-sa se-scape de spesele cautarii, espunu in insul'a lui Esculapiu pe sclavii sei cei loviti de vreunu morbu greu, decretá, cá toti espusii sa devina liberi si sa nu se mai întórca in proprietatea domnilorui sei, la casu candu s'ar insanatosiá; si acel'a, cui i ar veni mai bine a ucide decâtu 'a espune pe sclavii sei, sa se-traga la judecata cá unu vinovatu de crim'a omuciderii. Admoná pe calatori, cá prin Italia sa nu calatoréscá decâtu pe jos, purtatu in scaunu séu lectica. In Putioli si în Ostia stationá de garnisóna câte o cohorte spre infranarea focuriloru; de care erá desu

cercetate. Pe cei de nationalitate straina i oprì a usurpá numele romane de familia. Perdù prin secure in campulu Esecuilinu pe strainii, cari usurpasera dreptulu de cetatiania romana. Provinciile Achaia si Macedonia, pe care Tiberiu le facuse imperatesci, le restituì éراسi sub grigea senatului. Licianiloru, cari traiau intre sine in necontenite certe vatamátorie, le luà libertatea; de alta parte Rodianiloru, cari aratara parere de reu pentru vechile sale erori, li o dede inapoi. Pe locuitorii din Iliu,³⁰⁾ cá pe nisce stramosi ai romaniloru, i scuti pentru totudaun'a de tributulu, citindu cu acést'a o epistola grecésca veche a senatului si a poporului romanu adresata catra regele Seleucu, prin care numai supt acea conditiune i se-promite aliancia si amicitia, déca va eliberá de tóta darea pe Iiaci, consangeni si sui.³¹⁾ Goni din Roma pe Jidani, cari, agitati de Crestu, nu se mai stemperau³²⁾ dela turburari. Pe legatii germani i lasà sa siedia in orchestra cu senatorii; la ceace ilu miscase naivitatea, cu care 'si aratasera pretiuirea de sine, candu, indicenduli-se locu in Amfiteatru intre plebea de rindu, cum vediura pe Parti si pe Armeni, cá siedù la unu locu cu senatorii, indata s'asiediara si densii aci, dechiarandu sumeti: cá bravur'a si pusatiunea loru nu e cu nemic'a mai jos.³³⁾ Stirpi de totu la Gali religiunea cea barbara a druidiloru, dela care Augustu oprise numai pe cetatiani romani. De alta parte se-incercà a stramutá din Atica la Roma cultulu celu misticu Eleusinu; mediloci cá templulu Vinerii Ericinie, ce caduise de vechime, sa se-refaca cu spesce statului. Cu regii facea legaturi in foru, sacrificandu o scrófa si intrebuintiendu formul'a fecialiloru.³⁴⁾ Dar si acestea si altele cá acestea si parte mare a afaceriloru din tóta domni'a sa nu le aministrá atátu dupre ca-

pulu seu, câtu dupre buna placere a nuieriloru si iertatiloru sei; elu erá in totu loculu si in totu timpulu asia cum cerea sa fia interesulu si placerea loru.

XXVI.

A fostu logoditu fôrte de teneru de doue ori: cu Emilia Lepida, stranepót'a lui Augustu; apoi cu Livia Medullina, cui conumele i mai erá si Camilla, carea se tragea din vechea familia a Dictatorului Camillu. Pe cea dintâiu o lasà enca de vergura, din cauza, cà parintii ei vatamasera pe Augustu; pe cea din urma o perdù murindu de morbu chiaru in diu'a determinata pentru cununia. Dupa acestea a dusu acasa pe Plautia Urgulanilla, si apoi pe Elia Petina; cea dintia erá fata de barbatu triumfalu, cea adoua de consularu. Se-despartì anse si de un'a si de alt'a; de Petina pantru cauza de pucina insemnatate; de Urgulanilla, pentru desfrantarile ei cele uricióse, si pentru suspectiune de omucidere. Infine s luatu pe Messalina Valeria, fiii'a veru-so Barbatu Messalla. Pe acést'a o condemnà la mórte si o essecutà, dupace a essitu la lumina, cà ea, pelanga alte rusini si fara de legi, s'a cununatu in tóta form'a cu C. Siliu, subscriendu si contractulu de zestre.³⁵⁾ Atunci dechiarà intr'o adunare a pretorianiloru: „Cà, deórace elu n'are norocu in casatoria, voiiesce se-vecuia-sca pe venitoriu in celibatu, si déca nu se va tiené de acésta determinare, nu se-improtivesce a fi jungiatu de manile loru.“ Dar n'a fostu in stare a se-tienó de acésta promisiune; din-contra intrà numai decátu in negociatiuni de insuratória, mai antâiu chiaru cu acea Petina, pe care o lasase odinióra, apoi cu Lolia Paulina, care fusese maritata dupa C. Cesaru. Incantatu anse de gratiele

Agrippinei, fiii'a frate-so Germanicu, carea, profitandu de dreptulu ce'i dá consangeniatarea, de a lu sarutá si a lu lingusi, atát'a i aprinse sensualitatea, încátu cumparà pe nisce senatori, cá in prossim'a siedintia a senatului sa faca propunerea: „cá senatulu sa lu constringa a 'si luá de socia po acea femcia, ce o ceru resóncele de statu; si cá-sa autorizeze si pe altii a face asemine maritisia, ce pana aci se-tieneau de incestuóse.“ Si abea trecù la medilocu o di, si secununà cu Agrippin'a; dar nu s'afflatu nimcne, care sa i urmeze, afara de unu iertatu si de unu primipilu, la ale caroru cununie fure de facia Claudiu cu Agrippina.

XXVII.

Copii avù dela trei femei. Urgulanilla i nascù pe Drusu si pe Claudia; Petina pe Antonia; Messalina pe Octavia si pe Germanicu, pe care mai apoi ilu numì Britanicu. Drusu perì de micu in Pompei, inncandu-se cu o péra, ce jucanduse o aruncá in aeru si apoi o prindea cu gur'a deschisa; pe care cu pucine dile mai inainte de acést'a ilu logodise cu fét'a lui Seianu. Deaceea me miru cum putura díce unii, cá Seianu l'au strangulatu pe supt aseunsu. Pe Claudia, conceputa cu iertatulu seu Botere, desi se-nascuse cu cincì luni mai inainte de defacere, si desi incepuse a o cresce, a espus'o in pelea góla inaintea usici mamei-si. Pe Antonia o dede dupa Cn. Pompeiu Marele, apoi dupa Faustu Sulla, doui juni de familiecele cele mai nobili; pe Octavia dupa Nerone fiastru-so, macarea o logodise mai inainte cu Silanu. Éra pe Britanicu, care i s'a nascutu la adou'adiccea dí dupa suirea sa pe tronu, in alu doilea consulatu, ilu recomandà mereu enca depeatunci din etatea cea mai tenera atátu militiei prin adunari, purtaudu lu in bra-

cia, câtu si poporului pe la spectacule, tienendu lu pe genuchi séu punendu lu sa stea inainte'i, si intre achiamatiunile de bucuria a multimei urandu i sanatate si mantuire! Dintre gineri adoptà pe Nerone; éra pe Pompeiu si pe Silanu nunumai cà i a refusat, dar i a si ucisu.

XXVIII.

Intre iertatii sei aflara baru inaintea sa cu destingere eunuculu Posides, pe care in triumfulu Britanicu ilu gratificà intre barbatii militari cu lancea cea pura; totu asia si Felice,³⁶⁾ pe care ilu facù deocamdata comandante preste cohorti, apoi prefectu de scadronu si infine gubernatoru in Provinci'a Judea, si care se-insurase cu trei regine;³⁷⁾ asemine si Apocras, pe care ilu imbracà cu dreptulu de a se purtà prin Roma in lectica si de a dà poporului spectacule publice. La acestia se mai adauge si Polibiu, doctu de curte,³⁸⁾ cui i se-facù onórea a se-preamblá adesu intre cei doi consuli; dar mai susu decâtu toti stetera in harulu imperatescu Narcissu, secretariulu³⁹⁾ si Pallante, intendantele seu de finantie,⁴⁰⁾ carora Claudiu suferì, cá chiaru prin decretu senatorescu nunumái sa li se-faca gratificari in bani de sume enormi, ci sa li se-dea si ornamentele de cestura si de pretura; catra acestea i lasà sa fure si sa adune atât'a avere, încátu, candu se-geluiá odata de saraci'a fiscului, cu dreptulu i se-rispu: „Cà n'are decâtu sa impartia cu cei doi iertatii ai sei, si se va inavuti.“

XXIX.

Purtatu de nasu, cum dissei, de acesti ómeni si de femeile sale, jucà in realitate nu rol'a de impe-

ratu, ei de servu. Dupre cum i veniá la interesu fiacui din ei, séu si la gustu, séu la capriciu, asia impartia elu magistrature, comande, iertari si pedepse, demulterior anca nesciindu nice ce face. Caci, cá-sa nu mai numeru câte un'a fapte de pucina insemnătate, cum iertatiunile cele revocate ale lui, sententiile de judecata anulate, ordinatiunile de cabinetu suposite séu pe facia schimbate; asfelu p. e. ucise elu pe Appiu Silanu, cuseruso, pe cele doue Julie, un'a fiii'a lui Drusu, alt'a a lui Germanicu, numai dupre nisce incriminari necerte, fara a i lasá cá-sa se-apere. Totu asia facu si cu Cn. Pompeiu, barbatulu celei mai mari din fetele sale, si cu Silanu, logodniculu celei mai mici. Intre acestia Pompeiu fu strapunsu in braciule unui teneru pe care ilu iubiá; Silanu fu constrinsu a essi din pretura in diu'a a patr'a inainte de prim'a lui Ianuaru, si a patimi mórte in diu'a de anu nou, chiaru in diu'a cununciului lui Claudiu cu Agrippina. Pedepsi cu mórte pe treidieci si cincidecizeci de senatori si pe mai multu de trei sute de cacalieri cu atât'a usiurate, câtu, candu unu centurionu i facu reportu despre essecutiunea la mórte a unui barbatu consularu dîcendu: cá s'a implinitu ce i s'a ordinaru, respunse, cá densulu nu scie sa fi ordinaru ceva. Cu tóte acestea incuviintiá ce s'a facutu, pentru cá iertatii sei i diceau, cá militarii 'si au implinitu numai datori'a, candu s'au pornitu din indemn propriu a resbuná pe imperatulu seu. Dar cece ce trece preste tóta credinti'a omenéscă este cá, candu cu maritisiulu Messalinei cu tiitoriulu seu Siliu, subscrise insusi contractulu de zestre, spunendu'i, cá acést'a nu e decâtu o ceremonia plasmuita cu scopu, cá-sa abata dela capu lui si sa indrepteze asupr'a altui'a periculu, caro prin tóto semnele i se-prevesti amenintiatoriu.

XXX.

Formei sterióra nu i lipsiá nice autoritatea, nice demnitatea: ori stá, ori siedeá, dar mai alesu candu reposá erá de o marire impunatória. Avea corpu inaltu, nu anse de cele subtíri; si carunteciele si cerbicea cea plina adaugea la frumseti'a figurei lui. Dar la marsu i stricá, cà nu se-putea tiené bine pre pitióre; si avea multe in purtare fia la gluma fia la seriosu, ce ilu facea scarbosu; precum unu rîsu necuviinciosu, si anca si mai tare faci'a ce o luá in mania, candu i veniá spuma la gura si i curgea nasulu: la care se-mai adaugea si gangavi'a limbei si necontentit'a tremuratura a capului, ce pururea si la tóta actiunea câtu de mica cresceá in gradulu celu mai mare.

XXXI.

Sanatatea pe câtu i erá de rea mai inainte, atát'a de buna i se-facù dupa domnia; afara de durerea stomacului, de care fiindu tare superatu, cum ne spune insusi, i venise a se si ucide.

XXXII.

Ospétie dede copióse si fórté dese, si mai totu-d'aun'a prin localitatile cele mai spacióse, incâtu deordinariu jacea la masa deodata câte siesse sute de óspeti. Ospetá si la versarea lacului Fucinu, candu cu scursur'a lui; erá anse aprópe de a se-innechá reversanduse cu rapeditiune ap'a eliberata. Punea de regula la masa si pe copii sei, cari un'a cu alti fetiori si fete nobili mancau siedindu dupa vechea datina la piciórele paturiloru. Unui óspete, despre care se-credea, cà cu o dî mainainte ar fi ascunsu unu pocaru de auru, échiamandu lu a dou'a dî la masa,

i puse înainte unulu de lutu. Se-dice si aceea: că se-pregatise a emite unu edisu, prin care se-concedea óspetiloru voiia, cá-sa póta dá venturi si de cele sunatóric la mas'a sa; pentrucà audise, că unu óspete órecare s'ar fi betezitu reu, tienendule de rusíne.

XXXIII.

Avea o pofta straordinaria de mancare si de beutu in totu loculu si in totu timpulu. Odata, candu siedea la judecata in forulu lui Augustu, lovinduse in nasu de mirosulu bucateloru, ce se-preparau in vecinulu templu a lui Marte pentru Saliu, lasà numai decátu tribunalulu, se-suì la preoti si siediu cu densii la masa.⁴¹⁾ Nu se-sculá mai nice odata depre tricliniu, decátu indopatu pana in gútu de mancare si de beutura; se-culcá indata pre spate, si pecandu dormiá, cu gur'a cascata, i bagá in inghititória o péna pentru cá-sa interíte stomachulu la vomire. Somnu avea fórte pucinu (caci elu de ordinariu se-desteptá înainte de média nópte); de alta parte adormiá uneori díua candu siedea la judecata, incátu advocatii abea puteau sa lu descepte inaltiendu 'si dinadinsu vócea. Iubiá femeile cu patima. Avea mare gustu pentru jocurile de norocu; publicà si o carte despre artea jocului cu óse.⁴²⁾ Avea datina a se-jucá si in caru, unde tabl'a erá atátu de bine ajustata, incátu joculu nu se-putea derangea nice odata.

XXXIV.

Cà a fostu crudu si satósu de sange dela natur'a sa, s'a vediutu atátu in lucrurile cele mari, câtu si in cole mai mici. Ii placea a pune in lucrare fara amanare si in presenti'a sa cercetarilo prin torture si essecutarea la mórte a patricidiloru. Odata voiindu in

Tiburu sa védia o essecutiune la mórte dupre datin'a vechia,⁴³⁾ si, macarca vinovatii erau legati de paru, fiinduca lipsea carneficele a aseptatu pana sér'a la faci'a locului de perdiare, cá-sa vina dela Roma acél'a dupa care tramisese. La ori ce lupta gladiatoréscă, fia data de elu séu de altu cineva, ordiná sa jungia si pe cei cadiuti din intemplare, si mai alesu pe retiari, pentru cá-sa védia faci'a murindiloru. Candu o pareche de pumnatori cadiura prin lovituri imprumutate, ordiná sa i se-faca pe locu cutietasie din sabiele loru spre usulu propriu.⁴⁴⁾ Simtiá atâ'ta placere la luptele de bestie si de a coloru gladiatorii cari se-bateau pela médiadi, cá veniá pela diori de diua la teatru si pela amédi, dupace poporulu se-ducea la prandiu, elu enca totu siedea pe locu. Ce e si mai multu, avea dătin'a, cá, afara de gladiatorii ordinarii, sa puna, spre a se-bate pe mórte, si pe unii din faurii, diu servitorii⁴⁵⁾ si alti cá acestia, rapede si pentru cea mai mica cauza, caci p. e. nu le essise bine au unu automatu, au o machinaria seu altu ceva atare. Odata tramise in arena si pe unulu din nomenclatorii sei, asia inbracatu cum stá in toga.

XXXV.

Dar liniamentele predominatórie ale caracterului lui erau temerca si nencrederea. In dilele cele dintâie ale domniei sale, desi, cum diseramu, afectá o púrtare republicana, cu tóte acestea nu avea curage a siedé vreodata la cina altamente, decâtu incungiuratu de gardisti inarmati cu lanci, si servitu la masa de militariii sei; nici n'a cercetatu pe vreunu betezitu, decâtu numai dupace i visitá mai antâiu camar'a de jacutu, i pipeiá si resturná asternutulul. Éra in totu timpulu urmatoriu punca sa caute cu deamanuntulu

prin visitatori inadinsu orînduiti pe totu insulu fara exceptiune, care veniá spre a lu salutá. Ahea mai tardiu dupa lungu timpu se-induplecá a scuti de acésta cercetare pe femei, pe feciorii enca in pretesta si pe fete, si a numai luá dela secretarii, ce insociau persónele venite la curte, calamarele si técele de scrisu. Cu ocasiunea unei turburari publice, Camillu, sciindu bine cá o sa lu imple de teróre si fara resbelu, i scriso o epistola injuratória si amenintiatória, unde i ordiná cu nerusinare: cá-sa se-lapede de doinnia si sa vecuiasca in repausu cá unu privatu, Claudiu aduná la sine pe cei dintâi barbati de statu, cá-sa se-svaduiasca, caci stá la indoire: óre sa asculte.

XXXVI.

Órecari denunciari neintemeiate de comploturi ilu implura cu atat'a paura, cá s'a cercatu a depune doinni'a. In diu'a in care, cum narai, prinsera pe unu omu cu pumnariu aprópo de sine pecandu sacrificá, chiamá rapede prin eroldu pe senatu, si intre lacrimi si suspine 'si vaierá trist'a sórte, cá nu mai are securanti'a nicaiuri; si multu timpu nu s'a mai aratatu in publicu. Chiaru si de amórea sa cea ferbinte catra Messalina s'a lasatu elu nu atátu pentru rusinile ce i a facutu, câtu de fric'a pericolului, crediendu cá ea ambla a castigá lui Siliu, tiitorului seu, principatulu. Atunci s'a intemplatu, cá, cuprinsu de o frica rusinósa, sa fuga tramurandu la tabera, neintrebandu altuceva, câtu a tienutu calea, decátu: óre cu adevveratu nu mi s'a periclitatu tronulu?⁴⁶⁾

XXXVII.

Ast'a fù caus'a inadeveru, cá nu erá suspitiune, nice denuntiare câtu de mica, déca i insuflá órecare

grige, carea sa nu lu fi impinsu la mesure de paza si la resbunari. Nescine, care avea o cauza de judecata, curtenindu lu, ilu trase la o parte si i descoperi a fi visatu, cà ilu ucide cineva: nu multu dupa aceea, venindu contrariulu spre a intinde imperatului si din parte'i o istantia, cá si candu acel'a ar fi cunoscutu in acest'a pe ucigasiulu visatu alu imperatului, strigà: éca lu — si bietulu omu, cá prinsu in crima flagrante, fù datu pe locu spre perdiare. Spunu cà totu in acestu modu a peritu si cuseru-so, Appiu Silanu. Messalina si Narcisu conspirandu a lu perde isi impartire rolele asia: Narcisu in reversatulu diuriloru, cá una spaimantatu, irumpe in camar'a de durmitu a patronu-so, si a firma a fi visatu, cà Appiu cauta sa 'i ridice viati'a; Messalina, afectandu mirare, spuse cà si ei totu acést'a i s'aratatu in visu de câteva nopti. N'a tracutu multu si s'amuntià, totu dupre cum s'a fostu intielesu, cà Appiu vine rapede — acestuia adeca i se-spusesese cu o de mai nainte: cá pe acelu timpu sa se-afle la Palatu — si de órace acést'a se-socoti cá o adeverata implinire a visului, se-dede pe locu ordinatiune, cá-sa lu prindia si sa lu ucida. Si Claudiu nu se-sfii de locu a repurtá adoua di senatului din firu in paru totu cursulu lucrului, si a multiemi iertatului seu, cà elu veghiaza pentru patronu-so, si durmindu.

XXXVIII.

Simtiendu-se inclinat u la mania si la tienerea maniei le scusa pe amendoue prin edîsu si le destinse, si promise, cà un'a va fi scurta si nevatamatória, alt'a nu nedrépta. Dupace a dojenitu aspru pe locuitorii din Ostia, caci nu i tramisesera inainte luntri candu intrà in Tibru, imputandu le intr'o epistola, cà ei din reutate ilu tractéza cá pe unu simplu mi-

litariu, apoi i iertà iute intr'unu modu ce semená tare a scusatiune. Mai demulteori impingea cu man'a sa pe ómenii, cari veniau la densulu in publicu la timpu neoportunu. Essilà neascultati si nevinovati pe unu scriitoriu alu unui censoru, si pe unu senatoru fostu pretoru; pe celu antáiu pentrucà luase parte pré infocata in contr'a lui candu erá enca numai privatu; pe alu doilea pentrucà, cá edilu, pedepsise pe nisce locuitori depre mosi'a lui, caci vendea copturi oprite, si biciuse pè ingrigietoriulu lui carele intrevenise. Totu din acésta cauza luà dela edili inspectiunea de preste óspetarie. Nu facea nice unu secretu nice din nebuni'a sa, si in órecari cuventari marturisi: cá elu sub Caiu numai s'a prefacutu a fi nebuu, pentrucà n'avea altu medilocu de a scapá de periculu si de a ajunge la pusatiunea, in care s'affa. Ci nu a fostu creditu, caci pucinu dupa acést'a essi la lumina o carte intitulata: „Insanatosirca nebuniloru,“ a careia cuprinsu erá „cà nimene nu plas-muesce nebuni'a.“⁴⁷⁾

XXXIX.

Intre celelalte semne de nebunia punca la mirare pe ómeni mai virtosu uituci'a si nechipsuinti'a, séu cá-sa díeu grecesce *μετewορια* si *αβλεψια* lui.⁴⁸⁾ Dupace p. e. ucisese pe Messalina, cum a siediuu la masa a intrebatu: dar Dómn'a de ce nu vine?⁴⁹⁾ Pe multi din aceia, pe cari adi i perduse, mane indata ordiná cá-sa i aduca la masa séu la joculu de norocu; si apoi, déca nu veniá, tramitea la densii servitori, cá-sa i dojenésca cá pe nisce intardietori si somnuosi. Candu voiá sa ia incontr'a legií pe Agrippina, nu incetá in tóte vorbirile sale a o predicá cá pe fiii'a sa, cá pe elev'a sa si cá din scutece

tienuta si crescuta in bratele sale. Era candu sta gat'a a da lui Nerone numele familiei sale, ca-si candu nu era destula defaim'a, ca, avendu unu fetioru mare deja, mai adopteza si pe celu vitricu, repetia erasi era „ca nimene nice odata nu s'a intrudusu prin adoptiune in famili'a Claudia.“

XL.

In vorbe si in fapte era adescori atatu de nechipsuitu, incatu ti venia sa credi, ca elu nu scie au nu cugeta: nice cine, nice catra cine, nice candu si unde vorbesce. Candu in Curia veni vorb'a despre macelari si despre ospetari a strigatu in Curia: „Rogu ve, dar cine pote trai fara carnationulu seu?“ si apoi incepu a descrie vechea indestulare a ospetarielor de unde era obicinuitu a 'si lua si insusi vinitiorulu seu. In caus'a unui cestoru, care se-batea dupa o magistratura, intre alte motive, cu care sustienea candidatur'a lui, aduse si acest'a: ca tatalu candidatului i a fostu datu intr'o betozire la timpu cuviinciosu o bautura de apa rece. Candu o femcia in Curia avea sa dea o marturia, o intruduse cu aceste vorbe: „Acest'a, dise, a fostu o iertata si fet'a de casa a mamei mele; cu tote acestea ea pe mine m'a stimatu totudaun'a ca pe unu patronu.⁵⁰⁾ Disei acest'a pentru aceea, caci sunt orecari in cas'a mea, cari nu me socotescu de patronu.⁵¹⁾“ Acest'a e enca pucinu pelonga casulu, candu chiaru dopre tribunalu striga in mani'a sa catra locuitorii din Ostia, cari i dedesera o petitiune publica: „N'am de ce sa va facu voe vreunu bine, caci si eu ca ori care sunt liberu pe faptele mele.“ Catra acestea vorbele usitate ale lui de tote dilele, ce le puteai audi pre ora si pre minutu, erau:

„Cum! tu me tii de unu Teogoniu!“⁵²⁾ séu grecesculu: „Vorbesce, dar nu ne atinge“⁵³⁾ si alte multe de acestea — necuviincióse insusi pentru unu privatu, cu câtu mai virtosu pentru unu principe, cui, dealmentre nu i lipsiá nice elocenti'a, nice invatiatur'a; dincontra studiase cu diligintia tóte scientiele ce facu cultur'a barbatului celui liberu.

XLI.

In juncti'a sa dupa svadulu lui Titu Liviu si cu ajutoriulu lui Sulpiciu Flaccu, s'a apucatu sa scrie istori'a. Dar candu a citit'o pentru prim'a óra inaintea unui auditoriu numerosu, abea o putù duce pana la capetu. Si, déca acecesi la mai multe locuri n'a fostu primita cu favórea meritata, insusi fù de vina. Intemplantuse adeca, cá indata la inceputulu citirii sa se-franga nisce scaune sub grautatea unui omu preste mesura grasu, si prin acést'a sa dea ocaσιune la rísu, densulu si dupace s'a linistitu turbararea nu se-putù conteni de a nu cugetá din pausa in pausa la acestu accidentu si de a nu provocá noua hohote. Si cá imperatu a scrisu multu si a ingritu a se-citi in publicu printr'unu Lectore. Éra istori'a a inceput'o cu timpulu dupa uciderea dictatorului Cesaru; dar a tracutu si la timpurile posterióre, si a inceputu dela finitulu resbeleloru civile, sentiendu, dupre desele dojeniri ce i se-faceau atátu din partea mamei-si, câtu si din cea a buna si, cà nu stà in puterea sa nice a spune liberu, nice adeveratu, ce s'au facutu in timpurile anterióre. Lasà doue volumine despre period'a prima, si patruiecei si unulu despre cea posterióra. A compusu si „De viati'a sa“ optu volumine, din care lipsesce mai tare simtiulu comunu, decátu eleganti'a stilului. A scrisu asemenea si o Apo-

logia a lui Cicerone, plina de eruditiune incontr'a pamfletelorui lui Asiniu Gallu. Inventà si trei litere noue,⁵⁴⁾ ce le adause la numerulu celoru vechi, cá pe unele de cea mai imperiósá necesitate. Enea pe candu erá privatu scrisese o carte in acésta materia; cá imperatu apoi i a fostu usioru a face cása se-introduca in usu mai prestetotu. Asemine scriptura se-póte vedé in cele mai multe carti si diurnale, precum si prin inscriptiunile monumentelorui publice de pe acelu timpu.

XLII.

Nu cu mai pucinu zelu a studiatu elu si limb'a grecósca, si la tóta ocasiunea 'si descoperiá predilectiunea catra aceea si parerea ce o avea despre es-selenti'a ei. Catra unu barbaru, care vorbiá bine si grécesce si latinesce, díse odata: „Deórace tu scii amendoue limbele nóstre...“ éra in cuventarea, prin care recomandá senatului Achaia, díce: cá acea provincia ii este fórté draga lui pentru relatiunile scientificé. Ce e mai multu elu respunse adeseori in senatu la alocutiunile soliloru grecesci prin discursuri continute in limb'a lorui. De multe ori citá depre scaunulu de judecata versuri din Omeru. Mai incolo de câteori isi resbuná asupr'a vreunui inimicu séu conspiratoriu, mai totudaun'a respundea tribunului de garda, candu i cerea parol'a cu versulu lui Omeru: Lovesce totudaun'a pe barbatulu cáre cu reutate te ataca mai antáiu?⁵⁵⁾

Infine a scrisu si istorii in limb'a grecósca: „Cercetari Tirrinice“ in douedieci de carti si Cartagenice in optu. Ceeace i procurá onórea, cá la vechiulu museu din Alessandria sa se-adauge altulu nou numitu

dupre numele seu, si sa se-decreteze cá in toti anii la dile insemnate, sa se-citéasca pe rîndu, cá-si inaintea unui auditoriu, intr'unulu Istori'a Tirrinéna, in celalaltu cea Cartaginéna.

XLIII.

Pela essitulu victiei dedese órecare semne, destulu de chiare, de parerea de reu ce o sentiá, caci luase pe Agrippina si adoptase pe Nerone. In adev eru, candu iertatii sei vorbiau cu lauda despre o cercetare, in urm'a careia Claudiu condamnase cu o di mai inainte pe o femeia vinovata de adulteriu „si a mea preursita e, dise, cá-sa am totu numai femei adultere, ci nu le lasu nepedepsite.“ Dupa acést'a stringendu in bracia cu unu doru neobicinuitu pe Britanicu, care i essise in cale, i strigà: „Cresce numai si 'ti voiú dá cuventu despre tóte faptele mele,“ si mai adause grecesce:

Care te a ranitu, acel'a te va si vindecá.⁵⁶⁾

Éra altadata, candu se-determinase a lu imbracá cu tog'a barbatésca, pentrucà avea statur'a, desi dupre ani n'ajunsese etatea legiuita, dechiarase: Pentrucá poporul romanu sa aiba odata pe adóveratulu Cesaru.

XLIV.

Nu multu dupa acést'a 'si a scrisu si testamentul si l'a sigilatu cu sigiliale tuturoru magistraturiloru. Deaceca, pana a merge mai departe fù prevenitu de Agrippina, carca, pe langa datele numerate, o mai turburá si conscienti'a si mai alesu denunciatorii, cari o acúsau de crime numeróse. Cà Claudiu a muritu inveninatu, acést'a e necontestabile,⁵⁷⁾ numai despre Cum? si prin Cine? variaza spusele. Unii dicu: cá

s'a inveninatu la o masa in Capitoliu cu pontificii de eunuculu Halotu, pregustatoriulu seu; altii, cà insasi Agrippina i a datu veninulu la masa acasa intr'o mancare de bureti, bucat'a cea favorita a lui. Faim'a divergèza si asupr'a celoruce au mai urmatu. Unii spunu, cà dupace a inghitietu veninulu, i a statutu limb'a; cà a fostu torturatu tóta nóptea de dureri cumplite, si cà 'si dede sufletulu pela diori de diua. Altii istorisescu, cà deocamdata adurmise: cà apoi findu i stomaculu pré plinu de bucate a vomitu tóte; si cà atunci i au datu noua dosa de veninu, dar nu se-scie intr'o mancare, sub pretestu cá-sa i intarésca puterile slabite; séu in clistiru, ce sub cuventu, cà patimesce de incarcatur'a stomacului, i se-puse spre a i usiurá indigestiunea si cu modulu acest'a.

XLV.

Mórtea lui s'a tienutu secreta, pana sa se-reguleze tóte in privinti'a successorului pré tronu. Deacea se-facura promisiuni publice pentru densulu, cá-si candu ar fi enca morbosu, si pentru ochi se-intrudusera in camer'a mortului comedianti, cá-si candu i ar fi doritu pentru a se-desfatá. A muritu in diu'a atrei'a inainte de Idele lui Octomvre sub consulatulu lui Asiniu Marcellu si a lui Aciliu Aviota, in etate de siessedioci si patru de ani, dupa o domnia de patrusprediecc. Se-inmormentá cu pompa de imperatu, si fù pusu in numerulu dieiloru. Onórea divina a lui mai antáiu negrigita, apoi anulata de Nerone, fù infine restabilita prin Vespasianu.

XLVI.

Éra semnele principalie ale mórții lui fure: cà s'a vediutu o stea de cele comate, ce se-numesco

cometa; că fulgerulu a trasnitu monumentulu tata-so Drusu, si cercustarea, că in acelasi anu murira fôrte multi din tôte classile magistraturei. Catra acestea din mai multe cercustari se-vede, că insusi 'si a presimtitu finitul dileloru, si n'a facutu nice unu secretu din acestu presimtiementu. Caci candu desemnà pe consuli, n'a numitu pe nice unulu pe unu timpu mai lungu, decâtu numai pana la lun'a in care muri; si la ultim'a assistare a lui in senatu, cu pucinu inainte de môrte'i, svatul multu pe fii sei, că-sa traiasca in concordia, si intre ferbinti rugatiuni recomandà sonatului tener'a loru etate. Éra in cea din urma cercetare judecatorésca repeti depre scaunulu de judecata, desi câti ilu audira strigara: „Sa ferésca Ddieu!“ éra si éra: „Cà a ajunsu la finitul dileloru sale!“

Note la Tiberiu Claudiu Drusu Cesarulu.

1) Cap. I. *Τοῖς ἐντυχοῦσι τριμνα παιδια.* Conf. si Cap. LXII. in Augustu.

2) Resboiulu lui Drusu contra Vindeliciloru in Alpii Retici ilu canta Hor. IV. 4.

3) Lungi de doe mile spre a impreună Renulu cu Iszela pentru a puté pluti prin laculu Zuy in marea de Nordu.

4) Acestea erau spolia opima, ce le capatá acelu duce romanu, ce taiá cu man'a sa pe unu duce inamicu si 'i luá armatur'a.

5) Cap. IV. Acestea jocuri fure serbate de Augustu in onórea lui Marte resbunatorulu, pe candu Claudiu, care in testu se-pune cu prenumele de Tiberiu, éra acum de 21 ani.

6) Tôte vorbele si disale subliniate din aceste

locuri citate sunt grecești în testu p. c. ἄριστος ce am datu cu presentabilu, ὀλόκληρος cu completu; ἡλαττωςθα και βεβλασθαι sal. = necompletu si defectuosu sal. Cu care se-pare că Augustu voiá sa dica: că Claudiu nu 'si are tóte simtirile la locu.

7) Ἄντιχῆ — πᾶν ἐνιοῖσι σπονδαίοσι; λίαν.

8) Σαφῶς si ασαφῆς in testu.

9) Cap. V. Acestu respunsu este aspru fórte. În locu sa i implinésca cererea: spre a lu face consulu activu, i tramite câtiva galbeni, pentru cá la serbatorile, candu chiaru si sclavii se-veseliau, sa 'si faca o ora buna. Desi se-póte percepe si altufelu scopulu lui Tiberiu: sa 'i fi tramisu adeca bani spre a puté face si Claudiu amiciloru sei daruri imprumutate, cum erá datin'a la acestea serbatori. Sigillaria se-díceau dela statuetele (sigilla), ce 'si le tramiteau unii la altii în 21. si 22. Decembre, serbatori ce erau o continatiune a Saturnalieloru.

10) Cap. IX. Intocmitu de Caligula pentru dierlu Caligula. Vedi Cap. XXII. in Caligula si Cap. XCVIII. in Aug.

11) Cap. XI. Acésta comedia grecésca a festu de securu o poesia a lui Germanicu, alu caruia talentu poeticu este atátu de laudatu de Ovid. Ex ponto IV. 8. 68. Comp. si Cap. III. Caligula.

12) Cap. XII. Dregatori finantiari imperatesei in provinciele imperatorie, ce, cum se scie, se-gubernau de Principele prin ómenii sei.

13) Cap. XIII. Vulturulu (aquila = acen) de auru séu argintu se-implantá in pamentu cu ascititulu códei in apropierea pretorului (cortulu ducelui, si a fostu unu omen, déca nu s'a pututu scóte de aquilaferu. La cercustari soleneli i lu impodobeau cu flori si lu ungeau cu miresme bune.

¹⁴⁾ Cap. XV. Legea Papia-Poppea dá celoru ce aveau trii copii legitimi, intr'altele si dreptulu de a fi liberi de a duce postulu de judecatoru.

¹⁵⁾ In toga putea amblá dupre lege numai cetatianulu romanu, pallium erá portu strainu, grecescu.

¹⁶⁾ *Και σὺ γερον εἶ, καί μορος.*

¹⁷⁾ Cap. XVI. Cicerone a aparatu pe omulu acest'a intr'o cuventare judiciala. Legea cá senatorii sa nu póta calatori afara din Italia fara concesiunea Principelui, stá enca sub Augustu.

¹⁸⁾ Cap. XVII. Conf. Tacit. Agric. Cap. XIII.

¹⁹⁾ Bolonia de astadi.

²⁰⁾ Cap. XVIII. si XIX. Diribitorium, edificiu colosalu in regiunea a IX. a Romei, inceputu de Agrippa si sfirsitu de Augustu, celu mai mare edificiu, ce dupre Dion. C. s'a pusu canduva sub acoperementu. Numele de diribitorium diribitoru 'si lu are de acolo, cá diribitores (impartitorii = diributorii) impartiau poporului acolo tablitiele cu voturi si darurile, soldatiloru soldulu. Nu mai e indoiala, cá vorba nostr'a „dirabu“ nu 'si ar avé etimonulu d'aci.

²¹⁾ Cap. XXI. Se-vede cá Claudiu insusi din modestia a cerutu, cá-sa nu se-scóle nimene din spectatori, nice sa lu primésca cu eschiamatiuni. Dealmintre datin'a, ce este in vigóre pana astadi la rumanii nostri, de a 'si aratá respectulu prin sculare depre scaune catra cei mai mari, 'si trage originea totu dela romanii strabunii nostri.

²²⁾ Prin presentu aci Suetoniu va a indicá: cá acestu felu de lupta cu taurii, intrudusa mai antáiu de J. Cesaru, erá in usu enca pe timpulu candu seriá.

²³⁾ Sportula: corvitia. In atari erá datina a presentá la cotele celea mari de clienti daruri in deale

mancării său în bani, prin metonimia dar Claudiu numia jocurile celea scurte date poporului: sporeula.

²⁴⁾ Palumbus: porumbu silbaticu eră numele unui gladiatoru foarte renumitu. Puterea umorului deci stă în acést'a: Spectatorii poftiau pe Palumbulu gladiatoru, éra Claudiu li promitea unu porumbu său turturea.

²⁵⁾ Cap. XXII. Adeca că elu pe celu alesu de densulu, ilu tiene de celu mai demnu.

²⁶⁾ Cap. XXIII. În Roma la doi pretori noui, prin provincie la gubernatorii timpurari.

²⁷⁾ Ceeace astadi se-dice „internare.“

²⁸⁾ Cap. XXIV. Póte pentru cá-sa póta face negotietorie, ceeace eră iertatu calariloru, nu anse si senatoriloru.

²⁹⁾ Cap. XXV. Militia soldata său cu plata.

³⁰⁾ Iliu său Troia.

³¹⁾ După tradițiune romanii se-tragu dela Troiani prin Eneas.

³²⁾ Loculu e intunecosu. Romanii priviau în crestini o secta iudaica, si cum se-pare între judei după legea lui Moisi si între cei crestinati se-faceau dese turburari.

³³⁾ Se-intielege decátu a Partiloru si Armeaniloru. Tacit. An. XIII. 54 în Nerone spune mai pre largu acestu casu.

³⁴⁾ Asia se-numiau preotii, ce pre timpul republicei dau binecuvéntarea religiósá la tractate si la dechiarari de resboiu.

³⁵⁾ Cap. XXVI. Vedi cum descrie acésta episoda maisterulu Tacit. An. XII. 1—7.

³⁶⁾ Cap. XXVIII. Filicsu în S. Script. fapt. Ap. 24.

³⁷⁾ După nume sunt cunoscute numai doe, am-

bele cu numele Drussila: una fat'a Jubei, regele Mauritaniei; alta fi'a lui Agrippa, regele Judeiei.

³⁸⁾ A studiis in testu.

³⁹⁾ Ab epistolis in testu.

⁴⁰⁾ A rationibus.

⁴¹⁾ Cap. XXXIII. Spre a apretiuu acésta fapta a lui Claudiu cata sa scimu ca bunatatea mesei domniloru preoti Sali dela templulu lui Marte erá proverbiale la romani.

⁴²⁾ Vedi Cap. LXXI. ¹⁴⁸⁾ si ¹⁵⁰⁾ in Augustu.

⁴³⁾ Cap. XXIV. Ce felu erá acést'a ne o spune Suetoniu in Nerone Cap. XLIX. — Paricidii se-in-necau cusuti intr'unu burdufu de pele.

⁴⁴⁾ Dupre Pliniu cei vechi credeau carnea de féra silbatica, ucisa cu unu cutiotu, cu care s'a fostu omorítu unu omu, a fi buna de epilipsia.

⁴⁵⁾ Faurii, servitorii intrebuintiati prin circu si teatre spre a drege si a face un'a alt'a.

⁴⁶⁾ Cap. XXXVI. Claudiu pana acolo isi essise din fire de frica, cà din timpu in timpu intrebá: mai sunt io in adeveru Cesaru? Siliu in adeveru e numai simplu cetianu? Tac. An. XI. 31.

⁴⁷⁾ Cap. XXXVIII. E interesante manier'a de a ratiotiná aci a lui Suetoniu. Pentru densulu e destulu, cà a essitu o scriptura umoristica contr'a afirmarii betului Claudiu, cá-sa nu i dea dreptate, care la totu casulu in escusarea nebuniei sale partiali avea resonu. Caci la „n'est pas sot qui veut,” ce servise de tema la acelu pamfletu, se-póte opune: cà nimene nu póte face indelungu pe nebunu nepedepsitu, cum dovedesce Hamlet.

⁴⁸⁾ Cap. XXXIX. Vorba *μετεωρια* insemnéza acca pusetura a lui Socrate, leganatu in nori, luatú in risu

cu atât'a humoru de Aristofanc. Éra *αβλεψία* semnifica starea unui omu ce nu vede „silba de arbori.“

49) Domina titlu de onóre alu Imperateselor si alu matrónelor de familie mari la romani = Madame fr. Tacit. An. XI. 38. nu indica acésta distractiune, ci dice numai, cà scirea despre sinuciderea Mesalinei a primit'o tacendu, si cum i erá datina a mancatu si beutu mai departe.

50) Cap. XL. Iertatulu stá cu domnu-so de mai nainte in relatiunea unui clientu catra patronulu seu; si ilu 'si numiá patronu, si i erá dotoriu recunoscintia si stima — sub pedépsa, dupre legi a recadé éراسi in sclavi'a de mai nainte.

51) Aci Claudiu face alusiune la iertatii sei si anume la Narcisu, care erá cu totul devotatu la spurcatiunile Mesalinei.

52) Acest'a trebue sa fia fostu vreunu prostu, numele caruia devenise proverbialu.

53) Vorb'a acést'a i o fi remasu din copilaria, candu vreunu pedagogu varvaru amonitiunile orali le a fi insocitu si de lovituri corporali.

54) Cap. XLI. Literele celea trei noue, inventate de Claudiu sunt asia numitulu Digamma éolicu de form'a unui F romanu resturnatu Γ , ce suplinea loculu unui Φ (ph) grecescu; apoi antisigma, ce corespondea la Ψ (ps) grecescu si avea forma Υ . A treia litera, acareia forma nu mi este cunoscuta, avea sa infaciseze sunctulu, ce tienea mediulu intre i si u, carele de buna séma n'a fostu altulu decátu Λ celu rumanescu.

55) Cap. XLII. *Ἄνδρ' ἀπαμύνασθαι, ὃ τίς πρότερος χαλεπήνη.* Om. Od. XVI. 72. XXI. 133.

56) Cap. XLIII. *Ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται.*

57) Cap. XLVI. Vedi Tac. An. XII. 66—67.

Nerone Claudiu Cesaru.

I.

Din gintea Domitia essira doue familie ilustru: a Calviniloru si a Enobarbiloru. Enobarbii au de incepatoriu alu originii precum si alu conumelui seu pe L. Domitiu. Acest'a, venindu odata dela campu intilni pe doi juni gemeni¹⁾ de o frumsetia divina, cari in trécâtu 'i ordinara, cum se-spune, cá-sa vestésca senatului si poporului romanu o victoria, despre care enca nu se-sciá nemic'a adeveratu; si intru semnu a divinitatii sale printr'o usióra atingere a buceloru feciei i schimbara pârlu din negru ce erá pana aci in rosioru si asemine aramei. Acestu semnu caracteristicu apoi a remasu si in purcediatorii sei, cari, parte mare, avura barba rosia. Si dupa ce numerara in famili'a sa septe consulatu, unu triumfu si doue censure, si fure primiti intre patricii, si atunci se-tienura toti de acelasi conume. Nice prenume nu avura altele de felu afara de Cneiu si Luciu, si enca pe langa o particularitate démna de notatu: cá unulu séu altulu din aceste doua pronume au fú purtatu de trei persóne un'a dupa alt'a urmatória in sieru, au alternativu de fiacare. Caci aflamu in adeveru, cá Enobarbulu celu dintâiu, alu doilea si alu treilea se-numiau toti Lucii; éra cei trei urmatori se-dísera Cneii; ceilalti in schimbaro regulata, acum Lucii, acum Cneii. Face trebuintia, asia socotescu, cá-sa facu pe cititoriu cunoscutu cu mai multi membri din famili'a acést'a, cá cu atâtu mai usioru sa póta vedé, cá, déca Nerone a degeneratu atát'a dela virtutile

stramosiloru sei, totusi defectele acelor'a, ale fiacaruia, le' a reprodusu pe tóte, cá-si candu le ar fi mostenitu prin sange.

II.

Astfelu cá-sa apucu cevasi mai de susu: stramosiu-so Cn. Domitiu, manianduse pe pontifici, caci alesera pe altulu éra nu pe densulu in loculu tata-so, in timpulu tribunalului seu desbracă pe colegiale preotiloru de dreptulu de a se-intregi de sine, si lu atribui poporului. Cá consulu, dupa debelarea Alobrogiloru si a Arveniloru, se-preamblá prin provincia calare pre unu elefantu, urmatu de cete de militari, cá-si la o solenitate de triumfu. Despre acest'a dîsese Oratorulu Liciniu Crasu „nu e de mirare, cà elu are barba de arama, candu gur'a i este de osu si inim'a de plumbu.“ Acestuia fù fiulu, care in calitate de pretoru trasese la respundere in faci'a senatului pe C. Cesaru, candu essise din consulatu, caci, dupre parerea patriciiloru, l'ar fi purtatu incontr'a auspicialoru si a legiloru; apoi mai tardiu, devenitu consulu, cercase a revocá pe imperatoru²⁾ dela ostirea sa galica, si infine, desemnatu prin factiunea inimica lui C. Cesaru de succesoru acestuia, fù prinsu la Corfiniu pela inceputulu resbeloloru civile. De unde eliberatu, veni la Masiliani, impresurati cá-sa i mai imbarbateze, dar i lasà rapede si infine perì in batai'a Farsalica. Erá unu omu pucinu constantu, dar de o natura dirsa. Intr'unu momentu de desperare i veni sa se-ucida, dar curentu se-cuprinse de o atare frica de mórte, cà vomì veninulu ce lu luase, si éliberá pe mediculu seu, care cu scientia din preugetare i a fostu datu o dosa cu multu mai mica, decâtu sa 'i fi pututu stricá. Si totusi, candu Cn. Pompeiu tienea

svadu despre modulu cu care ar fi sa se-tracteze cei neutrali, singuru numai s'a aflatu care sa opineze că-sa se-socotéscă că nisce inimizii.³⁾

III.

Elu lasà unu fiu, carele fara indoire a fostu celu mai bunu din tóta famili'a sa. Numeratu intre complicitii la uciderea lui Cesaru, desi nevinovatu, si cá atare condamnatu prin legea Pedia,⁴⁾ se-retrase la Cassiu si la Brutu, cu cari stá in legamente de cumnatie. Dupa caderea unuia si altuia elu nunu-mai retienù flot'a ce cu pucinu mai inainte i s'a fostu incredintiatu, ci a mai si adaus'o; si, numai dupace partitulu seu fù intregu trantitu la pamentu, tracù cu flot'a de buna voiia la Antoniu, care pentru acést'a i remase fórte oblegatu; caci din toti căti erau condamnati prin legea Pedia, numai elu singuru capatà voiia a se-intórce la Roma, unde apoi fù onoratu perîndu cu cele mai considerabili functiuni. Dupace resbelulu civilu s'aprinse desnou devenì legatu alu aceluiasi Antoniu, si, deorace, betezinduse rapede, n'avù curagea nice a primi, nice a refusá comand'a suprema preste ostire, ce i se-oferiá din partea celor'a, caror'a le erá rusine a ascultá de o Cleopatra, tracù la partitulu lui Augustu, si murì dupa cateva dile fara a duce cu sine in mormentu unu nume curatu de tótâ infami'a. Caci Antoniu strigá in gur'a mare, că elu s'a facutu desertoru numai din dorulu catra amic'a sa Servilia Naide.

IV.

Din acest'a se-nasce Domitiu, carelo, dupre cum mai tardiu s'a observatu de toti, figurase in testamentulu lui Augustu că cumparatoriu alu lasatei averi,⁵⁾

numai pucinu renumitu pentru artea de a maná cail in tincretiele sale, decátu se-facú mai tardiu prin ornamentele triumfalie capatate in resbelulu gallicu; dar catra acésta erá unu arogantu, risipitoriu si secu de tóta umanitatea. Desi erá numai unu edilu silí pe L. Plancu, censorulu, cá-sa i se-dea in lature din cale 'i; cá pretoru si consulu apoi puse pe cavalerii romani si pe matróné, cá-sa producea pe scena o representatiune mimica. Venatoria dede elu si in Círcu si prin tóte regiunile Romei. Catra acestea si o lupta gladiatorésca, ci cu atát'a barbaria, incátu Augustu se-vediu constrínsu, de órace admonitiunile private nu i le bagà in séma, a lu opri prin edisu publicu.

V.

Elu avù din Antonia majore unu fiu, carele mai tardiu a devenitu tata lui Nerone si a fostu omulu celu mai blastematu sub ver ce reportu alu vietiei l'ai considerá. Acestu fiu, insocindu la Orientu pe junele Cesaru Caiu,⁶⁾ ucise pe iertatu-so, pentruca n'a voiítu sa bea cátu i orinduise, si departatu pentru acést'a din cét'a amiciloru principelui, nu vecu mai moderatu. Caci in calea Apia striví cu precugetare pe unu copilu manandu in tóne cail dreptu preste densulu; éra la Roma scóse ochiulu la unu cavaleru romanu in mediulu forului, pentru cá intr'o disputa nu se-sfii a 'i respunde verde. Éra reáoa credintia a lui erá atát'a; incátu nunumai cá a insialatu pe argintari neplatindule pretiulu lucruriloru cumparate; ci in pretur'a sa lipsí si pe cociari de premiale cunvenite pentru victori'a repurtata la intrecerea din cursu. Ci dupace soru-sa l'a luatú in bataia de jocu pentru acést'a, si capii factiuniloru⁷⁾ s'au geluitu, se-plecà a decide: „cà pe viitoriu premiale se-vorú plati

regulatu.⁴ Pela linea domniei lui Tiberiu, acusat de les'a maestate,⁸) de adulteriu si de incestu cu soru-sa Lepida, scaparea avù de a 'si o multiemi nu mai la supravienirea schimbării principatului, si murì la Pirge de idropica lasandu dupa sine din Agrippina, fét'a lui Germanicu, unu fetioru, numitu Nerone.

VI.

Nerone s'a nascutu in Antiu la lun'a a nouca dupa mórtea lui Tiberiu, in cincispredece Decemvre, chiaru in momentulu resaririi sórelui, încátu asia dîcendu radiele lui ilu atinsera mai curentu decâtu parentulu.⁹) Cercustarile nascerii lui dederu ocaziune la multi, cá-sa faca feliurite prorocie de nefericire, intre care se-numera si eschiamatiunea tata-so Domitiu, care la salutarile amiciloru respunde: „Cà dintr'ensulu si din Agrippina este cu neputinti'a a se-nasce altuceva decâtu unu monstru si unu biciu pentru omonime!“ Dar totudeodata de alta parte s'a observatu unu semnu invederatu alu venitorei sale fericii¹⁰) in diua curatirii sale.¹¹) C. Cesaru adeca, rugatu de soru-sa, cá-sa dea copilului numele carele va voii, cautandu la Claudiu, unchiu-so paternu, din partea caruia mai tardiu candu se-facù domnu, fù adoptatu Nerone, dîse: Claudiu sa fia numele lui! Acestu nume, refusatu si de Agrippina, elu nu ilu dede seriusu ei din gluma; caci Claudiu pe atunci erá rîsulu curtii. In etate de trei ani perdù pe tata-so; lasatu erediotoriu peste a trei'a parte din averea parintésca, n'a capatat'o nice acést'a intréga, deórace Caiu coerediotoriulu seu puse man'a pe tóta averea; si curentu dupa acést'a essilata fiindu si mama-sa, ajunsu mai la saracia si lipsa, fù nutritu la metusi'a sa Lepida sub doui pedagogi: unu saltatoru si unu

tunșoru. Ci dupaco Claudiu s'a facutu domnu, numu-mai cã 'si a capatatu tãta mostenirea parintãscã, ci enca prin ereditatea, ce i a remasu dela vitricu-so, Crispu Parsienu, se-facũ avutu cum se-cade. Prin charulu si puterea mamei sale rechemata din essiliu si restabilita in onãre, ajunse la o atare pusetura in florita, cãtu selatise faim'a printre ómeni, cã Messalina, soci'a lui Claudiu, ar fi tramisu la densulu pe candu dormiã deamãdi, cã-sa lu stranguleze, cã pe rivalulu lui Britanicu. La acãst'a mai cerculã si fabul'a, cã ucidiatorii tramisi, inspaimentati de vederea unui dracone essindu incolacitu de sub capataiulu patului lui, ar fi fugitu. Caus'a la acãsta fabula a datu cercustarea, ca s'au gasitu sub perin'a lui despeiatorile unui sierpe, care apoi dupre voiinti'a mamei le a si purtatu cãtuva tĩmpu intr'o bracea de auru, pusa in man'a drãpta. Numai candu elu numai putea suferi memori'a mameisi, o depuse; si numai, candu a venitu la strimtorare in dũlele sale celea din urma, le a cautatu, dar indesertu.

VII.

Enca teneru si nematuru a representatu cu multa patientia si cu mare aplausu jocurile troianice in circu. Intr'alu unspredecielea anu alu etatii sale fũ adoptatu de Claudiu, si datu lui Anneu Seneca, care erã senatoru deja pe atunci, spre educare sciintifica. Sevorbescẽ, cã Seneca in nãptea precedente ar fi visatu, cã invatia pe Caiu Cesaru¹²); Nerone curentu dupa aceea realisã visulu, descoperindu ferositatea caracterului seu prin tãte probele cãte putũ sa dea pentru prim'a óra. Maniosu, caci frate-so Britanicu din datina ilu numise si dupa adoptiune Enobarbu, avũ nerusinarea a lu denuntiã la tata-so, cã ar fi unu fiu

supositu. In contr'a matusie-si Lepida, care erá acusatá, pasí in publicu cá martoru contrariu, pentru cá-sá, placa la mama sa Agrippina, de care aceea éra persecutata. La ceremoni'a imbracarii sale cu tog'a barbatésca promise poporului daru de bani numitu congiariu, pentru militia donativu,¹³⁾ tienendu revist'a pretorianiloru marsiá in frunte cu unu scutu a mana; apoi facù in senatu tata-so adoptivu o cuventaro de multiemita. Catra acelasi consulu vorbi pentru locuitorii din Bononia latinésce, pentru cei din Rodu si din Iliu grecesce. La serbatoriele latine elu debutá si in jurisdictiune cá prefectu alu Romei: candu advocatii cei mai renumiti se-adreséza pe intracute la densulu nu, cum deordinariu se-face,¹⁴⁾ cu procese mici si usioru de judecatu; ei cu cause de judecata de cea mai mare importantia in numeru fórte mare spre a le decide, desi Claudiu oprise acést'a. Nu multu dupa acést'a duse acasa pe Octavia, cu care ocaziune in urm'a unei promisiuni concepute pentru sanatatea lui Claudiu, dede jocuri circense si venatoria.

VIII.

Erá de sieptesprediece ani, candu, dupa ce s'a facutu cunoscuta si in modu oficiosu mórtea lui Claudiu, essindu din palatu intre or'a a sieptea si a opt'a seduse la cohortea de diurna — caci tóta diu'a acést'a a fostu o di de nefericire, si nu se-para altu momentu mai favorabilu pentru a rapi domniea.¹⁵⁾ Salutatu de Imperatu pre scar'a palatului fù dusu in lectica la tabera, si de aci, dupace a provocatu in cea mai mare iutime pe militari la ascultare, la curia. Se-intórse abea sub séra, si din nenumeratele onóre, ce i se-oferira, refusá numai pe celu de „Tata alu Patriei,“ si acést'a din caus'a etatii.

IX.

De aci 'si incepù domni'a cu demustratiuni de pietate fiiasca: facù lui Claudiu o ingropatiune òin cele mai pompóse; ilu laudà intr'o cuventare si ilu apoteozà. Memoriei tatalui seu Domitiu i facù onórea cea mai mare. Lasà pe mama-sa guvernarea intréga a tuturoru trebiloru statului si ale curtii. In prim'a di a domniei sale dede tribunului de garda dreptu parola de di „Cea mai buna Mama.“ Si pe urma s'a aratatu adesu cu dens'a in publicu, purtati amen-doui in aceeași lectica. La Antiu fundà o colonia parte din betranii gardisti, totudeodata stramutà acolo si pe cei mai avuti òin primipilari, si construi cu mari spese unu portu maretiu.

X.

Pentru cá-sa arate si mai luminatu de ce spiritu e densultu insuflatu, dechiarà cà elu vojiesce a guvernà dupre program'a principiiloru politice ale lui Augustu,¹⁶⁾ si se-folosì de tóta ocasiunea spre a dá proba de liberalitatea, de blandetia si chiaru de civilitatea sa. Darile celo apasatórie parto⁹ le sterse de totu, parte le mai impucinà. Premiele determinate prin legea Papia pentru denunciatorii de calcatorii aceleiasi le scadiù la a patr'a parte. Dupace a impartitu intre poporu câte patru sute de sestertie de omu, asiedià pentru senatorii cei de familie vechi, dar lipsiti de avere, salaria anualie, care la unii se-suiiau la câte cinci sute de sestertie; asemine conceso a se-dá la cohortile pretoriane pe luna bucate in daru. Si candu fù postitu cá, dupa datina, sa subscrie sententi'a de mórte a unui condamnatu: „Cum asi vré, dîsc, sa nu sciu scrie!“ Pe membrii ambeloru ordine i sa-

lutá uneori pe nume, fara ajutoriulu nomenclatorului. Senatului, care voia sa i aduca o multiemita, i respunse: „Candu voiu merita o.“ La gimnastic'a sa corporala din campulu lui Marte concese intrare si poporului; dechiamá adeseori in publicu, si recitá si versuri nunumai acasa la sine, ci si in teatru; cea ce casiunase o bucuria atátu de generala, încátu pentru o asemine recitare i se-decretá o serbatória publica,¹⁷⁾ si parte din versuri se-dedicá in litere de auru lui Joue Capitolinu.

XI.

Spectacule dede fórte multe si de multe specie: jocuri de juni, circense, scenice si lupte gladiatoresci. La jocurile de juni lasá sa ia parte si pe betrani fosti consuli si pe matrónes vechi de dile. In cele circense asemná cavaleriloru locuri destinse; cu acésta ocasiune in cursu se-vediù si unu caru trasu de patru camile. In jocurile, ce le asiediá pentru eternitatea imperiului, cari i placù a le numi „cele mai mari,“ se-insarcinara cu role fórte multe persóne de ambe sessele atátu din ordinulu senatoriloru, câtu si din celu alu cavaleriloru. Unu cavaleru romanu fórte cunoscutu decurse calare pe o camila pre o funia intinsa. Se-representá si o Togata a lui Afraniu, intitulata „Incendium,“ si concese actoriloru a pili¹⁸⁾ si a tiené pentru sine mobielele casei ardiende. Se-impartira pe tóta diu'a intre poporu si daruri¹⁹⁾ de totu felulu de lucruri; pe tóta diu'a o miia de paseri de tóta specia, felu de felu de ale mancarii, assemnatiuni cá-sa primésca vestmente, auru, argintu, diamantu, margaritare, vite de jugu, chiaru si fere domesticite; infine naui, case de locuitu si ogóre. — Jocurile acestea le privi diutr'o inaltime a proscenului.

XII.

În luptele gladiatoresci, ce le a datu într'unu amfiteatru, construitu din lemnu într'unu anu in campulu lui Marte, n'a ucisu pe nice unu gladiatoru, nice chiaru pe aceia cari pentru vreo crima au fostu condemnați la arena; de alta parte a scosu pe arena căsa se-bata in arme patru sute de senatori si sesse sute de cavaleri, din cari unii eră de o avere insemnata si de o reputatiune in totu respectulu intréga; se-vediura cetatiani din ambele ordine luptanduse in-contr'a fereloru si implinindu feliurite servitie de ale arenei. Dede asemenea si o bataiia navala, candu se-vediura innotandu in ap'a marina bale mari. Unii din efebi²⁰⁾ produsera nisce salturi dramatice, dise pirice; caror'a dupa saltulu finitu le impartì la fiacare decretu de cetatiania romana. Între sujetele acestoru salturi fù unulu, prin carele se-representá unu tauru sarindu pe Pasifea,²¹⁾ cum cei mai multi din spectatori celu pucinu crediura, inchisa in form'a de lemnu a unci junince. Unu Icaru, care dela cea antâi'a cercare de sboru cadiù din altime langa logea lui Nerone si lu stropì de sange; caci fórte raru se-obiciniá a presidá acestea jocuri, ci deordinariu le priviá jacendu in loge la inceputu numai prin gaurele, mai tardiu apoi dintr'unu podu deschisu de totu. Este celu antâiu care intruduse in Roma²²⁾ concursurile de intrecere cincii anualie, care dupre datin'a grecésca stá din trei sectiuni: din musica, calaritu si gimnica, si care fura numite Neronia. Cu ocasiunea dedicarii, baiiloru si a gimnasiului seu presentá senatoriloru si cavaleriloru oleiu.²³⁾ Presedinti'a pentru tóta durat'a concursului in arte fù data prin sortire la barbati consulari, cari ocupara locul pretorului; dupa aceea se-dede jos in orchéstra unde sicdea senatorii, si aci

primul coron'a din elocenti'a si poesi'a latina, concesa lui cu unanimitate chiaru din partea oratoriloru si a poetiloru celoru mai renumiti, cari i o disputasera; éra încâtu pentru cea ce asemine i se-ajudecase de judecatori pentru canteculu la chitara, nu o primì; ci inchinandu i se o tramise a se-depune la piciórele statuei lui Augustu. La jocurile gimnice, ce le dá in Septa, intre pregatirile de sacrificiu, 'si taià barb'a pentru prim'a data, o inchisa intr'o cutia de auru ornata cu petre scumpe si o consacrà lui Joue Capitolinu. Invità pe vestali la representari Atletice,²⁴) pentru ca in Olimpia preoteseloru Cererii le erà iertatu a fi de facia la asemine lupte.

XIII.

Si intrarea regelui Tiridate in Roma o potu numerá cu dreptu cuventu intre spectaculele date de Nerone. Deórace pe regele Armeniei, pe care cu câte promisiuni ilu induplecase a veni la Roma, nu lu putea aratá la poporn la diu'a defipta prin decretu, din caus'a unui timpu neburossu, ceremoni'a s'amanà pana la alta di, câtu se-va puté mai frumósa. Venindu acést'a, mai întâiu se-insiarara in linia pe langa templele Forului cohortile armate; ensusi siedeá aprópe de rostru intr'unu scaunu curulu imbracatu in vestmentu de triumfatoru, si incungiuratu de insemne si stindarde militare. Deocamdata Tiridate sul scar'a estrádei, apoi ingenuchiá inaintea lui; Nerone ilu luà de mana, ilu ridicà in sus si lu sarutà; apoi la rugatiunea lui i scóse tiar'a, si i puse pe frunte o diadema, pecandu unu pretoru betranu traducea si repetiá cu voce tare vorbele rugatoriului. Deaci ilu dusera pe Tiridate la teatru, unde imperatulu, dupa ce i mai primì enca odata omagiulu, ilu

puse sa sié dia langa sine deadrépt'a. — Éca pentru ce Nerone fú salutatú de Imperatú, si pentruce a depusu in Capitoliu cunun'a de laura! Inchise si templulu lui Janu, cá candu altu resbelu nu mai erá de finitu.

XIV.

A fostu de patru ori consulu: prim'a data doue luni, adou'a si a patra data câte sesse luni, atreia data patru luni. Alu doilea si alu treilea le a dusu unu dúpa altulu; intre cecelealte tracú câte unu intre-mediú de unu anu.

XV.

In cause de judecata nu se-pripiá a dá sententi'a, decátu numai adoua di si in scrisu. In procedura tienea acea cale, cá, delaturandu cuventarile de acuzare si aparare cele continue ce cuprindea caus'a intréga, sa cerceteze si din o parte si din alta câte unulu fiacare accidentu. Éra candu se-retragea spre consultare, elu nu deliberá in comunu, nice publice; ci citiá la o parte si peincetu parerea, data in scrisu a fiacaruia judecatoriu, si apoi dictá sententi'a, cá-si candu ar fi parerea majoritatii. Lungu timpu elu nu amise in Curia pe fii de a i iertatiloru, si denegá amisibilitatea la functiuni celoru primiti din partea imperatiloru precedenti. Pe candidati, cari erau supranumerari i punea capi preste legiuni, cá-sa i margaie de intardierea implinirii dorintiei loru. Consulatulu ilu dá mai multu numai pe oáte sesse luni; si, déca se-intemplá sa móra careva din doui pela antáia lui Ianuariu, elu nu lu mai inlocuiá prin altu successoru, reprobandu vechiulu essemplu alu lui Caniniu Rebilu, consulu de o di. Ornamente triumfalie dá si la barbati numai de rangú pretoriu, si insusi la cava-

leri simpli; si inca nu totudaun'a pentru merite militare, ci si pentru verce alte trebi. Propusatiunile sale ce le tramitea in scrisu la senatu, tracendu peste Cestoru, in competinti'a caruia cadea atare tréba, se-obicinuiá a le dá citire prin Consulu.

XVI.

A cugetatu o noua forma pentru construirea edificialoru in Roma, si a nume a voitutu, cá inaintea insuleloru²⁵) si a caseloru sa se-faca portici, spre a puté depre acoperementulu loru celu planu a stavili intinderea arderiloru; si i facú cu spesele sale. Mai proiectase a intinde marimea cetatii pana la Ostia, pentrucá de acolo printr'unu canalu sa aduca marea pana la Roma. In domni'a lui s'au restituitu multe decrete vechi de pedepsire si de oprire aspra, si se-facura altele noua nu mai pucine. Cheltueleloru li se puse stavila, cinele publice le reduse la sportule, adeca la tramiterea pe acasa de mancari in córve; se-oprira fierturile de prin ospetarie afara de cele de legume si de verdiarie, pecandu mai inainte se-vendea aci totu felulu de mancari. Se-pedepsira cu mórte crestinii, nisce ómeni dati la o superstitiune noua si malefica; se-infranà licenti'a cociariloru de patrurige, cari se-bucurau de unu dreptu traditionalu, cá-sa alerge prin Romá incóci si incolo, si sub forma de glume sa insiale si sa fure; factiunile pantomimiloru le essilá din Roma dimpreuna cu acesti'a.

XVII.

Incontr'a falsificatoriloru de documente atunci se-inventá pentru prim'a data acelu medilocu de securitate, cá tablele sa se-provédia pururea cu gauri, prin care sa se-petréca de trei ori unu firu si apoi

sa se-puna preste acest'a sigilulu. Se-prevediù priu lege, cá in testamente cele doue table dintâie, pe care stá scrisu numai numele testatorului, sa se-arate celoru ce au alu subscrie cá marturi asia dicendu albe, cá nice unu scriitoriu de testamentu strainu sa nu 'si ascrie vreunu legatu. Se-mai asiedià: cá in-causatii sa platésca advocatoru o tacsă fipta si drépta; éra pentru bancile judecatoriloru sa nu se-dea nemic'a, ci statulu sa le dea gratis; cá procesele fiscului sa se-ia dela pretorulu erariului si sa se-dea forului si recuperatoriloru²⁶); infine apelatiunile dela judecatori sa se-faca la senatu.

XVIII.

Nice voiintia n'a avutu, nice privilegiu n'a cautatu nice odata spre a adauge si a întinde marginile imperiului; ba i intrase in capu ideea, cá-sa retraga ostírea si din Britania; si, déca n'a efeptuit'o, caus'a fú numai sfial'a, cá-sa nu se-vedia a micsorá prin acést'a glori'a tata-so adoptatoru. Numai rigatulul Pontului lasatu de buna voiia de Polemone, si cel'a alu Alpiloru, murindu Cottiu, le prefacù in provincie romane.

XIX.

Calatorie afara din Italia întreprinse preste totu numai doue: un'a la Alessandria, alt'a la Achaia. De cea Alessandrinéna anse se-lasà chiaru in diu'a de plecare, spaimentatu cum fuse prin semne amenin-tiátorie cu periculu. Adeca dupace a visitatu dearin-dulu templele, siedindu in basilic'a Vestei remase acatiatu de coltiulu togei in momentu candu erá sa se-ridice; dupa acést'a i se-opaci vederea ochiloru, încátu nu mai putea destinge obiectele. In Achaia

s'apucase sa taiia istmulu de Corintu: spre acéstu scopu adunà pe pretorianii sei, i admonà cá-sa se-apuce de lucru; si dupa sennalulu datu cu trambitia sapà insusi pamentu, ilu adunà intr'o corva si ilu duse a umeri. Proiectase o espeditiune si la pórt'a Caspica, spre care fine' conscrisese din italieni o legiune noua constatatória din recruti inalti totu decâte sesse urme, ce i dicea falanga lui Alessandru marele.

Adunai intr'una tóte aceste fapte, din care parte n'au nemic'a de reprobatu, parte merita lauda chiaru, pentru cá-sa le destingu de pecatele faradelegile lui, despre care voiuu vorbi de aci incolo.

XX.

Intre celelalte arti si scientie, ce a invatiatu in timpul copilariei sale, este si music'a. Cum s'a facutu imperatu, indata luà la Curtea sa pe chitaristulu Terpnu, care erá celu antáiu virtuosu pe atunci; puse sa i cante mai multe dile dearíndulu dupa cina, ascultandu lu pana tardiu in nópte; cu incetulu incepù si insusi a invatiá si a se-deprinde, negrigendu nemic'a din câte sunt dedati a face asemini artisti spre conservarea si imputerirea vocii lor. P. e. culcatu pre spate tienù pre peptu o tabla de plumbu, se-curatì prin clistire si vomituri, s'abtienù de póme si de alte mancari stricatórie voci, pana ce, multie-mitu cu sine de progresulu facutu, macarca vócea i erá pucina si inchinsa, i plesni in capu, cá-sa se-produca pre scena, batendu mereu urechile amiciloru sei cu proverbulu grecescu: „cà music'a ascunsa nu este respectata.“ Asfelu pasi pre scena pentru prim'a data in Neapole, si macarca unu cutremuru de pamentu venitu rapedo scuturá tare teatrulu, elu nu incetá a 'si cantá cantecele pana la fine. Totu acolo

canță adeseori și în mai multe zile, pentru că-sa 'și dregă vócea făcù pentru catuva timpu și o pausa, dar nu lu tienù loculu și essindu din baiia intrà éراسi în teatru, mancà în mediulu orchestrei facia cu poporulu adunatu numerosu, caruia îi promitea „cà dupace 'și va udá pucinu gâtulu, le va tiui²⁷⁾ cevasi plenisonu.“ Incantatu de aplauzele celea modulate ale Alessandrineaniloru, veniti de curentu în numeru mare la Neapole, chiamà dela Alessandria și pe alti mai multi. Nu cu mai pucinu zelu alese juni din ordinulu calarescu și peste cinci mii de fetiori robusti din plebe, cari, impartiti în cete, aveau a se-deprinde în diferite specie de aplaudari, ce le dicea bombaitulu bundariloru, sonulu tiegleloru, alu tiesturiloru,²⁸⁾ și a'i face tréb'a, candu cantá elu; erá toti nisce fetiori alesi ce se-destingeau prin nisce plete frumóse, și printr'unu imbracamentu stralucitu, caror'a inelulu nu le lipsiá din sting'a, și ai caroru conducatori fiacare meruiá câte patrudieci de mii de sestertie.

XXI.

Deórace se-interesá fórté că-sa cante și pre scen'a Romei, făcù că serbatoarea de întrecere (agona) Neronie²⁹⁾ sa se-tiena înainte de diu'a asiediata. Cerendu toti că-sa i audia vócea cea cerésca, este adevératu că le respunse: „Cà le va satisface dorinti'a curiosiloru în gradinile sale;“ ci fiinduca la rugatiunea poporului s'alaturase și cea a militiei de diurna, se-induplecà usioru a pasi și pe scen'a Romei. Spre care scopu ordinà, că numai decátu sa i se-inscrie numele în list'a chitaristiloru anuntiatu la concursu; 'și aruncà sortiulu seu în urna cu alu celorulalti; și, candu i veni rîndulu, essi pe bina, asocitu de pre-

fectulu pretorianiloru, care i ducea chitar'a, si urmatu de tribunii militari si de cei mai intimi dintre amicii sei. Cum 'si luà locu si finì preludiulu, indata anuntia publiculu prin Cluviu Rufu, barbatu consularu, cà va cantà pe Niobe. Si inadeveru cantà pana la ora adiecea, ei coron'a victoriei si cealalta parte de concursu in arte o amanà pe viitoriulu anu, pentru cà-sa aiba ocaziune a cantà mai desu. Dar acést'a parendu i se a durá pré lungu, nu lipsi a se-produce pre scena din timpu in timpu. Nu statù nemic'a la indoire a concurá cu joculu seu si in representatiuni scenice date de privati,³⁰⁾ precum candu i se-oferi din partea unui'a din pretori unu milionu de sestertie. Se-produse si in tragedia, costumatu si mascatu; candu apoi mascele eroiloru si ale dieiloru, precum si celea ale eroineloru si ale dieseloru, cautà sa aiba lineamentele sale séu ale femeii ce o iubiá pe atunci. Intre altele a jucatu pe Canace in facere, pe Oreste matricidu, si pe Ercule turbatu. Se-vorbesce, cà la representarea cestui din urma, unu soldatu de curentu intratu in militia, postatu de custodia la intrata, vediendu lu cum ilu gatescu si lu incarca cu lantiuri, i a saritu intr'ajutoriu cà-sa lu scape.

XXII.

Patim'a de caii erá la densulu mare enca din etatea cea mai frageta; verb'a lui, desi erá opritu, stá mai cu séma din cele ce se-petreceau in circu, incátu odata, candu plangea catra condisciplii sei sórtea unui cociariu prasiniu terítu de caii, dojeninduse prin pedagogulu seu, s'aparatu cu minciunu'a „cà elu vorbesce de Ectoru.“ Pela inceputulu domniei sale se-jucá intr'o di cá intr'alta pre masa cu quadrige de osu de elefantu, si nu erá cursu in cercu câtu de

neinsemnatu, că elu sa nu fi venitu la Roma de pela vilele sale, deocamdata pe secretu si apoi mai tardiu pe facia, încâtu puteai fi securu, că elu in asemîni dile s'afia in Roma. Nu ascunse de felu aplecarea ce o avea spre a inmulti corónele de victoria; asfelu multiplicandu cursurile intindea spectaculele pana tardiu in nópte, încâtu domnii factiuniloru sumetindu se nu voiiu a 'si mai dá carale la cursu altfelu decâtu numai pe diua intréga. Peste pucinu i veni poft'a că-sa faca si insusi pe cociariu, si sa fia vediutu in spectecule mai desu si decâtu cociarii de profesiune. Dreptu aceea, dupace a facutu essercitie in gradini inaintea sclaviloru sei si in a acelei mai de jos plebe, veni de se-produse in ochii tuturoru si in cerculu Massimu, unde órecare din iertatii sei dá semnalulu cu carp'a din acelu locu din care se-obicinuiá a face acést'a magistratulu. Si neindestulatu cu probele, ce le a datu in Roma despre talentele sale in arte, seduse, cum am mai disu si in Achaia, miscatu fiindu la acést'a mai cu séma prin urmatóri'a cercustare. In urm'a determinarii din partea cetatiloru, prin care erá datina a se-face concursuri in artea musicei, i se-tramiseru lui Nerene tóte corónele de victoria ale chitaristiloru. Aceleasi le primí cu atâta recunoscintia, că nunumai lasá la audientia pe deputatii aducatori inaintea altor'a; ci enca i chiamá si la masa in cercu cu cei mai intimi din amicii sei. Cu acésta ocaziune rugatu de unulu din deputati, că-sa cante cevasi asupr'a mesei,³¹⁾ si primiindu i se canteculu cu entusiasm, strigá: „Numai grecii au audiu de musica, si numai ei sunt demni de densulu si de talentele sale!“ Plecá fara intardiere, si cum desbarcá la Cassiode, indata a inceputu cantarea inaintea altarelui lui Joue Cassiu.

XXIII.

Deaci incolo cercetà dearîndulu tôte serbatoriele de jocu.³²⁾ Caci ordinà cá si acelea, acaroru întórcere periodica cadea pe alti ani, adunate sa se-tiena tôte intr'unu anu; si asia s'a intemplatu cá unele sa se-serbeze de doue ori in acelasi anu. In Olimpia in-contr'a a totu obiceiulu, tienù si unu concursu musicalu. Si pentrucá nemic'a sa nu lu distraza, nice sa lu impedece dela asemini ocupatiuni, scrise lui Eliu, iertatului seu, care i adusese aminte, cà trebile capitalei i diorescu presenti'a, aceste din vorba in vorba: „Desi svadulu si dorinti'a ta acum este cá-sa me intorcu iute, cu tôte aceste ai face mai bino cá-sa me svatuesci si sa poftesci cá-sa me intorcu demnu de Nerone.“ Decâteori cantá elu, n'avea nimene voiia, nice chiaru pentru trebuinti'a cea mai imperiósá, a essi din teatru. Asfelu spunu: cá unele femei nascura intre spectacule; si multi barbati, satui de a lu mai audi si de a lu mai amirá, gasindu portile inchise, sarira pe furisiu de pre murii cetatii séu prefacenduse morti fura espurtati cá cadavre.³³⁾ N'ai crede cu câtu tremuru, cu câte sudori essiá elu la lupta, câta jalusia avea catra emuli si câta frica ducea de judi. Pe concurentii sei i tractá cá si candu ar fi fostu lui deplinu egali, erá politicsu catra densii pe facia si le vená favórea in totu modulu; éra pe din dosu i defaimá, uneori candu i intelniá i si injurá, séu cercá a corumpe pe aceia, cari ilu intreceau in arte. Catra judi, inainte de a incepe, se-obicinuiá a se-adresá intr'unu tonu pliu de respectu cu urmatóriele: „Eu am facutu tôte câte erá de facutu. Dar efectulu e in man'a Fatului. Voi cá barbati de gustu si de cultura aveti da-

tori'a a departá totu ce depende dela sórte.⁴ Numai déca judii i dícea: cá-sa fia pe paco si sa aiba curage, se-liniscíá omulu. Ci nice atunci nu erá scapatu de tóta grigea, caci tacerea si reserv'a unuia si a altuia 'si le splicá cá asprime si reutate a judecatiei, si 'si i insemná cá pe nisce persóne suspecte.

XXIV.

Éra in cérta se-supunea la legile asiediate cu atát'a docilitate, incátu nu cutezá nice odata a scupá séu a 'si sterge depre frunte sudórea cu braciulu; si intr'o tragedia, scapandu din mana sciptrulu si ridicandu lu iute, fú cuprinsu de atát'a tremuru, cá lu voru eschide dela concursu pentru eroarea acést'a, incátu spre a lu linisti a trebuitu, cá hipocrita³⁴) sa i jure, cá nu s'a bagatu in séma între aplaudiale si achiamatiunile publicului. Deordinariu insusi se-prochiamá pe sine de vincitoriu, si cu acést'a intrá in cérta de concursu si cu eroldii. Pentru cá-sa nu remana aducere aminte nice urma de hieronicii³⁵) de mai nainte ordiná, cá la toti sa le restórne statuele si icónele si sa le traga cu carligulu in spalaturi.³⁶) Cá cociariu enca s'a produsu in mai multe moduri si locuri, in Olimpia si cu unu caru trasu de diece caii, desi acést'a o reprobare regelui Mitridate intr'o poesia compusa de insusi. Dar trantitu din caru si repusu éراسi, neputendu a tiené pana infine, se-retrase inainte de finitul cursului, ceeace totu nu l'a impededatu de a fi incoronatu. La plecare i dede libertate³⁷) la Achaia intréga; totu deodata judii capatara cetatiani'a romana si sume mari de argintu. Pe eroldulu acestoru semne de gratia ilu facú din mediulu Stadiului la diu'a jocuriloru Istmice insusi cu chiaru vócea mariei sale.

XXV.

Rentorsu din Grecia la Neapole, caci in acésta cetate s'a fostu produsu mai antâiu, întrà cu caii albi pe o parte surpata a muriloru, cum este datin'a hieroniciloru; intr'asemine modu întrà si in Antiu, apoi in Albanu, si infine in Roma. Dar in Roma pre acelu caru, cu care Augustu 'si tienuse odinióra triumfurile sale; imbracatu in vestmentu purpuriu, in clamide cusuta cu stele de auru, purtandu pre capu coron'a de victoria olimpica, in mana tienendu pe cea pitica; pecandu celelalte i se-ducea inainte in procesiune solenela, prevediute cu inscriptiuni ce aratá, unde, si pe cine, si cu ce cantece, si cu ce sujete de poesia a vincitu elu. Éra dupa densulu veniau claqueurii sei, cum odinióra veniau militarii pe urm'a carului triumfatoriului, ciundu: „Cà ei sunt Augustanii, militarii triumfului lui!“ Procesiunea tracendu preste unu arcu derímatu alu cercului Massiumu, prin Velabru ajunse la Palatiu si la templulu lui Apoline Palatinu. Catu a tienutu calea ici colo se-taiá victime intru onórea lui, stratele se-udá éra si éra cu vinu insiafranitu, si densulu erá aruncatu cu paseri cantaretie, cu cunune de panlice si cu cofeturi. Sacrele coróne de victoria le a siediá in camer'a de durmitu giuru in giuru de patu'i; asemine se-postara si statuele, ce lu representá in costumu de chitaristu; imbracatu in acestu costumu fú tiparitu si pre monete. Si dupa atâtea tóte nununai cà n'a mai lasatu nemic'a din patim'a sa de artistu; ci mai virtosu, pentru cá-sa nu 'si strice vócea, deaci incolo nu s'a mai adresatu nice odata catra militari almintre decâtu prin scriptura, séu, déca se-intemplá a fi de facia, prin rostrulu altuia. Nice facca ceva, fia de seriusu, fia de rîsu, fara de a avé langa sine pe foneticulu seu,³⁶⁾

a caruia grige erá a 'i aduce aminte, cá-sa 'si crutia plaminii, si sa 'si tiena sudariulu³⁹⁾ la gura. Infine elu pentru multi se-facù amicu séu inimicu dechiaratu, dupre cum unii séu altii ilu aplaudara mai multu séu mai pucinu.

XXVI.

Probe de malitia, de desfranare, de strengarie, de scumpete si de crudime dede elu deocamdatu treptatu si pe ascunsu, cá nisce erori ale teneretieloru; asia anse cá de pe atunci sa se-póta vedé cá ele nu sunt numai nisce pecate ale etatii, ci defecte adeverate ale naturei lui. Cum se-inserá, 'si punea in capu o palaria séu o caciula de cociaru, si apucá carcimele, séu alergá strenguindu incóci si incolo pe strate, nu fara periculu pentru tracatori; caci avea satanic'a placere a bate pe ómenii cari se-intórcea de pela cina, a i rani déca le veniá a i se-opune si a i aruncá in Cloace.⁴⁰⁾ Mai avea datina, cá-sa sparga boltele si sa le fure; spre care scopu 'si facuse in palatu o Quintana,⁴¹⁾ in' care lucrurile furate le vendea la licitatiune, si pretiulu predei ilu impartia si lu cheltuia. Adeseori pela asemine bataii nopturne isi punea ochii si viati'a in periculu; odata unu senatoru ilu batù de mórte, pentru cá se-legase de socia i cum nu se-cadea. Deatunci nu mai essiá singuru pe asfelu de timpu; ci insocitu de tribuni, cari veniau dupa densulu departe si pe ascunsu. Si diua se-lasá uneori a se-purtá pe ascunsu in lectica inchisa la teatru, si apoi aci din inaltimea prosceniului provocá insusi si totudeodata privea ceretele dintre pantomimi, éra dupace veniá tréb'a la mana si la bataia cu petre si cu scaune frante, a aruncatu si insusi o multe de acestea in poporu; odata a spartu si capulu la pretoru.

XXVII.

Ci pucinu câte pucinu imputerinduisse reutatile, se-lasă de strengariile cele peascunsu, si, lapadandu tóta grigea de a se-mai preface, se-dede pe facia la tóte escesele. Prelungiá bancheturile sale dela médiadi pana la médianópte, si 'si renoiá puterile adeseori prin bairi calde, si pe timpu de véra cu de cele recite cu neua. Uneori ciná si in publicu pre laculu, in care se-dá naunachia inchisu, séu in campulu Martiu séu in Cerculu Massimu, unde se-serviá de fetele publice si de baiadérelé⁴²⁾ din tóta Roma. Decâteori plutea pe 'Tibru in josu la Ostia séu se-pre-amblá prin sinulu de Baie, dealungulu ripeloru si a tiermuriloru se-facea totud'aun'a la statiuini determinate ospetarii si foisióre, prevediute cu de mancatu si de beutu, prin care facea pe ospetarés'a femei dintre matróno chiaru, si lu invitá candu ici candu colo cá-sa desbarce. Adeseori se-poftiá elu insusi pe sine la mas'a verunua din amicii sei, si asia s'a intemplatu cá pe unulu din accia sa lu tiena o melita⁴³⁾ la patru suto de mii de sestertie, si pe altulu o esentia de rosa⁴⁴⁾ cu cevasi mai multu.

XXVIII.

Afara de comerciulu nerusinosu cu junii nobili si cu femeile maritate, elu facú si vestali Rubria violentia. P'aci erá sa ia de socia dupre tóte forme pe icrtat'a Acte; spre care scopu se si capuise de nisce barbati fosti consuli, cá-sa jure pre plasmuita ei origine din sange de rege. Pe junele Sporu, pe care l'a scopitu si voiiá in totu modulu a lu stramuta intr'unu individu cu natur'a de femeia, dupa ce'i lu dusera in palatu cu mare pompa dupre totu ritulu maritisieloru cu zestre si cu valu rosú, ilu avú

ca pe o nevésta. Se mai tiene pana astadi apropo-
situlu, facutu la acésta ocaziune de nescine nu fara
spiritu: Cà ar fi fostu o mare fericire pentru
omenime, candu Domitiu tatalu⁴⁵) ar fi avutu
parte de o asemine nevésta. Pe acestu Sporu,
imbracatu in ornamentele Imperateseloru, ilu purtà cu
sine in lectica pela adunarile de serbatori si pela
tîrgurile Greciei, si apoi pela Sigillaria si in Roma,
sarutandu lu din candu in candu. Cea ce este cu
atâtu mai de crediutu, cu câtu nimene nu se-mai in-
doiesce, cà elu n'a poftitu si impreunarea incestuósa
cu mam'a sa; si cà numai inimicii Agripinei, cari
se temeau, cá nu cumva acésta femeia felósa si iubi-
tória de domnitu sa ajunga prin atari relatiuni la o
influintia pré mare, ilu abatura dela acésta infamia.
Dar e fapta notoria, cà intre concubinele sale tienea pe
un'a de care faim'a erá cà semina fórté cu Agrippina.

XXIX.

Dupa ce 'si abatjocuritu totu trupulu incâtu nu
i a mai remasu nice unu membru nespurecatu, in cele
dinurma scugetà cá unu felu de jocu, cá cusutu in
pele de féra sa se-emitá din colivia, sa sara in par-
tile rusinóse ale barbatiloru si ale femeiloru legati de
paru, si, dupa ce 'si facea poft'a, sa fia si elu saritu
de iertatulu Dorifore, pe care tocm'a asia 'si lu luase
de barbatu, precum dusesse pe Sporu de nevésta.
Audiu dela multi, cà elu se-tienea fórté convinsu, cà
nu e omu in lume, care sa fia castu séu curatu in
nice o parte a corpului seu; ci cà cei mai multi se-
prefacu numai, si 'si ascundu cu violenia pecatele;
pentru acést'a elu celor'a ce 'si descoperiá rusinile li
iertá si celelalte fara de legi.

XXX.

Despre avere si bani parerea lui erá: cá singura placere ce ne facu este sa le cheltuimu risipindu le; cá sunt nisce avari si nisce arpagoni toti cáti tienu socotél'a in cheltuieii, si cá ómenii straluciti si cu adeveratu mari sunt numai cari sciu a risipi si a cheltui cu amendoue mânile. In unchiu-so Caiu Caligula nemica n'a aflatu mai demnu de lauda, decátu darulu ce lu avù de a cheltui intr'unu timpu atátu do scurtu imensea avere lasata de Tiberiu. Éca pentruce n'a tienutu nice o mesura nice in daruire, nico in cheltuire. Nu ti vine sa credi, cá cu pomp'a lui Tiridate cheltuíá pe di câte optu sute de mii de sestertie, si cá la plecarea aceluia i daruí preste o suta de milióne de sestertie. Pe chitaristulu Menecrate si pe mirmilonele Spicula i daruí cu mosiile si cu palatele barbatiloru cari au meritatu triumfuri. Pe Ceropitecu Panerote, unu camatariu, care, prin medilocirea lui ajunsese la posesiunea proprietatiloru celoru mai insemnate atátu in Roma cátu si la tíera, ilu inmormintà cu o pompa aprópe de cea regale. Nico unu vestmentu nu l'a imbracatu de doue ori. In cuburi séu óse jucá puntulu pururea cu câte patru sute de sestertie. Pescuíá cu retia aurita impletita din fire de purpura si carlatu. Se-dice cá suit'a sa in calatorie nu stá nice odata din mai pucinu decátu o miia de caruce, din muli cu potcóve de argintu, din mulari imbracati iu vestminte de lana de Canusiu si din o turma de inhamatori si de curieri ornatu cu falere si cu bracele.

XXXI.

Sumele cele grandióse anse le a inghititu furórea lui de edificare. Intinse cas'a imperatésca dela

Palatium pana la Escuiliæ, si o numi mai antaiu Tracatória, si apoi dupa ce a arsu si a refacut'o Casa de auru. Că-sa ti faci o idee despre intinsiunea si pomp'a ei ajunge a ti notá urmatóricile: Vestibululu ei erá asia cà putea stá unu colosu, ce representá pe Nerone, inaltu de o suta si douedieci de urme; éra spaciositatea'i atat'a, cà porticii, statatori din trei sieri de colonne, avea în lungime o miia de urme; catra acestea cuprindea in sine unu lacu, care cá si o mare erá ingradita in giuru de edificia, cá-si candu ar fi nisce cetati; mai adauge campii pline de semnaturi, de viic, de pasiuni si de silbe cu o multime de tóta speci'a de vite domestice si de fere silbatice. Celelalte parti ale casei tóte erau imbracate in auru, inchistrate cu petre scumpe si cu margaritare, Cinatoriale erá suprapodite cu table de osu de elefantu mobili si provediute cu tievi spre a respandi flori si a versá apa mirositória asupr'a óspetiloru. Sal'a principale de mancare erá o rotunda, care se-rotiá cá universulu pururea diu'a si nóptea.⁴⁶⁾ Baile erá nutrite cu apa de mare si din funtanele Albulei. Candu a inauguratu acestu edificiu finitu Nerone, spre a searatá, cà e multiemitu a disu numai atátu: „Abia incepu si eu acum a locui cá unu omu!“ Afara de acestea s'apucase sa sape si unu lacu, care erá sa fia acoperitu si incungiuratu cu portiei, dela Misenu pana la laculu Avernu, in care avea sa se deriureze tóte funtanele calde dela Baie. Voijá sa mai faca si unu canalu, dela laculu Avernu pana la Ostia, pe care sa póta veni aci cu nauí, fara anse a merge pe mare; care canalu, pelanga o lungime de o suta siesse dieci de mile, erá sa aiba o latime, in care nauile cu cinciremi intehinduse sa póta trece in directiune contraria. Éra pentru cá-sa scótia la capatáiu aceste

lucrari dedese ordinatiune, cá-sa depórte la Italia pe toti arestatii imperiului, si deaci inainte sa condemne la lucrari publice si pe cei criminali de mórte. La acésta furóre de risipitura, pe langa increderea in putinti'a sa de imperatu, ilu mai incuragiá si o sperantia, ce i venise pe neasceptate, cá adeca va gasi o comóra de averi imensi ascunse. Acést'a i o bagase in capu unu cavaleru romanu,⁴⁷⁾ care ilu asecurá, cá vechiulu tesauru de auru si de argintu, ce lu luase cu sine regin'a Didone, candu a fugitu dela Tiru, s'affa ascunsu in Africa intru nisce pesceri mari, cari cu pucina cheltuiala se-potu scóte la lumina.

XXXII.

Dar dupace acésta sperantia l'a insielatu si l'a parasitu, vedienduso storsu de totu de bani si ajunsu la atát'a lipsa, incátu i trebui sa amane si soldulu militariloru si pensiunea veteraniiloru, si sa ia scapare la acusari false si la rapiri. Mai nainte de tóte a rînduitu, cá din áverea remasa dela iertatii sei, in locu de diumetate ce i se-cuveniá pana aci, sa se-ia o acincea din siesse, candu ei fara motivu de ajunsu voru fi purtatu numele vecarcia familia, cu care stá elu in legatura de sange. Mai incolo, cá averea lāsata prin testamente a aceloru persóne, care in testamentele loru se-voru aratá nerecunoscatori⁴⁸⁾ catra Imperatulul, sa cada la fiscu; si nice jurisconsultii, cari ar fi scrisu séu dictatu asemine testamente, sa nu remana nepedepsiti. Apoi, cá tóte faptele si vorbele, ce verunu denuntiante s'ar vedea indemnatu a le aratá, sa se-judece dupre legea de les'a Majestate. Recerú inapoi si darurile ce le facuse cetatiloru pentru corónele de victoria, ce acestea i le ajudecase pela concursele de arte. Catra acestea dupace a opritu usulu

colórii de Ametistu si de purpura; apoi se-invoii cu unu negotitoriu, cá intr'o di de târgu sa vendia câteva uncie de aceea, si suptu acestu pretestu confiscà boltile la toti negotitorii. Ce e si mai multu, odata, candu cantá in teatru, vediendu intre auditori pe o matróna imbracata in purpura incontr'a ordinațiunii sale, se-crede, cá insusi a aratat'o la procuratorii sei, si cá dupace a scos'o din spectaculu, a despoiat'o nunumai de vestmentulu, ci si de tóta averea ei. Nu dá nice odata la nimene ver o functiune, fara a'i dice: „Tu scii ce mi trebuesce!“ si „Tréb'a nóstra e cá nimului sa nu i remana nemic'a!“ Si finì cu a predá templele de averile loru, a topi statuiele cele do auru si de argintu, intre altele pe ale dieiloru penati; pe care anso Galb'a nu intardiá a le pune éra la locu.

XXXIII.

Uciderile rudeniiloru sale si ale altoru persóne le a inceputu dela Claudiu, si, desi n'a fostu insusi auctorulu mortii, dar a sciutu de ea; ceea ce elu nice cá ascundea, caci unu sarcasmu obicinuitu a lui erá: cá-sa laude cu unu proverbu grecescu, buretii, in cari i s'a fostu datu veninulu, dicendu'i cá e mancarea dieiloru. Si inadeveru memori'a lui Claudiu o persecutá cu totu felulu do batjocuri in vorbe si in fapte, facendu lu candu unu nebunu, candu unu crudu. Elu dicea in batjocura cu vorb'a morari,⁴⁹⁾ cá Claudiu a incetatu de a mai fi intre ómeni, asia anse cá-sa prelungésca silab'a prima ceace apoi capatá semnificatiune de a vorbi aiurea; si multe din cele decretate si asiediate de densulu le a anulatú cá pe nisce fapte de omu nebunu si smintitu; infine loculu arderii⁵⁰⁾ din despretiu 'i lu ingradì numai cu

unu muru subtire si umilitu. Pe Britanicu ilu perdú prin veninu, atátu pentrucà i pismuiá vócea, caro dela natura o avea mai sonora, câtu mai virtosu cà se-teamea, cá nu cumva so intre in favórea ómeniloru prin suvenirulu tata-so. Deórace veninulu, ce i lu dedese Locusta, o facatória de venínuri renumita, lucrá pré tardiu, casiunandu'i numai o scurgere de ventre, chiemà la sine pe muiere si o batù cu chiaru man'a sa, imputandu i cà in locu de veninu i ar fi datu ver o medicina binefacatória. Si candu aceea se-scusà cà numai deaceea i a datu o dosa mai mica, pentru cá cu atátu mai usioru sa se-póta ascunde o crima atátu de mare. „Vedi bine, dise rangindu Nerone, cà eu me temu fórte multu de legea Julia!⁴⁵¹⁾ O constrinse cá in camar'a de durmitu a Imperatului, facia cu densulu, sa i férba veninulu ce lu va sci ea mai energicu. Dupa ce l'a cercatu mai antáu cu unu iedu, si a vediutu cà acest'a s'a luptatu cu mórtea enca cincii óre, a pus'o sa lu mai férba éra si érá; apoi ilu aruncà la unu purcelu, care cadiù mortu in momentu. Numai atunci ordinà Nerone: cá-sa duca veninulu in cenatória, si acolo sa lu dea lui Britanicu, care ciná cu Imperatulu. Dupace a cadiutu mortu, indata ce a gustatu, apoi minti ca-tra óspetii de facia, cà, dupre datin'a i, l'a apucatu epilepsi'a, si a dou'a di cu iutimea cea mai mare po unu povoiu ilu tramise sa lu ingrópe fara nice o ceremonie. Éra Locustei, pentru tréb'a ce i a fucutu, i ascurà scutire de pedépsa, o darui cu mosia intinsa si pedeasupr'a enca si cu discipli.⁵²⁾

XXXIV,

. Pe mam'a sa, ce lu superá criticandu i cu agerime faptele si disele, se-multiemì deocamdata a o

discreditá si a o dispopularizá inaintea publicului, semanandu vorbe, cá voiiesce a se-lasă de domnia, si a se-retrage la Rodu. Mai tardiu apoi o desbracă de tóte semnele de onóre sterióre si de tóta influinti'a, luandu i gard'a de onóre romana si cea germana, si infine scotiend'o si din locuintia si din Palatiu. Ia fostu tare aminte, cá-sa o supere in totu modulu. De siedea in Roma, i sculá pe gátu procese preste procese; de se-tragea in repausu la vila, i tramitea dupa dens'a emisari, cari pe apa si pe uscatu tracendu sa nu o lasa in pace, ei sa o vatame cu vorbe batjocuratóric. Cu tóte aceste spaimentatu de amenintierile si de violenti'a ei se determiná a o perde. Dupace se-incercase a face acést'a de trei ori prin inveninare, si bagase de séma, ca ea e in armata cu antidoturi, puse cá in camer'a ei de durmitu sa asiedie asia podulu, încátu printr'unu mecanismu sa se-póta surpá dupre dorintia preste dormind'a. Dar, fiinducá acestu planu nu s'a tienutu in secretulu cuviinciosu din partea initiatiloru, i se-insufflá ideea, cá-sa construce o nauc din parti mobili, cá cu ajutoriulu acestia séu sa o inneco in mare, séu desfacenduse preste dens'a sa o strivésca. Dreptu aceea o invitá intre aparantiele cele mai ipocrite de impaciuire, printr'o epistola lingusitória, cá-sa vina la Baie, pentru cá-sa serbeze impreuna serbatorile Minervei, si, dupace a datu ordinatiune la triararchi, cá-sa i sparga cá printr'o lovire fortuita Liburnic'a cu care venise, prelungi cu scopu siederea la mésa pana nóptea. Candu apoi cerú ea, cá-sa mérga la Bauli, in loculu nauii stricate, i oferí pe cea artificiósá, o insoci plinu de bucuria pana acolo, si la despartire o sarutá si pe tietic. Remasiti'a noptii o petrecú ingrigeatu tare veghiendu, cá-sa védia essitulu planului seu. Dar dupace s'a insciintiatu, cá tóte au

essitu altufelu, si cà a scapatu innotandu, nesciindu ce se-faca, ordinà: cá pe L. Agerinu, iertatulu ei, carele venise sa i spuna cu bucuria, cà Agrippina a scapatu intréga si sanatósa, si caruia i aruncase pe furisiu intre picióre unu pumnariu, sa lu prindia si sa lu lege cá pe unu asasinatoru, tramisu de Agrippina. Incâtu pentru Agrippina a pusu sa o omóra, respan-diñdu minciun'a, cà ea, cá-sa scape de pedéps'a ce o asceptá pentru uciderea intentata, s'a sinucisu de buna voiia.⁵³⁾ La acestea se mai adaugu altele enca si mai infiorátorie, insusi de scriitori de buna credintia: cà adeca Nerone ar fi alergatu sa védia corpulu ucisei, cà i ar fi pipaitu membrele, ar fi laudatu pe unele si defaimatu pe altele, si cà intre acestea apucandu lu setea sa fi beutu.⁵⁴⁾ Desi militarii, senatulu si poporulu gratulandu'i, cà a scapatu de periculu, cercara a'i dá curage, totusi nici atunci indata, nice mai tardiu nice odata n'a pututu scapá de mustrarea cugetului pentru acésta crima. Spunca adeseori, cà chipulu mamei si ilu persecutéza mereu, si cà furiele ilu amenintia necontentitu cu biciurile si cu facliele loru cele ardiatórie. A cercatu cá-sa invóce si sa impáce manii ei si printr'unu sacrificiu facutu de magi. Éra in calatori'a sa prin Grecia n'a cutezatu sa se-aproprie de misteriele Eleusine, dela care sunt eschisi prin vócea Eroidului toti criminalii si facatorii de rele. Acestui matricidiu i urmà de aprópe uciderea matusei si. Nerone adeca se-duse la matusia-sa, care patimea de inchidere, cá-sa o védia; betran'a, cum au datin'a cei betrani, netezindu i barb'a cea de lapte, in gugulire i dîse: „Candu voiuu fi capatatu acést'a,⁵⁵⁾ voiu muri bucurósa.“ Nerone intorcenduse catra cei ce i stá aprópe, dîse in ironia: „cà déca e asia, o depunu indata,“ si apoi dede medicului ordinatiunea,

cá-sa védia de o suficiente purgatória pentru patima ei. Si fara a mai asceptá pana sa móra, se-facù domnu preste bunurile ei, si, cá-sa nu dea nimic'a dintr'ensele, i ascunse si testamentulu.

XXXV.

Muceri, afara de Octavia, 'si a luatú mai tardiu enea doue: pe Poppea Sabina, nascuta din tata Cestoru de rangú, si maritata mai antáiu dupa unu cavaleru romanu; apoi pe Statilia Messalina, strenepót'a lui Tauru, barbatu care a fostu de doue ori consulu si odata a triumfatu. Pe acést'a, cá-sa o póta avea, a pusu sa i omóre pe barbatu-so, consululu Atticu Vestinu, in cursulu consulatului.⁵⁶⁾ De Octavia curentu s'a saturatu, si respunse amiciloru cari ilu tienea de reu pentru acést'a: „Multiaméscase cu rangulu de imperatésa!“ Dupace a cercatu mai de multe ori ca-sa o stranguleze, infine o lapadã cá pe o stérpa; dar, fiinduca poporulu desaprobã acésta desfacere si ilu vorbiã de reu, apoi o si essilã. In cele din urma o ucise cá pe o vinovãta de adulteriu.⁵⁷⁾ Acést'a anse erã o calumnia atãtu de nerusinata si de falsa, încãtu, dupace toti câti au fostu intrebati la cercetare marturisira de nevinovati'a ei, se-vediù constrinsu a scóte de marturia pe Anicetu, fostulu pedagogu álu ei, cá-sa dîca, cà ar fi pus'o la mana fara sa scîc ca. La adouaspreiece di dela desfacerea sa de Octavia luã pe Poppea, si a iubit'o cá pe nice un'a alt'a; si cu tóte acestea o ucise si pe acést'a printr'o lovitura cu calcaiulu, pentrucã grea si morbósa cum erã, i a fostu imputatu de ce a venitu asia inseratu dela cursulu de cara. Dela Poppea a avutu o fata, Claudia Augusta, pe care anse o perdù de mica.

Se-póte dice, cà n'a fostu nice o specia de lega-

tura de consanginitate, pe care elu sa nu o fi ruptu cu manile sale cele de carnesice. Pe Antonia, fét'a lui Claudiu, care i refusase man'a dupa mórtea Poppeei, sub pretestu ca clocesce comploturi incontr'a lui, o curatì dintre cei vii. Asemine facù si cu ceialalti, cu cari erá legatu séu prin consanginitate séu prin afinitate, intre acesti'a pe junele Aulu Plautiu, pe care inainte de a lu tramite la locul de perdiare, ilu spurcà mai inainte si apoi ilu tramise la mórte cu vorbele: „Ducase acum mama mea, si gugulésca pe succesorulu meu!“ Spuindu la totu omulu, carele voiia sa lu auda, cà acelasi a fostu amantele mame-si, si cà acést'a i bagase fumuri de tron. Pe fin-so celu vitricu, Rufiu Crispinu, pe copilulu Poppeei, copilu caruia enca nu i essise mustecele, fiinduca i spusera, cà elu se-jóca de a Cesaru si de a Imperatu, ilu in necà in mare prin chiaru servii lui, candu se-ocupá cu pescuitulu. Essilà pe Tuscu, fiulu nutritórei sale, numai pentrucà acelasi, cá gubernatoru alu Egipetului, se-scaldase in baiile ce s'au fostu pregatitu pentru venirea imperatului. Pe Seneca, invatiatoriulu seu, l'a facutu cá singuru sa 'si ia viati'a, macaruca, inurm'a repetiteloru rugatiuni, cá sa i primésca dimisiunea si a ofeririloru cá-sa i ia averea,⁵⁸⁾ Nerone, disciplulu, se-jurase pe cea avutu mai santu: „Cà pe nedreptu ilu suspicioneza, câ mai bine va peri decâtu sa i faca vr'unu reu.“ Lui Burru, prefectulu gardei pretoriane, i tramise in locu de medicin'a ce ia fostu promis'o incontr'a durerii de gátu, veninu.⁵⁹⁾ Pe iertatii sei, ómeni betrani acum, cari lucrara mai antâiu pentru adoptarea lui prin Claudiu, apoi la suirea lui pe tron si lu ajutora in domnie'i cu svadulu seu, pe toti ia perdutu prin veninu, datu parte in mancare, parte in beutura.⁶⁰⁾

XXXVI.

Nu cu mai pucina crudime s'a purtatu elu si afara incontr'a strainiloru. O cometa, acareia ivire dupre credinti'a vlogului, semnèza potentatiloru peire, incepuse a rasari pe ceriu mai multe nopti dearindulu. Spaimentatu de acèst'a intrebà pe astrologulu Babilu, si dupace capatà dela acest'a respunsulu: cà regii se-obicinuescu a impacá atari aratari prin órecare ucidero ilustra si a departá dela sine reulu in capulu cetatiailor primari, s'a determinatu indata a perde pe toti romanii cei mai nobili. Si acèst'a cu atátu mai virtosu cu câtu doue conjuratiuni descoperite pe atunci i venira cá de porunceala a i dá causa cá-si drépta si justa; dintre cari dupre timpu cea mai antâia si mai periculósa a fostu a lui Pisone, urdita in Roma, éra cea mai din urma a lui Viniciu in Beneventu. Conjuratii 'si aparara caus'a incarcati de lantiuri triplice. Unii marturisira verde crim'a, de care erau acusat; altii facendu i si imputatiuni dicendu, cà ei, inferatu cum e densulu de tóte infamiile, nu i potù ajutá intr'altu modu, decátu ucidiendu lu.⁶¹⁾ Copii conjuratiloru fure alungati din Roma, si perira prin veninu seu de fóme. Este o fapta constatata, cà cei mai multi din ei peire la o singura mésa dimpreuna cu pedagogii si capsarii sei,⁶²⁾ éra ceilalti fure opriti de a'si capatá pana de tóte dilele.

XXXVII.

Deaci inainte omorá fara alegere si mesura pe toti câti voiiá, si pentru tóta caus'a ce i placca. Asfelu, cá-sa citezu de essemplu câteva preteste, lui Salvidicnu Orfitu i a imputatu de crima, cà inchiriase la statele straine pentru statiune trei bolte tienatórie de cas'a sa in apropiere de Foru; lui Cassiu Longinu, jurisconsultu si orbitu de vedere, caci tienuse in ve-

chea archiva genealogica a casei sale si portretulu lui C. Cassiu, ucidiatoriulu lui J. Cesaru; lui Petu 'Trasea,⁶³⁾ caci avea faci'a trista si posomorita cá-si a unui pedagogu. Celoru orinduiti sa móra, se-obicinuiá a le dá terminu numai decâteva óre. Si cá-sa nu traca preste acést'a, tramitea medici, cá pe intardiatori „sa i ia numai decátu la cura;“ caci cu aceéstea vorbe 'si esprimea elu ordinulu de a le grabi mórtea prin taiarea vinelor. Se-mai crede, cá avú mare pofta, cá la unu egipteanu órccare, renumitu de mancaciosu, carele erá deprinsu a mancá carne cruda si totu ce i se-dá, sa i arunce de víi pe ómeni spre sfasiere si imbucare. F'elosu si gamfatu prin succésulu atátoru tiranie blastemate díse: „Cà inainte de densulu nice unu Imperatu enca n'a sciutu câtu i stà in putere a face!“ Si mai multu deodata dede sa se-intieléga usioru, cà elu nu va crutia nice pe ceilalti senatori; cà órccandu va stirpi din statu pe acestu ordinu, si cà gubernarea provinciiloru si comandarea ostiriloru le va dá ordinului calarescu si iertatiloru. Adevverulu este, cà nice candu plecá, nice candu se-intorcea din vero calatoria nice odata nu invrednicea pe nice unu senatoru de sarutarea obicinuita, nice cà le respundea la inchinatiune. Si candu cu inceperea tairii Istmului de Corintu, urare, ce o facú cu vóce chiara in facia la o adunare numerósa de poporu, a fostu acést'a: „Cá intreprinderea sa fia spre fericirea sa si a poporului romanu!“ nefacendu nice o amintire de senatu.

XXXVIII.

Cu tóte aceéstea elu n'a crutiatu nice pe poporu, nice murii Romei, a patriei sale. Nescine citandu in conversatiune:

Dupa mórtea mea mestcesce tíer'a cu foculu.⁶⁴⁾
„Nu! disc, ci pana sunt eu enca in viatia!“
Si chiaru asia si facù. Caci sub pretestu, cá-si candu diformitatea vechiloru case angusti'a si strimbatur'a strateloru l'ar superá, aprinse Roma atátu de pe facia, încátu cei mai multi barbati consulari nu cutezara a se-atinge de servii lui, prinsii cu stup'a rasinata si cu faciele amana prin curtile sale; si cá pe unele granaria de prin vecinatatea casei sale de aur, alu caroru locu ilu poftea fórte, le dirimà cu machine de resbelu si le puse focu, caci erá muruite din petre patrate. Siesse dile si siesse nopti dearíndu lu a turbatu acestu biciu preste Roma, si poporulu a fostu constrínsu a'si cautá acoperementu pe sub monumente si morimente. Atunci, pelanga unu numeru nenumeratu de insule, arsera casele vechiloru duci ce erau enca plinu ornate de despoiele luate dela inimici, templele diciloru dedicate enca de regi, si cele ce apoi s'au dedicatu in resbelele punice si cele gallice, scurtu totu ce mai durase din antichitate memorabile demnu de vediutu. Nerone privi acésta arđere din turnulu lui Mecenate, si, incantatu de frumseti'a flacarei, cum dicea elu, imbracatu in costumulu seu de teatralistu, recitá pana infine canteculu „Ruina-rea Troiei.“⁶⁵⁾ Éra cá-sa póta trage insusi folosu si préda câtu se-va puté mai mare din acestu desastru publicu, promise, cá voiiesce singuru cu spesele sale a curati dirimaturile si a scóte cadavrele, si nu suferi pe nimene a se-atinge de ruinele proprietatii sale; colectiunile nunumai cá le primí, ci le si ordiná, si cu acést'a stórse detotu provincieie si pe privati.

XXXIX.

La atâtea desastre si batai casiunate de Impe-

ratulu se mai adausera si altele din intimplare, precum: o ciurma, carea intr'o tómnă implù registrulu Libitinci⁶⁶) cu treidieci de mii de inmormentari; desastrulu Britanicu, prin care doue cetati din cele mai principali se-predara si unu numeru mare de cetatiani romani si de soci 'si perdura viati'a; rusinea patita in Orientu, unde in Armenia legiunile fure tracute pe sub furci, si Siria abea se mai putea sustiené. Intre tóte acestea e lucru de mirare si celu mai demnu de notatu, cà Nerone nemic'a nu suferiá cu atât'a patientia, cà defaimarile si vorbirile de reu, ce le versau ómenii asupr'a lui, si cà, câtu a traitu, nu s'a aratatu catra nimine cu mai multa blandetia, cà catra aceia cari ilu atacau cu dîse si cu versuri batjocuratóric. Multe de acestea se-afisiara séu se-publicara in limb'a grecésca si in cea latinésca, precum sunt si urmatóricile:

Nerone, Creste, Alemione sunt inatricidi.

Mai antâiu necinsti apoi ucise Nerone pe mama sa.

Cine va denega cà Nerone nu e de vitia celebra a lui Enea?

Acest'a ridicà*) pe tata-so, acela pe mama sa.

Alu nostru**) intinde córdele chitarei, Partulu alu arcului;

Alu nostru e Peanu***) cantaretiu, Partulu e din departare sagetatoru.

*) Puterea epigramatei jace in sustulit, care odata semnifica á ridicá, a duce in spinare, cà Enea pe tata-so Anchisu; altadata a ridica din viatia, cà Nerone pe mama sa Agrippina.

**) Nerone.

***) Cantaretiu; Partulu *ἐκαστηβελστης* in testu de parte sagetatoriu séu lovitoru unu epit. a lui Apoline.

Roma va fi o Casa*) cuiriti, mergeti la Vei;
Déca acésta Casa nu va inghiti si pe Vei.

Elu n'a cautatu dupa autorii acestoru epigramate,
si pe cei denunciati la senatu opri a i pedepsi mai
greu. Ciniculu Isidoru, ilu atacà in gur'a mare, candu
tracea odata in publicu, dîcendu'i: „Cà faradelegile
lui Naupliu scie bine sa le cante, éra talentele
sale nu le scie a le intrebuintiá bine.“ Si Datu,
actoru de Atellane, intr'unu canteu órecare acompania
vorbele grecesci:

ὕγιαυε πάτερ, ὕγιαυε μητέρα,

„Remai sanatosu tata, remai senatósá mama“

cu astfelu de gesturi, încátu colo imitá pe unu beu-
toriu, aci pe unu innotatoriu, intipuindu prin acelea
mórtea lui Claudiu, si prin acestea cea a Agrippinei,
si pela versulu din fine:

Orculu v'a apucatu de picioré,

insemná pe senatu prin gesticulare. Nerone se-mul-
tiemí numai cu a essilá din Roma si din Italia si pe
actoru si pe filosofu, acum orica crá indiferente catra
totu felulu de infamia, séu cà nu voiíá a mai intiritá
mintiele, aratanduse cà i pasa.

XL.

Unu astfelu de Domnu a avutu pamentulu aprópe
de patrusprediece ani; infine ilu lasà sa cada. Ince-
putulu ilu facura Gallii sub conducerea lui Juliu Vin-
dice, care guberná peatunci acésta provincia in cali-
tate de propretoru. Astrologii prorocisera odinióra lui
Nerone, cà va fi resturnatu de pre tronu, la care re-
spunse cu acea dîsa celebra a sa: „Cà artea 'si

*) Casa cea de auru a lui Nerone.

capata pana sa pretotindea pre pamentu,⁶⁷⁾ voiindu cu acést'a a 'si justificá si mai tare studiale sale ce le facca spre a ajunge la virtuositate in artea musicei, cá pe unele ce lui, cá imperatu, i facu placere, si cá privatu i voru procurá pana cea de tóte dilele. Intr'aceea multi din acesti proroci i promisera dupa destronarei domni'a preste Oriente, altii regatulu Ierusalimului, éra unii chiaru restituirea intréga in domni'a i de mai inainte. Inclinatu firesce spre acésta din urma sperantia, dupace a perdatu Britania si Armenia si dupace le a capatatu éراس, crediù cá cu acést'a s'a implinitu si fatal'a prorocia. Éra, candu a intrebatu pe oracululu din Delfi si a capatatu respunsu: „Cá-sa se-téma de anulu alu sieptedieci si treilea,“ netracendu'i prin minte a eugetá la etatea lui Galba, concepù o atare sperantia, cá nunumai va ajunge pana la adúneci betranctie, ci enca va trai si fericitu pana in finitu, incátu perdiendu intr'unu nauefragiu nisce preciose, se-espresse cu tóta securantia catra ai sei: „Cá pescii i le voru aduce inapoi.“ In Neapole primì scirea despre rebelarea Galliei chiaru in diua in care a fostu omorítu pe mama sa, si cu atát'a linisce si securantia, incátu le veni ómeniloru a crede, cá elu se-bucura de acést'a cá de o ocaziune bine venita spre a puté predá dupre dreptulu de resbelu pe acésta fórte avuta din provincie. Si indata se-duse la gimnasiu, unde privì cu celu mai mare interesu luptele atletiloru. Si pe timpulu cincì ilu superara epistolele larmatóric, cu tóte acestea 'si margini maní'a numai la amenintiari, dicendu: cá voru vedé ei rebelii. Scurtu in cursu de optu dile contienute n'a datu nimului nice unu respunsu, vreo ordinatiune séu instructiune, ci tóta tréb'a o inchiso intr'o adúnca tacere.

XLI.

Abea in urm'a desceloru manifeste injuratórie ale lui Vindice se-vediù miscatu a provocá pe senatu printr'o epistola, cá-sa i procure lui si statului satisfactiune, scusandu 'si absentia printr'o durere de gútu. Pentru nemic'a anse nu s'a superatu asia de adûncu, cá de ce Vendice sa i dica lui, cá nu e chitaristu bunu, ci numai unu carpaciu, si pentru ce sa lu faca Enobarbu. Ce s'atinge de acéstu nume gentilicu, carele i se-imputá cá o batjocura, dechiarà, cá va depune pe Claudiu, celu din adoptiune si lu va reluá pe acel'a cá pe alu familiei sale. Celelalte imputari le numi simplice false, si dreptu argumentu la acést'a aduse unic'a cercustare, cá i se-arunca nesciintia chiaru si in acea arte, ce elu a cultivat'o pana la perfectiune, intrebandu éra si éra candu pe unulu candu pe altulu: „de cunoseu ei pe cineva carele sa lu intréca!“ Ci dandu i dioru curieri peste curieri se-intórse la Roma tramurandu. Unu semnu de nemic'a i mai facù pucina inima pre eale: observandu adeca pre unu monumentu intr'unu reliefu, cá unu militariu gallu trantitu la pamentu se-taresco de paru de unu cavaleru romanu, sari in sus de bucuria si dede charu ceriului, candu vediù acésta icóna. Nice dupa venirea sa la Roma n'a adunatu nice pe senatu nice pe poporu, ci s'a multiemitu a chiamá la sine acasa pe câtiva din cei mai de frunte din cetatiani, si dupace a tienutu unu svadu rapede si scurtu, tóta cealalta parte a dilei o petrecù essaminandu si probandu nisce organe de apa de inventiune noua 'si ne mai cunoscuta: candu esplicà insusi câte un'a partile constitutive vorbi despre reporturile si grautatea mecanismului fiacareia, si nu uità a promite ca câtu mai curentu elu le va produce pe tóte in teatru, déca va fi cu voii'a lui Vindice.

XLII.

Dar dupace a aflatu, că si Galba si Ispania s'a revoltatu, cadîu lesinatu si cu inima franta de durere jacu multu fara vóce că mortu pre pamentu. Veniendu 'si in fire isi rupea vestmentele, se-batea cu pumnu in capu si strigà: „S'a finitu cu mine.“ Nutritóreloru sale, care ilu mangaiá, aducendu'i aminte că si alti imperati au mai patit'o, respunse: „Cà nenorocirea lui e ne mai audita si fara essemplu, pentrucà elu perde de viu puterea suverana.“ Si cu tóte acestea din luesulu si din moliciunea obicinuita nice n'a lasatu nemic'a, nice n'a impucinatu. Dincontra, candu i veni din provincia o scire buna numai că a datu o cina de cele mai copióse, ei enca a cantatu insusi versuri batjocuratórie, devenite publice in contra capetenieloru revolutiunii, dupre melodie lascive, si acompaniate de gesturi conforme. Puse sa lu duca la teatru pe secretu si tramise sa i spuna la unu actore ce facea furóre: „că abuséza de ocupatiunile Imperatului.“⁶⁸⁾

XLIII.

Indata pela inceputulu rebeliunii concepuse, cum se-crede, nisece mesuri preste inchipuire tiranice, care anse nu erau straine de caracterulu seu, cum sunt: că-sa revóce si sa ucida pe secretu pe toti gubernatorii provinciiloru si pe comandantii ostiriloru, că-si pe unii ce ar fi din complotu si de aceleasi sentimente cu rebelii; sa omóre pe toti essilatii si pe toti gallii căti s'affa in Roma; pe accia, pentru că-sa nu faca cauza comune cu rebelii, pe acestia, că pe nisece complici si favoriti ai conationaliloru loru; sa dea Galiele in préd'a ostiriloru; sa pérdia pe totu senatulu prin veninu la o masa comune; sa puna focu

Romei; sa emita fêrele asupr'a poporului, că cu atâtu mai greu sa póta stinge foculu. Ci s'a lasatu de aceste proiecte infernale, nu atâtu din parere de reu, cătu din desperatiune că nu le pôte pune in lucrare. Si fiinduca acum i se-parù necesaria o speditiune, scóse din functiune inainte de tiempu pe cei doi consuli, si ocupă numai singuru loculu amendurora, că si candu in cartea sortii ar fi statu scrisu, că Gallia nu se-pôte debellá decātu numai de unu Nerone consulu. Dupace a primitu fascile, candu essiá dela o cina rezimatu pe umerii amiciloru sei, dechiarà: că cumva pune piciorulu seu pre pamentulu Galiei, se va infaciesiá nearmatu inaintea legiuniloru, si nu va face altuceva decātu va plange,⁶⁹⁾ si in diua urmatória, dupace militarii revoltati parendule reu de ce au facutu se-voru întóree de securu la aseultare, elu veselu intre veseli va cantá canteculu victoriei, care ar trebui sa lu compuna enca de acum.

XLIV.

Intre pregatirile sale pentru espeditiune grigea cea dintâia i a fostu, că-sa aléga cara pentru transportulu aparatelor scenice, si concubinele, pe care avea sa le ia cu sine, sa le tunda că pe barbati, si sa le provédia cu securi si cu scuturi că pe nicee Amazóne. Apoi provocă pe triburile urbane, că-sa puna juramentulu de credintia, si, fiinduca nu s'a in-sciintiatu nimene bunu de servitiu, pretinse dela domni unu numeru determinatu de sclavi, si luà dela tóta cas'a pe cei mai buni, néfacendu esceptiune nicee cu ingrigitorii de curte, nicee cu secretarii. Mai cerù, că tóte ordinele sa oferésca o parte din averea sa, si preste acést'a insusi cei ce locuiau prin case private si prin insule cu chiria sa platésca fisculu chiria de

pe unu anu. In esecutarea acestei pretensiuni apoi se-purtà cu o asprime atâtu de sicanitória, priimindu sestertie numai de cele netocite si neróse, argintu numai de proba curata, si auri numai de cei ferecati-si plini la cumpana: încâtu cei mai multi refusara pe facia tóta contribuirea, si cerura cu o voce unanima, ca ar face mai bine, candu ar pune pe denuntianti sa întórca fiscului inapoi banii, ce i luasera dreptu remuneratiune pentru denuntierile lor,

XLV.

In urm'a scumpirii de bucate inclinarea lui catra luptatori ilu facù enea si mai uríciosu. S'a intemplatu adeca că, pecandu poporul suferiã de lipsa graneloru, sa se-latiasca vestea, că a intratu in portu o naue din Alessandria incarcata cu pulbere pentru luptatorii⁷⁰⁾ curtii. Deatunci pe Nerone, devenindu obiectulu urei generali, n'a fostu batjocura care sa lu traca. Acatiara de capacin'a uneia din statuele lui nisce plete cu inscriptiunea grecésca: „In fine éca ca concursulu agona a sositu; sa esse odata la cërta.“ De gîtulu alteia spandiurara unu sacu de pele cu titulu: „Eu ce putui? dar tu ai meritu saculu.⁷¹⁾ Scrisu s'au si pe colonne: „Cà elu cu canteculu seu a desceptatu si pe Gali.“⁷²⁾ S'a intemplatu si cá multi pe tîmpu de nópte sa se-pre-faca cá-si candu s'aru certá cu selavii, si apoi deo-data strigá cu totii dupa Vindice.⁷³⁾

XLVI.

Fiorii i se-adaugeau mereu prin semne rele atâtu vechi' câtu si noue, aratato in visuri si in auspicia. Elu care mai inainte nu visá nice odata, dupa uci-derea mamei-si vediù in visu că i storeu din mâna

gubernacululu cu care dirigea o naue; cà nevest'a sa Octavia ilu trage intr'unu intunerecu adânceu; apoi s'a visatu candu acoperitu de o multime de furnice inpenate, candu incungiuratu si impedeatu in marsulu seu de statuele, ce infaciesiá pe natiunile cucerite, asiadiate inaintea teatrului lui Pompeiu; altadata vediù in visu pe asturconele seu, calulu celu favoritu, cà s'a metamorfosatu cu totu corpulu afara de capu intr'o maimutia, si cà nichezá fôrte sonoru. Din Mausoleu, portile deschidienduse de sine, s'audi o voce ciundu lu pe nume. La prim'a Ianuaru larii sei ornatu cadura jos in mediulu pregatiriloru pentru sacrificia. Candu insusi facea auspiciole, Sporu'i oferì in daru unu inelu pe acarui pétra nestimata erá sapatu rapitulu Proserpinei. Candu sa se-faca rugatiunile publice, adunate fiindu dejá tóte ordinele in mare numeru, cheile Capitoliului abea intr'unu tardiu se-putura affá. Candu se-citiá in senatu din cuventarea lui incontr'a lui Vendice loculu: „Cá pe blastematii sa i ajunga pedéps'a, si curentu o sa le vedemu finitulu ce lu meritéza,“ strigara toti cu o voce: „O sa lu vedi, Auguste.“⁷⁴⁾ Se mai observase, cà ultim'a piesa, in care s'a produsu pentru ultima óra cantandu, a fostu „Edipode essilatu,“ si cà s'a incheiatu cu versulu grecescu:

O cere soci'a, mam'a, tat'a mórtea mea!⁷⁵⁾

XLVII.

Intre acestea i se-anuntia, cà si celelalte legiuni s'au dechiaratu in partea rebeliloru. La acésta nou-tate rupse depesicle ce i se-inmanuaseru asupr'a prandiului, bucati-bucati, resturnà mas'a, sparse trantindu la pamentu doua pocara, cu care se-serviá bucurosu, si pe care le numiá omerico, pentru cà avea pe den-

sele sapate scene din poesiele lui Omeru. Si dupace a luat veninulu dela Locusta si l'a pusu bine intr'o cutiutia de auru, tracè la gradinile Serviliane. Deaci tramise inainte pe cei mai credinciosi din iertatii sei la Ostia, pentru cá-sa pregatésca flot'a, si apoi cercà a induplicá pe tribunii si pe centurionii gardei pretoriane, cá-sa lu insociasca in fuga; ci, dupace a vediatu, cà unii se-scusa, altii dechiara pe facia ca nu mergu, si unulu i strigà:

Dar ce, asia de greu e a muri!

fragmentà in mintei diverse proiecte: cadé-va óre cu rugatiune la Parti séu la Galba; essi-va óre in publicu imbracatu in gele, cá de pre tribuna sa 'si céra, cum va sei mai umilitu, iertatiune pentru tóte cele trecute, si, la casu, candu inimile ar remané impetrite, sa i dea macaru prefectur'a Egipetului. In respectulu acest'a s'a gasitu mai tardiu in scrimulu lui o cuventare conceputa de densulu; ci se-crede ca fric'a, ca se va rupe in bucati din partea poporului mai inainte de a ajunge pana la foru, l'a facutu sa se-lasa si de acestu proiectu. Astfelu amanendu pe adoua di determinarea intr'o parte séu alt'alt'a, mai pela média nópte fù desceptatu din somnu, si cum audi, cà gard'a de diurna l'a parasitu, sarì din asternutu, si tramise prin giuru la amici.⁷⁶⁾ Si, fiinduca nu i veniá dela nimene nice o scire, merse insusi cu pucini pela locuinti'a fiacarui'a. Dar gasindu usile incuiate, si nerespundiendu'i nimene, se-intórse in camer'a de durmitu, de unde fugisera acum si camerasii sei, dupace i furasera chiaru si asternutulu, si veninulu din cutiutiá. Cerù cá indata sa i aduca pe gladiatorulu Spiculu, séu pe oricare altulu maisteru in ucidere, cá-sa i ridice viati'a. Ci ne aflandu pe nimene „Asia dar“ io dise, n'am nice amicu, nice

inimicu?“ si essi rapede din Palatu cá si candu ar fi voiitu sa se-arunce in Tibru.

XLVIII.

Dar 'si schimbà iute cugetulu, doriá a atlá vre-unu locu secretu pentru cá-sa 'si reculéga mintile; si deórace iertatulu Faonte i oferì vil'a sa, ce se-aflá între calea Salaria si Nomentana, cam la patru mile dela Roma, descaltiatu cum erá, numai in tunica, aruncà deasupr'a o mant'a veche, isi acoperì capu, puse pre facia unu sudariu, incalecà calulu si plecà insocitu numai de patru persóne, între care erá si Sporu.⁷⁷⁾ Peste pucinu, spaimentatu printr'unu cutremuru de pamentu si prin tunctulu fulgerului ce se-descarcase inaintea lui, audì din taber'a vecina vócea militariloru, cari aceste semne le esplicá lui spre reu, Galbei spre bine; catra ácestea, cum unulu dintr'o grupa de calatori, cu care se-intelni in cale, strigà: „Acestia urmarescu pe Nerone!“ éra altulu, cá se-adresà chiaru catra densii cu intrebarea: „Cà co mai e nou in cetate de Nerone?“ Sperinduse calulu de putórea unui cadavru ce jacea in drumu, i cadìu sudariulu de pre facia, si unu pretorianu essitu din militia ilu cunoscù si lu sãlutà. Candu ajunse la o carare laturale, cailoru s'a datu drumulu, si prin tufisie si prin spinete cu mare ostinatiune ajunse la o cararusia prin trestia, si numai dupace sub piciórele góle i se-asternura vestminte, putù venì pana la pãretele din dosulu vilei. Aci acelasi Faonte ilu svadù, cá pana un'a alt'a sa se-ascunda intr'o grópa de nisipu; dar Nerone i respunse: „Cà elu nu voiiesce sa între de viu in pamentu,“ Pana sa i pregãtéscã unu locu de intrare secretu in vila, avendu sete luà cu man'a apa dintr'unu lacu micu: „Acest'a, di-

cendu, este decoctulu lui Nerone!⁴⁷⁸) Apoi vedindu'si mantaoa rupta de spini, incepù a smulge ghimpìi ce remasesera fìpti intr'ansa. Si asia terenduse pe mani si pe picìore se-stracurà pre o gaura angusta in cca mai deaprópe cilia. Aci se-trantà pro unu patu, care crã asternutu numai cu o perina miserabile si cu o mant'a veche in locu de alta acopere-tória. Intr'aceca i venì si fόμεa si setea; ci pane négra nu voì sa manance, dar cu atât'a mai multa apa statuta baù.

XLIX.

Atunci toti din tôte partile standu de elu, cá-sa se-traga câtu mai rapede dela tractarea rusiniósa ce lu amenintia, ordinà cá inaintea sa sa i faca gróp'a, pentru care dede insusi mesura dupre corpulu seu, sa adune déca se-póte câteva bucati de marmora, asemine sa aduca apa si lemne pentrucá apoi sa lu grigésca mortu. Tôte acestea pregatiri le acompaniá plangendu cu lacrimi si dicendu éراسiera: „Ce artistu pere!“ Intre acestea venì unu curieru a lui Faonte cu scrisori, i le rapì din mana si citì: „Cà e judecatu de senatu, cà e cautatu cá-sa se-pedep-sésca dupre datin'a parintiloru,“ intrebă: cà ce felu de pedépsa e aceca, si dupace a auditu: „Cà punu pe omu in pelea góla cu gútulu intre cór-nele unei furce, si lu batu cu vergi pana móre,“ infioranduse luà cele doua pumnare ce le adusesse cu sine, le cercà de ascutite, si apoi éراسi lo puse jos, dicendu, cà enca nu i a venitu or'a fatale. Apoi acum dá dioriu lui Sporu cá-sa incépa a plange si a se-cantá, acum se-rugá cá-sa i vina cineva sinucigan-duse cu essemplu intr'ajutoriu, candu éراسi isi imputá siesi nedemn'a frica de móрте dicendu: „Ce viatia

hidósa si infama mai ducu si eu! Acést'a nu ti siéde, Nerone, nu ti siéde; in asemine pusiatiune cata sa fii cu minte, sus! imbarbatézate.“ Éca calaretii s'apropiá cu ordinatiunea cá-sa lu duca viu. Candu audi acést'a, tramurandu din tóte membrele sale adause:

Tunandu resuna in urechi mi tropoitulu caiiloru ageri,⁷⁹⁾

si isi puse ocelulu in gútu, ajutatú fiindu de Epafrodite, secretariulu seu. Abea mai resuflá, candu intrá rapede centurionele, care, cá-sa lu faca sa créda, cà i a venitu spre ajutoriu, isi apasà mantaoa pre ran'a lui, dar nu i díse altuceva decátu: „Tardiu! si Acést'a este credintia!“ Si cu vorbele acestea 'si dede sufletulu, remanendu'i ochii deschisi si essiti încátu te apucá fiorii candu te uitai la elu. Mai inainte de tóte cu limba de mórte lasà ómeniloru sei: cá-sa nu dea nimulú capulu seu, ci sa lu arda intregu cum voru puté. Ceeace se si concese din partea lui Icelu, iertatulu lui Galba, care numai cu pucinu mai inainte scapase si elu din prinsóre, in care fusese bagatu indata cum s'a latitu faim'a despre rebeliunc.

L.

Specele ingroparii lui taiara doue sute de mii de sestertie, la acésta se-intrebuintiara stofe albe tiesute cu auru, cu care Nerone se-servise la prim'a Ianuariu. Eclogea si Alessandria, nutritórele cu Acte, concubin'a sa, i asiediara cenusea in monumentulu familiei Domitiiloru, carele se-vede din campulu Martiu inaltinanduse pre o colina deasupr'a gradiniloru. In acelasi monumentu sta sarcofagulu lui din marmora porfirotica, pe deasupr'a unu altare de marmora Lunesica, si totu ingraditu de o balustrada de pétra de Tasu.

LI.

Statur'a lui erá cam de medilocu; corpulu patatu si puturosú; parulu flavitiu galbenu, faci'a mai multu frumósa decátu placuta, ochii albastru si de slaba vedere, cerbicea preste mesura grasa, pantecele scosu, piciórele fórte suptiri, sanatatea buna. Caci, cu tóta viati'a lui cea neregulata si preste mesura desfranata, in cursu de patrusprediece ani abea s'a betizitu de trei ori, si atunci asia, cá nice de vinu sa nu se abtiena, nice sa schimbe cevasi diu traiulu obicinuitu. Intru imbracaminte si intru tienatura nu paziá nice o cuviintia, incátu nunumai ca 'si purtá parulu peptenatu pururea in grade, ci in calatori'a sa priu Achaia ilu lasá si in plete pre spate. Essiá adesu in lume imbracatu numai in câte unu vestimentu de nópte, legatu la gútu cu câte unu sudariu, descinsu si descalceatu.

LII.

In copilari'a sa capatá o cunosciintia superficiale mai de tóte scientiele. Numai dela filosofia l'a opritu mam'a sa, dicendu'i: „cá filosofi'a nu e pentru acel'a care va sa devina Imperatu.⁸⁰⁾ Seneca, invatiatoriulu seu, l'a abatutu dela cunoscinti'a vechiloru oratori, cá cu atátu mai lungu timpu sa tiena defipta amirarea disciplului asupr'a talentului invatiatoriului. Éca asia luanduse dupre inclinarea sa se puse pe poesia, si concepù buerosu si fara ostentitiune versuri. Si nu e adevveratu, ceea ce dicu unii, cá s'ar fi ornatu cu pene straine dandu ale altor'a de ale sale. Mie mi a caditu amana table de scrisu si foiisóre cu versuri, de toti cunoscute, scrise cu man'a sa; care la antai'a aruncatura do ochiu se-potu cunósce, cá nu sunt nice imprumutate de aiurea, nice postscrise dupre verunu dictatu; ci asiediate cá de

unu omu care produce singuru meditandu: atátu de multe sunt unele sterse, altele indreptate séu supra-scrise.

LIII.

A cultivatu si pictur'a si sculptur'a mai alesu nu cu pucina diligintia. Nisuintia anse predomnitória la densulu câtu a traitu fû popularitatea, de aceea in acestu respectu erá rivalulu tuturoru, cari intr'unu modu séu altulu putea miscá inim'a vlogului. S'a latitu faim'a cà, neindestulitu cu corónele ce le meruise cá cantaretii si actoru pre scena, are de cugetu a se-produce la celu mai de aprópe lustru si in arena la jocurile olimpice intre atleti. Fapta e, cà elu se-essertiá cu diligintia in luptatura, si câtu a fostu in Greci'a nice odata n'a privitu almintre cercele gimnastice decátu siediendu dupre datin'a brabutariloru⁸¹⁾ aprópe de acestia pre pamentu in stadiu, si candu ver o pareche de luptatori se-departá mai departe, i tragea cu manile sale éراسi in mediu. Si fiinducà tracea cà elu egalizéza in cantu pe Apoline, in cociaritu pe Sóre, se-determinase a imita si faptele lui Ercule. Spunu cà spre acestu scopu dresase pe unu leu, pe care, desbracatu in pelca góla, avea séu sa lu tóce cu o maciuca, séu sa lu sugrume stringendu lu in bracia in aren'a amfiteatrului in presentia poporului.

LIV.

Afara de indoire este cà pela essitulu victiei sale facuse in publicu promisiunea, cà, déca va remané in domnia, in jocurile ce le va dá intru serbarea victoriei, se-va produce cantandu si cu organele idraulice, si cu flautulu, si cu cimpoile; si cà in diu'a

din urma va essi cá baletistu si va saltá Turnulu lui Vergiliu. Unii ne spunu, cá a pusu sa omóre pe baletistulu Parisu, cá pe unu rivalu infricosiatu.

LV.

Ardea de ambitiunea, cá-sa i ramana memori'a etérna si numele nemuritoriu; acésta ambitiune anse erá reu svaduita.⁸²⁾ Spre acestu scopu stergendu la multe lucruri si locuri numele, le impuse pe alu seu. Si pe o luna, Aprilie, o numí Neroneu. Determinase cá si pe Roma sa o numésca Neropole.

LVI.

Isi batea jocu de tóte culturile dieiloru, afara de cela alu dieitiéi Sirice; dar curentu despretiúi si pe acést'a, intr'atátu cá s'a pisiatu pe statu'a ei, cum fù apucatu de o alta superstitiune, intru care a si remasu nestramutatu pana infine. Erá o iconitia de copila, ce i o dedese unu omu din plebe necunoscutu, cá unu preservativu incontr'a conjurariloru. Si fiinducá, nemediatu dupa acést'a, urmà descoperirea unei conjuratiuni, de aci inainte o adorá cá pe suprem'a dieitate a sa cu câte trei sacrificia pe di in tóta viati'a; si voiiá cá lumea sa crédia, cá densulu din descoperirea aceleia precunósce venitoriulu. Cu pucine luni inainte de peire'i se-ocupá si cu inspectarea intrinseceloru dela victime, ei nice odata nu i s'au aratatu semne bune.

LVII.

Murí in etate de treidieci si doui de ani, in diu'a, in care a fostu ucisu órecandu pe Octavia. Mórtea lui a casiunatu o bucuria atátu de generale, încátu poporul se-preamblá prin tóta Roma cu ca-

ciule de libertate pre capu. Si cu tóto aceste nu lipsira nice de aceia, cari lungu timpu enca sa'i orneze mormentulu cu flori de primavéra si de véra, si candu sa i puna icójele pretestate langa rostru, candu sa i scóta la lumina edisele lui, cá-si candu ar fi in viatia enca si peste pucinu se-va întóree. Ce e si mai multu insusi Vologenu, regele Partiloru, cu ocasiunea unei soliei tramisa la Senatu in caus'a renoirii aliantiei, intre altele s'a rugatu tare si pentru cá-sa se-onoreze memori'a lui Nerone. Infine, dupa douedieci de ani, in juniea mea, candu unu individu de origine necunoscuta, essise si se-dedese de Nerone, acestu nume eri atátu de placutu enca la Parti, încátu ilu sustienura din puteri si numai cu grautate ilu stradara pe pseudo Nerone..

Note la Nerone Claudiu Cesaru.

¹⁾ Cap. I. In privinti'a acestei aratari a diviniloru tineri Castoru si Poluce, cari in istu modu vestisera poporului romanu victoria de langa laculu Regillu, precum si in privinti'a cultului Dioscuriloru legata de acésta cercustare, se-póte citi mai deaprópe la Plutarcu. Aem. Paul. 25.

²⁾ Cap. II. J. Cesaru.

³⁾ Cu totulu dincontra a lucratu intieleptulu J. Cesaru. Vedi Cap. LXXV. in Cesaru.

⁴⁾ Cap. III. L. Pediu a propusu legea, cá toti compliciti la uciderea lui Cesaru sa se-essileze.

⁵⁾ Cap. IV. Testatorulu, candu isi facea testamentulu, chiemá pe cineva la sine, caruia facia cu marturi i vendea la parere totu ce avea. Cumparatorulu parutu apoi impartia' pela ereditori partile séu

legatele lasate in testamentu. Shakspeare a scosu din Plutarcu pucinele liniamente, ce se-vedu in tragedi'a lui „Antoniu si Cleopatra,“ relative la dilele din urma a lui Domitius.

6) Cap. V. Fiulu lui Agrippa si a Juliei fata lui Augustu.

7) Vedi Caligula LV.

8) Cap. VI. Vedi Tac. An. VI. 47.

9) Adeca radicle sórolui atinse pe nounascutul pana a nu lu pune pre pamentu, cum erá datina a se-face indata dupa nascere, de unde apoi, cum s'a mai dísu, tatalu ilu redicá intru semnu cá lu cunósce alu seu.

10) Am tradusu dupre variantea felicitatis éra nu infelicitatis ejusdem.

11) Cum amu dice in diua botzului. Purificarea séu lustricus dies erá diu'a a nou'a pentru fetiori, a opt'a pentru fete dupa nascere, candu in presentí'a rudeniiloru i se-dá numele intre varie rituri si ceremonie.

12) Cap. VII. Caiu Cesaru e Caligula.

13) Asia se-numiá darulu, ce se-facea soldatiloru la schimbarea de principe.

14) Se intielege pela atari serbatori.

15) Cap. VIII. Colórea de vioitiunea dramatica in acésta descriere la Suetoniu, almintre scriitoru de sange rece, se-esplica prin importantí'a, cum Nerone se-opinteste a 'si incepe suirea sa pre tronulu Cesariloru intr'unu módu cátu se-póte mai pregnantu. Vedi bine, cá descrierea acestui evenimentu facuta de Tac. An. XII. 69 este multu mai plastica.

16) Cap. X. Augustu lasase pentru indreptarea purcediatoriloru sei unu felu de testamentu politicu.

17) Ceeace in dilele celea bune ale republicei

erá datina a se-decretá numai unui consulu, ce a re-purtatu o victoria asupr'a inimicului — contrastulu jace intru aceea: cá acum lui Nerone acésta onore i s'a facutu, caci Imperatulul lumii a recitatu versuri pre scena in teatru. Cum erá publiculu a sa si dom-nulu — acel'a unu vlogu lipsitu de totu idealulu, ace-st'a unu comediantu deríndu.

¹⁸⁾ Cap. XI. Pili = afurá dela pilo, are. Nec castra inimica pilantes. Ammian. 31. 2. Iam turmae praedatoriae concursabant pilando villas et incendendo ib. ib. 5.

¹⁹⁾ Asia dísele missilia. Vedi Cap. XVIII. 27. in Caligula.

²⁰⁾ Cap. XII. Efebii producatori sunt de buna séma juni de familie fruntase din Grecia séu Asia mica. Conf. si XXXIX. in J. Cesaru si XCVIII. Augustu N. 188.

²¹⁾ Socia lui Minos. •

²²⁾ Vedi Tac. An. XIV. cum judeca despre acésta maimutiaria surpatória de datinele cele barbatesci rom.

²³⁾ Totu dupre datina grecésca.

²⁴⁾ Cu totului incontra lui Augustu, care oprise pe femei prestatotu dela acestu spectaclu. Vedi Aug. XLIV. 100. Nerone, cá progresistu, cum erá elu sa se-tiena de mesurile celea ruginite si invecbite ale lui Augustu, desi se-promisese solenelu, cum amu vediutu, Cap. X. 16, cá va guberná dupre principiile lui Augustu.

²⁵⁾ Cap. XVI. Insulae: complese de case, facute de capitalistii intreprinsatori spre a le dá cu chiria la ómeni mai seraci.

²⁶⁾ Cap. XVII. Recuperatores séu recipatores erá o comisiune de trii séu mai multi barbati, cari la inceputu avea a decide in cause de judecata intre

romani si barbari, mai tardiu apoi in verce cërta despre alu meu, alu teu.

²⁷⁾ Cap. XX. Dela tinnio, -ire, tiuescu.

²⁸⁾ In testu stà testas, dar Catone are si testu nedeclinabilu; de aci tiestu: vasu de lutu spre cócerea malaiului.

²⁹⁾ Cap. XXI. Fundate de Nero insusi. Vedi Cap. XII.

³⁰⁾ Privati iu testu, caci pe timpul Cesarismului treceau toti, afara de Cesarulu, de ómeni privati, desi erau in magistrature.

³¹⁾ Cap. XXII. Éca greculu in tóta natur'a sa de lingusítoru perfidu.

³²⁾ Cap. XXIII. Urítu ilu satiriséza pentru acésta purtare Juvonalu VIII. 224.

³³⁾ Comparéza descrierea relativ. Tac. An. 16. 5.

³⁴⁾ Cap. XXIV, Hypocrita in testu; asia se-numiá mimulu séu pantomimulu, ce insociá cu gesturi declamatiunea unui actoru — aci mimulu lui Nerone.

³⁵⁾ Hieronici, vorba grecésca, se-díceau triumfatorii pela jocurile grecesci onorati cu statue.

³⁶⁾ Latrina = lavatrina = latura = lavatura = lature: aci privata, amblatória.

³⁷⁾ Unu felu de autonomia séu drepturi municipalie.

³⁸⁾ Cap. XXV. Maisterulu de musica.

³⁹⁾ Carpa de nasu.

⁴⁰⁾ Cap. XXVI. Canale pentru scurgerea murdarielor de prin cetate.

⁴¹⁾ Quintana, asia se-numiá in tabera romana locul din dosulu taberei, determinatu pentru a 'si vinde aci militarulu partea sa de preda si a 'si cumpara câte ceva.

⁴²⁾ Cap. XXVII. Ambubaiae in testu, care vorba se-crede a fi siriaca, si semnifica o fêta ce traia din dantiu musica si din vendierea trupului seu — unu felu de baiadere.

⁴³⁾ si ⁴⁴⁾ Vorba mitellita se-pare a fi fostu esplacata mai nimeritu de aceia, ceri dîcu cã erã o legatura de matasa de capu, cu cari se-serviau pèla bancheturi cu deosebire desfrantii si risipitorii. Éra aci mitellita insemnéza numai unu ospetiu multu costisitoru, la cari intre altele se-impartia si asemine legature séu bande. Brenii totu asia esplica si essentia de rosa, dîcendu cã absentio rosarum enca nu semnifica altuceva decãtu mesele la care se-impartiã atare esentia de rosa.

⁴⁵⁾ Cap. XXVIII. Domitiu, tatalu lui Nerone.

⁴⁶⁾ Cap. XXXI. Suetoniu nu se-esprime bine aci, nu sala rotunda se-invertea, ci coperisiulu ei.

⁴⁷⁾ Se-numiã Ceselius Bassus: Tac. An. XIV. 1.

⁴⁸⁾ Cap. XXXII. Nerceunoscatori erau toti cãti nu i lasa si lui vreunu legatu in testamentele sale.

⁴⁹⁾ Cap. XXXIII. Jocu de vorba, umorulu caruia nu se-póte traduce; morari citinduse cu O scurtu va sa dîca: a zabovi; éra cu O lungu insemnéza a fi smintitu, si s'a formatu dupre vorba grecésca *μωρός*; = prostu, nebunu smintitu.

⁵⁰⁾ Loculu unde se-ardea corpulu unui romanu mortu se-tienca in asemine onóre pietósa, cá-si mormentulu.

⁵¹⁾ Legea adusa de Sulla contra invenitoriloru si renouita de J. Cesaru.

⁵²⁾ Cîtesce la Tacit. An. XIII. 15. infioratorulu tablou alu acestei ucideri de frate.

⁵³⁾ Cap. XXXIV. Vedi Tacit. XIV. 3—10.

⁵⁴⁾ Unii scriitori intre cari e si Tacitu atingu

acésta fapta numai cu resérva. Afara de Suetoniu Dion. C. naréza in privintia acést'a: cà Nerone a privitu corpulu desvalitu a mamei sale si sa se fi esprimat: Io nu sciam, cà am avutu o mama atâtu de frumósa!

⁵⁵⁾ Ce va sa dica: Voiu sa moru dupace voiu apucá sa te vedu cu barb'a tunsu pentru prima data; ceeace, cum se-scie, se-facea in familia cu mari rituri soleneli.

⁵⁶⁾ Cap. XXXV. Acésta scena tragica o descrie Tacit. in XV. 68 si 69.

⁵⁷⁾ Nefericita victima abea erá de 20 de ani, candu Nerone i deschise venele, si, pentrucà sangele inhegatu de frica nu i curgea, sa o innece intr'o baie ferbinte.

⁵⁸⁾ Cuventarea ce o tienù Seneca cu acésta oca-siune catra Nerone precum si responsulu acestuia ni a conservat'o Tacit. XIV. 53. Seneca avca o stare cam de 15 milióne taleri.

⁵⁹⁾ Acést'a enca erá numai o fama. Celu pucinu Tacitu dîce XIV.: „Nu se-scie cum a muritu Burru de morbu séu veninu.“

⁶⁰⁾ Palas si Doriforu XIV. 65.

⁶¹⁾ Cap. XXXVI. Tac. An. XV. 68. fapta acést'a o descrie asia: Centurionele Sulpiciu Aspru la intre-barea, do ce s'a conjuratu spre a lu ucide, respunse lui Nerone scurtu: Pentrucà nu erá altu modu a pune odata capetu la atâtea fara de legi ale tale.

⁶²⁾ Capsarii, asia se-numiau sclavii cari duceau cartile si materialulu de scrisu la scolarii nobili romani.

⁶³⁾ Cap. XXXVII. Pe care Tac. An. XVI. 21. ilu numesce virtutea personificata.

⁶⁴) Cap. XXXVIII. Ἐμοῦ θανάτου γαῖα μὴ θή-
τωπυοι. Éca „Après moi le deluge!“ nu e nou.

⁶⁵) Póte compusatiune facuta de elu.

⁶⁶) Cap. XXXIX. Libitina erá dieitatea ingro-
patiuniloru, in a carcia templu se-vindea si se-inchiria
totu ce erá necesariu pentru o inmormentare, si se-
ducea registrulu mortiloru.

Νέρων, Ορεστής, Ἀλκμαίων μητροκτονοί.

Νεόνυμφος Νερων ἰδίων μητέρ ἀπεκτείνειν.

Quis negat, Aeneae magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Dum tendit citharam noster, dum cornua Partus
Noster erit Paean, ille e longinquo feriens.

Roma domus fiet: Veios migrate Quirites,
Si non et Veios ocupat ista domus.

Orcus vobis ducit pedes.

⁶⁷) Cap. XL. Το τεχνίον πᾶσα γαῖα τρεφει.

⁶⁸) Cap. XLI. Ce va sa dica cà elu sccera bra-
vuri si aplaude pre scena, ce se-cuvinu marelui artistu
Nerone.

⁶⁹) Cap. XLIII. Nice unu liniamentu nu ca-
cterisèza pe Nerone mai bine decâtu cà, elu care
n'avea nice unu coltisoru in inim'a sa pentru mila
si indurare catra ómeni, acum sa 'si puna sperantia
in a imbandi pe altii — din copilu resfatiatu nu vei
avea nice odata barbatu seriosu de inima!

⁷⁰) Cap. XLIV. Nerone in dilele mai din urma
ale domniei se-pregatea prin lupte si trantiture diur-
narie pentru jocurile olimpice — i trebuia deci ni-
sipu si de asta e vorba.

⁷¹) Cap. XLV. E alusiune la mórtea ce o dictá
legea pentru patricidi — Nerone ucisese pe mam'a sa.

⁷²⁾ In testu sta Gallos etiam excitasse: că a de-sceptatu cantandu si pe Galli. Puterea satirei stă in vorb'a Galli, care semnifica si cocosi si poporu — Franci de astadi.

⁷³⁾ Si aci duplicitate de sensu: Vindex: capulu rebeliunii in Gallie si Vindex: judice pqlitienescu preste sclavi.

⁷⁴⁾ Cap. XLVI. Aci éراسi e unu ecuivocu cuprinsu in duplicitatea sensului vorbei latine facere.

⁷⁵⁾ *Θαρῆν μάρωγε σύγγαμος, μήτηρ πατήρ.*

⁷⁶⁾ Cap. XLVII. Cari siedeau la palatu.

⁷⁷⁾ Cap. XLVIII. Afara de Sporu mai erá Epafroditu secretarulu si Faonte, a patr'a persóna nu se-scie cine a fostu.

⁷⁸⁾ Bentura usitata a lui gatita din felu de felu de essentii recorita cu ghiatia.

⁷⁹⁾ Cap. XLIX. *Ἰππων μ' ωκνπόδων αμγί κτύπος οὔατα βίλλει.*

⁸⁰⁾ Cap. LII. Vorba santa, chiaru si in gur'a unei Agrippine, si adeverirea cea mai buna a disei lui Platone: Că, numai candu filosofii voru deveni regi séu regii filosofi, va fi fericita omenimea.

⁸¹⁾ Cap. LIII. Asia se-numiau ajudecatorii de premie pela jocurile gimnice la greci.

⁸²⁾ Cap. LV. Ambitiunea reu dirigeata a fostu funtun'a tuturoru pecatelorui lui Nerone, ceace, impreunata cu o buna educatiune, ce se-dirige si tinde la idealu celu frumosu a lu virtutii stoice, ar fi pututu fi mama de mari fapte.

NB. La pag. 385, sirulu 17 de sus in jos citese in locu de Creste: Oreste.

Serviu Sulpiciu Galba.

I.

Dinasti'a Cesariloru s'a stinsu cu Nerone, ¹⁾ dupre cum se-prevestise prin numeróse semne, intre care doua mai cu séma au fostu de o evidentia speciale. Candu Livia, indata dupa maritisiulu seu cu Augustu, visità vil'a sa Vejantana, unu vulture care sburá pe a deasupr'a 'i lasà in sinu o gaina alba nesticata, cum o rapise, tienendu in rostru'i o ramura de lauru. Livia puse cá gain'a sa o créscă si ramur'a sa o planto; asia aceea scóse atátia puii, incátu si astadi vil'a se dice „la Gaiini;“ éra din acést'a essi atát'a lauretu, incátu Cesarii de aci rupea frundie pentru cununile loru de lauru; si triumfatorii avea datina, cá indata sa plante altele in acelasi locu; si, s'a observatu că la mórtea fiacaruia Cesaru se-uscă si laurulul satitu de densulu. Éra in anulu din urma alu vietiei lui Nerone nunumai că s'a uscatu din radacina totu lauretulu, ci perira si gainile tóte dintr'acceca. Curentu dupa acést'a fulgerulu lovindu in templulu Cesariloru, cadiura deodată capetele dela tóte statuele; éra din manile statuei lui Augustu i se-scóse si sceptrulu.

II.

Lui Nerone a urmatu Galba, care nu stá nice in'r'unu gradu de cumnatie séu afinitate cu cas'a Cesariloru; dar de o familia din cele mai nobili, de ginte mare si veche, cá unulu ce in titulile statueloru se-inscriá pururea: de stranepotu a lui Q. Catulu Capitolinu; éra dupace a devenitu Imperatu, asiediá

in atrifulu palatului unu pomu genealogicu, in care originea sa dupre tata o reducea la Jone, éra cea dupre mama la Pasifaea, soci'a lui Minos.

III.

Anumerá pe largu pe toti stramosii²⁾ si titlurile de onóre ale gintii întregi, ar fi pré lungu; voiuiu atinge pescurtu numai ale familiei. Care diu Sulpicii a capatatu mai antâiu conunele de Galba, pentru ce si de unde, nu se-póte sci de securu. Unii credu, cà celu dintâiu care a purtatu acestu nume, l'ar fi capatatu, caci, dupace indesiertu s'ar fi impresuratu timpu îndelungatu o cetate in Spania, a aprins'o infine cu faele unse cu galbanu; altii, caci ar fi purtatu la sine necontentitu galbeu adeca o medicina invalita in lana intr'unu morbu îndelungatu; unii éraşi caci erá fórte grasu, séu galba, cum dicu gallii; sunt si de accia, cari afirma din contra, caci erá atátu de macru, cum sunt animalculele, ce se-nascu in stejarei³⁾ si care se-numia galbae. Numele familiei ilu inaltia la stralucire Ser. Galba, care a fostu cousulu si erá pe timpulu seu celu mai renumitu oratoru. Totu elu a fostu, cum spunu istoricii, acél'a ce capatandu Spania de provincia dupa essirea 'i din pretura, a casiunatu resbelulu Viriatinu, pentru cà ucise prin perfidia la treidieci de mii de Lusitani. Nepotulu acestui'a, maniaduse pe J. Cesare, la care fusese legatu in Gallia, pentru cà lu impedecase in capatarea consulatului, se-conjurà si elu cu Cassiu si cu Brutu, si cá atare fii condemnatu dupre legea Pedia. Dela acest'a se-trage mosiulu si tatalu lui Galba. Mosiulu s'a destinsu mai multu in cultivarea scientieloru, decâtu in purtarea functiuniloru mai mari de statu: caci in ierarchi'a dregatorieloru abea a dus'o

pana la pretura, pecandu in campulu literaturci concepù unu opu istoricu numumai de stinsiune mare, ci si cu grige scrisu. Tata-so a fostu consulu, si, marcà erà micu de statura si ghebosu si pucinu elo-centu, totusi a fostu unu activu advocatu. Tienù deocamdata pe Mummia Achaiea, nepoat'a lui Catulu si stranepoat'a lui Luciu Mummio, care a stricatu Corintulu; apoi pe Livia Ocellina o muere pecātu de bogata atatu de frumósa, despre care se-vorhesce, cà in sa de sine i a oferita man'a, fiindu elu cam inaintatu in etate, si, chiaru si dupace acel'a intre patru ochi desbracanduse de vestminte i a aratatu defectulu corpului séu ghibosi'a sa, cá-sa nu apara cà ar fi voitu sa o insiele lasand'o in nesciintia, cà a ramasu si atunci langa dorinti'a sa si mai determinata. Dela Achaiea a' avutu doui copii, pe Caiu si pe Serviu, din cari Caiu, celu mai mare, parasì Roma, dupace 'si a chieluitu tóta averea, si finì prin sinucidere, din cauza cà Tiberiu ilu oprise de a sorti si elu pentru unu consulatu⁴⁾ la timpulu seu.

IV.

Imperatulu Serviu Galba s'a nascutu sub Consulii Marcu Valeriu Messalla si Cneiu Lentulu in douedieci si patru Decemvre intr'o vila pusa pe o colina aprópe de Teracina deasting'a drumului ce duce la Fundi. Adoptatu de mam'a sa vitrica Livia, luà numele Liviu si conumele Ocella, mutandu'si pronumele, caci inlocu de Serviu se-numia Luciu pana la suirea sa pe tron. Este fapta, cà candu venise cá copilu enca cu altii de ctatea sa, cá-sa salute pe Augustu, acest'a apucandu lu de bucele feciei dise: „Si tu, fatulu meu, vei gustá canduva din domni'a nóstra!⁵⁾ Dar si Tiberiu informanduse cà si

Galba va imperati, dar la betranatie, respunde: „Sa traiésca dieu! deórace acést'a pe mine nu me mai intereséza.“ Mosiului seu enca i se-facuse aratare despre venitóri'a domnie a lui. Toem'a se-ocupá cu o sacrificare de impacare intr'unu locu lovit de fulgeru,⁶⁾ candu unu vulture i rapí diu mani intrinsecele victimei, si le duse intr'unu stejariu plinu de ghinda; acést'a i se-splicà de auguri, cà famili'a sa va capatá domni'a, ci mai tardiu. „Credu, respunde, candu va fatá mul'a.“⁷⁾ Mai tardiu nemic'a n'a incurageatu pe Galba intru intreprinderea sa incontr'a lui Nerone, cá cercustanti'a, cà inadeveru fatase o mula. Candu toti acestu casu straordinariu ilu spunea cá unu semnu prevestitoriu de réle, numai Galba ilu primí cu bucuria, aducendu'si aminte de sacrificarea si de dis'a mosiu-so. Candu a imbracatu tog'a barbatésca vediù in visu cà Fortun'a⁸⁾ i dico: „Stau inaintea usicii tale detotu ostenita, si déca nu me primesci mai iute, voiu deveni prada la cinej mi va essi inainte.“ Si candu s'a desceptatu si a deschisu atriu,⁹⁾ gasi o statua de arama a acestei dine mai mare de unu cotu langa pragu. O luà in sinu si o duse la Tusculu seu, unde avea datin'a a petrece vór'a, o consacrà intre divinitatile sale domestice, si dupa aceea o adorá pe tóta lun'a cu sacrificia si pe totu anulu cu câte unu priveghiu. Desi n'ajunsese la acci ani ai etatii, cari consolidéza caracterulu barbatului, sustienù anse cu tenacitate vechiulu obicei, care erá parasitu pretutinde, si se-mai conservá numai in cas'a sa; cà adeca, iertatii si servii sei in tóta diu'a sa se-adune de doue ori inaintea sa, diminéti'a cá-sa i dica: buna diminétia! si sér'a: nópte buna!

V.

Intre alte discipline liberali s'a aplecatu si la studiulu de drepturi. Luà si jugulu casatoriei;¹⁰⁾ ci dupace i a muritu Lepida si cei doi fii dela ea, remase in celibatu, si n'a fostu cu putintia a lu mai induplecá la adoua casatoria prin nice unu felu de propunere, nice chiaru prin cea facuta din partea Agrippinei, devenita veduva prin mórtea lui Domitiu, si carea i facea lui avansuri pecandu i traiá enca nevest'a si nu erá veduvu, încátu pentru acést'a într'o societate de matróna nunumai cà fù viu infruntata de mam'a Lepidei, ci enca si palmuita. Intre tóte catra Livia Augusta avù cea mai mare deferintia pururea. Cátu a fostu ea in viatia avù mare charu inaintea ei, si dupa mórte'i peaci erá sa devina unu omu bogatu prin testamentulu ei. Galba adeca stá in acela intre legatari cu unu praecipuum (parte de mostenire) de cincii milióne de sestertie; ci, pentrucà acésta suma ea o notase numai in cifre, si nu o descriesese si in vorbe, erediatoriulu Tiberiu a redus'o numai la ciucci sute de mii de sestertie; deaceea nice acestea nu le a primitu.

VI.

Cararea functiuniloru de statu o incepù inainte de timpulu legale, si cu ocasiunea jocuriloru floralia, ce le a datu in calitate de pretoru, dede o specie noua de spectaculu: elefanti amblatori pe fune. Dupa acést'a gubernà Acuitania mai unu anu intregu; apoi tienù consulatulu ordinariu in cursu de siesse luni, candu se-intemplá cà insusi sa urmeze lui Domitiu, tatalu lui Neronc, éra lui insusi Salviu Otone tatalu lui Otone Imperatulu, ceea s'a socotitu cà si o pro-rocia de casulu fitoriu, cà-sa devina Imperatu intre

fiii ambiloru. Numitu de Caiu Cesaru in loculu lui Getulicu, in diu'a dupa venirea sa la legiuni, bagandu de séma că militarii la unu spectaclu solonelu aplaudéza din mani, emise o ordinatiune de di, prin care li se-impunea: „Cá militarii sa'si tiená manile sub mantale.“ Si indata incepù a cerculá prin tabera: .

„Invatia, militariule, disciplina, e Galba, nu Getulicu!“

Cu asemine asprime oprì si cererea de congedia, Elu invîrtosiá prin lucrare necontentita si pe veteranu si pe militariulu recrutu; si, dupace a respinsu in tiér'a loru intr'unu timpu scurtu pe barbari, cari strabatu-sera pana in Gallie, sciù asia de bine merui pentru sine si pentru armat'a sa placerea lui Caligula, care erá presente, încátu dintre nenumeratele despartimente de ostire, contrase din tóte provinciile, nice unulu nu s'a invrednicitu de mai mare laudare si remunerare. Insusi se-destinse prin aceea mai virtosu, cà dupa ce a dirigeatu manevr'a cu scutul in mana, apoi mai merse pe langa carulu Imperatului enca douedieci de mii de pasi.

VII.

Candu i venì scirea despre uciderea lui Caligula, multi ilu svatuiá cá-sa se-folosésca de ocaziune, elu prefirà anse a remané in pace. Prin acest'a se-facù atátu de placutu lui Claudiu, încátu fù numeratu intre amicii sei, si tractatu cu atát'a consideratiune, încátu betezinduse, de si nu greu, Claudiu pentru charulu lui amanà diu'a de espeditiune proiectata incontr'a Britaniei. Cá proconsulu a gubernatu doui ani provinci'a Africa; la acést'a fù alesu fara sortire, pentru cá-sa restabileze ordinea, ce erá turburata aci atátu

prin certe interne, câtu si prin miscari inimice ale barbariloru. Restabili ordinea cu atât'a asprime cu câta dreptate, ce o facea si in cele mai manunte lucruri. Astfelu candu unu militariu, fû acusatù cã, folosinduse de scumpetea bucateloru, 'si a vendutu prisosulu de grâu, modiuu cu o suta de dinari, Galba ordinã cá nimene sa nu lu ajute candu va incepe sa i lipsésca bucatele, si militariulu perî de fôme. Éra in facere de judecata, candu i venî inainte casulu, cá doi insi sa 'si dispute proprietatea asupr'a unei vite de trasu, si motivele si marturiile de ambele parti erã atãtu de intunecate, cã nu se-putea scôte la lumina dreptatea, facù sententi'a: cá vit'a sa o duca legata la ochi la laculu de unde erã invatiaata a se-adapã, apoi sa 'i ia legatur'a, si sa fia a aceluia la care se-va trage ea dupa adapare.

VIII.

Pentru faptele sale de atunci in Africa si pentru cele ce le facuse mai de multu in Germania, capatã ornamentele triumfalia, si preotia in trei colegia, adeca devenî membru intre cincispreiece barbati, intre fratii Titiani si intre preotii lui Augustu. Deaci inainte cam pana pela mediulu domniei lui Nerone petrecù partea cea mai mare de timpu in retragere, si intr'acestu spatiu de timpu nu essiã nice la preambulare in lectica nice odata altramente, decãtu urmatu de o adoua lectica, in care purtã cu sine totudeaun'a unu milionu de sestertii in auru, pana ce infine i se-oferi Spania Traconense enca pecandu s'afla la Fundi; s'a mai intemplatù enca cá, pecandu la intrarea sa in acêsta provincia facea unu sacrificiu intr'unu templu publicu, intre copii administratori, la acel'a care tienea vasulu tamaitoriu, deodata sa i se-caruntiasca totu

parulu capului. Si nu lipsira multi a esplicá acestu casu straordinariu asia: cà adeca acést'a semnifica o schimbare in domnia, cà dupa unu teneru are sa urmeze pre tronu unu betranu, adeca lui Neroue unu Galba. Nu multu dupa acést'a fulgerulu trasni intr'unu lacu alu Cantabriei, in care apoi s'afflata doue-spredicece securi, unu semnu invederatu alu puterii suverane.

IX.

Optu ani a gubernatu acésta provincia intr'unu modu fórte variu si neegale. La inceputu erá ageru, duditu si preste mesura aspru intru pedepsirea crimeloru. Astfelu unui schimbatoriu de bani insialatoriu i taià manile si i le infipse pe més'a de scimbatu. Pe unu tutore, care curatise prin veninu pe pupilulu seu, cui erá substituitu de eredictoriu, ilu infipse pre cruce, si dupace s'a provocatu la legi si a doveditu cà e cetatianu romanu, dreptu mangaiere si cá o imblandire a pedepsei, a ordinatu cá-sa i faca o cruce enca si mai inalta, si dedeasupra sa 'i o dea cu colóre alba. Apoi pucinu câte pucinu se-dede la moliciune si neactivitate, pentru cá-sa nu i inlesnésca lui Nerone causa de scandalu, si, cum dícea insusi, „pentrucà nimene nu se-póte constringe cá-sa dea cuventu pentru repausulu seu.“ Tocma tie-ne congregatiune in Noua Cartagine, candu prin legatulu din Acuitania, care i cerea cu dioriu ajutoriu, aflà: cà in Gallia au eruptu turburari. Catra acést'a i veni si dela Vindice o epistola, prin care acel'a ilu provocá „cá spre mântuirea genului omenescu sa faca causa comuna cu densulu, si sa ia a-supr'a sa conducerea.“ Nu statù multu la indoire, si primì propunerea parte de frica, parte din sperantia.

I cadiuse adeca in mâni nisce depesic ale lui Nerone catra procuratorii sei, prin cari acesti'a erá provocati, cá-sa ucida pe secretu pe Galba. Speranti'a i crescuse prin semne bune si auspicia favorabile, dar mai alesu prin proroci'a unei vergure de distinctiune. Cu atâtu mai virtosu, cá insusi preotulu lui Joue din Clunia, pe credinti'a unui visu, scóse din Santuariu acésta prorocia, facuta cu doue sute de ani mai inainte printr'o prorocitia june. Cuprinsulu acestei prorocie erá: „Cà órecandu va essi din Spania unu priucipe si domnu alu universului.“

X.

Deci la parere, cá si candu ar voii sa intreprinda emanciparea sclaviloru, se-suí pe tribunalulu seu, pre care asiediasse inaintea sa câtu s'a pututu de multe icóne de ale celoru ucisi si condemnati de Nerone, pecandu alaturea sa stá unu june nobilu, pe care ilu chiamase la sine pentru acestu scopu dintr'o insula vecina, unde vecuía cá essilatu. Galba incepù aci a se-plange de starea cea triste a imperiului, dar dechiarà, candu fú salutatu de imperatu, cá elu'e numai unu legatu adeca locutimente alu senatulu si alu poporulu romanu. Dupa acést'a suspendà cursulu judecatorieloru; conscrise din plebea provinciei legiuni si trupe ajutatóric pe langa ostirea cea veche a sa statatória numai dintr'o legiune, din doue scadróne de cavaleria si din trei cohorti; compuse din fruntasii, cari se-destingea cu prudinti'a si cu etatea unu felu de senatu, dela care, decâteori va cere trebuinti'a, sa céra svatu in cestuni mai importanti. Asemine alese din tinerii de ordinulu calarescu cari, sub nume de Evocati, pelanga dreptulu de a puté purtá si de aci inainte inelulu de aur, sa ser-

vésca de garda pelanga cas'a de dormitu a sa. Catra acestea respandí si prin provincie procliamatiuni prin care provocá pe fiacare in parte si pe tóta lumea in genere, cá-sa se-unésca cu densulu, si sa contribuiésca po câtu se-póte la triumfarea causei comuni. Pe același timp fortificandu o cetate, ce elu si o alesese de baza a operatiuniloru resbelice, se-gasl unu inelu anticu, pe a caruia pétra nestimata erá sapata Victoria cu o trofea. Si nu multu dupa acést'a o naue Alesandrinéna fù scósa la tiernuri la Dertosa incarcata cu arme, dar fara gubernatore, fara nice unu matrosu séu calatoru, incátu nu se mai indoiá nimene, cà dóra acésta intreprindere a rebeliunii n'ar fi sânta si legitima, si n'ar fi dupre voii'a dieiloru. Ci deodata preste asceptarea tuturor lucrarile luara o alta facia. Unulu din scadróne, parandu'i reu de calcarea juramentului facutu lui Nerone, se-incercà a nu dá ascul-tare lui Galba candu vení la tabera, si abea cu mare grautate putura a fi retienuti in subordinatiune. De alta parte nisce sclavi, cari i s'au fostu daruitu lui din partea unuia din iertatii lui Nerone, cu scopu cá-sa lu curatia dintre cei vii, pe aci erá sa lu ucida, candu avea sa traca la baii pre o strata fórte angusta, déca nu i ar fi auditu sunutienduse unulu po altulu, cà acum e ocasiunca! n'ar fi fostu intrebati, de ce ocasiune vorbescu, si torturati n'ar fi marturisu crim'a precugetata.

XI.

La atâtea cercustari periculóse mai vení si mórtea lui Vindice, care atâtea ilu consternase incátu credienduse parasitu p'aci erá sa 'si faca singuru mórtea. Intr'aceea i veuira sciri dela Roma, si dupace audi cà Nerone s'a ucisu, si ca toti i depusera juramentulu

de supunere, lepadà titlulu de Legatu, si luà celu de Cesaru.¹¹⁾ Plecà la Roma imbracatu in vestmentu de duce, cu unu pumnariu spandiuratu de gâtu: si n'a pusu toga pe densulu, pana n'a vincitu pe toti aceia cari cercara noue revolutiuni, cum fù prefectulu gardei pretoriane Nimfidiu Sabinu in Roma, Legatii Fonteiu Capitone in Germania si Clodiu Macru in Africa.

XII.

Numele de avaru si de crudu i apucase inainte. Ómenii vorbiá: cà pe acelea din cetatile Spaniei si ale Galiei, care nu i se-plecasera indata, sa le fi pedpsitu cu tribute cam grele, pe órecare si cu dirimarea muriloru loru; ca pe dregatorii fruntasi si pe procuratori i a condemnatu la mórte cu femeile si cu copii loru; ca a topitu o coróna de auru grea de cincispreiece punti, ce locuitorii din Taraco scotiend'o dintr'unu templu vechiu a lui Joue i o oferisera, si puse sa 'i platésca cele trei uncie ce lipsiá din pondere. Care faima se-adeverí si se mai mari, cum a intratu in Roma. Voiindu sa aduca cu forti'a la starea de mai nainte pe marinarii, pe cari Nerone din matrosi i facuse legionari, pentruca acestia se-improtiviá si cerea inapoi cu dioriu vulturele si semnele loru, Galba nunumai ca i sparse prin calarimea comandata asupr'a loru, ci i si diecinà. Desfiintiá asemine si cohorteá Germaniloru, pe care Cesaru odinióra o compusese cá-sa servésca de gard'a persóneloru sale, si i tramise acasa fara nice o remuneratiune sub pretestu, ca ei i ar fi mai inclinati catra Cn. Dolabella, langa a le caruia gradini se-aflá stationati. Se-mai dícea, adeveru séu minciuna, pentru cá-sa lu faca de rísulu ómeniloru si unele cá acestea: cà adeca ar fi gemutu candu 'si

a vediutu masa incarcata cu atâtea bucate; cã inten-
dautului seu ordinariu, decãteori i presentéza compu-
tulu, dreptu remunerare pentru zelulu si essactitatea
lui, i da cãte unu castronasiu cu legumi; si cã in-
cãntatu de cãnteculu flautistului Canu ilu remunerã
cu cincî denari, pe cari i a scosu insusi din pung'a
sa chiaru.

XIII.

Venirea lui dar n'a pré fostu placuta; ceeace se-
dovedi chiaru la cea dintâia representiune in teatru.
Candu adeca actorii incepura a intonã intr'o piesa de
Atallane cunoscutulu cantecu:

Iu! éca vine sgîrcitulu dela tiéra!

toti spectatorii cu o voce continuara pana infine ra-
masiti'a, si repetindu de mai multe ori versulu imitara
gesticularea acelor'a.

XIV.

Dreptuacea erã cu multu mai iubitu si mai re-
spectatu candu ocupase domni'a, decãtu in cursulu
domnirii sale, macaruca prin numeróse fapte dedese
probe de unu regentu cum se-cade; ci ómenii nu lu
iubiã atãtu pentru binele ce lu facea, cãtu ilu urã
pentru cele ce le facea almintre decum se-cuveniã.
Elu erã dominatu deplinu prin influinti'a a trei per-
sóne, pe care publiculu, fiinduca acelea locuiã cu den-
sulu in palatu, si se-tienea cá scaiulu de densulu, i
numiã pedagogii lui. Acestia erã: T. Vinu, legatulu
lui in Spania, omu de o iubire de argintu fara mar-
gine; Corneliu Laco, din asosoru inaltiatu la prefectur'a
gardei pretoriane, nesuferitu pentru aroganti'a si in-
dolenti'a sa; si iertatulu seu Icelu, cu pucinu mai inainte

ornatu cu inele de aur si cu conumele de Martianu, si acum deodata si candidatu la cea mai inalta demnitate, pana unde se-putea inaltia ordinulu calarescu. Acesti ómeni, dominati fiacare de vitiale sale in specie, pana acolo ilu purta de nasu, incatu omulu numai era in nice o armonia nice cu sine insusi; ci acum pre scumpu si pre cruðu, acum pre iertatoriu si pre lasatoriu, cum a fi nu se-cadea unui imperatu alesu si enca unui barbatu de etatea lui. Pe mai multi barbati illustri din ordinulu senatorescu si celu calarescu i condamnă la morțe numai dupre suspiciune si fara sa i asculte macaru. Dreptulu de cetatienia romana ilu dede raru; privilegiile celoru de trei copii abea la unulu doi, si acestor'a enca numai pe unu timpu determinatu si marginitu. Judecatorii ilu rugasera, casa le mai adauge pe asiessea decuria; dar nunumai ca le respinse cererea, ci i lipsi enca si de beneficiulu concesu de Claudiu, ca adeca pe timpu de ierna si la inceputulu anului sa nu fia citati la sesiuni de judecata.

XV.

Se-mai vorbia si acest'a, ca elu va sa reduca la unu spatiu de doui ani functiunile cu care se-insarcina membrii ordinului senatorescu si calarescu; si ca va sa denumésca la acele numai individi, cari séu nu le dorescu séu le refuza chiaru. Daniele, facute cu atat'a liberalitate de Nerone, le revocà pana la o diecime, lasanda in posesiunea celui daruitu, si asiedia o comisiune, compusa din cincidieci de cavaleri, cari avea a le cere inapoi si a le essecuta cu atat'a rigóre, ca, deca vreunu actoru séu gladiatoru o dania séu alt'a facuta loru, ar fi vendut'o si pretiulu l'ar fi mancatu, sa se-ia dela cumparatori inapoi asemine obiecte, deca

vendiatorii n'ar fi in stare a le plati. In contrastu cu acestea suferiá apoi, cá, prin medilocirea amiciloru si a iertatiloru ce lu incungiurá, sa se-dea tóte pe bani séu sa se-daruiésca dupre favoru: vamuri, scutire de dari, condemnari de nevinovati si iertari de criminali. Ce e si mai tare, poporulu cerea condemnarea la mórte a lui Alotu si Tigellinu, elu nunumai ca ia iertatu tocm'a pe acestia, cei mai blastemati din toti agentii lui Nerone; ci enca pedeasupr'a destinsse pe Alotu cu o functiune de procuratoru din cele mai grase; éra încátu pentru Tigellinu dojení printr'unu edisu pe poporu cá condusu de patim'a crudimii.

XVI.

Prin acestea nemultiemí mai pe tóte clasile; dar mai alesu mani'a militariloru o aprinse asupr'a capuluí seu. Candu legiunile jurara credintia imperatului, care nu erá de facia, oficierii le promisera unu donativu mai mare decátu celu obicinuitu; Galba nunumai ca n'a ratificatu acésta promisiune, ci enca totu repetiá din gura: „Cà elu are datina a inrolá, éra nu a cumpará pe militari.“ Acósta disa interitá pe tóta ostirea din tóte provinciile fara esceptiune. Catra acestea umplù cu frica si indignatiune si pe pretoriani, dandu drumulu la cei mai multi din ei, cá la nisce suspecti si partisani ai lui Nimfidiu. Ci mai multu decátu toti erá amarita ostirea Germaniei superiori, caci se-vediù insialata in capatareá remuneratiunii, meritata prin ajutoriulu ce i lu facuse incontr'a Galiloru si o lui Vindice. Deaceea ei si fure cei antái, cari n'au voiitu alu mai ascultá, si s'au improtitu la prim'a Ianuariu ajurá altuia credintia afara de senatu. Totudeodata determinara, cá-sa trãmita o solia la pretoriani cu acestu mandat: „Cà imperatulu alesu

in Spania nu e dupre gustulu seu, si pretorianii sa aléga pe altulu, carele sa se-póta primi de tóte armatele.“

XVII.

Candu a primitu scire despre acést'a Galba crediù, ca nu atátu betranctiele sale, câtu lips'a de copii e caus'a pentru care e asia de pucinu respectatu. De-aceea intr'o di luà pe neaseptate din multiemea curtenitoriloru de mana pe Pisone Frugi Lucianu,¹²⁾ unu june bravu, de origine nobile, pe care de multu ilu stimă fôrte, si pe care totudaun'a in testamentele sale ilu lasase de credictoriu alu averii si alu numelui seu, si, dicendu i fiu meu, ilu duse la tabera, unde ilu adoptà in faci'a ostirii, fara sa atinga si acum nice cu o vorba caus'a gratificarii. Acést'a ajutà fôrte pe M. Salviu Otone, cá la diece dile dupa adoptiune sa 'si aduca la implinire planulu seu.

XVIII.

Multe si mari semne i aratara lui Galba enca dela inceputulu domniei finitulu celu asteptá. Pecandu in calatori'a sa la Roma câtu a tienutu drumulu de-adrept'a si deasting'a i se-sacrificá victime, unu tauru, isbitu de o lovitura de secure, frangendu'si legaturile, s'aieptà asupr'a carului imperatului, si inaltienduse cu piciórele in aoru, ilu cruntà de sange peste totu; si candu voiiá sa se-dea jos din trasura, pe aci crá sa lu ranésca cu lancea unu trabantu impinsu de vlogulu indesuitu. Candu a intratu in Roma si apoi in Palatu, se-cutremură pamentulu, si s'audiá unu vuietu asemine unui mugitu surdu. Urmara apoi si altele cu multu mai evidente si mai intristatórie. Din tóta visteri'a sa pusese la o parte o coleta ornata cu mar-

garitare si cu petre nestimate, cá cu dens'a sa 'si orneze pe dis'a Fortuna din Tusculu; dar 'si schimbà rapede cugetulu, si judecandu ca acésta dania póte fi demna de unu locu mai augustu, o consanti Venerii din Capitoliu. In nóptea urmatória visà ca Fortun'a se-plange, caci a fostu lipsita de darulu ce i se-destinase ei; ca lu amenintiá ca si ea i va luá inapoi ceea ce i dedese. Spaimentatu prin acésta visiune, cá-sa abata urmarile, tramise cari se-pregatésca unu sacrificiu de impacare, si candu veni si insusi iute la Tusculu, nu aflà decátu numai spudia pe vatr'a altarului, si langa acest'a pe o betrana imbracata in géle tienendu intr'unu vasu de glacia temaia si intr'altulu de lutu vinu curatu,¹³⁾ S'a mai observatu si acestea: ca candu celebrá sacrificiulu de prim'a Ianuaru, i caduse cunun'a din capu; ca la auspicia i sburara puii; ca in diu'a adoptarii din negriginti'a servitoriloru nu i se-puse scaunulu pre tribunalu, dupre cum erá datin'a, candu voia sa sa adreseze cu o alocutiune catra militari; si ca in senatu i se-asiediase intorsu scaunulu curulu.

XIX.

Éra cu pucinu mai inainte de a fi ucisu, candu sacrificá diminótia, aruspicele ilu admonà érasiera: „Cá-sa se-pazésca, caci ucidietorii sei nu sunt departe.“ Indata dupa acést'a si capatà scirea, ca Otone ocupa taber'a, si, pecandu ilu svaduiá din tóte partile, cá-sa se-duca si insusi acolo, (caci se-póte cá prin autoritatea si prin presenti'a sa sa se-cufunde contrariulu seu) se-multicmì a se-tiené in palatu si a se-intari prin contragerea despartimentelor de legionari, cari stationá fórté respauditi prin locuri diverse. Cu tóte acestea imbracà o lorica de inu, desi nu se-

putù tienó de a nu dechiará, „cà pucinu i va folosi in contra la atâtea vírfuri de sabia.“ In fine scosu afara prin faime false, ce conjuratii le respandiá cu scopu, cá-sa lu insiale a essi pre strate, audiendu dela unii altii, dícendu fara nice unu temeiu, ca tóte au tracutu, ca turburatorii s'au invinsu, si ca toti ceilalti vinu in cete la palatu, cá-sa lu saluteze si sa lu incredintieze despre neclalita sa supunere. Atunci essi cá spre intimpinare acestor'a cu atât'a securantia, încátu unui militariu care se-faliá, ca a omoritu pe Otone, nu i dede altu respunsu, decátu: „Cu a cui ordinatiune?“¹⁴) si 'si urmà calea pana la foru'. Aci calaretii, cari avea ordinatiune cá-sa lu ucida, respandira cu cáii multiemea de poporu adunatu; candu anse vediura pe Galba in departare statura pucinu pe locu, apoi de nou repedienduse ilu taiara lasatu de cei ce ilu insociá.

XX.

Unii istorisescu, ca la antâia larma ar fi strigatu: „Ce faceti consociloru de arme! eu sunt alu vostru, si voi ai mei;“ cà ar fi promisù si donativulu; cei mai multi anse dîcu, cà insusi si a intinsu gîtulu si le a strigatu: „Dati, taiati, déca e sa fia!“ Dar de mirare este, cà nimene din cei de facia n'avù inim'a a sarì imperatului seu intr'ajutoriu, si ca toti cati au fostu provocati la acést'a nu luara in séma provocarea, afara de o céta de veterani din armat'a germana. Acestia, avendu in prospata tienere de minte bunatatea cu care imperatulu i tractase fiindu betezi si invalidi, i alergara spre ajutoriu; ci erá tardiu, caci diñ necunoscerea localitatiloru, avendu a ocoli, in-tardiasera. S'a ucisu la laculu Curtiu, si lasatu asia cum erá, pana candu unu militariu de rîndu, care

tocm'a se-intorcea dela primirea provisiunii, depuindu 'si sarcin'a, i taià capulu, si, pentrucà nu lu putea duce de paru, fiindu chialitu, ilu puse in sinu, si apoi bagandu 'si degetulu policariu in gur'a capului ilu duse asia lui Otone. Acesta ilu dede la merceferii de tabera si la servii de caii, carii, implantatu intr'o lance, ilu purtara intre batjocuri prin tabera, ciuindu din candu in candu „Bucurate Galbo, din inima de puterile etatii tale!“ Ceeace ia interitatu la acèsta batjocura nerusinata a fostu, ca cu pucine dile mai inainte se-respandise vorb'a, cà ar fi respunsu cuiva, care ilu fericità do sanatatea cea verde si in florita, cu dis'a din Omeru:

Mai sentiu enca maduva in óse.

Dela acestia cumperà capulu unu iertatu a lui Patrobiu Neronianu si lu aruncà pre loculu nnde din ordina-tiunea lui Galba s'a fostu essecutatu la mórte patronu-so. Infine la unu tardiu Argiu, intendantulu lui Galba, ingropà capulu dinpreuna cu celalaltu trunciu alu do-mnu-so in gradinele private ale acestuia de langa calea Aurelia.

XXI.

Avea o statura proportiunata de barbatu, capu fórte chialitu, ochi coriulii, nasu acuilinu, manile si piciórele atâta de rasucite prin artrita, încâtu nu putea suferi calciunu in picióre, nice a intórce' foile seu pestetotu a tiené cevasi cu manile. Cătra acestea i essise a laturea drépta unu crescementu atât'a de vo-luminosu, încâtu abea se-putea tiené legatu intr'o fasia.

XXII.

Spuniu ca mancá multu, iérn'a si inainte de a se-face diua. La cina gramadea inaintea sa atâtea

bucate, încâtu remasitiile le dá din mana in mana pe rîndu ca sa se-impertia servitoriloru.

XXIII.

Perì in etate de sieptedieci si trei de ani,¹⁵⁾ dupa o domnia de siepte luni. Senatul, indata ce lu iertara cercustarile politice, 'i si decretase o statua, assiedienda pre o columna rostrale in acea parte a Forului unde a fostu ucisu. Ci Vespasianu, in parere ca Galba ar fi tramisu pe sub mana din Spania uci-diatori, cá sa lu omóre in Judea, a anulatu decretulu.

Note la Serviu Sulpiciu Galba.

1) Cap. I. Vedi la finea cartii arborele genealogicu alu casei lui Augustu.

2) Cap. III. In testu imagines se-intielegu portretele stramosiloru mosiloru si a parintiloru.

3) Aesculis.

4) Ca procunsulu 'si ar fi pusu la locu starea cheltuita; dar lui Tiberiu nu i placea asfelu de procunsulu.

5) Cap. IV. *Καὶ σὺ, τεκνον, τῆς ἀρχῆς ἡμῶν παρα τρώξῃ.* Ci Suetoniu candu dice acesta despre Augustu, e in erore, caci Tacitu in Anuale Lib. VI. Cap. aseminea prorocia i o atribue lui Tiberiu dicendu: „Non omiserim praesagium Tiberii de Servio Galba, tum consule; quem accitum et diversis sermonibus pertemptatum postremo Graecis verbis in hanc sententiam adlocutus est: Et tu, Galba, quandoque degustabis imperium, seram ac brevem potentiam significans. Vorbele grecesci intrebuintiate nicaiure nu s'au conservatu cu precisiune.

6) Erá datina a sacrificia unde trasnia fulgerulu spre a lu departá.

7) Partea feminina de catíru, despre care se crede a fi stírputa.

8) Noroculu.

9) Anticamera, tinda.

10) Cap. V. Dedit et matrimonio operam. Acésta o dice Suetoniu, caci pe atunci a se-iusurá insemná: a meritá bine de statu — atátu se-corupsese dómnele romane, încátu pe atunci casatoria erá o cutezare, si familia o stare de durere. Unu barbatu romanu gasiá pe atunci in sclava sa mai curentu o socia credinciósa si morale decátu prin classile inalte.

11) Cap. XI. Numele Cesaru devenise acum unu nume de demnitate = Imperatu, imprumutatu si de Nemti in Kaiser si de Russi in Czar.

12) Cap. XVII. Unu teneru de natura si purtare antica erá acestu Pisone.

13) Cap. XVIII. Dupre buna orínduiala normale foculu ar fi trebuitu sa ardia, sacrificatiunea sa se-efaptuiasca de unu june, tamaia sa fia in acerra si vinulu in simpulum.

14) Cap. XIX. Taria de caracteru memorabile, dice Tacitu despre acestu Galba, care, gata pururea a infrange licentia soldatésca, nu s'a spaimentatu de amenintiari si s'a opusu la lingusire.

15) Cap. XXIII. Asfelu perl Serviu Galba, dice Tacitu, dupace a traitu in pace sub cinci Imperati, mai fericitu ca suditu, decátu ca domnu.

Marcu Salviu Otone.

I.

Stramosii lui Otone sunt din mic'a cetate Ferentinu si 'si tragu originea dintr'o familia veche si onorata essita din principii Etruriei. Mosiulu seu Salviu Otone, care avù de tata pe unu cavaleru romanu si de mana pé o femeia de nascere umilita, despre care nu se-scie de a fostu macaru nobile, fù facutu senatoru din grati'a Liviei Augusta, in acareia casa crescuse, fara sa se fi pututu inaltia mai sus de rangulu unui pretoru. Tatalu seu L. Otone, care din latorea materna stá in legatura de consangienitate cu multe familii illustri, erá atátu de iubitu din partea lui Tiberiu imperatulu, si atátu i seminá la facia, încátu cei mai multi ilu credeá a fi facutu de elu. Administrà magistraturile din Roma, proconsulatulu in Africa si alte comande militare cu cea mai mare consciintiositate. Avù curagea a pedepsi cu mórte in Iliricu pe cativa militari, cari, din parere de reu ca luasera parte la rebeliunea lui Camillu, 'si ucise pe oficirii sei cá pe nisce urditori ai acei rebeliuni, si acést'a o facù elu inaintea cartirului generale in presenti'a sa; desi sciá bine, ca chiaru pentru acésta fapta a loru fusesera inaintati in rangu de Claudiu. Cu acést'a Otone isi mari glori'a dar de alta parte 'si impuciná charulu inaintea Imperatului, carele totusi curentu ilu meru éراس, descoperindu perfidi'a unui cavaleru romanu tradatu de catra servi ca voiesce a atentá viati'a

lui Claudiu. Caci senatulu i decretà onórea cea mai rara — o statua in palatu, éra Claudiu din parte i ilu inaltia la rangulu de patriciu, ilu laudà in terminii cei mai emfastici, 'intre altele dicendu: „Acest'a este unu astfelu de barbatu, decátu care nu poftescu a avé copii mai buni.“ Dela soci'a sa Albia Terentia, o femeia de familia ilustre, avù doui copii, pe Luciu Titianu si pe unulu mai micu, Marcu, care purtá conumele de Otone. I facù si o fata, pe care enca inainte de a fi matura o logodi cu Drusu, fitulu lui Germanicu.

II.

Imperatulu Otone s'a nascutu in douedieci si optu Aprile, sub consulatulu lui Camillu Arruntiu si Domitiu Enobarbu. De pela inceputulu junicii sale se aratà risipitoriu si nerusinat, incátu tata-so trebuia adeseori sa lu puna la cale cu batai'a. Se-vorbia de densulu, ca amblá nóptea vagabondu, si pe care ilu intilnea beatu séu neputinciosu ilu apucá si cu o manta intinsa ilu aruncá in aeru. Dupa mórtea tata-so sedede pe langa o iertata a curtii si, pentru ca sa 'si o oblege si mai tare, se-faceri ca o si iubesce, desi erá bestrana deja si cadiuta. Priu medilocirea ei capatà intrare la Nerone, la care pentru congruenti'a caractereloru rapede ocupà primul locu in ceta amiciloru intini ai acestuia; dupre cum spunu unii mai erá intre densii si unu comerciulu de prostitutiune imprumutata. Influinti'a 'i deveni asia de mare, incátu pe unu barbatu consularu, condamnatu pentru despoiaturi, nu se-indouí de felu, in pretiu de o suma de bani, a lu 'intruce in senatu spre a dá multie-mita pentru iertare inainte de a'i fi capatatu deplin'a restituire in rangulu de senatu.

III.

Inițiatu intru tóte planurile si secretelo lui Nerone, in diu'a, ce Nerone o destinase pentru uciderea mamei sale, Otone fù acel'a care, spre a delaturá tóta suspiciunea, dedese ambiloru o cina dintre cele mai joviali. Asemine elu fù acel'a care desfacù de barbatu-so pe Sabina Poppea, ce erá amic'a lui Nerone po atunci, si pentru cá-sa o póta recepe acasa la sine celebrá la parere cununarea sa cu densa. Neindestu-landuse, ca a insialat'o, se-inamorá intr'ens'a asia de tare, ca nu se-putea impacá cu ideea de a avé nice macaru pe Nerone de rivalu. Celu pucinu se-crede, cá elu nunumai nu primì pe tramisii lui Nerone, cá-sa i o duca; ci enca intr'o di nu voii sa lasa in casa nice pe Nerone insusi, care stá la usia amestecandu surda amonintiaru cu rugatiuni, cá-sa'i dea depositulu incredintiatu lui. Nerone se-multiemì a anulá acésta casatoria si pe Otone a lu tramite in Lusitania in calitate de Legatu. Mai departe nu i dá mana sa se-intinda, cá nu cumva printr'o pedépsa pré aspra sa esse la lumina tóta comedi'a acést'a precugetata. Si cu tóte acestea ea devenì publica, cum se-póte vedé din urmatoriulu disticu:

De ce, intrebati, e essilatu Otone prin inaintare mintita?
Pentruca incepuse déja a trai in adulteriu cu a sa
nevésta.¹⁾

Elu a gubernatu provinci'a sa in calitate de cestoru diece ani cu o cumpatare si neinteresare rara.

IV.

Infine cum batù or'a resbunarii elu fù celu an-tâiu, care a imbracisiatu intreprinderea lui Galba. Din acelasi momentu concepù si insusi speranti'a de a

ajunge la domnia, ceeace se-nutriá fôrte multu prin starea presente a lucrurilor; dar mai multu enca prin prorociale astrologului Seleucu, care, dupace i promisese odinióra ca va supravécuì lui Nerone, acum venise nechiamatu, cá-sa'i promitia si capatarea tronului. Asia incepù a 'si face cu orice medilocu amici si partisani. Decâteori dá lui Galba cina impartia totudaun'a la cohorte de diurna câte unu auru de fecioru, si afara de acést'a nisuiá si in alte moduri a 'si oblegá pe militari. Unuia p. e. care avea cauza de judecata cu unu vecinu pentru margini de ogoru, alesu de jude arbitraru, i cumpará si rescumpará dela sine totu ogorulu; încátu mai cá nu se mai aflá nice unulu din militari, care sa nu dica: cá numai Otone e demnu de tron.

V.

Sperá cá Galba ilu va adoptá, si asceptá cá acést'a adi mane se va si face. Ci, dupace s'a vediutu caditu din sperantia'i prin preferirea lui Pisone, a alergatu la fortia, impinsu cum erá, afara de durerea ce o simtia cá a fostu postupusu, enca si prin multienca datoriloru, in care erá cufundatu. Numai ascundeá, ci o spunea pe facia: „Cá numai cá imperatu se mái póte sustiené, si cá pucinu i pasa cum va cadé, pre campulu bataliei de sabi'a inimicului, séu in foru prin acusarea creditoriloru sei.“ Cu pucine dile mai inainte stórse dela unu servu alu Cesarului unu milionu de sestertie, dreptu pretiu pentrucá i a medilocitu unu postu de intendantu. Cu o suma asia de mica incepù elu o tréba atátu de mare! Mai antáiu 'si descoperi planulu numai la vreo cincì speculatori,²⁾ apoi la alti diece, cari câte doui i se-colacisera de fiacare din cei cincì

de mai înainte. La fiecare a numeratu în natura câte diece mii de sestertii, si câte cincideci de mii le a mai promis. Prin acestia se-recrutara alti conjurati, nu anse pré multi; caci elu erá de credintia, cá indata la erumpere i voru sarí mai multi intr'ajutoriu.

VI.

Avuse în minte, cá indata dupa adoptiune sa ocupe taber'a, si sa atace pe Galba în Palatiu, candu va ciná; ci s'abatù dela acestu planu din respectu catra cohorteá de diurna, pe care nu voiá sa o incaree enca si cu altu pecatu de ura; caci inadeveru totu pecandu erá ca de diurna, fusese ucisu Caligula si desiertatu Nerone. Intre mediulu de timpu, ce a cursu de aci pana la essecutarea planului, l'a petracutu cu intrebarea fiitoriului si cu consultarea astrologului Seleucu. Infine, dupace s'a determinatu diua, insciintiá pe conjurati, cá-sa lu ascepte în Foru în vecinatatea templului lui Saturnu, la pétr'a miliaria de auru,³⁾ si apoi facù lui Galba salutarea de diminétia, care, dupa obicei ilu primí cu unu sarutatu; aci statù la sacrificarea celebrata de imperatulu, audi si proroci'a facuta de aruspice. Apoi anuntiandu'i se de catra unu iertatu, cá architectulu a venitu — caci intr'acestu semnalu se-invoisera — cá-si candu ar voi sa védia cas'a de vendutu, plecà si essi pe furisiu pe o pórtá din dosulu Palatiului, pentru cá-sa mérga la loculu destinatu. Unii spunu, cá a intrebuintiatu de pretestu unu atacu de friguri, si cá a insarcinatu pe cei din giurulu seu, cá, viindu intrebarea de densulu, cu acestea sa lu escuse inaintea Imperatului. Se-sul rapede intr'o lectica femeiesca inchisa, si asia grabl spre tabera. Ci osteninduse ducatorii sei, se-dede jos, o luà la picioru mai departe. Intr'aceea i se-deslegà

unu calciunu, ceeace casionà o intardiare; infine suit'a sa, careia i se-para durarea pré lunga, ilu luara a umeri, ilu salutara de imperatu, si cu sabiele scóse, si intre achiamatiuni de bucuria ilu dusera pana in tabera, associtu fiindu de toti câti ilu intilnira pe drumu cá-si candu ar fi fostu si ei sciutori si complici ai complotului. Indata tramise pe militari, sa ucida pe Galba si pe Pisone. Si pentru cá-sa lege inimile militariloru de sórtea sa prin promisiuni, in alocutiunea sa catra densii n'a dîsu nice mai multu nice mai pucinu, decâtu: „Ca pentru sine elu nu va tiené, fara numai ceeace i voru lasá ei.“

VII.

Dupa acést'a, pecandu diua se-incliná deja spre nópte, intrà in senatu, si printr'o scurta cuventare⁴⁾ spuse: cà cá-si rapitu de publicu si cá-si constrinsu prin fortia primí domni'a, ce va sa o pórte conformu dorintiei comuni, si apoi se-duse la Palatiu. Aci intre alte lingusiri ale salutatoriloru fû numitu din partea plebii derîndu si cu numele de Nerone; Otone numai ca n'a aratatu nice unu senmu, ca nu'i placo acést'a; ci enca cum au dîsu unii, celea dintâie emise si epistole ale sale ce le adresase catra gubernatorii provinciiloru le a subscrisu adaugendu conumele de Nerone la Otone. Adeverulu este, cà a suferitu pedecoparte cá celuia sa i se-puna la locu icónele si statuete, si pedealt'a cá-sa se-reabiliteze in posturi procuratorii si iertatii lui. Catra acestea primul act alu domniei sale fû, cá-sa subscie cincidieci de milíone de sestertie din visteri'a statului pentru sa puna sub coperisiu cas'a cea de auru a lui Neroue. Sedice, cà in acésta nópte avù unu visu spaimentatoriu si ca a scosu cele mai mari gemete; ca ceice alergara

ilu aflara intinsu pro pamentu la piciórele patului; ca prin totu felulu de sacrificie de impaciuire s'a incercatu a imblandi manii lui Galba, carele in visu ilu turburase si lu resturnase din patu; ca in diua urmatoria, candu cercá fitoriulu din sburatulu paseriloru, ridicanduse o tempestate grea, cadiu fórté reu, si lu audira murmurandu érsiéra :

Ce avui eu sa mai suflu dintr'unu flueru mare?⁵⁾

VIII.

Totu cam pe acelasi timpu depusera juramentulu de omagiu lui Vitelliu ostirea stationata in Germania. La acésta scire propuse senatului, cá-sa tramita o deputatiune, pentru cá-sa i informeze, ca s'a alesu imperatu si sa i svaduiasca, cá-sa fia in linisce si in concordia. Pe de alta parte insusi tramise lui Vitelliu vestitori si o epistola, priu care i se-oferiá pe sine de coregente si de ginere. Ci dupace a vediutu, cà tréb'a nu se-póte compune altraminte, decátu prin resbelu, si ca generalii si trupele tramise inainte de Vitelliu se-apropia deja: atunci pretorianii i' dederá o proba de credinti'a si alipirea sa catra persón'a lui, carea p'aci erá sa aiba de urmare perirea senatului intregu. Ordinase adeca soldatiloru marinari, cá-sa transporteze arme, si sa le incarce pe nauí.⁶⁾ De órace acestu transportu de arme se-facca pe inserate, órecari pretoriani suspicionandu a fi tradare, facura turburare; si rapede, fara nice unu duce anumitu alergara la Palatiu, cerendu mórtea senatoriloru. Dupace respinsera si ucisera chiaru pe unii din tribuni, cari cercasera a li se-opune, asia cum erá cruntati de sange inrupsera pana in sal'a de mancare, cercetandu unde e imperatulu, si nu se-liniscira pana nu l'au vediutu. Éra speditiunea o incepú cu mare energia, ba se-póte

dice ca cu pr6 mare pripire: caci n'a cugetatu nice a cerc6 semnele, nice la cercustarea, ca, desi Ançiliele⁷) se-purtara prin cetate, dar nu se-redusera in sanctuariusu, ceeaco din vechime se-socoti6 c6 celu mai reu semnu, catra ac6st'a intr'o di, candu preotii Cibelei si incepuse bocirile si plangerile sale; infine intre semnele cele mai rele. Caci, desi victim'a sacrificata de densulu lui Plutone er6 b6na, cu t6te acestea la asemine sacrificiu, intr6nsecele, ce arata contrariulu, se-tienu totudaun'a de semne mai bune. La essirea sa din Roma f6 opritu in marsu'i prin esundarea Tibrului; 6ra la a douadiecea p6tra miliaria afl6 chiaru si drumulu inchisu prin ruinele edificieloru.

IX.

In locu sa tragan6sca resbelulu, cum ar fi trebuitu, dupro svatulu tuturoru, de6race inamiculu er6 strimtoratu de f6me si de angustiele locuriloru, se-determin6 cu asemine orbire a d6 c6tu mai rapede o bataia decidiat6ria: acum s6u pentruca nu mai put6 suferi necertitudinea sortii sale, si sper6, c6 va put6 cu o singura lovire fini resboiulu inainte de a veni Vitelliu; s6u caci nu mai put6 contine foculu militariloru, cari cerea sa se-bata. Cu t6te acestea in pers6na n'a luat parte la nice o lovire, ci se-opr6 in Brisclu. Este adevveratu, c6 in trei loviri, pucinu decidiet6rie anse, la Alpi, la Placentia si la loculu cu numele Castoru, vinci; dar in batai'a cea mai dinurma si in cea mai importante dela Bedriacu f6 batutu prin insielatiune. Facenduse adeca sperantia de o negociare orale, militarii, c6-si candu s'ar tract6 de conditiunile pacii essiti diu tabera, se-vediura constrinsi chiaru in mediulu consultariu a se-bate. Si Otone indata se-determin6 sa m6ra, cum, si nu fara cuventu,

opinéza unii, mai multu pentruca consciinti'a nu lu lasá a continuá resbelulu pentru domnia cu dauu'a statului si cu pretiulu de sange alu militariloru sci, decâtu dóra din vreo desperare in caus'a sa, séu din neincredere in militarii sci. Caci elu avea in disputatiune tóta reserv'a ce o retienuse langa sine enca neatinsa; catra acést'a din Dalmatia, din Panonia si din Mesia alte trupe erá in marsu sa vina; ce e mai multu nice cele batute nu erá asia de descuragate, încátu, cá-sa 'si spele rusinea, sa nu fia gata si fara alte ajutória la orice intreprindere cutezatória.

X.

Luat'au parte activa la acestu resbolu si tata mio Suetoniu Leni, ca tribunu de clava angusta⁸⁾ la a treisprediecea legiune. Elu de atunci spunea adeseori: cá Otone enca de pecându erá privatu atât'a urá resbelele civile, încátu, candu nescine odata la masa vorbiá despre finitulu lui Brutu si Cassiu, se-înfiorà din capu pana in picióre; cá elu nu s'ar fi sculatu nice incontr'a lui Galba, déca n'ar fi fostu deplinu convinsu, cá tóta tréba se va compune si fara resbelu. Ceeace 'i a insuflatu lui atunci despretiu de viatia a fostu esemplulu unui militariu simplu. Acesta vine si spune: cá ostirea e batuta; dar nimene nu lu crede, dincontra unii ilu facu unu mincinosu, altii ca e unu fricosu, cá a fugitu de frica din bataia — infine 'si strafige sabia prin peptu si cade la piciórele lui Otone. Totu tata mio spune, cá candu a vedintu acést'a Otone a strigatu: „Nu voiu sa mai espunu la alte pericule pe nisce barbati atátu de bravi si de credinciosi!“ Si asia, dupace a svaduitu pe frate-so si pe nepotu-so din frate, precum si pe amicii sci câte unulu, cá-sa 'si caute fiacare cum póte de

securanti'a sa, se-despartì de ei imbracisandui si sarutandui, si se-retrașe in secretu. Aci scrise doue epistole, un'a catra soru-sa, cá-sa o mangaia, alt'a catra Mesallina, veduva lui Nerone, pe care determinase a o luá de socia, cá-sa i recomande remasietiele pamentesci si memori'a sa. Apoi arse tóte scrisorile ce mai erá, pentru cá-sa nu servésca de pericolu si stricare pentru cineva in manile Vinctoriului. Impartì asemine pela domesticii sei banii câtì i avea atunci langa sine.

XI.

Pecandu astfelu preparatu la mórte stá sa 'si puna intentiunea in lucrare audi, cá pe accia, cari cugetá a lasá taber'a si pe densulu, i prindu si i retienu cá pe nisce desiertori, si dîse: „Sa mai adaugemu la viatia si nóptea acést'a.“ Acestea sunt literalmente vorbele lui. Si oprì de a se-face cuiva vreo violentia, si, standu cu usi'a deschisa pana sér'a tardiu, primì la sine pe totu omulu carele voiá sa intre si sa i vorbésca. Dupa acést'a 'si stemperà setea cu apa rece, luà doua pumnare, le cercà de ascutite, incuià usi'a, se-culcà si dórmi bine si liniscitu. Abea in diori de di se-desceptà, cu o lovitura se-strapunse sub tietia stînga; candu la antâiale gemete intrara domesticii 'si dede sufletulu acum ascuendiendu, acum descoperindu'si ran'a, si rapede (cum orînduise⁹) fù si inmortentatu, in etate de treidieci si optu de ani, dupa o domnia de nouedieci si cinci de zile.

XII.

La atat'a inima a lui Otone nu corespundea de felu corpulu si purtarea lui. Caci elu e descrisu cá unu omu de statura mica, cu picióre rele si strâmbes,

ingrigeatu de frumseti'a persónei sale cá o femeia, încátu 'si smulgea perii de pro totu trupulu, si pentru raritatea parului purtá o paruca cu atat'a maiestria facuta si aplicata pre capu, ca nimene nu o destingea de parulu lui. Faci'a 'si o radiá pe tóta diua, si pelea 'si o frecă cu pâne udada, cecace erá dedatu a face enca dela essirea celoru dintâia flóce, cá-sa nu devina nice odata barbatu (adeca cu barba). Se-vorbesc cã sa fi celebratu adeseori in publicu si serbatórea Isidi in vestmentu de inu asia cum cerea ritulu religiosu: Deaci mi vine sa deducu pentru ce mórtea lui, carea nu se-potriva de felu cu viati'a lui, fù de atât'a mirare. Multi din militari, cari erá presenti intre lacrimi ferbinti i sarutá manile si piciórele jacendului pe rugu', laudandu lu ilu numea: celu mai bravu barbatu! uniculu imperatu! si aci indata nu de parte de rugu 'si facura finitu vietiei. Multi si din cei ce nu erá de facia, dupace au auditu de mórtea lui, alergara sa se-ucida intre sine in duelu. Infine o parte mare a ómeniloru, cari lu blastemá candu erá viu, incepura a lu lauda dupace a muritu. Vlogulu pana acolo merse cá-sa dica: „cá elu a ucisu pe Galba nu atátu pentru cá-sa domnésca insusi, câtu mai virtosu pentrucã voiiá a restabili éراسi republic'a si libertatea.“

Note la M. Salviu Otonc.

1) Cap. III. Cur Otho mentito sit, quaeritis, exul honore?

Uxoris moechus coeperat esse suae.

2) Cap. V. Speculatoru: a) scoditoru séu spionu, b) curieru, gardistu a ducelui: in tóta legiunea câte

16, de fiecare cohorte câte unulu. Mai numerosi erá in cohortile pretoriane; unde cá calaretii, impartiti in turme stá sub oficiri proprii.

3) Cap. VI. Erá o columna facuta de Augustu in Foru, la care se-intilnia tóte caile ce veniá din Italia pre variele' póрте ale Romei.

4) Cap. VII. Tacitu Ist. I. 37 i pune in gura o cuventare lunga.

5) *Τι γάρ μοι καὶ μακροὺς ἀνιλοῖς.* Acesta este unu proverbu grecescu, carele pe rumanesce s'ar puté dá cu proverbulu analogu: „Ce avui io sa me amestecu unde nu mi ferbe oala!“

6) Cap. VIII. Din cauza lacuneloru invederate sensulu in loculu acesta este opacitu; carele se-póte desluci numai din Galba Cap. XII. si din Tacitu Ist. I. Cap. 80 asia: Otone dedese ordinu, ca pe acei militari marinari, prefacuti de Nerone in soldati legionari, si pe cari Galba i a fostu restaveritu la locu adeca la marina si i diecimase caci s'au opusu la acésta ordinatiune, si cari forma cohortea a 17-ea in Ostia, sa i aduca la Roma. Dar mai nainte sa i inarmeze cu arme din armementariulu taberei pretorianilor. Cu inarmarea loru erá insarcinatu Variu Crispinu. Acesta pentru cá-sa nu fia impededatu in acésta tréba, amanase incarcarea armeloru pana inserate, candu in tabera e mai mare liniscea. Pretorianii banuira vreo tradare: cá oficirii sei ar fi avendu de gandu sa dea sclaviloru senatoriloru arme, cá-sa se-scóle contra lui Otone.

7) Asia se-numiá Scuturile sacre, cê se-tienea in Santuariulu lui Marte, si cari pe totu anulu se-scotea de Sali, preotii lui Marte, si treidieci dile dearíndulu se-purtá in procesiuno intre cautece si saltu de arme giuru de templele lui Marte si giuru de Roma. Ori

ce întreprindere în acestu timpu se-credea a fi nenocita. Nice maritisele nu se-facea atunci.

8) Cap. X. Că plebeu nu putea purtá clava cea lata séu laticlava.

9) Cap. XI. S'a temutu sa nu i se-mesóre si lui cu mesura cu care insusi mesurase lui Galba.

A. Vitelliu.

I.

Despre originea Vitelliilor sunt numeroase, si enca cu totul contradicátorie traditiuni. Unii dicu: cã acésta familia e veche si nobile; · altii dincontra cã e noua si necunoscuta, umilita 'chiaru. Acésta divergentia de pareri eu asi atribui o la lingusitorii si la defaimatorii imperátului Vitelliu, candu disput'a despre starea si rangulu acestei familie n'ar fi de unu datu mai vechiu. Essista o carticica de Q. Eulogiu, adresata lui Q. Vitelliu, cestorulu indcitului Augustu, in care stã scrisu: cã Vitelliu 'si trage originea dela Faunu, regele Aboriginilor, si dela Vitellia, adorata in mai multe locuri cá o dicitãte, si cã odinióra ar fi domnitu preste totu Latiulu; cã purcediatorii lor se-stramutara din tiér'a Sabiniloru la Roma, unde fura primiti intre patricii; cã a sustatu lungu timpu monumente dela acésta familia, cum sunt: calea Vitellia dela Janiculu pana la mare, asemine si Coloni'a de acestu nume, acareia aparare incontr'a Ecuiculiloru o luase odinióra asupr'a sa singura acésta ginte; cã pe timpulu resbelului cu Samniténii, cu ocasiunea trami-terii la Apulia a unei garnisóne, mai multi din Vitellii s'ar fi asiediatu cu locuinti'a la Nuceria; cã infine, dupa unu lungu intremediu de timpu, purcediatorii acestora revenira la Roma si intrara in ordinulu sena-torescu.

II.

Dincontra mai multi autori scriu, cã capulu acestei familie a fostu unu iertatu. Cassiu Severu, totu

asia si altii dice: că acel'a a fostu unu carpaciu de papuci vechi; că fiulu acestuia, dupace 'si a facutu cativa banisiori din venderea averiloru confiscate si din denunciari, a luatu de socia pe o muiere cu nume reu, pe fat'a unuia ce 'i dîcea Antioeu, brutariu séu panariu de meseria, si facù cu ea unu fetioru, care a ajunsu cavaleru romanu. Cî sa lasàmnu la o parte acestea contradiceri. Necontestatu este, că P. Vitelliu din Nuceriu, acum tragase elu din familia antica, séu din nisce parinti, cu care sa nu pré aiba cuventu de a se-mandri, a fostu cu adeveratu cavaleru romanu, intendantu preste averea lui Augustu, si că a lasatu patru fetiori de ranguri fôrte inalte, de acelési conume, destinsi unulu de altulu numai prin pronume, pe Aulu, pe Cuintu, pe Publiu si pe Luciu. Aulu murì in consulatu, in care intrare deodata cu Domitiu, tatalu lui Nerone; omu altfelu cui 'i placea sa traiésca bine, ronumitu fôrte pentru cinele sale cele pompóse. Cuintu 'si perdù rangulu de senatoru, caci lui Tiberiu 'i placea sa cerna si sa curatia senatulu de ómeni necapabili. Publiu, unulu din suit'a lui Germanicu, acusà pe inamiculu si ucidiatoriulu acestuia, pe Cn. Pisone, si efaptuì condemnarea lui. Dupa aceea fù pretoru, apoi arestatu cá complice a lui Saianu, datu in grigea frate-so, 'si taià vinele cu unu cucitasiu; ci, nu atâtu din parere reu dupa viatia, câtu induplecatu mai vîrtosu prin rugatiunile familiei, se-lasà a se-legá si curá, si murì de morbu in aceeasi custodia. Luciu, dupa consulatu, se-facù gubernatoru alu Siriei; sciù prin intrigi a induplecá pe Artabanu, regele Partiloru, numai că-sa vina sa lu intîlnésca, ci enca sa se si inchine la insemnele legiuniloru. Peste pucinu fù enca de doue ori consulu ordinariu cu imperatulu Claudiu si censoru. Fù insarcinatu si cu administrarea trebi-

loru imperatiei pe timpulu câtu lipsi din Roma Claudiu in speditiunea Britanica Erá unu omu fôrte neinteresatu si activu; defaimatu numai prin amórea, ce o avea catra o iertata, in care pana acolo ajunsese cá, nu pe ascunsu si dóra raru, ci pe tóta diua si pe facia sa i ia balele amestecate cu miere dreptu medicina incontr'a scrofuleloru de care patimia la gútu. Pelanga acést'a nimene nu lu intracea in talentulu lingusirii; elu fù celu antáiu, care intruduse datin'a a adorá pe Caligula cá-si pe unu dieu; caci candu s'a intorsu din Siria nu cutezà a se-apropiá de persóna imperatésca, decátu cu capulu acoperitu, invertinduse in giurulu seu si apoi cadiendu cu facia la pamentu.¹⁾ Pentru cá-sa fia bine cu Claudiu, care crá domnitu de muierile si iertatii sei, cu orce pretiu a cerutu dela Mesallina cá celu mai mare charu, cá-sa 'i dea picióarele cá-sa le descaltia; dupace i a trasu calciunulu celu dreptu ilu purtá pururea cu sine între toga si între tunica, si lu sarutá din timpu in timpu. Intre statuele lariloru sei elu asiedià si adorà si icónele de auru ale lui Narcisu si Pallante. Totu elu a fostu, care fericitá pe Claudiu candu a datu jocurile secularia dicendu: „La multi ani!“²⁾

III.

Elu murì de apoplessia, adoua di dupa atacu, lasandu dupa sine doui fiii, pe cari i a avutu dela Sestilia, o femeia fôrte de tréba si de buna familia,³⁾ si pe cari a apucatu sa i védia consuli, si enca pe amendouì in acelasi anu intregu, urmandu celu mai micu la celu mai mare in cele sésse luni ultime. Senatulu ilu onorà cu inmormentare publica⁴⁾ si cu o statua in faci'a rostrului, in foru cu inscriptiunea „de pietate nemutabile catra Principe.“

Aulu Vitelliu, fiulu lui Luciu, devenitu imperatu, se-nascù la douedecii si patru, séu cum voru altii, la siepte Septemvre sub consulatulu lui Drusu Cesare si a lui Norbanu Flaccu. Proroci'a, ce au facut'o astrologii din zodi'a in care s'a nascutu, implura pe parintii sei cu atatea fiori, încâtu tata-so se-opuse mercu din tôte puterile, cá, câtu va trai, aceluia sa nu i se-dea de gubernatu nice o provincia; éra mam'a sa ilu planse cá pe unu mortu indata, si candu audi cá i s'a oferitu comand'a presto legiuni, si candu mai tardiu a fostu procliamatu de imperatu. Copilari'a si juni'a 'si a petracut'o in Caprea intre margiolii lui Tiberiu, deaci capatà pentru tóta viati'a sa si numele de batjocura Spintria; se-crede cá gratiele corpului lui ar fi fostu funtun'a si caus'a la inaintarea din rangu in rangu a tata-so.

IV.

Si in cealalta etate a sa a urmatu a se-inferá cu tôte rusinele, si asia tienù loculu celu antâiu la Curte. Lui Caligula erá placutu pentru talentulu seu de cociaru; lui Claudu pentru patim'a sa de jocu cu ósa. Inaintea lui Nerone anse avea si mai mare charu, nunumai pentru acum mentionatele sale talente; ci enca si pentru unu meritu speciale. Vitelliu adeca presidá jocurile Neronia, simtiendu cá Domnu-so arde de poff'a de a se-produce cá chitaristu, dar desi ilu rugá cu totii, se-sfiá a essi pre scena, si desiertà teatru, cá-si candu ar fi fostu tramisu si imputeritu de publicu, aduse pe Nerone inapoi, si asia 'i dede osasiune de a se-puté induplecá la dorinti'a comune.

V.

Dupace elu in acestu modu prin gratia a trei imperati, s'a inaltiatu nunumai la functiunile ci si la

sacerdociale cele mai mari, capată proconsulatulu Africeii si intendatur'a preste lucrarile publice. Intr'administrarea ambeloru acestoru functiuni purtarea si reputatiunea sa fure fôrte diferite: in provinci'a Africa, in cursu de doui ani unulu dupa altulu — caci fuse datu frate-so, care i urmase in proconsulatu, de legatu — se-purtà cu o desinteresare esemplara. Dincontra in functiunea urbana cá edile fù acusat, cà parte ar fi furatu din danieli si ornamentele templeloru, parte sa le fi schimbatu puindu bronzu in locu de aur, si cusutoriu in locu de argintu.

VI.

Elu a tienutu pe Petronia, fêta de barbatu consulare, care i a nascutu de fiu pe Petronianu, orlu de unu ochiu. Petronia la mórtea sa lasà pe fiu-so Petronianu erediotoriu alu averii sale, sub conditiune anse, cá-sa nu mai stea sub puterea tata-so a lui Vitelliu. Acest'a ilu emancipà, ei peste pucinu ilu curatì dintre cei vii si ilu acusà pedeasupr'a de paricidiu, dicendu cà din mustrarea consciintiei ar fi luatv veninulu ce lu preparase pentru tata-so. Dupa acést'a a dusu pe Galeria Fundana, fêta de pretoru. Si dela acést'a a avutu copii de ambele sesse; dar feciorulu atât'a erá de gangavu, cà tracea mai de mutu.

VII.

Candu Galba i a datu comanda preste legiunile din Germania inferiore, toti s'au miratu. Se-crede, cà acést'a a capatat'o ajutatu de T. Viniu, atotu putinte pe atunci, cu care stá de multu in legatura de amicitia, din cauza cà amendoui sustienca cu acecasi favóre factiunea cea veneta.⁵⁾ De alta parte Galba o dîcea tare cá-sa audia oricine, „cà de nimene

n'are omulu a se teme mai pucinu cá de cei ce nu cugeta decâtu la mancare,“ si cá averile unei provincia la trebuintia voru puté dóra a i implé gur'a lui cea profunda. De unde fiacare póte vedé chiaru, cá Galba l'a fostu alesu mai multu din dispretiu, decâtu din gratia. E notoriu, cá, candu erá sa plece, n'avea bani de drumu, si cá sa aflá in atát'a lipsa, încâtu fú constrinsu, cá pe nevast'a si pe copii, pe cari i lasà la Roma, sa i ascundia intr'o casutia închiriata, si cas'a sá propria, remasiti'a anului, sa o dea in chiria pentru bani; catra acest'a sa puna ipoteca unu bobu de margaritariu pretiosu trasu cu forti'a din urechea mamei-si, cá-sa capete spese de drumu. Incâtu pentru multimea celorulalti creditori, cari ilu impregiurá si lu opria din drumu, intre cari erá si cetatiénii din Sinuessa si din Formie, caror'a le mancase venitele publice, elu nu s'a pututu curati de ei altfelu, decâtu terorizandu'i prin amenintiarea unei acusari calumnióse. Unu iertatu adeca i 'cerea mai dela omenia, cá-sa platésca ce'i e datoriu: acestuia i porní pe capu unu procesu criminale, acusandu lu cá 'i ar fi datu o lovitura de calcâiu; numai dupa ce bietulu omu i numerà cincidieci de mii de sestertie se-induplecà a'si revocá acusarea. Armat'a din Germani'a, reu dispusa incontr'a Imperatului si inclinata la rebeliune, ilu primí cu bucuria si cu braciele deschise, cá pe unu daru de susu pe fiulu unui barbatu de trei ori consulu, in flórea etatii de o tienatura amicabile si cheltuitória. Acésta opiniune de multu acreditata despre caracterulu seu, Viteliu a mai marit'o prin probe mai noue: imbraciesiandu si sarutandu pretutinde pe fiacare militariu, si pe celu mai simplu, unde ilu intilnea pe drumu, purtanduse pela statiuni de posta si prin ospetarie cu manatorii de muli si

cu calatorii cu atât'a amabilitate, încâtu dimanetia întrebá pe fiacare in parte de au dejunatu ceva, dandule proba prin rûgaitu cà elu a'si făcutu acést'a.

VIII.

Indata ce veni in tabera, n'a denegatu nemic'a la oricine a poftitu ceva: si nerugatu, istor'a le sterse notele de desonóre, celor'a anulà acusarile sub care erà, si condemnatiloru le iertà pedéps'a. Dreptu aceea abea tracù o luna si militarii, fara a tienea in consideratiune nice diu'a nice timpulu, pe inserate deja, ilu scósera din camer'a de culcatu rapede, asia cum erà imbracatu in vestmentu de casa, si lu salutara de Imperatu. Ilu preamblara prin burgurile cele mai impopulate tienendu amana sabi'a scósa a divului Iuliu C., ce, luata din templulu lui Marte, i o dedese nescine la prim'a salutare, si nu se întórse la cartirulu generale, decâtu numai candu camer'a do mancare luandu focu dela unu caminu ardea cu flacara. Atunci a disu catra multimea sperziata si cam ingrigeata de acést'a, cá de unu semnu reu: „Fiti cu inima buna, nóa ne a luminatu acést'a.“ Astea sunt vorbele din care statù tóta alocutiunea lui catra militari. Apoi, dupace si armat'a Germaniei superiori, care deocamdata lasase pe Galba cá-sa asculte numai de Senatu, facea cauza comune cu densulu, luà cu placere conumele de Germanicu ce i se-oferì de toti, mai amanendu pe celu de Augustu si refusandu pentru totud'aun'a pe celu do Cesaru.

IX.

Intre acestea venindu scirea despre uciderea lui Galba, dupa ce a pusu la orînduiala trebile relative la Germania, isi impartì ostirea in doua corpuri; din

care unulu ilu tramise incontr'a lui Otone; celaltu voiia a lu conduce insusi in Italia. La celu tramisu inainte i s'aratà unu seminu bunu, adeca unu vulture sburà rapede din partea drépta catra acel'a, dede cercu insemneloru militaria, si apoi apucà sa sbóre incetu inainte dreptu calea pe care mergea ostirea. Dincontra candu a plecatu corpulu seu, statuele calaresci, ce i se-inaltia in mai multe locuri, frangendulise rapede piciórele se-resturnara la pamentu; éra cunuu'a de laura, ce 'si o pusese pre capu dupre totu ritulu religiosu, cadiù intr'unu riu. Nu multu dupa acést'a la Vienne, candu siedea pre tribunalu la judecata, sburà unu cocosiu, si i se-puse mai antaiu pre umeri si apoi pe capu. Acestoru semne a fostu corespundiatoru essitulu; caci legatii sei i sciura capatá domni'a, densulu anse nu putù a o tioné.

X.

Érá enca in Galia, candu audì despre victori'a dela Bedriacu si despre mórtea lui Otone. F'ara a se-gandi multu desfintiã indata printr'unu singuru decretu tóte cohortile pretoriane pentru essemplu celu reu ce lu dedesera,⁶⁾ si ordinà cá-sa 'si dea armele in primirea tribuniloru. Éra pe cei o suta si douedicci de insi dintre ei, dela cari s'afflasera petitiuni catra Otone, cá-sa i remunereze pentru servitiulu ce i lu facusera uciendu pe Galba, a pusu sa i caute si sa i essecuteze la mórte. F'apta drépta si laudavera acést'a, care putea desceptá speranti'a de unu Imperatu bunu, déca altele nu s'ar fi conformatu mai multu cu naturelulu seu si cu viati'a de mai nainte, decâtu cu majestatea domniei. Astfelu câtu a tienutu calatori'a, tracù prin cetati cu totu aparatulu unui triumfatoriu; plutì pe rîuri cu nani gatite cu celu mai

mare lusu, orname cu totu felulu de cunune si pro-
vediuete cu de ale mancarii in modulu celu mai risi-
pitoriu. Nu tienea nice o disciplina, nice intre dome-
sticii soi, nice intre militari, facendu rîsu din pradarile
si din violentia loru, candu, nemultiemiti cu ospetarea
ce li se-facea in totu loculu cu spesele publice, eliberá
dupre capriciu pe servii altor'a, pe cei ce li se-opunca
i batea cu bice, cu aluni, i ranea cu arme si pe unii
i ucidea chiaru.⁷⁾ Candu veni in campi'a dela Be-
driacu, unde a fostu batai'a, vediendu pe unii cá se-
ingreciosiaza de putórea ce respandea cadavrele tra-
cute in putrediune, nu se-sfi a i linisci cu aceste
vorbo de totu neomenóse: „Inimiculu ucisu mi-
rósa totudaun'a bine, mai alesu déca e conce-
tatanu.“ Acést'a anse nu lu oprì de a bea mereu
la vinu fara apa si de a dá sa bea si militariloru spre
a se-inarmá incontr'a putórii. Cu asemine desierta-
tiune si nerusinare vediendu pétr'a inaltiaa intru me-
mori'a lui Otone, díse: „Acest'a e Mausoleu, ce
l'a meritatu!“ Éra pumnariulu, cu carele se-ucisese,
l'a tramisu la Coloni'a Agrippinense, spre a se-dedicá
lui Marte. In culmea Apeniniloru tienù si unu pri-
vegheu.

XI.

A intratu in Roma intre sunetulu muziceii de
resboiu, in manta ducale, incinsu cu sabia, incungiu-
ratu de semnele si flamurile legiunii; cei din suita
purtá sagulu séu vestmentulu soldatiescu si soldatii cu
armele scóse. Dupa acést'a in cursulu timpulu din
ce in ce totu mai multu a calcatu totu dreptulu di-
vinu si omenescu: astfelu ocupá Pontificatulu Massimu
in diua de Allia,⁸⁾ puse cá-sa se-aléga persónele ma-
gistratuale pe diece ani inainte, si pe sine se-facù
consulu pe viatia. Éra, pentru cá-sa nu mai remana

nimului vreo indoiala pe cine va luá elu de modelu in domnia, a adunatu pre tóta preotimea in mediulu campului Martiu, si aduse maniloru lui Nerone unu sacrificu de mórte, cum am díce parastasu. La o masa publica a chiamatu la sine pe unu chitaristu, ce 'i placea cum canta, si 'i díse cá-sa cante ceva si din Dominicu,⁹⁾ si densulu fú celu antáiu care a aplaudatu pe cantaretu candu a inceputu cantece de ale lui Nerone.

XII.

Cu astfelu de incepte s'a introdusu in domnia, ce parte mare adus'o numai dupa svatulu si buna placere a celoru mai vili comedianti si cociari, si mai cu séma a iertatului Asiaticu. Pe acestu june, care, ingreciosiatu de infamulu comerciu in care traia cu domnu-so, fugise, dupace l'a gasitu in Puteoli vendiendu ocsierata, o bautura acrisiora din apa si otietu, l'a bagatu in fere, curentu l'a iertatu si l'a primitu éراس in desfatari. Dar, dupace s'a maniatu desnou pe elu pentru sumetia si cerbicositatea lui, l'a vendutu la unu maisteru de gladiatori amblatoru; si, candu erá sa esse pre scena pela finitulu unei lupte gladiatoresci, puse sa lu rapésca pe furisiu; infine, abea dupace a capatatu comanda preste legiuni in Germania, l'a eliberatu de totu. Si in diua dintái a domniei l'a daruitu asupra cinei cu inele de auru,¹⁰⁾ desi, inca in diminétia aceleiasi dile, candu tóta lumea ilu rugá sa faca chiaru aceluiasi omu acea destingere, s'a fostu dechiaratu in terminii cei mai ascuratori, cá elu nu va face nice odata o atare rusine ordinului calaróscu.

XIII.

Dar datu cum erá mai cu deosebire la lacomia si la crudíme, mancá totudaun'a de trei ori pe di,

si uneori si de câte patru ori, demaneti'a, la prandiu, la cina si la alte óre; si erá in stare a face usioru acést'a, caci erá obicinuitu a luá vomitória. Punea sa lu invite la mésa mai multi insii totu in acea di; éra sum'a, ce tienea pe fiacare o asemenea mésa, nu erá mai mica de patru sute de mii de sestertie. Cea mai faimósa intre tóte anse fú ceace i o dedese frateso cá de bunavénire; la acést'a spunu cá se-servira doue mii din cei mai alesi pesci si siepte mii de páseri. Pe acést'a a intracut'o cin'a ce adat'o insusi cu ocasiunea dedicarii acelei tipsia,¹¹⁾ cui elu i dícea, pentru marimea sa cea preste mesura, Scutulú Minervei protectrice. In acest'a se-copsera amestecati ficati de scari, creeri de fasani si de pauni, limbe de fláminge, lapti de murena, pentru acaror'a procurare se-pusera in miscare tóte nauile mariloru dela Partia pana la angusti'a Spaniei. Cá unu omu anse, ce erá nunumai de o gura fara fundu, ci totudeodata si ne-regulata si porcósa, elu nu se-scia conteni nice la sacrificia, nice pe drumu, cá la altare sa nu ia de pe carbuni bucatile de carne si pogacile, si pe drumu sa nu manancé de prin ospetarie legumile fumande, sa fi fostu si de adoua di séu de diumatate róse chiaru.

XIV.

Gat'a totudaun'a a dictá mórtea si adá la perdiare pe vercine si supt verce pretestu, curatí dintre cei vii candu intr'unu modu perfidu, candu intr'altulu pe barbatii nobili, cari fusesera conscolarii si cameratii sei, si pe cari cu tóte lingusirile posibili 'si i obligase si i alesiuise mai pana sa i faca partasi la domnia. La unulu din acesti'a-i dede veninulu insusi cu man'a sa in apa rece, ce amicu-so patimindu de friguri i o ceruse. Nu iertá pe nice unulu din camatarii, credi-

torii si publicanii, cari la Roma i cerura vrecodata plătirea datoriei, séu pe drumu darea vamei. Pe unulu din acestia, care venise cá-sa lu saluteze, ordinà sa lu duca la mórte din camer'a de audientia chiaru; si, pecandu toti 'i laudà indurarea, ilu rechiamà indata inapoi, si puse sa lu ucida inaintea fecci sale, dîcendu: „Cà voiiesce a 'si 'pásce ochii.“ In altu casu de essecutare puse, cá impreuna cu tatalu sa pérdia si pé cei doi fii ai lui, cari venisera sa i céra gratia pentru parintele seu. Ce e si mai tare, pe unu cavaleru romanu, care, candu ilu tragea sa lu duca la loculul perdiarii, strigà in audiulu tutuloru: „Dar eu te am facutu pe tine erediatoriu alu averii mele!“ ilu facù sa i arate testamentulu, si dupace vediù cà in acel'a figuréza de coerediatoriu si unu iertatu alu lui, ordinà sa lu ucida dimpreuna cu iertatulu aceluia. Pe unii din plebe i ucise numai pentrucà vorbisera reu de factiunea cea veneta, dîcendu cà ei acést'a o facu caci lu despretiuescusi, cà speréza schimbarea domniei. Dar incontr'a nimului nu turbá elu cu atât'a furia, cá incontr'a paschilantiloru si a astrologiloru; pe acestia la tóta buna denúnciare i dá perdiarii neascultati. Caus'a la acésta amaratiune fù, cà, dupa publicarea edisului seu, prin care ordiná, cá pana la prim'a Ottobre sa fia essiti din Roma si din Italia toti astrologii, indata s'a fisiatu paschilulu de cuprinsulu urmatoriu: „Salutare, si Caldeii din partele facu cunoscutu cu acést'a, cá pana la acea di a Calendariloru nice Vitelliu Germanicu sa nu se mai afle nicaiurea.“ E suspectatu si de casiuarea mortii mamei sale, credienduse, cà i ar fi opritu tóta mancarea, candu jacea in patu morbósa; si acést'a pentrucà i ar fi prorocitu o muiere Cata, in ale careia dîse elu credea cá-si intr'unu ora-

culu, cà numai atunci va domni in pace si timpu lungu, candu va supavecui la mama sa. Altii dîcu, cà mama sa, din desgustu de starea presinte a lucrurilor si din temere de cele fitória, singura ar fi cerutu veninu dela fiiu-so, si cà l'ar fi si capatatu fara multa grautate.

XV.

In lun'a a opt'a a domniei sale se-revoltara armatele Mesiei si ale Panoniei; éra din cele tramarine cea din Judea si din Siria, si jurara lui Vespasianu credintia, unele fiindu elu de facia, altele in lipsea lui. Vitelliu, cá-sa si asigureze credinti'a si simpatiele celoralti cetatiani, incepù acum a intrebuintiá tóte medilócele de coruptiune impartindu fara nice o mesura la bani privati si publici. Conscrise si militari din Roma cu acea conditiune, cá voluntarii dupa victoria nunumai sa capete indata congediu, ci sa se-bucure si de tóte folósele, ce se-cuvinu almintre numai veteraniloru in urm'a implinirii servitiului intregu. Dupa acóst'a vediendu, cà inamiculu ilu strimtoréza pe mare si pe uscatu, i opuse de o parto pe frate-so cu o flota, ce erá inarmata cu recruti si cu o mana de gladiatori; de alt'a pe ostirea si pe generalii sei, cari vîncisera la Bedriacu. Vîncitu seu tradatu in totu loculu, facù cu Sabinu, fratele lui Vespasianu, o legatura, prin care i se-asecurá mantuirea vietiei si o suta de milióne de sestertie; si indata dechiarà de pre-scar'a Palatiului militariloru adunati: „Cà elu se-lepada de domnia, ce o primise fara voi'i'a sa;“ ci dîcendu i toti inprotiva, amanà tréb'a. Cu tóte acestea abea tracù la medilocu o nópte. si desdemantia imbracatu in vestmente de géle se-duse la Foru, si de pre rostru intre lacrimi multe facù aceasi do-

chiaratiune de abdicare, o citi anse de pre scriptura. Ci poporul si militi'a desnou taindu'i vorb'a, si indemnandu lu sa nu cadia cu inim'a, si promitiendu'i totu felulu de ajutoriu, prinse éراسi curage; si sari fara veste asupr'a lui Sabinu si asupr'a partitului Flavianu, pecandu nu se-acceptá de felu la acést'a; i constrinse a se retrage in Capitoliu, unde i nimici aprindiendu preste ei templulu lui Joue celui pré bunu si pré mare; densulu privea la bataia si la focu din Palatiulu lui Tiberiu, unde se-pusese la mésa. Dar curentu dupa aceea parendu'i reu de acésta violentia perfida, voiia sa arunce vin'a asupr'a altora; adunà poporul si jurà si puse si pe cei presenti cá-sa jure: „Cà nemic'a nu le va jacea la inima asia de tare cá liniscea publica.“ Atunci deslegandu'si dela cingatória pumnariulu, ilu dede mai antâiu consulului, neprimindu lu acest'a magistratiloru, si infine la fiecare senatoru pe rîndu, si nevoiindu nimene a lu luá, essi din adunare cá-si candu ar voi sa lu depuna in templulu Concordiei. Dar strigandu órecari cetatiani „cà insusi e Concordia“ se-intórse inapoi si dechiarà cá nunumai va tiené ferulu, ci va luá si conumele de Concordia.

XVI.

Propuse senatului: cá-sa tramita deputati, asociati de vestali, cá-sa céra pace séu celu pucinu timpu de ganditu. Adoua di, pecandu asceptá respunsu, căpatà scirea dela unu scoditoriu, cá inimiculu s'apropie. In acelasi momentu se-sul intr'o lectica inchisa, si, asociatu numai de doui insi, de unu paneariu si de unu bucatariu, se-duse pe furisu in Aventinu la cas'a parintésca, cá de aci apoi sa fuga in Campania. Ci la o fama mica si nesecura, cá s'ar fi facutu pacea, puse

sa lu duca éراسi inapoi la Palatin. Aci aflandu tóte desierte si vedienduse lasatu si de cei ce lu mai asociá, se-incinse cu o cingatóri'a plina de auri, s'ascunse in cili'a portariului, legà afara la usia unu cane si pe diulaintru se-baricadá cu patulu si cu culcit'a.

XVII.

Irupsera deja in Palatiu militarii din antegard'a inimicului, si, nerestandule nimene, ilu cercara dearíndulu, cum e datin'a resbelului. Prin acestia fú strasu din ascundietória, si, intrebatu: „Cine e? (caci nu lu cunoscea), si: Unde e Vitelliu? Deocamdata i insialà spuindule minciuni; ci dupace fú recunoscutu nu mai încetá a se-ruga, cá-si candu ar avea sa descopere ceva de importantia relativu la mantuirea lui Vespasianu, cá-sa lu tiena pana atunci in custodia, macaru si in prinsória. Intr'acea ilu legara cu manile la spate, i aruncara unu lacu de cerbice, apoi cu vestimentele sfasiate si mai golu ilu trasera in foru. Catu tiene dealangulu strat'a sacra fú espusu la maltractarile cele mai grosolane cu fapt'a si cu vorb'a: apucandulu de cóma i tragea capulu inapoi, cum se-face acést'a la cei condamnati, i punea vârfulu sabiei in cioculu barbei, cá-sa stea cu faci'a in sus sa se-véda, si sa nu mérga cu capulu in pamentu. Unii aruucá intr'ensulu cu stercu si cu tina; altii i strigá: puitoriu de focu si nesaturatu! Parte din plebe i imputá si defectele corpului lui, caci erá de o statura inalta preste mesura, avea faci'á plina de pete rosie de mult'a betia, unu pantece fórté mare, de unu picioru cam sciopu, ce i veni in urm'a unei trantituri din caru cu ocaasiunca ajutoriului ce lu dedese lui Caligula la unu concursu de cara. Infine ruptu in bucati fú ucisu la Gemonia si trasu cu carligulu in Tibru.

XVIII.

Peri cu frate-so si cu fiu-so in etate de cincideci si septe de ani si prorociele acelora se-implinira, cari era de parere, ca semnele ce i s'au fostu aratatu la Vienne, cum amu disu nu semnifica altu ceva decatu ca va cade pe manile unui omu de nationalitate gallica. Si inadeveru elu fu vincitu de Antoniu Primu, generalulu partitului opusu, cui, nascutu in Tolosa, conumele in copilaria fusese Becco, ceace va sa dica rostru de cocosiu.

Note la A. Vitelliu.

¹⁾ Cap. II. Romanii se-inchinau la dietatile sale asia: isi tragea vestmentulu deasupra preste capu si preste urechi, incatu numai partea dinainte si fruntea remaneau libere; apoi isi intindea mana catra statua dietatii, o saruta, mana, si tramitea dietatii sarutarea. Dupa aceasta se-invertea dela stînga spre dreapta cu corpulu. Caderea cu facia la pamentu seu matania, ce o facu Luciu lui Caligula, era imprumutata dela ceremonialulu de pela curtile despotice ale Asiei. Imperatii mai tardiu, ca Eleogabalu si Domitianu, introdusera la curtea Imperateasca cu edise acesta adorarare prin matania.

²⁾ Saepe facias!

³⁾ Cap. III. De moravuri antice, dice Tacitu.

⁴⁾ Cea ce sta in cercustarea ca se-facea iustitiu seu se-inchidea tribunalele.

⁵⁾ Cap. VII. Vedi Caligula Cap. LV. Not. 91.

⁶⁾ Cap. X. Ca au ucisu pe Galba.

⁷⁾ Cu privintia la escesele facute in calatori'a

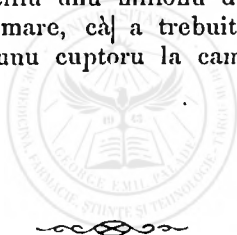
acést'a la Roma a lui Vitelliu. Vedi Tacit. Ist. II. 62, 68, 71, 87.

⁸⁾ Cap. XI. Allia erá numerata intre dilele cele nenorocite (nefastus infaustus) caci aci la Allia, unu rîu la distantia cam de 2 óre dela Roma, fure reu batuti Romani de Gallii condusi de Brennuo in 18. Iuliu an. 390 a. c.

⁹⁾ Dominicu, o carte de cantece, ce continea poesiele compuse, adunate si edate de Nerone.

¹⁰⁾ Cap. XII. Ceace erá semnu de inaltiare la rangul de cavaleru romanu.

¹¹⁾ Cap. XIII. Pliniu ne spune, cá acésta tipsisie a tîenutu pe Vitelliu unu milionu de sestertii, si cá a fostu atátu de mare, cá] a trebuitu sa se-faca ina-dinsu pentru ea unu cuptoru la campu afara.

Titu Flaviu Vespasianu.

I.

Gubernulu statului necertu si vagu órecum sub cei trei imperati, cari se-inaltara la tronu pe scara rebeliunii si essira din viatia prin ferulu uciderii, ilu luà a mana si infine ilu consolidà gintea Flavia, carea desi erà de origine umilita si fara nice unu arbore genealogicu de antecesori illustri, cu tóte acestea se-póte dice providentiale pentru romani; macarca din sinulu ei essi si Domitianu, care 'si luà drept'a remuneratiune pentru crudimea si iubirea lui de avere. — Titu Flaviu Petrone, cetatianu din municipalitatea Reate, in resbelele civile luà parte langa Pompeiu cá centurione séu cá veteranu voluntariu, scapà din batai'a Farsalica si se-íntórte acasa; unde, dupace mai tardiu s'a amnestiatu si congediatu, se-tienea la unu bancheru cu incasarea de bani. Fíiulu acestuia, Sabinu cu cònunele, n'a facutu servitiu militariu (macarca órecari i lu facu primipilariu, unii dîcu cà fù dispensatu in calitate de centurione din caus'a sanatatii); ci a fostu vamesiu de quadragesime¹⁾ in Asia. Se-vedea pana mai incóci statuele ce i le inaltara cetatile cu inscriptiunea grecésca: *καλῶ τελωνῆ*. Vamesiului celui bunu. Mai tardiu facù pe banchieru in Elvetia, unde si murì, lasandu dupa sine pe femeia sa Vespasia Polla si doui fiii ce i a avutu dela dens'a: din cari celu mai mare, Sabinu, o duse pana la prefectur'a Romei; celu mai micu, Vespasianu, pana la Domni'a preste Statulu romanu. Mam'a sa Polla erà nascuta in cetatea Nursia dintr'o familia buna; ea

avù de tata pe Vespasiu Pollione, de trei ori tribunu militariu, si prefectu de tabera,²⁾ de frate pe unu senatoru cu rangu de pretoru. Si astadi se mai numesce unu locu pe unu verfu de munte la a siessea pétra miliaria, cum mergi dela Nursia la Spolctiu, Vespasie; si se-vedu acolo mai multe monuménte de ale Vespasiiloru, care dau o vada, luminata de lustrulu si de anticuitatea familiei. Nu voiuu negá cà unii pretindu cà tatalu lui Petrone sa fia essitu din tiér'a dincolo de Padu, si sa fi fostu intreprindatoru de acei dieliari, cari se-obicinuescu a merge in toti anii din Umbria la Sabini spre lucrarea ogóraloru; si cà infine sa se fi assiediatu cu locuinti'a in burgulu Reatinu, unde sa se fi insuratu. Din parte mi, cu tóta ostentiuca ce o am pusu, nu putui aflá nice o urma despre acést'a.

II.

Vespasianu s'a nascutu in Tiér'a Sabiniloru intr'unu burgu micu, numitu Falacrine, din sus de Reate, la cincispredece Noemvre, sub consulatulu lui Q. Sulpiciu Camerinu si a lui C. Poppeu Sabinu, cu cincii ani inainte de mórtea lui Augustu, si crescutu supt ochii bunei sale paterne, Tertulla, la mosi'a Cosa. Acést'a e causa cà Vespasianu si cá imperatu visitá adesu acésta locuintia a copilariei sale, si cà tienù vil'a totu in starea ei in care erá, pentru cá-sa nu lipsésca nemic'a din obiectele, cu care'i erá dedati ochii. Éra memori'a bunei sale i erá atátu de scumpa, încátu urmà abé din cup'a ei cea de argintu pela tóte dilele si serbatóriele cele soleneli. Dupace a imbracatu tog'a barbatésca, multu timpu s'a improtitu a luá clav'a cea lata, desi frate-so o imbracase deja; si numai mam'a sa fù in stare a lu face sa o poftésca.

Ea finì a frange restinti'a fiu-so, mai multu priu imputari, decâtu prin rugatiuni séu prin autoritate, numindu lu in batjocura éراسيéra anteamblatoriulu (servulu, lacheiulu) frate-so. Cá tribunu militariu servì in Tracia; cá Cestoru capatà prin sortire Creta si Cirene de provincia. Cá candidatu la Edilitate, si curentu dupa aceea la Pretura, capatà functiunea de edilu abea, dupace cadìu deocamdata, cu mare grautate la loculu asesselea; éra cea de Pretoru indata si enca intre cei dintâii. Candu erá pretoru, spre a'si obligá cu orice pretiu pe Calígula, care erá maniosu pe senatu, propuse, cá pentru Victoria din Germania a Imperatului sa se-dea jocuri straordinaria; si pedeps'a conjuratoru o mai agerè pretendiendu cá-sa se-lase neingropati. Totu in acésta intentiune multiemì Imperatului intr'o adunare a aceluasi corpu supremu de statu, caci fù invrednicitu de onórea a siede la cina cu densulu.

III.

Intr'aceea luà de socia pe Flavia Domitilla, fosta amoréza a lui Statiliu Capella, cavaleru romanu din Sabrata, cetate in Africa, si carea avea numai cetatiani'a latina; dar dupace tata-so, Flaviu Liberale din Ferentinu, care si insusi nu erá mai multu decâtu unu scriitoriu de Cestura, a recunoscut'o de fiia a sa, fù dechiarata prin judecatoria recuperatoriloru de nascuta libera si de cetatiana romana. Domitilla i nascú lui pe Titu, pe Domitianu si pe Domitilla. Elu a supravecuitu la socia si la fiia sa, dupace le perdù pe amendoue enca de pecandu erá numai omu privatu. In urm'a reposarii sociei sale rechiamà in cas'a sa pe Cinepe, amic'a sa de mai nainte, o iertata si secreterésa a Antoniei, si o tractà si dupace s'a facutu imperatu cá si candu i ar fi fostu muiere legiuita.

IV.

Sub domni'a lui Claudiu, din creditulu lui Narcisu, fù tramisu in Germania cá comandantu de legiune; deaci stranutatu in Britania, unde se-batù de treidieci de ori cu inimiculu. Supuse doue ginti din cele mai brave, cucerì peste doucdieci de cetati, si insul'a Vecte, invecinata Britaniei, parte sub comand'a suprema a lui Aulu Plautiu, parte supt a lui Claudiu Imperatu chiaru. Dreptu remuneratiune pentru acést'a capatà ornamentele triumfalia si in scurtu timpu sacerdociuulu duplu; catra acestea fù onoratu cu consulatulu, ce l'a dusu in cele doue ultime luni ale anului. Totu timpulu intremediu apoi pana la proconsulatu ilu petrecù retrasu si in repausu, caci se-teimea de Agrippina, care avea pe atunci enca mare influintia asupra fiu-so Nerone, si carea persecutá pe amicii lui Narcisu chiaru si dupa mórtea acestuia. Apoi prin sortire capatà Africa de provincia, ce a gubernat'o cu cea mai mare intregitate, si cu nume bunu, afara de cercustarea cá in Adrumetu la unu cravalu fuse aruncatu cu morcovi. Fapta e, cá din provincia nu s'a intorsu mai bogatu decum erá; caci din lipsa de totu creditulu 'si angagià tóte mosiele la frate-so; si spre sustienerea rangului seu, se-vediù constrinsu a speculá cu muli, de unde lumea i si dícea Mularu. Se-díce si cá a fostu doveditu sa fi storsu dela unu june doue sute de mii de sestertie, pentrucà 'i medilocise clav'a lata incontr'a voiintiei tatalui aceluia; pentru ceace si avù parte de o aspra infruntare. Si Vespasianu fù din suit'a ce a insocitu pe Nerone in calatori'a acestuia prin Achaia; ci pentrucà elu, pecandu cantá domnu-so, séu se-departá adesu, séu dēca si remanea dormitá, cadìu in totale disgratia: incātu nunumai cá s'a scosu din cerculu curtisaniloru: ci enca fù si opritu

si dela infaciesiarea pela salutarile cele publice. Deci se-retrase intr'o cetate mica si izolata, unde petrecu ascunsu si cu fric'a pururea in inima despre unu reu extremu, pana ce se-vediù pe neasceptate denumitu gubernatore peste o provincia si comandante peste o armata. Era o credintia veche si fundata, latita in totu Orientulu,³⁾ ca este ursitu ca pre acestu timpu sa esse din Judea domni preste totu pamentulu. Acesta prorocia, care cum se-putu vede mai tardiu din rezultat, s'a repurtatu la Imperatulu romanu; judeii anse referindu o la sine rebelara, si, dupace ucisera pre prefectulu Judei, luara la fuga si pe legatulu Sirici, care venise intr'ajutoriu, rapindu i vulturele. Din consideratiune ca, spre apasarea acestei rebeliuni, face trebuintia de o putere militare insemnatoria, precum si de unu duce probatu in resbelu, caruia sa i se-pota increde cu securantia o intreprindere de atat'a importantia, alesera pe Vespasianu cu preferintia: atatù pentrucà elu era cunoscutu de unu barbatu alu activitatii, catu si pentrucà, fiindu de origine si do nume mai umilite, nu se-para a fi nice intr'unu modu de temutu. Dupace 'si a intaritu armat'a enca cu doue legiuni, cu optu scadrone de calarime si cu diece cohorti, si dupace a luat si pe fiu-so celu mai mare intre legati, cum 'si puse piciorulu pe pamentulu provinciei sale, trase asupra si ochii celorlalte vecine, restabilindu indata disciplin'a militare si desvoltandu in mai multe loyiri atat'a bravura personale, incatu la opumnatiunea unui casteiu capata la picioru o contusiune de petra, era in scutu mai multe sageti.

V.

Dupa Nerone si Galba certanduse pentru domnia Otone si Vitelliu, speranti'a de a se-face si in-

susi Imperatu, ce o concepute de multu prin semnele urmatóric, 'i venì si lui Vespasianu cu mai mare putere. Semnele sunt: la o vila a familiei Flavia, unu stejariu vechiu, consantitu lui Marte, la tustrelele faceri ale Vespasiei, totud'aun'a a datu din radacina câte o ramura, care in cursulu timpului s'au aratatu cá semne lumnate despre destinulu fiitoriu, ce l'au si avutu fiacare dintre nati. Cea dintâia ramura a fostu suptire si s'a si uscatu iute: deaceea fetiti'a nascuta n'a traitu unu anu; a dou'a erá fôrte vigurósa si inalta, si promitea o fericita crescere; a trei'a essi mai de marimea unui arbore. Pentru acést'a spunu, cá Sabinu tatalu, intaritu in credinti'ai enca si printr'o prorocia a aruspichelui, a venitu sa spuna mamei sale, cá ei i s'a nascutu unu nepotu Imperatu; ea la acosta s'a imflatu de rîsu miranduse, „ca pecandu dens'a e enca intréga la minte, fiiu-so a si inceputu a vorbi aiurea.“ Apoi, Caiu Caligula maniaduse odata pe Vespasianu, candu acést'a erá edilo, pentrucà nu purtase destula grigia cá-sa curatie stratele de tina, si ordinandu soldatiloru cá dreptu pedépsa sa i imple sinulu pretestei cu lutu adunatu, n'au lipsitu ómeni cari intr'acést'a sa védia semnulu: cá odata statulu calcatu in picióre si lipsitu de ajutoriu, la vreo revolutiune órecare, va cautá protectiune si va aflao in sinulu lui Vespasianu. Odata, candu prandià, unu cane strainu aduse in cas'a de mancare o mana do omu si o puse sub mésa. Altdata, candu ciná unu bou de aratu, scotiendu 'si jugulu, inrupse éراسi in cas'a de mancare, si, dupace luà la fuga pe servitori, cá tare ostenitu venì si cadìu la piciórele lui Vespasianu, care jacea la mésa, plecandu 'si cerbicea. Éra unu cipresu in campulu parintescu, fara a se fi intemplatu vreo tempesta, scosu

din radacina si datu la pamentu, adou'a di se-ridică in susu mai verde si mai vigurosu. In Achaia a visatu, că inceputulu fericirii sale si alu familie sale va datá dela diu'a in care lui Nerone i voru scóte unu dinte: si inadeveru se-intemplá cá adou'a di, margendu la curte si fiindu in atriu, unu medicu sa i arate dintele ce tocm'a atunci i lu strasese Imperatului. In Judea intrebandu oracululu dicului Carmilului, sortile i promisera: că totu ce cugeta si cu ce se-ocupa mintea lui, fia si lucru mare, se-va implini de securu. Si unulu din cei mai nobili prinsi⁴⁾ ai sei, Iosifu, díse cu cea mai mare incredintiare, candu ilu batea in fere, că va veni timpulu candu insusi Vespasianu ilu va eliberá, anse numai dupace acel'a va deveni Imperatu. I se-nuntiaru si din Roma semne de prorocia: că Nerone pela finitulu domniei sale fú svatuitu in somnu, cá carulu de pompa alu lui Joue celu pré bunu si pré mare sa lu scóta din santuariulu seu, sa lu duca in cas'a Vespasianiloru, si de aci in cercu; că nu multu dupa acést'a, candu Galba primia in adunanti'a poporului consulatulu pentru adou'a óra, statu'a divului Juliu se-intórse de sine spre Orientu; că infine la batai'a dela Bedriacu, inainte de a se-incepe, s'ar fi batutu doui vulturi intre sine in presinti'a tuturor; si că dupa ce s'a invinsu unulu din ei, supravení altreilea dela Orientu si lu luà la fuga pe vincitoriu.

VI.

Vercātu stá de elu si lu diorea armat'a sa, to-tusi elu nu intreprinse nemic'a mai inainte pana nu se-dechiarara in favórea' sa din intemplare si alte trupe fie necunoscute si departe stationate. Ostirea din Mosi'a adeca tramisese din trei legiuni doue mii

de fetiori lui Otone intr'ajutoriu; ci dupace plecara pre drumu le veni fain'a cà Otone s'a invinsu si s'a sinucisu; cu tóte acestea 'si urmara drumulu pana la Acuilleia, cá-si candu n'ar fi voiitu sa dea crediementu la acea fama. Aci liberi de tóta disciplin'a folosinduse de ocaziune se-dedera la tóte abusurile si pre-darile posibili, si, fiinduca se-te mea, cá nu cumva la întórcere sa fia trasi la dare de séma si pedepsiti, concepura planulu, cá si ei sa 'si aléga si sa 'si denumésca Imperatu: „Caci ei cu nemic'a nu sunt mai rei decâtu ostirea Ispanica, care facù Imperatu pe Galba, decâtu pretorianii cari pro-chiamara pe Otone, si decâtu cea germana ce alese pe Vitelliu.“ Dupace luara la revista pe rîndu numele tuturoru legatiloru de rangu consulare aflatori pe atunci pela diferitele armate, lapadandu pe toti ceilalti, pe unulu dintr'o cauza, pe altulu dintr'alt'a, atunci órecari militari din legiunea a treia, cari pela finea vietiei lui Nerone fusesera stramutati din Siria la Mesia, incepura a inaltia pana la ceru cu laude pe Vespasianu. Invoiiduse toti in acestu nume fara intardiere scrisera Vespasianu pre stindardele sale. Este adeveratu cà tóta tréba acést'a atunci n'avù consecinti nemediate, caci cohortile de bine de reu se-re-dusera la ascultare; anse fain'a despre acésta fapta se-respandì, si Tiberiu Alessandru, prefectulu Egiptului, fù celu antâiu care se-vediù indemnatu a duce pe legiunile sale, cá la prim'a lui Juliu sa depuna lui Vespasianu juramentulu omagiale. Acésta di s'a si tînutu mai tardiu cá diua suirii sale pre tron. Dupa legiunile din Egiptu apoi 'i jurà credintia la unuspredieco Juliu si armat'a sa din Judea. Intreprinderea sa fù favorizata fórte prin urmatóricile cercustari mai alesu. Mai antâiu se-respandì in copie

nenumerate o epistola, autentica s'eu suposita, dela Otone catra Vespasiann, in care acel'a ilu jurá pe totu ce e santu, cá-sa 'i resbune mórtea, si lu poftesce cá-sa vina statului intr'ajutoriu. Apoi se-latì totu pe acelu timpu si faim'a: cà Vitelliu dupa victori'a sa ar fi conceputu planulu, cá-sa schimbe iernateculu legiuniloru, stramutandu pe legiunile din Germania la Orientu, unde servitiulu militare e mai fàra periculu si mai usioru. Catra acestea tracura in partea lui Vespasianu din prefectii provinciiloru Liciniu Mucianu, din regi Vologesu, alu Partiloru; acel'a, desbracanduse de inimiciti'a cu care din rivalitate pana aci se-purtá pe facia incontr'a lui, 'i promise concursulu armatei din Siria; acest'a patrudieci de mii de sagitatori.

VII.

Deci incepù resbelulu civile si dupace tramise inainte ostirea cu ducii sei la Italia, insusi tracù la Alessandria cá-sa ocupe acésta chiaie a Egiptului. Aci voiindu sa intrebe oracululu despre stabilitatea domniei sale, intrà singuru fara suita, in templulu lui Serapide, si dupace 'si facù rugatiunca multu timpu la Dieu, infine se-intórse cu faci'a si 'i se parù cà vede pe iertatulu seu⁵⁾ Basilide, carele, cum erá ritulu acolo, i dá ramure cununii si pani santite, desi se-sciá bine cà nimene nu l'a intrudusu in templu, cà patimesce de nevre incâtu abea póte amblá, si cà se-afra departe fórte de Alessandria. Indata dupa acést'a Vespasianu capatà o epistola, in care i se-anunciá cà ostirea lui Vitelliu fù batuta la Cremona, si cà insusi ucisu in Roma. Lui, care ajunse pre tronu preste acceptare si cá unui principe nou 'i mai lipsiá autoritatea si asia dicendu majestatea — si de acést'a enca avù parte.⁶⁾ Doui ómeni din poporu, unu orbu si

altulu cam schiopu de unu picioru, veniva la densulu candu siedea pre tribunalu, si lu rugara cá-sa i vindece, caci Serapide dieulu li se-aratase in visu si le dîsesse: „Cà orbulu va vedé, déca elu se va indurá a 'i scuipi in ochi, si schiopulu va ambla, déca se va atinge cu calcaiulu de piciorulu lui.“ Deórace Vespasianu nu putea crede, cà acést'a sa aiba vreunu succesu, deacea nu se-putea determiná nice macaru a face cercare. In cele din urma, indemnatu de amici, cercà in presenti'a multimei si un'a si alt'a, si rezultatulu nu lipsi. Totu pe acelasi timpu la Tegea in Arcadia dupre spusale prorociloru se-facura sapatore intr'unu locu sacratu, si se scósera la lumina vasa de mana antica, pe care erá sapata o figura care seminá lui Vespasianu.

VIII.

Astfelu precedatu de unu mare renume reveni la Roma, tienù triumfu de judeii vinciti, si la vechiulu seu consulatu mai adause altele optu. Luà asupr'a sa si censur'a, si problem'a suprema in totu cursulu domniei sale fî: cá mai antâiu sa stabileze statulu, care erá atâtu de sdruncinatu si adusu aprópe de marginile peririi, si apoi sa lu illustreze. Militarii, unii ingamfati prin victoria, altii amariti de rusine cà au fostu batuti se-lasasera la tóte speciile de licentia si desfranare. Dar chiaru si provinciele si unele cotati libere, precum si unele rigate nu pucinu se-framentá in turburari. Deacea o parte a militariloru din ostirea lui Vitelliu o concedià, si pe cialalti i strinse in disciplina; éra celoru ce luasera parte activa la victori'a sa nunumai cà nu le tracea cu vederea nemic'a, ce ar fi fostu incontr'a ordinii, ci enca si premiale legale le capatara abea intr'unu tardiu. Pentru cá-sa nu'i

scape nice o ocaziune de a reformá moravurile si a stîrpi moliciunea, nu se-indestuli numai de a respinge dela sine printr'unu gestu despretiutoriu pe unu june carele venise parfumatu si pomadatu, cá-sa i multie-méscá pentru o functiune de prefectura, ci ilu si do-jeuì aspru dîcendu i: „Cà mi ai fi mai placutu, candu ai fi mirositu a aiu.“⁷⁾ Si totudeodata re-voacă decretulu, de denumire. Marinariloru, cari mergu pe jos incóci si incolu dela Ostia si Puteoli pana la Roma, ccerendu 'i, cá-sa le faca vreunu adausu pentru incalcemente, cá-si candu n'ar fi fostu deajunsu, cá ia lasatu fara nice unu respunsu, ordinà dupa aceea, cá-sa amble descalceati, si de atunci asia si ambla. Achaia, Licia, Rodulu, Bizantiulu si Samulu, lipsindule de libertate, totu asia si Tracia, Cilicia si Comagene, cari pana la acelu timpu se-guberná de regi, le pre-facù in provincie romane. In Capadocia, ce erá espusa la incursuri necontentite ale barbariloru, assiedià lé-giuni si in locu de barbatu consulare puse aci guber-natoru pe unu cavaleru. Roma erá desfigurata prin vechile arderi si prin ruine: elu concessé voii'a la totu omulu sa' ocupe si sa edifice preste acelea locuri de-sierte, pe care proprietarii n'ar avea placere a le folosi. Insusi se-apucà a restitui Capitoliulu; si fù celu an-tâiu care puse man'a la caratur'a ruinelor, ducendu insusi pe umerii seì cateva corbe cu de acelea. Puse sa refaca trei mii de table de arama, care asemine se-mistuisera prin focu, si sa le restitue dupre copie ce le cautá pretutinde — instrumentu vechiu si demnu de mirare a statului éra acest'a, caci cuprindea mai dela urdirea Romei decretule senatului, plebiscitele relative la aliancc, la tractate si la privelegia, date la state si la individi diferiti.

IX.

Facè si lucrari noue: templulu Pacii, celu mai aprópe de Foru; templulu divului Claudiu pre muntele Celiu, inceputu adevveratu de Agrippina, dirimatu anse din fundu de Nerone; asemine si Amfiteatrulu in mediulh Romei, asia cum se-informase, cà ar fi voíitu a lu edificá Augustu. Ordinele senatorescu si celu cavalarescu, care parte se-impucinasera la numeru prin desele ucideri; parte se-discreditaseru prin abusulu indelungatu ce se-facea cu denumirea membriloru, le a purificatu si le a intregitu, liandule pe amendoua la o censura aspra, scotindu pe membrii cei mai nedemni si punendu in locule pe altii mai onesti, alesi séu din Italia séu din provincie. Si pentru cá-sa scie totu omulu, cà acestea doue ordine nu diferescu intre sine atátu priñ nescareva privilegia, câtu numai prin demnitate, decise intr'o cërta dintre unu senatoru si între unu cavaleru asia: „Nu se cade a injurá pe senatori, dar a întórce injuratur'a este legalu si iertatu.“

X.

Numerulu proceseloru crescuse in totu loculu in proportiune fórtè ìmare: pentrucà prin intrerumperca judecatorieloru cele vechi remasera asia dicendu balta, éra prin cercustarile si turburarile timpului s'adausera altele noue. Asiedià dar o comisiune compusa din judecatori alesi prin sórte, cá-sa restituzeze ómeniloru bunurile rapite in cursulu resbelului civile, si totu-deodata agendele judecatorieloru centumvirali, cari erá atátu de multe încátu viati'a incausatiloru mai cà nu le ar fi ajunsu finitulu, sa le spedieze in modu strordinariu si sa le reduca la unu numeru câtu se va puté mai micu.

XI.

Desfranarea si lucsul, nefiindu de nimene stavilite, luasera o dimensiune de speriatu. Dreptuaceca facè pe senatu, cá-sa decreteze: cà fiacare femeia, care se va maritá dupa sclavu strainu, sa se-socotésca serva; si cá camatarii, cari creditéza pe fii de familie,⁸⁾ sa n'aiba dreptu a 'si pretinde banii nice odata, adeca nice chiaru dupa mórtea tatalui acestoru felu de detori. In tóte celecalalte s'a aratatu civile si bunu dela inceputulu pana la finitul domniei sale.

XII.

Mediocritatea de mai nainte a originii sale numai cà nu 'si o ascundea nice odata, dincontra de multe ori sa si laudá intr'ensa. Ce e mai multu candu órecari lingusitori s'apucasera a reduce origínea familiei Flavia la urditorii cetatii Reate, si la unù sociu alu lui Ercule, alu caruia monumentu se-vede si astadi pro calea Salaria — Vespasianu fù celu antáiu care ia luatú in rísu. Éra de tóta speci'a de pompa esteriore erá asia de pucinu pofitoriu, incátu in diu'a triumfului seu osteninduse de tardietatea si uritulu ceremoniei, nu se-putù contiené a nu díce: „Asia 'mi trebue déca am fostu atátu de fara minte, cá-sa poftescu eu la betranetie triumfu, cu care nice nu eram detoriu stramosiloru, nice nu l'am speratu vreodata.“ Abea tardiu primí puterea tribunicia si titlu de Tatalu Patriei; éra incátu pentru datin'a de a cautá⁹⁾ pe cei ce veniá sa lu curtenésca, o desfintiá enca de pecandu durá resbelulu civile.

XIII.

Elu suferiá cu blandetie vorbirea libera a amiciloru, alusiunile advocatiloru si trufi'a ferósa a filosofi-

loru. De Liciniu Mucianu, cunoscutu pentru viati'a lui cea necasta, care anse, intemeinduse pe servitiulu facutu lui Vespasianu, se-purtá pururea cu pucinu respectu catra imperatu-so, nu se-plangea nice odata decátu intre patru ochi, si atunci déca dícea ceva reu de elu catra vreunu amicu comune, adaugea la fine: „Si cu celu pucinu sunt unu barbatu!“ Lui Salviu Liberale, care in cuventarea sa de aparare pentru unu bogatu acusatú cutezase a dícea: „Cà ce'i pasa Imperatului, déca Ipareu posede o suta de milioane de sestertie?“ i se-aratá resunoscatoriu chiaru. Intelnindu intr'o calatoria po filosofulu cinicu Demetriu in urm'a condemnarii acestuia, ciniculu nice nu i s'a sculatu inainte, nice nu l'a salutatu, ba enca a mai latratu dupa densulu si nu sciu ce injuratura i díse, cu tóte acestea se-multiemí a 'i díce numai: Cane!

XIV.

Vatamarile si inimicitiele asia de pucinu le tienca minte si le resbuná, incátu pe fiii'a lui Vitelliu, inimiculu seu, nununai că a maritat'o fórté stralucitu, ci enca a si inzestrat'o si a daruit'o. Sub Domni'a lui Nerone, candu 'i se-oprise intrarea la Curte, unulu din usiarii¹⁰⁾ palatului, pe care ilu intrebasese, cà ce sa faca acum, si unde sa se-duca, scotiendu lu pe usia afara i dísesc: „Dute unde adusu mutulu iep'a.“¹¹⁾ De acest'a, care acum venise că sa i córa iertatiune, nu 'si resbunà altfelu, decátu dandu'i respunsulu chiaru cu vorbele lui inapoi. Éra sa se-pornésca elu éca asia numai din suspiciune séu din temere, cá-sa pérdia pe cineva, erá unu lucru atátu de strainu de inim'a sa, incátu, candu amicii scí ilu svatuiá, cá-sa se-téma de Metiu Pomposianu, pentrucà se credea de comunu de acest'a, cà astrologii din zodi'a nascerii lui i ar fi pro-

rocitu domni'a, Vespasianu ilu inaltia la consulatu asecurandu'i: „cà Metiu pentru acésta binefacere 'si va aduce cândva aminte?“

XV.

Cu greu vei gasi pe cineva care sa se fi pe-depsitu nevinovatu sub domni'a lui, afara póte in lipsa, din nesciintia si incontr'a voiintiei insielatu fiindu. Ce s'atinge de Elvidiu Priscu, acest'a singuru fù, carele, candu se-intórse imperatulu dela Siria, ilu salutase cu numele privatu de Vespasianu, si, câtu a fostu pretoru nunumai cà nu facuse nice o mentiune onoratória de Cesaru in tóte edîsele sale, ci ilu ignorase cá-si candu n'ar fi, si Vespasianu numai atunci s'a maniatu pe densulu, candu la o disputa ferbinte se-vediù intr'o di provocatu asia dîcendu la ordine cu cea mai mare impertinentia. Si pe acestu omu, desi ilu essilase deocamdata, si apoi dedese ordinatiune, cá-sa lu ucida, voiia cu verce pretiu a lu tienca in viatia, de aceea si tramisese cá-sa rechiame pe cei insarcinati cu essecutarea; si l'ar fi si tienutu, déca nu 'i s'ar fi reportatu minciun'a, cà nu mai e in lume. Scurtu Vespasianu n'avea nice o placere a versá sange, si elu oftá si lacrimá si candu dictá sententiele de mórte cele mai drepte.

XVI.

Totu ce 'i se-póte cu dreptu cuventu imputá, este iubirea de argintu. N'a fostu destulu cà a restabilitu darile desfiintiate de Galba; cà a intrudusu altele noue fórte grele, si cà a suitu tributele provinciiloru, ale unor'a indoindule; ci a intreprinsu pe facia enca si operatiuni financiari de acele, de care s'ar fi rusinatu si unu privatu, cumparandu adeca unele

obiecte numai pentru că-sa le p^ota vinde apoi mai scumpu. Nu se-sfi^á a vinde pe bani competitoriloru functiuni, acusatiloru, vinovati nevinovati, iertare si gratia. Se mai crede, c^à elu avea datin'a a inaint^á cu precugetare la functiuni grase pe cei mai rapitori din procuratorii sei,¹²⁾ c^à apoi mai tardiu sa i p^ota condemn^á la mai mari sume de bani. Lumea dícea, c^à elu se-servesce de acesti ómeni c^à de nisee spongic, pe cari asia dicendu i ud^á candu er^á seci, si apoi i storcea candu er^á plini. Unii ilu facu dela natura celu mai iubitoriu de bani; celu pucinu unu boariu betranu, care nu 'si a pututu capat^á libertatea in daru dela densulu devenitu imperatu deja, i o imput^á, dícendu: „Vulpea 'si schimba perulu, nu anse si moravulu.“ Altii dincontra sunt de parere, c^à lipsca totale de bani din visteri'a statului si a fiscului l'a constrinsu a lu^á parte din asemenea rapiri si a se-atinge de avere straina. In adeveru elu dechiarase indata dela inceputulu domniei sale: „C^à seceru patru mii de milióne pentru c^à-sa p^ota st^á statulu.“ Parerea acestor'a din urma despre caracterulu lui Vespasianu cu at^âtu se-vede mai justa, cu c^âtu elu din banii reu castigati fac^u intrebuintiarea cea mai buna.

XVII.

Fórteliberale, catra t^ota lumea elu implinⁱ dela sine ceace lipsi^á unuia s^{éu} altuia senatoru pana la a vereaprescrisa de lege,¹³⁾ la barbati consulari fara avere le a facutu pensiuni anuali de c^âte cincisute de mii de sestertie; o multime de cetati din totu imperiulu ce suferisera de cutremuru si de focu le a pusu órasi in stare mai buna.

XVIII.

Protegea si incuragea mai virtosu talentele si artele. Elu e celu dintâiu care a constituitu, cá-sa se-dea din fisca la retorii latini si greci salaria anuale de câte o suta de mii de sestertie. Poetii cei eminenti precum si 'artistii cum au fostu cei ce refacura pe Venerea dela Cos si Colosulu¹⁴⁾ capatara pe langa o plata insemnatória si daruri bogate.. Unui mecanicu, care se-oferi a traspurtá cu pucine spese colonne grandioase in Capitoliu, i remunerá imperatesce inventiunea; propunerea anse nu 'i o primí, dicendu i: „Lasame sa dau panisióra la bietulu poporu!“

XIX.

La jocurile, cu care inaugurá refacutul teatru alu lui Marcellu, revocá pe vechii actori si cantareti. Din acestia tragiculu Apollinare capatá dela densulu patru sute de mii de sestertie; chitaristii, Terpnu si Diodoru, fiacare câte doue sute de mii, unii câte o suta de mii; cei cari capatara mai pucinu câte patru-dieci de mii, fara a mai computá si numerósele coróne de aur. Dá adeseori si mése si de multe ori de cele scumpe si pompoase, pentru cá-sa faca castigu la vendiatorii de ale mancarii. Daruri de mésa facea barbatiloru pela Saturnalia; éra femeiloru la prim'a Marte. Si cu tóte acestea elu totu nu se-putú scapá de vechea imputare, cá e unu avaru. Astfelu locuitorii din Alessandria nu incetá a 'i díce Cibiosacte, unu nume acest'a alu unuia din regii loru, renumitu pentru arpagoni'a séu`sgarcenia sa cea uriciósa. Co e si mai multu in diua inmormentarii lui chiaru, pantomimulu, Favore, care mascatu producea pe persón'a imperatului si contrafacea, cum erá datin'a, faptele si disele aceluiasi de pecandu erá in viatia, intreabá facia

cu tóta lumea pe procuratorulu reposatului, cà „Cátu tiene inmormentarea si pomp'a," si respundien-du i se, cà „Costa diece milióne de sestertie," strigà: „Datimi mie o suta de mii, si apoi aruncati me si in Tibru macaru!"

XX.

Erá de statura de medilocu bine proportionata, de structura musculósa si legata, faci'i i erá cá a omului ce se-sceme: deaceea unu pacalitoriu renumitu, postitu do Vespasianu, cá-sa dica ceva si despre densulu, i respunse nu fara sare: „Dícevoiu, dupace vei incetá de ati desiertá pantecele." S'a bucuratu de sanatate in florita, desi nu facea altu pentru conservarea sa, decâtu sa se-frece in Sferisteriu¹⁵⁾ regulatu pe gítu si pe ceielalte membre, si sa ajune pe fiacare luna o di.

XXI.

Ordinea vietiei sale erá dispusa cam asia. Devenitu imperatu se-sculá desdemantia inainte de a se-luminá; citiá scrisorile intrate si reporturile oficiale; apoi primiá pe amici. Sub cursulu curtenirii acestor'a se-incalcea si se-imbracá singuru. Dupace spediá tóte agendele curente se-preamlá, si apoi pausá de médi, avendu culcata lunga sine pe vreun'a din numeróscle concubine ce le tinea in loculul reposatei Cenidi. Din camer'a de culcatu tracea in baia, si apoi deaci mergea la mésa. Se-díce, cà pe acestu timpu erá elu mai bine dispusu si mái usioru de apropiatu: de acca si domesticii sei acestea momente le alegea, cá-sa i céra vreo favóre.

XXII.

Si asupr'a cinei, cá-si totudaun'a, i placea a glumi cu amicii sei. Caci elu erá tare aplecatu la rísuri, si

enca la rîsuri de cele comune si grosolane, încâtu nu se-abtinea nice dela vorbele cele mai necuviîncioasc. Cu tôte acestea s'au conservatu dela densulu si unele glume fôrte de gustu. Intre altele odata barbatulu consulare Menstriu Floru ilu svatuî, cá-sa nu mai dica Plostru ci Plaustru (caru); adoua di Vespasianu ilu salutà dicendu i Flauru in locu de Floru. Altadata, dupace a ascultatu pe o femeia, care se-prefacca ca móre de amóre dupa densulu, si i a datu patru sute de mii do sestertie, pentrucà s'a culcatu cu densulu, intendantulu seu intrebându lu, cà sub ce titlu sa tréca in registru acésta suma, „Serie, i dîse, pentru inamorisarea in Vespasianu.“

XXIII.

Sciã sa citeze¹⁶⁾ si versuri grecesci fôrte apropositu. Astfelu pentru essemplu intrebuintiã elu despre unu omu, care erã de o statura fôrte lunga si provediutu cu unu membru genitale preste mesura mare, versulu Omericu de urmatoriulu sensu:

Vine cu pasi mari si invertesce lancea ce 'si arunca
de parte umbr'a.¹⁷⁾

Éra despre iertatulu Cèrulu, carele erã fôrte bogatu si care órecandu, cá-sa scape de darea cuvenita fiscului, se-dedese de nascutu liberu, si 'si mutase numele in Lachete, dîse:

— — — o Lachete! Lachete!

dupa mórte ti vei deveni éراس cum ai mai fostu,
Cèrulu.¹⁸⁾

Se-servia de glumo de acestea mai eu séma pela operatiunile sale financiari celea puçinu oneste, voîndu, cá odiosulu acelor'a sa lu spele prin glume si sa lu acopere cu vorbe de rîsu. Astfelu, candu unulu din

ómenii sei cei mai binevediuti, cerù unu postu de intendatura pentru órecino sub pretestu cà acel'a 'i este frate, Vespasianu amanà treb'a pentru adou'a di; intr'acea chiemà la sine pe candidatu, ilu puse sa 'i numere lui insusi sum'a ce acest'a o promisese protectorului seu, si lu facù pe locu intendantu. Curentu dupa acést'a veni éراسi omu-so, cá-sa 'i faca aducere aminte: „Cautati, i díse, altu frate; caci acest'a ce socotesci a fi alu teu, e alu meu.“ Calatorindu pre drumu odata 'i veni in capu suspiciunea, cà cociariulu seu numai din acea cauza s'a opritu spre a'si potcovi mulii, pentru cà unu sùplicante órecare sa aiba timpu si ocasiune a se-puté apropiá de Imperatulu, deaceea ilu si intrebà: „Cu catu ai potcovitu?“ si cerù sa impartia cu sine cascigulu. Tienendu lu de reu fiu-so Titu, cà a mai inventatu si pisiaritul¹⁹⁾ 'i duse la nasu unu banu din cei dintâiu primiti pe acestu articulu cu intrebarea: „Uritu miróse?“ negandu acel'a, si „cu tóte acestea, elu e intratu din pisiatu,“ 'i díse. Deputatiloru unei cetati, cari venisera sa i spuna cà s'a decretatu „cá-sa 'i faca o statua colosale cu spese publice de o suma nu mica“ le intinse man'a cavanata si le ordinà „cá-sa o puna indata, caci baz'a e gat'a deja.“ Nice fric'a, nice apropierea de mórte chiaru nu lu putura contiené dela glume. Caci, candu intre alte multe semne rele, 'i se-anunciase, cà usiele Mausoleului se-deschisera de sine rapede, si cà s'a aratatu pe ceriu o stea comata, díse: celu dintâiu privesce pe Julia Calvina, ce este din famili'a lui Augustu; celu alu douilea se-tiene de regele Partiloru, care pórtá cóma lunga. Si la primul atacu a lu morbului de mórte strigà: „Ai de mine, paremise, cà me facu dieu!“²⁰⁾

XXIV.

Intr'alu nouelea consulatu alu seu, candu s'afflá in Campania, se-simti atacatu usioru de nisce friguri, se-intórse numai decátu la Roma, de aci se-duse la Cutilia si la mosiele sale dela Reate, unde aveá datin'a a petreçe vér'a. Aci morbulu luá unu caracteru mai grau, caci pelanga reulu ce lu superá 'si mai stricà si stomaculu prin intrebuintiarea preste mesura a apei reci. Cu tóte acestea elu si acum cá si mainainte continuà a'si implini agendele sale de Imperatu, incátu, culcatu in patu adevveratu primí si in audientia pe nisce soli, candu o scurgere de pantece rapede i taià tóte puterile. Cu vorbele: „unu Imperatu, se-cade, sa móra pe picióre,“ opintin-duse a se-sculá 'si dede sufletulu intre manile celoru ce cercá a lu tiené in sus, la douedieci si trei Iuniu, in etate de siesse dieci si noue de ani, o luna si siepte dile.

XXV.

Toti se-invoiiescu a díce, cà elu asia erá de lini-scitu si securu despre steu'a sa si a fiiloru sei, cà avù curagea a afirmá senatului: „au 'i urméza pre tronu fiii sei, au nimene.“ Se-mai spune, cà elu a vediutu odata in visu o cumpana asiediata in mediulu vestibului din Palatiu in ecuilibru perfectu, a-venu intr'unu discu pe Claudiu si pe Nerone, in celaltu pe densulu si pe copii sei. Si asia s'a si in-templatu, caci si unii si altii domnira totu atati'a ani si intr'unu spaciu egale de timpu.²¹⁾

Note la Titu Flaviu Vespasianu.

1) Cap. I. Asia se-numia vamile de importu la cari se-luá dela patruddieci un'a. In rumana avemu paresime = quadragesime de alta semnificaciune.

2) Insarcinatu cu necesariile taberei, cu facerea valurilor, cu montura scl.

3) Cap. IV. Si Tacitu face mentiune despre acésta credintia essita din speranti'a Judeiloru despre venirea unui Mesia, in Hist. Cart. V. Cap. XIII.

4) Cap. V. Iosifu Istoricultu.

5) Cap. VII. Tacitu Hist. Lib. IV. Cap. 82. dice: cá acest'a fú unulu din primarii Egiptului. Ori cum va fi tóta prorocia stá in numele Basilides, care, fiindu-cá se-deriva dela *Βασίλειος*, i ar fi prevestitu regatulu aratandu-se cá o vedenia in Biserica desi erá departe de Alessandria la 80 mile si enca bolnavu. Contra aceste Tacitu in Hist. Lib. IV. Cap. 81 mai spune si alte minuni ce ar fi facutu Vespasianu in Alessandria, precum cá la unu orbu 'i a datu vederea, la unu ologu de mani puterea.

6) Adeca i a mersu numele cá face minuni, putere ce numai dela diei vine.

7) Cap. VIII. Ce bine ar face candu cei carii voru binele si intarirea natiunii romane ar lua essemplu dela Vespasianu, si ar incepe de aci reformele si regeneratiunea: dela gonirea efeminarii dintre barbati muieriti si a 'i ajutá la virilitate!

8) Cap. XI. Cari stá sub puterea paterua.

9) Cap. XII. Vedi Claudiu XXXIII.

10) Cap. XIV. Usiaru acest'a e adeveratulu etimonu vorbei husaru: huissier fr. éra nu dela huszár Nr. 20.

11) Abire Morboviam = dupre litera va sa dica: dute in tiér'a bolnaviloru; afara de echivalen-

tele cu care s'a tradusu mai sunt si altele precum: dute la furci, dute invertindute, dute sa nu te mai intorci sal.

¹²⁾ Cap. XVI. Procuratores are mai multe semnificatiuni; aci anse prin atributulul sei sensulu e determinatu. Procuratorii Cesariloru erá nisce intendanti ai Curtii tramisi prin provincieele, guvernate nemediatu de Imperati, preste venitele ce intrá in fiscu séu in cassa Imperateasca.

¹³⁾ Cap. XVII. Unu senatoru dupre lege dela Augustu incóci trebuia sa aiba o avere de unu milionu si doue sute de mii de sestertii.

¹⁴⁾ Cap. XVIII. Colosulu ce intipuiá pe Nerone.

¹⁵⁾ Cap. XX. Sveristeriu, asia se-numia o sala in baie, unde intre alte essercitii corporale se-jucá si cu pila.

¹⁶⁾ Cap. XXIII. Este caracteristica acésta reflexiune a lui Suetoniu luata din punctu de vedere a gustului timpului seu: ómenii adeca a sci grecesce o privia cá unu semnu de mare cultura — ómenii au fostu si sunt ómeni! Cum e astadi asia erá si cu mii de ani mai nainte.

¹⁷⁾ — μακρὰ βιβάς, κραδίων δολιχόσκιον ἔγχος!

¹⁸⁾ — — ὦ Λάχης, Λάχης,
ἐπὴν ἀποθάνης, ἀνθὺς ἐξαοχῆς ἔση
Κήρυλος.

¹⁹⁾ Vorba formata dupre analogia: oueritu, vina-ritu, vacaritu, stuparitu scl. atâtea feluri de dari nascocite de fanarioti in Rumania.

²⁰⁾ Alusiune la apotheosarea Cesariloru dupa mórte.

²¹⁾ Cap. XXV. Nerone si Claudiu domnira amendoui cu totulu 27 de ani: totu atát'a siediu pre tronu si Vespasianu cu cei doui fii ai sei.

Titu Flaviu Vespasianu fiulu.

I.

Titu, care purtá conumele tata-so, fù amórea si bucuri'a genului omenescu — atátu de bogatu a fostu elu inzestratu, séu dela natura, séu prin arte, séu dela norocu cu facultatea de a meritá simpatiele tuturoru, si, ceace e enca si mai grau, pre tronu; fiindu cá privatu, chiaru si pecandu tata-so imperatiá numai erá urítu, ci de comunu defaimatu de cetatiani sei. — S'a nascutu in treidieci decembre in anulu semnatu prin uciderea lui C. Caligula, aprópe de Septizoniu¹⁾ in nisce case umilite si intr'o camarutia intunecata, caci acestea mai stau si astadi si s'arata.

II.

Fù crescutu la Curte impreuna cu Britanicu, instruitu in aceleasi discipline si totu dela acei mai-steri. Vorbescu, cà pe acelasi timpu unu fisionom¹⁾stu,²⁾ chiamatu de Narcisu, iertatulu lui Claudiu, cá-sa essámine fisionomi'a lui Britanicu, ar fi afirmatu cu cea mai mare convictiune, cà Britanicu nu va domni nice odata; Titu anse, care stá aprópe, va ajunge de securu pre tronu. Ei erau atátu de intimi, incátu se crede, cà din bautur'a inveninata, carea casiunà rapeda mórte a lui Britanicu, ar fi gustatu si Titu, care la mésa jacea langa densulu, si cà ar fi patimtu multu timpu dupa acea. Intru memori'a accstor'a mai tardiu lui Britanicu i a inaltiatu o statua de auru in palatiu, si alt'a ecuestre de eburnu i a

consacrat'o, carea si astadi se-pórta in processiunea Circense, si pe carea la prim'a scótere a insocit'o si insusi.

III.

Enca de copilu stralucisera intr'ensulu darurile corpului si ale mintii, care apoi cu inaintarea in etate se-desvoltara din ce in ce totu mai multu. Acestea erá: unu chipu frumosu, in care maiestatea se-sarutá cu grati'a; unu corpu plinu de putere, desi statur'a'i nu erá inalta si pantecele cam mare; o tienera amintea rara, si talentu mai pentru tóte artile atátu ale pacii câtu si ale resbelului. In manuarea armeloru si a paripului nu lu intrecea nimene. Latinesce si grecesce perorá si compunea atátu in prosa câtu si in versuri cu o promptitudine si cu o facilitate ce se-potentiá pana la improvisare. Nu erá strainu nice in musica, caci cantá din gura si cu chitar'a placutu si dupre arte. Am aflatu dela mai multi, cá se-deprinsese a scrie cu note asia dícendu din sboru vorbele, si cá in acésta adeseori cá din trecero de timpu se-intrecea cu secretarii sei. Asemine erá in stare a contraface verce susemnatura séu scrisóre de mana ce i vediura odata ochii; din care cauza si dícea de multeori, cá elu ar fi pututu fi celu mai mare falsificatoru.

IV.

Cá tribunu militaru serví si in Germania si in Britania, si pretotinde 'si facú nume de barbatu activu si stemperatu, cum se-vede din multimea statueloru, a icóneloru si a inscriptiuniloru, ce i se-pusera in ambele aceste provincie. Rentorsu din tabera se-incercá cá advocatu in foru in caúse care i promitea

mai virtosu lauda, decâtu deprindere in acésta activitate. Pe acestu timpu cade insuratóri'a sa cu Arricidia Tertulla, féta de cavaleru romanu si fostu odinóra prefectu alu cohortiloru prètoriale. Dupa mórtea acesti'a duse pe Marcia Furnilla, de nascere illustre, de care se-desparti dupa ce a avutu o féta cu dens'a. Essindu din cestura se-facù legatu preste o legiune si in acésta calitate cuceri Tarichea si Gamala, doue din cele mai tari cetati ale Judeii. In un'a din lovirele deaci, dupace i se-ucise sub densulu calulu, sarl pe altulu pe alu caruia calaretiu ilu strapunse in lupta.

V.

Pecandu Galba erá pe tronu, fiindu tramisu cása lu fericiteze, pe unde tracea lumea credea cà e chiamatu de Imperatulu spre a fi adoptatu. Ci simtiendu cà in Roma lucrurile se-turbura desnou, se-intórse din cale'i. Intrebandu despre sórtea nauigarii sale pe oracululu Venerii dela Pafu, acest'a ilu intari si in speranti'a de domnia. Peste pucinu 'si vedidù visulu cu ochii; fù lasatu de tata-so in Judea, cá-sa o cucerésca de totu; aci la ultim'a impresurare a Jerusalimului deculà pe douisprediece inimici cu atâtea loviri de sagiti; ocupà cetatea in diu'a de nascere aniversaria a ficei sale, si bucuri'a si entusiasmulu militariloru erá atátu de mare, cà la gratulare ilu salutara de Imperatoru, si, candu pucinu dupa aceea avea sa lasa provinci'a, ei cercara a lu retiené, jurandu lu cu lacrimi, ba si cu amenintiari chiaru „cà au sa remana cu ei, au sa'i duca si pe densii cu sine.“ Deunde se-nascù suspiciunea, cà Titu s'ar fi cercatu a se-taiá de tata-so, si a se-face pe sine rege alu Orientului. Acésta suspiciune se-mai mari prin cercustarea, cà in calatori'a sa la Alessandria,

asistandu la consintirea boului Apis din Memfide, purtase diadema pre capu; cea ce cu adevoratu erá dupre usu si dupre ritu prescriu din vechime de religiune; ci s'aflara altii cari esplicara altamente acésta purtare alui Titu. Deacea se si grabi a veni rapede la Italia, pluti numai cu o naue de transportu la Regiu, de aci la Puteoli, si apoi cátu s'a pututu mai iute marse la Roma. Aci cá cum ar fi voiitu sa demustre falsitatea faimei respandite despre densulu, díse tata-so, care erá surprinsu de acésta venire neasceptata: Venii, tata, venii!

VI.

Deatunci nice n'a incetatu de a fi partasiu si aparatoriu alu domniei. Triumfá cu tata-so, si consur'a o purtà un'a cu densulu. I fíu asemine colega in puterea tribunicia si in siepte consulate. Luà asupr'a sa grigea mai a tuturoru agendelorú, dictá chiaru si epistole in numele tata-so, concepea edíse, citea cuvántari catra senatu in loculu cestorului, si infine luà si comand'a suprema preste gard'a, care pana aci totud'aun'a se-purtá numai de unu cavaleru romanu, ci in acést'a s'aratà cam tiranu si violente. Caci asupr'a cui avea numai vreo suspiciune,³⁾ punea comisari prin teatre si in tabere, cá-sa 'i céra mórtea cá si candu ar fi cu svatulu tuturoru, si apoi fara a se-gandi multu ilu curatiá din lume. Intre acestia se-póte numerá si A. Cecina, barbatu consulare, pe care ilu invitá la cina, si puse sa lu ucida in momentulu, candu abea apucase sa esso din tricliniu. Vedi bine cá periculu erá amenintiatoriu, caci lui Titu i cadiuse amana unu conceptu de alocutiunea, cu care omulu erá sa se-adreseze catra militari. Vedi bine cá cu acestea elu 'si a asecuratu venitoriulu,

anse pentru presente 'si aprinse in capu atat'a ura, încâtu se-póte díce: cà pucini principi voru fi ocupatu tronulu cu unu nume mai rêu si mai incontr'a voiintii tuturoru.

VII.

Pe langa crudimè 'i se mai imputá si nestemperantia, pentrucà banchetuiá cu cei mai stricati din amicii sei pana pela mediu de nópte; necastitatea, pentrucà erá incungiuratu de cete de margioli si de eunuci, catra acésta caci iubea pe regin'a Berenice cu atât'a ardóre încâtu, cum spunu, 'i promisese sa o si ia de socia. Se-credea cà e si rapitoriu, pentrucà se-sciá cà elu face trafica cu sententiele de judecata ale tata-so si cà ia daruri. Scurtu toti i dícea si lu tienea do unu altu Nerone. Dar' acésta rea reputatiune 'i fù lui spre bine si 'i se-intórse spre cea mai mare lauda, candu, in locu de atâtea vitia presupuse, se-descoperira intr'ensulu numai virtuti de cele mari. Mesele ce le a datu elu erá mai multu vesele, decâtu lucuóse. Amicii, ce 'si ia alesu, erá barbati de aceia, pre cari si imperatii, sucesorii lui, 'i tinura cá pe nisce necesarii atátu pentru binele dinastiei, câtu si alu statului, si se-servira de ei cu preferintia. Pe Berenice o tramise din Roma indata ce s'a suitu pre tronu cu mare parere de reu si a lui si a ei.⁴⁾ Pe unii din cei mai iubiti favoriti ai sei, desi erá nisce saltatori atátu do buni, încâtu mai tardiu facura furóre si pre scena, nunumai cà nu ia mai protegeatu cá mai inainte, ci enca se-feriá si de a privi la salturile loru in publicu. Dela nice unu cetatianu n'a luat nimica; respectá cu santienia averea straina. cá nimene altulu, si refusá chiaru si darurile obicinuite. Si cu tóte acestea nimene din antecesorii sei nu l'a

intracutu cu liberalitatea. Dupace a inauguratu Amfiteatrulu⁵⁾ si a construitu rapede in vecinatate'i si nisce baii mari, dede jocuri pompóse si bine preparate. Dede si o bataia nauale in vechea Naumachia, si totu aci si o lupta de gladiatori, si intr'o singura di o venatória de cinci mii de fere de tóta specia.

VIII.

Dela natura fórte binevoiiitoriu elu fù celu antâiu Imperatu, care intari printr'unu singuru edisu tóte charurile daruite de antecessorii sei, fara a fi fostu rugatu; pecandu toti Cesarii dupa Tiberiu tienenduse de principiulu de Statu asiediatu de acest'a, nu voiia a le recunósce de valibile, decâtu numai dupace aceleasi respectiveloru persóne se-ratificá si de densii. In tóte celcalalte petitiuni ale ómeniloru, adresate catra sine, se-tienea de massim'a: „Cá-sa nu lasa pe nimene a essi dela sine fara sperantia.“ Si candu amicii sei 'i facura observatiunea: „Cà promite mai mullu decâtu póte face,“ le respunse: „Cadese, cá nimene, care a vorbitu cu Imperatulu, sa nu se-duca íntristatu.“ Ce e mai multu aducendu'si aminte órecandu asupr'a cinei, cà in tóta diu'a acea nu facuse la nimene nice unu bino, díse acea vorba memorabile si dupre meritu laudata: „Amiciloru, am perdutu o dí!“ Tractá po poporu la tóta ocasiunea cu atát'a bunatate, cá, publicandu darea de spectaculu gladiatorescu, dechiarà, cà in acést'a elu se va conduce de gustulu poporului, éra nu de alu seu. Si asia si facù; caci departe de a negá ceva din câte 'i cerea ómenii: dincontra singuru i impingea, cá-sa céra cum voiiescu sa fia. Neascundiendu'si simpati'a catra gladiatorii inarmati cá Tracii, se-necajea desu cu poporulu prin gestu si vorba in privinti'a

acestei simpatie; anse între marginile majestății imperatoresci și ale buneii cuviinții. Că-sa nu scape din vedere nimic'a din câte putea să lu facă popularu, se-imbaiă uneori în Termele făcute de densulu, lasându liberă intrare la plebe.

Sub domni'a sa s'au întemplat câteva desastre triste, precum: erumperea Vesuvului în Campania; unu focu în Roma, care a arsu trei zile și atâtea nopți; o ciurma, că care pôte nu s'a mai vediatu alta-data. În acestea multe și mari rele elu s'a purtat nu numai cu ingrigirea de unu principe adevăratu; ci și cu amóre, unica în felulu seu, de părinte. Ici prin edise respândiă mângăere, colo, câtu ilu iertă puterile, împartiă ajutoria. Asediă din bărbați consulari, aleși prin sortire, o comisiune, carea avea să se-ocupe cu repararea daunelor din Campania. Averile celor periti prin erupțiunea Vesuvului, ai caroru ereditari nu se-mai află în viața, le ascrise la refacerea cetăților, ce au patimitu stricături într'acestu casu natural. După arderea Romei dechiară, că daun'a, ce se-facă prin focu edificioru publice, nu privesce pe altulu, decâtu numai pe sine însuși, și ordină, că toate ornamentele palaturilor imperatoresci să se-aplice la restabilirea monumentelor și a templelor publice din Roma; éra, pentru că acést'a să se-facă câtu mai iute, orîndu o comisiune din cavaleri romani. Pentru îmbunătățirea sanătății publice și taierea puterii epidemiei n'a lasatu necercatu nice unu medilocu alu religiunii și alu medicinei, cautându mântuire prin totu felulu de sacrificia de impacaciune și de medicamente. Între relele acestui timp — că o mostenire din vechea tirania — éra și denunțantii și aceia într'acaroru soldu stă acestia. Pe nice asemeni ómeni nu încetă mai întâiu a i bate cu bici și cu fusti în foru; apoi,

dupace i espuncea in aren'a Amfiteatrului la vederea lumii, séu cà i vindea sclavi, séu i depurtá prin insulele cele mai nesanatóse. Si pentru cá-sa stîrpéscá din radacina pentru totud'aun'a asemenea cercari denuntiátóric, între altele, oprí de a se mai aplecá la aceeași cauza mai multe legi, si de a se mai face vreo cercetare despre starea sociale a vreunui mortu preste unu terminu de ani desíptu.⁶⁾

IX.

Pontificatulu supremu dechiarà, cà numai de acea ilu primésece, pentru cá-sa 'si póta tiené manile curate,⁷⁾ si nu 'si a calcatu vorb'a. Caci dela acestu timpu nu s'a mai essecutatu nimene la mórte din ordinatiunea séu macaru cu invoiirea sa. Si, macarucà mai de multeori avù drépta cauza la asemenea pedepsire, se-jurá anse éra si éra: „Cà mai bine voiiesce sa péra insusi, decátu va perde pe altulu.“ Doui barbati patricii de familia fure acusat si dovediti a fi amblatu dupa domnia. Titu semultiemí a i svadui, cá-sa se-lasa de acésta nisuintia: caci, cum dícea elu, „Tronulu se-da dela ursita;“ éra de dorescu ceva, elu este gat'a a le satisface dorinti'a. Si pe locu tramise unu curieru la mam'a unuia din ei, ce siedea departe de Roma, cá-sa spuna biatei femeí ingrigrate, cà fiu-so n'are sa patimésca nimic'a. Éra pe densii pe amendouí nunumai că i invità la o cina amicale, ci enca adou'a di la spectacululu de gladiatori, cu precaugetare i puse sa siédia pe langa densulu, si ferele luptatoriloru aduse lui le oferí si loru spre inspectare. Se mai vorbesce, cà, dupace le a cunoscutu oroscopulu, ar fi dísu: „cà ambiloru le amenintia periculu; anse in venitoriu si din partea altuia,“ cum s'a si întemplat.

Pe frate-so, care nu încetá de a i întinde curse; care marse pana a provocá pe facia ostirea la rebeliune, si in urma se-încercá a fugi, nu se-putù nice intr'unu modu înduplecá, cá-sa lu pèrdia, séu sa lu essileze, séu macaru sa lu tracteze cu mai pucina onóre. Din-contra si deaci înainte continuá, cum a facutu din din diu'a antâia a suirii sale pre tronu, a lu tractá in publicu cá pe coregentele si cá pe sucesorulu seu, numai uneori între patru ochi ilu rugá cu lacrimile pe ochi: „Cá-sa voiiasca odata si elu a lu iubi cu amóre fratiasca imprumutata!“

X.

In mediloculu acestei domniri bune ilu rapì mór-tea, mai multu spre nefericirea omenimii, decâtu spre a sa. Dupa desfacerea spectacelor, pela a caroru fine plansese multu in faci'a poporului, se-duse in tíer'a Sabina enca si mai intristatu cu inim'a, pentru-cà i fugise victim'a dela sacrificiu, si pentru-cà timpulu fiindu serinu tunase. Apucatu de friguri la prim'a statiune, 'si continuá calea in lectica, candu, cum spunu, dandu perdelele la o parte cautà la ceru, geluinduse multu: „Cà elu n'a meritatu cá-sa i se-ia viati'a, cà n'a facutu nice o fapta, de care sa i para reu afara de un'a.“ Care sa fi fostu acésta fapta, elu n'a spus'o atunci; éra altii cu greu o voru descoperi. Unii dîcu, cà cugatase la relatiunile adulterie, in care ar fi statutu cu cumnata sa, soci'a frate-so. Ci Domitia dîcea cu juramentu, cà asemenea relatiuni n'au fostu între ea si Titu; si oa erá o astfelu de femeia, cà, déca ar fi fostu ceva, nunumai cà ar fi negatu; ci s'ar fi si laudatu cu unu ce asemenea, cum erá dedata a nu face nice unu secretu din tóte blastamatiele sale.

XI.

Murî in aceeaşi vila unde a essitu din viaţia si tata-so, la treispredece Septembre, după douî ani, doue luni si douedeci de zile, in urm'a succesiunii sale pe tronul la tata-so, in etate de patrudeci si unulu de ani. Cum se-respandî printre ómeni faim'a despre mórtea lui, gelea devenî in acea mesura generale, cá-si candu ar fi muritu in tóta cas'a câte vreunu membru scumpu alu familiei. Senatulul, fara sa áscapte a se-convocá prin edisu, alergà la Curia, ale carei'a porti erá inchise enca si, dupace s'au deschisu, gramadira pe mortu cu atâtea laude si vorbe de recunoscintia, câte nu i se-facura nice odata nice candu erá in viaţia.

Note la Titu Flaviu Vespasianu fiulu.

1) Cap. I. Septizoniu = edificiu cu septe zone, adeca cu septe despartiaminte.

2) Cap. II. In testu metoposcopus (*μετωποσκόπος*) literalmente privitoru séu examinátoru alu fruntii, omu care din acésta apoi prorociá.

3) Cap. VI. Cà ar aspirá la domnia.

4) Cap. VII. Din consideratiuni de statu s'a des-facutu Titu de acésta Princesa Jidana, dupace ar fi avutu de aface cu dens'a unu cursu de unuspredece ani. Unii credu cà sa fi fostu si logoditu cu ea.

5) Inceputu de tata-so Vespasianu.

6) Cap. VIII. Cá-sa pricepemu acést'a, câta sa scimu: cà nescine candu isi perdea o cauza de judecata, sustienuta prin vreo lege órecare, putea renoui din capu procesulu, provocandu-se la alta lege; de

alta parte se-incepea o multime de procese despre credere; sub pretestu că testatorul mortu n'ar fi fostu liberu dupre nascere, ci numai iertatu. Si intr'unu casu si intr'altulu ómenii erá espusi la o multime de chicane.

7) Cap. IX. Curate de sange, caci unui sacerdote nu 'i erá iertatu nice sa priviasca unu cadavru (mortacina), cu atátu mai púcinu sa verse sange. Acést'a din urma, adeca sa verse sange, chiaru si de animalu, nu este iertatu nice la preotii nostri gr. orientali. — Ce! va díce cineva superstitia? da superstitia, dar vedi că, candu unu Nerone ar fi tienutu acésta superstitia, n'ar fi ucisu atâtea lume si intre altii chiaru pe mamasa Agripina, ce 'i a castigatu prin nisuintiele ei vendendu si trupulu, imperiulu; nu ar fi inveninatu pe Britanicu, pe frate-so.

Titu Flaviu Domitianu.

I.

Domitianu s'a nascutu in douedieci si patru Octomvire, pecandu tata-so erá desemnatu de consulu si avea sa intre in acésta functiune in lun'a viitoria, in regiunea Romei a siessea, in cas'a dela Marulu-punicu, pe care apoi o prefacú in templulu gintii Flavia. In timpulu copilarii si alu primei sale junia, se-díco, sa fi traitu intr'atat'a lipsa si infamia, încátu n'avea spre trebuinti'a sa nice macaru unu vasu de argintu; de alta parte e fapta necontestabile, cà Clodiu Pollione, barbatu de rangu pretoriu, la care se-repórta poematele lui Nerone, intitulatu Chiorulu, a conservatu si uneori a si aratatu, unu biletu chirografu dela Domitianu, in care acest'a i promite o nópte; si cà n'au lipsitu si de aceia cari afirmara, cà Domitianu sa fia fostu spurcatu si din partea lui Nerva, care apoi i urmà nemediatu pre tron. In resbelulu Vitellianu fugì in Capitoliu cu unchiu-so Sabinu si cu o parte din militarii presenti; ci, dupa inrumperea contrariiloru si arderea templulu petracú nóptea ascunsu la unu veghiatoru de templu, si demaneti'a stravestitu cá preotu alu Isis se stracurà printre sacrificatorii acestei superstitiuni desierte preste Tibru la mam'a unui conscolariu, unde statù ascunsu atátu de bine, încátu nu fù cu putintia scoditoriloru, cari 'i luasera urm'a, alu aflá si alu prinde. Infine dupa victori'a tata-so essi la lumina, fù consalutatu de Cesare, capatà prefectur'a Romei cu putere consulare, tienù anse numai titlu, lasandu tóta grigea jurisdictiunii asupr'a celui

mai aprópe colega alu seu. Dealtamente tóta pute-rea positiunii sale de principe imperiale o intrebuintiã cu atare licentia, cà de atunci aratã cum va sa fia in fitoriu. Astfelu, cá-sa nu insieru multe, dupace p. e. a batjocoritu pe cele mai multe femei maritate, 'i rapì lui Eliu Lamia soci'a, pe Domitia Longina. si o duse de nevésta; si apoi numai intr'o di impartì preste douedieci de functiuni atátu pentru Roma câtu si pentru provincie, încátu Vespasianu numai încetã a dîce: „Cã se-mira cum de nu'i tramite fiiu-so si lui insusi vreunu sucesoru.“

II.

Intreprinse si o espeditiune incontr'a Galiei si incontra Germaniei, fara a fi fostu necesaria, si im-protiv'a svatului amiciloru tata-so, numai pentru cá-sa se-póta mesur'a in fapte si demnitate cu frate-so. Pentru acést'a fù aspru dojenitu de tata-so, si, cá-sa nu 'si uite de etatea (erã de 18 ani) si de positiunea sa, de atunci fù obligatu a siedea la tata-so, si de cãteori Vespasianu si Títu essiã in publicu a venì in lectica dupa scaunulu loru de pompa, precum insocise si triumfulu judaicu alu ambiloru calare pre unu calu albu. Din cele siesse consulatate ale sale purtà numai unulu in calitate de consulu ordinaru,¹⁾ pe acést'a enca pentrucã frate-so se-retrase si 'i sustienù candidatur'a lui. Si elu sciã de minune a face pe modestu; mai antãiu de tóte faciarì inchinare la poesia, cu care pana aci n'avù nice odata nemic'a a face, si pe care mai tardiu o respinse cu dispretiu dela sine. Recità versuri si in publicu chiaru. Cu tóte acestea candu Vologesu, regele partiloru cerea incontr'a Alaniloru trupe adjutatórie cu unu duce din fiiu lui Vespasianu, Domitianu miscã tóta pétr'a spre a fi insusi insarcinatu

cu acésta misiune. Ci, dupace espeditiunea nu se-puse în lucrare, cercà cu daruri si cu promisiuni a înduplecà pe alti regi de ai Orientului, cá-sa faca asemenea cêrere. Candu a muritu tata-so, statù multu la ganduri óre sa nu promita elu militariloru donativulu indoitu, si nu se-sfii a se-fali in publicu dîcendu: „Cà tata-so l'a numitu in testamentu de coregente, ci cà s'a falsificatu testamentulu.“ Si de atunci n'a mai incetatu a intinde curse frate-so Titu pe facia si pe ascunsu pana in or'a in care ordinà, cá-sa lu lasa jacendu de mórte cá pe unu mortu, inainte de a'si fi datu sufletulu. Reposatului, afara de apoteosare, nu i a facutu alta onóre; dincontra in cuventarile si in edisele sale nu lipsià piclesu a 'i atacà fôrte desu memori'a.

III.

Pela inceputulu domniei sale se-inchidea in cabinetulu seu pe tóta diua câteva óre, in care nu se-ocupá cu altuceva decátu cu a prinde musce si a le strafige cu unu stilu (de scrisu) fôrte ascutitu. Deaci Vibiu Crispu luà ocaziune cá unuia, ce intrebese „de este cineva inîntru cu Cesarulu,“ sa 'i doa acelu respunsu nimeritu: „Cà nice o musca macaru.“ Apoi pasulu antâiu ce l'a facutu dupa aceea, a fostu, cá pe soci'a sa Domitia, dela care in primululu seu consulatu avù unu fiu, si pe care la unu anu dupa acést'a o salutase de Augusta, sa o lapede, din cauza cà ea se-amorizase nebunesce in actorulu Paride; ci peste pucinu, neputandu trai despartitu de ea, o primì érase de socia sub pretestu, cà acésta o cere ferbinte vócea poporului. Ce s'atinge de purtarea sa in guvernarea statului s'a aratatu multu timpu asia si asia, cá unu amestecu, compusu din parti egali de rele si de bune,

pana candu infine 'si prefacù si cele bune in rele. Pe câtu se-póte dá cu socotél'a elu erá rapitoriu de lipsa, crudu de frica preste natur'a sa.

IV.

Spectacule dede multe si pompóse si bogatu preparate nunumai in amfiteatru, ci si in cercu; aci, pe langa concursurile obicinuite cu cara trase de câte doui si de câte patru caii, a pusu sa se-representeze si o bataia dupla de calareti si de pedestri; si in amfiteatru si o bataia navale chiaru. Venatórie si lupte gladiatoresci dede si nóptea la faclie aprinse; pe arena se-infaciesiara cá luptatori pe langa barbati si femei. Cá unu privitoriu diliginte, ce erá alu spectaceloru, dato de Cestori, pe care odinióra suspendate le restabili éراس, concese poporului a pofti dela densulu câte doue parechi din propri'a sa céta de gladiatori, pe cari apoi la finea spectaceloru i intrucea pe arena cu totu aparatulu de curte. Câtu tienea luptele gladiatoresci 'i stá înaintea picióreloru lui unu piticu imbracatu in carlatu cu unu capu preste mesura micu si diformu, cu care siedea la palavre mereu, uneori si despre lucruri serióse; celu pucinu spunu sa lu fi auditu facendu 'i intrebarea: „Cà óre scie elu pentru ce a gasitu de bine cá la cea mai noua impartire de functiuni sa 'i dea lui Meciu Ruffu Egipetulu de provincia?“ Mai dede si batai navali, la care luara parte flote mai complete, spre care scopu sapase unu lacu aprópe de Tibru si lu cercuduse cu scaune; si siediu pana la finea nau-machici, desi ploá de turná. Celebrá asemine si jocurile secularia; period'a acestor'a anse elu n'a datat'o dela diua in caré le tienuse mai de éurentu Claudiu, ci din timpulu in care le dedese odinióra Augustu.

La serbatóri'a acést'a, in diu'a, in care se-tienura concursurile de cara, spre a puté pune in scena o suta de cursuri,²⁾ scadiù numerulu giururilor de facutu dela câte siepte la câte cincii.³⁾ Asiedià si lui Joue Capitolinu o cérta periodica cincianuale de specia triplice: musicale, ecuestre si gimnica pe premia mai mari de coróne, decátu cum se-face astadi. Se-tienea certe si in pros'a latina si grecésca, si afara de chitaristii solo se-producea si chitaristi in choru si de accia cari canteculu din gura 'si lu acompanyá de chitare. In stadiu curá pe intracute pentru premiu si vergure. Presidá concursurile in scarpí, imbracatu in toga purpuria grecésca, purtandu in capu coróna de auru, ornata cu icónele lui Joue, a Junonii si a Minervei; alaturea siedea preotii lui Joue si colegiulu preotiloru Gintii Flavia, imbracati in asemine ornatu, cu acea diferintia numai, cà in corónele acestor'a, pe langa celelalte, mai stá si icón'a lui Domitianu. Mai incolo serbá in toti anii serbatorile de cincii dile ale Minervei in Albanu; in acareia onóre asiedià unu colegiu de preoti, din care alesi prin sorti antistii avea sa dea venatorie stralucite, representatiuni scenice, si pedea-supr'a si concurse de oratori si de poeti. Danie in bani facù poporului de trei ori câte trei sute de sestertie de omu, si privitoriloru de spectacule o mésa fórte bogata. La serbatorile celoru siepte colini impartí intre senatori si cavaleri pânarie si intre poporu corve cu de ale mancarii, si fù celu antâiu care incepù a mancá; adoua di respandí misilia⁴⁾ de tóte speciele; ci, fiinduca partea cea mai mare a acestor'a cadiuse preste scaunele unde siedea poporulu, publicà prin eroldu cà voiiesce a mai aruncá pentru fiacare despartimentu de scaune, alu senatoriloru si alu cavaleriloru, enca câte cincidieci de misilia.

V.

Prefacù fôrte multe edificia din cele mai pom-póse ruinate prin focu, între care e si Capitolulu, care arsese érase, anse in inscriptiunile tuturoru puse numai numele seu, fara sa faca vreo mentiune despre primul intemeitoriu.⁵⁾ Facù din fundamentu lui Joue Aparatoriulu in Capitoliu unu templu, precum si Forulu ce pórta adi numele Nerva, apoi templulu Gintii Flavia, dinpreuna cu unu Stadiu, unu Odeu si o Naumachia, Din petrite acesteia se-refacura mai târdiu doue lature ce arsesera ale Cercului Massimu.

VI.

Din speditiunile sale militari unele le întreprinse de luna voia, altele de nevoia. De buna voia, cea improtiva Cattiloru; de nevoia: un'a incontr'a Sarmatiloru, cari taiasera o legiune dinpreuna cu legatii ei; doue incontra Daciloru, cea antâia pentru cá-sa 'si resbune de perderea ce o suferise Oppiu Sabinu, barbatu consulare; cea adoua, dupace fû batutu si Corneliu Fuscu, prefectulu cohortiloru pretoriane, cui i a fostu incredintiatu suprem'a comanda in resbelulu contr'a acestui poporu. Tienù triumfu de Catti si de Daci dupa mai multe batai de succesu variu; éra dupa finitul resboiulu contra Sarmatiloru se-multiemî a dedicá lui Joue Capitolinu coron'a sa de laura. Resbelulu civile, aprinsu de L. Antoniu, gubernatorulu Germaniei superiori, ilu apasà fara a essi din Roma ajutatu de unu casu de mirare fericitu. In or'a adeca candu erá sa se-decida lupt'a, versanduse Rinulu, trupele Varvariloru, destinate a veni lui Antoniu spre ajutoriu, fure impedeate in tracutu. Despre acésta victoria elu luase scire prin semne, mai inainte de a o primi

prin curieri. Chiaru in diua, in care se-facea batai'a decidiatória, unu vulture mare fôrte imbraciesiã cu aripile sale statu'a lui din Roma si scóse nisce tiepeto de bucuria; si nu multu dupa acést'a se-lati faim'a, cà Antoniu e ucisu cu atât'a positivitãte, încãtu multi afirmã cà i au vediutu si capulu adusu la Roma.

VII.

Elu intruduse mai multe reforme si in datinele de mai nainte ale vietiei comuni. A cassatu impartirea de bucate in portiuni mici, si a restavilitu datin'a cineloru regulate. La celea patru factiuni anteriori ale Cercului mai adause altele doue: pe cea cu panur'a auria si pe cea cu panur'a purpuria. Oprì pe istrioni de a mai produce representatiuni pre scena prin teatrele publice; le concesse anse dreptulu de a'si essertiã artea prin case private. Oprì scopirea barbatiloru. Scadiù pretiulu eunuchiloru, cari se mai affiã pela negotietorii de sclavi. Facenduse intr'unu anu vinu multu si grane fôrte pucine, fiindu de parerea, cà acést'a vine de acolo, cà ómenii negrigescu cultur'a ogóraloru pentru cá-sa lucreze mai bine viele, emise edisulu prin care orînduiã: „Cã in Italia nimene sa nu mai satésca viie noua, éra prin provincie sa se-taia, si sa se-lase numai pe diumatate celu multu;“ ci n'a stauritu cá-sa se-essecute acésta mesura. Pe unele din functiunile cardinali de statu le dede si la iertati si la cavaleri romani. Ordinã cá in aceasi tabera sa nu se-póta intr'uni doue legiuni si sa nu fia iertatu cá militarii sa póta depune in cass'a legiunii mai multu de o miia de numi; din causa cà se-convinsese cà L. Antoniu pedeoparte avusese doue legiuni in tabera; si pe de alt'a cà la incercarea sa de rebeliune fusese sustienutu si prin sumele de bani depuse de militari

in cass'a legiunii. Mari si soldulu militariloru cu o patrime adaugendu le câte trei bani de auru.

VIII.

Tienea judecata cu zelu si cu grige de multe ori in Foru de pre tribunalu in siedintie extraordinarie. Cassà sentintiele de judecata cele facute dupre favóre ale judecatoriloru centumvirali. Pe recuperatori i admonà éراسيéra, cá in cause de judecata, relative la eliberarea vreunui sclavu, sa nu se-conduca de argummente parute. Inferà cu not'a infamiei pe judecatorii cumparati cu bani dinpreuna cu colegiulu loru intregu. Concese tribuniloru plebii cá-sa traga la judecata cá pe unu mancatoriu pe edilulu, care s'arata avaru, si sa céra dela senatu judecatori in contr'a lui. Sciù a infraná si pe ceilalti functionari atâtu in Roma câtu si prin provincie, încátu nice odata ei n'au fostu mai cumpatati si mai drepti; caci pe mai multi din ei 'i vediuramu dupa mórtea lui a fi trasi prin judecati pentru felu de felu de crime. In censur'a sa desfintiã abusulu, ce se-intrudusese in teatre de a siedé care cum i placea pre scaunele rezervate cavaleriloru. Panfletele, ce se-respandiã in publicu cu scopu, cá-sa desonoreze pe barbati si pe femei de distinctiune, le nimicì si pe deasupra dechiarà de infami pe autorii acelorasi. Pe unu barbatu de rangu Cestoriu, despre care i spusera, cà e datu cu patima la pantomima si la saltu, ilu degradà din rangulu senatorescu. Lipsi pe femei cadiute in adulteria de dreptulu de a amblá in lectica si de a primi legate testamentarie. Unu cavaleru romanu fù stersu din numerulu judecatoriloru, pentruca 'si luà de nevésta pe o femeia, pe care elu o acusase de adulteriu si o lapadase dela sine. Mai multi senatori si cavaleri fure condamnati in puterea

legii Scantinia.⁶⁾ Calcarea votului castitatii a vergurilor Vestaline, tracutu cu vederea din partea tata-so si a frate-so, o pedepsì in diverse moduri dar fórte aspru; cele cadute inainte de domni'a sa cu perderea capului, pe cele cadute sub domni'a sa dupre vechea datina,⁷⁾ caci, pecandu suroriloru Ocellate, precum si Varonillei, le lasase in voiia, cá-sa 'si aléga felulu mortii, si pe insialatorii loru i essilase, puse mai tardiu cá pe Cornelia, Maimarea Vestaliloru, mantuita odinóra de pedéps'a acestei crime, apoi dupa unu lungu intremediu de timpu desnou acusatá si dovedita, sa o ingrópe de viia: éra pe amantii ei sa i bata cu vergi pana la mórte in adunarea poporului, afara de unu singuru barbatu de rangu pretoriu, pe care, pentrucá incontr'a lui si la adoua cercetare nu erá decâtu numai o marturisire, si acést'a enca stórsa prin tortura, din gratia numai ilu essilà. Si pentru cá-sa nu lasa nepedepsita nice o vatamare a respectului cuvenitu dieiloru, puse pe militari, cá-sa dea jos unu monumentu, pe care unulu din iertatii sei ilu inaltiasé fiu-so din petrele, ce erá destinate pentru templulu lui Joue Capitolinu, si ósele si remasitiile de cenuse ce se aflá intr'ensulu le aruncá in mare.

IX.

Pela inceputu avea atât'a fiuru de totu felu de versare de sange, încátu, venindu 'i odata in minte, pecandu tata-so erá absente enca, versulu lui Virgiliu:

„Inainte de ce o ginte impia s'a ospatatu din junci ucisi.“⁸⁾

se-determinase a opri prin edisu, cá-sa nu se-sacrifice boui. Cátu a fostu privatu, ba chiaru si dupace s'a facutu imparatu cătuva timpu, nu s'a pututu vedé

intr'ensulu nice unu semnu de iubire de argintu séu de avaritia; dincontra a datu probe luminate nunumai de neinteresare ci si de liberalitate chiaru. Pește toti câti ilu incungiurá 'si reversá darurile sale cele bogate, si svatulu lui de frunte catra densii erá: „Numai sgarciti sa nu 'mi fiti.“ Nu primiá ereditati de acele ce i le lasá ómenii, cari avea copii. Chiaru si legatulu din testamentulu lui Rusciu Cepione, care lasase cá ereditoriulu seu sa numere pe totu anulu o suma determinata de bani la fiacare din senatori candu intra in curia, ilu anulá. Tóte procesele, câte atírná in Erariu⁹⁾ cu data mai veche decâtu cei cinci ani din urma, le casá, si suferi receperea acelorasi numai intre terminii de unu anu sub conditiune, cá-sa ajunga pe acusatoru pedéps'a essilului, déca nu va castigá caus'a. Scriitoriloru de Cestura, cari dupre datina, desi incontr'a legii Clodia, facea negociu, pentru tracutu le iertá pedéps'a. Ogórale, care la impartirea Campului intre veterani, remasera fara domni, le lasá la vechii posesori pe calea prescriptiunii. Falsele acusari la Fiscu le infraná pedepsindu aspru pe acusatorii cei mincinosi, si de comunu se-repetiá vorb'a lui acést'a: „Cá unu Imperatu, care nu pedepsesce pe denuncianti, i imbarbatéza.“

X.

Dar elu n'a remasu nice in calea blandetiei, nice in cea a neinteresarii: desi cadíu mai iute in crudime, decâtu in iubire de argintu. Pe unu discipulu alu lui Paride pantomimulu, unu june nematuru enca si pe atunci morbosu, ilu ucise, numai pentrucá bietulu seminá la talentu si la frumsetia sterióre cu maisterulu seu;¹⁰⁾ totu asia si pe Ermogene Tarsa, pentru órecare alusiuni facute in istori'a sa; librarii insusi, cari

o descriesera, fure sîpti pre cruce. Pe unu tata de familia, care disese: cã unu gladiatore Tracu cu unu gladiatore Mirmilone se-póte mesurá, nu anse si cu Munerariulu,¹¹⁾ puse sa lu estraga din scaune, sa lu duca in arena, sa i lege de gútu o tabla cu inscriptiune: „Partisanu de Tracu blastematoriu contr'a majestatii,“ si sa lu dea mancare caniloru. Perdù pe mai multi senatori, intre cari si pe cãtiva consulari: astfelu fù Civicu Cereale, chiaru pe timpulu candu erá proconsulu in Asia; pe Salvideanu Orfitu, pe Aciliu Glabrione, cari traiá in essiliu, i ucise sub pretestu ca meditéza schimbarea domniei. Pe ceilalti pãntu lucrurile cele mai de nemic'a: pe Eliu Lamia p. e. pentru nisce vorbe, ecuiwoce cu adveratu dar facute de multu timpu si nevinovate, precum cã, dupace i se-rapise soci'a, a disu catra nescine, care i laudá vócea cea buna: Eu ajunu,¹²⁾ si cã a respunsu lui Titu, care ilu svaduiá sa se-insóre pentru adouaóra: „Nu cumva iti trebue si tie o muiere;“¹³⁾ pã Salviu Cocceanu, caci serbase diua nascerii lui Otone imperatulu, a unchiu-so, pe Metiu Pomposianu, caci parerea publica erá, cã oroscopulu lui i prorocese domni'a, pentrucã purtá cu sine o charta a lumii depicta pe pergamentu si cuventari de ale regiloru si de ale duciloru strase din T. Liviu, si pentrucã a datu sclaviloru sei numele Magone si Annibale; pe Sallustiu Lucullu, legatulu Britaniei, caci suferise a se-numi o specie noua de lanci Lucullice dupre numele seu; pe Juniu Rusticu, pentrucã publicase nisce laude relative la Petu Trasea si la Elvidiu Priscu, si i numise: cei mai virtuosu din ómeni. Cu ocasiunea acestui din urma procesu totudeodata departá din Roma si din Italia pe toti filosofii. Elu ucise si pe Elvidiu fiiulu, acusandu lu, cã intr'unu

essodiu¹⁴⁾ scenicu, sub numele de Paride si Enone, ar fi criticatu despartirea lui de Domitia; pe Flaviu Sabinu, unulu din cei doi veri buni ai sei, pentrucà in diua adunarii consulari, candu fù desemnatu de consulu, croidulu, din eróre, inlocu de consulu ilu prochiarnase imperatu. Crudimea lui s'a mai maritu enca indata dupa victori'a reputata asupr'a resbelului civile.¹⁵⁾ Pentru cá-sa descopere pe çomplicii enca ascunsi, elu supuse pe multi din partitulu contrariu la o noua specia de tortura, bagandule focu in partile rusinöse, unora taindu le si manile. E fapta notoria, cà numai pe doi inisi i a iertatu din cei mai fruntasi, pe unu tribunu de clava lata, si pe unu centurione, cari, cá-sa se-póta scusá mai usioru, dovedira cà ei sunt dati la Venerea nefanda, si cà din caus'a acést'a ei nu putea fi de nice o importantia nice inaintea ducelui, nice inaintea militariloru.¹⁶⁾

XI.

Crudimea lui nunumai cà erá nemarginita, ci enca si rafinata si neprevediuta. Pe cassiariulu seu, cu o di mai nainte de a lu tramite la mórtea pre cruce, ilu chiamà in cabinetulu seu, ilu facù sa siedia pre patu alaturea sa, si lu lasà cá pe unu omu neingrigiatu si veselu, ce e si mai multu i facù grati'a a i tramite si din cin'a sa ceva. Pe Arretinu Clemente, barbatu consulare, unulu din amicii si agentii sei, pecandu planuiá cá-sa 'i ia capulu, ilu tractà cá mai inainte cu aceasi si enca cu mai mare favóre, pana ce infine, intilhindu pe denuntiantele lui, candu se-preamblá impreuna in lectica, i dise: „Vrei tu cá mane sa ascultamu pe acestu sclavu de nimic'a?“. Si pentru cá-sa plesnésca in facia intr'unu modu si mai injuriosu patienti'a ómeniloru, nu dictá

nico odata vreo sentintia de mórte, fara a o intruce
mai antâiu cu vorbe dulci si blande: încâtu ajunsese:
cá nemic'a sa nu fia unu semnu mai securu de essi-
tulu celu reu, cá chiaru blandeti'a cu care 'si incepea
vorbirea. Astfelu intr'o di presentandu senatului pe
nisece acusatii de crim'a lesei majestatii premise: „Cà
se va vedé astadi pana la ce gradu este elu
scumpu senatului;“ cu acésta scóse usioru, cá a-
cusatii sa fia condamnati la mórtea dupre datin'a pa-
rintésca.¹⁷⁾ Apoi spaimentatu insusi de infiorátorea
pedépsa, spre a departá dela sine odiosulu, s'apucá
a se-dechiará incontr'a essecutarii sententiei facute, cu
aceste — caci socotescu a fi de interesu sa cunós-
cemu propriaie lui cuvinte: — „Lasati i, parinti
conscrisi, sa capatu din fiiasc'a amóre a vó-
stra catra mine, ceace sciu cà eu greu voiuu
capatá, cá condamnati din partea vóstra sa
póta avé voi'a libera a 'si alege ei insusi fe-
lulu mortii lor. Caci cu acést'a si ve veti
crutiá ochii de o trista vedere, si vorú intie-
lege toti, cà si eu am fostu de facia in acésta
siedintia a senatului.“

XII.

Descandu cass'a statului prin edificari maretie
si prin serbatori de jocuri publice, precum si prin
adausulu facutu la soldulu militariloru, mai antâiu facú
experimentu, cá-sa reduca numerulu militariloru spre
a impuciná spesele ostirii; ci, vediendu cà mesur'a
acést'a ilu espune la incursiunea barbariloru, fara sa
'i imbunatatieze finantie, apoi se-puse a pradá fara
nice o sfiála in modulu cum 'i veniá mai bine. Bu-
nurile viiloru si ale mortiloru i cadea prada dupa verce
incriminare si prin fiacare denunciante. Erá destulu a

'i se-imputá cuiva, cà a facutu séu a disu ceva in-contr'a majestatii imperatesci. Se-confiscara averi, cari nu priviá in nemic'a pr Cesarulu, indata ce se-gasiá cineva, cá-sa marturisésca, cà a auditú din gur'a re-positului, pecandu erá in viatia enca „Ca Cesarulu este erediotoriulu seu!“ Dar cu mai mare asprime decâtu tóte se-scótea darea dela jidovi. Se-denuntiá la Fiscu atátu aceia cari, fara a se-dá de jidovi, traia dupa datinele jidovesci,¹⁸⁾ câtu si aceia cari 'si ascun-dea nationalitatea, pentru cá-sa scape de darea impusa gintiloru. Mi aducu aminte sa fi vediatu, pecandu eram junisioru, cum unu procuratorú si unu colegiu numero-rosu visitá pe unu bietu betranu de nouedieci de ani, cá-sa védia cu ochii nu cumva e taiatu impregiuru. — Enca de pecandu erá numai june s'aratá trufasiu, sumetiu si fara mesura in vorbe si in purtare. Ce-nidei, concubin'a tata-so, candu veni din Istria, voiindu cá sa lu sarute cá totudaun'a, i intinse man'a (spre sarutare). Nemultiemitu, cà si ginerele frate-so tiene servi imbracati in albu, citá versulu Omericu de sensulu: „Domni'a multor'a nu e buna.“¹⁹⁾

XIII.

Éra dupace s'a suitu pre tronu avú fruntea a díce laudanduse in senatu: „Cà insusi a datu si tata-so si frate-so imperiulu, cà aceia n'au facutu decâtu sa 'i lu dea inapoi,“ si, la reinsuratóri'a cu nevést'a sa de care se-despartise, a intrebuintiá vor-bele: „Că elu a rechiamat'o sa vina pre diésc'a perina a sa.“ Ascultá cu placere candu la mas'a cea mare poporulu i strigá in amfiteatru: „Salute Domnului si Dómnei!“ Sumeti'a i merse si mai departe. Candu, la concursulu solenelu datu in onórea lui Joue Capitolinu, ilu rugara toti cu o voce, cá-sa

binevoiasca a primi érași in senatu pe Palfuriu Sura, pe care ilu scosese, si care tocm'a acum essise victoriu din cêrt'a oratoriloru, nu socoti demnu nice macaru de respunsu pe publicu; ci i impuse tacere prin eroldu. Totu asemenea trufia arată elu si candu a dictatu in numele procuratoriloru sei urmatórea formula de scrisóre: „Domnulu si Dumnediculu nostru orînduesce cá asia sa fia.“ Acést'a pe urma se-facù usu cá nice cu gur'a nice in scrisu sa nu i mai dîca altfelu. Nu suferi a 'i se-pune in Capitoliu alte statue, decâtu de auru séu de argintu, si enca de pondere defipta. Janus si arcuiri cu cadrige si cu semne de triumfu deasupr'a facù prin tóte regiunile Romei atâtea si asia de mari, încátu pe unulu din ele se-puse inscriptiunea grecésca: ἀρχαῖ (destulu). A fostu de sieptesprediece ori consulu, decâtiori nimene inainte de densulu. Din care cele siepte medie le purtà unulu dupa altulu; ci pe tóte mai numai cu titlu, si pe nice unulu nu lu ducea preste prim'a Maiu, pe cele mai multe si numai pana la treisprediece Ianuariu. Dupace a tienutu doua triumfe si a luatu conumele de Germanicu, apoi numi dupre pronumele sale, Germanicu si Domitianu, lunile Septemvre si Octombre, pentrucà in cea dintâia se-suise pre tronul, in cea adou'a se-nascuse.

XIV.

Prin asemenea purtare facenduse unu obiectu de teróre si de ura pentru toti, fù ucisu infine in urm'a unei conjuratiuni urdite de amicii si iertatii sei cei mai intimi, si totudeodata si de soci'a sa. De multu timpu avea elu o presimtire despre anulu si diua, ba chiaru si despre or'a si felulu mortii sale. Tóte 'i le prorocisera in juneti'a sa Caldeii cititori de stele. Tata-

so însusi, vediendu lu odata la cina, că nu mananca din bureti, euca ilu luase in rîsu inaintea tuturor, că nu 'si cunósce mai bine sórtea, si că nu se-teme de feru mai virtosu. Deacea elu traiá pururea cu fric'a si grigea in inima, si se-turburá preste mesura la cea mai mica suspiciune. Astfelu se-crede, că nemic'a n'a contribuitu asia de multu la revocarea edisului seu, prin care se-ordiná taiarea viiloru, cá publicarea unei carticele, in care se-cuprindea versurile grecesci de sensulu:

„De me vei róde pana in radacina chiaru, eu totu
voiu produce atátea fructe,
Cá-sa poti fi stropitu cu vinu, Cesare, candu vei cadé
victima.“²⁰⁾

Totu din acésta temere refusà elu si onórea cea noua cugetata de senatu — macaruca erá celu mai poftitoriu de atare onóre, — „că, adeca, de căteori va purtá densulu consulatulu, totudaun'a cavalerii romani, alesi prin sorti si imbracati in vestminte de serbatória cu lanci militaresci sa i mérga inainte intre lectori si aparitori.“ In mesura ce vedea, că s'apropia timpulu pericolu temutu se-facú totu mai ingrigiatu, încátu paretii porticiloru, prin cari avea datina a se-preamblá, i captusi cu petre luminóse,²¹⁾ pentrucá prin resfrangerea obiecteloru in lustrulu acestor'a sa póta vedé ceace se-face in dosulu seu. Si pentru că-sa bage in inim'a domesticiloru sei convingerea, că nu e iertatu a atacá viati'a domnului loru, nice din intentiune buna, condemnà la taierea capului pe secretariulu Epafroditu, care tracea a fi ajutat cu man'a sa pe Nerone, lasatu de toti, a se-sinucide.

XV.

Infine perdù pe veru-so, Flaviu Clemente, unu omu de insemnatate adevratu nula, abia essitu din Consulatu pentru o suspiciune de nimic'a, desi insusi dechiarase pe fiii acelui'a, copii enca, de sucesori ai sei, si le schimbase numele primariu alu unui'a in Vespasianu, alu altui'a in Domitianu. Prin acésta fapta de crudime 'si grabi mai tare perirea.²²⁾ Optu luni dearîndulu tuná fulgerulu mereu, incátu dupa atâtea semne ce i se-facea eschiamà: „Ci trasnéscă pe cine va vré!“ Si fulgerulu trasni in Capitoliu, in templulu Familiei sale Flavia, in cas'a si chiaru in camer'a de durmitu a sa din Palatiu; si totudeodata prin tempestate fù scósa depre pedestatulu statuei sale triumfali si tabl'a cu inscriptiunea si aruncata pre monumentulu celu mai aprópe. „Fortun'a dela Preneste, carei'a in totu cursulu domniei sale i se-recomendá la anulu nou, si capatá pururea totu aceasi buna prorocia, in celu din urma 'i dede unu respunsu fórte tristu, in care fù vorba si de sange. Arborele, care pecandu Vespasianu erá privatu caditu se-inal-tiase éراس, acum se-resturnà desnou.²³⁾ Minerva, careia elu i dedicase unu cultu superstitiosu, i s'a arata-tu in somnu si 'i a spusu, că nu lu mai póte protege, caci Joue a desarmat'o. Cu tóte acestea nemic'a nu 'i facù atât'a intiparire, cá respunsulu si casulu Astrologulu Ascletarione. Denuntiantii spusera lui Domitianu, si o marturisi si astrologulu, că a vorbitu in publicu laudanduse, de ceace 'i a desco-peritu lui artea sa din ascunsele viitoriului; Domitianu ilu intrebà: „Dar pe tine ce sórte te ascépta?“ astrologulu 'i respunse: „Cà peste pucinu me voi face mâncare caniloru;“ tiranulu dede ordinu, că numai decátu sa 'lu ucida, si, pentru că-sa scótiă de

minciuna artea lui, totu deodata 'i obligà cá-sa lu ingrópe bine cu cea mai mare grigia: Pecandu se-ocupá cu acést'a, éca vino unu ventu rapede, restórna rugulu si canii se-impartu in cadavrulu semiarsu alu astrologului. Latinu, mimulu, tracendu din intemplare, vediù acést'a cu ochii, si i o spuse la cina lui Domitianu intre alte noutati diurnari.

XVI.

Cu o di mai nainte de a peri, aducendu i pre mésa tuberi,²⁴) ordinà sa i lasa pe mane, adaugendu: „déca cumva mi va mai fi iertatu a mánca din ei;“ si, intorsu catra cei ce siedea aprópe de densulu, díse: „In diua viitória lun'a so va cruntá in zodi'a Udatoriului, si va veni unu evenimentu de care tóta lumea va vorbi.“ Pela mediulu noptii fù cuprinsu de atât'a teróre, cà sarì din patu. Demaneti'a luà la ascultare pe unu aruspice, tramisu din Germania, carele intrebatu despre unu fulgeru, prorocise schimbare de domnia, si lu condemnà la mórte. Scarpinandu 'si pré tare o bubulitia, ce o avea in frunte, i essi sange, si strigà: „O, de s'ar fini odata!“ Apoi intrebà, câte ore sunt, si, inlocu de cincì, de care avea mare teróre, i spusera cu precugetare sesse. Atunci imbucuranduse cá-si candu ar fi tracutu pericolulu, se-gatiá sa mérga la baiia; ci Parteniu, camerasiulu seu, i lu retienù spuindu 'i, cà órecine cere audientia spre a i descoperi ceva ce nu suferè amanare. Dreptuacea departà dela sine pe toti si se-retrase in cabinetulu seu, unde si fù ucisu.

XVII.

Despre planulu de ucidere si punerea lui in lucrare cam urmatóricile essira la lumina. Pecandu con-

juratii 'si batea capulu, cá in ce timpu si cum sa lu atace: candu va fi la cina séu candu se-va imbaiiá, Stefanu, intendantulu Domitillei, acusatú tocm'a de predarea de bani, se-oferi a lua asupr'a sa tóta tréb'a si essecutarea ei. Pentru cá-sa departéze tóta suspi-ciunea, 'si purtà mai multe dile man'a stinga invalita in lana si fascie, cá-si candu l'ar durea, si apoi la or'a determinata vîri unu pumnariu. Prefacenduse, cà voiesce a descoperi o conjuratiune, fù primitu sa intre, si, pecandu Domitianu citiá scrisórea inmanuata si se-simtiá cá fulgeratu de cuprinsu, i bagà pumnarulu in ventre. Ci, dupace se-puse a se-aporá cu tóta rani-rea, sarira asupra'i Clodianu Corniculariulu si Mas-simu, unulu din iertatii lui Parteniu, precum si Saturiu, maimarele preste camarasi, si órcine dintre gladiatori, si cu siepte rane i facura fine. Unu copilu de casa, care tocm'a fiindu de vîghilia la altarulu Lariloru in camer'a imperatului, vediuse cu ochii uciderea, mai spune cá Domitianu indata dela prim'a rana l'a chia-matu, cá-sa i dea unu pumnariu de supt perina si sa strige pe servitori; elu anse la capataiulu patului n'a gasitu decátu manériulu dela pumnariu si usiale tóte incuiate. Intr'acea imperatulu s'aieptà asupr'a lui Ste-fanu, ilu trase la pamentu, se-luptà multu cu densulu nisuinduse acum a i stórcce din mana ferulu, acum a i scóte ochii de si cu manile taiate. Fù ucisu in optusprediece Septembre, in etate de patru dieci si cinci de ani, dupa o domnia de cincisprediece ani. Cadavru lui fù dusu intr'unu sicriu simplu deschisu de duca-torii la grópa cei ordinari; onórea ultima i o facú nutritórea sa, Fili, la vil'a sa de lunga calea latina; éra remasieticle i le bagà pe ascunsu in templulu Gintii Flavia, amestecandu le cu cenusi'a Julici, fat'a lui Titu, care asemine fuse crescuta totu de dens'a.

XVIII.

Domitianu erá de statura inalta, avea facea modésta, colórea rosia, ochii mari cam scurti de vedere. In celelalte erá unu omu frumosu si bine facutu mai alesu in juni'a sa, si intru tóta structur'a corpului, afara de picióre ale caror'a degete erá scurtisióre. Mai tardiu ilu mai disformà chial'i'a capului, marimea pantecelui si subtietatea picióreloru, care se-macrisera printr'unu morbu indelungatu. Elu sciá fórte bine, cà are o facia ce lu recomanda la ómeni, incâtu dîse odata in senatu: „Celu pucinu pana acum inim'a si faci'a mea ve placura.“ Chialia capului ilu superá tare, incâtu i pareá reu si 'si o luá asupra si candu acést'a i se-imputá si altui'a din gluma séu din cérta. Cu tóte acestea in carticic'a, ce a scris'o despre cultura parului, adresata catra unu amicu, damu preste vorbele cu care cérca a lu mangaia si totudeodata si pe sine:

„Nu vedi cum sunt si io si frumosu si mare?“²⁵⁾

Si totusi si pe parulu meu aceasi sórte ilu ascépta, si eu suferu cu inim'a tare cà parulu meu mi se inbetranesce enca de teneru. „Sa scii, cà nemic'a nu e mai placutu cá frumsetia, dar nice mai tracatoriu!“

XIX.

Neputendu duce la ostenitiune elu mai cà nu se-preamblá pe jos in Roma; in espeditiuni si in marsuri militare amblá raru calare, si deordinariu se-purtá in lectica. Deprinderea in arme nu 'i placea, de alta parte erá unu sagitatoriu diliginte. Sunt multi, cari l'au vediutu, cum elu sagitá cu sutele la fére silbatice, candu se-retragea in vil'a sa dcla Albanu, si uneori dinadinsu asia loviá capetele la câte unele,

cà le remanea sagitiele infipto in form'a còrneloru. Uneori 'si punca de scopu la mare distantia man'a cu degetele resfirate a vreunui copilu, si 'si indreptá cu atâ'ta arte sagetiele, încâtu tracea tóte printro degete fara a le rani.²⁶⁾

XX.

Cum s'a facutu imperatu nêgrigi studiale liberale, desi restabili cu mari specie bibliotecele arse, cumparandu din tóte partile esemplariale opuriloru perdute, si tramitiendu la Alessandria ómeni, insarcinati a scóte copie noue séu a corege pe altele. Cu tóte acestea nu 'i fû aminte nice odata a se-aplicá la studiulu istoriei si alu poesiei, séu a 'si insusi macaru atâ'ta deprindere in stilu, câtu i cerea trebuinti'a. Afara de comentariale si actele politice ale lui Tiberiu nu mai citiá altuceva. Epistolele, cuventarile si edisele sale erá tóte lucrulu altuia. Si cu tóte acestea vorbiá elegantu si uneori dá din elu nisce dîsa memorabile. Astfelu p. e. dîse odata: „Cà as vré sa fiu asia de frumosu cum 'si inchipuiá Metiu a fi;“ si despre parulu capului órecui, care parte erá rosiiu, parte canuntu: „E néua stropita cu mursa.“

XXI.

„Sórtea domnitoriloru, dicea elu, e cea mai démna de geluitu; caci in respectulu sciriloru despre conjuratiuni numai dupace sunt ucisi lí se dà crediementu.“ In órele cele libere isi petracea timpulu cu joculu cu ósa, si in dile de serbatoría si in orele demanetii. Se-imbaiiá timpuriu, si prandiá de se saturá: si asia la cina afara de unu maru Matianu si de o púcina beutura ce o avea intr'o canisiora, nu mai luá nemic'a. Dá mese dese si

bogate, ci mancarea se-facea cá pe furisiu, încâtu nu se-intindea preste apusulu sórelui; éra banchete preste nópte nu facea. Caci pana la or'a somnului nu facea altuceva decâtu se-preamblá singuru intr'unu locu secretu.

XXII.

Datu preste mesura la Venere, dés'a impreunare cu femeile o numiá 'clinopalin, gimnastica de patu. Erá faim'a, cà insusi jumulesce pe concubinele sale, si cà se-scalda cu prostituitele cele mai comuni. Se-improtivì cu cerbicia aduce pe fét'a frate-so, cu care ilu rugá candu erá vergura enca, din cauza cà erá dejá prinsu in laciulu Domitiei; ci dupace s'a maritatu dupa altulu, elu fù acel'a care o insialà si enca pe candu traiá Titu. Mai tardiu, candu ea 'si perdù si tata si barbatu, umblá pe facia dupa dens'a, încâtu devenì caus'a mortii ei, constrîngendu o sa lapede fructulu panteceului, conceputu dela elu.

XXIII.

Uciderea lui Domitianu poporulu a primit'o cu indiferintia, militi'a cu amaratiune mare, încâtu s'apucà indata a lu dechiará de divu, si 'i ar fi si resbunatu mórtea, déca nu le ar fi lipsitu duci. Cu tóte acestea mai tardiu 'si puse in lucrare voiintia, standu mortisiu cá-sa se-pedepsésca ucidiatorii lui. Dincontra senatulu atât'a s'a bucuratu, încâtu implendu pe intracute Curia nu se-stemperá de a nu sfisiá pe mortu cu totu felulu de strigari injurátorie. Apoi puse sa aduca scari in Curia, sa 'i ia jos chipurile si bustele si sa le sfarîme pe locu inaintea adunarii; infine decretà cá-sa se-radia numele lui de prin tóte inscrip-tiunile si sa i se-stérgea memori'a in totu loculu. —

Cu pucine lune înainte de uciderea lui unu corbu strigase de pre Capitoliu Tóte voru fi bune.²⁷⁾ Si s'a aflatu care semnulu sa lu esplice asia:

„Deunadi corbulu statutu in culmea Tarpeia,
Este bine, nu putù díce; díse: va fi.“

Spunu cà insusi Domitianu visase, cà i a crescutu dupa cerbice o giba de auru, si cà erá deplinu convinsu, cà dupa densulu starea imperiului va fi mai fericita si mai in florita. Ceace s'a si intemplantu cu adevveratu curentu prin abstinencia si cumpatarea imperatorilor ce 'i au urmatu pre tron.

Note la Titu Flaviu Domitianu.

1) Cap. II. Se-numiá ordinari acei consuli, cari intrá in consulatu in prima Ianuariu, si se-bucurá de ouórea, cá anulu sa se-insemneze dupre numele lor; pecandu cei ce intrá in functiune pela prima Iuliu se-dícea sufecti onorari séu numai titulari — se-intielege cà acést'a avea locu candu numai erá in vigóre legile vechei republice.

2) Cap. IV. Mai nainte erá datina a se-face numai 50, numerulu de una suta se-facù dupre analogia numelui secularu a jocurilor.

3) Unu cursu de regula avea sa se-faca incongiurandu de siepteoru stadiulu elipticu; elu, pentrucá sa se-póta face tóte intr'o di, a scadiutu numerulu giruriloru la cinci.

4) Vedi Caligula Cap. XVIII. 27.

5) Cap. V. Unu Suetoniu se-indignéza de acósta impietate a lui Domitianu in contra memoriei fundatoriloru de monuminte publice: ce ar fi dísu cá chre-

stinu, candu ar fi vediutu că o multime de Igumeni, straini greci mai alesu, rînduiti numai chivernisitori pela monastirile intemeiate de Domnii si boiarii romani, indata ce facu, s'eu numai reparéza câte ceva, s'eu numai spoiescu cu varu edificielé sácre, monumentele, cu care se-potu fali rumanii, că cu atâtea argumente invederate despre religiositatea si pietatea sa catra religi'a ortodocs'a, numai decátu stergu numele fundatoriloru si inzestratoriloru cu mosii a monastiriloru si portretele acestor'a, si punu in locu pe ale sale, cum p. e. a facutu unu Chrisantu órecare la monastirea Orezu, asiediendu 'si mormentulu pecatósei sale mortacini, ce n'ar fi meritatu nice ingropaciune pre acestu pamentu santu, in mediloculu bisericei langa Basarabi. Este unu sacrilegiu acest'a, si parintii Patriei sa nu mai sufere asemeni calcari de celea sante pentru onórea numelui de romanu a loru.

6) Cap. VIII. Acésta lege adusa de tribunulu plebii Scantinius erá dirigeata incontra pecatului cunoscutu sub numele Venus nefanda.

7) Adeca se-ingropá de viui.

8) Cap. IX. Ante inpia quam caesis gens est epulata iuvenis, Verg. G. II. 536 si 7.

9) Numele acusatiloru se-atîrná in Erariu s'eu in Archiva Statului in siru cronologicu, cum erá dati de denuntianti.

10) Cap. X. Cu Paride, vedi Cap. III.

11) Munerariu: datatoru de lupte gladiatoresci = aci erá insusi Domitianu. Cá-sa intielegemu acést'a trebue sa scimu, că Domitianu partinea pe gladiatorii numiti Mirmiloni. Pentrucá bietulu omu dîsese, că desi unu gladiatoru Tracu ar putea sa se-mesure cu unu Mirmilonu, dar ce sa faci, déca acel'a nu stá in fa-

vórea Cesarului Domitianu, — si acést'a i se imputà ca crima de lesa maiestate.

¹²⁾ *Εὐτακτῶ*: tienu disciplina, dieta = a se-abtiené dela Vinere, caci Cantaretii cei vechi credea cà prin asemine abtinerere li se-conservéza vocea; cu acést'a Lamia a voitu sa dica: cà Domitianu cá principe imperiale i a luatú socia, pe Domitia.

¹³⁾ *Μη καὶ σύ γαμῆσαι θέλεις*: Nu cumva ti trebuie si tie o muiere? si gluma acést'a a lui Lamia se-repurtá totu la acea fapta, voindu a díce: Ce vei, sa me insoru adoua óra, cá apoi pe acést'a sa mi o iai tu — lui Titu.

¹⁴⁾ *Exodium scenicum*, farsa séu bucata, jucata dupa tragedia pe timpulu Imperatiloru.

¹⁵⁾ Vedi Cap. VI. agítatu de L. Antoniu supremu comandantu in Germania superiore.

¹⁶⁾ Déca poporulu judecá cu atáta delicatetia despre atare pecatu nefirescu, este argumentu tare: cà simburulu in massa nu erá stricatu, si asia putemu afirmá: cà cele mai multe din câte a dísu Suetoniu nunumai despre unu Galba sal., dar chiaru si de J. Cesaru, sunt anecdote culese de prin panflete.

¹⁷⁾ Cap. XI. Vedi Nerone Cap. XLIX.

¹⁸⁾ Cap. XII. Probabilmente ístia erá chrestini.

¹⁹⁾ *Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη*. II. II. 204.

²⁰⁾ Cap. XIV.

*Κῆν με φάγης ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Ὅσον ἐπισπεῖσαι, Καισαρι, θνομένω.*

Cadavrulu se-stropiá si la Romani cu vinu, cum se-face pana adi la rumanii gr. orientali.

²¹⁾ Lapis phengites (pétra luminósa) s'a gasitu sub domnia lui Nerone in Capadocia, avea taria marmorei, erá de colóre alba cu vine galbene si straparente p'aci. Asia scrie Pliniu Ist. Nat. 36. 46.

²²⁾ Cap. XV. Caci din acelu momentu nimeni din cei ce ilu incungiura numai se-simtiá securu de viatia sa.

²³⁾ Vedi Vespasianu Cap. V.

²⁴⁾ Cap. XVI. Tuberis in testu, in rumana n'a vemu vorba pentru acestu soi u de bureti, ci le dícemu trufi franceste.

²⁵⁾ Cap. XVIII. *Ὁὐχ ὀράας, οἷος κειω καλός τε μεγας τε.*

²⁶⁾ Cap. XIX. Va sa dícá n'a fostu V. Tell celu antâiu virtuosu in darea la tinta cu sagita.

²⁷⁾ Cap. XXIII. *Ἔσται πάντα καλῶς.*

²⁸⁾ Nuper Tarpeio quae sedit culmine cornix,
Est bene, non potuit dicere; dixit erit.

